

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 07439354 1

RBA
LEIDZIG

LEIPZIGER STUDIEN
ZUR
CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN
VON
O. RIBBECK H. LIPSIUS C. WACHSMUTH

ELFTER BAND.

LEIPZIG
VERLAG VON S. HIRZEL
1889.

Library (Classical)

LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

O. RIBBECK H. LIPSIUS O. WACHSMUTH

ELFTER BAND

Erstes Heft.

LEIPZIG

VERLAG VON S. HIRZEL

1888.

1381-

ROY W. H.
CLUB
YACHT

**DE FONTIBUS QUIBUS USUS ARRIANUS ANABASIN
COMPOSUIT**

SCRIPSIT

MAXIMILIANUS LUEDECKE

Si quis inquirere vult, qualis extiterit conexus inter eos rerum Alexandri Magni scriptores, qui etiam ante aut non multo post illius obitum opera historica de eius expeditionibus composuerunt, ei primam legem et gravissimam dico, ut quanam potissimum via ac ratione procedendum sit secum reputet. Sic enim cum in omnibus aliis tum maxime in hac nostra quaestione agere oportet, cum tot tantisque difficultatibus obstructa sit, ut haud pauci graves commiserint errores, quippe qui falsam viam saepius inierint. Quorum in numero praecipue is habendus est, qui ultimus totam quaestionem ad certum finem perducere conatus est, A. Fraenkelius, quem singulis quidem in rebus haud raro bene esse meritum de rerum ab Alexandro gestarum memoria nemo negabit. Sed tamen facere non possum, quin in universum parum eum profecisse ideo libere profitear, quia ratione usus esse sat infelici videtur. Paucis igitur eam adumbrabo. Nonnullis fragmentis in comparationem vocatis Fraenkelius conclusit memoriam priorum rerum Alexandri scriptorum duplici via posterioribus adfluxisse. Adhibitos enim esse Callisthenem Onesicritum Charetem Nearchum et ab Aristobulo, quem maximam partem exscripsisset Arrianus, et a Clitarcho, ad quem Diodorus Curtius Iustinus redirent; sic voluit explicare, unde factum esset, ut Arrianus cum reliquis saepissime congrueret. Iam ubi Arrianus consentiret cum ceterorum relationibus Aristobulum fontem statuendum esse propterea Fraenkelius arbitratus est, quia Ptolemaeum alterum Arriani auctorem alios fontes exscripsisse parum veri esset simile. Inde factum est, ut maiorem partem libri Arrianei Aristobulo adtribuat, non Ptolemaeo, quem pleraque Arriano praebuisse iam dudum viri docti sibi persuaserant.

Accedit autem vitium gravissimum a Fraenkelio saepius commissum. Prorsus enim neglexit complures rerum scriptores illis temporibus aequales fuisse, qui insuper rerum relatarum oculati testes fuerunt. Itaque saepissime usu venire poterat, ut duo scriptores eandem rem simillime describerent, dummodo diligenter observarent veritatemque amplecterentur. Nobis quidem qualis conexus inter singulos scriptores extet investigantibus haud parvae difficultates inde oboriuntur; nam consentaneum est duas relationes, quae summa in re consentiunt, non statim unum ad fontem referendas esse. Sed saepissime hoc fecit Fraenkelius, unde plane intellegitur, cur in tot errores delapsus sit.

Deinde ratione Fraenkelii factum est, ut in fine demum libri sui quaestionem instituerit de Arriani libro inter Ptolemaeum et Aristobulum distribuendo. Equidem contrariam viam amplector; primum omnium in Arrianum inquirendum esse arbitror, quia hic certiore nitimur fundamento. Neque vero ita disputationem faciemus, ut qui vulgarem quam dicunt memoriam tradiderunt scriptores prorsus neglegamus, quod ideo non licet, quia ipse Arrianus haud pauca ex ea petiit. Quae cum debeat ei fonti, ex quo Plutarchum longe maximam ut videtur Alexandri vitae partem hausisse intellegemus, hic prae ceteris nobis respiciendus erit auctor.

Quos potissimum se sequi auctores in Anabasi conscribenda Arrianum ipsum in operis sui praefatione exponere notum est; elegit ex magno numero eorum qui Alexandri res gestas descripserant duos, quibus prae ceteris maximamtribuendam esse fidem sibi persuaserat, Ptolemaeum Lagifilium et Aristobulum. Quod prudenter eum fecisse nemo negavit, qui semel Alexandri rerum memoriae cognoscendae operam dedit; neque defuit ei merita huius rei laus.

Iam quaeritur, quodnam secutus consilium suum uterque auctor opus conscripserit. Atque si Ptolemaei fragmenta quae nobis servata sunt perspexerimus, statim apparebit praecipue eum tractasse res bellicas, quod pro ingenio suo eum fecisse

prorum est conicere; homo enim erat militaris, qui paene omnium expeditionum quas Alexander suscepit ita particeps fuit, ut munere quodam militari fungeretur. Nullum vero extat fragmentum, ex quo curasse eum res geographicas evadat; neque profecto videtur diligentius eas pertractasse. Nam V 21, 8, qui locus gravissimus est ad Ptolemaei rationem cognoscendam, dicit Arrianus haec: *τούτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ποταμοῦ τὸ μέγεθος μόνον τῶν Ἰνδῶν ποταμῶν Πτολεμαῖος ὁ Λάγον ἀνέγραψεν*. Inde consequitur ipsum Arrianum non ignorasse Ptolemaeum haud ita curiosum fuisse quaestionum geographicarum; ubi vero Ptolemaeus eas accuratius tetigerit, cohaeruisse eas artissimo vinculo cum rerum militarium descriptione, quae melius explicaretur et intellexeretur, summa cum probabilitate nos quoque ut iam alii fecerunt suspicabimur.

Quodsi vero Aristobuli fragmenta, quae haud pauca aetatem tulerunt, perlustrabimus, rerum militarium quidem descriptionem eum, ut par est, non neglexisse patebit; sed magna diligentia ea imprimis enarravit explicavitque, quae pertinebant ad terrarum ab Alexandro subactarum naturam et incolas. Saepius videmus et Arrianum et Strabonem ex eo talia proferre, quibus describuntur populi terrae plantae fluvii similia id generis. Deinde ad ipsam regis personam quae pertinent diligentius tractavit.

Quae cum ita sint, recte opinor concludemus Arrianum etiam ea de causa Ptolemaeum et Aristobulum ex tanta scriptorum multitudine selegisse, quia ex his duobus aptissime historiam Alexandri componi intellegebat; poterat nimirum optime unius narrationem ex altero supplere. Etiam huius modi consilium in auctoribus eligendis secutum eum esse quis tandem infitias ibit?

Id igitur semper tenendum esse puto Arrianum rerum militarium descriptionem praecipue sumpsisse ex Ptolemaeo, quippe qui has magis curaverit. Accedit quod compluribus locis, ubi utriusque auctoris de rebus bellicis sententiam proferat Arrianus, praetulisse eum Ptolemaei memoriam Aristobuli narrationi elucet.

V 14 loquitur Arrianus de pugna inter Alexandrum qui Hydaspem transiit et Pori filium commissa. Primum Aristobuli sententiam narrat § 3, tum profert § 4 ex tertio quodam fonte narrationem ab ea diversam; denique vero profitetur: ἀλλὰ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὅτι καὶ ἐγὼ ξυμφέρομαι, ἄλλως λέγει, atque fusius exponit, cur Ptolemaei narratio potiore fidem mereat.

Deinde IV 6, 1 postquam capite praecedenti copiosius exposuit Arrianus cladem Macedonum apud Maracanda a Spitamene acceptam, addit ex Aristobulo multo breviorē atque ab illa diversam narrationem, unde recte cum Schoenio¹⁾ efficiemus priorem haustam esse ex Ptolemaeo. Ptolemaeum igitur priore loco respexit Arrianus, tum Aristobulum.

Praeterea in disputationis nostrae decursu demonstrabimus Arrianum in expeditionum bellicarum narrationem procul dubio ex Ptolemaeo haustam talia inseruisse ex Aristobulo, quibus res geographicae tractantur. Praecipue hinc elucet studuisse eum, ut Ptolemaei memoriam commodē suppleret.

Sed in universum quoque longe maximam Ptolemaeo Arrianum tribuisse fidem nos contendimus. In praefatione enim exponit causas, quibus conmotus Ptolemaeum et Aristobulum maiore fide dignos quam ceteros existimet. Profert autem ad utriusque fidem confirmandam duas causas, ad Ptolemaei etiam tertiam:²⁾ Πτολεμαῖος δὲ πρὸς τῇ συστρατεῦσαι ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχροτέρον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν. Quo loco alius etiam gravior videtur esse: VI 2, 4, ubi loquitur Arrianus de multitudine navium ab Alexandro extractarum. Hic postea demonstrabimus eum Aristobuli numero Ptolemaei praetulisse, qui verior ei esse videbatur. Ptolemaeum vero se maxime sequi aperte his verbis dicit: ὥστε λέγει Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὃ μάλιστα ἐγὼ ἔρομαι.

Sed iam sententiam meam expromam de ratione inter Arrianum et Curtium Rufum intercedente, de qua pri-

1) De rerum Alex. M. scriptorum imprimis Arriani et Plutarchi fontibus. 1870. p. 6.

2) Cf. Petersdorff, *Eine neue Hauptquelle des Q. Curtius Rufus*, p. 57.

mus copiosius disputavit Petersdorffius.¹⁾ Multis enim locis ubi Curtius cum Diodoro prorsus conspirat, discrepat ab Arriano; contra non raro consentit accuratissime cum Arriano, ubi apud Diodorum nihil simile invenitur. Hinc efficitur Curtium (utrum ipse an potius auctor eius fuerit nunc non quaero) praeter fontem, ad quem Diodorus redit, auctore quodam Arriani usum esse, ergo praeter Clitarchum quem volunt aut Ptolemaeo aut Aristobulo. Iam quaeritur uter fuerit; atque si me audis Petersdorffius recte comprobavit multos Curtii locos cum Arriani narratione prorsus conspirantes fluxisse ex Ptolemaeo; monuit enim locis illis in universum res bellicas diligenter enarrari, quarum descriptionem Ptolemaeo deberi nobis persuasimus. Miror autem, quod Fraenkelius, qui multus est in Schoenii coniectura de qua mox agetur refutanda, prorsus neglexit illius viri docti coniecturam refellere. Ipse vero in Laudieni²⁾ sententiam abiit, qui Aristobuli memoriam solam apud Curtium deprehendi censet; nisi quod Laudienus putavit Curtium ipsum Aristobuli opus adhibuisse, cum Fraenkelius statuatur Curtium ex auctore quodam hausisse, qui Clitarchum et Aristobulum iam compilavisset. Recte quidem nonnullos locos Curtianos, qui congruunt cum Arriano, rettulit Laudienus ad Aristobulum; neque vero praepropere inde efficere licet, omnes locos ex eodem fonte fluxisse.³⁾ In idem vitium ceciderunt Glueckius⁴⁾ et Fraenkelius. Qui cum Clitarchum et Aristobulum eisdem auctoribus usos esse statuatur, exspectamus saltem illos quos dixi locos Curtianos conspirare cum Diodoro, qui item Clitarchum adhibuit; sed hoc non fieri, immo Diodorum discrepare a Curtio, ubi cum Arriano conspirat, iam supra monui. Hic maxime Fraenkeli error, quo perductus

1) Diodorus Curtius Arrianus quibus ex fontibus expeditiones ab Alexandro in Asia usque ad Darei mortem factas hauserint. 1870.

2) *Ueber die Quellen zur Gesch. Alexanders d. Gr. in Diod. Curt. Plut.* 1874.

3) Cf. Petersdorff, *Eine neue Hauptquelle*, p. 46.

4) De Tyro ab A. M. oppugnata et capta. Quaestiones de fontibus ad A. M. historiam pertinentibus. 1886. p. 16.

paene omnia quae levem similitudinem produnt ex eodem fonte derivat, perspicitur. Itaque ex hac quoque parte Fraenkelii sententia concidit; propter hanc vero imprimis opinionem falsissime de Aristobulo Curtii fonte conceptam factum est, ut nimis multas Arriani narrationes non Ptolemaeo sed Aristobulo attribuerit.

Sed ad sententiam nostram confirmandam necesse erit tales locos Arriani, quos certis argumentis ex Ptolemaeo petitos esse comprobatur, cum Curtio comparari. L. III c. 5 ex Ptolemaeo fluxisse inde apparet, quod initio dicit Arrianus: *εἰς Μέμφιν δὲ αὐτῷ πρεσβείαι τε ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἦκον*. Aristobulus enim, ut ex ultimis capitis antecedentis verbis intellegitur, Alexandrum ab Hammonis oraculo non Memphim, sed Alexandriam redisse tradiderat. Loquitur autem Arrianus capite quinto de viris, quos Aegypto Alexander praefecit. Atque de hac re valde consentit Curtii narratio.

Curt. IV 8, 4 sq. Itaque Aegypto praefecit Aeschylum Rhodium et Peucesten Macedonem quattuor milibus militum in praesidium regionis eius datis: claustra Nili fluminis Polemonem tueri iubet: XXX ad hoc triremes datae. Africae deinde, quae Aegypto iuncta est, praepositus Apollonius: vectigalibus eiusdem Africae Aegyptique Cleomenes.

Arr. III 5, 3—5 κατέστησε ... ἐν Πηλουσίῳ δὲ Πολέμωνα τὸν Μεγακλέους, Πελλαῖον ... ἐπισκόπους δὲ αὐτῶν Λισχύλον τε καὶ Ἐριππον τὸν Χαλκιδέα. Αἰβύης δὲ τῆς προσχώρου ἄρχειν δίδωσιν Ἀπολλώνιον Χαρίνου, Ἀραβίας δὲ τῆς πρὸς Ἡρώων πόλει Κλεομένην τὸν ἐκ Ναυκράτιος· καὶ τούτῳ παρηγγέλλετο ... αὐτὸν δὲ ἐκλέγειν παρ' αὐτῶν τοὺς φόρους· ... στρατηγοὺς δὲ τῇ στρατιᾷ κατέστησεν ... Πευκέσταν τε τὸν Μακαράταν.

L. III 23 describitur Alexandri in Hyrcaniam expeditio. Ut fons indagetur, apte Aristobuli fragmentum apud Strabonem l. XI p. 509 § 2 servatum cum Arriani § 1 componitur; ab utroque Hyrcaniae natura explicatur.

Arr. § 1 καὶ τῇ μὲν ὄρεσιν Aristob. φησὶ δ' Ἀριστόβουλος ἀπείργεται δασέσι καὶ ὑψη- ὑλώδη οὖσαν τὴν Ὑρκανίαν δρῶν

λοις, τὸ πεδίον δὲ αὐτῆς ἔχειν, πένκην δὲ καὶ ἐλάτην καὶ
καθήκει ἔστε ἐπὶ τὴν μεγάλην πύλιν μὴ φύειν, τὴν δ' Ἰνδικὴν
λὴν τὴν αὐτῇ θάλατταν. πλεθροῖς τούτοις.

Quis unquam sibi persuadebit utrumque locum ab eodem auctore profectum esse? Neque poterat Aristobulus alio loco nisi hoc ipso de hac re verba facere. Ergo Ptolemaeum Arrianus adhibuit. Curtius vero nonnullis locis ita cum eo conspirat, ut idem fons apud eum statuendus sit.

Curt. VI 4, 2sq. ad fines Hyrcaniae penetrat, Cratero relicto cum iis copiis, quibus praeerat, et ea manu, quam Amyntas ducebat, additis sexcentis equitibus et totidem sagittariis. Erigyium impedimenta, modico praesidio dato, campestri itinere ducere iubet. Ipse cum phalange et equitatu CL stadia emensus, castra in valle, qua Hyrcaniam ad-eunt, communit. Nemo praealtis densisque arboribus umbrosum est.

Arr. § 2 Κράτερον δὲ τὴν τε αὐτοῦ τάξιν ἔχοντα καὶ τὴν Ἀμύντου καὶ τῶν τοξοτῶν ἔστιν οὗς καὶ ὀλίγους τῶν ἱππέων ἐπὶ Ταπούρων ἔστειλεν. Ἐρίγιον δὲ τοὺς τε ξένους καὶ τὴν λοιπὴν ἱππον ἀναλαβόντα τὴν λεωφόρον τε καὶ μακροτέραν ἡγείσθαι ἐκέλευσε, τὰς ἀμάξας καὶ τὰ σκευοφόρα καὶ τὸν ἄλλον ὄμιλον ἄγοντα.

§ 3 ἀναλαβὼν τοὺς τε ὑπασπιστάς καὶ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος . . .

§ 4 . . . ἐν τῷ πεδίῳ κατεστρατοπέδευσε.

καὶ τῇ μὲν ὁρεσιν ἀπειργασθαι δασέσι καὶ ὑψηλοῖς.

Curt. § 23 cum Phraterphernes ei occurrit seque et eos, qui post Darei mortem profugerant, dedens. — Hic ei Craterus et Erigyus occurrunt.

§ 4 καὶ ἐνταῦθα ὄντος — Φραταφέρνης — καὶ ἄλλοι τῶν ἀμφὶ Δαρεῖον Περσῶν οἱ ἐπιφανέστατοι ἀφικόμενοι παρέδοσαν σφᾶς αὐτούς. . . . ἀνέλαβε τοὺς ὑπολειφθέντας κατὰ τὴν ὁδόν.

Apparet igitur etiam Curtianam narrationem redire ad Ptolemaeum, quoniam hic procul dubio Arriani fons est statuendus.

Restat, ut de tertio quodam Arriani fonte dicam.

Notum est A. Schoenium commentatione acuminis plena comprobare studuisse Arrianum et Plutarchum communi usos esse fonte, qui diversas diversorum de Alexandri rebus gestis relationes contineret, ut singulis auctorum nomina adporentur; Arrianum igitur Ptolemaei et Aristobuli libros ipsos nequaquam versavisse, sed ex conlectione illa narrationes sub Ptolemaei et Aristobuli nominibus venditas selegisse, Plutarchum autem, quippe qui non *ιστοριαν* sed *βίον* scribere voluerit, ex illa deprompsisse memorias ad finem suum magis idoneas, velut facete dicta iocos res fabulosas alia eius generis. Quam coniecturam non omni ex parte stare posse ostendit A. Schaeferus *annal. philol.* vol. CI p. 433sq., qui ut certissimum argumentum proferam rectissime monuit nullam esse causam, cur fidem denegemus Arriano in praefatione ipsi declaranti¹⁾ se ea esse conscripturum, quae Ptolemaeus et Aristobulus memoriae prodidissent; neque debuit Schoenius consuetudinem in Plutarcho observatam Arriano obtrudere. Recte tamen concessit Schaeferus Arrianum ea, quae commemorasse sese *ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου* in praefatione adfirmaret, ex conlectione quadam sumpsisse, quam etiam Plutarchum praecipue in suum usum convertisse propter magnum amborum consensum consentaneum esset. Atque haec coniectura a plurimis viris doctis comprobata est. Attamen non defuerunt, qui etiam hanc sententiam absurdam nec ullo modo probabilem esse professi sint, ex quibus nomino Laudienum — cuius hariolationes recte exposuit Kaerstius²⁾ —

1) Hic refutanda esse sententia videtur, quam nuper H. Nissenus protulit in *Mus. Rhen.* vol. XLIII p. 246 (*Ueber die Abfassungszeit von Arrians Anabasis*); contendit enim elucere ex praefatione *Anabasis* Arrianum neminem praeter Ptolemaeum et Aristobulum laudare voluisse, quod consilium quattuor libris primis observasset, cum reliquis etiam alii citarentur. Sed talem legem se secuturum esse Arrianum omnino non profiteri quivis concedet, qui eius verba diligenter consideraverit: dicit se Ptolemaeum et Aristobulum esse exscripturum, neque vero se hos solos laudaturum.

2) *Beiträge zur Quellenkritik des Q. Curtius Rufus.* p. 35.

Koehlerum¹⁾, Fraenkelium, qui vehementius quam reliqui Schoenium impugnavit. Sed valde dubito, num argumenta, quibus demonstrare studuit Plutarchum ipsos scriptores quos laudavit ante oculos habuisse, satis accommodata sint ad persuadendum. Primum enim id Fraenkelio vitio dandum est, quod Schaeferi sententia plerumque prorsus neglecta solam Schoenii coniecturam refellit; facile sane erat ostendere Arrianum ipsos Aristobuli et Ptolemaei libros in manibus habuisse, difficilius Schaeferum refutare. Itaque hac in quaestione Fraenkelius callidius quam prudenter versatus videtur esse.

Deinde nunquam credam Plutarchum tantam tam diversorum rerum Alexandri scriptorum cognitionem sibi comparavisse ad talem vitam conscribendam²⁾, qua in re semper id tenendum erit nequaquam eum historiam componere voluisse. Atque Fraenkelius ipse quodammodo confessus est (p. 326), mirum videri posse Plutarchum, ut temporis spatium tam artis finibus circumscriptum tractaret, tot auctorum narrationes commiscuisse et conglutinasse. Neque talis ratio congruit cum consuetudine huius scriptoris, quae in aliis vitis conspicua est; solet enim Plutarchus auctores iam in fonte suo laudatos adferre, verum fontem cui debuerit suppressere, nisi si memoriam quandam singularem minusve credibilem auctoris sui testimonio confirmare atque tueri vult aut alius scriptoris sententiam illius auctoritate refellere studet.

Iam restat, ut videamus, utrum ex auctore Plutarchi hausisse Arrianum ea, quae *λεγόμενα μόνον* esse disertim significavit, velimus accipere necne. Atque hac de re ad certum iudicium veniemus, si consensum respexerimus, quem extare saepius inter duorum scriptorum narrationes Schoenius p. 33—49 luculenter exposuit. Praecipue ei loci premendi sunt, quibus de eadem re complures auctores ab utroque laudantur; ibi enim necessario statuendum est utrumque scriptorem ex com-

1) *Eine Quellenkritik zur Geschichte Alexanders des Grossen in Diosdorus Curtius und Justin.* 1879.

2) Recte iudicat de hac re A. Vogelius, *Ueber die Quellen Plutarchs in der Vita Alexanders*, p. 1 sq.

muni fonte hausisse, in quo diversa iam testimonia conlecta erant. Sic Arr. II 3, 7 = Plut. 18, 2 comparantur memoriae τῶν πολλῶν et Aristobuli de nodo Gordio ab Alexandro soluto; idem fit Arr. II 4, 7 = Plut. 19, 1 de Alexandro Tarsi aegrotante; Arr. IV 14, 3 = Plut. Alex. 55, 5 deprehendimus Ptolemaei et Aristobuli sententias de Callisthenis philosophi morte, nisi quod apud Plutarchum Charetis quoque memoria addita est. Hi loci tam graves sunt, ut facere nequeam, quin prorsus abeam in Schaeferi opinionem de Schoenii coniectura pronuntiatam. Neque vero sententia mea eo concuti potest, quod nonnullis locis Arrianus memoriam a Plutarchi diversam tradit; immo inde indoles operis illius conlectanei ab utroque usurpati maxime conspicua fit, quod sine dubio haud exiguum diversorum testimoniorum congeriem continebat, ex qua alia Plutarchus alia Arrianus eligebat. Quod num recte statuam, postea apparebit.

Quaeramus vero, quis fuerit et quando vixerit operis conlectanei auctor. De hac quidem re etsi Schoenius certi quidquam pronuntiare non est ausus, tamen quamvis via ac ratione hac in quaestione solvenda esset procedendum demonstravit. Circumspexit enim tempora scriptorum et ab Arriano et Plutarcho c. 46 laudatorum, unde effecit utrumque adhibuisse scriptorem, qui circa annum 200 vixerit. Adsensu Schaeferi haec sententia est comprobata, qui suspicatus est Satyrum fuisse operis conlectanei auctorem; quae coniectura nullo argumento nititur, neque crediderim talem operis historici rationem qualem mihi fingo quadrare in Satyrum biographum.

Porro mihi persuadere nequeo scriptorem illum quem Arrianus Plutarchusque exscripserunt vixisse illo tempore. Neque enim recte siquid video egit Schoenius de Aristi Salaminii tempore, qui ab Arriano VII 15, 5 una cum Asclepiade, de quo nihil scimus, laudatur: *Ἀριστος δὲ καὶ Ἀσκληπιάδης τῶν τὰ Ἀλεξάνδρου ἀναγραφάντων καὶ Ῥωμαίους λέγουσιν ὅτι ἐπρέσβευσαν* καὶ ἐντυχόντα ταῖς πρεσβείαις Ἀλέξανδρον ὑπὲρ Ῥωμαίων τι τῆς ἐσομένης ἐς τὸ ἔπειτα δυνάμεως μαντεύσασθαι, τὸν τε κόσμον τῶν ἀνδρῶν ἰδόντα καὶ τὸ φιλό-

πονόν τε καὶ ἐλευθέριον καὶ περὶ τοῦ πολιτεύματος ἅμα δια-
πυνθανόμενον. Fortasse ideo nominavit illos auctores, quia
de Romanorum legatione, re videlicet gravissima, egerant. Ea-
dem quoque de causa disertim dixit neque ullum Romanorum
scriptorem neque Ptolemaeum neque Aristobulum illius lega-
tionis mentionem fecisse. Est autem veri simillimum Arrianum
illorum auctorum testimonia repperisse inter λεγόμενα; vix ipse
eorum libros adiit. Recte vero monuit Schoenius Aristum illum
(nimirum Salaminium, nam de alio cogitari nequit) vixisse ante
Strabonem, qui dicit de eo l. XIV p. 682 καὶ μετὰ ταῦτα ἡ
Σαλαμίς, ὅθεν ἦν Ἀριστος ὁ συγγραφεύς. Idem l. XV p. 730
adfirmat Aristum multo natu minorem (πολὺ μὲν ἔστι νεώ-
τερος τούτων) esse Aristobulo et Onesicrito. Deinde comme-
moratur Aristus ab Athenaeo l. X p. 436 E ἔπινε δὲ πλείστον
καὶ Ἀλκέτας ὁ Μακεδὼν, ὡς φησιν Ἀριστος ὁ Σαλαμίνιος,
καὶ Διότιμος ὁ Ἀθηναῖος. Οὗτος δὲ καὶ χώνη ἐπεκαλεῖτο
... ὡς φησι Πολέμων. Iam cum quae antecederent apud
Athenaeum de Arcadione et Erasixeno strennis potatoribus
item ex Polemone petita esse vidisset, coniecit C. Muellerus ¹⁾
etiam Aristi testimonium fluxisse ex Polemone, quem circa
annum 200 Aristophanis Byzantii aequalem floruisse constat.
Cui sententiae adstipulatus est Schoenius l. l. p. 58. Facile
vero perspicitur argumentationem eius non esse rectam. Pri-
mum dicit non cadere in Aristum Polemone paullo antiquio-
rem ea, quae Arrianus praeterea ex illius et Asclepiadae
operibus deprompsisset de rationibus, quibus ductus Alexander
Romanorum legatos comiter exceperat. Hoc quidem bene dis-
putavit; nam quae Arrianus de ea re profert, non potuerunt
scribi, nisi eo tempore, cum Romani rebus Graecis et Asia-
ticis iam dudum sese immiscuerant, ergo non ante annum 200.
Sed nunquam licebit cum Schoenio, qui falso Muellerei de
Aristi tempore coniectura nimis lubrica nititur, omnia quae
ab Arriano exponuntur de legatione illa ad solum Asclepiadem
referre, praesertim cum de hoc scriptore nihil certi sciamus. ²⁾

1) Fragm. Scriptt. rerum Alex. M. p. 154.

2) Cf. Lehre, Herodiani scripta tria. p. 433.

muni fonte hausisse, in quo diversa iam testimonia conlecta erant. Sic Arr. II 3, 7 = Plut. 18, 2 comparantur memoriae τῶν πολλῶν et Aristobuli de nodo Gordio ab Alexandro soluto; idem fit Arr. II 4, 7 = Plut. 19, 1 de Alexandro Tarsi aegrotante; Arr. IV 14, 3 = Plut. Alex. 55, 5 deprehendimus Ptolemaei et Aristobuli sententias de Callisthenis philosophi morte, nisi quod apud Plutarchum Charetis quoque memoria addita est. Hi loci tam graves sunt, ut facere nequeam, quin prorsus abeam in Schaeferi opinionem de Schoenii coniectura pronuntiatam. Neque vero sententia mea eo concuti potest, quod nonnullis locis Arrianus memoriam a Plutarchi diversam tradit; immo inde indoles operis illius conlectanei ab utroque usurpati maxime conspicua fit, quod sine dubio haud exiguum diversorum testimoniorum congeriem continebat, ex qua alia Plutarchus alia Arrianus eligebat. Quod num recte statuam, postea apparebit.

Quaeramus vero, quis fuerit et quando vixerit operis conlectanei auctor. De hac quidem re etsi Schoenius certi quidquam pronuntiare non est ausus, tamen quam via ac ratione hac in quaestione solvenda esset procedendum demonstravit. Circumspexit enim tempora scriptorum et ab Arriano et Plutarcho c. 46 laudatorum, unde effecit utrumque adhibuisse scriptorem, qui circa annum 200 vixerit. Adsensu Schaeferi haec sententia est comprobata, qui suspicatus est Satyrum fuisse operis conlectanei auctorem; quae coniectura nullo argumento nititur, neque crediderim talem operis historici rationem qualem mihi fingo quadrare in Satyrum biographum.

Porro mihi persuadere nequeo scriptorem illum quem Arrianus Plutarchusque exscripserunt vixisse illo tempore. Neque enim recte siquid video egit Schoenius de Aristi Salaminii tempore, qui ab Arriano VII 15, 5 una cum Asclepiade, de quo nihil scimus, laudatur: *Ἀριστος δὲ καὶ Ἀσκληπιιάδης τῶν τὰ Ἀλεξάνδρου ἀναγραφάντων καὶ Ῥωμαίους λέγουσιν ὅτι ἐπρέσβευσαν· καὶ ἐντυχόντα ταῖς πρεσβείαις Ἀλέξανδρον ὑπὲρ Ῥωμαίων τι τῆς ἐσομένης ἐς τὸ ἔπειτα δυνάμεως μαντεύσασθαι, τὸν τε κόσμον τῶν ἀνδρῶν ἰδόντα καὶ τὸ φιλό-*

πονόν τε καὶ ἐλευθέριον καὶ περὶ τοῦ πολιτεύματος ἅμα δια-
πυνθανόμενον. Fortasse ideo nominavit illos auctores, quia
de Romanorum legatione, re videlicet gravissima, egerant. Ea-
dem quoque de causa disertim dixit neque ullum Romanorum
scriptorem neque Ptolemaeum neque Aristobulum illius lega-
tionis mentionem fecisse. Est autem veri simillimum Arrianum
illorum auctorum testimonia repperisse inter λεγόμενα; vix ipse
eorum libros adiit. Recte vero monuit Schoenius Aristum illum
(nimirum Salaminium, nam de alio cogitari nequit) vixisse ante
Strabonem, qui dicit de eo l. XIV p. 682 καὶ μετὰ ταῦτα ἡ
Σαλαμίς, ὅθεν ἦν Ἀριστος ὁ συγγραφεύς. Idem l. XV p. 730
adfirmat Aristum multo natu minorem (πολὺ μὲν ἔστι νεώ-
τερος τούτων) esse Aristobulo et Onesicrito. Deinde comme-
moratur Aristus ab Athenaeo l. X p. 436 E ἔπινε δὲ πλείστον
καὶ Ἀλκέτας ὁ Μακεδὼν, ὡς φησιν Ἀριστος ὁ Σαλαμίνιος,
καὶ Διότιμος ὁ Ἀθηναῖος. Οὗτος δὲ καὶ χώνη ἐπεκαλεῖτο
... ὡς φησι Πολέμων. Iam cum quae antecederent apud
Athenaeum de Arcadione et Erasixeno strenuis potatoribus
item ex Polemone petita esse vidisset, coniecit C. Muellerus ¹⁾
etiam Aristi testimonium fluxisse ex Polemone, quem circa
annum 200 Aristophanis Byzantii aequalem floruisse constat.
Cui sententiae adstipulatus est Schoenius l. l. p. 58. Facile
vero perspicitur argumentationem eius non esse rectam. Pri-
mum dicit non cadere in Aristum Polemone paullo antiquio-
rem ea, quae Arrianus praeterea ex illius et Asclepiadae
operibus deprompsisset de rationibus, quibus ductus Alexander
Romanorum legatos comiter exceperat. Hoc quidem bene dis-
putavit; nam quae Arrianus de ea re profert, non potuerunt
scribi, nisi eo tempore, cum Romani rebus Graecis et Asia-
ticis iam dudum sese immiscuerant, ergo non ante annum 200.
Sed nunquam licebit cum Schoenio, qui falso Muellerei de
Aristi tempore coniectura nimis lubrica nititur, omnia quae
ab Arriano exponuntur de legatione illa ad solum Asclepiadem
referre, praesertim cum de hoc scriptore nihil certi sciamus. ²⁾

1) Fragm. Scriptt. rerum Alex. M. p. 154.

2) Cf. Lehre, Herodiani scripta tria. p. 433.

Nam Aristum quoque sive eadem sive simillima protulisse satis dilucide evadit ex Arriani verbis. Itaque concludemus utrumque Aristum et Asclepiadem non paullo post annum 200 scripsisse.

Videmus igitur quae Schoenius et Schaeferus de tempore atque auctore communis illius fontis protulerunt stare non posse. Tertiam de libri conlectanei scriptore coniecturam protulit I. Kaerstius l. l. p. 34sq., qui cum Gutschmidio consentiens statuit Strabonem communem Arriani et Plutarchi fontem fuisse. Equidem profiteor me hanc sententiam verissimam esse arbitrari; nego vero Kaerstium coniecturam suam ita comprobasse, ut omnes dubitationes iam exemptae sint. Itaque necesse erit nova argumenta adferantur, quod fieri posse credo. Sed priusquam accuratius ea profero, pauca praemonenda esse videntur de illius viri opere, quod conscripsit de Alexandri rebus gestis.

Strabonem historiam Alexandri rerum gestarum composuisse elucet ex ipsius verbis l. II p. 70 C. *ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγόνασιν . . . καὶ ἡμῖν δ' ὑπῆρξεν ἐπὶ πλέον κατιδεῖν τὰ ταῦτα ὑπομνηματιζομένοις τὰς Ἀλεξάνδρου πράξεις*. Iam omnibus fere viris doctis historia illa locum suum habuisse visa est in uno vel duobus quattuor illorum librorum, qui continebant praefationem *ὑπομνημάτων ἱστορικῶν*, quibus τὰ μετὰ Πούλβιον tractavit. Itaque si revera ab Alexandri regno initium fecit, Strabonem quattuor illis libris tempora inde ab anno 336 usque ad 146 descripsisse existimari oportet. Quae sententia num recta esset, primus dubitavit Muellerus ¹⁾ idque optimo iure. Saepissime enim, quod ex libris geographicis cognoscitur, singulas res gestas Alexandri amplissime exsecutus est, quod nequaquam consentaneum est in praefatione. Itaque melius de peculiari opere cogitabitur, quod inscriptum erat *ὑπομνηματά*, ut adparet ex verbis modo laudatis: *ὑπομνηματιζομένοις τὰς Ἀ. πράξεις*. Cuius operis fragmenta etsi apud nullum inveniuntur scriptorem, tamen haud pauca ex geographicis libris

1) Hist. Graec. Fragm. vol. III p. 490.

expiscari possumus. Fere enim omnia ad Alexandri historiam spectantia, quae Strabo his libris inseruit, ex opere suo petisse arbitrandus est. Quam rationem utique veram esse imprimis monuit Millerus *Die Alexandergeschichte nach Strabo* p. 1 sqq.; quo libello ea collegit, quae ei ex opere historico translata esse videbantur.

Iam quaeritur, quanam ratione usus Strabo hypomnemata composuerit. Nihil impedit, quominus huius quaestionis solvendae causa rationem in geographico opere adhibitam comparemus. Elucet autem ex hoc opere lectio paene admirabilis, modo hic modo ille scriptor laudatur; paene ingens excerptorum multitudo in unam conlecta est congeriem. Saepissime videmus eum de una eademque re diversorum auctorum testimonia religiose composuisse. Eandem congerendae materiae diligentiam in historicis quoque operibus enituisse non solum per se veri est simillimum, sed etiam vel ex paucis hypomnematorum historicorum fragmentis intellegere licet; conferas velim haec fragmenta: 9 Muell. (Ioseph. Ant. Iud. XIII 11, 3) ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ Στράβων ἐκ τοῦ Τιμαχέτους ὀνόματος λέγων οὕτως; 13 (ibid. XIV 8, 3) μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ Στράβων ὁ Καππάδοξ λέγων ἐξ Ἀσινίου ὀνόματος οὕτως. — καὶ ἐν ἑτέρῳ πάλιν ἐξ Ὑψικράτους ὀνόματος λέγει οὕτως. Quae sufficiunt ad Strabonis hypomnematorum indolem et consilium recte cognoscendum.

Apertum igitur est Strabonis hypomnematorum de Alexandri rebus gestis naturam similem fuisse libri conlectanei, quem dicere consuevimus. Neque vero magna cum probabilitate contendat quisquam a duobus deinceps viris doctis eundem laborem esse susceptum, ut quae extarent memoriae de regis illius vita et expeditionibus simpliciter in unam congeriem conligerent.

Transeo nunc ad eos locos tractandos, quibus potissimum comprobatur, Strabonem ab Arriano et Plutarcho adhibitum esse. Atque primum de Aristo, de quo paullo ante egi, nonnulla addenda sunt. Huius enim ipsius auctoris mentionem aptissime ad Strabonem referemus.* Nemo enim scriptorum,

qui ante Chr. n. vixerunt, eum novit praeter Strabonem, qui bis Aristi mentionem inicit; uno loco (p. 682) Salamine eum oriundum fuisse adnotat, altero autem (p. 730) laudat eum una cum Aristobulo et Onesicrito de Cyri sepulcro, ergo de re maxime cum Alexandri historia coniuncta. Recte autem statuemus XV 3, 7 et 8 Strabonem ex suo ipsius opere historico transtulisse in geographica. Nullus igitur dubito, quin Arrianus Straboni Aristi mentionem debeat.

Accedunt alia neque pauca neque levia argumenta, quorum unum praeter cetera est memorabile.

Lib. VII 22, 2sq. primum narratur Alexandrum Babylonem sine timore redisse, quoniam vidisset nullam Chaldaeorum vaticinio esse vim; tum transit Arrianus ad fabulam illam de Alexandri diademate, quod regi in paludibus Babylonis naviganti ingenti vento abreptum arundini adhaesit, sed a nauta quodam servatum est. Iam componi videmus Aristobuli memoriam cum aliorum testimoniis. Plerosque enim referre exponit Arrianus (*καὶ οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀναγραψάντων τὰ Ἀλεξάνδρου*) nautam illum talento ab Alexandro donatum, tum vero vatibus postulantibus capite plecti iussum esse; contra Aristobulum memorare talentum quidem eum accepisse, sed plagis adfectum esse quippe inter natandum diadema capiti imponere ausum. Eundem auctorem referre nautam illum fuisse Phoenicem, a nonnullis autem Seleucum diadema servasse affirmari: *εἰσὶ δὲ οἱ Σέλευκον λέγουσι· καὶ τοῦτο τῷ τε Ἀλεξάνδρῳ σημεῖναι τὴν τελευτὴν καὶ τῷ Σελεύκῳ τὴν βασιλείαν τὴν μεγάλην*. Unde §§ 2—3 fluxerint, disertis quidem verbis non dicitur; sed haec quoque verba ex Aristobulo manasse ut intellegatur opus est Arrianum contendere cum Strabone XVI 1, 11 p. 741, qui sua sumpsit ex illo auctore:

<p>Strab. ταῦτα δὲ πραγματεύεσθαι περὶ τὰς διώρυγας τὸν Ἀλέξαν- δρον, καὶ τοὺς τάφους σκευωρεῖ- σθαι τοὺς τῶν βασιλέων καὶ δυ- ναστῶν· τοὺς γὰρ πλείστους ἐν ταῖς λίμναις εἶναι.</p>	<p>Arr. τῶν βασιλέων τῶν Ἀσσυρίων τοὺς τάφους ἐν ταῖς λίμναις τε εἶναι τοὺς πολλοὺς καὶ ἐν τοῖς ἔλεσι δοδομημένους.</p>
--	---

Eadem fabula redit apud Appianum Syr. c. 56, ubi eadem fit variorum illorum testimoniorum oppositio, quamquam Aristobulus ipse non laudatur. Itaque cum duo scriptores tam vehementer consentiant, communem quendam fontem ab utroque usurpatum esse recte arbitrabimur. Quaerendum igitur est, ex quonam auctore hauserit Appianus.

Agitur de historiae Syriacae c. 52—68. Ineunti c. 52 haec ait Appianus: *τῆς δὲ βίβλου τῆσδε οὔσης Συριακῆς — οὐκ ἀπεικὸς δὲ τὰ Μακεδόνων ἐπιδραμεῖν, οἱ πρὸ Ῥωμαίων Συρίας ἐβασίλευον*. Tum praebet ille brevem historiae Syriacae conspectum inde ab Alexandro usque ad annum 64, quo Pompeius Syriam reddidit provinciam Romanam: unius Seleuci historia amplius tractatur. Inde consentaneum fit Appiani fontem usque ad annum illum pertinuisse. Neque enim Seleuci historia a reliqua narratione separanda est, quod Fraenkelio placuit, qui fluxisse illam ex Hieronymi opere censet (cf. p. 85). Primum enim nequaquam ostendi potest Appianum novisse et adhibuisse Cardianum; uno quidem loco eum laudat, Mithr. c. 8 *Ἰερώνυμος δὲ οὐδ' ἐπιψαῦσαι* (scil. Alexandrum) *τῶν ἑθνῶν ὅλως, ἀλλ' ἀνὰ τὴν παράλιον τῆς Παμφυλίας καὶ Κιλικίας ἐτέραν ὁδὸν ἐπὶ τὸν Λαρεῖον τραπέσθαι*; sed sine dubio hic illius nomen debet ei, quem in bellis Mithridaticis enarrandis adhibuit. Sed etiam firmioribus demonstrabimus argumentis Seleuci historiam non fluxisse ex Hieronymo. Dicit enim Appianus c. 64 extr. de Lysimachi et Seleuci aetate *τοῦ μὲν ἐς ἐβδομήκοντα ἔτη, τοῦ δὲ ἐς πλέονα τούτων ἔτι ἄλλα τρία*; in quibus numerum *ἐβδομήκοντα* corruptum non esse ex eis apparet, quae c. 63 leguntur *καὶ Σέλευκος μὲν οὕτω τελευτᾷ τρία καὶ ἐβδομήκοντα ἔτη βιώσας*. Neque vero cum illo numero consentit ipse Cardianus; dicit enim Lucian. Macrob. 11 ¹⁾: *καὶ Λυσίμαχος δὲ Μακεδόνων βασιλεὺς ἐν τῇ πρὸς Σέλευκον ἀπώλετο μάχῃ ἔτος ὀγδοηκοστὸν* ²⁾ *τελῶν, ὡς ὁ αὐτὸς φησιν Ἰερώνυμος*. Ne hic quidem numerus corruptus

1) Fragm. 4 apud Muell. FHG II p. 453.

2) Hunc numerum altero esse credibilem monuit Droysenus *Gesch. d. Hellenism.* II 2 p. 327 adn. 1.

est, quoniam id agit Lucianus, ut viros enumeret, qui aetate longissima fuerunt.

Ex alio quoque loco manifestum fit Hieronymum non esse inspectum ab Appiano. C. 58 init. perhibentur haec: *φασὶ δὲ αὐτῷ τὰς Σελευκείας οἰκίζοντι, τὴν μὲν ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, διοσημίαν ἡγήσασθαι κεραυνοῦ, καὶ διὰ τοῦτο θεὸν αὐτοῖς Κεραυνὸν ἔθετο, καὶ θρησκεύουσι καὶ ὑμνοῦσι καὶ νῦν Κεραυνόν.* Sine dubio ultima quoque verba sumpsit Appianus ex fonte suo; primum enim quis est qui contendat tale quid eum compertum habuisse? Deinde vix etiam Appiani aetate Κεραυνόν illum colebant. Neque vero Hieronymus illud καὶ νῦν dicere potuit. Seleucia enim a. 300 condita est, Hieronymus autem iam circa a. 262 obiit. Ut statuamus Cardianum illa verba triginta annis post urbem conditam scripsisse: tam exiguum hoc temporis spatium esse adparet, ut sic fari vix potuerit. Atque Seleucus ipse a. demum 281 mortuus est. Vixit igitur Appiani auctor non paullo post Hieronymum; ergo non licebit Seleuci historiam a reliquorum regum enumeratione discernere, immo uni debentur omnia auctori, qui post annum 64 scripsit.

Hunc fontem fuisse Strabonem mihi persuasum est; nonnullis enim locis Appianus mirum quantum consentit cum eis quae Strabo profert in libris geographicis. Primum conferas velim hos duos locos, quibus simillima narrantur de Sandro-cotto Indorum rege:

<p>App. c. 55 καὶ τὸν Ἰνδὸν περάσας ἐπολέμησεν Ἀνδροκόττῳ βασιλεῖ τῶν περὶ αὐτὸν Ἰνδῶν, μεχρὶ φίλιαν αὐτῷ καὶ κῆδος συνέθετο.</p>	<p>Strab. XV p. 724 § 9 ἔδωκε δὲ Σέλευκος ὁ Νικάτωρ Σανδροκόττῳ, συνθέμενος ἐπιγὰμιν καὶ ἀντιλαβῶν ἐλέφαντας πεντακοσίους.</p>
---	--

Deinde uterque consentit de urbibus a Seleuco conditis:

<p>App. 57 πόλεις δὲ ᾤκισεν ἐπὶ τὸ μῆκος τῆς ἀρχῆς ὅλης ἑκατάδεκα μὲν Ἀντιοχείας ἐπὶ τῷ πατρὶ, πέντε δὲ ἐπὶ τῇ μητρὶ Λαοδικείας, ἑννέα δ'</p>	<p>Strab. XVI p. 749—50 ἡ δὲ Σελευκίς ἀρίστη μὲν ἐστὶ τῶν λεχθεισῶν μερίδων, καλεῖται δὲ τετράπολις καὶ ἐστὶ κατὰ τὰς ἐξεχούσας ἐν αὐτῇ πόλεις, ἐπεὶ</p>
---	--

<p>ἐπὶ τῶν ἐαυτοῦ, τέσσαρας δ' ἐπὶ ταῖς γυναιξί, τρεῖς Ἀπαμείας καὶ Στρατονίκειαν μίαν. καὶ εἰσὶν αὐτῶν ἐπιφανέσταται καὶ νῦν Σελεύκειαι μὲν ἢ τε ἐπὶ τῇ θαλάσῃ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, Λαοδίκεια δὲ ἡ ἐν τῇ Φοινίκῃ καὶ Ἀντιόχεια ἡ ὑπὸ τῷ Λιβάνῳ ὄρει καὶ ἡ τῆς Συρίας Ἀπάμεια.</p>	<p>πλείους γὰρ εἰσι, μέγισται δὲ τέτταρες, Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Λάφυγ καὶ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ καὶ Ἀπάμεια δὲ καὶ Λαοδίκεια-Σελεύκων τοῦ Νικάτορος κτίσματα· ἡ μὲν οὖν μεγίστη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπώνυμος, ἡ δ' ἐρυμνοτάτη αὐτοῦ, αἱ δ' ἄλλαι ἡ μὲν Ἀπάμεια τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀπάμης, ἡ δὲ Λαοδίκεια τῆς μητρὸς.</p>
---	--

Appianus etiam quintam urbem Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ addit; sed nemo hanc gravem esse discrepantiam adfirmabit, quoniam Strabo loquitur de Seleucidis quattuor urbibus. Praeterea non multo post § 5 dicit de Antiochia οὐ πολὺ τε λείπεται καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει Σελευκείας τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει. Sed ne id quidem quod apud Strabonem legitur Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, apud Appianum autem Σελεύκεια ἡ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ premendum est; conferas § 8: πρὸς θαλάττῃ δὲ τούτων ἐστὶν ἡ Σελεύκεια καὶ ἡ Πιερία, ὅρος συνεχὲς τῷ Ἀμανῷ.

Optime deinde quadrant ad Strabonem geographum, quae c. 63 disseruntur de variis urbibus, quae Argos appellabantur. Accedit quod omnes, quas adfert Appianus, Strabo commemorat: Argos Amphiloichicum X-p. 450. 462, Oresticum VII p. 326, Ionicum V p. 215, VI p. 283. Neque parvi est momenti, quod Argonautarum apud Appianum mentio fit, quoniam saepissime Strabo in geographia illorum expeditionem tangit.

Neque vero obicias Strabonem de Seleuco loqui non potuisse, quia opus eius demum ab a. 146 initium cepisset. Iam supra p. 14 monuimus quattuor libris primis hypomnematorum historicorum breviter eum tractasse tempora praecedentia. Initium igitur totum opus cepit fortasse ab Alexandri Magni morte.

Iam vero summo iure contendemus fabulas illas de Alexandri diademate Strabonem ipsum conlegisse et ex hypo-

mnematis quibus Alexandri res gestas tractavit sumpsisse in hypomnemata historica¹⁾, quae post illa conscripsisse videtur. Neque enim cogitare licet Strabonem talem variorum testimoniorum congeriem, praesertim in re quae illo loco minoris momenti esset, operi suo inserturum fuisse, nisi ipse eam composuisset. Simul autem Arrianum, quippe qui ad eundem fontem redeat atque Appianus, hausisse sua ex opere Straboniano adparet.

Transeo ad alterum quoddam indicium satis manifestum. L. VI 24, 1—3 exponit Arrianus, quibus causis commotus Alexander per Gedrosiam redierit in Persidem. Hausisse eum hic ex Strabone facile est demonstratu. Necesse vero est utriusque locos exscribere:

Arr. c. 24, 1 καὶ λέγουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ξυγγραψάντων τὰ ἀμφ' Ἀλέξανδρον οὐ μὴν ἀγνοήσαντα Ἀλέξανδρον τῆς ὁδοῦ τὴν χαλεπότητα ταύτην ἔλθειν, τοῦτο μὲν μόνος Νέαρχος λέγει ὧδε, ἀλλὰ ἀκούσαντα γὰρ ὅτι οὕτω τις πρόσθεν διελθὼν ταύτην ξὺν στρατιᾷ ἀπεσώθη ὅτι μὴ Σεμίραμις ὅτε ἐξ Ἰνδῶν ἔφυγε. καὶ ταύτην δὲ ἔλεγον οἱ ἐπὶ χώριοι ξὺν εἴκοσι μόνοις τῆς στρατιᾶς ἀποσωθῆναι· Κῦρον δὲ τὸν Καμβύσου ξὺν ἑπτὰ μόνοις καὶ τοῦτον. ἔλθειν γὰρ δὴ καὶ Κῦρον ἐς τοὺς χώρους τούτους ὡς ἐσβαλοῦντα ἐς τὴν Ἰνδῶν γῆν, φθάσαι δὲ ὑπὸ τῆς ἐρημίας τε καὶ ἀπορίας τῆς

Strab. XV p. 686 § 5 φησὶ γοῦν Νέαρχος φιλονεικῆσαι αὐτὸν διὰ τῆς Γεδρωσίας ἀγαγεῖν τὴν στρατιάν, πεπεισμένον διότι καὶ Σεμίραμις ἐστράτευσεν ἐπὶ Ἰνδοὺς καὶ Κῦρος· ἀλλ' ἡ μὲν ἀνέστρεψε φεύγουσα μετὰ εἴκοσιν ἀνθρώπων, ἐκείνος δὲ μεθ' ἑπτὰ· ὡς σεμνὸν τὸ ἐκείνων τοσαῦτα παθόντων αὐτὸν καὶ στρατόπεδον διασῶσαι μετὰ νίκης διὰ τῶν αὐτῶν ἐθνῶν τε καὶ τόπων.

p. 722 § 5 φασὶ δὲ φιλονεικῆσαι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ περ εἰδότες τὰς ἀπορίας πρὸς τὴν κατέχουσαν δόξαν, ὡς Σεμίραμις μὲν ἐξ Ἰνδῶν φεύγουσα σωθεῖη μετὰ ἀνδρῶν ὡς εἴκοσι, Κῦρος δὲ ἑπτὰ, εἰ δύ-

1) Sic statuendum esse docuit me cum in eo esset, ut falso de hoc loco iudicaret, C. Wachsmuthius praeceptor excellentissimus.

<p>ὁδοῦ ταύτης ἀπολέσαντα τὴν πολλὴν τῆς στρατιᾶς. καὶ ταῦτα Ἀλεξάνδρῳ ἐξαγγελλόμενα ἔριν ἐμβαλεῖν πρὸς Κῦρον καὶ Σεμίραμιν. τοιῶν τε οὖν ἔνεκα καὶ ἅμα ὥς τῇ ναυτικῇ ἐγγύθεν ἐκπορίζεσθαι τὰ ἀναγκαῖα, λέγει Νέαρχος ταύτην τραπῆναι Ἀλέξανδρον.</p>	<p>ναίτο αὐτὸ τοσοῦτο στράτευμα διασιῶσαι διὰ τῆς αὐτῆς χώρας, νικῶν καὶ ταῦτα.</p>
---	---

Ex Arriani verbis elucet plerosque Alexandri rerum scriptores adfirmasse regem non ignorasse quidem itineris illius difficultatem, sed illac proficisci voluisse ea de causa, quia Cyrum et Semiramem eandem expeditionem suscepisse audisset. Hoc quidem etiam Nearchum tradidisse (τοιῶν ἔνεκα-λέγει Νέαρχος ταύτην τραπῆναι Ἀλέξανδρον) sed illud negasse; immo non novisse Alexandrum tantam itineris difficultatem (οὐ μὴν ἀγνοῦσαντα Ἀλέξανδρον τῆς ὁδοῦ τὴν χαλεπότητα ταύτῃ ἐλθεῖν, τοῦτο μὲν μόνος Νέαρχος λέγει ὧδε, ἀλλὰ κτλ.). Voluit nimirum Nearchus regem a nimiae audaciae opprobrio defendere. Strabonem autem et plerorumque scriptorum et Nearchi memorias compertas habere videmus ex locis, quos exscripsi; praecipue alter locus (p. 722) maximi est momenti. Quibus verbis antecedunt apud Strabonem Nearchi ipsius verba. Nonnulli vero, ut Coraes et Grosskurdus, mutaverunt illud φασὶ in φησί, quia quae hic de Cyro et Semiramide narrarentur prorsus congruerent cum illo Nearchi fragmento p. 686. Haec quidem mera est hariolatio; obstant Arriani verba, ex quibus Nearchum non dixisse verba καίπερ εἰδότα τὰς ἀπορίας adparet. Immo haec sunt verba τῶν πολλῶν. Itaque illud φασὶ Strabonem consulto dixisse credemus. Luculenter vero ex consensu quo viri docti illi abusi sunt efficitur ut opinor Strabonem variorum scriptorum composuisse memorias ita, ut Arrianus eas perhibet; uno nimirum loco ex opere suo exscripsit sententiam Nearchi, altero τῶν πολλῶν. Aliter consensum illum vix explicaveris. Simul autem nunc manifestum fit Arrianum hausisse ex Strabone.

Accedit aliud, quod dignissimum est memoratu. C. 24, 4 ita pergit Arrianus, ut ea quae secuntur ex Nearchi fluxisse adfirmandum sit; atque recte monuit Vogelius ¹⁾ c. 24, 4—6; 25; 26, 4—5, quibus Arrianus alteram itineris per Gedrosiam facti descriptionem priori ex Aristobulo sumptae (c. 21—23) adserit, deprompta esse ex Nearchi, quia Arrianus prorsus consentit cum Strabone p. 721 sqq., quem sua scriptori illi debuisse dilucidum est. At in hac ipsa descriptione invenimus verba illa *φασὶ δὲ κτλ.* Itaque dubitari iam nequit, quin Arrianus omnia haec sumpserit ex Strabone. Neque enim quamquam in historia Indica conscribenda Nearchum in manibus habuit, hic Arrianum eum ipsum evolvisse credam, quia media in Nearchi narratione deprehenditur luculentum operis conlectanei vestigium c. 26, 1—3 *ἐνθα δὴ ἔργον καλὸν εἴπερ τι ἄλλο τῶν Ἀλεξάνδρου οὐκ ἔδοξε μοι ἀφανίσαι, ἣ ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ παραχθὲν ἣ ἔτι ἔμπροσθεν ἐν Παραπαμισάδαις, ὡς μετεξέτεροι ἀνέγραψαν.* Quae non sumpta esse ex Nearchi quivis concedet. Sed artissime cohaeret haec fabula cum eis quae antecedunt. Praeterea si Strabonem inspicimus, invenimus fabulam quandam, quae et ipsa ex vulgari memoria desumpta est, p. 723 § 7 *ἐν δὲ τοῖς Ὠρίταις τὰ τοξείματα χρίεσθαι θανάσιμοις φαρμάκοις ἔφασαν;* tum adnectitur narratio illa de Ptolemaeo vulnerato et mirum in modum sanato, quae item deprehenditur Diod. XVII 103 Curt. IX 8, 22 Iustin. XII 10, 3. Ex Nearchi eam non esse petitam inde quoque elucet, quod ipse Strabo de fabulae illius fide iudicium sobrium plenumque dubitationis subiungit: *εἰκὸς δὲ τινα μηνῦσαι τῶν εἰδότην, τὸ δὲ μυθῶδες προσετέθη κολακείας χάριν.* Videmus igitur Strabonem hanc libri quinti decimi partem sumpsisse ex opere historico.

Denique ostendi potest etiam in Plutarchi fonte Nearchi narrationem adhibitam esse. Cuius descriptio quamquam brevissima est, tamen certum illius auctoris vestigium in ea cognoscitur:

1) De fontibus, quibus Strabo in libro XV conscribendo usus sit. p. 34.

Plut. 66. καὶ πλείστους ὁ λι-
μὸς διέφθειρεν, ἄσπορον χώραν
ἐπιόντας ἀνθρώπων κακοβίων,
ὀλλγα καὶ ἀγεννῇ πρόβατα κε-
κτημένων, ἃ τοὺς θαλαττίους
ἰχθῦς εἰθισμένα προσφέρεσθαι
σάρκα μοχθηρὰν εἶχε καὶ δυσ-
ώδη.

Strab. p. 720 § 2 τοῖς δ'
ἰχθύσι χρωῶνται καὶ αὐτοὶ καὶ
θρέμματα καὶ τοῖς ὀμβρίοις
ὑδασι καὶ ὀρυκτοῖς· καὶ τὰ
κρέα δὲ τῶν θρεμμάτων ἰχθύων
προσβάλλει. Cf. etiam Arr.
hist. Ind. c. 19, 13 et Vogel.
l. l. p. 32 sq.

Itaque hac quoque ex parte comprobatur Strabonem esse
operis conlectanei auctorem.

In recensendis reliquis locis, quibus idem evincemus, se-
quemur ordinem libri Arrianei.

L. III 2, 1—2 refert Arrianus vaticinium quoddam Aristan-
dri vatis Telmissensis, cuius narrationis originem produnt verba
initio posita: λέγεται δὲ τις καὶ τοῖόςδε λόγος, οὐκ ἄπιστος
ἔμοιγε. Narratur Alexandrum, cum condendae Alexandriae
operam dedisset, circuitum urbis farina designasse, quia ni-
hil praesto fuisset, quo aptius terra potuisset inscribi. Quod
omen esse secundum Aristandrum edixisse. Fraenkelius p. 270
ex Aristobulo haustam esse hanc fabulam contendit, quem
non fuisse fontem elucet his ex verbis: Ἀριστάνδρον τὸν Τελ-
μισσέα, ὃς δὴ πολλὰ καὶ ἄλλα ἀληθεῦσαι ἐλέγετο. Nam quo-
modo Arrianus sic loqui poterat, si Aristobulus iam antea
Aristandrum saepius commemoraverat? Eandem fabulam nar-
rat Plutarchus, qui c. 26 et 27 agit de Alexandro in Aegypto
versante. Facile vero est demonstratu Plutarchum hausisse
ex Strabone.

Initio c. 26 commemorat Plutarchus Iliadem τὴν ἐκ τοῦ
νάρθηκος λεγομένην, cuius paene eisdem verbis mentionem
facit Strabo XIII p. 594.

Plut. κιβωτίου δὲ τινος αὐτῷ προσ-
ενεχθέντος, οὗ πολυτελέστερον
οὐδὲν ἔφηνε τοῖς τὰ Δαρείου χρή-
ματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς παραλαμ-
βάνουσιν . . . αὐτὸς ἔφη τὴν Ἰλιάδα
φρουρήσειν ἐνταῦθα καταθέμενος.

Strab. ἔπειτα καταθέν-
τος εἰς νάρθηκα ὃν εὗρεν
ἐν τῇ Περσικῇ γάζῃ πο-
λυτελεῶς κατεσκευασμέ-
νον.

Tum capite extremo exponit Plutarchus viam ad Hammonem ferentem valde periculosam esse ea de causa, quia saepissime magna austri vi proficiscentes harena obruerentur; exemplum adfert Cambysis regis, cuius exercitus ita interisset. De qua re mirum quantum consentit cum Strabone XVII p. 820, qui sua hausit ex Herodoti l. III c. 26:

<p>Plut. τὸν δέ, εἰ λάβρος ἐν ἄμμῳ βαθεῖα καὶ ἄχανεῖ πορευομένοις ἐπιπέσοι νότος, ὥς πον καὶ πάλαι λέγεται περὶ τὸν Καμβύσου στρατὸν ἀναστήσας θίνα μεγάλην καὶ κυματώσας τὸ πεδῖον μυριάδας ἀνθρώπων πέντε καταχῶσαι καὶ διαφθεῖραι.</p>	<p>Strab. ἐκ δὲ Ψέλχιος ἤκεν εἰς Περσηνίαν ἐρυμνὴν πόλιν διελθὼν τοὺς θίνας, ἐν οἷς ὁ Καμβύσου καταχῶσθαι στρατὸς ἐμπροσθέντος ἀνέμου.</p>
---	--

De Alexandri itinere ad Hammonis templum facto laudat Plutarchus c. 27 Callisthenem; hunc ipsum Strabonem adhibuisse et exscripsisse de eadem re videmus ex l. XVII p. 813 – 814, ubi multa ex eo proferuntur de expeditione illa oraculisque acceptis ab Hammone.

Uterque consentit de forma urbis conditae: c. 26 εἰς σχῆμα χλαμύδος = Strab. p. 793 ἔστι δὲ χλαμυδοειδὲς τὸ σχῆμα τοῦ ἐδάφους τῆς πόλεως.

Denique Straboni id maxime convenit, quod Plutarchus Homeri quosdam versus de Pharo insula adfert; quam studiose Strabo Homerum in libris geographicis laudaverit quis nescit?

Itaque dubium manere nequit, quin haec capita fluxerint ex Strabone. Accedit vero, quod ipsam fabulam, de qua nunc agimus, apud Strabonem invenimus, XVII p. 792, ubi loquitur de Alexandria condita. Dixerit quidem quispiam ex Strabone Plutarchum hic ideo haurire non potuisse, quia novam fabulam de avibus farina vescentibus addat. Quid tamen impedit, quominus Strabonem non omnia ex hypomnematis in libros geographicos transtulisse arbitremur? Nonne etiam Arrianus fabulam de avibus prolatam omisit? Hic quidem Aristandrum commemorat, cum Strabo et Plutarchus in unum de vatibus loquantur; sed Arrianum quoque de com-

pluribus vatibus dicere videmus: τοῦτο δὲ ἐπιλεξαμένους τοὺς μάντις καὶ μάλιστα δὴ Ἀρίστανδρον τὸν Τελμισσέα. Atque de ceteris Strabo et Arrianus tantopere consentiunt, ut iure hunc ex illo sua petisse statuere possimus. Id autem semper in his quaestionibus respiciendum est saepius Plutarchum fontem suum abbreviasse, haud paucas memorias prorsus praeterisse, denique complures in unam contraxisse, quoniam omnia commemorare neque volebat neque poterat; quam rationem etiam saepius inlustrabimus exemplis sat luculentis. Ita intellegitur, quomodo factum sit, ut Arrianus et Plutarchus, quamquam in summa re consensus perspicitur, tamen singulis rebus nonnunquam inter se discrepent.

Quae cum ita sint, communem hic Arriani Plutarchique fontem fuisse Strabonis hypomnemata nos contendimus.

Lib. VI 11 profert Arrianus multas de Alexandro apud Mallos vulnerato memorias atque § 1 et 2 disserit de sagitta ex vulnere extracta. Tum § 3 sqq. exponit Alexandrum non in Oxydracis, quod falso multi tradidissent, sed in Mallis vulnus accepisse neque Ptolemaeum regem ex vitae periculo imminenti servasse. Addit § 4—6 similem locorum commutationem a rerum scriptoribus commissam; errore enim deductos plerosque referre (ὁ πᾶς λόγος κατέχει) ultimum cum Dareo proelium pugnatum esse apud Arbelam, non apud Gangame-lam. Invenimus hanc eandem quaestionem de proelii illius loco in Plutarchi vit. c. 31; ambo vero scriptores prorsus de hac re congruunt cum Strabone XVI p. 737 § 3.

Arr. § 4 ἐπεὶ καὶ τὴν τελευταίαν μάχην τὴν πρὸς Δαρεῖον γενομένην, καθ' ἣντινα ἔφυγε Δαρεῖος . . . πρὸς Ἀρβήλοις γενέσθαι ὁ πᾶς λόγος κατέχει . . . Ἀρβηλα δὲ τοῦ χώρου ἐν ᾧ τὴν ἐσχάτην μάχην Δαρεῖός τε καὶ Ἀλέξανδρος ἐμαχέσαντο οἱ μὲν

Plut. τὴν δὲ μεγάλην μάχην πρὸς Δαρεῖον οὐκ ἐν Ἀρβήλοις, ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλὰ ἐν Γανγαμήλοις γενέσθαι συνέπεσε. Σημαίνειν δὲ φασιν οἶκον καμήλου τὴν διάλεκτον, ἐπὶ τῶν πάλαι τις βασιλέων ἐκφυγῶν πολεμίους ἐπὶ καμήλου δρο-

Strab. Γανγαμήλα κόμη, ἐν ᾗ συνέβη νικηθῆναι καὶ ἀποβαλεῖν τὴν ἀρχὴν Δαρεῖον. ἔστι μὲν οὖν τόπος ἐπίσημος οὗτος καὶ τοῦνομα μεθερμηνευθὲν γὰρ ἐστὶ καμήλου οἴκος· ὠνόμασε δ' οὕτω Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπεω, πτῆμα δούς εἰς διατροφὴν τῇ

τὰ πλεῖστα ξυγγράψαν-
τες λέγουσιν ὅτι ἑξα-
κοσίους σταδίους ἀπέ-
χει, οἱ δὲ τὰ ἐλάχιστα,
ὅτι ἐς πεντακοσίους.
ἀλλὰ ἐν Γανγαμήλοις
γὰρ γενέσθαι τὴν μάχην
πρὸς τῷ ποταμῷ Βον-
μῶδῳ λέγει Πτολεμαῖος
καὶ Ἀριστόβουλος. πό-
λις δὲ οὐκ ἦν τὰ Γαν-
γάμηλα, ἀλλὰ κώμη με-
γάλη, οὐδὲ ὀνομαστός ὁ
χωρὸς οὐδὲ εἰς ἀκοὴν
ἤδὲ τὸ ὄνομα· ἐνθεν δὴ
μοι δοκεῖ πόλις οὕσα
τὰ Ἀρβηλα. ἀπηνέγκατο
τὴν δόξαν τῆς μεγάλης
μάχης.

μάδος ἐνταῦθα καθί-
δρυσεν αὐτήν, ἀποτάξας
τινὰς κώμας καὶ προσ-
όδους εἰς τὴν ἐπιμέ-
λειαν.

καμήλῳ τῇ συνεκπεπο-
νηκυῖα μάλιστα τὴν ὁ-
δὸν τὴν διὰ τῆς ἐρήμου
Σκυθίας μετὰ τῶν φορ-
τίων, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ
διατροφή τῷ βασιλεῖ. οἱ
μέντοι Μακεδόνες τοῦ-
το μὲν ὀρῶντες κώμον
εὐτελές, τὰ δὲ Ἀρβη-
λα κατοικίαν ἀξιόλογον,
κτίσμα ὥς φασιν Ἀρβή-
λου τοῦ Ἀθμονέως, πε-
ρὶ Ἀρβηλα τὴν μάχην
καὶ νίκην κατεφύμισαν
καὶ τοῖς συγγραφεῦσιν
οὕτω παρέδωκαν.

Facile intellegitur Arrianum et Plutarchum ad eundem redire auctorem, quem fuisse Strabonem negari nequit. Quoniam vero Strabonem quaestionem illam ante ipsius proelii descriptionem prae buisse ex Plutarcho adparet, iure statuemus Arrianum eam inseruisse in memoriarum de Alexandro vulnerato traditarum conlectionem, cum hunc locum commodum aptumque esse duceret. Nequaquam igitur anxie et religiose servavit ordinem a Strabone institutum, sed transposuit, quando placebat; quae res neminem offendet. Nullo vero argumento nititur coniectura Fraenkelii, qui Schoenium (cf. p. 28) secutus contendit, sumpsisse sua Strabonem ex Eratosthene (cf. p. 46); quod etiam si verum esset, nihil impediret, quominus Arrianum et Plutarchum ex Strabone sua petisse statueremus. Denique notandum est Arrianum ipsum fortasse adtulisse Ptolemaei et Aristobuli auctoritatem, quia nihil simile invenitur apud Plutarchum et Strabonem.

Sed etiam reliquam narrationem testimoniorumque variorum conlectionem Arrianum debere Straboni satis certa ratione comprobari potest. Kaerstius enim (p. 33 sqq.) contulit hos Curtii et Arriani locos, quibus disseritur de Ptolemaeo, quem

Alexandrum in Mallorum urbe expugnanda comitatum esse multi tradiderant.

Curt. IX 5, 21 Ptolemaeus qui postea regnavit huic pugnae adfuisse auctor est Clitarchus et Timagenes. Sed ipse, scilicet gloriae suae non refragatus, afuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit.

Arr. 11, 8 Πτολεμαῖον γὰρ τὸν Λάγον ἔστιν οἱ ἀνέγραψαν ξυναναβῆ-
ναί τε Ἀλεξάνδρῳ κατὰ τὴν κλίμακα
ὁμοῦ Πενκέστα καὶ ὑπερασπίσαι κει-
μένου, καὶ ἐπὶ τῇδε Σωτήρα ἐπικλη-
θῆναι τὸν Πτολεμαῖον· καίτοι αὐτὸς
Πτολεμαῖος ἀναγράψεν οὐδὲ παρα-
γενέσθαι τούτῳ τῷ ἔργῳ· ἀλλὰ στρα-
τιᾶς γὰρ αὐτὸς ἡγούμενος ἄλλας μάχε-
σθαι μάχας καὶ πρὸς ἄλλους βαρβάρους.

Haec tantopere conspirant, ut ex eodem fonte ea fluxisse veri sit simillimum; ¹⁾ quem existimandum esse Strabonem ratio temporum docet, ut bene Kaerstius Gutschmidio monente statuit. Accedit autem quod Strabo saepissime Timagenem in usum suum convertit. Conferas primum Ioseph. Ant. Iud. XIII 11, 3 ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ Στράβων ἐκ τοῦ Τιμαγένους ὀνόματος λέγων οὕτως. Deinde bis eum laudat in libris geographicis; utroque vero loco eius fidem in dubitationem vocat eiusque auctoritati alius scriptoris testimonium opponit. L. IV p. 188 hausit nonnulla ex Timagene de Tectosagis, statim vero monet πιθανώτερος δ' ἔστιν ὁ Ποσειδωνίου λόγος. Deinde fabulas quasdam a Timagene de miro quodam aenearum guttarum imbre respuit XV p. 711 his verbis μῦθος δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Τιμαγένους λεχθέν, quibus subiungit Megasthenis testimonium maiore fide dignum: ἐγγυτέρω δὲ πίστεώς φησιν ὁ Μεγασθένης. Consuevit igitur Strabo ²⁾ Timagenis narrationes impugnare, quod maximi momenti videtur esse, cum videamus etiam Curtii loco illum refutari. Itaque etiam hic Arrianum sua ex Strabonis hypomnematis

1) Sic etiam Schoenius iudicat p. 47.

2) Consentaneum est non placuisse Straboni, qui Octaviani partes sequebatur, mores et ingenium Timagenis, quem liberiore in Augustum lingua usum esse scimus.

petisse mihi persuasum est. Num vero etiam plura Curtius debeat Straboni praeter locum a nobis adlatum, nunc amplius quaerere non licet.

Iam tractanda sunt l. VII c. 1, 5—3, 6. Primum profert Arrianus narratiunculam quandam de Indorum philosophis, qui regis cupiditatem imperii quam maxime amplificandi vehementer perstrinxerant; quoniam in eis quae antecedunt (§ 2 et 3) futuras Alexandri expeditiones enumeraverat, aptissima erat occasio talia inserendi, quae ad eandem rem spectare adparet. Ceterum significat se uti tertio illo fonte: *ὣν λέγουσιν ἔστιν οὗς κτλ.* (c. 1, 5—2, 1). Quam fabulam cum his verbis concludat: *ἐπήνεσε μὲν Ἀλέξανδρος τοὺς τε λόγους αὐτοὺς καὶ τοὺς εἰπόντας, ἔπρασσε δὲ ὁμῶς ἄλλα καὶ τὰναντία οἷς ἐπήνεσεν*, transitum parat ad fabulam de Diogene regem ex solis splendore recedere iubente circumlatam, quae et ipsa ex tertio fonte petita esse existimanda est: *ἐπεὶ καὶ Διογένην τὸν ἐκ Σινώπης θαυμάσαι λέγεται*. Eandem fabulam Plutarchus narrat c. 14, 2 prorsus congruenter cum Arriano sic locutus: *πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καὶ θαυμάσαι*. Etiam in reliquis ita consentiunt ambo auctores, ut de communi fonte dubitari nequeat. Tertia denique additur narratio, quae item de philosophis agit, quorum *καρτερίαν ἐθαύμασεν*; cuius originem produnt verba *ὑποκρίνασθαι γὰρ λέγεται*; quin etiam is laudatur, qui narratiunculam illam memoriae prodiderat: *ἀλλὰ Κάλανον γὰρ ἀναπεισθῆναι τῶν ταύτῃ σοφιστῶν, ὄντινα μάλιστα δὴ αὐτοῦ ἀκράτορα Μεγασθένης ἀνέγραψεν αὐτοὺς τοὺς σοφιστὰς λέγειν, καυλίζοντας τὸν Κάλανον ὅτι ἀπολιπὼν τὴν παρὰ σφίσι εὐδαιμονίαν, ὃ δὲ δεσπότην ἄλλον ἢ τὸν Θεὸν ἐθεράπευε*. Potuit quidem hic Megasthenem ipsum adhibere, quam saepius evolvit in historia Indica conscribenda. Eandem autem fabulam narrat Strabo XV p. 718 et ipse Megasthenem secutus. Apud quem cum Calanus initio fabulae commemoretur, Arrianus ordinem mutasse videtur propterea quod dicit c. 3 ineunte: *ταῦτα ἐγὼ ἀνέγραψα, ὅτι καὶ ὑπὲρ Καλάνου ἐχρῆν εἰπεῖν ἐν τῇ περὶ Ἀλεξάνδρου συγγραφῇ*. Voluit

nimirum aptissime ad ea quae secuntur transire. Id vero bene animadvertendum est etiam a Strabone hanc Megasthenis memoriam coniungi cum Calani cremati narratione, quod vix casui tribuendum est.

Sed ut de eis quae secuntur rectius feramus iudicium oportet Plutarchi memoriam accuratius inspicere, ut cognoscatur, quomodo eius narratio composita sit.

C. 67 primum refertur fabula quaedam de Ocho Persarum rege, quam iterum narrat Plutarchus de mulier. virt. 5; cuius debetur fonti ignoratur. Tum agit de Cyri sepulcro violato. Quae habet de Polymacho Pellaeo, apud alium scriptorem non redeunt; titulum vero sepulcri illius ex duobus Plutarchum composuisse facile cognosces, si comparaveris, quae Arrianus VI 29, 8 ex Aristobulo profert. Huius enim verba continet titulus, quem adfert Plutarchus. Memorias vero de Cyri sepulcro conlegisse Strabonem elucet ex XV 3, 7 sq., ubi laudat de hac re Aristobulum Onesieritum Aristum.

C. 69 exeunte Plutarchus mortem Calani narrat. Arte cum hac narratione cohaeret prima capitis 70, qua potatio illa describitur, quam post philosophi illius mortem rex instituisse dicitur. Hic Chares fons statuendus est; primum enim ipse a Plutarcho laudatur, deinde eadem sub illius auctoris nomine deprehenduntur apud Athenaeum X p. 437 in catalogo *φιλοποτών*. Iam Vogelius l. l. p. 16 sibi persuasit Plutarchi narrationem de Calani morte proditam ex eodem Charete fluxisse, quia verba, quae Calano morituro tribuerentur: *ἔδεξιούτο τοὺς παρόντας τῶν Μακεδόνων καὶ παρεκάλει τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡδέως γενέσθαι καὶ μεθύσθῃναι μετὰ τοῦ βασιλέως* ad ea, quae c. 70 ex illo adferrentur, spectarent cum eisque cohaerent. Hoc quidem recte virum doctissimum statuuisse nemo negabit. Attamen argumento gravissimo prohibemur, quominus totam Plutarchi de Calani morte memoriam ex Charete haustam esse nobis persuadeamus. Nam quae Plutarchus dicit de habitu, quo usus Calanus mortem igneam expectabat: *ταῦτα δ' εἰπὼν κατακλιθεὶς καὶ συγκαλυψάμενος οὐκ ἐκινήθη τοῦ πυρὸς πλησιάζοντος, ἀλλ' ἐν ᾧ κατεκλίθη σχήματι, τοῦτο*

διατηριῶν ἐκαλλιέρησεν ἑαυτὸν τῷ πατρὶω νόμῳ τῶν ἐκεῖ σοφιστῶν prorsus consentiunt cum Arriano c. 3, 5, Diodoro c. 107, 5, Strabone XV p. 717 § 68; sed Charetem aliter narrasse dicimus ex Athenaei verbis: *Χάρης δ' ὁ Μυτιληναῖος ἐν ταῖς περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαις περὶ Καλάνου εἰπὼν τοῦ Ἰνδοῦ φιλοσόφου, ὅτι ῥίψας ἑαυτὸν εἰς πυρὰν νενημένην ἀπέθανε.*¹⁾ Iam Fraenkelius p. 167 Athenaeum non diligenter reddidisse Charetem atque tota narratione in unum enuntiatum satis breve contracta falso verbo usum esse arbitratus est. Quam sententiam probaret quispiam, nisi Athenaeus cum altera memoria a Strabone de Calani morte prodita consentiret: *μετὰ τὴν πομπὴν μεθ' ἧς ἦκε ῥίψαντα ἑαυτὸν ὡς ἂν δοκὸν συνεμπρησθῆναι τῷ οἴκῳ.* Itaque Plutarchum non unius scriptoris narrationem

1) Calani mentionem facit Lucianus de morte Peregr. 25: *ἐκεῖνοι γὰρ* (scil. οἱ Βραχμαῖνες) *οὐκ ἐμπηδῶσιν εἰς τὸ πῦρ, ὡς Ὀνησίκριτος ὁ Ἀλεξάνδρου κυβερνήτης ἰδὼν Κάλανον καόμενόν φησιν, ἀλλ' ἐπειδὴν νήσωσι, πλησίον παραστάντες ἀκίνητοι ἀνέχονται παροπτώμενοι, εἰτ' ἐπιβάντες κατὰ σχῆμα καίονται οὐδ' ὅσον ὀλίγον ἐκτρέψαντες τῆς κατακλίσεως.* Tradidit igitur Onesicritus similiter atque Chares et Strabo insiluisse Calanum in ignem; aliter Luciani verba intellegi non possunt. Sed conexum huius loci perspicimus. Peregrinus in ignem sese praecipitavit; tamen cum Brachmanis eum comparare non licet, quia hi maximam prae se ferunt constantiam, cum priusquam moriuntur vehementissimos suscipiant dolores. Peregrinus vero flammis deditus illico necatus est. Quae si nobiscum reputamus, nonne mirum videtur, quod Lucianus Onesicriti testis oculati auctoritatem adlata id ipsum comprobatur, quod factum esse negat? Nonne contra se ipse pugnat? Neque ullo verbo significavit falsam esse Onesicriti memoriam. Aptius hercle fuisset, si suam sententiam oculati testis testimonio confirmasset. Sed accedit aliud. Omnino non rettulit Onesicritus Brachmanos in ignem insilire vel Calanum insiluisse. Hoc elucet ex duobus locis Strabonianis, quos ex Onesicrito desumptos esse conexu evincitur; XV p. 715 § 64 *διαλεχθῆναι δ' ἐν τούτων Καλάνῳ, ὃν καὶ συνακολουθῆσαι τῷ βασιλεῖ μέχρι Περίδου καὶ ἀποθανεῖν τῷ πατρὶω νόμῳ τεθέντα ἐπὶ πυρκαϊάν;* p. 716 § 65 *αἰσχιστον δ' αὐτοῖς νομίζεσθαι νόσον σωματικὴν τὸν δ' ἵπνοησάντα καθ' αὐτοῦ τοῦτο, ἐξάγειν ἑαυτὸν διὰ πυρὸς νήσαντα πυρὰν, ὑπαλειψάμενον δὲ καὶ καθίσαντα ἐπὶ τὴν πυρὰν ὑφάψαι κελεύειν, ἀκίνητον δὲ καλεσθαι.* Ergo Lucianum scripsisse suspicabimur: *ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἐμπηδῶσιν εἰς τὸ πῦρ, ἀλλ', ὡς Ὀνησίκριτος ὁ Ἀ. κυβερνήτης ἰδὼν Κάλανον καόμενόν φησιν, ἐπειδὴν νήσωσι κτλ.*

reddere, sed varias in unam conglutinasse oportet concludi. Vides quam bene haec quadrent ad sententiam nostram de conlectaneo quodam opere a Plutarcho adhibito; nimirum contraxit narratiunculam quas in eo invenerat in telam artissimam.

Etiam c. 70 facile demonstrari potest Plutarchi narrationem ad diversos redire auctores; Fraenkelius quidem censuit descriptionem nuptiarum Susae celebratarum Chareti ideo attribuendam esse, quia satis copiose de hac re eum egisse constaret. Habemus enim amplum eius fragmentum illis de festis, quod servavit Athenaeus XII p. 538 B. Sed perlegas velim Plutarchi et Charetis narrationem: nihil fere invenitur, in quo uterque consentiat.

Iam ad Arrianum redeamus. Primum certissimis vestigiis intellegitur, Arrianum narrationem Calani cremati non hausisse ex Aristobulo, sed ex tertio illo fonte. Compluries enim sic citat: *οἱ δὲ λέγουσιν*; quin etiam § 6 laudatur Nearchus. Denique ipse multorum auctorum memorias se referre indicat his: *ταῦτα ἱκανοὶ ἀναγεγράφασιν*. Itaque neque ex solo Aristobulo neque Ptolemaeo hausit. Redire vero Plutarchum et Arrianum ad Strabonem non est difficile demonstratu. Primum enim, ut iam supra p. 28 monui, Strabo et Arrianus coniungunt Megasthenis narrationem cum memoria de Calano mortuo prodita; deinde vero ex Strabonis verbis p. 717 § 68 adparet multas eum novisse memorias diversorum scriptorum. Sic enim loquitur: *τῆς δ' ἀνομολογίας τῶν συγγραφέων ἔστω παράδειγμα καὶ ὁ περὶ τοῦ Καλάνου λόγος*. Tum addit comitatum eum esse Alexandrum et mortem voluntariam obisse omnes quidem referre, sed qua ratione et quibus de causis mortem sibi consciverit inter eos minus constare. Sine dubio haec iam in opere historico exposuit. Profert vero duas memorias de Calano cremato: altera vulgaris est, altera Chareti tribuenda erit, quem auctorem apud Plutarchum reperimus, quod haud mediocris est momenti. Accedit tertium argumentum, cuius iam Kaerstius mentionem fecit. Dicit Plutarchus c. 69 extr., postquam Calani mortem descripsit: *τοῦτο πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον ἄλλος Ἰνδὸς ἐν Ἀθήναις Καίσαρι συνών*

ἐποίησε, quae ex eodem fonte fluxisse atque ea quae antecedunt negari nequit. Idem autem amplius refert Strabo XV p. 719—720 Nicolaum Damascenum secutus; breviter tantum alio quodam loco commemorat, p. 686 § 4, ubi itidem Calani mentionem inicit: ἦκεν — καὶ ὁ κατακαύσας ἑαυτὸν Ἀθήνησι σοφιστὴς Ἰνδός, καθάπερ καὶ ὁ Κάλανος Ἀλεξάνδρῳ τὴν τοιαύτην θάαν ἐπιδειξάμενος.

Haec omnia argumenta adeo valent, ut etiam hic de Strabone communi Arriani et Plutarchi auctore dubitari non liceat.

Postremo loco agendum est de VII 13, 2—5, ubi narrat Arrianus de Amazonibus ab Atropate Mediae satrapa ad Alexandrum ductis. *Λεγόμενα* eum referre apertum est; dicit enim initio *ἐνταῦθα λέγουσιν ὅτι* et paullo post *οἱ δὲ καὶ λέγουσιν ὅτι*. Disertis deinde verbis monet Arrianus § 3: *ταῦτα οὔτε Ἀριστόβουλος οὔτε Πτολεμαῖος οὔτε τις ἄλλος ἀνέγραψεν ὅστις ἱκανὸς ὑπὲρ τοιούτων τεκμηριῶσαι*. Arriani narrationem respondere ei quam Plutarchus c. 46 proderet, sibi persuasit Schoenius p. 45, cui paene prorsus adsensus est Schaeferus l. l. p. 441. Contra Koehlerus p. 24 et Fraenkelius p. 60 sqq. statuerunt hos duos locos vix esse consociandos, quia Arrianus valde discreparet a Plutarcho; narrat enim Atropaten ad Alexandrum centum mulieres habitu Amazonum vestitas et armatas duxisse; haec autem fabula plane aliena est a vulgari et a plurimis scriptoribus circumlata; quam Plutarchum quoque referre videmus. Immo patet narrationem ab Arriano proditam ad alterius exemplum confictam esse, quod dilucide ex his praecipue intellegas: *κελεύσαι δ' ἀπαγγεῖλαι πρὸς τὴν βασιλίσαν σφῶν ὅτι αὐτὸς ἦξει πρὸς αὐτὴν παιδοποιησόμενος*, ab eo fortasse scriptore, qui illam fabulam veri similiorem reddere studebat. Itaque statuendum est duplicem extitisse memoriam de Amazonibus ad Alexandrum venientibus. Attamen Arriano eam quaestionem, quam in usum suum convertit Plutarchus, ante oculos esse potuisse nemo negabit, qua in re cum Schaefero prorsus consentio, nam etiam apud Arrianum in universum de Amazonibus agitur. Atque ordinem operis conlectanei eum neglexisse iam semel vidimus. Certe novit alteram illam

fabulam, sed elegit hanc sat diversam memoriam, quia illam omni fide carere sibi persuaserat.

A Plutarcho magnum auctorum numerum commemorari capite illo notum est, quos omnes eum ipsum inspexisse nemo contendet nisi quis consulto id quod verum est videre nolit. Amazones cum Alexandro convenisse Plutarcho testante contenderunt quinque auctores, inter quos Clitarchus nominatur, negaverunt multo plures praeter alios quosdam Aristobulus quoque et Ptolemaeus; hos vero dixisse *φάσμα γεγονέναι τοῦτο* adfirmat Plutarchus. Hoc verum esse nequit, immo id certum videtur esse illos omnino non mentionem fecisse Amazonum. Fortasse id quod de uno vel altero reliquorum dixerat Plutarchi auctor, ipse neglegentius ad omnes rettulit. Hoc unum recte Fraenkelius mihi statuuisse videtur.

Quem vero Plutarchi fontem fuisse suspicabimur? Non dubito, quin Strabo fuerit, qui XI p. 505 amplissime tractat Amazonum fabulam. Dicit enim *καθάπερ καὶ περὶ Θαληστρίας, ἣν Ἀλεξάνδρῳ συμμῖξαι φασιν ἐν τῇ Ὑρκανίᾳ καὶ συγγενέσθαι τεκνοποιίας χάριν, δυναστεύουσαν τῶν Ἀμαζόνων· οὐ γὰρ ὁμολογεῖται τοῦτο· ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσοῦτων ὄντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ πιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηνται τοιούτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασιν*; quibus adicit Clitarchi memoriam. Indè sequitur magnum variorum auctorum numerum eum adisse, ut quid tradidissent de Amazonibus cognosceret. Atque etiam id quaesivit, num ei qui Amazones cum Alexandro convenisse narrarent inter se consentirent. Quorum auctorum omnium testimonia et memorias composuisse eum in hypomnematibus consentaneum est. Sed aliud accedit, quod animus advertit in Strabonem. Inter auctores quos Plutarchus recenset invenimus Polycletem¹⁾ quendam, quem de rebus Alexandri scripsisse ex fragmentorum argumento viri docti conlegerunt. Quem scriptorem semel laudant Aelianus N. A. XVI 41 et Athe-

1) Quod traditum est *Πολύκριτος*, sine dubio recte emendavit Coraes; eundem librariorum errorem deprehendimus apud Strabonem XV p. 735. Cf. Muell. Fragm. Scriptt. rer. Alex. M. p. 124.

naeus XII p. 539 A, quinquies vero Strabo, XI p. 509 de mari Caspio, XV p. 728 § 2 de Susorum urbe muris non circumdata, ibid. § 4 de Choaspe Eulaeo Tigride, p. 735 de Persarum moribus, p. 742 de Euphrate non exundante. Utri igitur illorum testimoniorum conlectio probabilius adtribuitur, Plutarcho an Straboni? Equidem nullus dubitaverim adfirmare ad Strabonem redire et Plutarchum et Arrianum.

Praeter locos in quos adhuc inquisivimus complures extant unius Plutarchi, quos ea de causa placet commemorare, quia Strabonem fuisse operis conlectanei auctorem ex eis adparet. Atque primum omnium monendum esse videtur etiam Plutarchum c. 62 eadem de Sandroccotto Indorum rege et Seleuco Nicatore narrare atque Strabonem (cf. p. 724 § 9), ex quo Appianum sua hausisse supra p. 18 ostendimus; dicit haec Plutarchus *Ἀνδρόκοττος γὰρ ὕστερον οὐ πολλῷ βασιλεύσας Σελεύκῳ πεντακοσίους ἐλέφαντας ἔδωκ' ἑτάτο*. Quae verba non fluxisse ex eo auctore, ex quo reliqua quae hoc capite continentur repetenda esse videntur, recte opinor monuerunt Vogelius l. l. p. 15 et Fraenkelius p. 153. Strabo sua sumpsit fortasse ex Megasthene.

Congruit porro Plutarchi c. 59 cum eis quae a Strabone p. 698 § 28 exponuntur de regno Taxilis, cum quo Alexander foedus icit:

Plut. ὁ δὲ Ταξίλης λέγεται μὲν τῆς Ἰνδικῆς ἔχειν μοῖραν οὐκ ἀποδέουσαν Αἰγύπτου τὸ μέγεθος, εὐβοτον δὲ καὶ καλλίκαρπον ἐν τοῖς μάλιστα, σφοδρὸς δὲ τις ἀνὴρ εἶναι καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀσπασάμενος . . . λαβὼν δὲ δῶρα πολλὰ καὶ δοὺς πλείονα τέλος χίλια τάλαντα νομίσματος αὐτῷ προέπειν. Ἐφ' οἷς τοὺς μὲν φίλους ἰσχυρῶς ἐλύπησε, τῶν δὲ βαρβάρων πολλοὺς ἐποίησεν ἡμερωτέρως ἔχειν πρὸς αὐτόν.

Strab. Τάξιλά ἐστι πόλις μεγάλη καὶ εὐνομωτάτη, καὶ ἡ περικειμένη χώρα συχνὴ καὶ σφόδρα εὐδαίμων . . . ἐδέξαντό τε δὴ φιλανθρωπῶς τὸν Ἀλ. οἱ ἄνθρωποι καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Ταξίλης· ἔτυχόν τε πλειόνων ἢ αὐτοὶ παρέσχον, ὥστε φθονεῖν τοὺς Μακεδόνας καὶ λέγειν ὡς οὐκ εἶχεν, ὡς ἔοικεν, Ἀλέξανδρος οὓς εὐεργετήσῃ πρὶν ἢ διέβη τὸν Ἰνδόν. φασὶ δ' εἶναι τινες τὴν χώραν ταύτην Αἰγύπτου μείζονα.

Hi loci ideo gravissimi sunt momenti, quia Plutarchum pariter ac Strabonem variorum scriptorum memorias proferre elucet.

Denique conferas quaeso, quae Plut. c. 35 = Strab. p. 743 § 15 narrantur de puero quodam naphtha superfuso et quae c. 72 = p. 641 § 23 de Stasirate vel Dinocrate memorantur, qui Athonem montem in figuram humanam sese conformaturum pollicitus esse Alexandro dicitur.

Ex Strabone igitur sumpsisse suspicabimur Plutarchum omnia quos laudat in Alexandri vita scriptorum nomina. Quorum novissimus est Sotio, cuius auctoritatem adfert c. 61 λέγεται δὲ καὶ κύνα Περὶταν ὄνομα τεθραμμένον ὑπ' αὐτοῦ καὶ στεργόμενον ἀποβαλὼν κτίσαι πόλιν ἐπώνυμον. Τοῦτο δὲ Σωτίων φησὶ Ποτάμωνος ἀκοῦσαι τοῦ Λεσβίου. Sotio fuit philosophus ille Alexandrinus, quem floruisse a. p. Chr. 13 sci- mus ex Hieronymo, quo tempore Romae eum docuisse inde adparet, quod Seneca, qui anno a. Chr. quarto natus est, se puerum sedisse apud Sotionem narrat (Epist. 49, 2). Poterat igitur Strabo Sotionem adire in opere suo conscribendo. Sed quid de Potamone? Hunc imperante Tiberio floruisse vulgo ferunt, cum Suidas de eo adnotet ἐσοφίστευσεν ἐν Πώμῃ ἐπὶ Καίσαρος Τιβερέλου. Sed hoc Suidae testimonium, quo si recte se haberet sententia nostra fortasse concideret, falsum esse nuper demonstravit C. Cichorius *Rom und Mytilene* p. 62 sq.; evicit enim praecipue titulo quodam usus Mytilenis invento Potamonem illum a. 29 a. Chr. legatum Lesbo Romam venisse iamque eo tempore haud parva fuisse auctoritate. Itaque initio imperii Augusti eius ἀκμὴν fuisse putabimus. Videtur autem Potamo Sotionis praeceptor fuisse (cf. F. Nietzsche in Mus. Rhen. vol. XXIII p. 639) eique Lesbi narrasse fabulam illam, quam in Plutareho scriptam legimus. Nihil igitur nos impedit, quominus Sotionis quoque testimonium ex Strabone esse derivatum suspicemur.

Quae cum ita sint, sat certa ratione adhibita nos enucleasse credimus Strabonem fuisse illum quem Schoenius statuit fontem, ex quo Arrianus ea sumpsit, quae commemorasse

sese *ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου* in praefatione affirmat, cuique Plutarchus maximam vitae Alexandri partem debere videtur. In Plutarcho quidem non miraberis, quod fontem suum nusquam nominavit; sed quaerat quispiam, et cur Arrianus quoque silentio eum suppresserit, qui reliqua ex Ptolemaeo et Aristobulo sese hausisse disertis verbis confessus sit, et num verum Vogelius viderit fontem illum communem fuisse anonymum existimans. Nos melius statuemus ab Arriano ideo Strabonem non nominatum esse, quia videbat non certa ratione ductum historiam Alexandri eum composuisse, sed id solum studuisse, ut quae de regis illius vita et expeditionibus diversissimi rerum gestarum scriptores memoriae prodidissent in unam congeriem conligeret. Ac ne voluisse quidem Strabonem Alexandri historiam scribere etiam ex eius ipsius verbis iam supra p. 14 adlatis *ὑπομνηματιζομένοις τὰς Ἀλεξάνδρου πράξεις* satis adparet. Composuit Strabo *ὑπομνήματα ἱστορικά*, non *ἱστορίας*.

Dixi de fontibus, quibus usus est Arrianus in Alexandri historia conscribenda; sequitur, ut dicam de ratione, quae eos adhibuit. Atque primum quidem quaerendum erit, quodnam in auctoribus laudandis Arrianus observaverit consilium.

Multos scriptores antiquos, si ex aliorum libris quaequam depromunt, auctoris nomen (ut mentionem eius inicere operae pretium esse ducant) non initio verborum exscriptorum ponere, sed eo loco, cuius fides auctoris adhibiti testimonio imprimis confirmanda fulciendaque esse videbatur, observare licet. Idem fit in Anabasi. Atque imprimis tum, cum numeros profert, amat Arrianus fontis auctoritatem adferre. Sic I 2, 7 descripta pugna cum Triballis commissa, quorum tria milia ceciderant, cum Macedonum undecim equites et quadraginta pedites interfecti esse dicerentur, disertis verbis adnotat sic referre Ptolemaeum (*αὐτῶν δὲ Μακεδόνων τελευτῆσαι λέγει Πτολεμαῖος κτλ.*), ne numeris magnae suspicioni obnoxiiis fides deesset neve ipse falsa vel incredibilia memoriae prodere videretur. Simillime IV 25, 4 caesorum Arigaeorum multitudo

commemoratur Ptolemaeo teste adlato. II 11, 8 memorat Arrianus proelio Issico centum et decem milia Persarum necatos esse; adicit autem illico *ὥστε λέγει Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ξυνεπισπόμενος τότε Ἀλεξάνδρῳ, τοὺς μετὰ σφῶν διώκοντας Δαρεῖον, ὡς ἐπὶ φάραγγί τινι ἐν τῇ διώξει ἐγένοντο, ἐπὶ τῶν νεκρῶν διαβῆναι τὴν φάραγγα.*

Etiam Aristobulus ubi de numeris agitur laudatur; sic III 3, 3 de spatio inter Alexandriam et Paraetonium; deinde VII 28, 1 de annis, quos vixit Alexander. Neque vero sine probabilitate suspicatur Schoenius l. l. p. 18 omnia ea quoque quae arte inter se cohaerentia Aristobuli locum sequantur usque ad c. 30 extrem. pendere ex Aristobulo, cuius auctoritate iterum utitur c. 29, ubi loquitur de regis conviviiis.

Sed aliarum quoque memoriarum fidem Arrianus fontis auctoritate comprobat, si ea non posse carere videntur, etiam eis locis, quibus reliqua ex eodem eum petisse sumere licebit. Laudat hac de causa Ptolemaeum I 8, 1 de Perdicca signo non exspectato in Thebanorum praesidia impetum faciente; V 28, 4 de sacrificiis cum Hyphasin flumen esset transiturus factis; VI 10, 1 de Alexandro in Mallorum urbe vulnerato. Atque hic profecto multum eius intererat illius memoriam addito nomine proferre, quoniam paullo post (c. 11, 7) variae aliorum sententiae exponuntur et refutantur.

Aristobulum laudat illa de causa VI 22, 4 de Gadrosorum regione sat mirabilium plantarum arborumque plena. Notandum est, quod hic auctor de Pithagorae vaticiniis VII 18 quater in uno eodemque capite citatur; noluit nimirum Arrianus tales fabulas portentaque auctoris nomine non addito proferre neque hic neque VII 24, 1. Qua de causa eum VI 29 saepius laudaverit de Cyri sepulcro, elucet ex § 10 καὶ λέγει Ἀριστόβουλος αὐτὸς ταχῶς τινι πρὸς Ἀλεξάνδρου κοσμηῆσαι ἐξ ὑπαρχῆς τῷ Κύρῳ τὸν τάφον. Cf. etiam VII 20, 5 de Icari insulae mira cognominatione.

Deinde citat Arrianus auctores, si unius fontis narratione finita ad alterum transit. Duobus locis nominatim adfert Aristobulum, quia ex eo in rerum bellicarum narrationem a

Ptolemaeo suppeditatam inseruit quaedam geographica: III 28, 5 et 30, 7. Sed non fecit III 29, 2 et IV 6, 5, ubi inseruit quae Aristobulus de Oxo et Polytimeto fluminibus exposuerat. III 11, 3—7 ubi agitur de proelio apud Gaugamelam commisso aciei Persicae descriptionem quam praebet Arrianus ex Aristobulo fluxisse statuit Fraenkelius p. 271, quia Aristobulus laudaretur; cui sententiae subscribere nequeo. Etenim ex verbis *ἐτάχθη δὲ αὐτῷ ἡ στρατιὰ ὥδε· ἐάλω γὰρ ὕστερον ἡ τάξις ἦντινα ἔταξε Δαρείος γεγραμμένη, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος* non licet praepropere concludere omnia ex Aristobuli opere petita esse, immo Arrianum haec verba in Ptolemaei narrationem inseruisse mihi quidem veri esse similis videtur, cum huic unice conveniat aciei descriptio. —

Uno quodam loco inseruit Arrianus numerum a Ptolemaeo relatum in Aristobuli narrationem; de quo paullo amplio-rem instituamus quaestionem, quia res haud leviusculi est momenti.

Libri sexti quinque prioribus capitibus describuntur navigationes in Hydaspae et Acesine factae, quas secuta est expeditio usque ad Indi fluminis ostium. Iam dicit Arrianus c. 2, 3 totius classis ducem fuisse Nearchum eiusque gubernatorem Onesicritum; tum § 4 numerus navium profertur *ἦν δὲ τὸ ξύμπαν πλῆθος τῶν νεῶν, ὡς λέγει Πτολεμαῖος ὁ Ἀάγου, ὃ μάλιστα ἐγὼ ἐπομαι, τριακόντοροι μὲν ἐς ὀγδοήκοντα· τὰ δὲ πάντα πλοῖα σὺν τοῖς ἱππαγωγοῖς τε καὶ κερκούροις καὶ ὅσα ἄλλα ποτάμια ἢ τῶν πάλαι πλεόντων κατὰ τοὺς ποταμοὺς ἢ ἐν τῷ τότε ποιηθέντων οὐ πολὺ ἀποδέοντα τῶν δισχίλων.* Iam dixerit fortasse quispiam Ptolemaeo deberi totum huius libri initium; tamen sat multa argumenta praesto sunt, quibus Arrianum Aristobuli verba hic exscripsisse demonstretur. Quae c. 1, 2 de crocodilis in Indo flumine conspectis exponuntur cum Aristobuli fragmento a Strabone XV p. 707 servato congruunt. C. 4, 2 de Hydaspis magnitudine dicitur, ergo ne hic quidem cogitare licet de Ptolemaeo. Ipsa autem navigatio explicatur colore tam rhetorico, ut nemo eam Ptolemaeo adtribuat. Recte igitur contendit

Fraenkelius p. 130 Aristobulum in his capitibus fuisse Arriani auctorem.

Inseruit vero Arrianus verba Ptolemaei in Aristobuli descriptionem. Sed quam de causa hoc fecit? Fortasse opineris Aristobulum omnino non prodidisse memoriae, quanta navium fuisset multitudo. Quod ut per se veri est dissimilimum, ita revera demonstrare possum commemorasse eum navium numerum in opere suo. Ad hanc quaestionem expediendam necesse est paullo accuratius inspiciantur capita 18 et 19 Historiae Indicae, quibus Arrianus praebet descriptionem navigationis illius, priusquam ad Nearchi expeditionem narrandam transit. Consentit autem haec descriptio adprime cum Anabasis capitibus. Iam dicit Vogelius 'De fontibus quibus Strabo in libro XV conscribendo usus sit' p. 18 de Nearcho ab Arriano in historia Indica componenda adhibito: 'inde a c. 18 usque ad finem libri, si hunc ipsum et pauca quae in extrem. 19 traduntur exceperis omnia Nearchi esse apertum est'. Censet igitur capita 18 et 19 fluxisse ex Nearcho, neque vero in hanc rem subtilius inquisivit, quod si fecisset, rectius tulisset iudicium. Etiam Fraenkelius p. 130 statuit Nearchum Arriani fontem esse; cuius argumenta refellere supersedeo, quia fere omnia nimis levia sunt. Immo si diligentius Anabasis et historiae Indicae capita contuleris, Arrianum etiam hic Aristobulum in usum suum convertisse statim videbis. Conferendi enim sunt hi loci, quos plene exscribere non supervacaneum mihi videtur.

Anab. 1, 6 καὶ τὸν κατὰ-
πλουν τὸν κατὰ τοὺς ποταμοὺς
ἔστε ἐπὶ τὴν μεγάλην θάλασ-
σαν ἐπινοοῦντα παρασκευασθῆ-
ναι οἱ ἐπὶ τῷδε κελεύσαι τὰς
ναῦς. αἱ δ' ὑπερῆσαι αὐτῶ
ἐς τὰς ναῦς ξυνεπληρώθησαν
ἐκ τῶν ξυνεπομένων τῇ στρα-
τιᾷ Φοινίκων καὶ Κυπρίων καὶ
Καρῶν καὶ Αἰγυπτίων.

Ind. 18, 1 Ἀλέξανδρος γάρ,
ἐπειδὴ οἱ παρεσκεύαστο τὸ ναυ-
τικὸν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπεω τῇσιν
ὀχθήσιν, ἐπιλεγόμενος ὅσοι τε
Φοινικῶν καὶ ὅσοι Κύπριοι ἢ
Αἰγύπτιοι εἶποντο ἐν τῇ ἄνω
στρατηλασίῃ, ἐκ τούτων ἐπλή-
ρου τὰς νέας.

Anab. 3, 1 sq. ὡς δὲ ξύμπαντα αὐτῷ παρεσκεύαστο, ὑπὸ τὴν ἔω ὁ μὲν στρατὸς ἐπέβαινε τῶν νεῶν, αὐτὸς δὲ ἔθνε τοῖς θεοῖς ὡς νόμος καὶ τῷ ποταμῷ τῷ Ὑδάσπῃ ὅπως οἱ μάντις ἐξηγοῦντο. καὶ ἐπιβὰς τῆς νεῆς ἀπὸ τῆς πρῶρας ἐκ χρυσῆς φιάλης ἔσπενδεν ἐς τὸν ποταμόν, τὸν τε Ἀκεσίην ξυνεπικαλούμενος τῷ Ὑδάσπῃ, ὅτινα μέγιστον τῶν ἄλλων ποταμῶν ξυμβάλλειν τῷ Ὑδάσπῃ ἐπέπυστο καὶ οὐ πόρρω αὐτῶν εἶναι τὰς ξυμβολάς, καὶ τὸν Ἰνδόν, ἐς ὅτινα ὁ Ἀκεσίης ξὺν τῷ Ὑδάσπῃ ἐμβάλλει. ἐπὶ δὲ Ἡρακλεῖ τε τῷ προπάτορι σπείσας καὶ Ἀμμωνι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς ὅσοις αὐτῷ νόμος σημῆναι ἐς ἀναγωγὴν κελεύει τῇ σάλπιγγι.

Ind. 18, 11—12 ὡς δὲ ταῦτα ἐκεκόσμητο Ἀλεξάνδρῳ, ἔθνε τοῖσι θεοῖσιν ὅσοι γε πάτριοι ἢ μαντεῖντο αὐτῷ, καὶ Ποσειδῶνι καὶ Ἀμφιτρίτῃ καὶ Νηρηΐσι καὶ αὐτῷ τῷ Ὠκεανῷ, καὶ τῷ Ὑδάσπῃ ποταμῷ, ἀπὸ τοῦ ὠρμάτο, καὶ τῷ Ἀκεσίῃ, ἐς ὅτινα ἐκδιδοὶ Ὑδάσπης, καὶ τῷ Ἰνδῷ, ἐς ὅτινα ἄμφω ἐκδιδούσιν ἁγῶνές τε αὐτῷ μουσικοὶ καὶ γυμνικοὶ ἐποιεῦντο, καὶ ἱερῆα τῇ στρατῇ πάσῃ κατὰ τέλεα ἐδίδοδο.

Hic quidem deorum, quibus Alexander sacrificari iussit, in Historia Indica nominantur Neptunus Amphitrite Nereides Oceanus, in Anabasi Hercules et Hammon; neque vero haec discrepantia ea est, ut prohibeat, quominus idem statuatur fons. Utroque enim loco Arrianus omisit nonnullos deorum, qui ab Aristobulo enumerati erant. Quod iure licet contendere, quia in Ind. dicit ἔθνε τοῖσι θεοῖσιν ὅσοι γε πάτριοι ἢ μαντεῖντο αὐτῷ. Praeterea Hercules, qui in Anabasi vocatur προπάτωρ, θεὸς πάτριος est Alexandri. In Anabasi autem Arrianum disertis verbis dicere videmus σπείσας . . . καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, quae verba permittunt, ut in eius fonte etiam plures deos nominatos esse sumamus. Denique Arrianus in Anabasi non commemoravit ludos ab Alexandro institutos.

Anab. 2, 2 τὴν στρατιὰν δὲ διένειμεν ὥδε· αὐτὸς μὲν τοὺς ὑπασπιστάς· τε ἅμα οἱ ξύμπαντας ἐπὶ τὰς ναῦς ἀνεβί-

Ind. 19, 1—3 ὡς δὲ πάντα ἐξήρτυτο αὐτῷ, εἰς ἀναγωγὴν, Κράτερον μὲν τὰ ἐπὶ θάτερα τοῦ Ὑδάσπεω λέναι σὺν τῇ

βασε καὶ τοὺς τοξότας καὶ τοὺς Ἀγριᾶνας καὶ τὸ ἄγλημα τῶν ἱππέων. Κράτερος δὲ αὐτῷ μοιρᾶν τε τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἱππέων παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ὑδάσπου τὴν ἐν δεξιᾷ ἤγε· κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν ὄχθην τὸ πλείστον τε καὶ κράτιστον τῆς στρατιᾶς καὶ τοὺς ἐλέφαντας Ἡφαιστίων προὔχῳρει ἄγων, ἤδη ὄντας ἐς διακοσίους· τοῦτοις δὲ ἦν παρηγγελμένον ὡς τάχιστα ἄγειν ἵνα περ τὰ Σωπείδου βασιλεία.

στρατιῇ ἐκέλευσε πεζικῇ τε καὶ ἱππικῇ· ἐς τὸ ἐπὶ θάτερα δὲ Ἡφαιστίων αὐτῷ παρεπορεύετο σὺν ἄλλῃ στρατιῇ πλείονι ἔτι τῆς τῷ Κρατέρῳ συντεταγμένης. καὶ τοὺς ἐλέφαντας Ἡφαιστίων αὐτῷ ἤγεν, ὄντας ἐς διηκοσίους. αὐτὸς δὲ τοὺς τε ὑπαπιστάς καλεομένους ἅμα οἱ ἤγε καὶ τοὺς τοξότας πάντας καὶ τῶν ἱππέων τοὺς ἐταίρους καλεομένους, τοὺς πάντας ἐς ὀκτακισχιλίους. τοῖσι μὲν δὴ ἀμφὶ Κράτερον καὶ Ἡφαιστίωνα ἐτέτακτο, ἵνα προπορευθέντες ὑπομένοισιν τὸν στόλον.

In historia Indica mutavit Arrianus ordinem ab Aristobulo institutum, quod facile intelleges; sed complura usque ad verbum congruunt.

Anab. 2, 2 Φίλιππῳ δὲ τῷ σατραπάῃ τῆς ἐπ' ἐκεῖνα τοῦ Ἰνδοῦ ὡς ἐπὶ Βακτροίους γῆς διαλείποντι τρεῖς ἡμέρας παρηγγέλωτο ἔπεσθαι ξὺν τοῖς ἀμφ' αὐτόν. 4, 1 μείνας δὲ ἐν ταῦθα ἡμέρας δύο, ὡς καὶ Φίλιππος αὐτῷ ξὺν τῇ λοιπῇ στρατιᾷ ἀφίκετο, τοῦτον μὲν ἐπὶ τὸν Ἀκεσίνην ποταμὸν ἐκπέμπει ξὺν οἷς ἔχων ἦκε, τάξας παρὰ τοῦ Ἀκεσίνου ποταμοῦ τὴν ὄχθην πορεύεσθαι.

Ind. 19, 4 Φίλιππον δὲ, ὃς αὐτῷ σατραπῆς τῆς χώρας ταύτης ἦν, ἐπὶ τοῦ Ἀκεσίνου ποταμοῦ τὰς ὄχθας πέμπει, ἅμα στρατιῇ πολλῇ καὶ τοῦτον.

Primo obtutu credas hic esse gravem discrepantiam; tamen manifestum est Arrianum in historia Indica duos Aristobuli locos in unum contraxisse. Itaque hic quoque idem fons statuendus erit. Denique notandum est Arrianum in Anabasi omisisse ¹⁾ trierarchorum enumerationem, quam si aliunde pe-

1) Nominat Arrianus solos Nearchum et Onesicritum; atque de hoc

tisset et hic inseruisset, nostro iure miraremur. Fraenkelius quidem censet (p. 128) ex Nearchō eam desumptam esse propter § 10 ναύαρχος δὲ αὐτοῖσιν ἐπεστάθη Νέαρχος Ἀνδροτίμου, τὸ γένος μὲν Κρής ὁ Νέαρχος, ὥκει δὲ ἐν Ἀμφιπόλει τῇ ἐπὶ Στρυμόνι, quae a nemine alio nisi ab ipso Nearchō scribi potuissent. Estne revera hoc certissimum argumentum? Nego. Immo ipse Aristobulus non solum tales enumerationes proferre solebat sed etiam singulorum virorum genus et patriam accuratius enarrare. Sic VI 28, 4, ubi Aristobulum fontem esse Arriani adparet, enumerantur somatophylaces, quos etiam inter trierarchos Ind. hist. invenimus. Placet duos hos locos ex adverso ponere:

VI 28, 4 Λεοννάτον Ἀντέου, Ἡφαιστίωνα τὸν Ἀμύντορος, Ἀνσίμαχον Ἀγαθοκλέους, Ἀριστόνουν Πεισαίου, τοὺτους μὲν Πελλαίους, Περδίκκην δὲ Ὀρόντου ἐκ τῆς Ὀρεστίδος, Πτολεμαῖον δὲ τὸν Λάγον καὶ Πέλθωνα Κρατεῦα Ἐορδαίους.

§ 3 τριήραρχοι — Ἡφαιστίων τε Ἀμύντορος καὶ Λεόννατος ὁ Ἀντέου καὶ Ἀνσίμαχος ὁ Ἀγαθοκλέους — οὗτοι μὲν Πελλαῖοι. § 5 ἐκ δὲ Ὀρεστίδος — Περδίκκας ὁ Ὀρόντεω· Ἐορδαῖοι δὲ Πτολεμαῖός τε ὁ Λάγον καὶ Ἀριστόνους ὁ Πεισαίου. § 6 Πέλθων Κρατεῦα.

Quae cum tantopere conspirent, de Aristobulo utriusque loci fonte dubitari nequit; sed in uno offendat aliquis. In Anabasi Aristonius Pellaeis adnumeratur, cum in hist. Ind. Eordensem eum esse Arrianus adnotet. Si quis librarii cuiusdam errorem statuat, Anabasis locum debet emendare.

Derivanda igitur sunt c. 18 et 19 non ex Nearchō sed ex Aristobulo; animadvertas autem, quod Arrianus c. 19, 8 ipse

dicit: Ὁ, ὃς ἐν τῇ συγγραφῇ ἦντινα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου συνέγραψε καὶ τοῦτο ἐψεύσατο, ναύαρχον ἑαυτὸν εἶναι γράφας, κυβερνήτην ὄντα. Quae cum desint in hist. Ind. Arrianus ipse addidisse videtur, nam Aristobulum ea dixisse iam per se veri est dissimillimum. Schoenius quidem p. 29 censuit Aristobulum respexisse ad Onesicriti commenta, cum ex loco Arriani probari non posset Arrianum ipso Onesicriti libro usum esse. Sed potuit ex Strabonis opere notitiam illam περὶ τοῦ τῶν παραδόξων ἀρχικυβερνήτου sibi comparare; cf. enim geogr. XV p. 698 § 28.

mentionem inicit descriptionis in Anabasi exhibitae: *ὅπως μὲν δὴ κατὰ τοὺς ποταμοὺς κατέπλωσεν αὐτῷ ὁ στόλος — πάντα ταῦτα λέλεκται μοι ἤδη ἐν τῇ ἄλλῃ τῇ Ἀττικῇ συγγραφῇ.* Itaque nihil aptius erat, quam ut utroque loco eundem auctorem sequeretur. Adhibuisse autem in hist. Ind. conscribenda se non solos Eratosthenem Megasthenem Nearchum ipse profitetur Anab. V 5, 1 *ἀλλ' ὑπὲρ Ἰνδῶν ἰδίᾳ μοι γεγράφεται ὅσα πιστότατα ἐς ἀφήγησιν οἷ τε ξὺν Ἀλεξάνδρῳ στρατεύσαντες καὶ ὁ Νεάρχος, ἐπὶ δὲ ὅσα Μεγασθένης τε καὶ Ἐρατοσθένης, δοκίμῳ ἄνδρε, ξυγεγραψάντην.* Denique unum addam: si minus Aristobulus capitum illorum fons esset, nequaquam eum in Anabasi adhibitum esse statuere liceret. Plane enim est incredibile, Aristobulum aliis scriptoribus tam obnoxium fuisse, ut paene ad verbum eos exscriberet. Hoc Fraenkelius quidem voluit, sed ne umbram quidem argumenti protulit ad sententiam suam confirmandam. Semper vero in memoria tenendum est Aristobulum rerum relatarum testem oculatum fuisse.

Sed redeamus eo, unde profecti sumus. Ex Aristobulo igitur sumpsit Arrianus, quae dicit hist. Ind. 19, 7 de navium numero: *νῆες δὲ αἱ σύμπασαι αὐτῷ [χίλιαί καὶ] ὀκτακόσiai ἦσαν, αἷ τε μακραί καὶ ὅσα στρογγύλα πλοῖα καὶ ἄλλαι ἑπταγῶγοι καὶ σιτία ἅμα τῇ στρατιῇ ἄγουσαι.*

Ergo usus est Aristobulus his vocabulis: *μακραί νῆες* et *στρογγύλα πλοῖα*; atque haec revera reperimus c. 5, 2 quem locum p. 38 ad Aristobulum rettulimus. Neque vero apud Arrianum deprehenduntur Ptolemaei termini qui dicuntur *τεχνικοί*, *τριακόντοροι* et *κέρκουροι*. Sic coniectura mea de Aristobulo et in Anabasi et historia Indica adhibito pulcherrime confirmatur.

Verba *χίλιαί καὶ*, quae uncis inclusi, inserenda esse coniecit Schmiederus; quem secutus est Hercherus, qui ne annotavit quidem in praefatione critica deesse ea in libris manuscriptis. Contra illum disputavit C. Muellernus Geogr. Gr. min. I p. 331, cui adsensus est Eberhardus in Hercheriana altera. Nimirum voluit Schmiederus numeros in hist. Ind. et Anab.

traditos exaequare. Idem egit Kruegerus, qui suspicatus est in Anabasi esse scribendum τῶν χιλίων pro τῶν δισχιλίων. Utrumque falsum est. Nam si Arrianus in Aristobuli opere invenisset numerum cum Ptolemaei congruentem, qua tandem causa eum commotum putabis, ut Ptolemaei memoriam anteponeret Aristobuli, praesertim cum adferat Ptolemaei auctoritatem his verbis usus: ὥστε λέγει Πτ., ὃ μάλιστα ἐγὼ ἔπομαι.

Quibus disputatis dubium iam non poterit manere, quomodo res sese habeat. Arrianus apud Aristobulum numerum invenit multo minorem quam apud Ptolemaeum; sed cum hic maiore fide ei dignus esse videretur, Aristobuli memoriam sprexit, Ptolemaei autem inseruit. Ergo id fecit, quod in praefatione pollicitus est: Πτολεμαῖος — καὶ Ἀριστόβουλος — ὅσα δὲ οὐ ταῦτά (scil. ξυνέγραψαν), τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα — ἐπιλεξάμενος.

Denique VI 28, 1 et 2 narrat fabulam de Alexandro in Carmania sub specie Dionysi debacchante, quam sumpsit ex Strabone. Adnotat enim neque apud Ptolemaeum neque Aristobulum eam deprehendi. Tum pergit Arrianus § 3 ἀλλ' ἐκεῖνα ἥδη Ἀριστοβούλῳ ἐπόμενος ξυγγράφω, oratione indirecta adiungens ea quae sequuntur. Mirum esset, si verba illa quibus significat se antea Aristobulum non exscripsisse ad solum capitis initium spectarent. Itaque suspicabimur capitibus antecedentibus eum non adhibuisse Aristobulum. Atque revera eum non est secutus c. 24—26, quae p. 22 iam Straboni tribuimus; cui cum c. 27 adtribui non possit, hoc ex Ptolemaeo desumptum esse iudicabimus. Quae sententia eo comprobatur, quod cum § 2, qua agitur de Philippo satrapa occiso, mirum quantum Curtius X 1, 20—22 conspirat.

Iam ad eos locos transeamus, quibus Ptolemaei et Aristobuli testimonia inter se discrepantia proferuntur.

L. III 4 describit Arrianus sine dubio Aristobulum secutus Hammonis oraculum fontemque mirabilem ibi inventum. Capite extremo de reditu Alexandri dicit ἀνέξεν ἐπ' Αἰγύπτου, ὡς μὲν Ἀριστόβουλος λέγει, τὴν αὐτὴν ὀπίσω ὁδόν, ὡς δὲ Πτολεμαῖος ὁ Ἀάγου, ἄλλην εὐθείαν ὡς ἐπὶ Μέμφιν.

Quia vero Arrianus proximo capite ineunte sic pergit: *εἰς Μέμφιν δὲ αὐτῷ πρεσβεῖαι τε πολλαὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἦγον*, videmus eum ab Aristobulo ad Ptolemaeum transisse. Noluit autem Aristobuli memoriam prorsus silentio praeterire, ne quis crederet hunc idem rettulisse ac Ptolemaeum. Ex hoc loco perspicimus insignem historici diligentiam.

III 30, 5 profert breviter tantum variam Aristobuli de Besso capto memoriam, postquam capitibus praecedentibus Ptolemaeum secutus amplissime narravit, quomodo proditor ille captus sit. Nimirum ideo hic dissensum illorum adnotavit, quia res erat gravissima, quod non poterimus dicere de discrepantiis, quas deprehendimus IV 3, 5 et V 20, 2 (de septimae urbis expugnatione et de populi cuiusdam nomine). III 3, 5 et 6 discrimen adnotavit, quia agitur de prodigiosa quadam fabula.

L. IV caput quintum quo Arrianus cladem Macedonum contra Spitamenem missorum exponit, manasse ex Ptolemaeo recte intellexit Schoenius p. 6. Addit enim Arrianus Aristobuli auctoritatem adferens (*Ἀριστόβουλος δὲ λέγει*) aliam de eadem clade narrationem a priore diversam c. 6, 1–2. Iam existimaveris etiam aliis locis, quibus eandem citandi rationem deprehendimus, item esse statuendum praecedentia fluxisse ex altero Arriani fonte. Attamen duo loci talem opinionem non admittunt.

L. VII 4, 4sq. describit Arrianus nuptias Susae factas; *αὐτὸς μὲν τῶν Λαρείου θυγατέρων τὴν πρεσβυτάτην Βαρσίνην ἡγάγετο, ὡς δὲ λέγει Ἀριστόβουλος, καὶ ἄλλην πρὸς ταύτη τῶν Ὀρχου θυγατέρων τὴν νεωτάτην Παρύσατιν.* Fraenkelius sibi persuasit ea quae de Barsine dicerentur fluxisse ex Ptolemaeo, reliqua vero ex Aristobulo omnia, quia veri non esset simile Ptolemaeum talem enumerationem composuisse. Hoc unum recte confirmavit, reliquis non subscribo, quia talis laudandi ratio ab Arriani consuetudine discrepat; immo Ptolemaei non Aristobuli memoriam adtulisset, si reliquam narrationem ex hoc sumpsisset. Cum igitur diversa Aristobuli memoria inseratur reliquisque quae explicantur opponatur,

Ptolemaeo autem haec tribuere non liceat, coniciat aliquis¹⁾ neque ex Ptolemaeo neque ex Aristobulo, sed ex tertio quodam fonte Arrianum sua hausisse. De opere tamen coniectaneo vix cogitabimus, quia huius nullum apud Arrianum extat vestigium. Praeterea una in re discrepat Arrianus cum Plutarcho; dicit enim Darei filiae nomen fuisse Barsinen, cum Statiram Plutarchus eam adpellet neque Parysatin commemoret consentientibus Diodoro c. 107 et Curtio IV 5, 1. Nescio an difficultas alia via eaque faciliore expediri possit. Cum enim ab Aristobulo Barsinen nominatam eam esse ex verbis καὶ ἄλλην πρὸς ταύτην adpareat, deinde cum totius narrationis indoles quam optime huic scriptori conveniat, fortasse recte statuemus Arrianum ideo Aristobuli mentionem iniecis-
 se, ut memoriae de duplici regis matrimonio fidem quam maximam redderet. Omnia igitur ex Aristobulo fluxisse putanda sunt, quamquam auctoritas eius per δὲ particulam adfertur.

III 17 explicatur Alexandri expeditio contra rapacem Uxiorum gentem suscepta. Iam sic ait Arrianus § 6: ταῦτα τὰ γέρα παρ' Ἀλεξάνδρου λαβόντες χαλεπῶς εὗροντο δεόμενοι παρ' αὐτοῦ τὴν χώραν τὴν σφῶν ἔχοντες φόρους ὅσα ἔτη Ἀλεξάνδρῳ ἀποφέρειν. Πτολεμαῖος δὲ ὁ Λάγον λέγει τὴν Δαρείου μητέρα δεηθῆναι ὑπὲρ αὐτῶν Ἀλεξάνδρου δοῦναι σφίσι τὴν χώραν οἰκεῖν.

Iam statuit Fraenkelius p. 272 duplicem referre Arrianum memoriam: secundum priorem Uxiis propter ipsorum preces veniam datam esse ab Alexandro, secundum alteram Darei matrem precibus impetrasse, ut populo illi ignosceret. Itaque sibi persuasit summam capitis ex Aristobulo manasse, variam autem Ptolemaei memoriam ab Arriano insertam esse. Tum necessario statueremus Ptolemaeum omnino non dixisse Uxios ad Alexandrum misisse legatos, ut de pace et tributo agerent. Sed hoc eum silentio praeterire nullo modo potuisse mani-

1) Cf. Schoenium l. l. p. 8: 'Ceterum cum l. c. Arrianus ὥς δὲ λέγει Ἀριστόβουλος dixerit, reliqua narratio cui Aristobuli testimonium opponitur, e quonam fonte manaverit non liquet. Nam de Ptolemaeo cogitare cur non liceat etc.'

festum est. Immo simillime ea quae apud Arrianum praecedunt eum prodidisse memoriae arbitrabimur. Sic enim Curtius quoque rerum ordinem exponit V 3, quamquam in singulis rebus non paullum discrepat ab Arriano. Consociandae igitur sunt duae narrationes: nimirum Sisygambis Uxiorum preces adiuvit, cum Alexander eis parcere nollet. Praeterea rerum militarium descriptio nemini convenit nisi Lagidae. Ergo totam narrationem ab Arriano ex Ptolemaeo petitam esse mihi persuasum est; addidit autem nomen Ptolemaei, ut fidem nuntii confirmaret illius auctoritate gravissima. Ne hic quidem particula δὲ premenda est.¹⁾

Refutare hic lubet opinionem quandam Petersdorffi, quam pronuntiavit '*Eine neue Hauptquelle*' p. 45 adn. 2. Dicit enim, quia Arrianus memoriam illam de Sisygambi supplicante Ptolemaeo solum referre adnotaret, concludendum esse propter rationem ab Arriano in fontibus adhibitis observatam, reliquos fontes nihil de illa re tradidisse. Quam sententiam falsam esse elucet ex eis quae adhuc disputavimus. Itaque non recte conclusit Petersdorffius etiam ea quae Curtius V 3, 12—14 de Sisygambi narret, ad Ptolemaeum referenda esse.

Denique Ptolemaeus et Aristobulus testes inter se consentientes adferuntur ab Arriano III 26, 1 de Philotae insidiis iam in Aegypto Alexandro nuntiatis.

Complures denique loci extant, quibus ita Arrianus auctores suos nominat, ut eorum sententias comparet cum memoria vulgari. De his testimoniis dupliciter statuere licet: aut iam invenit ea in Strabonis opere, quod iam p. 12 nonnullis exemplis comprobavimus, aut ipse inspexit Ptolemaei et Aristobuli libros.

Invenit igitur Arrianus auctores suos primarios etiam a Strabone exscriptos esse; qua re nescio an commotus sit, ut

1) Cum haec iam scripsissem, vidi Zimmermannum in Hermae vol. XXIII p. 125 sqq. eandem laudandi rationem in Strabonis libris geographicis observasse. Dicit Strabo Ἀρτεμίδωρος δὲ λέγει, vel Ἰοσσείδωνιος δὲ λέγει, quamquam etiam ea quae praecedunt ex eodem petivit fonte; quod certissimis ille vir doctus comprobavit exemplis.

saepius narrationibus, quae ad Aristobulum redeunt, addiderit notas libri conlectanei. Talibus locis nimirum veri est similis Arrianum non verba illius operis, sed ipsius Aristobuli, quem in manibus habebat, reddidisse.

L. II 5, 2—4 loquitur Arrianus de Anchialo oppido et Sardapali monumento. Narrat autem haec secundum Aristobulum, ex quo eadem hausit nomine auctoris adposito Athenaeus XII p. 530 A. Arrianus tamen dicit § 2: *ταύτην δὲ Σαρδανάπαλον κτίσαι τὸν Ἀσσύριον λόγος*. Apud Strabonem eum eandem memoriam repperisse certo argumento comprobare possumus; nam hic quoque eadem refert ex Aristobulo XIV p. 672, quod nimirum etiam in hypomnematis fecerat.

L. VII 20, 1—2 disserit Arrianus de Arabum religione et regione, incipit vero his verbis narrationem suam: *Λόγος δὲ κατέχει ὅτι ἤκουεν Ἀραβας δύο μόνον τιμᾶν θεούς*. Haec et ex Aristobulo petita et in opere quoque conlectaneo esse exposita, docet pariter Strabo, qui eadem memorat XVI p. 741 § 11, quae auctori illi sese debere ipse adnotat initio: *φησὶ δ' Ἀριστόβουλος*.

Similiter statuemus de libri VII c. 16 et 17, quae fluxisse ex Aristobulo certis argumentis ostendi potest. C. 16, 1—4 huic tribuimus, quia quae hic de Oxo flumine exponuntur prorsus conspirant cum III 29, 2, ubi Aristobulum adhibitum esse docet Strabo, qui p. 509 § 3 eadem ex Aristobulo profert. Tum agit Arrianus usque ad proximi capitis finem de Chaldaeorum vaticinio, quo Alexandrum a Babylonis ingressu deterrere conabantur. Cohærent vero c. 16, 5—8 cum c. 17, 5, ubi Aristobulus nominatim adfertur; utroque loco narratur de Chaldaeis Alexandro suadentibus, ne orientem versus respiciens exercitum in urbem duceret, sed potius ex parte orienti ingrederetur. Iam invenimus c. 16, 6 notam operis Straboniani: *ἀποκρίνασθαι αὐτοῖς λόγος Εὐριπίδου τοῦ ποιητοῦ ἔπος*. Huius dicti Aristobulum mentionem fecisse efficio ex conexu conloquii illius Alexandri Chaldaeorumque, quod Arrianus refert. Iam vero contendo hanc narrationem in opere conlectaneo eum invenisse eaque de causa fontis illius notam

addidisse. Atque revera demonstrare possumus Strabonem hanc Aristobuli memoriam novisse.

Eandem enim narrationem profert Appianus b. c. II 153, qui postquam coniurationem contra Caesarem factam narravit, c. 149 dicit: οὕτω μὲν δὴ Γάιος Καῖσαρ ἐτελεύτησεν — ἀνὴρ ἐπιτυχέστατος ἐς πάντα καὶ δαιμόνιος καὶ μεγαλοπράγμων καὶ εἰκότως ἑξομοιούμενος Ἀλεξάνδρῳ. Quam sententiam capitibus sequentibus comprobare studet multis prolati ex utriusque viri vita et rebus gestis. Iam quaeritur utrum ipse hanc comparisonem Alexandri et Caesaris composuerit an fonti cuidam debeat. Illud veri non est simile in auctore, qui hercle non abundat propriis sententiis et inventis, sed ea solet repetere, quae alii iam senserant et excogitaverant. Neque profecto erat Appiano ea Alexandri historiae notitia, quam eum qui hanc comparisonem conscripsit habuisse statuendum est. Quemnam igitur fuisse credemus tanta illius historiae scientia instructum, ut in vita Caesaris describenda uti potuerit? Strabonis hypomnemata historica et a Plutarcho in vita Caesaris et ab Appiano bellorum civilium libro altero adhibita esse commentatione acuminis plena, cui inscripsit *Caesar in Orient*, W. Judeichius demonstravit, quae sententia quin vera sit dubitari nequit. Strabonem vero amplissimam Alexandri rerum gestarum notitiam habuisse nos ipsi demonstravimus. Huc accedit quod Plutarchus vit. Caes. c. 63 ipsum Strabonem laudat de vaticiniis quibusdam paullo ante Caesaris mortem observatis; apud Appianum vero Alexandrum et Caesarem inter se comparari propter omnia quaedam videmus. Itaque dubitari iam nequit, quin Strabo auctor Appiani fuerit; omnia autem quae apud Appianum de Alexandro adferuntur Strabonem sumpsisse ex suo opere de illius rebus gestis consentaneum est. Quae si vera sunt, etiam hinc concludere licet (cf. p. 20) Strabonem hypomnemata de Alexandro composita scripsisse ante hypomnemata historica.

Quae cum ita sint, Arrianum narrationem Aristobuli de versu Euripideo ab Alexandro recitato in Strabonis hypomnematis invenisse pro certo adfirmamus. Sed etiam revera eum

hic inspexisse illud opus ex vestigio haud ambiguo cognoscitur. C. 17 enim ubi agitur de Beli templo, quem rex restituere conabatur, inveniuntur dilucidae notae fontis tertii: οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι ἐπὶ τοῖς θεμελλοῖς τοῖς πρόσθεν — οἱ δὲ ὅτι καὶ μείζονα ἔτι τοῦ πάλαι ὄντος. Itaque suspicio oritur haec non ex Aristobulo sumpta, sed ex Strabone inserta esse, qui quod notatu perdignum est loquitur de Beli templo simillime XVI p. 738 § 5. Quae res cum ita se habeat, nulla remanere poterit dubitatio.

Perversa igitur est sententia Fraenkeli, qui p. 70 contendit iam Aristobulum adhibuisse formas illas loquendi λόγος, λόγος κατέχει, λέγουσιν similes ut memorias ex aliis auctoribus a se petitas significaret ex eoque Arrianum desumpsisse. Neque usus est exemplis certissimis ad coniecturam suam confirmandam; nam Aristobuli locus, quem adfert ex Strab. XIV p. 672: ἔνιοι δὲ καὶ ἐπιγραφὴν εἶναι φασιν Ἀσσυριοῖς γραμμασι τοῦ ἄνδρος, sic non legitur in libris. Illud φασιν omittunt, deinde ἔνιοι δὲ desunt in Epit. Vat., qua de causa recte Cramerus eas voculas induxit. Denique nunquam rationibus sat idoneis poterit evinci tali modo Aristobulum in suum usum convertisse aliorum scriptorum memorias.

Transeo nunc ad illustrandam rationem, qua usus Arrianus fontes suos exscripsit. Quaeritur enim primum, utrum diligenter materiem ab auctoribus praebitam reddiderit an temerarie mutaverit additamentisque a se ipso confictis amplificaverit.

Haud paucis locis eius narrationem cum aliorum scriptorum memoria quae ex eodem fonte fluxit contendere possumus, qua in re saepissime videmus eum cum illis vel in paucillis consentire. De hac re iam Fraenkelius sat amplam quaestionem instituit, in qua id vituperandum videtur esse, quod non semper certis usus est exemplis ad id quod sibi proposuerat comprobandum. Certissima enim utique eligenda erant. Consulto autem supra p. 39 sq. Anab. VI c. 1—4 et Hist. Ind. c. 18 et 19 in comparationem tam diligentem vocavi; ideo enim multum valent ad nostram rem, quia utroque loco Arrianus

eundem auctorem adhibuit. Vidimus autem Arrianum, cum Anabasis capita componeret, omisisse quidem complura, nonnulla abbreviasse; sed pleraque vehementer conspirant cum eis, quae in hist. Ind. exponuntur. Unde patet fuisse eum hoc loco Aristobulo valde obnoxium. Huc pertinet etiam alius locus, de quo iam disputavimus (p. 16 sq.); memorias de Alexandri diademate compositas diligenter ex fonte suo transsumpsit, quod luculenter apparet ex Appiani comparatione.

Inde concludendum est, Arrianum in universum diligenter fontes suos exscripsisse, qua de re consentio cum Fraenkelio; ex exemplis ab eo adlatis ea eligas velim et contempleris, quae apta sunt ad hanc sententiam comprobendam, velut 4, 5, 6, 9 alia (cf. p. 331 sq.).

Non prorsus in hanc sententiam, quae plerisque probata est, abiit B. Niesius libello quodam cui inscripsit 'De Sardnapali epitaphio' (Ind. lect. aestiv. Marburg. 1880); ubi diligentius tractavit quae Arrianus II 5, 2—4 de Anchialo oppido et Sardnapali monumento profert. Id pro certo adfirmavimus (p. 48) redire ad Aristobulum quae narrat Arrianus; nam quae ille de hac re rettulerat, duobus locis, Athen. XII p. 530 A et Strab. XIV p. 672, servata sunt. Itaque hac de re nulla dubitatio moveri potest. Sed sunt differentiae quaedam inter Arrianum et Aristobulum, in quas Niesius accuratius inquisivit. Secundum illum enim figura Sardnapali plaudentium more manus conclidit (*συμβεβληκώς τὰς χεῖρας ἀλλήλαις ὡς μάλιστα ἐς κρότον συμβάλλονται*), apud hunc conclidit dextrae manus digitos more eorum, qui contemptionem quandam significare volunt (*συμβάλλοντα τοὺς τῆς δεξιᾶς χειρὸς δακτύλους ὡς ἂν ἀποκροτοῦντα*). Itaque non intellecta est verbi *ἀποκροτεῖν* notio ab Arriano. Neque vero ex hoc errore statim concludendum erit, in universum Arriani fidem male se habere. Contendit quidem Niesius eum alia quoque temere novasse, quia exponeret Arrianus Assyrios quasi interpretatos esse titulum: *οἱ μὲν Ἀσσύριοι καὶ μέτρον ἔφασκον ἐπεῖναι τῷ ἐπιγράμματι — καὶ τὸ παῖζε δαδιουργότερον ἐγγεγράφαι ἔφασαν τῷ Ἀσσυρίῳ ὀνόματι*; immo Cilices saltem nominandos fuisse censet Niesius. Sed

cave ne haec Arriano opprobrio des; neque enim ex eo quod Athenaeus et Strabo prorsus de hac re tacent iam efficiendum est Arrianum haec novasse, praesertim cum narratio eius etiam reliquis multo amplior est quam illorum. Quid igitur impedit, quominus Aristobulo ipsi ista verba adtribuamus? Immo nihil aliud Arrianus commisisse videtur, quam quod non intellexit, quid sibi vellet mirum illud ἀποκροτεῖν verbum. Hoc certe nesciebat bonus Arrianus; neque ei veniam denegemus. Itaque hoc exemplum non aptum est quo demonstretur fontes suos Arrianum temerarie mutasse.

Saepius usu venit, ut Arrianus suam exprimat sententiam de aliqua re, quod solet facere vocabulis ὡς δοκεῖ μοι vel similibus usus. Sed cave praepropere credas eis locis eum ipsum ea addidisse, quae pro suo iudicio propinat; aliquoties enim facile perspicitur repeti auctoris sententiam. VII 19 extrem. dicit haec: ἦν δὲ αὐτῷ τοῦ ναυτικοῦ ἡ παρασκευὴ ὡς ἐπὶ Ἰσραβας τοὺς πολλούς, πρόφασιν μὲν, ὅτι τὸ δὲ ἀληθές, ὡς γέ μοι δοκεῖ, ἅπληστος ἦν τοῦ κτᾶσθαι τι αἰεὶ Ἀλέξανδρος. Hic Geierus recte perspexit Arrianum Aristobuli sententiam pro sua vendere; nam Strabo XVI p. 741 ex eodem fonte hauriens prorsus congruenter loquitur: τὸ δ' ἀληθές, ὁρεγόμενον πάντων εἶναι κύριον. Similiter res sese habet VI 11, 6: ἐνθεν δὴ μοι δοκεῖ πόλις οὕσα Ἀσβηλα ἀπηνέγκατο τὴν δόξαν τῆς μεγάλης μάχης; cf. Strab. XVI p. 737. Perinde iudicabimus de VI 19, 5: αὐτὸς δὲ ὑπερβαλὼν τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ τὰς ἐκβολὰς ἐς τὸ πέλαγος ἀνέπλει, ὡς μὲν ἔλεγεν, ἀπιδεῖν εἰ πού τις χώρα πλησίον ἀνίσχει ἐν τῷ πόντῳ· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ οὐκ ἦμισα ὡς πεπλευκέναι τὴν μεγάλην τὴν ἔξω Ἰνδῶν θάλασσαν. Paene risum movet alius locus, qui huc pertinet: II 24, 6 dicit, postquam Ptolemaeus secutus narravit Tyri urbis expugnationem: καὶ τὴν ναῦν τὴν Τυρίαν τὴν ἱερὰν — τῷ Ἡρακλεῖ ἀνέθηκε καὶ ἐπιγράμμα ἐπ' αὐτῇ, ἢ αὐτὸς ποιήσας ἢ ὅτου δὴ ἄλλου ποιήσαντος, οὐκ ἄξιον μνήμης τὸ ἐπιγράμμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ αὐτὸ ἀναγράψαι ἀπηξίωσα. Apparet eum sententiam auctoris sui sibi vindicasse, nam epigramma ipse sine dubio non legit.

Restat, ut quaeramus, quamnam Arrianus secutus sit rationem, quando ex uno fonte quaedam inseruit in alterius narrationem. Iam supra p. 37 monui bis eum eis locis Aristobulum citasse, sed non saepius. Praecipue vero tertii libri finis multum valet ad rationem Arriani bene perspiciendam. Describitur ibi fuga Bessi inde a c. 28 usque ad 30, 5; ipse autem Arrianus indicat narratione finita, utrum auctorem secutus sit: *καὶ τὰτα Πτολεμαῖος ἐπὲρ Βήσσου ἀνέγραψεν*. Inde consentaneum redditur omnia quae ad Bessi fugam pertinent ex Ptolemaeo eum hausisse, praesertim cum brevissime variam Aristobuli sententiam de Besso vincto c. 30, 5 adserat. Nimirum quia ipse Ptolemaeus ab Alexandro missus erat ad Bessum fugientem persequendum et capiendum eius memoriam potiore fide dignam esse existimavit. Sed accuratius inquiremus in capita illa. C. 28, 5—7 digressionem habes de Caucasii montis natura; hic bis Aristobulus ab Arriano laudatur, unde adparet ad hunc auctorem eum transisse, ut illum montem describeret; ergo ea quae praecedunt ex Ptolemaeo fluxerunt. Accedit quod c. 28, 2 rursus agitur de Satibarzanis rebellione, in qua narranda iam antea Arrianum Ptolemaeum secutum esse veri est simillimum. Simul autem inde quod Aristobulus de rebus geographicis laudatur consectaneum fit, Arrianum § 8, ubi pergit Alexandri expeditiones explicare Bessi capiendi causa susceptas, redisse ad Ptolemaeum, quem sequitur usque ad c. 29, 2; nam quae hic de Oxo flumine exponuntur hausit ex Aristobulo, quem hoc quidem loco non citavit, sed congruunt, quae Strabo XI p. 509 § 3 ex illo auctore de eodem flumine profert, adprime cum Arriani verbis. Iam quaeritur, ubi Arrianum ad Ptolemaeum redire statuendum sit. Describitur § 3 et 4 transitus Oxi fluvii; in quibus manifestum Ptolemaei vestigium deprehenditur, quod ut melius cognoscatur huius loci comparisonem institui cum duobus aliis, quibus et ipsis secundum Ptolemaeum explicatur indoles coriorum, quos Macedones in flumine transgrediendo adhibuerunt. Itaque componamus haec:

§ 4 ξυναγαγὼν οὖν τὰς διφθέρας ὑφ' αἷς ἐσκήνουν οἱ στρατιῶται φορτυοῦ ἐμπλῆσαι ἐκέλευσεν ὡς ξηροτάτου καὶ καταδῆσαι τε καὶ ξυρράψαι ἀκριβῶς, τοῦ μὴ ἐσθύνεσθαι ἐς αὐτὰς τοῦ ὕδατος. ἐμπλησθεῖσαι δὲ καὶ ξυρραφεῖσαι ἱκαναὶ ἐγένοντο διαβιβάσαι τὸν στρατὸν ἐν πέντε ἡμέραις.

I 3, 6 τὰς δὲ διφθέρας ὑφ' αἷς ἐσκήνουν τῆς κάρφης πληρώσας καὶ ὅσα μόνον πλοῖα ἐκ τῆς χώρας ξυναγαγὼν — διεβίβαζεν ἐπ' αὐτῶν τῆς στρατιᾶς κτλ.

V 12, 3 καὶ ἐνταῦθα ἐπληροῦντο τῆς νυκτὸς αἱ διφθέραι τῆς κάρφης ἐκ πολλοῦ ἤδη παρενηνεγμένης καὶ κατερράπτοντο ἐς ἀκριβειαν.

Adparet ex horum locorum similitudine etiam paragrapho quarta Ptolemaeum adhibitum esse; hausit autem ex eo Arrianus etiam § 3, quoniam inde a verbis διαβάλλειν δὲ ἐπιχειροῦντι artissimus descriptionis extat conexus. Ceteroquin, id quod silentio praeterire nolui, Ptolemaeum rerum geographicarum minus curiosum de eis non copiosius verba fecisse videmus quam satis esse putabat ad expeditiones Alexandri recte intellegendas; nam ad hunc finem omnia spectant, quae de Oxo flumine dicuntur. Aptè cum hac Acesinis descriptio et ipsa ex Ptolemaeo petita componitur V 20, 8, ubi item illud ῥεῦμα ὁξὺν deprehenditur; quia vero Ptolemaeus adnotavit Oxum sex stadia latum esse (§ 3), intellegimus recte dixisse Arrianum illo loco: τούτου τοῦ Ἀκεσίνου ποταμοῦ τὸ μέγεθος μόνον τῶν Ἰνδῶν ποταμῶν Πτολεμαῖος ὁ Λάγον ἀνέγραψεν. Paragraphum sextam c. 30 manasse ex Ptolemaeo inde adparet, quod proxima paragrapho statim ad Aristobulum transit Arrianus, ut ipse disertis verbis significat; inserit enim, quae de Tanaide in illius opere invenerat; reliquae huius capitis paragraphi nimirum Ptolemaeo tribuendae sunt, quia cohaerent cum argumento paragraphi sextae.

Simillime sese habet l. IV caput sextum. Caput quintum quo Arrianus cladem Macedonum contra Spitamenem missorum exponit manasse ex Ptolemaeo, iam supra (p. 45) cum Schoenio monuimus. Addit enim Arrianus Aristobuli auctoritate adlata

aliam de eadem clade memoriam a priore diversam c. 6, 1—2; simul autem recte agnovit Schoenius in sequentibus Arrianum redire ad Ptolemaeum, quod et per se consentaneum est et alio argumento comprobatur. Dicit enim Arrianus § 5 Alexandrum redeuntem terram vastavisse atque *τοὺς ἐς τὰ ἐρύματα καταπεφευγότας τῶν βαρβάρων* interfecisse. Cum his verbis contendamus locos duos simillimos qui propter accuratam rerum militarium descriptionem ex Ptolemaeo derivandi sunt; c. 15, 7 *ὅτι πολλοὺς τῶν Σογδιανῶν ἐς τὰ ἐρύματα ξυμπεφευγέναι ἠγγέλλετο* (cf. etiam p. 63); c. 16, 3 *καὶ οἱ ἄλλοι ὡς ἐκάστοις προῦχώρει ἐπήεσαν, τοὺς μὲν τινὰς τῶν ἐς τὰ ἐρύματα ξυμπεφευγόντων βίᾳ ἐξαιροῦντες*. Incipiunt igitur Aristobuli verba inde a *καὶ ἐπῆλθε τὴν χώραν κτλ.*; nam quae hic inseruntur de Polytimeti fluminis natura hausta esse ex hoc auctore docet fragmentum a Strabone p. 518 servatum. Rursus igitur Arrianus res geographicas ab Aristobulo explanatas accuratissime inseruit in Ptolemaei rerum bellicarum descriptionem; huic nimirum caput 7 debetur, quia redit Arrianus a digressionem; § 4 et 5 ipse conscripsit.

Ex his exemplis videmus nunquam Arrianum Aristobuli et Ptolemaei narrationes inter se commiscuisse, neque unius sententiam alterius memoria in comparisonem vocata mutasse, sed diligenter auctores suos exscripsisse, modo hunc modo illum adhibentem, prout res postulare videbatur. Itaque aliis quoque locis, nisi causae graves obstant, statuere licebit Arrianum rationem hic observatam secutum esse.

Iam eo deducta est quaestio nostra, ut diiudicare possimus, quanam Anabasis partes Ptolemaeo quanam Aristobulo adtribuendae sint. Ita vero officio nostro perfungemur, ut prius ea capita notemus, quae ex Ptolemaeo Aristobulove fluxisse certis comprobatur argumentis. Ex Ptolemaeo igitur Arrianus certo hausit hos locos:

Lib. I c. 1—6 de expeditione contra Thraces Triballos Taulantios; c. 7—8; 9, 9—10 de Thebarum expugnatione;

c. 10 de Atheniensium legatione; c. 11, 3—6 de expeditionis Persicae initio; argumenta conguessit Fraenkelius p. 256 sqq.;

c. 16, 4 de Macedonibus pugna apud Granicum necatis; alios enim numeros profert Aristobulus Plut. c. 16.

Lib. II c. 11, 8 de Persis proelio Issico interfectis; cf. p. 37.

Lib. III c. 5 de Aegypti praefectis; cf. p. 8. 44.

c. 17 Uxii superantur; cf. p. 46.

c. 23 de Alexandri in Hyrcania expeditione; cf. p. 8.

c. 28, 1—4; 8—10. 29, 1; 3—7. 30, 1—5 de Bessi fuga; cf. p. 53 sq.

c. 30, 6; 10—11; cf. p. 54.

Lib. IV c. 5, 2—9 de pugna apud Maracanda; cf. p. 54.

c. 6, 3—5. 7 (exceptis § 4 et 5, quas Arrianus ipse composuit); cf. p. 55.

c. 22, 3—30, 7 de itinere in Indiam facto; cf. Fraenkel. p. 279 sq.

Lib. V c. 8, 4—14, 2. 15, 1—17, 3 de pugna cum Poro rege commissa; c. 14, 3 enim inseritur varia Aristobuli memoria, quae cum antecedentibus consociari nequit. Deinde citatur Ptolemaeus c. 15, 1.

c. 20, 1—29, 5 de itinere usque ad Hyphasin facto; cf. Fraenkel. p. 281.

Lib. VI c. 6—11, 1 de Mallorum urbe expugnata. Iam supra p. 38 demonstravimus initium libri sexti Arrianum sumpsisse ex Aristobulo; redisse vero eum alicubi ad Ptolemaeum inde conligitur, quod hic c. 10, 1 laudatur. Iam quaeritur, unde incipiat Ptolemaei narratio, desinat Aristobuli. Dicat vero quispiam c. 5, 5 transire Arrianum ad Ptolemaeum, quia huic optime conveniant, quae explicantur de exercitus distributione; sed § 5 *καὶ ἐνταῦθα Ἡφαιστίων τε αὐτῷ καὶ Κράτερος καὶ Φίλιππος ξὺν τοῖς ἄμφοι ἀντοῦς ὁμοῦ ἤδη ἦσαν* referenda esse ad c. 4, 1 adparet, ubi memorat Arrianus Philippum Craterum Hephaestionem praemissos esse ad confluentem Acesinis et Hydaspis. Itaque hic Aristobulum fontem esse statuemus. Tum secuntur haec ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐλέφαντας καὶ τὴν Πολυσέρχοντος τάξιν καὶ τοὺς ἱπποτοξότας — διαβιβάσας

τὸν Ὑδάσπην Κρατέρῳ ἄγειν προσέταξε. Quae vehementer pugnant cum eis, quae initio capitis sexti proferuntur αὐτὸς δὲ ἀναλαβὼν τοὺς ὑπασπιστάς τε καὶ τοὺς τοξότας καὶ τοὺς Ἀγριᾶνας — καὶ τοὺς ἵπποτοξότας τε πάντας καὶ τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἐταίρων τοὺς ἡμισείας — ὡς ἐπὶ Μαλλοὺς ἦγεν. Qua ex differentia sequitur capite sexto ineunti redire Arrianum ad Ptolemaeum; errorem enim eum commisisse propter discrepantiae naturam vix est veri simile.

Ex Aristobulo vero hos locos fluxisse certis argumentis concluditur:

Lib. II c. 5, 2—4 de Sardanapali monumento; cf. p. 48. 51.

Lib. III c. 3, 3—5; c. 4 de Ammonis oraculo; cf. p. 44; c. 26, 1 de Philotae insidiis; cf. p. 47; c. 28, 5—7 de Caucaso monte; cf. p. 53; c. 29, 2 de Oxo flumine; cf. p. 53; c. 30, 5 de Besso capto; c. 30, 7 de Tanaide flumine; cf. p. 54.

Lib. IV c. 6, 1—2 de pugna apud Maracanda; cf. p. 45.

c. 6, 6—7 de Polytimeto flumine; cf. p. 55.

Lib. V c. 14, 3 de pugna cum Pori filio; cf. p. 6. 56.

Lib. VI c. 1—5 de navigationibus ab Alexandro in Acesine et Hydaspae susceptis; cf. p. 38sq.; c. 18, 2—24, 1 de itinere per Gedrosiam facto; cf. Fraenkel. p. 281; c. 28, 3—30, 3; ipse dicit (c. 28, 3) Arrianus ἀλλ' ἐκεῖνα ἤδη Ἀριστοβούλῳ ἐπόμενος ξυγγράφῳ; hunc igitur usque ad libri finem procul dubio secutus est. Atque etiam capite ultimo Aristobulum fontem esse cognoscimus, si c. 28, 3 comparamus cum c. 30, 2; utroque loco simillima de Peucesta dicuntur. Deinde si contulerimus, quae c. 29, 2 et 30, 1 de Orxine et Phrasaorte explicantur, videbimus etiam priorem c. 29 partem (§ 1—3) ubi Aristobulus non citatur, ex eo fluxisse; de Cyri enim sepulcro ab Alexandro restituto quater laudatur.

Lib. VII c. 4, 4—8 de nuptiis Susianis; cf. p. 45sqq.

c. 7 Alexandri navigationes in Eulaeo et Tigride factae describuntur. Eadem redeunt apud Strabonem XVI p. 740, quem § 9—11 ex Aristobulo hausisse manifestum est; laudatur enim ille auctor p. 741 init. Uterque disserit de alveis ex Euphrate derivatis cataractisque a Persis contra classium hostilium invasionem extructis.

c. 16 et 17 de Chaldaeorum vaticinio; cf. p. 48.

c. 18, 1—5 de Pithagorae vaticiniis; cf. p. 37.

c. 19, 3—22, 1. Aut Aristobulus ipse citatur aut consentit Arrianus cum Aristobuli fragmentis a Strabone servatis XVI p. 740. 741.

c. 24 καὶ τι καὶ τοῖόνδε πρὸ τῶν μελλόντων σημῆναι λέγει Ἀριστόβουλος.

Haec Ptolemaeo et Aristobulo adtribuuntur certis prolatis argumentis, quibus in reliquis Anabasis partibus caremus, ita ut saepius quidem in medio relinqui oporteat, utrum Ptolemaeus an Aristobulus fons sit statuendus. Multos tamen locos probabilius ex uno quam ex altero repeti affirmare licet ¹⁾, qua de causa nostrum esse putavimus etiam de his iudicium quaecunque possumus proferre.

Atque ut rursus incipiam a Ptolemaeo, huic tribuimus eos locos, quibus res militares describuntur, sive conspirant cum narratione Curtiana sive non; apte vero huic enumerationi peculiaris quaedam quaestio praemittenda mihi videtur, quae versatur in iudicanda cognoscendaque utriusque auctoris ab Arriano adhibiti consuetudine. Agitur enim de Aristandri Telmissensis vaticiniis, quae optime seorsim a nobis tractabuntur.

Notum est Arrianum multis locis proferre oracula prodigia alia huius generis; itaque quaesiverunt viri docti, utri talia attribuenda essent auctori, Aristobulo an Ptolemaeo. Atque primum Schoenius l. l. p. 23 monuit in Aristobuli haud paucis fragmentis miram quandam superstitionem esse conspicuam. Sic III 3, 6 dicit Arrianus Aristobulum memoriae tradidisse in itinere ad Hammonis templum suscepto duos

1) Non adstipulor hac in quaestione Kaerstio, cuius libellum *Forschungen zur Geschichte Alexanders des Grossen* 1887 tum demum cum pleraque iam scripseram inspicere mihi licuit. Negat enim p. 91 accuratius discerni posse, quae Aristobulo quae Ptolemaeo tribuenda sint, sed satis habendum esse existimat, si in universum quanam utriusque scriptoris natura et indoles fuerit cognoscatur. Immo ipsa varia utriusque consuetudine aptissime utemur ad iudicandum, utrum Arrianus exscripserit.

corvos ante exercitum volasse. Praeterea his locis res prodigiosas et mirabiles Arrianus vendit illius auctoritate adlata: IV 13, 5, ubi agitur de Syra quadam vaticinante, VII 18 ubi uberrime eum locutum esse adparet de Pithagorae vaticinationibus, VII 22, 2 ubi narratur de reportato Alexandri diademate, denique VII 24, 1 ubi laudatur de solio regio a vili quodam homine occupato. Quare Schoenius huic auctori tribuit omnes narrationes, quas profert Arrianus de Aristandri vatis Telmissensis vaticiniis, quae novem locis inveniuntur. Quam sententiam prorsus comprobavit Schaeferus l. l. p. 439. Etenim persuaserunt sibi hi viri docti eiusmodi narrationes handquaquam resipere sobrium Ptolemaei Lagidae ingenium; immo consentaneum esse hunc auctorem veritatis amantissimum fabulas illas sprevisse, quas permulti rerum Alexandri scriptores delectationis causa divulgassent. Unum tamen prodigium Arrianus tribuit Ptolemaeo III 3, 5; narraverat enim duos dracones exercitum Alexandri per loca harenosa duxisse ad Hammonis oraculum et reduxisse. Neque vero fugit viros doctos, qua de causa Ptolemaeus rem tam portentosam prodiderit memoriae, recte intelligentes hanc fabulam non ex inani miraculorum studio esse deducendam. Voluit nimirum Lagida, quoniam regnum Aegyptiacum acceperat, Hammonis dei sacerdotium adulari; de qua re conferas, quae exposuerunt Geierus ¹⁾ p. 10 et Schaeferus p. 436. Quapropter teneamus consulto eum hoc loco prodigium narrasse, non miraculorum amore commotum.

Denique Fraenkelius Schoenii sententiam de Aristandri vaticiniis ex Aristobulo derivandis comprobavit eaque usus est in alia quadam quaestione disceptanda, quae exorta est de fine operis a Callisthene philosopho de Alexandri expeditione conscripti, quem vere anni 327 interfectum esse scimus; attamen opinio eius sat multis argumentis debilitari potest. Iamdudum animadversum est post Cliti caedem, quam anno 328 non multo ante Callisthenis mortem factam esse

1) Scriptt. Histor. Alex. M. 1844.

constat, a nullo rerum Alexandri scriptore Aristandri Telmisensis iam mentionem fieri, quae res mira non ita explicanda est, ut Aristandrum eo fere tempore diem supremum obiisse sumamus; nam ut infra videbimus vixit etiam post Alexandri mortem. Iam Fraenkelius iudicavit unum quendam auctorem vaticinia Aristandri narrasse, ex quo fluxissent per Aristobulum in Arriani historiam, per Clitarchum in Curtium et Diodorum. Deinde cum vidisset nonnulla vaticinia magna cum probabilitatis specie tribui Callistheni, promptissime coniecit, huic auctori omnia tribuenda esse; sic optime explicari, cur post Cliti mortem nulla a reliquis scriptoribus referrentur, quoniam paullo post Callisthenes mortuus esset. Nullo negotio demonstrari potest, quam infirmo fundamento nitatur haec coniectura, quae primo quidem obtutu speciosa videtur esse.

Primum enim aliis de causis veri dissimillimum est Callisthenem usque ad Cliti mortem historiam Alexandri continuavisse; qua de re provoco ad ea quae Droysenus sagacissime exposuit *Gesch. d. Hellenism.* I 2 p. 379, ostendens iam multo ante Clitum interfectum Callisthenem fastidisse fabulas in maiorem Alexandri gloriam memoriae tradere, utpote qui eo tempore iamdudum adversaretur Alexandro superbius sese gerenti.

Quid? ad unum tantum auctorem talium narratiuncularum genus referendum esse num omnino Fraenkelius idoneis argumentis comprobavit? Erat Aristander inter comites Alexandri multumque eius auctoritas valuisse videtur in omnibus rebus divinis. Quidni igitur alii quoque rerum scriptores artem vaticinandi ab eo cultam commemoraverint? Nam etiam horum scriptorum complures Alexandrum comitabantur.

Gravissimum denique argumentum, quod contra Fraenkeli coniecturam proferri potest, id esse existimo, quod nequaquam Arriani narrationes, quae sunt de vate illo, ex Aristobulo desumptas esse certis rationibus demonstravit, sed satis habuit de hac re Schoenii coniecturam repetere, iusto confidentius opinor.

Qui vero factum sit, ut post annum 328 nullae de Ari-

standro narrationes apud Alexandri rerum scriptores inveniantur, ignoramus. Sed ut unum afferam, haud scio an optimo iure coniciatur, Arriano iam non placuisse omnes eius vaticinationes in fontibus suis inventas memoriae prodere. In Indiam Aristandrum profectum esse elucet ex App. Syr. 64, ubi vaticinium illius profertur, quod in ea terra datum esse adparet ex Iustin. XV 3, 11.

Sed gravioris hercle momenti erit quaerere, quonam ex fonte Arrianus singulas hauserit fabulas. Inscius autem incidi in similem sententiam atque protulit E. Rohdus in Mus. Rhen. vol. XXXVIII p. 302 adnot. 1 coniciens Aristandri vaticinia sumpsisse Arrianum ex Ptolemaeo. Sed cum breviter tantum ille vir doctissimus hanc quaestionem tetigerit, praeterea nova quaedam argumenta me proferre posse credam, denique cum nonnullis de vaticiniis Rohdii coniectura stare non possit, haud inutile videtur singulos locos ubi Aristander ab Arriano commemoratur diligentius perlustrare, ut fons eorum quam certissime eruatur.

Atque primum moneo Arrianum duo vaticinia Aristandri sumpsisse ex Strabonis libro. Alterum invenimus III 2, 1—2 de cuius origine iam diximus p. 23.

Alter locus, ubi Arrianum opus conlectaneum exscripsisse manifestum est, invenitur I 11, 1—2; hoc quidem loco eam rem non significavit locutione peculiari, ut alibi eius mos est; tamen originem harum paragraphorum luculentissime produnt verba *οἱ δὲ καὶ ταῖς Μούσαις λέγουσιν ὅτι ἀγῶνα ἐποίησε*. Accedit autem, quod § 2, ubi de Aristandro loquitur, prorsus conspirat cum Plutarcho c. 14 extr. Iam cum § 1 fere prorsus congruat cum Diodoro XVII 16, 3, perspicuum fit auctorem operis conlectanei eundem adhibuisse fontem, ad quem Diodorus redit. Deinde videmus, Plutarchum non omnia recepisse, quae in fonte suo invenit.

Transeo nunc ad reliquorum vaticiniorum fontem indagandum.

IV 4 transitus Tanaidis fluminis atque pugna contra Scythas tam perite describitur, ut tota narratio optime quadret

ad Lagidae ingenium militare. At Aristander commemoratur, qui sacrificio facto transgressum prosperum non portendi vaticinatur. Hunc locum lubet comparare cum V 28, 4, ubi similiter exponit Arrianus Alexandrum usque ad Hyphasin profectum, cum vidisset militum animos reditus cupidissimos esse, tamen sacrificasse, ut prosperi transgressus auspiciū adsequeretur. Duos locos ex adverso posui:

<p>IV 4, 3 <i>θυομένῳ δὲ ἐπὶ τῇ διαβάσει τὰ ἱερὰ οὐκ ἐγίνετο· ὁ δὲ βαρέως μὲν ἔφερεν οὐ γιγνομένων· ὅμως δὲ ἑκατέρῃ καὶ ἔμενε. ὥς δὲ οὐκ ἀνέσαν οἱ Σκύθαι, αὐτὸς ἐπὶ τῇ διαβάσει ἐθύετο· καὶ αὖ ἐς κίνδυνον αὐτῷ σηματοῦσθαι Ἀρίστανδρος ὁ μάντις ἔφραζεν.</i></p>	<p>V 28, 4 <i>ὥς δὲ σιγῇ αὖ πολλὴ ἦν ἀνὰ τὸ στρατόπεδον καὶ ἀχθόμενοι μὲν τῇ ὁργῇ αὐτοῦ δῆλοι ἦσαν, οὐ μὴν μεταβαλλόμενοι γε ὑπ' αὐτῆς, ἐνταῦθα δὴ λέγει Πτολεμαῖος ὁ Ἀάγου ὅτι ἐπὶ τῇ διαβάσει οὐδὲν μείον ἐθύετο, θυομένῳ δὲ οὐκ ἐγίνετο αὐτῷ τὰ ἱερὰ.</i></p>
--	--

Deinde comparemus V 3, 6, ubi narratur Alexandrum pervenisse ad Indum flumen: *ἐνταῦθα θύει Ἀλέξανδρος τοῖς θεοῖς ὅσοις αὐτῷ νόμος καὶ ἀγῶνα ποιεῖ γυμνικὸν καὶ ἵππικὸν ἐπὶ τῷ ποταμῷ· καὶ γίγνεται αὐτῷ ἐπὶ τῇ διαβάσει τὰ ἱερὰ.* Etiam hic Ptolemaeum ab Arriano adhibitum esse facile intellegitur; cohaerent enim paragraphi 5 et 6 artissime cum fine libri antecedentis, ubi Ptolemaeum fontem esse probavimus p. 56. Feliciter autem factum est, quod Arrianus V 28, 4 ipsum Ptolemaeum laudavit. Tanta similitudo intercedit inter omnes hos locos, ut coagamur etiam primum ex eodem fonte derivare. Tum vero Aristandri vaticinium a Ptolemaeo narratum esse concludemus, cum sine ulla probabilitate contendat quispiam Arrianum utriusque auctoris narrationem in unam conglutinasse, quod prorsus ab eius consuetudine abhorrere vidimus. De eodem vaticinio agit Curtius VII 7, sed tota eius narratio tantopere distat ab Arrianea, ut vehementissime mirer, quomodo Fraenkelius de communi Clitarchi et Aristobuli fonte cogitare potuerit; ipse concedere debet, a Curtio memoriam ab Arriani sat diversam proferri.

Transeō ad IV 15, 8, ubi narratur Alexandrum apud Oxum

flumen castra posuisse: οὐ μακρὰν τῆς σκηνῆς τῆς αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου πηγὴ ὕδατος καὶ ἄλλη ἐλαίου πηγὴ πλησίον αὐτῆς ἀνέσχε. καὶ Πτολεμαίῳ τῷ Λάγου τῷ σωματοφύλακι ἐπειδὴ ἐσηγγέλθη τὸ τέρας, Πτολεμαῖος Ἀλεξάνδρῳ ἔφρασεν. Tum Aristander olei fontem labores portendere pronuntiat, simul autem victoriam post labores. Equidem cum Rohdio persuasum habeo neminem nisi Ptolemaeum ipsum hic adhibitum esse, quia tam diserte narrat Arrianus eum de prodigio audivisse statimque regi id nuntiasset. Fraenkelius quidem p. 183 et 228 ex loco quodam Straboniano conclusit Aristobulum olei fontem commemoravisse; sed facile refutari poterit. Libro XI p. 518 § 5 laudat Strabo Aristobulum de Polytimeto fluvio; tum sic pergit, τοῦ δὲ Ὠχου ποταμοῦ πλησίον ὁρῶν-
τοντας εὐρεῖν ἐλαίου πηγὴν λέγουσιν. Id non premissum quod Strabo nullam aquae fontis mentionem facit; poterat consulto eum omittere, quia illo loco agit de terra bituminosa. Sed vocabulo λέγουσιν dilucide significavit se ad alium fontem transire. Potuit quidem Aristobulus prodigium illud commemorare; ex loco tamen Straboniano hoc effici nequit. Utique autem futili Fraenkeli argumento non prohibemur, quominus etiam hoc loco Arriani Ptolemaeum auctorem statuamus.

Etiam plures scriptores hunc fontem commemorasse elucet ex Plutarchi c. 57, cuius narratio ad alium redit, quia non prorsus cum Arriano congruit. Dicit enim in fundamento tabernaculi regii fodiendo fontem adparuisse, cum Arrianus eum prope illud prosiluisse dicat. Similiter narrat Curtius VII 10, 13—14 in ipso tabernaculo regis conspectum esse fontem, sed fontem aquae habet, olei non novit. Denique notandum est Plutarchum vaticinium ad expeditionem Indicam relatum post Cliti demum mortem narrare, id quod non fit apud Arrianum et Curtium. Necesse ex his discrepantiis trium scriptorum consequitur non ab uno auctore illud prodigium profectum sed a compluribus divulgatum esse.

Deinde Aristander commemoratur in Tyri oppugnatae descriptione II 18, 1: narrat Arrianus per somnum Alexandro speciem Herculis oblatam esse dextram porrigentis atque in urbem

introducendis. Necesse vero erit indagare, quemnam auctorem Arrianus c. 17—24, quibus obsidio explicatur, adhibuerit. Sollerti quadam comparatione usus Fraenkelius in altera descriptionis parte Ptolemaei vestigia detexit (cf. p. 269); contulit enim c. 22, 7 et 23, 4 cum eis quae secundum Ptolemaeum exponuntur IV 26, 6. Qua de re prorsus ei adsentior. Deinde in priorie parte tantopere saepius congruit Curtius cum Arriano ¹⁾, ut eodem fonte usos eos esse negari nequeat, praesertim cum eorum quibus conspirant nec vola nec vestigium apud Diodorum deprehendatur. Uterque commemorat iisdem verbis Carthaginiensium legatos (Curt. IV 2, 10 = Arrian. II 24, 5); porro consentiunt Arrianus c. 18, 6; 19 et Curtius IV 2, 23 de machinis ab Alexandro ea de causa instructis, ut Macedonibus adversus telorum ictus praesidio essent. Denique uterque eadem narrat (Arr. 19, 1—5 = Curt. IV 3, 2—4) de navi bitumine et sulphure illita, quae a Tyriis in Macedonum turres immissa est. Itaque etiam his locis Arrianus ad Ptolemaeum redit. Tum quae Curtius exponit c. 2, 19 et 20 consentiunt cum Diod. XVII 41, 1; sed apud hunc plane nihil invenitur, quod congruat cum Curtii § 15—17. Contra cum Arriano Curtius consentit de somnio illo Alexandri, quamquam Aristandri vaticinationem omittit. Componamus amborum narrationes:

Arr. c. 18, 1 *καὶ τι καὶ θεῖον ἀνέπειθεν αὐτόν, ὅτι ἐνύπνιον αὐτῆς ἐκείνης τῆς νυκτὸς ἐδόκει αὐτὸς μὲν τῷ τείχει προσάγειν τῶν Τυρίων, τὸν δὲ Ἡρακλέα δεξιούσθαι τε αὐτὸν καὶ ἀνάγειν ἐς τὴν πόλιν.*

Curt. IV 2, 17: at ille handquaquam rudis pertractandi militares animos speciem sibi Herculis in somno oblatam esse pronuntiat, dextram porrigentis: illo duce, illo aperiente in urbem intrare se visum.

Itaque concludemus etiam Curtii narrationem de somnio Alexandri proditam ex Arriani fonte esse haustam, ergo ex Ptolemaeo. Eundem auctorem statuimus in Plutarchi c. 24, qui prorsus consentit cum Arriano, nisi quod Aristandri vati-

1) Cf. Petersdorff. l. l. p. 15—17.

cinium omisit. Praeter Ptolemaeum complures scriptores Aristandri in Tyri obsidione narranda mentionem fecisse inde efficiendum videtur esse, quod Curtius IV 2, 14 aliud eius vaticinium narrat; idem prodigium habet Diodorus XVII 41, 7, sed tacet de Aristandro. Deinde Plutarchus c. 24 narrat vidisse Alexandrum in somnio Satyrum, cuius ominis explicationem Artemidorus Oneirocrit. IV 24 Aristandro tribuit. Omnia haec vaticinia ad Tyri obsidionem pertinentia tam diversa sunt inter se, ut vix ab uno eodemque auctore profecta esse possint.

Iam vero cum compluribus locis demonstraverimus Arrianum redire ad Ptolemaeum, licet conicere totam descriptionem ex illo haustam esse; neque enim eos moror, qui Arriani narrationem ex Ptolemaeo et Aristobulo conscriptam esse futtilibus argumentis comprobare studuerunt. Atque in universum prodere eam scriptorem rerum militarium peritissimum testemque oculatum nemo opinor negaverit.

Paullo ante proelium apud Gaugamelam factum (III 7, 6) Arrianus paene totius lunae defectionem evenisse tradit, Aristandrum autem praedicasse bonam fortunam illa re Macedonibus portendi eodemque mense Alexandrum victoriam reportaturum esse. Quia vero descriptione proelii finita rursus ad hoc vaticinium respicitur (c. 15, 7), etiam hic statim oportebit quaerere, ex quo auctore Arrianus eam sumpserit, ut certius discernatur, unde fluxerit prodigii et Aristandri mentio. Atque per se veri est similis Arrianum in proelii gravissimi narratione Ptolemaeum praetulisse Aristobulo, quem voluit Fraenkelius statuere. Iam supra exposui aciei Persicae enarrationem (c. 11, 3—7) ex Ptolemaeo fluxisse p. 38. Deinde apud Curtium nonnulla inveniuntur, quae conspirant cum Arriano, desunt apud Diodorum. Sic comparavit Petersdorffius l. l. p. 19 Arriani c. 13, 2—3; 14, 1 cum Curtii IV 15, 12 et 13 et Arrian. c. 13, 4 cum Curt. c. 15, 18; horum quidem locorum similitudinem non tantum premam, quia Curtius alio conexu haec profert; fortasse tamen concedendum erit Curtium turbas fecisse. Sed consensus manifestissimus extat inter hos locos,

quibus agitur de pugna quadam equestri in proelii fine inter Persas et Macedones commissa:

c. 15, 1—2 *ἐς βάθος τε γάρ, οἷα δὴ ἰληδὸν τεταγμένοι, ἀνέστρεφον οἱ βάρβαροι καὶ ἀντιμέτωποι τοῖς ἀμφ' Ἀλέξανδρον ξυμπεσόντες οὔτε ἀκοντισμῷ ἔτι οὔτ' ἐξελιγμοῖς τῶν ἵππων, ἤπερ ἱππομαχίας¹⁾ δίκη, ἐχρῶντο, ἀλλὰ διεκπαῖσαι πᾶς τις τὸ καὶ αὐτόν κτλ.*

c. 16, 21 deinde Macedonum paucitate conspecta turmas in obvios concitaverunt. 24 Invasere turbatos amici quoque: nec Persae inulti cadebant, quippe non universae acies, quam hae tumultuariae manus vehementius iniere certamen.

Praecipue § 5—6 capitis tertii decimi Ptolemaeum adhibendum esse dilucide ostendi potest. Loquitur ibi Arrianus de Persarum curribus falcatis, qui ad Macedonum aciem disturbandam missi erant. Simillimus autem hic locus est alteri I 1, 8, quo et ipso de curribus dicitur, quos Thraces barbari e regione sublimiore in Macedones demiserunt, ut eis oppressi interficerentur; ubi Ptolemaeum esse exscriptum nemo negabit. Opus est duos hos locos ex adverso ponere:

III 13, 6 *ἔστι δὲ αὖ καὶ διεξέπεσε διὰ τῶν τάξεων· διέσχον γάρ, ὡς περ παρήγγελλτο αὐτοῖς, ἵνα προσέπιπτε τὰ ἄρματα· καὶ ταύτη μάλιστα ξυνέβη αὐτά τε σῶα καὶ οἷς ἐπηλάθῃ ἀβλαβῶς διελθεῖν.*

I 1, 8 *παραγγέλλει ... ὅσοις μὲν ὁδὸς ... παρέχοι λῦσαι τὴν τάξιν, τούτους δὲ διαχωρῆσαι, ὡς δὲ αὐτῶν ἐκπεσεῖν τὰς ἀμάξας· ὅσοι δὲ περικαταλαμβάνοιντο, ξυννεύσαντας τοὺς δὲ καὶ πεσόντας ἐς γῆν συγκεῖσαι ἐς ἀκριβὲς τὰς ἀσπίδας, τοῦ κατ' αὐτῶν φερομένου τὰς ἀμάξας καὶ τῇ ῥύμῃ κατὰ τὸ εἶκος ὑπερπηδῶσας ἀβλαβῶς ἐπελθεῖν· καὶ οὕτω ξυνέβη ὅπως παρήγεσθε τε Ἀλέξανδρος καὶ εἵκασεν.*

Duobus locis videmus eandem rem tam congruenter enarratam esse, ut cum uno Ptolemaeus adhibitus sit ab Arriano, idem de altero loco statuendum sit.

1) In his ipsis verbis: ἤπερ ἱππομαχίας δίκη militare Ptolemaei ingenium agnoscere mihi videor.

Iam cum compluribus locis vestigia Ptolemaei deprehendantur, maxima cum probabilitate contendemus totam proelii apud Gaugamelam facti descriptionem ex illo auctore fluxisse.

Sed redeamus ad Aristandrum et quaeramus, num fortasse eius vaticinium ex Aristobulo insertum sit ab Arriano in Ptolemaei narrationem. Quod quominus credamus, unum est quod nos impediat. Respicit Arrianus ad vaticinium illud c. 15, 7 hisce verbis: *καὶ Ἀριστάνδρῳ ξυνέβη ἡ μαντεία ἐν τῷ αὐτῷ μηνὶ ἐν ὅτῳ ἡ σελήνη ἐκλιπῆς ἐφάνη τὴν τε μάχην Ἀλεξάνδρῳ καὶ τὴν νίκην γενέσθαι*. Idem autem fit eisdem verbis IV 4, 9: *καὶ οὕτω ξυνέβη ἡ μαντεία Ἀριστάνδρῳ*, ubi Ptolemaeum usurpatum esse p. 62 demonstravimus. Itaque hoc quoque loco Ptolemaeum fontem esse nobis facile persuadebimus. Pugnat vero gravissime contra Fraenkeli coniecturam, quod in descriptione Arrianea non invenitur illud ipsum vaticinium, quod ad Callisthenem redire verisimile est. Tradit enim Plutarchus c. 33 Aristandrum in proelio apud Gaugamelam commisso prope regem equo vehementem militibus ostendisse aquilam super Alexandri capite volantem; saepius vero in illo capite laudatur Callisthenes.

Denique dicendum est de II 26, 4; 27, 1—2. Primum omnium id statuendum est totam Gazae oppugnationis descriptionem ex uno repetendam esse scriptore. Itaque hic nemini licebit sumere vaticinium in reliquam narrationem insertum esse; immo artissime cum ea contextum est. Quodsi respicimus expeditionem militarem et oppugnationem hic describi, deinde Arrianum paullo ante in Tyri urbis obsessione explicanda secutum esse Ptolemaeum, ut p. 63 sq. exposuimus, cum aliqua probabilitate suspicabimur eum haec quoque duo capita ex eodem fonte deprompsisse.

Unus superest locus, quo cum certa argumenta desint discerni nequit, utrum Ptolemaeus an Aristobulus usurpatus sit.

I 25, 6 *καὶ τι καὶ θεῖον ἐφάβει αὐτοῖς*. Hic ne id quidem diiudicari potest, num totum caput ex uno fonte haustum sit; poterat Arrianus § 6—8, quibus vaticinium Aristandri exponitur, ex unius narratione in alterius inserere.

Sed memoratu saltem dignum est hoc vaticinium nullo alio loco commemorari.

Quae cum ita sint, id comprobavimus duo vaticinia Aristandri fluxisse ex opere illo conlectaneo, quinque sumpta esse ex Ptolemaeo, in uno tantum rem dubiam manere. Nusquam autem idoneis argumentis demonstratum est, Aristobulum fontem esse. Sed superest ut quaeramus, num certa quadam causa commotus illius viri vaticinationes narravisse Ptolemaeus existimandus sit. Atque ut hanc rem disceptemus, opus est de narratiuncula quadam fusius disserere, quam tradit Aelianus Var. Hist. XII 64; qua agitur de Alexandri corpore in Aegyptum transportato: ἀλλ' οὗτός γε τριάκοντα ἡμέρας κατελέλειπτο ἀκηδής, ἕως Ἀρίστανδρος ὁ Τελμησεύς, θεόληπτος γενόμενος ἢ ἐκ τινος ἄλλης συντυχίας κατασχεθείς, ἦλθεν εἰς μέσους τοὺς Μακεδόνας καὶ πρὸς αὐτοὺς ἔφη πάντων τῶν ἐξ αἰῶνος βασιλέων εὐδαιμονέστατον Ἀλέξανδρον γεγονέναι καὶ ζῶντα καὶ ἀποθανόντα· λέγειν γὰρ τοὺς θεοὺς πρὸς αὐτόν, ὅτι ἄρα ἡ ὑποδεξαμένη γῆ τὸ σῶμα, ἐν ᾧ τὸ πρότερον ᾤκησεν ἡ ἐκείνου ψυχὴ, πανευδαίμων τε ἔσται καὶ ἀπόρρητος δι' αἰῶνος. Quibus addit Ptolemaeus regis corpus furatum esse, ut in Aegyptum deportaret; Perdiccam autem Aristandri vaticinio incitatum fugientem esse persecutum. Tum proelio acerrimo orto Ptolemaeus corpore ipso clam praemisso Perdiccam imagine quadam Alexandri simillima decerpisse. Quivis videt corruptam esse veritatem fabulis non apte confictis; nunquam enim de Alexandri corporis possessione Ptolemaeus et Perdiccas inter se decertaverunt; praecipue autem simulacrum illud mera fictio est. Attamen totam narratiunculam a posteriore quodam scriptore excogitatam esse non licet praepropere contendere, quam rationem multi quidem nunc in deliciis habent; aliquid sane inesse potest, quod redeat ad priorem quendam auctorem. Quidni Aristandri vaticinium iam ab eo narratum sit? Iamque Droysenus *Gesch. d. Hellenism.* II 1 p. 111 Ptolemaeus Aristandri praedictioni fidem tribuisse vel saltem ea uti voluisse suspicatus est. Fortasse cum aliqua probabilitate statuere licet Ptolemaeus cum aucto-

ritatem suam augere et corroborare studuerit Aristandrum impulsisse ad pronuntiandum vaticinium id genus. Atque cum constet Ptolemaeum prodigio quodam usum Hammonis dei sacerdotium adulatum esse, simile propositum eum altero illo vaticinio persecutum esse in promptu est conicere; nimirum id egisse putandus est, ut omnium Aegyptiorum animos sibi regnanti obnoxios faceret, quippe qui salutiferum Alexandri corpus in eorum terram transportasset. Quae si ita sunt, perspicuum fit, cur saepius vatis illius effata rettulerit; nempe ut magnam eius dictis fidem compararet. Sed utcunque haec res sese habet, id fortissime licet adfirmare aliquam extitisse necessitudinem inter Ptolemaeum et Aristandrum. Quae si recte disputavimus, adparet perperam multos iudicasse Ptolemaeum prorsus alienum fuisse a vaticiniis prodigiisque memoriae tradendis. Placet hic narratiunculae cuiusdam mentionem inicere, quam refert Appianus Syr. 56 de Seleuco; quem Babylonem proficiscentem offendisse ad lapidem: *καὶ τὸν λίθον ἀνασκαφέντα ἄγκυραν ὀφθῆναι. Θορυβουμένων δὲ τῶν μάντεων ὡς ἐπὶ συμβόλῳ κατοχῆς, Πτολεμαῖον τὸν Λάγον παραπέμποντα εἰπεῖν ἀσφαλείας τὴν ἄγκυραν οὐ κατοχῆς εἶναι σύμβολον*. Sive vera sive ficta haec fabula est, id certo momenti est, quod talis interpretatio superstitionis plena Lagidae adtribui poterat.

Sequantur ei loci qui propterea ex Ptolemaeo repetendi sunt, quod conspirant cum narratione Curtiana.

Lib. I c. 24. Conferri possunt haec:

§ 2 <i>ἔπεμψε δὲ καὶ Κλέανδρον τὸν Πολεμοκράτους ἐπὶ ξυλλογῇ στρατιωτῶν εἰς Πελοπόννησον.</i>	Curt. III 1, 1 ad conducendum ex Peloponneso militem Cleandro cum pecunia missa.
---	--

Accedit aliud. II 20, 5 in descriptione Tyri obsidionis commemoratur Cleander ex Peloponneso rediens; hausit ibi Arrianus ex Ptolemaeo (cf. p. 62 sq.). Rursus idem memorat Curt. IV 3, 11.

c. 29. Consentit Curtius III 1, 6—9 cum Arriano de pacatione cum Celaenarum urbis incolis facta Atheniensiumque captivos postulantium legatione.

Lib. II c. 1—2 tam arte cohaerent, ut ex uno auctore ea fluxisse sit statuendum; describuntur expeditiones a Memnone et Pharnabazo in mari Aegaeo susceptae. Quae c. 2, 1 dicuntur de Thymode et Pharnabazo, ad verbum conspirant cum Curt. III 3, 1.

c. 4 de Alexandri itinere per Galatiam Cappadociam Cili-
ciam facto = Curt. III 1, 22—24; 4, 1—5; 11—15. Qui cum
multo uberius has expeditiones descriperit, abbreviatam esse
Ptolemaei narrationem ab Arriano manifestum est.

c. 5, 5—9 de Alexandro Solis versante = Curt. III 7, 2—5.

c. 6—12, 2. Describitur proelium Issicum; multum iuvat,
quod c. 11, 8 ipsum Ptolemaeum laudat de ingenti Persarum
caesorum multitudine, quo de loco verba fecimus p. 37. Est
autem gravissimi momenti, quod Arrianus disertim monet
Ptolemaeum tum inter Alexandri comites fuisse (*ἔννεπισκό-
μενος τότε Ἀλεξάνδρῳ*); permirum igitur erat, si oculati testis
narrationem in reliquis sprevisset. Totam vero narrationem ex
Ptolemaeo manasse, inde veri fit simillimum, quod permultis
locis consensus cum Curtio cognoscitur, cuius descriptionem
compositam et conglutinatam esse ex Ptolemaeo et memoria
vulgari docuit Petersdorffius l. l. p. 13 sq.

c. 13 de Darei fuga et de Pharnabazi et Autophradatis in
mari Aegaeo expeditionibus = Curt. IV 1, 1—3; 6; 37.

Lib. III c. 2, 3—7 de rebus in mari Aegaeo gestis = Curt.
IV 5, 13—22; 8, 11.

c. 6 de Atheniensium legatis, de Amphotero classis prae-
fecto, de Hercule Tyrio = Curt. IV 8, 12—16.

c. 16 = Curt. V 1, 43—45; 2, 16—17; 1, 40—42 de Baby-
loniae et Susianae praefectis deque Amynta cum exercitu ex
Macedonia redeunte.

c. 25. Uterque eadem profert de Besso vestem regiam
induente (§ 3 = Curt. VI 6, 13), de Nicanore Parmenionis filio
subita morte conrepto (§ 4 = C. 6, 18—19), de Satibarzane de-
ficiante et Alexandri adventu audito fugiente (§ 5—7 = C. 6,
20—22), de Barsaente Darei interfectore qui in Indiam effugit
(§ 8 = Curt. 6, 36).

Lib. IV c. 18, 1—3 de satrapis, quos Alexander provinciis Persicis praefecit = Curt. VIII 3, 17.

Lib. VI c. 27. Consentiant, quae Arrianus § 2 et Curtius X 1, 20—22 referunt de Philippi satrapae morte; cf. p. 44.

Denique ex Ptolemaeo probabilius quam ex Aristobulo derivabimus etiam has partes, quia in illum intendit rerum bellicarum descriptio:

Lib. I c. 12, 6—16, 7. Proelium apud Granicum flumen. C. 16, 4 sine dubio ex Ptolemaeo Arrianum sumpsisse dilucide adparet ex Plutarchi comparatione:

<p>Arr. Μακεδόνων δὲ τῶν μὲν ἐταίρων ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι καὶ πέντε ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ ἀπέθανον· καὶ τούτων χαλκαὶ εἰκόνες ἐν Αἰῷ ἐστᾶσιν, Ἀλε- ξάνδρου κελεύσαντος Λύσιππον ποιῆσαι, ὅπερ καὶ Ἀλέξαν- δρον μόνος προκριθεὶς ἐποίη- σεν, τῶν δὲ ἄλλων ἱππέων ὑπὲρ τοὺς ἐξήκοντα, πεζοὶ δὲ ἐς τοὺς τριάκοντα.</p>	<p>Plut. 16 τῶν δὲ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον Ἀριστόβουλος φη- σι τέσσαρας καὶ τριάκοντα νε- κροὺς γενέσθαι τοὺς πάντας ὧν ἑννέα πεζοὺς εἶναι. τοῦ- των μὲν οὖν ἐκέλευσεν εἰκόνας ἀνασταθῆναι χαλκᾶς, ὥς Λύ- σιππος εἰργάσατο.</p>
--	---

Manifestum est ea quae Arrianus de Lysippo dicit ex eodem fonte fluxisse, ex quo numeri sumpti sunt, ergo ex Ptolemaeo. Inde vero concludemus etiam in reliquis Arrianum eum secutum esse; nam si numeros in Aristobuli narrationem inseruisset, ex more suo eum, opinor, laudasset.

c. 17—23. Sardes Ephesus Miletus Halicarnassus capiuntur. C. 17, 5—6 omen quoddam narratur, de quo rectum protulit iudicium Droysenus *Gesch. d. Hellenism.* I 2 p. 197 adn.

c. 26 praeter Ptolemaeum etiam Aristobulum adhibitum esse non sine probabilitate statuemus. Initio loquitur Arrianus de itinere Alexandri secundum Climacem facto eamque reddit rei expositionem, quam primus dederat Callisthenes ad Alexandri gloriam augendam (frg. 25). Contra alteram apud Strabonem invenimus, cui maior fides habenda est, cum Alexandrum

per fluctus litus inundantes iter cum exercitu fecisse narretur. Itaque Fraenkelium (p. 93) recte Strabonis memoriam ad Ptolemaeum veritatis amantissimum, Arriani contra ad Aristobulum rettulisse existimo. Accedit quod ab Arriano quaestio instituitur de ventis, quorum flatu inundatio facta est; quae res optime Aristobulo convenit. Deinde quae § 4 disseruntur de origine et lingua Sidetarum recte fortasse Fraenkelius p. 264 derivavit ex Aristobulo. Hos igitur duos locos inseruit Arrianus in Ptolemaei narrationem.

c. 27. Narrat Arrianus c. 27, 7 noluisse Alexandrum barbaros ex angustiis Termessensibus vi expellere, sed castra poni iussisse sperantem hostes mox angustias esse relicturos: *καὶ ξυνέβη ὅπως εἴκαθεν*. Hac locutione uti solet Arrianus, ubi narratur Alexandri consilium quoddam militare bono fuisse eventum. Primum invenitur I 1, 9 *καὶ οὕτως ξυνέβη ὅπως παρήνεσέ τε Ἀλέξανδρος καὶ εἴκασεν*, tum V 23, 5 *καὶ ξυνέβη οὕτως ὅπως εἴκασεν*, IV 29, 6 *καὶ ξυνέβη οὕτως*. Quia vero hi tres loci ex Ptolemaeo (cf. p. 55. 56) fluxerunt, illam locutionem non Arriano deberi, sed scriptoris illius propriam fuisse concludemus, praesertim cum eis locis quibus exponuntur consilia militaria usurpetur. Eandem loquendi formam deprehendimus his quoque locis: II 10, 3 *καὶ ξυνέβη ὅπως εἴκασεν Ἀλέξανδρος*, III 18, 9 ubi de ipso Ptolemaeo agitur: *Ἀλέξανδρος γὰρ τοῦτο αὐτὸ ὅπερ ξυνέβη ὑποτομήσας Πτολεμαῖον ἀπολελοίπει αὐτοῦ*, IV 2, 5 *καὶ ξυνέβη δὲ οὕτως ὅπως εἴκασε*. — C. 28 eidem fonti debetur ac c. 27; nam verba quae habes init. § 2 *τὴν Τέρμησσαν δὲ ἀπέγνων εἰλεῖν ἂν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ* artissime cum eis quae antecedunt cohaerent.

Lib. III c. 1 de expeditione in Aegyptum facta.

c. 7, 1—5 describitur Alexandri usque ad Gaugamelam per Syriam et Mesopotamiam iter.

c. 18 pugna cum Ariobarzane satrapa ad portas Persicas facta.

c. 19—22 fuga et mors Darei regis.

c. 24 cohaeret artissime cum eo quod proxime antecedit quod e Ptolemaeo esse derivatum p. 8 sq. demonstravimus. Per-

tinent enim ad c. 23, 7 verba § 3 *σατράπην δὲ ἀπέδειξεν αὐτῶν Αὐτοφραδάτην, ὅνπερ καὶ τῶν Ταπούρων*; deinde rursus agit Arrianus § 4 de mercennariis Graecis, quod iam c. 23, 8 fecerat.

c. 27, 4—5 iter per Euergetas factum.

Lib. IV c. 1—3 Sogdianae urbes rebellantes expugnantur.

c. 5, 1 de priore Scytharum legatione.

c. 15, 1—6 de altera Scytharum legatione.

c. 16 et 17 Spitamenes post pugnas diutinas vincitur et necatur.

c. 18, 4—19, 5; 20, 4—22, 2 rupes Oxyartis et Chorienis expugnantur.

Lib. V c. 3, 5—6 continuatur expeditionis Indicae narratio ita, ut arte cohaereat cum fine libri antecedentis, ubi Ptolemaeus adhibitus est; cf. p. 62.

Lib. VII c. 15, 1—3 expeditio contra Cossaeos suscepta.

Quae praeterea Aristobulo adtribuimus, sunt haec.

Lib. I c. 26, 1 de itinere secundum Climacem facto; 4 de Sidetarum lingua et origine; cf. p. 71. 72.

c. 29, 1 de Ascania lacu sal concretum praebente.

c. 29, 5 de Sangario flumine.

Lib. V c. 18, 4—19, 3 exponuntur, quae Poro regi post proelii finem acciderint. Attamen c. 19, 2 deprehendimus notam libri conlectanei, ubi conloquium Alexandri et Pori refertur: *Πῶρον δὲ ἀποκρίνασθαι λόγος*. Addidit eam Arrianus, quia invenit hanc narratiunculam etiam in Strabonis opere; quod cognoscitur ex Plutarchi c. 60. Videmus vero ibi Arrianum notam illam posuisse, ubi apud Plutarchum initium fit narrationis. Plutarchum sua ex Onesicrito hausisse Fraenkelius censuit p. 134sq.; sed valde vereor, num recte sic statuatur. Comparentur duorum auctorum verba:

<p>Arrian. c. 19, 3 <i>καὶ Ἀλέξανδρος</i> — <i>τὴν τε ἀρχὴν τῷ Πῶρῳ τῶν τε</i> <i>αὐτοῦ Ἰνδῶν ἔδωκε καὶ ἄλλην ἔτι</i> <i>χώραν πρὸς τῇ πάλαι οὔσῃ πλεί-</i> <i>ονα τῆς πρόσθεν προσέθηκεν.</i></p>	<p>Plut. 60 <i>οὐ μόνον οὖν ἀφῆ-</i> <i>κεν αὐτὸν ἄρχειν ὧν ἐβασί-</i> <i>λεψε σατράπην καλούμενον,</i> <i>ἀλλὰ καὶ προσέθηκε χώραν</i> <i>καὶ τοὺς αὐτονομίους κατα-</i></p>
--	---

VI 2, 1 (ex Aristobulo): βασιλέα στρεψάμενος, ἐν ᾗ πεντε-
 μὲν τῆς ἐαλωκυίας ἤδη Ἰνδῶν γῆς καὶ δεκά μὲν ἔθνη, πόλεις
 ἀπέδειξε Πῶρον, ἑπτὰ μὲν ἔθνων δὲ πεντακισχιλίας ἀξιολό-
 τῶν ξυμπάντων, πόλεων δὲ ἐν γούς, κώμας δὲ παμπόλλας
 τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τὰς δισχιλίας εἶναι φασιν.

Protulit igitur Aristobulus alios numeros ac Plutarchi auctor, qui Onesicritus non fuit; conferas enim huius fragmen-
 tum 11 cum Plutarchi numeris. Deinde adparet Plutarchum
 per vocabulum φασιν verba alius cuiusdam auctoris addidisse
 priori narrationi, quae cum congruat cum Arrianea, debetur
 Aristobulo. Novo igitur exemplo docemur Plutarchi memorias
 non esse temere confundendas, sed potius diligentissime sepa-
 randas; neque Aristobulum ex aliis auctoribus hausisse prae-
 propere existimandum esse.

c. 19, 4—5 de Nicaea et Bucephala urbibus ab Alexandro
 conditis deque Bucephali morte; cf. Schoenium l. l. p. 29 sq.

Lib. VI c. 12—18, 1 de expeditione inde a Mallorum urbe
 usque ad Indi fluminis ostium facta; cf. Fraenkel. p. 281 sq.

Lib. VII. Quod in universum ad hunc librum adtinet,
 recte monuit Fraenkelius praeunte tamen Schoenio nullo libro
 saepius laudari Aristobulum, deinde creberrime Arrianum
 consentire cum illius auctoris fragmentis a Strabone ser-
 vatis; unde veri quam simillimum fit eum inde ab libri sexti
 fine magis sese adplicasse ad Aristobuli memoriam quam
 Ptolemaei. Cuius rei causa vix in obscuro manebit. Nam
 cum post Alexandri ex India reditum paene nullae expeditio-
 nes susceptae sint a rege, iure Schoenius p. 12 censuit adum-
 brasse breviter Ptolemaeum, quae Alexander inde a reditu
 usque ad mortem gessit. Itaque etiam hac de causa potius de
 Aristobulo auctore cogitabimus eique tribuamus ea de quibus
 nondum iudicium protulimus.

c. 1, 1 de Alexandro novas expeditiones cogitante.

c. 4, 1—3 (— ἀπονοστήσεως) de praefectorum iniuriis.

c. 6 de Epigonis Persisque nobilibus ab Alexandro in
 Macedonum exercitum receptis.

- c. 8—12 de militibus Opi rebellantibus et in patriam missis deque Olympiadis et Antipatri rixa.
- c. 23. Alexander Babylonem redit.
- c. 28—30 de Alexandri ingenio moribusque; cf. p. 37.

Tertium est, ut eos locos enumerem, quos ex Strabonis hypomnematis sumptos esse inde evincitur, quod Arrianus rem relatam verbis quae sunt λέγουσιν, λέγεται, εἰσὶ δὲ οἱ λέγουσιν, ὁ πᾶς λόγος κατέχει similibus dubiam esse significavit; ampliorem autem quaestionem tum instituam, si operae pretium esse videbitur. Saepius enim aliquid fructus redundaturum esse ad inlustrandam rationem a Plutarcho in vita Alexandri conscribenda adhibitam sperare licet.

Lib. I c. 9, 10 = Plut. c. 11, 6 de Pindari domo Alexandri inssu servata.

c. 11, 1—2 = Plut. c. 14 extr., de Aristandri vaticinio; cf. p. 61.

c. 11, 6—12, 1 (cf. Plut. c. 15, 3) de rebus ab Alexandro Troiae gestis.

c. 12, 10 et 16, 3 extr. de Arsitae consilio et morte.

Lib. II c. 3, 2—7 = Plut. c. 18. Agitur de nodo Gordio.

c. 7, 4—11 de Alexandro Tarsi morbo adfecto. Plutarchus (c. 19) maximam partem cum Arriano congruit, aliis rebus valde dissentit, denique multa profert, quae apud Arrianum desiderantur; videtur igitur complures narrationes in unam coegisse, cum Arrianus morbum et medelam fortasse secundum ipsum Aristobulum narret. Fere eadem, quae § 7 de Cydno flumine exponuntur, proferre Strabonem XIV p. 673 notatu videtur dignum esse.

c. 12, 3—8. Agitur de mulieribus Persicis captivis. Est autem Arriani narratio haud mediocris momenti. Primum enim verba facit de Leonnato ab Alexandro ad Darei uxorem consolandam misso atque sic incipit: ἀλλὰ λέγουσιν τινες τῶν τὰ Ἀλεξάνδρου γραψάντων; invenit igitur hanc narrationem apud Strabonem. Qua finita disertim adnotat: ταῦτα μὲν Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστόβουλος λέγουσιν. Iam cum alteram

totius narrationis partem (de Alexandro ipso Darei uxorem visitante) his verbis usus adserat: λόγος δὲ ἔχει καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον τῇ ὑστεραίᾳ παρελθεῖν εἶσω ξὺν Ἡφαιστίωνι μόνῳ τῶν ἐταίρων, haec Ptolemaeum et Aristobulum non tradidisse consentaneum est. Hoc ideo moneo, quia Fraenkelius (p. 210. 267) omnia quae Arrianus memorat ad Aristobulum rettulit, quod minime credibile est.

In Plutarchi narratione (c. 21) unum est, in quo iure offendas; tacet omnino de Alexandro ipso mulieres visitante. Mirum enim videtur, quod hanc fabulam Plutarchus omisit, quippe quae prae ceteris idonea sit ad ingenium regis inlustrandum et laudandum διὰ τὴν τε ἐς τὰς γυναῖκας κατοίκτισιν καὶ τὴν εἰς τὸν ἐταῖρον πίστιν καὶ τιμὴν, ut Arriani verbis utar. Neque vero Plutarchum eam non novisse neque in fonte suo repperisse inde licebit concludere. Immo eum consilio quodam perductum hanc omisisse credam. Proximo enim capite verba epistolae cuiusdam Alexandri laudat haec: καὶ περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ γέγραπεν· ἔγω γὰρ οὐχ ὅτι ἐωρακὺς ἂν εὐρεθείην τὴν Δαρείου γυναῖκα ἢ βεβουλημένος ἰδεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν λεγόντων περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς προσδεγμένος τὸν λόγον. Haec nimirum verba, quibus magis Alexander laudabatur quam narratione illa, eum commoverunt, ut illam prorsus silentio praeteriret.¹⁾

At Ptolemaeum et Aristobulum revera a Strabone usurpatos esse comprobatur mira quadam congruentia, quae cernitur inter Plutarchum et Arrianum:

Arr. § 5 ὅτι τὴν Θεράπειαν αὐταῖς ξυγχωρεῖ Ἀλέξανδρος τὴν βασιλικὴν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον καὶ καλεῖσθαι βασιλίσσας, ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ ἔχθραν οἱ γενέσθαι τὸν πόλεμον πρὸς Δαρείον, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀσίας διαπεπολεμῆσθαι ἐννόμως.

Plut. Δαρεῖον γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας πολεμεῖν, ἐκείναις δὲ πάντα ὑπάρξειν, ὧν καὶ Δαρείον βασιλεύοντος ἡξιοῦντο.

1) Falsum de hac re iudicium protulit Vogelius l. l. p. 8.

Porro autem consentit Plutarchus cum Curtio III 12, 13 de Persis sepeliendis:

Plut. θάψαι γὰρ ὅσους ἐβού-
λοντο Περσῶν ἔδωκεν, ἐσθῆτι
καὶ κόσμῳ χρησαμέναις ἐκ τῶν
λαφύρων.

Curt. matrique Darei per-
mitti (scil. iubet), quos vellet
patrio more sepeliret.

In Diodori ¹⁾ narratione (XVII 37 et 38) haec desunt; sed de alia quadam re consentit hic cum Plutarcho:

Plut. Θερπελας τε καὶ τι-
μῆς, ἣν εἶχον, οὐδ' ὀτιοῦν
ἀφείλε, συντάξεις δὲ καὶ μεί-
ζονας ἐκαρποῦντο τῶν προ-
τέρων.

Diod. 38, 1 τὴν μὲν Θερά-
πειαν αὐτῇ πᾶσαν τὴν δοθεῖ-
σαν ὑπὸ Δαρείου παρέδωκεν,
ἰδίαν δ' ἄλλην οὐκ ἐλάτ-
τονα τῆς προϋπαρχούσης
προσεδωρήσατο.

Deinde loquitur Plutarchus de abstinencia Alexandri, de qua tacet Diodorus; eadem proferunt Curtius § 21 et 22 et Arrianus IV 19, ubi agitur de Roxane ab Alexandro in honestum matrimonium ducta. Fortasse haec ad opus conlectaneum redeunt, quia quae statim post exponuntur de eunuchis illo cum Dareo conloquente ex eo hausta sunt.

Quibus expositis Plutarchum non unius scriptoris narrationem reddere adparet, sed ex diversis memoriis modo haec modo illa excerpisse, quae in artificiosam telam commisceret. Haec autem omnia eum ex ipsis primariis fontibus conlegisse quisnam sincera mente contendat?

c. 25, 1—3 iterum Dareum litteras ad Alexandrum misisse Arrianus refert. § 2 sic loquitur: Παρμενῶνα μὲν λέγουσιν Ἀλεξάνδρῳ εἶπειν, unde Schaeferus l. l. p. 439. 444 atque Vogelius p. 10 recte concluderunt, Arrianum adiisse opus conlectaneum, quam sententiam confirmat consensus, qui extat inter Arrianum et Plutarchi c. 29. Ab utroque Diodorus c. 54 et Curtius IV 5 singulis rebus dissentiunt. Ad quemnam auctorem Arriani memoria redeat, enucleari non poterit.

1) Conferas Diodori et Curtii narrationes: videbis priorem fabulae partem ad alium quendam, alteram ad eundem fontem redire.

Lib. III c. 2, 1—2 de Aristandri vaticinio; cf. p. 23 sq.

c. 3, 6 comparat Arrianus τὸν πλείονα λόγον cum Aristobuli et Ptolemaei memoria.

c. 10 consilium Parmenionis (Παρμενίων δὲ λέγουσιν ὅτι κτλ.) = Plut. c. 31; cf. Vogel. l. l. p. 10.

c. 27, 1—3 narratur Amyntan eiusque fratres proditionis accusatos causa indicata absolutos esse (λέγουσι δὲ καὶ Ἀμύνταν κτλ.).

Lib. IV c. 8—14 de Cliti et Callisthenis caede; cf. Schoenium p. 39 sqq.; Vogel. p. 12 sq.

c. 19, 6—20, 3 de eunuchō cum Dareo conloquente.

c. 28, 1 dicitur de Aorno rupe; ait Arrianus καὶ λόγος ὑπὲρ αὐτῆς κατέχει οὐδὲ Ἡρακλεῖ τῷ Διὸς ἁλωτὸν γενέσθαι τὴν πέτρην; tum § 2 Arrianus ipse disserit de fabulosa Herculis persona, § 3 verbo λέγουσιν addito natura et magnitudo rupis illius describitur. Strabonem hanc fabulam non ignorasse intellegimus ex libro XV p. 688.

Lib. V c. 1—2 agit Arrianus de Nysaeis: c. 1, 1 ἐν δὲ τῇ χώρᾳ ταύτῃ — καὶ Νῦσαν πόλιν οἰκείσθαι λέγουσι; c. 2, 3 τὸν δὲ Ἀκουφιν ταῦτα ἀκούσαντα ἐπιμειδιᾶσθαι λέγεται τῷ λόγῳ; § 7 οἱ δὲ καὶ τάδε ἀνέγραψαν. De cōloquio inter Alexandrum et Acuphin instituto consentit Plutarchus c. 58, quem redire ad Onesicritum Fraenkelius p. 139 et Vogelius p. 14 censuerunt; neque vero haec coniectura argumento sat probabili confirmatur. Deinde Fraenkelius contendit Arrianum hic ex Aristobulo hausisse; id quidem concedendum erit hunc de Nysaeis egisse, quia Arrianus ex eo haec profert VI 2, 3 τοὺς ἱππέας δὲ τοὺς Νυσαίους ἀποπέμπει ἐς τὴν Νῦσαν. Sed quaenam ad eum redeant, erui non poterit. Adiungit vero Arrianus narrationi de Nysaeis c. 3, 1—4 Eratosthenis iudicium de fabulis similibus confictis a Macedonibus; idem fecisse Strabonem ex libro XV p. 688 licet concludere.

c. 14, 4 οἱ δὲ μάχην λέγουσιν κτλ. Comparantur inter se vulgaris memoria de pugna Alexandri cum Pori filio commissa et ea quae Aristobulus et Ptolemaeus rettulerant.

c. 19, 5—6 οἱ δὲ λέγουσιν. Adferuntur quaedam de

nomine Bucephali explicando. Strabonem de hac re egisse videmus ex l. XV p. 698 § 29. Etiam fabula illa de Bucephalo ab Uxiis capto quae § 6 memoratur fonti tertio debetur; cf. enim Plut. c. 44.

Lib. VI c. 11, 1 (*τὸ δὲ βέλος ἐξελκῦσαι*)—8; cf. p. 25 sq.

c. 24, 1—26, 5 de expeditione Gedrosiana; cf. p. 20 sq.

c. 28, 1—2 de bacchico itinere per Carmaniam facto.

Lib. VII c. 1, 2—3 *οἱ δὲ καὶ τὰδε ἀνέγραψαν*. Simillime apud Curtium X 1, 17 expeditiones, quas Alexander sibi proposuerat, enumerantur, quam ob rem utriusque scriptoris memoria ad eundem fontem redire videtur.

c. 1, 4—3, 6 de variis philosophis; cf. p. 28 sq.

c. 4, 3 *οὐ μὴν ἀλλὰ — λέγεται* = Curt. X 1, 39.

c. 11, 9 *εἶναι δὲ κατέχει λόγος τοὺς μετασχόντας* etc.

c. 12 extrem. extat lacuna in Arriani codicibus; tamen eum locutum esse de Hephaestione et Eumene inter se conciliatis elucet ex verbis paucis quae perniciem effugerunt c. 13 init.: *τούτῳ τῷ λόγῳ ὑπελξάντα Ἡφαιστίωνα συναλλαγῆναι Εὐμένει, οὐχ ἐκόντα ἐκόντι*. Id vero suspicionem movet, quod oratione obliqua quam dicunt utitur Arrianus, id quod saepius solet facere in eis quae ex opere conlectaneo sumpta sunt. Atque Strabonem in sequentibus adhibitum esse adparet ex his: *ἐν ταύτῃ τῇ ὁδῷ καὶ τὸ πεδῖον λέγεται ἰδεῖν Ἀλέξανδρον τὸ ἀναιμένον ταῖς ἵπποις ταῖς βασιλικαῖς*, in quibus manifestum est verba *ἐν ταύτῃ τῇ ὁδῷ* ad ea spectare, quae antea de Hephaestione et Eumene Arrianus narraverat. Narrationem autem ipsam de equis proditam ex vulgari petitam esse memoria, docet Diodorus, qui XVII 110, 6 eandem praebet. Etiam aliud accedit: in c. 14, quod item debetur fonti tertio, haec leguntur: *πρῶτον δὲ Εὐμένη ἀρξαι τοῦ σοφίσματος, ὄντινα ὀλίγῳ πρόσθεν ἔφαμεν ὅτι διηνέχθη πρὸς Ἡφαιστίωνα*. Illud *ἔφαμεν* verbum non premo, sed reliqua dilucide docent, dictum fuisse in opere conlectaneo de rixa Hephaestionis Eumenisque.

c. 13, 1 de equis Nysaeis. Tertium fontem adhibitum esse etiam inde evincitur, quod Herodotus laudatur.

c. 13, 2—6 de Amazonibus; cf. p. 32 sq.

c. 14 narratur Hephaestionis mors. Imprimis ex hoc capite, in quo diversissimas diversorum scriptorum memorias in unam congeriem conlectas invenimus, egregie indolem hypomnematum Strabonianorum perspicimus. De Plutarcho conferas Vogel. l. l. p. 16.

c. 15, 4—6 enumerantur complurium gentium legationes ad Alexandrum missae. Consentaneum est neque Ptolemaeum neque Aristobulum Bruttiorum Lucanorum Tyrrhenorum mentionem fecisse. Accedit, quod magnus extat consensus inter Arrianum et Diodorum c. 113, 2.

Arr. 4 καὶ Κελτοὺς καὶ Ἰβη-
ρας ὑπὲρ φιλίας δεησομένους,
ὧν τὰ τε ὀνόματα καὶ τὰς
σκευὰς τότε πρῶτον ὁφθῆναι
πρὸς Ἑλλήνων τε καὶ Μακε-
δόνων.

Diod. ἔτι δ' Ἰλλύριοι καὶ
τῶν περὶ τὸν Ἀδρίαν οἰκούν-
των οἱ πλείους, τὰ τε Θράκια
γένη καὶ τῶν πλησιοχώρων Γα-
λατῶν, ὧν τότε πρῶτον τὸ
γένος ἐγνώσθη παρὰ τοῖς Ἑλ-
λησιν.

Inde efficio a Strabone de hac re adhibitum esse eum ad quem Diodorus redit auctorem. De Aristo et Asclepiade hoc loco laudatis iam diximus (p. 12. 15).

c. 17, 2 de Beli templi magnitudine: οἱ μὲν λέγουσιν — οἱ δέ; cf. p. 50.

c. 18, 6 καὶ μὲν δὴ καὶ ὑπὲρ Καλάνου — τοιῶσδε τις ἀναγράφεται λόγος.

c. 19, 1—2 rursus agitur de legationibus et nunc quidem de Graecis; etiam hic Arrianum pendere ex Strabone est in propatulo. Dicit enim: ὑπὲρ ὧν μὲν ἕκαστοι πρεσβευσόμενοι οὐκ ἀναγράφεται, deinde ἀποπέμψαι ὅπισθω λέγεται, denique εἰκόνας τὰς χαλκᾶς οὕτω λέγεται ἀπενεχθῆναι. Tum explicat credere se legatos illos missos esse, ut Alexandrum coronarent eique victorias cum alias tum maxime Indicas gratularentur, quod ideo contendit, quia videbat postea alios quoque Graecos ob eandem causam legatos misisse; cf. c. 23, 2. Oblitus vero est Arrianus se iam priore quodam

loco (III 16, 8) narrasse statuas Harmodii et Aristogitonis a Xerxe ereptas regem Athenas remisisse.

c. 22, 2—5 de diademate Alexandri; cf. p. 16 sq.

c. 24, 2 οἱ δὲ καὶ τῶν ἐν φυλακῇ ἀδέσμων ὄντα λέγουσιν.

c. 24, 4 (δοῦναι δὲ λέγεται — τὸν κῶμον).

c. 25—26, 3 deprehendimus fragmentum τῶν βασιλειῶν ἐφημερίδων, quo narrantur Alexandri aegroti dies extremi; eundem fontem Plutarchus de regis morbo et morte adhibuit c. 76, qui laudat diaria regia etiam c. 23, 2. Schoenius quidem contenderat et Arriani et Plutarchi fragmentum ab eodem die capere initium, quam sententiam falsam esse ostendit Plewius in annal. philol. vol. 103 (1871) p. 533; monuit enim Plutarchi diem primum respondere Arriani diei alteri. Facile vero demonstrari potest, quomodo factum sit, ut Plutarchus primum diem omitteret. Etenim si Plutarchum et Arrianum diligentius contuleris, ea quae Arrianus sub die primo profert iam antea c. 75 a Plutarcho commemorata esse videbis.

Arr. c. 24, 4 ἀπὸ δὲ τοῦ πότου αὐτὸν μὲν ἀπαλλάττεσθαι ἐθέλειν ἐπὶ κοιτῶρα εἰσὶν οἱ ἀνέγραψαν· Μηδίον δὲ αὐτῷ ἐντυχόντα — δεηθῆναι κωμάσαι παρὰ οἷ· γενέσθαι γὰρ αὖν ἡδὺν τὸν κῶμον.

c. 25, 1 καὶ αἱ βασίλαιοι ἐφημερίδες ὥδε ἔχουσι· πίνειν παρὰ Μηδίῳ αὐτὸν κωμάσαντα· ἔπειτα ἐξαναστάντα καὶ λουσάμενον καθεύδειν τε καὶ αὖθις δειπνεῖν παρὰ Μηδίῳ καὶ αὖθις πίνειν πόρρω τῶν νυκτῶν. ἀπαλλαχθέντα δὲ τοῦ πότου λούσασθαι· καὶ λουσάμενον ὀλίγον τι ἐμφαγεῖν καὶ καθεύδειν αὐτοῦ, ὅτι ἤδη ἐπύρεσεν.

Plut. c. 75 ἐστιάσας δὲ λαμπρῶς τοὺς περὶ Νέαρχον, εἶτα λουσάμενος, ὥσπερ εἰώθει μέλλων καθεύδειν, Μηδίῳ δεηθέντος ᾗχετο κωμασόμενος πρὸς αὐτόν· κακεῖ πιὼν ὅλην τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἤρξατο πυρέττειν.

c. 76 ὁγδόῃ ἐπὶ δεκάτῃ Δαισίῳ μηνὸς ἑκάθευδεν ἐν τῷ λουτρῶνι διὰ τὸ πυρεῖν.

Quia igitur iam capite praecedenti Plutarchus narraverat Alexandrum ad Medii epulas sese contulisse, noluit hoc repe-

tere c. 76; vel coniunxit quae coniungi poterant. Hinc videmus, quomodo fontem suum Plutarchus tractaverit.

C. 26 extr. narrat Arrianus (*οἱ δὲ καὶ τὰδε ἀνέγραψαν*) responsum illud clarissimum Alexandri moribundi, quod quaerentibus cuinam relinqueret imperium dedisse dicitur. Consensus Arriani et Diodori (c. 117, 4; cf. Schoen. p. 53) docet utrumque de hac re ad eundem redire auctorem.

c. 27, 1—2 memorantur fabulae de Alexandro veneno interfecto; cf. Plut. c. 77. Notatu hic dignum est, quod Arrianus dicit *πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα οἶδα ἀναγεγραμμένα*.

c. 27, 3 narrasse quosdam Alexandrum in Euphratem praecipitare se voluisse, ut homines se ex deorum genere ortum ad deos redisse crederent; adserit absurdam hanc fabulam his verbis usus, quae sobrium eius iudicium produnt: *ἥδη τέ τις οὐκ ἡσχύνθη ἀναγράψαι*.

INDEX RERUM

- Alexander cum Caesare comparatur** 49.
- Amazones, variae de eis memoriae** 32 sq.
- ἀποκρῶειν** ab Arriano male intellectum 51 sq.
- Applanus** num Hieronymum adhibuerit 17; Strabonis utitur hypomnematis historicis 17 sq. 49.
- Argos, de variis huius nominis urbibus** 19.
- Aristobulus** quo consilio opus conscripserit 5; in historia Indica adhibitus 39 sq.; enumerationes instituit 42; virorum quos nominat genus et patriam accuratius enarrat 42; eius memoriis notas fontis tertii addit Arrianus 48 sq.; num alios scriptores exscripserit 43. 50; prodigia narrat 59.
- Aristus Salaminius** quando vixerit 12 sq.; testimonium eius Arrianus petiit e Strabonis opere 15; agit de Cyri sepulcro 16. 29.
- Arrianus, cur Ptolemaeum et Aristobulum auctores elegerit** 5; Ptolemaei de rebus bellicis memorias praefert Aristobuli 5. 6; maxime Ptolemaeum sequitur 6; cur Strabonem nusquam nominaverit 36; auctorum sententiam quasi pro sua vendit 52.
- Asclepiades Alexandri rerum scriptor** 12 sq.
- Calanus, variae de eius morte fabulae** 28 sq.
- Callisthenes** agit de itinere ad Hammonis templum facto 24; quousque opus suum continuaverit 59 sq.
- Chares Calani mortem refert** 29; describit nuptias Susae celebratas 31.
- Clitarchus** a Curtio Rufo laudatur 27; a Strabone de Amazonibus 33.
- Curtius Rufus Ptolemaeo utitur** 6 sq. δὲ particula utuntur in laudandis auctoribus Arrianus et Strabo, quamquam ea quae praecedunt ex eodem fonte petunt 46 sq.
- ephemerides regiae** 81.
- Eratosthenes** num de pugna apud Gaugamelam commissa egerit 26; ab Arriano in hist. Ind. adhibitus 43; refellit fabulas confictas a Macedonibus 78.
- Hieronymus Cardianus** 17 sq.
- Ἰλιάς ἡ ἐκ τοῦ νάρθηκος** 23.
- Megasthenes** potiore quam Timagenes fide dignus 27; de Calano agit 28; Arriani in hist. Ind. auctor 43.
- Nearchus** 42 sq.; qua de causa Alexander per Gedrosiam redierit exponit 20 sq.; de Calano laudatur ab Arriano 31.
- Nicolaus Damascenus** 32.
- Onesicritus** 78; agit de Calani morte 30 adn. 1; describit Cyri sepulcrum 29; παραδόξων κυβερνήτης 41 adn. 1; num Arrianus eum in manibus habuerit, ibid.
- Plutarchus οὐχ ἱστορίαν ἀλλὰ βίον** scripsit 10; quo consilio auctores laudaverit 11; qua ratione Alexandri vitam composuerit 25. 31. 74. 77; utitur in Caes. vit. Strabonis hypomnematis historicis 49.
- Polemo** 13.
- Polycletus Alexandri rerum scriptor** 33; cum Polycrito commutatus, ibid.

- Potamo Lesbios quando fuerit 35.
 Ptolemaeus praecipue res bellicas tractat 4; rerum geographicarum minus curiosus 5. 54; commemorat Acesinis latitudinem, ibid.; num narraverit prodigia 59; Aristandri vaticinia memorat 61 sq.; Hammonis sacerdotes adulatur 59. 69; Alexandri corpus in Aegyptum transportat 68; omen quoddam Seleuco interpretatur 69; utitur verbis καὶ ξυνέβη οὕτως ὅπως εἰκάζειν 72; versum quendam mentione quasi indignum omittit 53.
 Sardanapali monumentum 48. 51.
 Seleucus, eius aetas 17; de urbibus ab eo conditis 18 sq.
 Seneca Sotionis discipulus 35.
 Sotio philosophus a Plutarcho laudatus 35.
 Strabo Alexandri rerum historiam scripsit 14 sq.; de libris geographicis hypomnematorum historicorum fragmenta continentibus, ibid.; quae ratione usus opera sua historica composuerit 15. 36; hypomnemata historica post Alexandri historiam conscripsit 19. 49; unde hypomnemata historica initium ceperint 19; ab Appiano adhibitus 18. 19. 49; Argonautarum expeditionem saepius tangit 19; lubenter laudat Homerum 24.
 Timagenes a Strabone refellitur 27; a Curtio laudatur, ibid.
 ὑπομνήματα 36.

INDEX LOCORUM ARRIANEORUM

	pagina		pagina
praef.	6	29, 1	73
I 1, 8	66	5	73
1—6	55	II 1—2	70
2, 7	36	3, 2—7	75
7—8; 9, 9—10	55	4	70
8, 1	37	5, 2—4	48. 51 sq.
9, 10	75	5—9	70
11, 1—2	61	6—12, 2	70
11, 3—6	55	7, 4—11	75
11, 6—12, 1	75	11, 8	37
12, 6—16, 7	71	12, 3—8	75
12, 10	75	13	70
16, 3	75	17—24	64
16, 4	56. 71	18, 1	64
17—23	71	24, 6	52
24	69	25, 1—3	77
25	67	26—27	67
26	71	III 1	72
27—28	72	2, 1—2	23 sq.
29	69	3—7	70

	pagina		pagina
III 3, 3	37	28, 1	78
5-6	45. 59. 78	V 1-2	78
4	44	3, 5-6	62. 73
5	8. 44 sq.	5, 1	43
6	70	8, 4-17, 3	56
7, 1-5	72	12-18, 1	74
7, 6-15, 7	65	14	6
10	78	14, 4	78
11, 3-7	38	18, 4-19, 3	73
13, 6	66	19, 4-5	74
15, 1-2	66	5-6	78
16	70	20, 1-29, 5	56
17, 6	46	20, 2	45
18	72	21, 8	5
19-22	72	28, 4	37. 62
23	8 sq.	VI 1-5	38 sq. 50
24	72	1, 2	38
25	70	2, 3	41 adn. 1
26, 1	47	4	6. 38
27, 1-3	78	4, 2	38
4-5	73	5, 2	43
28-30	53 sq.	6-11, 1	56 sq.
28, 5	38	10, 1	37
29, 2	38	11, 6	52
30, 5	45	19, 5	52
IV 1-3	73	22, 4	37
3, 5	45	27	44
4	61 sq.	28, 1-3	44. 79
4, 9	66	28, 3-30, 3	57
5	45. 73	28, 4	42
6-7	6. 38. 45. 54 sq.	29	37
8-14	78	VII 1, 1	74
14, 3	12	2-3	79
15, 1-6	73	1, 5-3, 6	28 sq.
8	63	4, 1-3	74
16-17	73	3	79
18, 1-3	71	4	45
18, 4-22, 2	73	6	74
19	77	7	57
19, 6-20, 3	78	8-12	75
22, 3-30, 7	56	11	25 sq.
25, 4	36	11, 9	79

	página		página
VII 12	79	21—23	22
13, 1	79	22	16 sq. 51
2—5	32 sq.	23	75
14	80	24	58
15, 1—3	73	24—26	22. 44
4—6	80	24, 1	37
5	12	1—3	20
16—17	48 sq.	2	81
18	37	4	81
18, 6	80	25—26, 3	81. 82
19, 1—2	80	26, 1—3	22
19, 3—22, 1	58	27	82
19, 6	52	28, 1	37
20, 1—2	48	28—30	37
5	37		

TABULA ARGUMENTI

	página
Praefatio	3—4
I De singulis Arriani fontibus	4—36
De Ptolemaeo et Aristobulo	4—6
De ratione inter Arrianum et Curtium intercedente	6—9
De Strabone communi Arriani et Plutarchi auctore	10—36
II De ratione qua usus Arrianus auctores adhibuit	36—55
Quomodo et quando auctores laudaverit	36—50
Qua diligentia auctores exscripserit	50—52
Quomodo eorum memorias composuerit	53—55
III De Anabasi inter Ptolemaeum Aristobulum Stra- bonem distribuenda	55—82
Quaenam partes Ptolemaeo et Aristobulo adtribuantur certis prolatis argumentis	55—58
Quaenam partes maiore cum probabilitate deriventur	
A ex Ptolemaeo	58—73
1. de Aristandri vaticiniis	58—60
2. loci Arrianei cum Curtio conspirantes	69—71
3. loci rerum bellicarum descriptionem continentes	71—73
B ex Aristobulo	73—75
Loci ex Strabonis hypomnematis sumpti	75—82
Index rerum	83—84
Index locorum Arrianeorum	84—86

DE DIOSCURIDIS
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΡ ΟΜΗΡΩΙ ΝΟΜΩΝ
LIBELLO

SCRIPSIT

ROBERTUS WEBER.

FRAGMENTA

Praemittere commentationi aptum visum est ipsas collectas et dispositas Dioscuridei *περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ νόμων* libelli reliquias, ut ad fragmentorum hos numeros versusque remittere liceat eos qui dissertationem nostram legent.

I.

Suidas s. v. Ὀμηρος (< >) et Athenaei epitoma I 8°
(Ὅτι Διοσκουρίδης ἐν τοῖς παρ' Ὀμήρῳ νόμοις φησὶν ὡς ὁ ποιητὴς) ὁρῶν τὴν σωφροσύνην οἰκειοτάτην ἀρετὴν οὖσαν τοῖς νέοις καὶ πρώτῃν, ἔτι δὲ ἀρμόττουσαν καὶ πάντων τῶν καλῶν χορηγὸν οὖσαν, βουλόμενος ἐμφῦσαι πάλιν αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐφεξῆς, ἵνα τὴν σχολὴν καὶ τὸν ζῆλον ἐν τοῖς καλοῖς ἔργοις ἀναλίσκωσι καὶ ὧσιν εὐεργετικοὶ καὶ κοινωνικοὶ πρὸς ἀλλήλους, εὐτελῇ κατεσκεύασε πᾶσι τὸν βίον καὶ αὐτάρκη, λογιζόμενος τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἡδονὰς ἰσχυροτάτας γίνεσθαι (καὶ πρώτας ἔτι τε καὶ ἐμφύτους τὰς) περὶ ἐδωδὴν καὶ πόσιν, τοὺς δὲ διαμεμενηκότας ἐν εὐτελείᾳ εὐτάκτους καὶ περὶ τὸν ἄλλον βίον γίνεσθαι ἐγκρατεῖς. ἀπλὴν οὖν ἀποδέδωκε τὴν δίαιταν πᾶσι καὶ τὴν αὐτὴν ὁμοίως βασιλεῦσιν ἰδιώταις, νέοις πρεσβύταις, <λέγων·

παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάννυσε τράπεζαν

15

σῖτον δ' αἰδοίῃ ταμίῃ παρέθηκε φέρουσα (η 174).

δαιτρός δὲ κρειῶν πίνακας παρέθηκεν αἰέρας (α 141),

12 sqq. [Plut.] Vit. Hom. c. 205 φανερός δέ ἐστι καὶ τὴν λιτὴν δίαιταν ὑγιεινὴν ὑπολαμβάνων. πεποίηκε γὰρ τοὺς

1 sqq. Optime Kaibelius textum restituit.

καὶ τούτων ὀπτῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βοείων· παρὰ δὲ ταῦτα οὔτε ἐν ἑορταῖς οὔτ' ἐν γάμοις οὔτ' ἐν ἄλλῃ συνόδῳ παρατίθῃσιν οὐδέν, καίτοι πολλάκις τὸν Ἀγαμέμνονα ποιήσας δειπνίζοντα τοὺς ἀρίστους· καὶ οὐ θρία καὶ κἀνδύλον καὶ ἄμηντας
 5 μελλίπηκτά τε τοῖς βασιλεῦσιν ἐξαίρετα παρατίθῃσιν Ὅμηρος, ἀλλ' ἀφ' ὧν εὖ ἔξειν ἔμελλον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Αἶαντα οὖν μετὰ τὴν μονομαχίαν νώτοισι βοῶν γέραιρεν ὁ Ἀγαμέμνων (H 321)· καὶ Νέστορι δ' ἤδη ὄντι γηραιῷ (γ 33) καὶ Φοῖνικι (I 215) κρέας ὀπτὸν δίδωσι, ἀφιστῶν ἡμᾶς τῶν ἀτάκτων ἐπι-
 10 θυμίων. καὶ Ἀλκίνοους δὲ ὁ τὸν τρυφερόν ἡρημένος βίον (τοὺς τρυφερωτάτους ἐστιῶν Φαίλακας καὶ τὸν Ὀδυσσεά ξενίζων, ἐπιδεικνύμενος αὐτῷ τὴν τοῦ κήπου κατασκευὴν καὶ τῆς οἰκίας καὶ τὸν αὐτοῦ βίον, τοιαύτας παρατίθεται τραπέζας). καὶ Μενέλαος δὲ τοὺς τῶν παιδῶν γάμους ποιούμενος (καὶ τοῦ
 15 Τηλεμάχου πρὸς αὐτὸν παραγενομένου)

νῶτα βοὸς παρέθηκεν

(ὅπτ' ἐν χερσὶν ἐλών), τὰ δ' αὖ οἱ γέρα πάργεσαν αὐτῷ (δ 64).

καὶ Νέστωρ δὲ βόας θύει Ποσειδῶνι παρὰ τῇ θαλάσῃ διὰ τῶν φιλάτων καὶ οἰκειοτάτων τέκνων, βασιλεὺς ὧν καὶ πολ-
 20 λοὺς ἔχων ὑπηκόους, (τάδε παρακελεύόμενος·
 ἀλλ' ἄγ', ὃ μὲν πεδίονδ' ἐπὶ βοῦν ἵτω (γ 421)

ἥρωας ὀπτοῖς κρέασι χρωμένους, περιελὼν τὴν περὶ τὰ βρώματα περιεργίαν.

1 sqq. Dio Chrysost. II 87 R εὐωχεῖ γὰρ μὴν ἀπὸ κρεῶν
 25 τοὺς ἥρωας (ὀπτῶν), καὶ τούτων βοείων, δῆλον ὅτι ἰσχύος, οὐχ ἡδονῆς ἕνεκεν. τὸν γοῦν Ἀγαμέμνονα τὸν συμπάντων βασιλέα καὶ πλουσιώτατον βοῦν ἀείφῃσι θύειν καὶ ἐπὶ τούτον καλεῖν τοὺς ἀρίστους. καὶ τὸν Αἶαντα μετὰ τὴν νίκην φιλοφρονεῖται τοῖς νώτοις τοῦ βοός.

AVCTORES 1 sqq. Plato de re publ. 404^c.

18 sqq. Corpus peripat.: Porph. quaest. ad γ 411. 412; Athen. XIV 660^{b c}.

20 cf. Kaibel. Herm. XXII 331.

25 ὀπτῶν fortasse inserendum censuimus.

καὶ τὰ ἐξῆς)· ὁσιωτέρα γὰρ αὕτη ἢ θυσία θεοῖς καὶ προσφιλεστέρα ἢ διὰ τῶν οἰκείων καὶ εὐνουστάτων ἀνδρῶν.

Athen. I 9° Πρίαμος δὲ παρὰ τῷ ποιητῇ καὶ ὀνειδίζει τοῖς νίοις ἀναλλοκουνσι τὰ μὴ νενομισμένα·

ἀρῶν ἡδ' ἐρίφων ἐπιδήμιοι ἀρπακτῆρες (Ω 262).

5

II.

Athen. I 9^b καὶ τοὺς μνηστῆρας ὑβριστὰς ὄντας καὶ πρὸς ἡδονὰς ἀναιμένους οὔτε ἰχθύς ἐσθλόντας ποιεῖ οὔτε ὀρνίθας οὔτε μελιππηκτα, περιελὼν παντὶ σθένει τὰς μαγειρικὰς μαγανείας, . . . ὣν ἡ κατασκευὴ περιεργότερα.

Athen. I 9^d Ἑλλήσποντον δὲ Ὀμηρος ἰχθυόεντα προσ- 10
αγορεύων (I 360) καὶ τοὺς Φαίακας πλωτικωτάτους ποιῶν καὶ ἐν τῇ Ἰθάκῃ εἰδὼς λιμένας πλείους καὶ νήσους προσεχεῖς πολλὰς, ἐν αἷς ἰχθύων ἐγίνετο πλῆθος καὶ ἀγρίων ὀρνίθων, καὶ εἰς εὐδαιμονίαν δὲ καταριθμῶν τὸ τὴν θάλασσαν ἰχθύς παρέχειν, ὅμως τούτων οὐδὲν οὐδένα ποιεῖ προσφερόμενον. 15

6 sqq. Dio Chrysost. II 87 R ἰχθύων δὲ οὐδέποτε γενο-
μένους αὐτοὺς ἐποίησε καὶ ταῦτα ἐπὶ θαλάττης στρατοπε-
δεύοντας, καίτοι τὸν Ἑλλήσποντον, ὥπερ ἐστίν, ἰχθυόεντα
ἐκαστοτε καλῶν. πάνν γὰρ ὀρθῶς αὐτὸ τοῦτο ἀπεμνημόνευσεν
ὁ Πλάτων· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μνηστῆρας ἰχθύσιν ἐστιῶ, σφόδρα 20
ἀσελγεῖς καὶ τρυφεροὺς ὄντας, ἐν Ἰθάκῃ καὶ ταῦτα ἐστιω-
μένους.

Plut. quaest. conviv. VIII 8 III 13 ὅθεν Ὀμηρος οὐ μόνον
τοὺς Ἕλληνας ἰχθύων ἀπεχομένους πεποίηκε περὶ τὸν Ἑλλήσ-
ποντον στρατοπεδεύοντας, ἀλλ' οὐδὲ ἄβροβλοῖς Φαίαξιν οὐδὲ 25
τοῖς ἀσώτοις μνηστῆρσιν, ἀμφοτέροις οὖσι νησιώταις, θαλά-
τιον παρατέθεικεν ὄψον.

Plut. quaest. conviv. IV 4 III 4 οἱ γοῦν ἥρωες εὐτελοῦς
καὶ λιτῆς ἐθάδες ὥσπερ ἀσκηταὶ διαίτης ὄντες, καὶ τῆς τρο-
φῆς πᾶσαν ἡδονὴν ἐπιθετον καὶ περιεργον ἀφελόντες, ὥς 30
μὴδ' ἰχθύσι χρῆσθαι παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον στρατοπεδεύον-
τες, οὐχ ὑπέμειναν κτλ.

III.

Athen. I 9^d καὶ μὴν οὐδ' ὁπώραν παρατίθησιν τινι καί-
περ οὖσαν πολλὴν καὶ ἥδιστα ταύτης μνημονεύων καὶ πάντα
χρόνον παρασκευάζων ἀθάνατον· ὄγχην γάρ, φησὶν, ἐπ' ὄγχην
(η 120) καὶ τὰ ἐξῆς.

IV.

- 5 Athen. I 9^e ἀλλὰ μὴν οὐδὲ στεφανουμένους οὐδὲ μυρου-
μένους ποιεῖ ὥσπερ οὐδὲ θυμιῶντας, ἀλλὰ πάντων τούτων
ἀπολυομένους τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐλευθερίαν καὶ αὐτάρκειαν
ἐξαιρεῖται τοὺς πρώτους. καὶ θεοῖς δὲ ἀπλήν ἀποδίδωσι
10 δίαιταν νέκταρ καὶ ἄμβροσιν. καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲ ποιεῖ
τιμῶντας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαίτης, ἀφελὼν λιβανωτὸν καὶ
θμύρναν καὶ στεφάνους καὶ τὴν περὶ ταῦτα τρυφήν.

V.

- Athen. I 9^f καὶ τῆς ἀπλῆς δὲ ταύτης διαίτης οὐκ ἀπλή-
στως ἀπολαύοντας παρίστησιν, ἀλλ' ὥς οἱ κράτιστοι τῶν
λατρῶν ἀφαιρεῖ τὰς πλεονασμούς,
15 αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐθιγύος ἐξ ἔρον ἔντο (α 150)·
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πληρώσαντες οἱ μὲν ἐξώρμων ἐπὶ μελέτην
ἀθλητικὴν δίσκοισι τερπόμενοι καὶ αἰγανέαις (δ 626), τῇ παιδιᾷ
τὸ πρὸς σπουδὴν ἐκμελετῶντες· οἱ δὲ καθαρωδῶν ἡρωῶντο
τὰς ἡρωικὰς πράξεις ἐν μέλει καὶ ῥυθμῷ ποιούντων.

- 20 Iulian. Misop. 452, 5 H. τὸ γὰρ καὶ ἰχθύων καὶ ὀρνι-
θίων λόγον ποιῆσθαι πέρα τρυφῆς εἶναι καὶ ἧς οὐδὲ τοῖς ἐν
Ἰθάκῃ μνηστῆρσι μετὴν ἀσελγείας.

- 16 sqq. [Plut.] l. l. c. 207 ὅπως δὲ καὶ γυμνασίοις χρη-
σθαι παραγγέλλει, φανερόν ἐκ πολλῶν. αἰεὶ γὰρ πονουῦντας
25 ποιεῖ, τοὺς μὲν ἐν τοῖς προσήκουσιν ἔργοις, τοὺς δὲ δι' ἐπι-
τηδευμάτων. ὅποτε καὶ τοὺς μάλιστα τῇ ἡδυπαθείᾳ κεχρη-

AVCTORES 5 sqq. Aristarchus ad N 736.

8 fort. τοὺς πρώτους (ἄνους) var. lect. v. τοὺς ἀνθρώπους (άνους);
itaque τοὺς πρώτους delendum? Wachsmuthius.

Athen. I 24^b καὶ δίσκοις δὲ καὶ ἀκοντίοις μετὰ τινος
συμμετρίας ἐχρῶντο·

δίσκοισιν τέρποντο καὶ αἰγανέησιν ἰέντες (δ 626)·
τὸ γὰρ τέρπον τὴν κακοπάθειαν κουφίζει.

VI.

Athen. I 24^c καὶ ἐπὶ κυνηγέσια δὲ ἐξίασιν οἱ νέοι πρὸς 5
μελέτην τῶν πολεμικῶν κινδύνων καὶ ἐπὶ θήρας παντοίας,
ἀφ' ὧν ῥωμαλευότεροι καὶ ὑγιεινότεροι διατέλουν, [ὥς] ὅτε
ῥυγγῆδόν σφέας αὐτοὺς ἀρτύνουσι καὶ ἀντίον ἰστάμενοι ἀκον-
τίζουσιν' (M 43).

VII.

Athen. I 24^c ἴσασι δὲ καὶ λουτρὰ ἄκη πόνων παντοῖα, 10
κόπον μὲν θαλάττῃ λύντες, ἣ μάλιστα τοῖς νεύροις ἐστὶ πρόσ-
φορος, ἀναχαλῶντες δὲ ταῖς ἐμβάσεσι τὰς τῶν μυῶν συντά-
σεις, εἰτ' ἐπαλείφοντες λίπα πρὸς τὸ μὴ ξηρανθέντος τοῦ
ὑδατος ἀπεσκληρυμμένα γίνεσθαι τὰ σώματα. οἱ γοῦν ἀπὸ
τῆς σκοπιῆς ἐπανελθόντες ἰδρῶ πολλὸν ἀπενίζοντο θαλάσση 15
κνήμας ἥδὲ λόφον ἀμφὶ τε μηρούς' (K 572. 73.), καὶ οὕτως
ἀναψύξαντες

ἔς ρ' ἀσαμίνθους βάντες ἐνξέστας λουσάντο.

τὼ δὲ λοεσσαμένῳ καὶ ἀλειψαμένῳ λίπ' ἐλαίῳ

δείπνῳ ἐφιζανέτην. (x 576 sqq.)

20

μένους Φαίακας καὶ τοὺς ἀσώτους μνηστήρας γυμναζομένους
εἰσάγει. καὶ πόνους μὲν τοὺς ἀντάρκεις αἰτίους ὑγείας ὄντας
νομίζει.

10 sqq. [Plut.] l. l. c. 209 καὶ ὅπου δὲ λουτρὰ καὶ χρῆσ-
ματα, ὥς ἐπὶ τοῦ Διομήδους καὶ Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς νυκτηγε- 25
σίας ἀνακομισθέντων (K 572 sqq.). καὶ γὰρ οἶαν ὠφέλειαν ἔχει
τὰ λουτρὰ διὰ τούτων μάλιστα δηλοῖ

θυμῆρες κεράσασα κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων (x 362).

7 ὥς del. Wilamowitzius.

18 sqq. versus restituiimus.

ἔστι δὲ καὶ τρόπος ἕτερος καμάτων λύσεως ἐκ τῶν κατὰ κεφαλῆς καταιονήσεων·

Θυμῆρες κεράσασα κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων (κ 362).

VIII.

Dio Chrysost. II 87 R ἔοικέ γε μὴν καὶ τὰ περὶ κοί-
 5 τήν καὶ τὴν καθ' ἡμέραν δίαιταν ἰκανὸς εἶναι παιδεύειν Ὅμη-
 ρος. τὸν γοῦν Διομήδην πᾶν στερεῶς κατέκλινεν ἐπὶ
 βύρσης ἀγραύλου βοός, (κύκλῳ περιστήσας τὰ δόρατα ὀρθὰ
 ἐπὶ σαυρωτῆρος, οὐ κόσμου χάριν, ἀλλ' ἔτοιμα λαβεῖν).

IX.

Athen. I 18^a ἐς τὸ πρέπον δὲ Ὅμηρος ἀφορῶν τοὺς
 10 ἦρωας οὐ παρήγαγεν ἄλλο τι δαινυμένους ἢ κρέα καὶ ταῦτα
 ἑαυτοῖς σκευάζοντας. οὐ γὰρ ἔχει γέλωτα οὐδ' αἰσχύνην ὀψαρ-
 τύοντας αὐτοὺς καὶ ἔψοντας ὀρεῖν. ἐπετιθέδον γὰρ τὴν αὐτο-
 διακονίαν καὶ ἐκαλλωπίζοντο, φησὶ Χρύσιππος, τῇ ἐν τού-
 τοις εὐστροφίᾳ. Ὀδυσσεὺς γοῦν δαιτρεῦσαι τε καὶ πῦρ
 15 νηῆσαι οἷος οὐκ ἄλλος δεξιὸς εἶναι φησι (ο 322). καὶ ἐν
 Αἰταῖς δὲ Πάτροκλος καὶ Ἀχιλλεὺς πάντα εὐτρεπίζει (I 202.

φανερὸν οὖν, ὅτι ἐντεῦθεν ἔχοντα τὴν ἀρχὴν τὰ νεῦρα, εἰκότως
 ἀπ' αὐτῶν καὶ τὴν ἴασιν τοῦ κόπου λαμβάνει.

12sq. Aelianus var. hist. VII 5 καὶ Λαέρτης δὲ αὐτοῦρ-
 20 γῶν ὑπὸ τοῦ παιδὸς πεφώρεται καὶ φρυγὸν ξύων, καίτοι γη-
 ράσκων βαθύτατα. ὁμολογεῖ δὲ καὶ Ὀδυσσεὺς αὐτὸς πολλὰ
 εἰδέναι καὶ τεχνίτης αὐτῶν εἶναι

δεηστοσύνην οὐκ ἂν μοι ἐρίσσειεν βροτὸς ἄλλος
 πῦρ τ' εὖ νηῆσαι, διὰ τε ξύλα δανὰ κεάσσαι (ο 321sq.).
 25 καὶ τὴν σχεδίαν δὲ οὐ δεηθεὶς ναυπηγῶν, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ
 τὴν ταχίστην εἰργάσατο. καὶ Ἀχιλλεὺς δέ, τρίτος ὢν ἀπὸ τοῦ

ANCTORES 4sq. Corp. perip. (?): scholia Ven. A ad I 661,
 Ven. B ad K 75.

12sq. Chrysippus: Dio Chrysost. LXXI 378 R II, schol.
 Ven. A et B ad Θ 53, Aristarch. ad Γ' 261.

209). καὶ Μενελάου δὲ τελοῦντος γάμους ὁ νυμφίος Μεγαπένθητος οἶνοχοεῖ (ο 141).

X.

(Dio Chrysost. II 87 R δεῖ δὲ τοῦ ποιητοῦ τὰ μὲν ὡς συμβουλευόντος καὶ παραινούντος ἀποδέχεσθαι, τὰ δὲ ὡς ἐξηγούμενον μόνον, πολλὰ δὲ ὡς ὀνειδίζοντος καὶ καταγελῶντος.) 5

XI (cf. I).

Athen. I 16° οἶδε δ' Ὀμηρος καὶ ποικίλας ἐδωδὰς· λέγει γοῦν (ζ 76) 'ἐδωδὴν παντοίην' καὶ (γ 480) 'ὄψα οἶα ἐδουσι διοτρεφεῖς βασιλῆες'.

Athen. I 25^a ὅτι δὲ καὶ ἐφ'θοῖς ἐχρῶντο κρέασιν ἐμφανίζει ἐν οἷς λέγει· 10

ὡς δὲ λέβης ζεῖ ...

κνίσση μελδόμενος ἀπαλοτρεφῆος σιάλοιο (Φ 362 sq.). καὶ ὁ κατ' Ὀδυσσεὺς ἀφεθείς πούς βοός (ν 299) τούτου σημείον· πόδα γὰρ βόειον οὐδεὶς ὀπτᾷ. καὶ τὸ (α 141) 'κρεῶν δὲ πίνακας παρέθηκεν αἰέρας παντοίων' οὐ μόνον τὴν τῶν 15 κρεῶν ἐξαλλαγὴν δηλοῖ, ὡς ὀρνίθεια, χοίρεια, ἐρίφεια, βόεια λέγων, ἀλλὰ τὴν σκευασίαν ὡς ποικίλην ἔχοντα καὶ οὐ μονοειδῆ ἀλλὰ περιττήν. ὡς ἀνακύπτειν τὰς Σικελικὰς καὶ Συβαριτικὰς

Διός, αὐτὸς διακρίπτει τὰ κρέα, δαίπνον τοῖς παρὰ τῶν Ἀχαιῶν ἀφικομένοις πρέσβεσιν εὐτρεπίσαι σπεύδων. 20

14 sqq. Dio Chrysost. II 88 R ταῦτα δὲ λέγει διδάσκων καὶ παραινῶν ὡς δεῖ καὶ τραπέζης ἐπιμελεῖσθαι τοὺς ἀγαθούς, ἐπεὶ τροφῆς γε παντοίας καὶ πολυτελείας οὐκ ἐτύγχανεν 15 ἄπειρος ὢν, ὥστε τοὺς περὶ ταῦτα νῦν ἐπτοημένους Πέρσας καὶ Σύρους καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἰταλιώτας καὶ Ἴωνας μὴδὲ ἐγγὺς 25 ἐφικνεῖσθαι τῆς παρ' Ὀμήρῳ χορηγίας καὶ ἀβρότης.

ANCTORES 3 sqq. cf. Stoicorum interpretandi rationem apud Dionem Chrysost. LIII 276 R n.

9 sqq. Aristarchus ad Φ 362.

18 καὶ Ἰταλικὰς glossam del. Kaibelius.

26 ἀφικνεῖσθαι codd.: corr. Reiskius.

τραπέζας, ἤδη δὲ καὶ Χίας. μαρτυροῦνται γὰρ καὶ Χίοι οὐκ ἔλαττον τῶν προειρημένων ἐπὶ ὠσαρτυτικῇ. Τιμοκλῆς·

Χίοι πολὺν

ἄριστ' ἀνευρήκασιν ὠσαρτυτικὴν.

XII (cf. II).

- 5 Athen. I 13^a καὶ ἰχθύσι δὲ Ὅμηρος ποιεῖ χρωμένους τοὺς τότε καὶ ὄρνισι. κατὰ γοῦν τὴν Θρινακίαν οἱ Ὀδυσσεύς ἑταῖροι θηρεύουσιν·

ἰχθύς ὄρνιθός τε φίλας θ' ὅ τι χεῖρας ἔκοιτο
γναμπτοῖς ἀγκίστροισιν (μ 331).

- 10 οὐ γὰρ ἐν τῇ Θρινακίᾳ ἐκεχάλευτο τὰ ἀγκίστρα, ἀλλ' ἐπεφέροντο ἐν τῷ πλῶ δηλονότι· ὥστε ἦν αὐτοῖς θήρας ἰχθύων ἐπιμέλεια καὶ τέχνη. εἰκάζει δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Σκύλλης ἀρπαζομένους Ὀδυσσεύς ἑταίρους ἰχθύσι προμήκει δάβδω ἀλισκομένοις καὶ θύραζε ριπτομένοις (μ 251).

- 15 Athen. I 25^b ὅτι δὲ καὶ ἰχθύς ἥσθιον Σαρπηδῶν δηλονοιοῖ (E 487), ὁμοιῶν τὴν ἄλωσιν πανάγχρου δικτύου θήρα. καίτοι Εὐβουλος κατὰ τὴν κωμικὴν χάριν φησὶ παίζων·

- 6 sqq. Plut. quaest. conviv. VIII 8 π 14 οἱ δὲ Ὀδυσσεύς ἑταῖροι, τοσαύτην πλέοντες θάλατταν, οὐδαμοῦ καθῆκαν ἄγκιστρον, οὐδὲ πόρκον, οὐδὲ δίκτυον ἀλφίτων παρόντων.

ἀλλ' ὅτε δὴ νηὸς ἐξέφθιτο ἦια πάντα (μ 329).
μικρὸν ἔμπροσθεν ἢ ταῖς τοῦ Ἥλιου βουσίην ἐπιχειρεῖν, ἰχθύς ἀγρεύοντες οὐκ ὄψον ἀλλὰ τροφὴν ἀναγκαίαν ἐποιοῦντο
γναμπτοῖς ἀγκίστροισιν. ἔτειρε δὲ γαστέρα λιμός (μ 332).

- 25 ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης ἰχθύσι τε χρωμένων καὶ τὰς τοῦ Ἥλιου βούς κατεσθιόντων.

- Plut. de Isid. et Osir. c. 7 ὁ δὲ ἐμφανὴς καὶ πρόχειρος (sc. λόγος), οὐκ ἀναγκαῖον, οὐδ' ἀπερίεργον ὄψον ἀποφαίνων—
τὸν ἰχθύν, Ὅμηρον μαρτυρεῖ, μήτε Φαίλακας τοὺς ἄβροβλου—
30 μήτε τοὺς Ἰθακησίους ἀνθρώπους νησιώτας, ἰχθύσι χρωμέ—

ἰχθύν δ' Ὀμηρος ἐσθίοντι⁴ εἴρηκε ποῦ
 τίνα τῶν Ἀχαιῶν; κρέα δὲ μόνον ὥπτων, ἐπεὶ
 ἔψοντα γ' οὐ πεποίηκεν αὐτῶν οὐδένα.
 ἀλλ' οὐδεμίαν ἄλλην ἐταίραν εἶδέ τις
 αὐτῶν, ἑαυτοὺς δ' ἔδεφον ἐνιαυτοὺς δέκα.
 πικρὰν στρατείαν δ' εἶχον, οἵτινες πόλιν
 βίᾳ λαβόντες εὐρυπρωκτότεροι πολὺ
 τῆς πόλεως ἀπεχώρησαν ἧς εἶλον τότε.

5

οὐδὲ τὸν ἄερα δ' οἱ ἥρωες τοῖς ὄρνεσιν εἶων ἐλεύθερον, πα-
 γίδας καὶ νεφέλας ἐπὶ ταῖς κίχλαις καὶ πελειάσιν ἰστάντες. 10
 ἐγυμνάζοντο δὲ πρὸς ὀρνεοθηρευτικὴν τὴν πελειάδα τῇ μη-
 ρίνῳ κρεμάντες ἀπὸ νηὸς ἱστοῦ καὶ τοξεύοντες ἐκηβόλως εἰς
 αὐτήν, ὥς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ δηλοῦται (Ψ 852).

Athen. I 13^c οὐ μνημονεύει δὲ τοιαύτης ἐδωδῆς ἐπὶ τῶν
 δειπνῶν, ὥς οὐκ οἰκείας νομιζομένης τῆς τροφῆς τοῖς ἐν ἀξιώ- 15
 μασιν ἥρωσι κειμένοις, ὥς οὐδὲ τῆς τῶν νεογνῶν ἱερείων. οὐ
 μόνον δὲ ἰχθύσιν ἀλλὰ καὶ ὀστρεοῖς ἐχρῶντο, καίτοι τῆς
 τούτων ἐδωδῆς οὐ πολὺ ἐχούσης τὸ ὠφέλιμον καὶ ἡδύ, ἀλλὰ
 καὶ τῷ βυθῷ κατὰ βάθος κειμένων. καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ταῦτα
 ἄλλη τινὶ τέχνῃ χρῆσασθαι ἢ δύντα κατὰ βυθοῦ. 20

ἢ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνὴρ, ὃς ῥεῖα κυβιστῶ (II 745),
 ὃν καὶ λέγει πολλοὺς ἂν κορέσσαι τήθεα διφῶντα.

XIII (cf. III).

Athen. I 24^a παρετίθετο δὲ τοῖς ἥρωσι δειπνοῦσι καὶ
 λάχανα. ὅτι δὲ οἶδασι τὰς λαχανείας δῆλον ἐκ τῶν παρὰ νεῖατον
 ὄρχον κοσμητῶν πρασιῶν (η 127). ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς κακοχ- 25
 μοιᾶτοις κρομύοις ἐχρῶντο.

ἐπὶ δὲ κρόμμον ποτοῦ ὄψον (Α 630).

νοὺς ποιοῦντι, μήτε τοὺς Ὀδυσσεύς ἐταίρους ἐν πλῶ τοσοῦτῳ
 καὶ ἐν θαλάττῃ πρὶν εἰς ἐσχάτην ἐλθεῖν ἀπορίαν.

25 sqq. Plut. quaest. conviv. IV 4 III 8 τὸ μὲν γὰρ Ὀμη- 30

ANCTORES 23 sqq. Aristarchus ad II 747 Ven. A.

4 ἀλλ' οὐδὲ μὴν ἀλλ' codd.: corr. Meinek. ius.

ἐπιμελουμένους δὲ αὐτοὺς εἰσάγει καὶ τῶν ἀκροδρόων (η 120)·
 ὄγχην γὰρ ἐπ' ὄγχην που γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ'. διὸ
 καὶ τῶν δένδρων τὰ μὲν καρποφόρα καλὰ προσαγορεύει (η 114)·
 ἔνθα δένδρεα καλὰ πεφύκει, ὄγχηαι καὶ φοιαί καὶ μηλέαι'.
 5 τὰ δ' εἰς ξυλείαν εὐθετα μακρά, τοῖς ἐπιθέτοις τὰς χρήσεις
 διαστέλλων·

ἔνθα δένδρεα μακρὰ πεφύκει,
 κλήθρη τ' αἴγειρός τ' ἐλάτη τ' ἦν οὐρανομήκης (ε 238 sq.).
 ἀρχαιοτέρα δ' ἦν καὶ τῶν Τρωικῶν ἢ τοῦτων χρήσις. Τάν-
 10 ταλος γοῦν οὐδὲ θανὼν ἀπαλλάττεται τῆς τούτων ἐπιθυμίας
 (λ 588 sqq.)· εἴπερ ὁ κολάζων αὐτὸν θεὸς προσείων, καθάπερ
 οἱ τὰ ἄλογα τῶν ζῴων τοῖς θαλλοῖς ἄγοντες, τοὺς τοιοῦτους
 καρποὺς ἀποκρούεται αὐτὸν τῆς ἀπολαύσεως, ὅτε τῆς ἐλπί-
 15 δος ἐγγὺς ἔλθοι. καὶ Λαέρτην δ' Ὀδυσσεὺς ἀναμιμνήσκει ὣν
 ἔδωκεν αὐτῷ παιδὶ ὄντι (ω 340)· ὄγχνας μοι δῶκας τρισκαί-
 δεκα' καὶ τὰ ἐξῆς.

Athen. I 25^a παρέλιπε δὲ τὴν χρῆσιν τῶν λαχάνων καὶ
 ἰχθύων καὶ τῶν ὀρνίθων διὰ τε τὴν λιχνείαν καὶ προσέτι τὴν
 ἐν ταῖς σκευασίαις ἀπρέπειαν, ἐλάττω κεκρικῶς ἡρωικῶν καὶ
 20 θείων ἔργων.

XIV (cf. IV).

Athen. I 17^b Δυνατωτάτη δὲ παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἡ τῶν
 μύρων εὐωδία·

τοῦ καὶ κινυμένοιο Διὸς κατὰ χαλκοβατὲς δῶ
 ἔμπης εἰς γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἵκετ' ἀντιμή (Ξ 173 sq.).

25 Athen. I 18° Ὀμηρος δὲ τὴν τοῦ μύρου φύσιν εἰδὼς οὐκ
 εἰσήγαγε μύροις ἀλειφομένους τοὺς ἥρωας πλὴν τὸν Πάριον ἐν
 οἷς φησὶ 'κάλλει στίλβων' (Γ 392), ὡς καὶ Ἀφροδίτῃ κάλλει

ρικὸν ἐκείνο 'κρόμμον ποτοῦ ὄψον' ναύταις καὶ κωπηλάταις
 μᾶλλον ἢ βασιλεῦσιν ἐπιτήδειον ἦν.

AVCTORES 11 sqq. Plato Phaedr. p. 230^d.

25 sqq. Aristarchus ad Ξ 172 Ψ 186; Athen. XV 688^e.

23 versum restituiimus, οὗ κιν. Δ. ποτὶ χ. δῶμα codd.

τὰ πρόσωπα καθαίρει (σ 192). ἀλλ' οὐδὲ στεφανουμένους εἰσάγει, καίτοι τῷ ἐκ τῆς μεταφορᾶς ὁμοιωμάτι σημαίνεται ὅτι ἦδει τὸν στέφανον. φησὶ γοῦν·

νῆσος, ἣν πέρι πόντος ἀπείριτος ἐστεφάνωτο (κ 195)
καί·

πάντη γὰρ σε περὶ στέφανος πολέμοιο δέδθεν (N 736).

5

XV (cf. VIII).

Athen. I 17^b καὶ στρωμνὰς δὲ οἶδε διαπρεπούσας· τοιαύτας οὖν Ἀρήτη Ὀδυσσεὶ ὑποστρωννύειν κελεύει (η 336), καὶ Νέστωρ ἀνχεῖ πρὸς Τηλέμαχον πολλῶν τοιούτων εὐπορεῖν (γ 349).

XVI (cf. IX).

Athen. I 17^b πολυτελεῖς δ' αὐτοῖς καὶ οἱ διακονούμενοι. 10

XVII

Athen. I 16° οἶδε δὲ καὶ πᾶσαν τὴν νῦν πολυτέλειαν.

Dio Chrysost. II 85 R τὰ γὰρ τοῦ Ἀλκίνοῦ βασιλεια, ἀνδρὸς Ἑλλήνος καὶ νησιώτου, διεκόσμησεν οὐ μόνον κῆποις καὶ φυτοῖς καὶ ὕδασι, ὡς ἥδιστα ἐνοικεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀγάλμασι χρυσοῖς. ἔτι δὲ μᾶλλον τὴν τοῦ Μενελάου οἴκησιν, καὶ ταῦτα 15 ἀπὸ στρατείας ἦκοντος, ἅρ' οὐ Περσικὴν τινα καὶ Μηδικὴν ἐξηγεῖται, σχεδόν τι οὐ πολὺ ἀποδέουσιν Σεμιράμιδος ἢ Δαρείου τε καὶ Ξέρξου τῶν βασιλείων; φησὶ γοῦν (δ 45. 46. 73)·

ὥστε γὰρ ἡέλιου αἴγλη πέλεν ἢ σελήνης

δῶμα καθ' ὑπερεφῆς Μενελάου κυδαλίμοιο

χρυσοῦ τ' ἡλέκτρον τε καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος.

20

12 sqq. Athen. I 16° οἴκων μὲν οὖν λαμπρότατος ὁ Μενελάου. τοιοῦτον δὲ τινα ὑφίσταται τῇ κατασκευῇ καὶ λαμπρότητι ὁ ἄνθρωπος Πολύβιος (34, 9, 15 Hu) Ἰβηρὸς τινος βασιλέως οἰκίαν· ὃν καὶ ἐξηλωκέναι λέγει τὴν τῶν Φαιάκων τροφὴν 25 πλὴν τοῦ τοῦς κρατῆρας ἐν μέσῳ τῆς οἰκίας ἐστάναι πλήρεις οἴνου κριθίνου, ἀργυροῦς ὄντας καὶ χρυσοῦς.

Cf. Dio Chrysost. LXXIX 432 R π.

ANCTORES 1 sqq. Aristarchus ad N 736 et ad A 700 (apud Bekker.).

24 ὁ ἄνθρωπος inseruit Kaibelius.

Athen. I 16^a Ὀμηρος δὲ τοπογραφῶν καὶ τὴν Καλυψοῦς οἰκίαν ἐκπλήττει τὸν Ἑρμῆν (ε 75).

Athen. V 193° τῶν δὲ ἡρωικῶν οἰκῶν τοὺς μελίζοντας Ὀμηρος μέγαρά καλεῖ καὶ δώματα καὶ κλισίας, οἱ δὲ νῦν ξει-
5 νῶνας καὶ ἀνδρῶνας ὀνομάζουσι.

XVIII.

Athen. I 16^a ἀπολαυστικὸς δὲ ἔστι παρ' αὐτῷ καὶ ὁ τῶν Φαιάκων βίος· αἰεὶ γὰρ ἡμῖν δαῖς τε φίλη κισθαῖς τε καὶ τὰ ἐξῆς (9 248).

Athen. XII 513^a ὁ δὲ παρὰ τῷ Ὀμήρῳ Ὀδυσσεὺς ἡγε-
10 μῶν δοκεῖ γεγενῆσθαι Ἐπικούρῳ τῆς πολυθρυλήτου ἡδονῆς, ὅσπερ φησὶν (ι 5 sqq.).

οὐ γὰρ ἔγωγέ τι φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχη κατὰ δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται αἰοιδῶ
15 ἡμενοὶ ἐξεῖης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
οἰνοχόος παρέχῃσι καὶ ἐγχείη δεπάεσσιν.
τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἶδεται εἶναι.

1sq. Dio Chrysost. II 86 R ἔτι δὲ μᾶλλον τὸ τῆς
20 Καλυψοῦς, ἅτε ὥραιας καὶ φιλανθρωπὸν θεᾶς, ἐν νήσῳ καθ' αὐτὴν ἀπωκισμένης. τοῦτο μὲν γὰρ εὐδὴ διαφερόντως φησὶ τὴν νῆσον τῶν ἡδίστων ἐν αὐτῇ θυμιαμάτων, τοῦτο δὲ σύσκιον δένδροις εὐθαλέσι, κύκλῳ δὲ περὶ τὸ σπήλαιον ἄμπελον περιήκουσαν ὥραιαν, βότρυνσι βριθομένην, ἔμπροσθεν δὲ λειμῶνας
25 ἀπαλοὺς ἀναμιξέας σελίνων τε καὶ ἐτέρων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ κρήνας τέτταρας λαμπροῦ καὶ διαφανοῦς ὕδατος πάντοσε ἀπορρέοντος, ἅτε οὐκ ὄντος ἑτεροκλινοῦς οὐδὲ ἀνίσου τοῦ χωρίου — πάντα γὰρ ταῦτα ὑπερφυνῶς ἑρωτικά καὶ ἡδέα, κατὰ τὸν τρόπον οἶμαι τῆς θεᾶς.

ANCTORES 9sq. Stoicus quidam: [Plut.] l. l. c. 150. Heracli—
alleg. Hom. c. 75. schol. ad ι 28.

ὁ δὲ Μεγακλείδης φησὶ τὸν Ὀδυσσεὰ καθομιλοῦντα τοὺς
καιροὺς ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν ὁμοίᾳς τοῖς Φαίαξιν εἶναι τὸ
ἀβροδίατον αὐτῶν ἀσπάζεσθαι, προπυθόμενον τοῦ Ἀλκίνοῦ·
αἰεὶ δ' ἡμῖν δαῖς τε φίλη κίθαρίς τε χοροὶ τε,
εἴματα τ' ἐξημοιβὰ λοετρά τε θερμὰ καὶ εὐναί (9 248 sq.). 5
μόνως γὰρ οὕτως ᾤήθη ὣν ἥλπιζε μὴ διαμαρτεῖν.

Athen. I 16^a ἃ ἔπη (ι 5 sqq.) Ἐρατοσθένους οὕτω γε-
γράφαι φησὶν·

οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κακότητος ἀπούσης, 10
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται αἰοιδοῦ,
κακότητος ἀκούσης φάσκων τῆς εὐφροσύνης. ἀδύνατον γὰρ μὴ
φρονίμους εἶναι Φαίακας, οἳ μάλα φίλοι εἰσὶ θεοῖσιν, ὥς ἡ
Ναυσικάα φησὶ (ζ 203).

XIX.

Athen. XII 513^a εἰσὶ δ' οἳ φασὶ ταύτης εἶναι τῆς γνώ- 15
μης τὸν Ὀμηρον, προτάττοντα τοῦ σπουδαίου βίου πολλάκις
τὸν καθ' ἡδονήν, λέγοντα·

οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνὶ καθήμενοι ἡγορώντο
χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ, μετὰ δὲ σφισι πότνια Ἥβη
νέκταρ ἐπινοχόει, τοὶ δὲ χρυσέοις δεπάεσσι 20
δειδέχατ' ἀλλήλους (Α 18 sqq.).

καὶ ὁ Μενέλαος δὲ παρ' αὐτῷ φησὶν·

οὐδέ κεν ἡμέας

ἄλλο διεκρινεν φιλέοντέ τε τερπομένῳ τε (δ 178 sq.).

18 sqq. Athen. V 192° τὸ δὲ τοῦ Ἀλκινόου συμπόσιον, 25
πρὸς δ' ἀποτέταται ὁ τοῦ Ὀδυσσέως λόγος (ι 5 sqq.).

οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται αἰοιδοῦ,
ξένου ὑποδοχὴν ἔχει, ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν Φαίακων τρυφερῶν. 30

καί·

ἤμεθα δαινύμενοι κρέα τ' ἄσπετα καὶ μέθυ ἡδύ (ι 162).
διόπερ καὶ Ὀδυσσεὺς τρυφήν καὶ λαγνείαν τέλος τοῦ βίου
παρὰ τῷ Ἀλκινόῳ τίθεται.

XX.

- 5 Athen. I 18^f παρατηρητέον δὲ καὶ ὅτι ἐν μὲν Ὀδυσσεῖα
ἀπονιζομένους τὰς χεῖρας ποιεῖ πρὶν μεταλαβεῖν τροφῆς, ἐν
Ἰλιάδι δὲ τοῦτο ποιοῦντας οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. σχολάζοντων γὰρ
βίος ὁ ἐν Ὀδυσσεῖα καὶ διὰ τὴν εἰρήνην τρυφώντων· διὸ
οἱ ἐνταῦθα ἐθεράπευον τὸ σῶμα διὰ λουτρῶν καὶ κατανιμ-
10 μάτων. διὰ τοῦτο καὶ ἀστραγαλλίζουσιν ἐν ταύτῃ τῇ πολιτείᾳ
καὶ ὀρχοῦνται καὶ σφαιρίζουσιν.

XXI.

Athen. I 16° καὶ οἱ μνηστῆρες δὲ παρ' αὐτῷ 'πεσσοῖσι
προπάροιθε θυράων' (α 107) ἐτέρποντο.

- Athen. I 17^b οὕτω δὲ διὰ τὴν τρυφήν τὰς χεῖρας οἱ μνη-
15 στῆρες ἔχουσιν ἀπαλὰς ὥς μηδὲ τὸ τόξον ἐντείνειν δύνασθαι
(φ 150).

XXII.

Athen. I 10^c οἶδε δὲ ὁ Ὅμηρος καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ
σύμμετρον τοῦ οἴνου ἐν οἷς τὸν χανδὸν ἐλόντα αὐτὸν βλάπτε-

- 14 sq. Dio Chrysost. LV 289 R π de Antinoο τελευ-
τῶν δὲ ἐπεχείρει τοξεύειν, ἄπειρος ὢν τοξικῆς καὶ τὰς χεῖρας
20 οὕτω ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένος, ὥς μὴ δύνασθαι ἅπτεσθαι
τῆς νευρᾶς, εἰ μὴ τις ἐπιχρίσειε στέαρ, μὴδ' ἐπιτείνειν
δυνάμενος τὸ τόξον, μὴδὲ ὅπως στήσειε τοὺς πελέκεις ὁ Τηλέ-
μαχος συνιείς.

- 16 sqq. [Plut.] l. l. c. 206 οἶδε δὲ καὶ οἴνον χρήσεως δια-
25 φοράς· ὅτι ὁ μὲν πολὺς ποθεῖς βλαβερός, ὁ δὲ μέτριος ὠφέ-
λιμος. τὸ μὲν οὕτως·

ANCTORES 16 sqq. Corp. perip.: Porphy. ad Z 265 p. 101
19 Schr.

17 ἐλόντα Brunkius, ἔλκοντα codd.

σθαί φησι (φ 294). καὶ κράσεων δὲ γένη διάφορα ἐπίσταται· οὐκ ἂν γὰρ Ἀχιλλεὺς τὸ ζωρότερον κεραίρειν διέστειλε (I 203), μὴ οὔσης τινὸς καθημερινῆς κράσεως.

XXIII.

Athen. I 10* διὸ οὐδὲν θαυμαστὸν τοὺς οὕτω τεθραμμένους ἀφλεγμάντους εἶναι τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς. ἐν- 5 δεικνύμενος οὖν καὶ τὴν εὐταξίαν ὡς ὑγιεινόν ἐστι καὶ εὐχρηστον καὶ κοινόν, τὸν σοφώτατον Νέστορα πεποιήκε (A 639) Μαχάονι τῷ ἱατρῷ τετρωμένῳ τὸν δεξιὸν ὦμον προσφέροντα οἶνον, ταῖς φλεγμοναῖς ἐναντιώτατον ὄντα, καὶ τοῦτον Πράμνειον, ὃν ἴδμεν παχὺν καὶ πολύτροφον (οὐ διψήσεως ἄκος, 10 ἀλλ' ἐμφορήσεως ἕνεκα· πεπωκότι γοῦν παρακελεύεται συν-εχῶς τοῦτο ποιεῖν· 'σὺ μὲν, φησί (Ξ 5), πῖνε καθήμενος'), καὶ ἐπιξύνοντα τυρὸν αἷγιον, 'ἐπὶ δὲ κρόμνον ποτοῦ ὄψον' (A 630), ἵνα πλεῖον πίνῃ, καίτοι ἀλλαχοῦ λέγων (Z 265) τὸν οἶνον ἐκλύειν τὴν ἰσχὺν καὶ ἀπογνιῶν. περὶ δὲ τοῦ Ἑκτορος Ἑκάβῃ 15 (Z 258) οἰομένη μενεῖν αὐτὸν τὸ καταλειπόμενον τῆς ἡμέρας παρακαλεῖ πιεῖν σπείσαντα, προτρεπομένη εἰς Θυμῆδιαν· ὃ δ' ὑπερτίθεται πρὸς πρᾶξιν ἐξιῶν. καὶ ἥ μὲν ἀπερισπάστως ἐπαινεῖ τὸν οἶνον, ὃ δὲ μετὰ ἄσθματος ἥκων ἀπωθεῖται. καὶ

οἶνός σε τρώει μελιηδής, ὅς τε καὶ ἄλλους 20
βλάπτει, ὅς ἂν μιν χανδὸν ἔλῃ, μηδ' αἷσιμα πίνῃ (φ 294 sq.)·
τὸ δὲ ἐκείνως·

ἀνδρὶ δὲ κεκμηῶτι μένος μέγα οἶνος ἀέξει (Z 261).

9 sqq. [Plut.] l. l. c. 206 τὸν δὲ σφοδρὸν καὶ καρωτικὸν τῷ Κύνκλωπι ὃ Ὀδυσσεὺς παρατίθησι· τὸν δὲ στύφοντα πρὸς 25 ἴασι. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ Πράμνειος, ὃν τῷ Μαχάονι τετρωμένῳ δίδωσιν.

[Plut.] l. l. c. 210 τὸν δὲ Μαχάονα τρωθέντα οὐ μεγάλην οὐδὲ καίριον πληγὴν ἐπὶ τοῦ ὦμου, εἰκότως ἀφυλακτοτέρῳ • 30
διακτῇ ποιεῖ χρώμενον.

ANCTORES 1 sqq. Corp. perip.: Plut. quaest. conviv. V 4 π.

18 sqq. Corp. perip.: Porphy. ad Z 265 p. 101, 23 sq. Schr.,
p. 101, 5 sqq. Schr.

ἥ μὲν ἄξιοι σπείσαντα πιεῖν, ὃ δὲ καθημαγμένος ἄσεβες
 ἡγείται. ἴσως οὖν οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὸν εὐδιαφόρητον ἄνευ
 στερεμνίου σιτίου μίγματος, ὃ τοῖς λατροῖς διὰ τὴν τέχνην
 ἐστὶ δῆλον· τοῖς γοῦν καρδιακοῖς μετὰ οἴνου σιτώδες ἀνα-
 5 μίσγουσί τι πρὸς κατοχὴν τῆς δυνάμεως. ἀλλ' ἐκεῖνος τῷ μὲν
 Μαχάονι μετ' ἀλφίτου καὶ τυροῦ δέδωκε τὸν οἶνον, τὸν δ'
 Ὀδυσσεά ποιεῖ συνάπτοντα τὴν ἀπὸ τῶν σιτίων καὶ οἴνου
 ὠφέλειαν·

ὅς δέ κ' ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς (T 167).
 10 τῷ δὲ κωθωνιζομένῳ δίδωσι τὸν ἡδύποτον, οὕτω καλέσας
 αὐτόν·

ἐν δὲ πίθοι οἴνοιο παλαιοῦ ἡδυπότοιο (β 340).

XXIV.

(Athen. X 433^b πλείστον δὲ ἔπινε τῶν μὲν ἡρώων Νέστωρ
 ὁ τριγέρων· φανερώς γὰρ αὐτὸς προσέκειτο τῶν ἄλλων μᾶλλον
 15 τῷ οἴνῳ καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος αὐτοῦ, ὃν ὡς πολυπότην ἐπι-
 πλήσει ὁ Ἀχιλλεύς (A 225). ὁ δὲ Νέστωρ καὶ τῆς μεγί-
 στης μάχης ἐνεστηκίας οὐκ ἀπέχεται τοῦ πίνειν. φησὶ γοῦν
 Ὅμηρος·

Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἰαχὴ πίνοντά περ ἔμπης (Ξ 1).
 20 καὶ μόνου δὲ τούτου τῶν ἡρώων τὸ ποτήριον ἡρμήνευκεν, ὡς
 τὴν Ἀχιλλέως ἀσπίδα. ἐστρατεύετο γὰρ μετ' αὐτοῦ καθάπερ
 καὶ τῆς ἀσπίδος ἐκείνης, ἧς φησιν ὁ Ἔκτωρ καὶ μέχρι οὐρανοῦ
 ἦκειν τὸ κλέος (Θ 192). οὐκ ἂν ἀμάρτοι δέ τις καὶ τὸ ποτή-

6 sqq. [Plut.] l. l. c. 206 καὶ ὅτι δυνάμεως ποιητικὸς
 25 (sc. οἶνος, T 167 sqq.)·

ὅς δέ κ' ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς
 ἀνδράσι δυσμετέεσσι πανημέριος πολεμίζῃ,
 • θαρσαλέον νύ τοι ἦτορ ἐνὶ φρεσὶν, οὐδέ τι γυῖα
 πρὶν κάμνει, πρὶν πάντας ἐρωῆσαι πολέμοιο.

ANCTORES 2 sqq. Corp. perip.: Porphyr. ad A 624 p. 167, 21 sqq.
 Schr., ad Z 265 p. 100, 21 sqq., p. 101, 22 Schr.

6 sqq. Corp. perip.: Porphyr. ad Z 265 p. 100, 2 sqq. Schr.

ριον αὐτοῦ λέγων φιάλην Ἄρεως κατὰ τὸν Ἀντιφάνους Καινέα,
ἐν ᾗ λέγεται οὕτως·

εἴτ' ἦδη δὸς φιάλην Ἄρεως,
κατὰ Τιμόθεον, ξυστόν τε βέλος.

ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τὴν φιλοπόσιαν ὁ Νέστωρ καὶ παρ' Ἀχιλ- 5
λέως φιάλην λαμβάνει δῶρον ἐν τῷ ἐπὶ Πατρόκλῳ ἐπιτελου-
μένῳ ἀγῶνι (Ψ 616), οὐχ ὅτι καὶ τῷ νικηθέντι ἔδωκε δέπας
ὁ Ἀχιλλεύς. ὁ δὲ Εὐμηλος λαμβάνει θώρακα (Ψ 560) δραμῶν
ἄθλον ἐπισφαλῶς καὶ ἀμυχθεῖς, ἀσφαλείας ὄπλον.)

XXV.

Athen. I 10° τῆς μέθης δὲ κατατρέχων ὁ ποιητὴς τὸν 10
τηλικούτον Κύνκλωπα ὑπὸ μικροῦ σώματος διὰ ταύτην ἀπολλύ-
μενον παρίστησι καὶ Εὐρυτύωνα τὸν Κένταυρον (φ 295)· τοὺς
τε παρὰ Κίρκῃ λέοντας ποιεῖ καὶ λύκους ταῖς ἡδοναῖς ἐπακο-
λουθήσαντας. τὸν δὲ Ὀδυσσεά σφίζει τῷ Ἑρμού λόγῳ πει-
σθέντα· διὸ καὶ ἀπαθὴς γίνεται. Ἑλπήνορα δὲ πάροινον ὄντα 15
καὶ τρυφερόν κατακημνίζει. καὶ Ἀντίνοος δ' ὁ λέγων πρὸς
Ὀδυσσεά ὀϊνός σε τρώει μελιθής' (φ 293) αὐτὸς οὐκ ἀπει-
χετο τοῦ πώματος· διὸ καὶ τρωθεῖς ἀπώλετο, ἔτι κρατῶν τὸ
ποτήριον. ποιεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐν τῷ ἀπόπλῳ μεθύον-
τας, διὸ καὶ στασιάζοντας· ὅθεν καὶ ἀπόλλυνται. ἱστορεῖ δὲ 20
καὶ τὸν δεινότατον τῶν Τρώων ἐν τῷ βουλευέσθαι Αἰνείαν

16 sqq. Dio Chrysost. LV 289 R II de Antinoo ὁμοίως
δὲ καὶ τοῦτον ἀποθανόντα ἐποίησεν, οὐκ εἰκῇ πληγέντα διὰ
τοῦ λαιμοῦ, οὐχ ὅπου ἔτυχεν, ὥσπερ ἀμέλει τὸν Πάνδαρον διὰ
τῆς γλώττης.

25

ΑΝΤΟΚΕΣ 5 sqq. Corp. perip. (?): schol. ad Ψ 616 Ven. B.

12 sqq. Stoicus quidam: Heracl. alleg. Hom. c. 72, [Plut.] l. l.
c. 126, Porphy. apud Stobaeum in eclog. I 41, 60 G. (p. 445 W.), Dio
Chrysost. VIII 283, 284 R et LXXVIII 427 R II, Horat. Ep. I 2, 23 sqq.
20 sqq. Corp. peripat.: schol. Ven. B ad Y 84.

7 οὐχί delevimus (var. l. v. οὐχ) (cf. Ψ 656), οὐχ ὅτι καὶ οὐχί codd.

8 seiunximus verba: τοῖς γὰρ φιλοπόταις — ἀνατείνοντες.

21 Αἰνείαν ante τῶν scriptum post βουλευέσθαι transposuit Kaibelius.

διὰ τὴν ἐν τῇ μέθῃ παρῶσιν καὶ τὰς ἀπειλὰς ἃς Τρωσὶν
ὑπέσχετο οἰνοποτάζων (Y 84) ὑπομείναντα τὴν Ἀχιλλεύως ὀρ-
μὴν καὶ μικροῦ παραπολλύμενον. καὶ Ἀγαμέμνων δὲ λέγει
που περὶ αὐτοῦ·

5 ἄλλ' ἐπεὶ ἀσάμην φρεσὶ λευγαλέῃσι πιθήσας (I 119)

ἢ οἶνω μεθύων, ἢ μ' ἔβλαιψαν θεοὶ αὐτοί,

εἰς τὴν αὐτὴν τιθεὶς πλάστιγγα τὴν μέθην τῇ μανίᾳ. οὕτω
δὲ καὶ τὰ ἔτη ταῦτα προηγήκατο Διοσκουρίδης ὁ Ἴσο-
κράτους μαθητής. καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δ' ὀνειδίζων τῷ Ἀγα-
10 μέμνονι φησιν· 'οἰνοβαρές, κυνὸς ὄμματ' ἔχων' (A 225).

XXVI.

(Athen. XIII 556^d 'Θαυμάσαι δ' ἂν τις (φησὶν Ἀριστο-
τέλης) ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Ἰλιάδος Ὅμηρος ἐποίησε Μενελάω
συγκοιμωμένην παλλακίδα πᾶσι δοῦς γυναῖκας. κοιμῶνται γοῦν
παρ' αὐτῷ καὶ οἱ γέροντες μετὰ γυναικῶν, Νέστωρ καὶ Φοῖνιξ.
15 οὐ γὰρ ἦσαν οὗτοι ἐκλελυμένοι τοῖς σώμασιν ἐν τοῖς τῆς νεό-
τητος χρόνοις ἢ διὰ μέθης ἢ δι' ἀφροδισίων ἢ καὶ διὰ τῆς
ἐν ταῖς ἀδηφαγίαις ἀπειρίας, ὥστε εἰκότως ἔρρωνται τῷ γήρῳ.
ἔοικεν οὖν ὁ Σπαρτιάτης αἰδεῖσθαι γαμετὴν οὖσαν τὴν Ἑλένην,
ὑπὲρ ἧς καὶ τὴν στρατιὰν ἤθροισε. διόπερ φυλάττεται τὴν
20 πρὸς ἄλλην κοινωνίαν. ὁ δ' Ἀγαμέμνων ὡς πολυγύναιος ὑπὸ
Θερσίτου λοιδορεῖται·

πλεῖαι τοι χαλκοῦ κλισίαι, πολλὰ δὲ γυναῖκες

εἰσὶν ἐν κλισίῃς ἐξαίρετοι, ἅς τοι Ἀχαιοὶ

πρωτίστῳ δίδομεν (B 226 sqq.).

25 ἄλλ' οὐκ εἰκὸς (φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης) εἰς χρῆσιν εἶναι τὸ

11 sqq. Athen. I 25^f κοιμῶνται δὲ μετὰ γυναικῶν παρ'
Ὁμήρῳ οὐ μόνον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες Φοῖνιξ τε καὶ
Νέστωρ· μόνῳ Μενελάῳ οὐ συνέζευκται γυνή διὰ γυναῖκα
γαμετὴν ἡρπασμένην τὴν στρατεῖαν πεποιημένῃ.

ΑΥΣΤΟΡΕΣ 9 sqq. Corp. perip.: Plut. quaest. conv. V 4 II 6,
Porphyr. ad I 203 (cf. Aristot. de arte poet. c. 25).

πλήθος τῶν γυναικῶν, ἀλλ' εἰς γέρας· ἐπεὶ οὐδὲ τὸν πολὺν οἶνον εἰς τὸ μεθύειν παρεσκευάσατο.)

XXVII.

Athen. I 10^d ποιεῖ δὲ Ὀμηρος καὶ τὰς κόρας καὶ τὰς γυναῖκας λουούσας τοὺς ξένους, ὡς οὔτε φλεγμονὴν οὔτε ἀκρᾶσίαν τῶν εὖ βεβιωκότων καὶ σωφρόνως ἀπτομένας. ἀρχαῖον δὲ τοῦτο ἔθος· λούουσι γοῦν καὶ αἱ Κωκάλου θυγατέρες, ὡς νενομισμένον, τὸν Μίνω παραγενόμενον εἰς Σικελίαν.

XXVIII.

Athen. XII 511^a καίτοι τινές φασι κατὰ φύσιν εἶναι τὴν ἡδονὴν ἐκ τοῦ πάντα ζῷα δεδουλωσθαι ταύτῃ, ὥσπερ οὐχὶ καὶ δειλίας καὶ φόβου καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων κοινῶς 10 μὲν ἐν ἅπασιν ὄντων, παρὰ δὲ τοῖς λογισμῷ χρωμένοις ἀποδοκιμαζομένων. τὸ οὖν ἡδονὰς διώκειν προπετῶς λύπας ἐστὶ θηρεύειν. διόπερ Ὀμηρος ἐπονείδιστον βουλόμενος ποιῆσαι τὴν ἡδονὴν καὶ τῶν θεῶν φησὶ τοὺς μεγίστους οὐδὲν ὑπὸ τῆς σφετέρας ὠφελείσθαι δυνάμεως, ἀλλὰ τὰ μέγιστα βλάπτεσθαι 15 προεγεχθέντας ὑπ' αὐτῆς. ὅσα μὲν γὰρ ἀργυρινῶν ὁ Ζεὺς ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τῶν Τρώων, ταῦτ' ἀπώλεσε μεθ' ἡμέραν ὑφ' ἡδονῆς κρατηθεῖς. καὶ ὁ Ἄρης ἀλκιμώτατος ὢν ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστάτου Ἡφαίστου συνεποδίσθη, καὶ ὤφλεν αἰσχύνῃ καὶ ζημίαν ἐκδοὺς ἑαυτὸν ἔρῳσιν ἀλογίστοις. φησὶ γοῦν πρὸς 20 τοὺς θεοὺς, ὅτ' ἦλθον αὐτὸν θεασόμενοι δεδεμένον·

οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα· κичάνει τοι βραδὺς ὤκυν·
ὥς καὶ νῦν Ἡφαιστος ἐὼν βραδὺς εἶλεν Ἄρην,
ὠκυτότατόν περ ἔόντα θεῶν, οἳ Ὀλυμπον ἔχουσιν,
χωλὸς ἐὼν τέχνησι· τὸ καὶ ζωάγρι' ὀφέλλει (9 329 sqq.). 25

ANOTOMES 3 sqq. Aristarchus ad γ 464, cf. Lehrs. de Ar. stud. Hom. p. 185.

16 sqq. Corp. perip.: Porphyr. ad Ξ 314.

18 sqq. Corp. perip.: Porphyr. ad θ 267.

XXIX.

Athen. I 11^b ὅτι τροφαῖς ἐχρῶντο (οἱ) ἥρωες παρ' Ὀμήρῳ
πρῶτον μὲν τῷ καλουμένῳ ἀκρατίσματι, ὃ λέγει ἄριστον. οὐ
ἅπαξ μέμνηται ἐν Ὀδυσσεΐα·

Ὀδυσσεὺς καὶ διος ὑφορβός

5 ἐντύνοντο ἄριστον (ἅμ' ἡοῖ), κηαμένῳ πῦρ (π 1 sq.),
καὶ ἅπαξ ἐν Ἰλιάδι·

ἐσσυμένως ἐπέοντο καὶ ἐντύνοντο ἄριστον (Ω 124).
λέγει δὲ τὸ πρῶτον ἐμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦμεν
διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν καὶ προσίεσθαι ψωμούς, ὡς . . .

10 Ἀριστομένης·

ἀκρατιοῦμαι μικρόν, εἰθ' ἥξω πάλιν,
ἄρτου δις ἢ τρις ἀποδακῶν.

Φιλήμων δέ φησιν ὅτι τροφαῖς δ' ἐχρῶντο οἱ παλαιοί, ἀκρα-
τίσματι, ἀρίστῳ, ἐσπερίσματι, δειπνῳ. τὸν μὲν οὖν ἀκρατισμὸν
15 ἄριστον ἔλεγον, τὸ δὲ ἄριστον δειπνον, τὸ δὲ δειπνον δόρπον.

1 sqq. Plut. quaest. conviv. VIII 6, IV ὑπολαβὼν δὲ ὁ
Θέων, ἥκιστα, εἶπεν, εἰ δεῖ τοῖς τὸν ἀρχαῖον βίον δια-
μνημονεύουσι πιστεύειν. φασὶ γὰρ ἐκείνους, ἐργατικούς ἅμα
καὶ σώφρονας ὄντας, ἔωθεν ἐσθίειν ἄρτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ μηδὲν
20 ἄλλο· διὸ τοῦτο μὲν ἀκράτισμα καλεῖν διὰ τὸν ἀκρατον. ὅψον
δὲ τὸ παρασκευαζόμενον εἰς δειπνον αὐτοῖς. ὅψ' γὰρ δειπνεῖν
ἀπὸ τῶν πράξεων γενομένους. ἐκ τούτου καὶ τὸ δειπνον καὶ
τὸ ἄριστον, ἀφ' ὅτου λάβοι τοῦνομα, ζήτησιν παρέσχε. καὶ
τὸ μὲν ἄριστον ἐδόκει τῷ ἀκρατίσματι ταῦτόν εἶναι, μάρτυρι
25 τῷ Ὀμήρῳ, λέγοντι τοὺς περὶ τὸν Εὐμαῖον (π 2) ἐντύνοντας

AVCTORES 1 sqq. Aristarchus ad Ω 124 et ad π 2, cf. Lehrs. l. l.
p. 127 sqq.

10 sqq. Aristarchus, cf. quae disputavimus 'de Philemone Athe-
niensi glossographo' in commentat. Ribbeck. p. 449.

20 sqq. Aristarchus ad Α 630 in Ven. A.

2 οἱ add. Kaibelius | 4 sq. restituimus versus.

14 sq. τὸν μὲν οὖν ἀκρατισμὸν διανηστισμὸν ἔλεγον, τὸ δὲ ἄριστον
δορηστὸν, τὸ δὲ δειπνον ἐπιδορηστὸν codd.: correximus in comment.
Ribbeck. l. l. p. 447 sq.

ἐστὶ δὲ ἡ τάξις καὶ παρ' Αἰσχύλῳ τῶν ὀνομάτων ἐν οἷς ὁ Παλαμήδης πεπολεῖται λέγων·

καὶ ταξιάρχας καὶ στρατάρχας καὶ ἑκατοντάρχας

ἔταξα. σίτον δ' εἰδέναι διώρισα

ἄριστα, δειπνα, δόρπα δ' αἰρεῖσθαι τρίτα. 5

τῆς δὲ τετάρτης τροφῆς οὕτως Ὅμηρος μέμνηται (ρ 599)· 'σὺ δ' ἔρχεο δειελήσας', ὃ καλοῦσιν οἱ τινες δειλινόν, ὃ ἐστὶ μεταξὺ τοῦ ὑπ' ἡμῶν λεγομένου ἁρίστου καὶ δειπνου. καὶ ἄριστον μὲν ἐστὶ τὸ ὑπὸ τὴν ἑω λαμβανόμενον, δειπνον δὲ τὸ μεσημβρινόν, ὃ ἡμεῖς ἄριστον, δόρπον δὲ τὸ ἑσπερινόν. μήποτε δὲ 10 καὶ συνωνυμεῖ τὸ ἄριστον τῷ δειπνῷ. ἐπὶ γὰρ τῆς πρωινῆς που τροφῆς ἔφη (Θ 53. 54)· 'οἱ δ' ἄρα δειπνον ἔλοντο . . . ἀπὸ δ' αὐτοῦ θωρήσσοντο'. μετὰ γὰρ τὴν ἀνατολὴν εὐθὺς δειπνοποιησάμενοι προσέρχονται εἰς τὴν μάχην.

Athen. I 12* ἰδιάζον δὲ τὸ παρὰ Μενελάῳ εἰσάγει συμ- 15 πόσιον. δειπνήσαντας γὰρ ποιεῖ ὁμιλοῦντας (δ 61)· εἴτ' ἀπονησαμένους ποιεῖ πάλιν δειπνοῦντας καὶ δόρπου ἑξαυτίς μεμνημένους (δ 215) μετὰ τὸν κλανθμόν.

ἄριστον ἅμ' ἧοι φαινομένηφι'. καὶ πιθανὸν ἐδόκει, διὰ τὴν ἑωθινὴν ὥραν ἄριστον ὀνομάσθαι καθάπερ τὸ αὐριον κτλ. 20

Athen. V 193* ὁσάκις δὲ καὶ τροφὰς ἐλάμβανον, προειρη-
καμεν ἤδη ὅτι δὴ τρεῖς ἦσαν. γελοῖοι γὰρ εἰσιν οἱ φάσκοντες
ὅτι καὶ τέσσαρας ἐλάμβανον, ἐπεὶ ὁ ποιητὴς ἔφη (ρ 599)· 'σὺ
δ' ἔρχεο δειελήσας', οὐ νοοῦντες ὅτι λέγει τὸν δειλινὸν δια-
τρίψας χρόνον. ὅμως δὲ οὐδεὶς δείξει παρὰ τῷ ποιητῇ τρεῖς 25
τίνα λαμβάνοντα τροφὰς διὰ τὸ τὸ αὐτό ποτε μὲν ἄριστον,
ποτὲ δὲ δειπνον ὀνομάζεσθαι.

ANCTORES 10 sqq. Corp. perip.: Porphyr. ad Θ 53, scholia Ven. A et B ad B 381, Eustath. ad loc. p. 242, 17 sqq.

15 sqq. Aristarchus (?), cf. Aristonic. ed. Carnuth. ad δ 61, p. 41 not. 1.

22 sqq. Aristarchus ad ρ 599.

26 Verba διὰ το τὸ αὐτό ποτε κτλ. tradita post: ὅτι δὴ τρεῖς ἦσαν (v. 22) transposuit Schweighauserus.

XXX.

Athen. I 11^f εὐωχοῦνται δὲ παρ' Ὀμήρῳ καθήμενοι.

Athen. V 192° ἐκαθέζοντο δὲ καὶ δειπνοῦντες οἱ τότε.
πολλαχοῦ γοῦν ὁ Ὀμηρός φησιν·

ἐξείης ἔζοντο κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε (α 145).

- 5 ὁ γὰρ θρόνος αὐτὸ μόνον ἑλευθερίος ἐστὶν καθέδρα σὺν ὑπο-
ποδίῳ, ὅπερ θρήνην καλοῦντες ἐντεῦθεν αὐτὸν ὠνόμασαν
θρόνον τοῦ θρήσασθαι χάριν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καθέζεσθαι τάσ-
σουσιν, ὡς Φιλητᾶς·

θρήσασθαι δὲ πλατάνῳ γαίῃ ὕπο.

- 10 ὁ δὲ κλισμός περιττοτέρως κεκόσμηται ἀνακλίσσει. τούτων δ'
εὐτελέστερος ἦν ὁ δίφρος· τῷ γοῦν Ὀδυσσεῖ ἐπαίτη εἶναι
δοκοῦντι δίφρον ἀεικέλιον, φησί (ν 259), καταθίς ὀλίγην τε
τράπεζαν·.

XXXI.

- Athen. I 11^f οἴονται δέ τινες καὶ ἐκάστῳ τῶν δαιτυ-
15 μόνων κατ' ἄνδρα παρακείσθαι τράπεζαν. τῷ γοῦν Μέντη,
φασίν, ἀφικομένῳ πρὸς Τηλέμαχον τῶν τραπέζων παρακει-
μένων ξεστὴ παρετέθη τράπεζα (α 138). οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο
ἐμφανῶς τοῦ προκειμένου κατασκευαστικόν· δύναται γὰρ ἡ
Ἀθηνᾶ ἀπὸ τῆς Τηλεμάχου τραπέζης δαίνυσθαι.

XXXII.

- 20 Athen. I 11^f παρ' ὅλην δὲ τὴν συνοῦσαν παρέκειντο αἱ
τράπεζαι πλήρεις, (ὡς παρὰ πολλοῖς τῶν βαρβάρων ἔτι καὶ νῦν
ἔθος ἐστί, κατηρεφές παντοίων ἀγαθῶν, κατὰ Ἀνακρέοντα).

Athen. V 193^b διαμαρτάνουσι δὲ πολλοὶ παρὰ τῇ ποιητῇ
ἐφεξῆς τιθέντες τούτους τοὺς στίχους (α 139 sqq. δ 55 sqq.)·

- 25 1 sqq. Athen. I 17^f καθέζονται δ' ἐν τοῖς συνδείπνοις
οἱ ἥρωες, οὐ κατακέκλινται.

ANCTORES 1 sqq. cf. Athen. VIII 363^f. XI 459^c. 460^a.

15 sqq. Aristarchus (?): schol. δ 54.

20 sqq. Aristarchus ad A 262.

σίτον δ' αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα,
 εἶδατα πολλ' ἐπιθείσα, χαριζομένη παρεόντων·
 δαιτρός δὲ κρεῖων πίνακας παρέθηκεν αἰέρας.

εἰ γὰρ εἶδατα παρέθηκεν ἡ ταμίη, δῆλον ὡς κρεάτων λείψανα
 τυγχάνοντα, τὸν δαιτρὸν οὐκ ἔδει παρεισφέρειν. διόπερ τὸ 5
 δίστιχον ἀπαρκεῖ. ἀπαλλαγέντων δὲ τῶν δειπνούντων αἱ τρά-
 πεζαι ἐβαστάζοντο, ὥσπερ παρὰ τοῖς μνηστῆρσι (τ 61) καὶ
 τοῖς Φαίαισιν, ἐφ' ὧν καὶ λέγει·

ἀμφιπόλοι δ' ἀπεκόσμεον ἔντεα δαιτός (η 232),
 δῆλον ὡς τὰ ἀγγεῖα. καὶ γὰρ τῶν ὅπλων τὰ σκεπαστικά, θύ- 10
 ρακα καὶ κνημίδας καὶ τὰ τούτοις ἐμφορῇ λέγουσιν ἔντη,
 καθάπερ ἀγγεῖα τῶν τοῦ σώματος μερῶν ὄντα.

Athen. I 12^a τῷ δὲ μὴ αἵρεσθαι τὰς τραπέζας ἐναν-
 τιούσθαι δοκεῖ τὸ ἐν Ἰλιάδι·

ἔσθων καὶ πίνων, ἔτι καὶ παρέκειτο τράπεζα (Ω 476). 15
 ἀναγνώστεον οὖν οὕτω·

ἔσθων καὶ πίνων ἔτι, καὶ παρέκειτο τράπεζα,
 ἢ τὸν καιρὸν αἰτιαῖσθαι τὸν παρόντα δεῖ. πῶς γὰρ ἦν πρέπον
 τῷ Ἀχιλλεῖ πενθοῦντι παρακείσθαι τράπεζαν καθάπερ τοῖς
 εὐωχομένοις παρ' ὅλην τὴν συνουσίαν; 20

XXXIII.

Athen. I 12^b παρετίθεντο δὲ οἱ μὲν ἄρτοι σὺν τοῖς κα-
 νοῖς, τὰ δὲ δεῖπνα κρέα μόνον ἦν ὀπτά. ζωμὸν δὲ οὐκ ἐποίη
 Ὀμηρος θύων βοῦς

6 sqq. Athen. I 12^a μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν αἱ δμῳαι
 'ἀπὸ μὲν σίτον πολλὴν ἤρπον καὶ τράπεζαν καὶ δέπα' (τ 61). 25

ANCTORES 6 sqq. Aristarchus ad η 174.

10 sqq. Aristarchus: Apollon. Soph. p. 69, 17 Bekk., scholia
 Ven. A et B ad Γ 339.

13 sqq. Aristarchus ad Ω 476 in cod. Vict. (cf. Hiller. Philol.
 XXVIII 115).

22 sq. Aristarchus ad Π 747 Ven. B.

οὐδ' ἤψεν κρέα
οὐδ' ἐγκέφαλον· ὥπτα δὲ καὶ τὰς κοιλίας.
οὕτω σφόδρ' ἦν ἀρχαῖος,
Ἀντιφάνης φησί.

XXXIV.

5 Athen. I 12° καὶ τῶν κρεῶν δὲ μοῖραι ἐνέμοντο· ὅθεν
ἔισας φησὶ τὰς δαΐτας ἀπὸ τῆς ἰσότητος. τὰ γὰρ δεῖπνα δαΐτας
ἔλεγον ἀπὸ τοῦ δατεῖσθαι, οὐ μόνον τῶν κρεῶν διανεμομένων
ἀλλὰ καὶ τοῦ οἴνου·

ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα θυμὸν ἔϊσης (9 98).

10 καὶ·

χαῖρ', Ἀχιλεῦ, δαιτὸς μὲν ἔϊσης οὐκ ἐπιδευεῖς (I 225).
ἐκ τούτων δ' ἐπέισθη Ζηνόδοτος δαῖτα ἔισην τὴν ἀγαθὴν
λέγεσθαι. ἐπεὶ γὰρ ἡ τροφή τῷ ἀνθρώπῳ ἀγαθὸν ἀναγκαῖον
ἦν, ἐπεκτείνας, φησὶν, εἴρηκεν ἔισην. ἐπεὶ οἱ πρῶτοι ἀνθρώ-
15 ποι, οἷς δὲ οὐ παρῆν ἀφ' ὅθονος τροφή, ἄρτι φαινομένης ἀθρόον

5 sqq. Plut. quaest. conviv. II 10, 1 ὅτε τὴν ἐπώνυμον
ἀρχὴν ἤρχον οἴκοι, τὰ πλεῖστα τῶν δεῖπνων δαῖτες ἦσαν, ἐν
ταῖς θυσίαις ἐκάστῳ μερίδος ἀποκληρουμένης.

8 sqq. Plut. conviv. sept. sapient. c. 13 p. 156° ἐπεὶ τὰς
20 γε προπόσεις, ἔφη, λιτὰς πυνθάνομαι τοὺς παλαιούς, δαιτρὸν,
ὥς Ὅμηρος ἔφη (A 262), καὶ μετρητὸν ἐκάστου πίνοντος κτλ.

14 sqq. Plut. quaest. conviv. II 10 π 3 οὐ γὰρ φιλικὸν
οὐδὲ συμποτικὸν, οἶμαι, προοίμιον εὐωχίας, ὑφόρασις καὶ ἀρ-
πασμός, καὶ χειρῶν ἄμιλλα καὶ διαγκωνισμός, ἀλλ' ἄτοπα καὶ
25 κυνικά καὶ τελευτῶντα πολλάκις εἰς λοιδορίας καὶ ὀργάς, οὐ
κατ' ἀλλήλων μόνον ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τραπεζοκόμων καὶ
κατὰ τῶν ἐστιώντων.

AVCTORES 5 sqq. Aristarchus: Apollon. Soph. p. 56, 8 Bekk.
(Etym. M. 251, 30), scholia ad A 468 Ven. B et 9 98; cf. Tryphonem
apud Athenaeum XIV 640°.

14 sqq. cf. peripatetica scholia ad A 449 Ven. A et ad γ 441
Ambros. E.

20 αὐτοῦς codd.: corr. Harcherus λιτάς.

ἐπ' αὐτὴν ἰόντες βίᾳ ἤρπαζον καὶ ἀφηροῦντο τοὺς ἔχοντας, καὶ μετὰ τῆς ἀκοσμίας ἐγίνοντο καὶ φόνοι. ἐξ ὧν εἰκὸς λεχ-
θῆναι καὶ τὴν ἀτασθαλίαν, ὅτι ἐν ταῖς θαλίαις τὰ πρῶτα
ἐξημάρτανον οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀλλήλους. ὥς δὲ παρεγένετο
αὐτοῖς πολλή ἐκ τῆς Δήμητρος, διένεμον ἐκάστω ἴσῃ, καὶ 5
οὕτως εἰς κόσμον ἦλθε τοῖς ἀνθρώποις τὰ δόρπα. διὸ ἄρτον
τε ἐπίνοια πέμματος τε εἰς ἴσον διαμεμοιραμένου καὶ τοῖς
διαπίνουσιν ἄλεια. καὶ γὰρ ταῦτα εἰς <τὸ> ἴσον χωροῦντων
ἐγίνετο. ὥστε ἡ τροφή δαῖς ἐπὶ τῷ δαίεσθαι λέγεται, ὅ ἐστι
διαμοιρᾶσθαι ἐπ' ἴσης· καὶ ὁ τὰ κρέα ὀπτῶν δαιτρός, ἐπεὶ ἴσῃ 10
ἐκάστω μοῖραν ἐδίδου. καὶ ἐπὶ μόνων ἀνθρώπων δαῖτα λέγει ὁ
ποιητής, ἐπὶ δὲ θηρίων οὐκ ἔτι. ἀγνοῶν δὲ ταύτης τῆς φωνῆς
τὴν δύναμιν Ζηνόδοτος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἐκδόσει γράφει·

αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν

οἰωνοῖσι τε δαῖτα (A 4 sq.),

15

τὴν τῶν γυπῶν καὶ τῶν ἄλλων οἰωνῶν τροφήν οὕτω καλῶν,
μόνου ἀνθρώπου χωροῦντος εἰς τὸ ἴσον ἐκ τῆς πρόσθεν βίας.
διὸ καὶ μόνου τούτου ἡ τροφή δαῖς, καὶ μοῖρα τὸ ἐκάστω
διδόμενον.

οὐκ ἔφερον δὲ οἴκαδε παρ' Ὀμήρῳ οἱ δαιτυμόνες τὰ λει- 20
πόμενα, ἀλλὰ κορεσθέντες κατέλιπον παρ' οἷς ἦν ἡ δαῖς· καὶ
ἡ ταμία λαβοῦσα εἶχεν, ἵνα ἂν τις ἀφίκηται ξένος, ἔχοι δοῦναι
αὐτῷ.

XXXV.

Athen. I 13^d ἐκάστω δὲ τῶν δαιτυμόνων παρ' Ὀμήρῳ
παράκειται ποτήριον. Δημόδοκῳ γοῦν (9 69) παρατίθεται 25

4 sqq. Plut. quaest. conviv. II 10, II 4 ὅσον δὲ χρόνον ἡ
Μοῖρα καὶ ἡ Λάχεσις ἰσότητι τὴν περὶ τὰ δεῖπνα καὶ συμ-
πόσια κοινωνίαν ἐβράβενον, οὐδὲν ἰδεῖν ἄκοσμον ἦν, οὐδ'
ἀνελεύθερον· ἀλλὰ καὶ τὰ δεῖπνα δαῖτας ἐκάλουν, καὶ τοὺς
ἐστιωμένους δαιτυμόνας, δαιτροὺς δὲ τοὺς τραπεζοκόμους, ἀπὸ 30
τοῦ διαιρεῖν καὶ διανέμειν.

24 sqq. Plut. quaest. conviv. II 10, I 4 καίτοι τίνα ἔχει
διαφοράν, κύλικα καταστήσαντα τῶν κεκλημένων ἐκάστω, καὶ
χοῦν ἐμπλησάμενον οἴνου καὶ τράπεζαν ἰδίαν κτλ.

κάνεον καὶ τράπεζα καὶ δέπας 'πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι'. ἐπιστέφονται δὲ ποτοῖο οἱ χρητῆρες (A 470), ἤτοι ὑπερχειλεῖς οἱ κρατῆρες ποιοῦνται, ὥστε διὰ τοῦ ποτοῦ ἐπιστεφανοῦσθαι, καὶ ταῦτα ἔπρασσον πρὸς οἴωνοῦ τιθέμενοι. κοῦροι δὲ δια-
 5 νέμονσι 'πᾶσιν ἐπαρξάμενοι δεπάεσσι' (A 471). τὸ δὲ πᾶσιν οὐ τοῖς ποτηρίοις, ἀλλὰ τοῖς ἀνδράσιν. Ἀλκίνοος γοῦν τῷ Ποντονόῳ φησί· 'μέθῃ νείμον πᾶσιν ἀνὰ μέγαρον' (η 179) καὶ ἐξῆς ἐπάγει·

νῶμῃσεν δ' ἄρα πᾶσιν ἐπαρξάμενος δεπάεσσιν (η 183).
 10 εἰσὶ δὲ καὶ τοῖς ἀρίστοις κατὰ δείπνα τιμαί. Τυδείδης γοῦν (Θ 162) καὶ κρέασι καὶ πλείοις δεπάεσσι τιμᾶται, καὶ Αἴας (Η 321) νῶτοισι διηνεκέεσσι γεραίρεται, καὶ οἱ βασιλεῖς δὲ τοῖς αὐτοῖς· 'νῶτα βοός, τὰ ῥά οἱ πάρθεσαν αὐτῷ' (δ 65). καὶ Ἰδομενέα δὲ Ἀγαμέμνων πλείῳ δέπα τιμᾷ (A 262). καὶ
 15 Σαρπηδὼν δὲ παρὰ Ἀνκίοις τοῖς αὐτοῖς τιμᾶται, καὶ ἔδρη καὶ κρέασιν (M 310).

ἣν δέ τις αὐτοῖς καὶ διὰ τῆς προπόσεως ἀσπασμός. οἱ γοῦν θεοὶ 'χρυσέοις δεπάεσσι δειδέχατ' ἀλλήλους' (A 1 sqq.), ἤτοι ἐδεξιοῦντο προπίνοντες ἑαυτοῖς ταῖς δεξιαῖς. καὶ τις δὲ

20 10 sqq. Athen. V 192^f οἱ δὲ κρατῆρες αὐτοῖς, ὥσπερ ἔχει καὶ τοῦνομα, κεκραμένοι παρεστήκεσαν, ἐξ ὧν οἱ κοῦροι δια-
 κονοούμενοι τοῖς μὲν ἐντιμοτάτοις αἰεὶ πλήρες παρεῖχον τὸ ποτήριον, τοῖς δ' ἄλλοις ἐξ ἴσου διένεμον. ὁ γοῦν Ἀγαμέμνων πρὸς τὸν Ἰδομενέα φησί·

25 σὸν δὲ πλεῖον δέπας αἰεὶ
 ἔστηχ' ὥσπερ ἐμοί, πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι (A 262 sqq.).
 προέπινον δ' ἀλλήλοις οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς (τοῦτο γὰρ προεκπιεῖν ἔστιν), ἀλλὰ μεστὸν τὸν σκύφον·

πλησάμενος δ' οἴνοιο δέπας δειδέκτ' Ἀχιλλῆα (I 224).
 30 17 sqq. Plut. conviv. sept. sapient. l. 1. ἄρ' οὖν ... καὶ τοῖς θεοῖς ὁ Ζεὺς ὥπερ τοῖς ἀριστεῦσιν ὁ Ἀγαμέμνων μετρη-
 τὸν ἐνέχει τὸ ποτόν, ὅτε προῦπινον ἀλλήλοις ἐστιώμενοι παρ' αὐτῷ;

ANCTORES 10 sqq. Aristarchus ad A 262.

19 sqq. Aristarchus (?): schol. Ven. B ad A 4.

‘δείδεκτ’ Ἀχιλλέα’ (I 224) ἀντὶ τοῦ ἐδεξιοῦτο, ὃ ἔστι προέπινεν αὐτῷ τῇ δεξιᾷ διδοὺς τὸ ποτήριον.

Athen. XI 498° (ἐξέπινον ἀντὶ τοῦ προέπινον). κυρίως γὰρ ἔστι τοῦτο προπίνειν τὸ ἐτέρῳ πρὸ ἑαυτοῦ δοῦναι πιεῖν. καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δὲ παρ’ Ὀμήρῳ τῇ 5

Ἀρήτῃ δ’ ἐν χερσὶ τίθει δέπας ἀμφικύπελλον (ν 57), καὶ ἐν Ἰλιάδι

πλησάμενος δ’ οἴνοιο δέπας δείδεκτ’ Ἀχιλλῆα (I 224). πληροῦντες γὰρ προέπινον ἀλλήλοις μετὰ προσαγορεύσεως.

Athen. I 14* ἔδωρουντο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῶν μοίρας 10 οἷς ἐβούλοντο, ὡς Ὀδυσσεὺς (9 475) νώτου ἀποπροταμῶν οὗ αὐτῷ παρέθεντο τῷ Δημοδόκῳ.

XXXVI.

Athen. I 17° παρ’ Ὀμήρῳ δὲ οἱ ἀριστεῖς κοσμίως δει-
πνοῦσιν ἐν Ἀγαμέμνονος. εἰ δ’ ἐν Ὀδυσσεύῳ (9 75) φιλονει-
κοῦσιν Ἀχιλλεὺς καὶ Ὀδυσσεύς, καὶ Ἀγαμέμνων ‘χαῖρε νόῳ’ 15
(9 78), ἀλλ’ ὠφέλιμοι αἱ φιλοτιμίαι ζητούντων εἰ δόλῳ ἢ
μάχῃ αἵρεθῆναι δεῖ τὸ Ἴλιον. ἀλλ’ οὐδὲ . . . μνηστῆρας εἰσ-
άγει μεθύοντας, . . . ἀλλὰ πόδα βόειον ἐπὶ τὸν Ὀδυσσεά
διπτούμενον (ν 299).

XXXVII.

Athen. I 14* ἐχρῶντο δ’ ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ κιθαρῳ- 20
δοῖς καὶ ὀρχησταῖς, ὡς οἱ μνηστῆρες. καὶ παρὰ Μενελάῳ (δ 17)
‘ἐμέλπετο θεῖος αἰοιδός’, δύο δὲ κυβιστητῆρες ‘μολπῆς ἐξάρ-
χοντες ἐδίνεον’. μολπῆς δὲ ἀντὶ τοῦ παιδιᾶς.

10 sqq. Plut. conviv. sept. sapient. l. l. . . . ἐκάστου . . .
ὥσπερ λείας μέριδας μεταδιδόντος τῷ πλησίον. 25

ANCTORES 3 sqq. Aristarchus ad ν 25 et 57, ad I 224.

16 sqq. Corp. perip.: Porphy. ad 9 75. 77.

21 sqq. Aristarchus ad ζ 101, δ 19, A 474 (cf. Friedl. ad loc.),
cf. Lehrs. l. l. p. 138: Herodicus apud Athen. V 180^d.

16 λόγῳ codd.: corr. Schweighauserus, cf. Porphy. ad 9 75.

25 ὥσπερ αἰᾶς codd.: corr. Hauptius.

σῶφρον δέ τι ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος καὶ φιλοσόφων
 διάθεσιν ἐπέχον. Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ
 Κλυταιμῆστρᾳ φύλακα καὶ παραινέτηρά τινα· ὃς πρῶτον μὲν
 ἀρετὴν γυναικῶν διερχόμενος ἐνέβαλλέ τινα φιλοτιμίαν εἰς
 5 καλοκάγαθίαν, εἶτα διατριβὴν παρέχων ἠδείαν ἀπεπλάνα τὴν
 διάνοιαν φαύλων ἐπινοιῶν. διὸ Αἴγισθος οὐ πρότερον διέ-
 φθειρε τὴν γυναῖκα πρὶν τὸν ἀοιδὸν ἀποκτείνειν ἐν νήσῳ ἐρήμῃ.
 τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν αἰδῶν ἀνάγκη, ὃς
 τοὺς ἐφεδρεύοντας τῇ Πηνελόπῃ ἐβδελύττετο. κοινῶς δέ που
 10 πάντας τοὺς ἀοιδούς αἰδολοῦς τοῖς ἀνθρώποις εἶναι φησι·
 τοῦνεκ' ἄρα σφέας

οἷμας Μοῦσ' ἐδίδαξε φίλησέ τε φῶλον ἀοιδῶν (9 480 sq.).
 ὁ δὲ παρὰ Φαίλαξι Δημόδοκος ᾔδει Ἄρεος καὶ Ἀφροδίτης
 συνουσίαν (9 267), οὐ διὰ τὸ ἀποδέχεσθαι τὸ τοιοῦτον πάθος,
 15 ἀλλ' ἀποτρέπων αὐτοὺς παρανόμων ἔργων, ἣ εἰδῶς ἐν τρυ-
 φερῇ τινι βίῳ τεθραμμένους κἀντεῦθεν ὁμοιότατα τοῖς τρώ-
 ποις αὐτῶν τὰ πρὸς ἀνάπausιν προφέρων.

Athen. V 192^d μετὰ γὰρ τὸν ἀγῶνα τὸν γυμνικὸν ᾔδει ὁ
 ὦδός (9 267) 'ἀμφ' Ἄρεος φιλότητα' μῦθόν τινα χλεύη κεκρα-
 20 μένον, καίτοι εἰς τὴν μνηστηροφονίαν ὑποθηκῶν ὑποτιθεμένων
 τῷ Ὀδυσσεῖ, ὡς τοῦ Κυλλοποδίωνος τὸν ἀνδρειότατον Ἄρη
 καταγωνισαμένου.

Athen. I 14^d καὶ τοῖς μνηστῆρσιν ᾔδει πρὸς τὴν αὐτὴν
 βουλὴν ὁ Φήμιος νόστον Ἀχαιῶν (α 326). καὶ αἱ Σειρήνες δὲ

25 2 sqq. [Plut.] l. l. c. 213 ὡς ἐπὶ τῆς Κλυταιμῆστρας πε-
 ποίηκε. φησὶ γὰρ ὅτι 'φρεσὶ κέχηρτ' ἀγαθῆσιν' (γ 266), τὸ
 πρότερον, ἕως παρόντα εἶχε τὸν ἀοιδὸν (τουτέστι διδάσκαλόν
 τινα) ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐπισταθέντα, ὅπως αὐτῇ τὰ ἄριστα
 παραινῇ. τοῦτον δὲ ἐκποδὼν ὁ Αἴγισθος θέμενος παρέπεισεν
 30 αὐτὴν ἐξαμαρτάνειν.

AVCTORES 1sq. Demetrius Phalereus in corp. peripat.: scholia
 ad γ 267. 8sq. Timolaus in corp. peripat.: schol. ad γ 267.

23sq. Corp. perip.: Porphy. (?) ad α 327.

15 ἥ inseruit Wilamowitzius.

23 πρὸς τὴν αὐτῶν βουλὴν codd.: corr. idem.

ἄδουσι τῷ Ὀδυσσεὶ τὰ μάλιστα αὐτὸν τέρψοντα καὶ τὰ οἰκεία τῇ φιλοτιμίᾳ αὐτοῦ καὶ πολυμαθείᾳ λέγουσαι. ἴσμεν γάρ, φασί (μ 189 sq.), τά τ' ἄλλα καὶ ὅσα γένηται ἐν χθονὶ πολυβοτείρῃ'.

XXXVIII.

Dio Chrysost. II 93 R χορεύματα δὲ καὶ χοροὺς ἀνάλογον τοῖτοις οὐ σφαλλομένους οὐδὲ ἀκρατεῖς, ἀλλὰ ὡς οἷόν 5 τε ἰσχυροὺς καὶ σώφρονας ἐπάγειν ἐν καθεστῶτι θυθμῷ, τὴν γιγνομένην τοῖς θεοῖς ἀπαρχὴν ἅμα καὶ μελέτην τῶν πολεμικῶν. ὀρχησὶν γε μὴν τὴν ἐνόπλιον, ἣς φησιν ὁ ποιητὴς καὶ τὸν Μηριόνην ἔμπειρον εἶναι· τῶν γὰρ Τρώων τινὰ πεποίηκε λέγοντα·

Μηριόνη, τάχα κέν σε καὶ ὀρχηστήν περ ἑόντα
ἔγχος ἑμὸν κατέπανσε διαμπερές, εἴ σ' ἔβαλόν περ (II 617 sq.).
ἣ σὺ οἶε ἄλλην τινὰ λέγειν ἐπίστασθαι τὸν τοῦ Μόλου υἱόν, ἀριθμούμενον ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἀχαιῶν, ἣ τὴν ἐνόπλιον, τὴν Κουρητικὴν, ἣπερ ἦν ἐπιχώριος τοῖς Κρησί, τὴν ὀξείαν 15 καὶ ἑλαφρὰν κίνησιν πρὸς τὸ διακλίνειν καὶ φυλάξασθαι ῥαδίως τὸ βέλος;

XXXIX.

Athen. I 14^a ὀρχήσεις δ' εἰσὶ παρ' Ὀμήρῳ αἱ μὲν τινες τῶν κυβιστητῆρων, αἱ δὲ διὰ τῆς σφαίρας.

Athen. I 15° οἱ Φαίακες δὲ παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἄνευ σφαι- 20 ρας ὀρχοῦνται. καὶ ὀρχοῦνται πον ἀνὰ μέρος πυκνῶς (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ 'ταρφέ' ἀμειβόμενοι' (9 379)), ἄλλων ἐφεστῶτων καὶ ἐπικροτούντων τοῖς λιχανοῖς δακτύλοις, ὃ φησι ληκεῖν. οἶδε δὲ ὁ ποιητὴς καὶ τὴν πρὸς ᾧδὴν ὀρχησιν. Δημοδόκου γοῦν ἄδοντος (9 262) κοῦροι πρωθῆβαι ὠρχοῦντο. καὶ ἐν τῇ 25 Ὀπλοποιᾷ δὲ παιδὸς κιθαρίζοντος ἄλλοι ἐναντίοι μολπῇ τε ὀρχηθμῷ τε ἔσκαιρον (Σ 572). ὑποσημαίνεται δὲ ἐν τούτοις ὁ ὑπορχηματικὸς τρόπος.

ANCTORES 13 sqq. Corp. perip.: schol. Ven. A et B ad II 617, cf. Aristoxen. apud Athen. XIV 631^{cd}, 630^b.

21 sqq. Corp. perip.: schol. ad 9 379.

24 sqq. Corp. perip.: schol. ad 9 262.

XL.

Plut. quaest. conviv. VII 8 IV 5 ἀλλ' ἢ γε κίθαρα πάλαι
που καὶ καθ' Ὀμηρον ἔτι τοῖς χρόνοις γνωρίμη τῆς δαιτός
ἔστιν.

XLI.

Dio Chrysost. II 82 R τὸν γοῦν Ἀχιλλέα πεποίηκεν
ἐστεριζόντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀχαιῶν οὐκ ἔκλυτα οὐδὲ
ἔρωτικά μέλη ἔχοντα· καίτοι φησί γε ἑρᾶν αὐτὸν τῆς Βρισηίδος.
ἀλλὰ κιδάρῃ μὲν χρῆσθαι, μὰ Δί' οὐκ ὠνησάμενον οὐδ' οἴκο-
θεν ἄγοντα παρὰ τοῦ πατρός, ἀλλὰ ἐκ τῶν λαφύρων ἐξελό-
μενον, ὅτε εἴλε τὰς Θήβας καὶ τὸν Ἡετίωνα ἀπέκτεινε τὸν
10 τοῦ Ἑκτορος κηδεστήν.

τῇ ὃ γε, φησί, θυμὸν ἔτερπεν· αἶδε δ' ἄρα κλέα
ἀνδρῶν (I 189),

ὡς οὐδέποτε ἐκλανθάνεσθαι θέον τῆς ἀρετῆς οὐδὲ τῶν εὐκλεῶν
πράξεων, οὔτε πίνοντα οὔτε ἔχοντα, τὸν γενναῖον ἄνδρα καὶ
15 βασιλικόν, ἀλλ' αἰεὶ διατελεῖν ἢ πράττοντα αὐτὸν μέγα τι καὶ
θανμαστὸν ἢ μεμνημένον τῶν ὁμοίων.

XLII.

Athen. I 16^a ἐχρῶντο δὲ καὶ αὐλοῖς καὶ σύριγξιν οἱ ἥρωες.
ὁ γοῦν Ἀγαμέμνων αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπήν' (K 13) ἀκούει.
εἰς δὲ τὰ συμπόσια οὐ παρήγαγε· πλήν ἐν τῇ Ὀπλοποιίᾳ
20 γάμων γινομένων αὐλῶν μνημονεύει (Σ 495). τοῖς δὲ βαρβάροις
ἀποδίδωσι τοὺς αὐλοὺς· παρὰ Τρωσὶ γοῦν ἦν αὐλῶν συρίγ-
γων τ' ἐνοπή'.

Αντορες 1 sqq. Corp. perip., cf. Athen. XIV 627^c in Aristoxe-
neis, peripateticis capitibus.

4 sqq. Corp. perip., cf. Chamaeleontem apud Athen. XIV 624^a
(Aelian. var. hist. XIV 23), Porphyry. ad I 186 (cf. Aristarch. ad
I 188).

17 sqq. Aristarchus ad K 13 et Σ 495, cf. scholia ad K 13 in
Ven. A, ad Σ 495 in Ven. B.

XLIII.

Plut. de aud. poet. 29^d· ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐν τοῖς γένεσι διαφορὰς σκεπτέον, ὧν τοιοῦτός ἐστιν ὁ τρόπος. Οἱ μὲν Τρῶες ἐπ' ἰάσι μετὰ κραυγῆς καὶ θράσους (Γ 2 sqq.), οἱ δὲ Ἀχαιοὶ 'σιγῇ δειδιότες σημάντορας' (Α 431). τὸ γὰρ ἐν χερσὶ πολέ- 5 μίων ὄντων φοβεῖσθαι τοὺς ἄρχοντας ἀνδρείας ἅμα καὶ πει- 5 θαρχίας σημεῖον (cf. Vitam Cleomenis p. 808de).

Dio Chrysost. II 90 R καὶ μέντοι καὶ νικῶντας τοὺς Ἀχαιοὺς καθ' ἡσυχίαν φησὶ στρατοπεδεύειν. παρὰ δὲ τοῖς Τρῶσιν ἐπειδὴ τι πλεονεκτεῖν ἔδοξαν, εὐθὺς εἶναι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς 10

αὐτῶν συρίγγων τ' ἐνοπήν ὁμαδὸν τ' ἀνθρώπων (Κ 13)· ὥς καὶ τοῦτο ἰκανὸν ὄν σημεῖον ἀρετῆς ἢ κακίας, οὔτινες ἂν ἐγκρατῶς τὰς εὐτυχίας ἦν τὸνναντίον μεθ' ὕβρεως φέρωσιν.

XLIV.

Dio Chrysost. II 89 R τὸν γοῦν Κᾶρα τὸν χρυσῷ καλ- λωπιζόμενον εἰς τὸν πόλεμον μάλα ὕβριστικῶς ἐλοιδόρησεν 15 εἰπών·

ὃς καὶ χρυσὸν ἔχων πόλεμόνδ' ἔεν ἥτε κούρη
νήπιος, οὐδ' ἄρα οἱ τό γ' ἐπήρκεσε λυγρὸν ὄλεθρον,
ἀλλ' ἐδάμη ὑπὸ χερσὶ ποδώκεος Αἰακίδαο
ἐν ποταμῷ· χρυσὸν δ' Ἀχιλεὺς ἐκόμισσε δαίφρων (Β 872 sqq.). 20

1 sqq. Dio Chrysost. II 90 R ἐκ δὲ τούτων τῶν ἐπι- τηδευμάτων τοὺς τε ἄρχοντας πεποίηκεν ἀγαθοὺς καὶ τὸ πλῆ- θος εὐτακτον. προΐασι γοῦν αὐτῷ 'σιγῇ δειδιότες σημάντορας' (Α 431), οἱ δὲ βάρβαροι μετὰ πολλοῦ θορύβου καὶ ἀταξίας, ταῖς γεράνοις ὁμοίως, ὥς τοῦτο μάλιστα σωτήριον ὄν καὶ 25 νικηφόρον ἐν τοῖς κινδύνοις, τὸ μὴ ἀδεεῖς εἶναι τῶν ἡγεμόνων τοὺς στρατιώτας. ὅσοι δ' ἂν ὣσιν ἄφοβοι τῶν σφετέρων ἀρ- χόντων, οὗτοι τάχιστα ἂν φοβοῖντο τοὺς πολεμίους.

ANCTORES 1 sqq. Aristarchus ad N 41: scholia Ven. B ad N 41, Ven. A ad Γ 1, Ven. B ad Γ 2, Ven. B ad Α 433 et H 306, 307, Ven. A et B ad Θ 542, Ven. B ad Α 429, Porphy. ad Α 401, 402.

14 sqq. Aristarchus ad B 871.

καταγελῶν αὐτοῦ τῆς τρυφῆς ἅμα καὶ τῆς ἀφροσύνης, ὅτι τοῖς
πολεμίοις ἄθλα ἐκόμιζε τοῦ θανάτου σχεδόν. οὐκ οὐκ φαίνεται
χρυσοφορίας ἐπαινῶν ὁ Ὅμηρος, καὶ ταῦτα εἰς πόλεμον, ψελίων
τε καὶ στρεπτῶν, ἔτι δὲ χρυσῶν φαλάρων καὶ χαλινῶν, ὅποια
5 τοὺς Πέρσας φασὶν ἐπιτηδεύειν.

XLV.

Athen. I 16^b ἔσπενδον δὲ ἀπὸ τῶν δειπνῶν ἀγαλόντες
καὶ τὰς σπονδὰς ἐποιοῦντο Ἑρμῇ (η 137) καὶ οὐχ ὥς ὕστερον
Αἰὼν τελείῃ. δοκεῖ γὰρ Ἑρμῆς ὕπνου προστάτης εἶναι. σπέν-
δουσι δ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ ταῖς γλώσσαις (γ 341) ἐκ τῶν δειπνῶν
10 ἀπιόντες. προσνέμονται δ' αὐτῷ αἱ γλῶσσαι διὰ τὴν ἐρμηνείαν.

6 sqq. Plut. quaest. conviv. VII 9, 6 οἱ δὲ τῷ Ἑρμῇ πν-
μάτῳ σπένδοντες, ὅτε μνησαίετο κοίτου' (η 138), ἅρ' οὐκ τὸ
αὐτὸ συνάγουσι τῷ οἴνῳ τὸν λόγον;

ANCTORES 1sq. Aristarchus ad P 52 Ven. A.

6 sqq. Stoicus quidam: Heracl. allegor. Hom. c. 72, Porphy. ad γ 332 et 341, schol. ad Apoll. Rhod. A 517.

Cum primum ad haec tractanda studia aggredieremur, incultum fere aravimus agellum. Nam quae apud Athenaeum in primo libro p. 8° sqq. sat ampla copia de Homericorum heroum vita ac moribus enarrantur, Dioscuridi ¹⁾ Isocrateo deberi inde a Casaubono putavere viri docti. Quae coniectura paene certa videbatur Suidae testimonio s. v. *Ὁμηρος* integrum Athenaeum secuti: *Ὅτι Διοσκουρίδης ἐν τοῖς παρ' Ὁμήρῳ νόμοις κτλ.* et epitomae quodam loco paulo infra p. 11^a, ubi Dioscurides Isocratis discipulus laudatur. Qua opinione etiam tunc occupatus Schraderus in prolegomenis Porphyrii ²⁾ has res attingens Plutarchum et Porphyrium hoc Dioscuridis opere usos esse comprobare studuit nec fructum defuturum esse ei promisit, qui accuratius in hanc materiem inquisiturus esset. Tum autem Hillerus ³⁾ totius quaestionis firmum fundamentum sublatum esse censebat, cum Suidam sua non ex integro Athenaeo sed ex nostra epitoma hausisse contenderet. Interpolatoris enim cuiusdam licentia inserta esse existimavit quae inter lexicographum et epitomen diversa exstarent. Dioscuridis autem nomen huic excerpto praefixum esse, cum infra apud Athenaeum legisset falsarius ille Isocratei Dioscuridis mentionem. Interim de hac quaestione Kaibelii quaedam commentatium-

1) Manuscripti quidem libri in hoc nomine scribendo fluctuant inter *Διοσκουρίδης* et *Διοσκουρίδης*, cf. Kuehnii in Anazarbei edition. praefatione, Med. Gr. vol. XXV p. vii. *Διοσκουρίδης* autem solam veram esse scripturam et tituli docent et nummi, vide Roehlii Ind. ad Boeckhii C. I. G. p. 84 et Mionneti indices in vol. suppl. IX, 2 p. 25. 138 (*descript. des médailles antiques*).

2) 'Quaest. Homeric. ad Iliadem pertinent. reliqu.' (Lips. 1880/82) p. 373 sqq.

3) In Mus. Rhén. vol. XL (a. 1885) p. 204 sqq.

cula emissa est in Hermae vol. XXII p. 323 sqq. et eodem fere tempore Aug. Brunkii dissertatio foras data, quae inscribitur 'de excerptis *περὶ τοῦ τῶν ἡρώων καὶ Ὀμηρον βίου* ab Athenaeo servatis' (Gryphiswaldae 1887). Ac maxime Kaibelius Hillerum refutavit et suam integrioris Athenaei epitomen Suidam praebere luculenter demonstravit. Tamen Dioscuridis nomen sprexit, cum de Isocrateo non esset cogitandum, quod ab Alexandrinis grammaticis videretur pendere auctor; duos autem sumere Dioscurides aequè videri absurdum atque duos Homeros duas Sapphus. De duabus autem rebus remansit ei scrupulus, num revera Suidas, cuius excerptum antea abrumptur, illum de Isocrateo Dioscuride locum legisset, ut hinc huius nomen superscriberet. Deinde vix credibile ei videbatur finxisse Suidam hunc titulum: *ἐν τοῖς παρ' Ὀμήρου νόμοις*. Quae sane sat magni sunt momenti. Nam quae apud Athenaeum leguntur p. 8^e: *περὶ τοῦ τῶν ἡρώων καὶ Ὀμηρον βίου* et p. 24^b: *ἐπὶ περὶ τοῦ τῶν ἡρώων βίου*, his repugnante Brunkio l. l. p. 14 potius statuimus horum capitum argumentum comprehendendi. Immo his quoque Suidae verbis fidem esse tribuendam Wachsmuthius plane nobis persuasit. Nam in tanta nominis frequentia facillime potuit fieri, ut Dioscurides quidam *ἐν τοῖς παρ' Ὀμήρου νόμοις* alterum cognominem laudaret Isocrateum. Apud Fabricium¹⁾ enim, qui Ionsii tabulam ('de script. philosoph. hist.') recepit, praeter Anazarbeum celeberrimum et duos, quos tituli testantur, quattuordecim huius nominis viri ex litteris Graecis enumerantur. De medicis autem homonymis disputavit Kuehnus in praef. Dioscur.²⁾ et Ilbergius 'de Galeni vocum Hippocraticar. glossario'³⁾. Hic quoque factum est, ut alter alterum compilaverit Dioscuridem (cf. Galeni lexic. Hippocr. XIX p. 64 K.) eodemque spiritu de tertio quodam Dioscuride sermo est ipso quoque scriptore (cf. p. 63 K.). Alia autem est ratio huius Dioscuridis, qui heroum Homeri-

1) In bibl. Graec. vol. IV p. 675/78 ed. Harl.

2) In Med. Gr. vol. XXV p. viii. ix.

3) In 'Commentat. philolog. quibus Ottoni Ribbeckio congratulantur discip. Lipsiens.' p. 345.

corum vitam moresque diligenter exponendos suscepit, alia illius Isocratei rhetoris, qui ut Homerum temulentiam insaniae parem existimasse comprobaret, versum quendam Iliadi inseruit a se ipso inflexum.

Si autem miraberis in Athenaei epitoma plane evanuisse et nomen et titulum, meminisse iuvabit, quibus tertii libri exemplis Wissowa¹⁾ demonstraverit, quam neglegens fuerit in his rebus Athenaei excerptor. Optime vero ipsum Kaibelium inducimus disputantem de epitomae indole et fide (in praef. vol. I p. viii): 'Athenaeus si legere potuisset epitomen, vix ipse se cognosset: quos ambitiose ille in testimonium vocaverat scriptores innumeros, eorum epitomator nomina saepissime, librorum titulos fere semper sustulit'.

Ergo Dioscuridem interim nuncupemus huius operis auctorem. Qui ne hoc vano nomine praeditus maneat, sed aliquo modo una cum studiis suis nunc revivescat, di donent.

De Brunkii dissertatione restat ut iudicium feramus. Qua cum olim viderentur fruges esse demessae, tamen proficientibus nobis in his studiis magis magisque elucebat aditum tantum his rebus solvendis eum pandisse et in limine restitisse, ut nunc nobis non tam racematio quam messis sat ampla videatur esse relicta. Summa autem haec fere est Brunkii dissertationis, quo fundamento nisi nostram componamus commentationem: quaecunque in primo Athenaei libro de Homericorum heroum vita ac moribus enarrarentur, ea omnia ex eodem fluxisse libello. Quod ut comprobaretur, Plutarchei succurrebant ex quaestionibus convivalibus nonnulli loci, quos Schraderus l. l. indicaverat. Dein ex Pseudo-Plutarcheo περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου libello quaedam capita (205—209) cum his Athenaei enarrationibus conspirare recte animadvertit (p. 10 sqq. 17 sqq. 21). Denique multa inter sese cohaerere inde imprimis demonstravit, quod certa in his rebus ratio cognoscitur, qua primum de heroibus aliquid statuitur, deinde

1) 'De Athenaei epitom. observat.' in Commentat. in honor. Reifferscheidii p. 23.

autem ipsum Homerum etiam contrariae rei bene gnarum esse ostenditur (p. 8 sqq.). Quamquam autem ad singulas res melius illustrandas, cum materiae largior fons nobis fluxerit, hic illic singula multa in promptu habemus, tamen ne acta agendi probrum subeamus, graviora tantum quae commisisse vel omisisse videatur sodalis Gryphiensis correxisse satis habemus.

Omnino nihil evicit Brunkius de libelli natura et indole, nihil de fontibus, id quod nobis prae ceteris videtur inquisitione dignum. Huc primum quidem pedem inferimus. Tria enim de his libelli partibus, quas Brunkii scriptiuncula nisi nunc certo Dioscuridi tribuere licet, nos comprobaturos esse pollicemur:

1. Uberrimam latere Aristarcheorum commentariorum doctrinam;

2. Stoicarum Homeri interpretationum certa reperiri vestigia;

3. Peripateticarum solutionum illud corpus abunde adhibitum esse, quod detexisse Schraderi meritum est l. l. p. 421 sqq.

Omnigena veterum Homerica studia cum sic quodammodo comprehendat Dioscuridis libellus, re vera altiore indagatione haud indignus est.

CAPUT I.

Aristarcho aetate inferiorem esse huius *περὶ τοῦ τῶν ἡρώων καὶ Ὅμηρον βίου* libelli auctorem sibi evicisse visus est Brunkius p. 30. Aristarcheae autem doctrinae quantum in eo inesset, plane non vidit. Duobus locis allatis contentus est. Quin immo tantum non in singulis capitibus τοῦ γραμματικῶν vestigia reperiuntur. Nam Aristonicum post Lehrsii egregias curas nobis quasi ipsius esse instar Aristarchi latuit virum doctum. Cuius rei ita non habuit rationem, ut Aristonici scholia ad *A* 262 et *II* 747 ex ipso Dioscuridis libello fluxisse contenderet (p. 7 et 22). Quae cum ita sint, non a re videtur

conquirere, quidquid debeatur Aristarcho. Mirum enim in modum interdum ad verbum Athenaeus cum Aristonici frustulis concinit, quantumcunque uterque epitomatorum culpa passus est. Qua autem ratione Aristonicus ipsius Aristarchi verba reddiderit, non raro arto inter Didymum et Aristonicum consensu patet, qua de re legas velim Ludwichii libri *Aristarchs Homer. Textkritik* I p. 52.

Aristarchea sane observatio est ¹⁾ virginum fuisse lavare hospites, quam et Aristonicus testatur ad γ 464 ²⁾: ὅτι ὑπὸ παρθένων ἔθος ἦν τοὺς ἥρωας λούεσθαι κτλ. et Porphyrius, cui iure adsignaveris, quae ad γ 464 cod. Hamb. *T* praebet: ὡς Ἀρίσταρχος οἶεται. Quamquam huic ipsi rei ne nimium tribuas. Nam ne meram quidem Athenaeus exprimit Aristarchi opinionem: ποιεῖ δὲ Ὅμηρος τὰς κόρας 'καὶ τὰς γυναῖκας' λουούσας τοὺς ξένους, quippe quem solis virginibus id munus tribuisse disertis verbis traditum sit ³⁾.

Magis idonea quae cum ipsis Aristonici verbis comparentur, haec Athenaei sunt l. I p. 11^b, unde incipiunt capita illa continuo ordine Aristarcheae sapientiae plena:

1) Athen. I c. 18 ineunte, cf. Brunk. p. 29.

2) Cf. etiam Aristonicum ad E 905 et λ 601 et scholia ad δ 252 et Ven. B ad E 722, quippe quae Aristarchi iudicium reddant.

3) Adhibuit ipsum illud argumentum Aristarchus ad athetesin comprobendam versuum qui sunt in Necyia λ 601 sqq. de Herculis et Hebes conubio: cf. Lehrs. de Aristarchi stud. Homer. ² p. 185 s. v. Hercules. Impugnatam autem esse a veteribus interpretibus hanc Aristarcheam observationem ex Porphyrii quaestione discimus ad ζ 221 servata, de quibus ipsis versibus non imprudenter nuper disseruit Marxius in Mus. Rhen. vol. XLII p. 254. Ubi altero loco haec profertur solutio: τάχα δ' οὐδ' ὁλως παρθένοι λούουσι. λέγεται γὰρ 'τὸν δ' ἐπεὶ οὖν δμῶαι λούσαν' (δ 49), ἀλλ' οὐχὶ κοῦραι. καὶ περὶ τῆς Ἥβης γὰρ ἀμφισβητεῖται εἰ παρθένος ἦν. καὶ ἡ Ἑλένη λούουσι ἂν Ὀδυσσεύα (δ 252), quo ei qui Porphyrii quaestiones ad Odysseam pertinentes constituendas suscepit, referenda esse puto, quae ad γ 464 cod. *T* conservavit: ἀδύνατον γὰρ τῷ Νέστορι . . . παρθένον εἶναι θνητέρα. λύεται δ' ἐκ τοῦ ἔθνους. ἔφαιμεν γὰρ μὴ εἶναι παρθένου ἔργον τὸ λούειν ὡς Ἀρίσταρχος οἶεται. Tertiam quandam solutionem, qua causativa quam grammatici vocant significatione ἔλουνσεν positum statuitur, praebet scholion ad ζ 215, quocum concinit ex scholio ad γ 464: λουθήναι αὐτὸν ἐποίησεν· οὐ γὰρ αὐτὴ ἔλουνσεν.

Athenaei

Ὅτι τροφαῖς ἐχρῶντο (οἱ) ἥρωες
παρ' Ὀμήρῳ πρῶτον μὲν τῷ
καλουμένῳ ἀκρατίσματι, ὃ λέ-
γει ἄριστον· σὺ ἅπαξ μέ-
μνηται ἐν Ὀδυσσεύῳ (π 2).
Ὀδυσσεὺς καὶ διὸς ὑφορβὸς
ἐτύνοντ' ἄριστον κειαμένῳ πῦρ
καὶ ἅπαξ ἐν Ἰλιάδι (Ω 124).

ἔσσυμένως ἐπέοντο καὶ ἐν-
τύνοντ' ἄριστον.

λέγει δὲ τὸ πρῶτον ἐμ-
βρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατι-
σμόν καλοῦμεν διὰ τὸ ἐν
ἀκράτῳ βρέχειν καὶ προσίσθαι
ψωμούς.

Aristonici ad Ω 124

(cf. Lehrs. l. l. p. 127)

ἢ διπλῇ ὅτι ἅπαξ νῦν ἐν
Ἰλιάδι καὶ ἅπαξ ἐν Ὀδυσ-
σεύῳ τὸ ἄριστον.

ἔστι δὲ τὸ πρῶτον ἐμ-
βρωμα. τρις γὰρ τροφὰς
ἐλάμβανον οἱ ἥρωες.

Ad π 2:

ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι ἅμα τῇ
ἀνατολῇ ἐσθίουσιν. ἅπαξ ἐν-
θάδε τὸ ἄριστον καὶ ἐν τῇ
Ἰλιάδι. H. (cf. etiam: τὴν ἐω-
θινήν τροφήν ἣν τινες ἀκρα-
τισμὸν λέγουσιν. B.).

Quae autem Aristarchus de his docuerit: δεύτερον δὲ ἐχρῶντο
τῷ καλουμένῳ ἀρίστῳ, ὃ λέγει δεῖπνον, τρίτον δὲ τῷ καλου-
μένῳ δειπνῷ, ὃ λέγει δόρπον, quamquam hoc quidem loco
vix Dioscuridis ipsius, sed Athenaei vel epitomatorum culpa
perierunt, servata sunt ab Aristonico ad Ω 86. 730, β 19
(cf. Lehrs. l. l. p. 127). Cui Aristarchae sententiae Phile-
monis opponitur de quattuor Homericis cenis opinio, qua τὸ
δειλινόν additur ex v. ρ 599: 'σὺ δ' ἔρχεο δειελήσας'. Deni-
que duas tantum quosdam sumere heroum cenas exeunte capite
his verbis demonstratur: μήποτε δὲ καὶ συνωνυμεῖ τὸ ἄριστον
τῷ δειπνῷ κτλ. Huc nos remittunt haec verba ex Athenaei libri
quinti capite 20 deprompta, quod caput Dioscurideae originis
esse Brunkius comprobavit p. 19: ὁσάκις δὲ καὶ τροφὰς ἐλάμ-
βανον κτλ. (fr. 29 p. 109, 21—27). Quibus verbis Aristarcheam

subesse doctrinam concedes, si Aristonici ad ρ 599 contuleris haec: δειελήσας] πρὸς τὴν δειλινὴν ὥραν παραγενόμενος, τουτέστιν τὴν μεσημβρίαν· ἢ τὴν ἑσπερινὴν διατρέψας. ἔνιοι δὲ 'τὴν δειλινὴν τροφὴν αἰτῶν'. καὶ Καλλιμαχὸς φησι 'δελεον αἰτίζουσιν, ἄγουσι δὲ χεῖρας ἀπ' ἔργου', τὴν πρὸς τῇ δειλινῇ τροφὴν αἰτοῦντες. οὐ δεόντως. προειρήκαμεν γὰρ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τρισὶ τροφαῖς ἐχρῶντο. V. ἔνιοι 'τὴν δειλὴν διατρέψας', οὐ 'φαγών'. B. H. Unde patet etiam Philemonis in libro primo testimonium deberi Aristarcho, contra quem suo iure eum disputavisse censemus. Philemonis autem fuit Aristomenis comici illud 'ἀκρατιοῦμαι μικρόν' κτλ., quod praecedat, collato Phrynicho (ἐκ σοφιστικῆς παρασκευῆς in Bekk. anecd. vol. I p. 23, 15), unde suspicio nos subit etiam reliquos comicorum versus apud Aristarchum fuisse. Utut haec res se habet, sat amplum frustulum in hoc Athenaei capite deprehendimus ex Aristarcheorum συγγραμμάτων vel ὑπομνημάτων thesauris. De Philemonis autem hoc fragmento accuratius disputavimus in commentationibus Ribbeckianis 'de Philemone Atheniensi glossographo' inde a p. 446.

Etymologiam quoque ἀκρατισμός vocis: διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν καὶ προσέσθαι ψωμούς Aristarchi fuisse facile conicitur. Quam ex Dioscuride certe Plutarchus sumpsit in quaest. conviv. VIII 6, 4 — hic enim est qui indicatur: οἱ τὸν ἀρχαῖον βίον διαμνημονεύοντες, cf. Schrad. l. l. p. 374 —: φασὶ γὰρ ἐκείνους . . . ἔωθεν ἐσθίειν ἄρτον ἐν ἀκράτῳ . . . διὰ τοῦτο μὲν ἀκράτισμα καλεῖν διὰ τὸν ἄκρατον. Etiam ceteris vocibus ἄριστον, δειπνον, δόρπον suas etymologias apud Dioscuridem additas fuisse recte conclusisse videtur Brunkius p. 15. In voce ὄψον derivanda, quae apud Plutarchum l. l. sequitur ἀκρατίσματος explicationem, Aristarchus cum Plutarcho consentit. Plutarchi enim sunt: ὄψον δὲ τὸ παρασκευαζόμενον εἰς δειπνον αὐτοῖς· ὁ ψὲ γὰρ δειπνεῖν, ἀπὸ τῶν πράξεων γενομένου, Aristonici autem ad A 630 haec: ὅτι πᾶν προσόψημα ὄψον οἱ ἀρχαῖοι, quae amplius etiam in Ven. A his enarrantur: πᾶν δὲ τὸ μετὰ ἄρτου ἐσθιόμενον ὄψον καλεῖται. ὁ ψὲ γὰρ ταύτην προσήγοντο τὴν τροφὴν, ἔωθεν ἀκρατίσμασι. διὸ καὶ ἡ διπλή.

Unde iure quodam hanc etymologiam apud Dioscuridem fuisse credideris. Sed num omnes hae Plutarcheae etymologiae cum Brunkio (p. 15) sint eidem fonti tribuendae, hoc in Plutarcho non licet statuere, quem in his quidem scriptis non tam unum fontem exscripsisse sed in lectitando undique doctrinam collegisse constat. Quanta autem harum etymologiarum multitudo et varietas apud veteres circumlata sit, demonstratur scholio ad β 22. Quod in universum quidem Aristarcheam prae se fert de cenis Homericis sententiam (cf. Carnuth. ad loc.). Utrum tamen ex etymologiis sint, quae apud Aristarchum fuerint necne, ambiguum est¹⁾. Certe nulla cum Plutarcho conspirat. Quae copia etiam augetur ab Eustathio (ad β 22 p. 1432, 1 sqq.), qui praeter scholion de quo diximus nonnullis vanis etymologiis uberius alium quoque fontem exscripsit inde a verbis: *δηλον δὲ καὶ ὅτι δεῖπνον μὲν κτλ.* talibus nugis repletum. Ne ex his quidem ulla cum Plutarcho concinit etymologiis.

Sequamur interim Athenaei ordinem, ut quid ex Aristarchi copiis petierit Dioscurides investigemus.

Quae in Athen. c. 20²⁾ p. 11^f et locupletiora in l. V c. 20 p. 193^b (fr. 32 p. 110, 20. 21; 111, 6—9) leguntur de mensis

1) Aeschyleos quoque versus ex Aristarcho in hoc scholion transiisse probabile videtur Philemonis ipsa opinione omissa. Huius enim apud Aristarchum fuerunt: *ἐστὶ δὲ ἡ τάξις καὶ παρ' Ἀσχύλῳ τῶν ὀνομάτων κτλ.* In scholio autem leguntur: *Ἀσχύλος δὲ καὶ τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων μάρτυς ἐστὶν λέγων κτλ.*, unde Eustathius ad loc.: *οὐδὲ καὶ Ἀσχύλος τῶν μάρτυρων μετρεῖ (lege μαρτυρεῖ) κτλ.*

2) Athenaei verba ineunte c. 20 (fr. 30) conspirare nobis videntur cum scholio ad δ 54 de Telemacho et Pisistrato apud Menelaum devertentibus, quo melius perspicitur huius sententiae refutandae ratio, quod suam quisque habuerit mensam: *παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάννυσε τράπεζαν] παρέκειντο γὰρ τοῖς θρόνοις αἱ τράπεζαι, — εἰκότως δὲ νῦν τὰ περὶ τῆς ταμίας παρέκειται —, οὐ γὰρ ἐν τῷ ξενίῳ εἶναι παρὰ Τηλεμάχῳ τὴν Ἀθηνᾶν. ἐπεισεληλύθαι γὰρ οὔτοι τοῖς περὶ τὸν Μενέλαον, ἐξ ἀρχῆς δὲ παρὰ τῷ Τηλεμάχῳ πάρεστιν ὁ Μέντης*, ut una utrique apponi potuerit mensa. Ex Aristarcho et Dioscuridis et scholiastae sapientiam derivatam esse facile conicias.

Verbis quae apud Athenaeum secuntur: *ἰδὼς δὲ παρὰ Μενελάῳ εἰσάγει συμπόσιον κτλ.* turbare sententiae nexum, immo coniungenda ea

inter cenam quidem adstantibus, sed auferendis finito convivio, cum Aristoniei scholiis conveniunt ad A 262: *ὅτι διὰ παντὸς αἱ τράπεζαι παρέκειτο* et ad η 174: *ἀθροίζεται τὸ ἔπος ὡς ἀσύμφωνον τῇ τοῦ Ὀμήρου συνηθείᾳ. οὐ γὰρ ποιεῖ τὰς τραπέζας ἀφαιρουμένας παρόντων τῶν δαιτυμόνων ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν*, cuius atheteseos causam rectissime explanavit Carnuthius ad hunc locum p. 74. Etiam quae secuntur apud Athenaeum p. 193^c, quibus verba *ἔντεα δαιτός* (η 232) (fr. 32 p. 111, 10—12) explicantur, Aristarchea esse Apollonii Sophistae consensu comprobatur, quem ipsos Aristarchi commentarios in conscribendo lexico adiisse Leydius evicit, 'de Apollon. Soph. lexico Homer.' (Lips. 1885) p. 20 sqq. Apollonii enim haec sunt (p. 69, 17 ed. Bekk.): *ἔντεα τὰ ὄπλα, κυρίως τὰ ἐντὸς περιέχοντα τὸν ἄνδρα, ὅλον ἄσπιδος καὶ θώρακος καὶ κνημίδος. λέγει δὲ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ τὰ ἀγγεῖα ἔντεα ἀπὸ τοῦ ἐντὸς αὐτῶν τινα περιέχειν, ὅλον ἀμφίπολοι δ' ἀπεκόμεον ἔντεα δαιτός* (η 232). Unde Aristonico sunt tribuenda eiusdem argumenti scholia Ven. A et B ad Γ 339.

Cum his rebus arte cohaerent, quae apud Athenaeum p. 12^a subinde secuntur: *τῷ δὲ μὴ αἵρεσθαι τὰς τραπέζας κτλ.* (fr. 32 p. 111, 13—20)¹⁾. Quibuscum bene congruunt quae in Victoriano codice leguntur ad Ω 476 (cf. Hiller. in Philol. XXVIII p. 115)²⁾: *ἀθροίζεται. οὐ γὰρ ἀφηροῦντο αἱ τράπεζαι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ*

esse cum antecedenti capite nos quoque cognoveramus ut Brunkius p. 15. Nec tamen putamus suo loco legisse etiam tunc Eustathium haec Athenaei verba (ad ρ 599 p. 1833), praesertim cum rem suam consarcinaverit ex l. V c. 20 et l. I c. 19 et capitis 20 hoc enuntiato. Neque enim ubi fusius persequitur ex more suo Athenaei l. I c. 19 de cenarum numero (ad π 2 p. 1791, 30) Menelai convivii mentionem fecit. Immo ipsum epitomatores huius modi permulta commisisse satis docent exempla, quae Kaibelius attulit in Herm. vol. XXII p. 328 adn. 1. Quomodo autem Aristarchus ex sua ratione interpretatus sit hoc peculiare convivium, ex scholio ut opinamur discimus ad δ 61, cf. Lehrs. l. l. p. 129; Carnuth. l. l. p. 41 adn. 1.

1) Est nimirum inepta coniectura *ἔσθων καὶ πίνων ἔτι, καὶ παρέκειτο τράπεζα* Dioscuridis ut videtur, quae omnino rationem non habet verborum quae antecedunt:

νέον δ' ἀπέληγεν ἐδωδῆς κτλ.

2) Cf. Ludwichium l. l. in Didymi fragm. ad loc. I p. 503.

μέχρι ἀναστῶσιν ἔκειντο. φησὶ γὰρ 'αἱ δ' ἀπὸ μὲν σίτον πολὺν ἤρεον ἡδὲ τράπεζαν' (τ 61). ἢ τούτου ὡς πενθοῦντος ἤρετο. Cum codex Venetus A mutilus esset hac parte — interciderunt duo folia continentia versus inde a 405—504 libri Ω — Hillerus l. l. prorsus certo contendere posse negavit Aristarchi esse hanc athetesis. Nos quidem vix dubitamus scholion Aristonico tribuere, utpote cui debeamus Aristarchearum atheteseon notitiam¹⁾. Victorianum codicem a Veneto A proxime abesse Ludwichius credidit (l. l. I p. 89), ut ne de praestantia quidem codicis possit dubitari, nisi quod interim Maassius (Herm. XIX p. 273 sqq.) recte comprobasse videtur Victoriani patrem Townleianum librum esse, cuius tamen scholia nondum emissa sunt. Vides autem ad hunc locum servatum esse Homericum exemplum τ 61 ab Dioscuride Aristarchum secuto allatum (fr. 32 p. 111, 6. 7) ad eandem rem comprobendam (cf. supra p. 128 sq.). Omnino vero rem evincit Athenaei et Aristarchi in omnibus his capitibus consensus. Quam ob rem potius quod subtiliorem diligentiam persequi voluerit, Aristarcho opprobrio vertemus, cum nihil discriminis statueret inter magnifica convivium Phaeacum procorumque et Achillis solius cenam in tentorio sumptam.

Tum caput 21 (fr. 34) optimo iure Aristarcho vindicatur. In quo contra Zenodotum bis pugnatur, et quod δαῖς εἶση pro ἀγαθή habuerit, et quod οἰωνοῖσι τε δαῖτα (A 5) voluerit scribi, cum δαῖς non de bestiis, sed solo de hominum cibo dici statuatur. Lehrsius quidem (l. l. p. 87), cum ex scholiis ea exciderint, Aristarcheam doctrinam his supplere non dubitavit. Quae res paene certa fit, cum in codice Ven. A ad A 5 διπλῇ περιστοιγμένη servata sit, quam πρὸς Ζηνόδοτον τὸν διορθωτὴν adhibebat Aristarchus. At tamen Ludwichio scrupuli remanserunt l. l. II p. 88 adn. 54. Mirandum sane est, quod in scholiis huius rei memoria plane periit²⁾, sed epitomatores, quod hoc quoque commiserint, recte incusabuntur.

1) Cf. Ludw. l. l. I p. 60. 61.

2) Nimirum non Aristonici ὅτι sed Athenaeum excerptis est, quod legitur apud grammaticum quendam in Cramerianecd. Paris. IV p. 467: ὅτι οὐκ ἐπὶ θηρίων λέγει Ὀμηρος δαῖτα, ἀλλὰ ἐπὶ μόνων ἀνθρώπων.

Certe autem, quod Ludwichius tertio loco protulit, nimis perspicuam fuisse hanc *δαίς* vocis etymologiam de *δαίω* verbo derivatam et Aristarchi acumine quasi non dignam, ut facile illa regula a quovis potuerit fingi, hoc nullo modo probamus. Seleuco quidem ita res non visa est, apud Athen. I p. 24^b (cf. Suid. s. v. *δαίς*): Ὅτι Σέλευκός φησι τὴν παρ' Ὀμήρου δαῖτα θάλειαν στοιχείων μεταθέσει διαίταν εἶναι. τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ δαΐσασθαι λέγειν βιαιότερόν ἐστιν. Nobis autem videtur haec rectissima etymologia et verbi *ἐίσση* explicatio optime enarrata satis digna Aristarcho. Apollonii autem Sophistae testimonium Ludwichius in suum usum convertere non debuit, quoniam illum verborum ab Aristarcho explicatorum haud ignarum fuisse ipse probe scit (cf. I p. 75; II p. 484 adn. 2). Immo clarissimum fundamentum Aristarchea scilicet doctrina omnibus videtur subesse, qui hanc persecuntur etymologiam: Athenaeo (I p. 12^c) et Suidae s. v. *δαιτός ἐίσσης* integriorem Athenaeum excerpti, Apollonio Sophistae (p. 56, 8 ed. Bekk.) et Etymolog. Magno (p. 251, 30), scholiis Homericis ad *A* 468 Ven. B et ad *9* 98. Quin Apollonii (et inde Etymol. Magn.) verba: ἐπεὶ μεριστὰ ἦν τὸ παλαιὸν τὰ βρώματα, sicut Tryphonis (apud Athen. XIV p. 640^c): Τρύφων δὲ φησι τὸ παλαιὸν πρὶν εἰσελθεῖν τοὺς δαιτυμόνας ἐπὶ τῶν τραπέζων κεῖσθαι τὴν ἐκάστου μοῖραν κτλ. quasi respicere videntur ad Aristarcheam illam explicationem apud Athenaeum longius explanatam.

Sed quae de primis hominibus enarrantur caedes et rapinas non veritis, ut cibum sibi pararent, in his Epicureorum rationem sequi videtur Aristarchus, quae quidem ex. gr. apud Lucretium in l. V inde a v. 922 sqq. et apud Horatium in Satir. I 3, 99 sqq. legitur¹⁾. Ut autem in his rebus Epicurum partim ab Theophrasto pendere Zellerus animadvertit²⁾, sic illud quoque peripateticorum fuisse videtur, quod Cereris beneficio ad modestiam revocati sint homines, quam rem nostros poetas excoluisse notum est. Si enim scholia Ven. A ad *A* 449 et

1) Cf. Zellerum 'hist. philos. Gr.' III 1³ p. 416.

2) *Ueber die Lehre des Aristoteles von der Ewigkeit der Welt*, Comm. acad. Berol. a. 1878 p. 107. 108 et 'hist. philos. Gr.' l. l. adn. 1.

cod. Ambr. E ad γ 441 de οὐλῶν, οὐλοχυντῶν in immolandis hostiis consuetudine explicanda inspexeris, non dubitabis, quin communis fons ea suppeditaverit. Qui quis fuerit, cum ex Theophrasti nomine, quem eandem rem et ἐν τῷ περὶ εὐρημάτων et in libro περὶ εὐσεβείας tractasse exposuit Bernaysius (*Theophrastos Schrift über Frömmigkeit* p. 40. 41. 54. 55), tum ex rerum indole facili coniectura adsequi licet. Fuit peripateticum illud corpus Homericas complectens solutiones, quod supra (p. 124) commemoravimus, unde in scholia HomERICA sat multa transiisse infra elucebit. Cum Aristarchea autem ratione optime haec conspirant (ad γ 441): λέγουσι γάρ· δίκην ἀγρίων ζώων καὶ ἀλόγων ἔζων τὸ παλαιὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ σίτον μὴ εἶναι μηδ' ἄλλο τι οἰκεῖον τοῖς ἀνθρώποις, βοτάνας δὲ καὶ ἄκρα δένδρων ἥσθιον. εἰτα ἐφάνη ἡ κριθὴ, ἔξ ἧς διεκρίθησαν καὶ διεχωρίσθησαν οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀλόγων ζώων κατὰ τὴν τροφήν¹⁾. Quam peripateticorum doctrinam videtur secutus esse Aristarchus, ut δαιτὸς ἐίσης etymologiam et explicationem commendaret et firmaret.

Sed iam pergamus in Aristarchi Homericæ interpretationis copiis investigandis.

Prorsus Aristarchea sunt quae de piscibus comedendis exposita sunt in Athen. c. 22 p. 13^{a-d} (fr. 12 p. 96, 5—14; 97, 14—22) remotis quae huc ab ipso Naucratica inserta sunt (cf. Brunk. l. l. p. 4 adn. 9), quibuscum coniungenda sunt p. 25^{b-d} (fr. 12 p. 96, 15—17; 97, 1—13) et comparanda quae supra fuerunt p. 9^{b-d} (fr. 2). Nam Aristonici ad II 747 hoc scholion Ven. A est: ἡ διπλὴ ὅτι ἅπαξ εἴρηκε τήθεα. ἔστι δὲ εἶδος θαλασσιῶν ὀστράων· πρὸς τοὺς χωρίζοντας. φασὶ γάρ· ὁ τῆς Ἰλιάδος ποιητῆς οὐ παρεισάγει τοὺς ἥρωας χρωμένους ἰχθύσιν, ὁ δὲ τῆς Ὀδυσσεύς (δ 368. μ 251. 331)²⁾. Putamus Aristarchum

1) Quae ne ab ipso quidem Theophrasto aliena esse ut comprobetur, multa ex Bernaysii egregio libro possunt adferri, cf. imprimis p. 80. 81. 96. 97. 98 de omnium animalium propinquitate (cf. Zellerum l. l. II 2³ p. 851. 866), alia. Vide etiam Rohdii librum *Der Griech. Roman* p. 201 adn. 2.

2) Huc etiam pertinet scholion ad x 124 de Laestrygonibus: ἰχθὺς δ' ὥς πείροντες] ὅληον δὲ ἐκ τούτου, ὅτι ἤδεσαν ἰχθύων τροφήν. οἰκεῖον δὲ ἡ εἰκών, ἐπεὶ ἐκ θαλάσσης ἐλάμβανον ἰχθύων τρόπον καὶ κατήσθιον.

etiam alia ex Iliade exempla protulisse de piscibus capiendis, quibus adversarios refutaret, velut E 487 (cf. Athen. p. 25^b), Ω 80, cuius rei bene gnarus erat (cf. Ariston. ad loc.). Pergit hunc in modum: *φανερὸν δὲ εἰ καὶ μὴ παρεισάγει χρωμένους, ἴσασιν ἐκ τοῦ τὸν Πάτροκλον ὀνομάζειν τήθεα. νοητέον δὲ τὸν ποιητὴν διὰ τὸ μικροπρεπὲς παρητῆσθαι.* Integriorem autem Aristarcheae sententiae formam nobis deprehendere videmur in scholio Ven. B ad II 747, quod cum ex ipsius Aristarchi commentariis sua via huc pervenisse vix censendum sit, ex Aristonici libello manasse iure putamus. Ubi ad verba *τήθεα διφῶν*] haec notata sunt: *οὐχ ὁμοία ταῦτα τῇ ἄλλῃ περὶ τοὺς ἥρωας διαίτη· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοὺς ἀβροδιαίτους Φαίλακας ἢ μνηστῆρας τοῖς τοιούτοις χρωμένους εἰσῆγαγεν. ἦτοι οὖν ὅπερ αὐτὸς ἀλλαχόθεν ἠπίστατο Πάτροκλος τοῖς ἥρωσι περιέθηκεν, οὐχ ὡς αἰὲ χρωμένων τοῖς ὀστρείοις πρὸς τροφήν τῶν ἡρώων, πρὸς ἀνάγκην δ' ἐν πλῶ. οὐδὲ γὰρ ἰχθύσι χρωμένους εἰσῆγαγεν ἢ ὀρνισιν. ἀλλ' ὅμως δι' ἀνάγκην καὶ τοῖς τοιούτοις ἐπιχειροῦσιν οἱ Ὀδυσσεύς ἐταῖροι (μ 330). Quibuscum concinunt Aristonici ad δ 368 (cf. Carnuth. ad loc.) haec: *ἀλλὰ χόσε οὐ λέγει ὁ Ὀμηρος ἐσθλεῖν τοὺς ἥρωας ἰχθύας. νῦν δὲ φησι τοιούτους ἀγρεύειν ἰχθύας διὰ τὸ τελεσθαι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ (δ 369 et μ 332).* Unde aves quoque heroas non comedisse nisi famis vi coactos Aristarcheam observationem esse elucet, quam Dioscuridem in suum usum vocasse Athenaeus docet p. 9^d, 13^a. Quamquam novisse Homerum artem avium telo petendarum demonstratur p. 25^{cd} (fr. 12 p. 97, 9—13; fr. 13 p. 98, 21)¹⁾. Qua de Aristarchi ratione, quod quaedam ipsi Homero cognita fuerint, tamen heroas uti non faciat, Lehrsius disputavit l. l. p. 333. Quae secuntur in hoc scholio Ven. B, cum*

1) Haec quoque Dioscuridis verba Athen. I p. 25^d (fr. 13 p. 98, 20—23) ante oculos habuit Plutarchus, cum in eodem capite, quo inde suae rei fructum cepit, in quaest. conviv. VIII 8 (cf. Schrader. p. 376 Brunk. p. 5) haec de Pythagorae disserteret: *ἥκιστα τῶν ὄψων ἐχρῶντο τοῖς ἰχθύσιν, ἢ τὸ παράπαν οὐκ ἐχρῶντο. καὶ γὰρ ἄνευ τῆς ἀδικίας ἀκρασίαν τινὰ καὶ λιχνείαν ἐμφαίνειν ἔοικεν ἢ περὶ ταῦτα πραγματεία πολυτελής οὖσα καὶ περίεργος.*

Aristonico conspirant in Ven. A: καθόλου γὰρ τὴν τοιαύτην χρῆσιν διὰ τὸ μικροπρεπὲς παρητήσατο. Ibi autem leguntur: νοητέον δὲ τὸν ποιητὴν διὰ τὸ μικροπρεπὲς παρητήσθαι. Denique haec sunt scholii: κρέασι δὲ ὅποῖς χρῆσθαι αὐτοῖς φησιν, ἵνα καὶ ἐπ' Ἀχιλλέως εἰπεῖν δυνήσῃ 'τῷ δ' ἔχεν Αἵτομέδων, τάμνε δ' ἄρα διος Ἀχιλλεύς' (I 209). ὅρα δὲ οἶον ἦν ἰχθὺν καθαιρεῖν τὸν τῆς Θέτιδος ἢ τὸν ζωμὸν εἶπειν, quae optime nobis convenire videntur cum Athenaei capitis 20 exitu (fr. 33), Aristarchea sapientia quantum supra (p. 128 sqq.) vidimus repleti. Antiphanis¹⁾ autem testimonium adeo ad rem pertinet,

1) Haec Antiphanis verba: Ὅμηρος ἤψεν . . . 'οὐδ' ἐγκέφαλον' ut recte intellegantur, Plutarchi quendam locum in quaest. conviv. VIII 9 III 25 subvenire putamus: λέγονται δὲ μὴδὲ ἐγκέφαλον ἐσθίειν τοὺς παλαιούς. διὸ καὶ Ὅμηρον εἰπεῖν, — sunt Achillis de Agamemnone verba:

(ἐχθρὰ δὲ μοι τοῦ δῶρα) τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ (I 378), τὸν ἐγκέφαλον οὕτως διὰ τὸ ῥίπτειν καὶ ἀποβάλλειν μυσταττομένους προσειπόντα, ubi ἔγκαρος uno vocabulo scribendum esse Eustathius testatur ad I 378 p. 757, 35 amplioribus scholiis usus: ἄλλοι δὲ γράφουσι μὲν . . . ἔγκαρος καὶ κλίνουσιν ἔγκαρ, ἔγκαρος, τὴν δὲ λέξιν ἐπὶ ἐγκεφάλου νοοῦσι . . . καὶ τοῦτο μὲν ἕτεροι, ἐν οἷς καὶ Πλούταρχος κτλ. Ad hanc igitur interpretationem putamus spectare Antiphanis verba nec qua alia causa niti possint, nobis perspicuum est. Similia autem proferuntur in scholio ad I 378 Ven. A, cuius initium Aristonici est. Quocum quae apud Dindorsium concreverunt, videntur collato scholio Porphyriano in Ven. B Porphyrii curtata frustula esse ut solent in cod. A. Attamen in hac ipsa re nunc non ita concinunt. In Ven. A enim haec sunt: ἢ ὅτι Ἀθηναῖοι τὸν ἐγκέφαλον οὔτε ἥσθιον οὔτε ὠνόμαζον. ἔγκαρος οὖν τοῦ ἐγκεφάλου, in quibus Atheniensium mentio plane absurda est. Sed quomodo 'οἱ Ἀθηναῖοι' irrepserint, fortasse ex Athen. II p. 65¹ perspicere licet (sub lemmate ἐγκέφαλοι χοιρεῖοι): οὐδένα γοῦν τῶν ἀρχαίων βεβρωκέναι διὰ τὸ τὰς αἰσθήσεις ἀπάσας σχεδὸν ἐν αὐτῷ εἶναι. Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Ἀθηναῖος οὐδ' ὀνομάζειν τινὰ τῶν παλαιῶν φησιν ἐγκέφαλον κτλ., ut auctoris nomen omissum in scholio deperdito vestigia sua reliquias quispiam putet. Neque tamen refragabimur, si cui simplicior videbitur illa ratio, qua ipsos cerebri contemptores latere in hac corrupta voce Ἀθηναῖοι statuitur. Wachsmuthius proposuit <οἱ> ἀρχαῖοι, quod bene suadere videtur idem Athenaei locus. In Porphyriano scholio Ven. B in hac solutione tractanda miro modo aequae absurda, atque quae illic de Atheniensibus fuerunt, haec sunt: τὰ γὰρ παλαιὰ (cf. Plutarchi τοὺς παλαιούς) τῶν γραιδίων ἀπορρίπτει τὸν ἐγκέφαλον. λέγει οὖν τὸ 'τίω δέ μιν ἐν καρὸς

ut vix Aristarcho iure detrahatur, nedum Dioscuridi. Num autem, id quod Meinekius (III p. 144) et Kockius (II 1 p. 124) voluerunt, verba ζωμὸν δὲ οὐκ ἐπολεῖ "Ομηρος θύων βοῦς" ad Antiphanem referenda et versibus sint includenda, collato scholio minus videtur probabile. Sed de Aristarchea totius scholii origine nunc vix dubitabis, ut ne hoc quidem ex Dioscuridis opere in scholia HomERICA transiisse Brunkio (p. 22) credamus, id quod omnino nusquam factum esse in proficiendis his quaestionibus elucebit.

Quae his similia sunt, huc colligere lubet. Oleris esum novisse quidem Homerum neque tamen in carminibus induxisse discimus p. 24^{ef} et p. 25^d (fr. 13 p. 97, 23. 24 et p. 98, 20—23). Aristarchi esse hanc observationem ultimis his Aristonici ad II 747 verbis comprobatur: καὶ μὴν ὁ δὲ λαχάνους παρεισάγει χρωμένους. ἀλλ' ὁμῶς φησί.

δμῶς Ὀδυσσῆος τέμενος μέγα κοπήσοντες (p. 299).

Deinde nihil apposuisse Homerum heroibus nisi assas carnes largiter exponitur p. 9^a (fr. 1 p. 90, 1—17) et firmatur p. 12^b (fr. 33). Sed tamen ne elixas quidem carnes illi ignotas fuisse exemplo v. Φ 362 demonstratur p. 25^d (fr. 11 p. 95, 9—18). Aristonicus autem ad Φ 362 haec habet: ὅτι οἶδεν ἔψησιν κρεῶν, χρωμένους δὲ τοὺς ἥρωας οὐ παρεισάγει.

Similia statuuntur de heroum coronarum, de myrrhae et suffimenti usu p. 9^e, 17^b, 18^{ef} (fr. 4 et 14). De coronis autem Aristonici haec sunt ad N 736: ἡ διεπλῆ ὅτι στέφανον ἡρωικὸν

αἶσα' τουτέστιν τιμῶμαι αὐτὸν ἐν ᾗ μοῖρα αἱ γυναῖκες τὸν ἐγκέφαλον, quae ex eadem contextus corruptela restituta esse facile conicias. Apud Plutarchum igitur huius solutionis mera forma servata est, quam hac quoque parte et Plutarcho et Porphyrio communem fontem suppeditasse iure credes, corpus illud peripateticarum Homericarum solutionum supra iam p. 124. 132 memoratum (cf. Schrad. l. l. p. 426). Utut autem haec sunt, ut Antiphanis verbis suum acumen reddatur, huius solutionis putamus irrideri interpretes, qui quantum sudaverint in hoc explicando versu, nomina docent apud Porphyrium. Verba autem οὐδ' ἔψεν κρέα . . . ὅπτα δὲ καὶ τὰς κοίλας, quam bene possunt pertinere ad Platonis, qui comico aequalis fuit, de re publ. III p. 404^b haec: ὅτι "Ομηρος τοὺς ἥρωας ἐστὶν . . . οὗτε ἐφ' οἷς κρέασιν, ἀλλὰ μόνον ὀπτοῖς' κτλ.?

πρόσωπον ὠνόμακε. οὐδέποτε δὲ χρωμένους ἐσήγαγε (inser. Lehrsius) διὰ τῶν γενομένων αὐτῶν. οὐ γὰρ οἱ τῆς Πηνελόπης μνηστήρες οὐθ' οἱ Φαίακες οὐθ' οἱ ἐπὶ τῶν Θυσιῶν ἐστέφοντο. ἀλλ' ἴσως ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἐμπλοκὴν στεφάνης διὰ τὸ κυκλοτερές εἴρηται (cf. Friedlaender. ad loc. p. 225¹). De unguentis autem haec conferas Aristonici verba ad Ξ 172: ἡ διπλῇ ὅτι μύρον μὲν οὐκ ὀνομάζει, τεθυμιαμένον δὲ ἔλαιον τὸ μύρον λέγει, ὥστε εἰδέναι τὴν χρῆσιν, τὸ δὲ ὄνομα μή. λέγει δὲ πού 'ρόδοεντι δὲ χρῖεν ἔλαιον' (ψ 186) καὶ 'κάλλει μὲν οἱ πρῶτα (sc. οἷον χρῖεται Ἀφροδίτῃ)' (σ 191) μύρον τι γένος ὀνοματοποιήσας. Similia sunt eiusdem verba ad ψ 186: ὅτι μὲν ὀνομασίαν ἀγνοεῖ, τὴν δὲ σκευασίαν οἶδε, et haec quoque huc pertinent ad σ 192: κάλλει] νῦν τὰ μύρα. V. (cf. Carnuth. ad loc.)².

In c. 23 p. 13^{ef} (fr. 35 p. 114, 10—16) et l. V³) c. 20 p. 192^f (fr. 35 p. 114, 22—26) quae de poculorum honoribus dispu-

1) Eodem sunt referenda codicis Victoriani apud Bekk. ad A 700 haec: στέφανον δὲ ὅλως οὐκ οἶδεν ὁ ποιητής, οὐκ ἐν νίκῃ, οὐκ ἐν θυσαίαι, οὐκ ἐν συμποσίῳ. cf. Lehrs. l. l. p. 198.

2) Plane huc quadrant, quae Athenaeus XV p. 688^{ed}, ubi fusius de myrrha disputavit, habet: ὁ δὲ Ὅμηρος τὴν μὲν χρῆσιν οἶδε τῶν μύρων, ἔλαια δὲ αὐτὰ καλεῖ μετ' ἐπιθέτον, 'ρόδοεντι χρῖεν ἔλαιον' (ψ 186) καὶ ἀλλαχού δὲ λέγει τι 'τεθυμιαμένον' (Ξ 172). Secuntur eadem exempla amplius enarrata. Ex Dioscuride vix possunt huc inserta esse. Pamphilo haec omnia deberi Schoenemannus contendit in diss. Bonn. 'de lexicogr. antiqu. qui rerum ordinem secuti sunt' 1886 p. 110 sqq. Certo principem originem ab Aristarcho ducunt.

3) Ut in l. V cc. 20 et de quo videbimus 19 ab ipso Athenaeo compositis Naucratis Dioscuridem compilavit, potuit etiam in cc. 1 et 2, quae eodem modo undique consarcinavit, antequam in cc. 3—18 Herodicum secutus continua oratione de Homérico convivio collato cum Platónico Xenophonte Epicureo disputaret (cf. Schmidt. de Herodico Crateteo, Elbing. 1886. p. X sqq.). Quod eo facilius forte putaveris, si Aristarchea vestigia agnoveris in eis, quae de Bellerophonte et Lyciorum rege (Z 167 sqq.) enarrantur p. 185^c: διόπερ οὐδὲ πρότερον ἡρώτων, οὔτινες εἶεν ἀλλ' ὕστερον, ὡς τὴν ξενίαν αὐτὴν τιμώντες ἀλλ' οὐ τοὺς ἐν μέρει καὶ καθ' ἕκαστον ἡμῶν. Aristonici autem ad Z 176 sunt: ὅτι ξῆθος ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς ξενίζειν πρότερον, εἴτα πυνθάνεσθαι τίνας ἐνεκεν παραγεγότασιν οἱ ξένοι. Neque tamen haec observatio Aristarcho tam peculiaris

tantur, quos praestantioribus viris in conviviis tribuerint heroes, Aristarcheis niti observationibus Aristonici comprobatur scholio ad *A* 262, cuius parte altera supra (p. 129) usi sumus, hoc: ὅτι διὰ παντὸς αἱ τράπεζαι παρέκειντο καὶ πλήρη τὰ ποτήρια τοῖς ἐν τιμῇ ἔκειτο, τοῖς δὲ ἄλλοις πρὸς μέρος ἐνεχέιτο. Inde ea quoque fluxisse quae de propinandi more secuntur et p. 13^f 14^a (fr. 35 p. 114, 17 — 115, 2) ¹⁾ et l. V p. 193^a (fr. 35 p. 114, 27—29) Aristonicus testatur ad *v* 25 et 57 his: ὅτι οἱ ἐστιώμενοι τοῖς ἐστιῶσι προπίνουσι παρὰ τῷ ποιητῇ, ὡς Ὀδυσσεὺς Ἀχιλλεῖ (*I* 224) καὶ Εὐμαίῳ ὁ αὐτός. Prorsus autem cum Athen. p. 193^a (fr. 35 p. 114, 27 - 29) haec congruunt Aristonici ad *I* 224: ἡ διπλὴ πρὸς τὸ ἕθος ὅτι πλήρη καὶ οὐ κενὰ προὔπινον ὀρέγοντες τὰ ποτήρια. Denique huc ea quoque pertinent, quae suo Marte in l. XI p. 498^c (fr. 35 p. 115, 3—9), ubi de voce σκύφος disseritur, Athenaeus inseruit, ut Anacreonteum 'ἐξέπινον' explicaret, sed mala Fortuna.

Deinde Aristarchi rationem in c. 24 reddunt haec verba: καὶ παρὰ Μενελάῳ ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδός' (δ 17), δύο δὲ κυβιστητῆρες μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνεον. μολπῆς δὲ ἀντὶ τοῦ παιδιᾶς. Legebat Aristarchus ἐξάρχοντες (δ 19), in qua quidem re etiam Herodico Crateteo fides habenda erit apud Athenaeum V p. 180^d huius rei Alexandreum grammaticum accusanti ²⁾: προσσυνήψαν (sc. οἱ περὶ Ἀριστάρχον) τοιοῦτους τινὰς στίχους (δ 15—19) μετενεγκόντες ἐκ τῆς Ὀπλοποιίας σὺν αὐτῷ γε τῷ περὶ τὴν λέξιν ἁμαρτήματι. οὐ γὰρ ἐξάρχοντες οἱ κυβιστητῆρες, ἀλλ' ἐξάρχοντος τοῦ ἠδοῦ πάντως ὥρχοῦντο. τὸ γὰρ ἐξάρχειν τῆς φόρμιγγος ἴδιον. Quamquam Aristarcheae

videtur, quam quivis ex lectione Homeri potuit cognoscere. Immo verba: τὸ δὲ πρὸς τοὺς ξένους συμπόσιον ὃ τῆς Ἀγκλίας βασιλεὺς διδάσκει οἷον εἶναι δεῖ Herodicum videntur proderet, si huc contuleris: p. 177^c: ἐδίδαξε δ' Ὀμηρος, p. 179^b: ἃ δεῖ ποιεῖν ἡμᾶς διδάσκει πάλιν Ὀμηρος, p. 191^d: διδάσκει δ' ἡμᾶς Ὀμηρος, alia.

1) Eandem δευδέχατο formae etymologiam de porrecta dextra sumptam, quam Dioscurides exponit hoc loco, legimus in Ven. B ad *A* 4: δευδέχατ'] ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ἢ μεταφορά κτλ., ut Aristonici hoc frustulum esse probabile videatur.

2) Cf. Schmidt. l. l. p. X.

doctrinae ille ignarum omnino se praebet. Nam Aristarchus *μολπῇ*, vocem nusquam de cantu dictam esse voluit, sed semper de ludo, maxime saltationis lusu. Haec volunt verba: *μολπῆς δὲ ἀντὶ τοῦ παιδιᾶς* apud Athenaeum. Quibuscum ipsius Aristonici verba confer ad Σ 101: *πᾶσαν παιδιάν μολπὴν λέγει* et ad ipsum locum δ 19: *ὅτι οὐ τὴν φθὴν ἀλλὰ τὴν παιγνίαν*¹⁾ *λέγει οὕτω* (sc. *μολπὴν*) *κτλ.* (cf. Friedlaend. ad Ariston. A 474. Lehrs. I. l. p. 135)²⁾. Perversa igitur est Brunkii sententia (p. 30. 31), quod huius libelli auctor his verbis *μολπῆς δ' ἀντὶ τοῦ παιδιᾶς* impugnet, quae critici contra Aristarchi mendum disputaverint. Quem tractamus locus impugnatoris Aristarchi cuiusvis omnino rationem non habet, sed ea verba ipsius sunt Aristarchi.

Denique recte fortasse comparantur, quae de tibiaram commemoratione proferuntur apud Athen. in c. 28 p. 16^a (fr. 42) et Aristonici ad Σ 495 haec: *ὅτι ἐνθάδε μόνον καὶ ἐν τῇ Κ μέμνηται αὐλῶν*, et ad K 13 haec: *ὅτι ἐνθάδε καὶ ἐπὶ τῆς Ὀπλοποιίας τῶν αὐλῶν μέμνηται* (Σ 495). Huc usque Friedlaenderus scholion Aristonico tribuit. Quae apud Dindorfium in eodem scholio secuntur, hic non locum habent, sunt ex interiore margine partim sumpta (cf. Dind. adn.). Rei recte perspicuendae Dindorfii obest editio. Tamen quibus cum Athenaeo simile aliquid intercedit, in ultimo scholio leguntur haec: *ἐσημειώσατο δὲ διὰ τοῦ ἥχου ὅτι παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐγινώσκειτο τὰ ὄργανα ταῦτα*. Magis etiam huc pertinent quae in Ven. B ad Σ 495 exstant ex versibus K 11 sqq. desumpta: *Φρὺξ δ' αὐλός . . . καὶ ὅτε γὰρ νυκτεργετοῦσι Τρῶες, αὐλοῦ-*

1) Aptius legi putamus *παιδιάν* hoc quoque loco.

2) Paene sequitur ex hac lectione *μολπῆς ἐξάρχοντες* Aristarchum expunxisse — nimirum non delevisse — versum:

μετὰ δὲ σφιν ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδός

φορμίζων (δ 17)

ex *μέλπεσθαι* verbi usu male hic adhibito. Quod nimirum Dioscuridem non impedivit, ne enarraret: *καὶ παρὰ Μενελάω ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδός*, quamquam in ceteris Aristarchum secutus. Alia in hac re a viris doctis multum tractata hic non curamus. cf. Ludwig. I. l. I. ad Σ 604 p. 439, ad δ 15 p. 536.

σιν, παρὰ δὲ Ἑλλήσιν οὐδαμοῦ αὐλός. Quae ex Aristarchea interpretatione frustula superesse facile tibi nunc persuadeas, praesertim cum hoc quoque tecum reputaveris, quod ad N 41 Aristarchus de Troianis dixit: ἐκάστοτε γὰρ Θορυβώδεις τοὺς Τρῶας παρίστησιν, qua de re infra disputandum erit.

Longiores fuimus in hac tractanda re, ut taedium fortasse commotum sit. Sed intererat nostra ostendere in his Athenaei capitibus aliquo modo etiam integros nobis virescere Aristarcheorum commentariorum hortulos. Unde etiam de Aristarchi arte critica hic illic nos aliquid addiscere, quod nunc maiore fiducia possit contendere, iam vidimus. Ludwichius enim l. l. I p. 72 sq. Athenaeum non bonum de Aristarcho diorthota fideiorem habuit. Sed non unum Athenaei iudicium est, quippe qui instar multorum auctorum exstet. In his quidem capitibus Dioscurides sat bonum se praestare videtur. Neque dubitamus quin in l. V capite 20 prorsus Aristarcheo p. 193^b (fr. 32 p. 110, 23 — 111, 6) versuum α 139. 140, δ 55. 56 athetesis nunc iure Aristarcho adscribatur, quo digna videtur, quamquam huius rei nulla alia memoria aetatem perduravit.

Altero loco stoicorum certa vestigia in Dioscuridis his apud Athenaeum servatis frustulis nos detecturos esse promissimus, ut ab horum studiis illum non alienum fuisse appareat. Nimirum σωφροσύνη, ἀντάρχεια, εὐτέλεια, quarum in primis capitibus 15 et 16 non semel mentio fit, etiam in stoicorum virtutibus enumerantur. Quomodo autem εὐταξία Nestoris et Machaonis exemplo illustretur in c. 17, hoc quoque cum stoicis conspirat, de qua virtute (Chrysippus apud) Stob. II p. 61, 7 W.: εὐταξίαν δὲ ἐπιστήμην τοῦ πότε πρακτέον, καὶ τί μετὰ τί, καὶ καθόλου τῆς τάξεως τῶν πράξεων sive apud Andronicum Rhodium in libello qui fertur περὶ παθῶν p. 24, 8 Sch.: εὐταξία δὲ ἐμπειρία καταχωρισμοῦ πράξεων sive apud Cicero- nem (de offic. I 40, 112): sic definitur a stoicis, ut modestia (sc. εὐταξία) sit scientia rerum earum, quae agentur aut dicentur loco suo conlocandarum¹⁾.

1) Cf. Schuchardtium, 'Andron. Rhod. qui fertur libelli περὶ παθῶν pars altera de virtutibus et vitiis', Darmstadiæ 1883 p. 45.

Ipsam vero stoeae alterum patrem adisse videtur Dioscorides in conscribendo libro Chrysippum, cuius nomen apud Athenaeum laudatur p. 18^b. Brunkius quidem (p. 9) ab ipso Athenaeo stoici mentionem iniectam esse putavit velut p. 9^c. Sed ibi aliter res sese habet. Quae illic laudantur Chrysippi: *καὶ τὸ παρὰ πολλοῖς λαστανροκάκαβον καλούμενον βρωμα, ὡς φησι Χρύσιππος* Suida auctore s. v. *λαστανροκάκαβος* plenior Athenaeum secuto ex libris sumpta sunt *περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς* ¹⁾. Hos autem inter Athenaei fontes, quos ipse exscripserit, habendos esse contendimus, ac primum quidem, quod plerumque diligenter librorum numeri citantur, IV 137^f XIII 565^a quartus liber, III 89^d VIII 335^d 337^a IX 373^a XIV 616^{ab} quintus, VIII 335^e septimus laudatur liber. Deinde quae ex quarto libro (XIII 565^a) de barbarum rasurae historia enarrantur, amplioris ambitus sunt, quam ut intercedenti alicui auctori debeantur. Quae tanti spatii quasi excusandi causa his indicuntur: *οὐκ ἀκαιρως δὲ, ὡς ἐμὰντὸν πείθω, μεμνήσομαι τῆς λέξεως*, donec tandem leguntur: *καὶ ταῦτα μὲν ὁ Θανμάσιος εἶρηκε Χρύσιππος*. Tum facile perspicitur ipsum Athenaeum ex primario fonte XI 373^a parentheseos loco haec suo Marte intulisse de genere vocis *ὄρνεις: καὶ Χρύσιππος δὲ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς γράφει οὕτως 'καθάπερ τινὲς τὰς λευκὰς ὄρνιθας τῶν μελαινῶν ἡδίους εἶναι μᾶλλον'*. Denique fere integra ex his libris videntur I. VIII capita 13 usque ad 16 hausta esse, quae de voluptate sunt, ipsa cum testimoniorum larga copia, quantum quidem temporum ratio admittit, quae bene videntur Chrysippi indolem reddere citandi studiosissimi ²⁾.

Alia contra est ratio Chrysippeorum verborum p. 18^b (fr. 9). Quae non tam facile possunt seiungi quam Brunkio (p. 9) visum est: *ἐπετῆδεον γὰρ τὴν αὐτοδιακονίαν καὶ ἐκαλλωπίζοντο, φησὶ Χρύσιππος, τῇ ἐν τούτοις εὐστροφίᾳ*. Nam omnino non

1) Integrum titulum Laertii catalogus praebet (VII 7, 202): *περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς πρὸς Ἀριστοκρέοντα* ¹.

2) Cf. Laert. Diog. VII 7, 180. 181. X 1, 27. Galen. de Hipp. dogm. III 4 p. 314 sqq. K. Vide Zellerum 'hist. philos. Gr.' III 1^s p. 42.

licet separare Ulixis exemplum quod sequitur, qui o 321sq. re vera de se gloriatur:

δρηστοσύνη οὐκ ἄν μοι ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος
 πῦρ τ' εὖ νηῆσαι διὰ τε ξύλα δανὰ κεάσσαι
 δαιτρεῦσαι τε καὶ ὀπτῆσαι καὶ οἰνοχοῆσαι
 οἷά τε τοῖς ἀγαθοῖσι παραδρῶσι χέρηες,

ex quibus versibus ut persaepe apud Athenaeum epitomatorum culpa frustula tantum restare elucet. Tum plura essent remota. Fuisse tamen apud Dioscuridem haec exempla Chrysippeae *αὐτοδιακονίας* rectissime Brunkius animadvertit (p. 10), quod his ex more nostri de quo disputavimus quasi respondent verba quae praeierunt p. 17^b: *πολυτελεῖς δ' αὐτοῖς καὶ οἱ διακονούμενοι*. Nimirum verba p. 18^a: *ἐς τὸ πρέπον δὲ Ὀμηρος ἀφορῶν τοὺς ἥρωας οὐ παρήγαγεν ἄλλο τι δαιτυμένους ἢ κρέα* ab ipso Athenaeo consarcinata videntur collatis capitibus l. I 15. 45. 46. Nova inducuntur his: *καὶ ταῦτα ἐαυτοῖς σκευάζοντας*, ut hinc Chrysippi doctrinam incipere merito putemus. Bona fortuna eadem Ulixis Achilles exempla integriore forma servavit Aelianus in var. hist. VII 5 (fr. 9 p. 94, 19sq.) quibus Laertae quoque additur, quem sua manu hortum colentem deprehenderit filius. Iure his integrum Athenaeum, antequam grammatici huius opes discerpserint, ab Aeliano nobis reddi censebimus. Quamquam si communem fontem haec et Athenaeo et Aeliano suppeditasse males, sive fuit Dioscurides, sive ipse Chrysippus, non possumus refragari, quoad in has quidem res accuratius aliquis inquisierit de integro Athenaeo curis Kaibelii nunc edoctus.

Dio quoque Chrysostomus rhetor in oratione LXXI, quae *περὶ φιλοσόφου* habita est, hanc Chrysippeam rationem de Ulixis persona persecutus est. In qua oratione disputavit rhetor contra stoicorum illud placitum: *δεῖν πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι περιττὸν τὸν φιλόσοφον*, cuius generis fuisse Hippia et Ulixem Homericum. Quae de Ulixe omnigena eloquentia erudito enarrentur, redire ad Antisthenis interpretationem vocabuli *πολύτροπος* Ernestus Weber 'de Dione Chrysostomo cynicorum sectatore' ('stud. Lips.' X p. 228) comprobavit (cf. Duemm-

leri Antisthenica p. 23). Huc pertinent, quibus Ulixes, ut cum Chrysippo apud Horatium loquamur, tanquam vere 'sapiens operis sic optimus omnis sit opifex'. Sunt Dionis haec p. 378 RII: σχεδὸν δὲ καὶ "Ομηρος 'Οδυσσεῖα πεποίηκεν οὐ μόνον γνώμῃ διαφέροντα . . . ἀλλὰ καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων ἔμπειρον, τεκτονικῆς καὶ οἰκοδομίας καὶ ναυπηγικῆς. πῶς γὰρ ἂν τὸ λέχος ἐποίησεν ἀποκόψας τὸν τῆς ἐλάας θαλλόν, εἰ μὴ τεκτονικῆς ἐπιστήμων ἦν; Quae pertinent ad lectum geniale ab ipso Ulixee aedificatum (ψ 181 sqq.). πῶς δ' ἂν περιέβαλε τὸν θάλαμον, εἰ μὴ καὶ οἰκοδομῆσαι ἠπίστατο (ψ 192—194); πῶς δ' ἂν εἰργάσατο τὴν σχεδίαν οἷον ὧν ἔμπειρος ναυπηγίας (ε 234 sqq.); Quibuscum Aeliani conferas v. h. VII 5: καὶ τὴν σχεδίαν οὐ δεηθεὶς ναυπηγῶν . . . εἰργάσατο. Dein Dio: τὰ δὲ περὶ φυτεῖαν καὶ γεωργίαν εὐθὺς ἐκ παίδων ἔσπουδακὼς φαίνεται, παρὰ τοῦ πατρὸς δένδρα αἰτῶν καὶ ἀμπέλους (ω 336 sqq.). ἄλλως τε καὶ τοῦ πατρὸς γεωργοῦ ὄντος πάντῃ ἐπιμελοῦς τε καὶ ἐμπείρου εἰκὸς ἦν αὐτὸν ταῦτα μὴ ἀγνοεῖν (cf. Laertae exemplum apud Aelianum), ὅπου γε καὶ προκαλεῖται τὸν Εὐρύμαχον καὶ ἀμῆσαι καὶ ἀρόσαι (σ 365 sqq.). Denique cum Athenaeo et Aeliano conspirant haec: ἀλλὰ φησι καὶ τῶν τοιούτων ἔμπειρος εἶναι, μαγειρικῆς τε καὶ οἰνοχοίας καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης διακονίας, ἃ φησι τοὺς χεῖρονας τοῖς ἀγαθοῖς διακονεῖσθαι (ο 324).

Ne Aristarchum quidem haec Chrysippea interpretandi ratio effugit, cum apud Aristonicum ad Γ 261 haec legantur: ἡ διπλῇ ὅτι δύο ἐπεδέχοντο οἱ δῖφοι. διὸ νῦν Πρίλαμος ἡνιοχεὶ παραιβατοῦντος τοῦ Ἀντήνορος. καὶ ὅτι οἱ ἥρωες πάντες ἔμπειροι καὶ αὐτουργοί, διὸ καὶ Ὀδυσσεὺς ναυπηγεῖ (ε 234 sqq.), καὶ κυβερνᾷ (x 32). Haec autem de Ulixis αὐτοδιακονίᾳ sive αὐτουργίᾳ doctrina, ut his ipsis verbis utamur, qui stoicis omnium virtutum fuit exemplum¹⁾, quasi comprehenditur scholico quodam ad Θ 93 Ven. A adnotatum, ut πολυμήχανος cur appellatus esset Ulixes illustraretur. Quo in scholio duplici forma servato, quarum alteram Ven. B quoque exhibet, Ulixem se

1) Cf. Zellerum 'hist. philos. Gr.' III 1³ p. 335.

decim artium — si omnes computaveris, decem et octo enumerare poteris — peritum se praestare demonstratur. Neque desunt illae, de quibus apud Athenaeum Chrysippo auctore, Aelianum, Dionem, Aristarchum legitur. Quod scholion si non ad ipsum Chrysippum referendum esse putabis, tamen ex huius interpretandi more prodiisse facile concedes.

Deinde autem stoicorum sapientiae vestigia reperire nobis videmur in eis, quae de Circe et Ulixis sociis narrantur p. 10° (fr. 25 p. 105, 12—15). In quibus breviter contractis ex ipsius Homeri narratione mere ficta et fabulosa non facile intelliguntur verba: *ταῖς ἡδοναῖς ἐπακολουθήσαντας*. Quae ut recte explicantur, Heraclitum prodire iubemus in allegor. Homer. c. 72 haec docentem: *ὁ δὲ Κίρκης κυκεὼν ἡδονῆς ἐστὶν ἀγγελίον, ὃ πίνοντες οἱ ἀκόλαστοι διὰ τῆς ἐφημέρου πλησμονῆς συνὼν ἀθλιώτερον βίον ζῶσιν. διὰ τοῦτο οἱ μὲν Ὀδυσσεὺς ἐταῖροι χορὸς ὄντες ἡλίθιος ἤτιγται τῆς γαστριμαργίας. ἡ δὲ Ὀδυσσεὺς φρόνησις ἐνίκησε τὴν παρὰ Κίρκῃ τρυφήν. ἀμέλει τὸ πρῶτον ἐκ τῆς νεῶς ἀνιόντι καὶ πλησίον ὄντι τοῖς προθύροις Ἐρμῆς ἐφίσταται, τουτέστιν ὁ ἔμφρων λόγος. ὑφιστάμεθα γοῦν ἐτύμως αὐτὸν Ἐρμῆν λέγεσθαι παντὸς τοῦ νοουμένου κατὰ ψυχὴν ἐρμηνεῖα τινὰ ὄντα*. Ne quae ultimo quidem loco de Mercurio allegorica ratione exponuntur, Dioscuridi ignota fuisse nobis ex his recte colligere videmur, quae apud Athenaeum p. 16^b de ἐρμηνείᾳ leguntur (fr. 45), praesertim cum haec quoque Heracliti l. l. comparaveris: *γλῶττα δ' αὐτῷ θυσία, τὸ μόνον λόγου μέρος, καὶ τελευταίῳ ἐπὶ κοίτην ἰόντες Ἐρμῆ σπένδουσιν, ἐπεὶ πάσης φωνῆς ἐστὶν ὄρος ὕπνος*.

Eadem autem doctrina apud Porphyrium legitur in cod. Ambros. E ad γ 332, cui scholion praeter formae indolem vel inde vindicatur, quod ipsius nomen in scholii exitu citatur, ad versum *τάμνετε μὲν γλώσσας*] *τετραχῶς λέγεται. τὰς γλώσσας γὰρ τῷ Ἐρμῇ ἀντιθρῶν ὡς ἐφόρῳ τοῦ λόγου. καὶ ὅτε ἐμελλον κοιμηθῆναι, ἔθρυν γλώσσας δεικνύντες ὅτι τῆς ἡμέρας παρελθούσης οὐ χρῆ ἔτι λαλεῖν, ἀλλὰ καιρὸν ποιεῖσθαι ὕπνον μετὰ τὸ δειπνῆσαι τὴν νύκτα, uberius fere quam apud Heraclitum fuit. Huc autem referendum est scholion ad γ 341,*

ἐξήγησαν διὰ τί τοῖς θεοῖς ἀπένεμον τὰς γλώσσας, ex quo ad nostram rem spectant: οἱ δὲ ὅτι δεῖ παύειν αὐτήν (sc. τὴν γλῶσσαν) εἰς κοίτην ἰόντας. ὅθεν καὶ τῷ Ἑρμῇ πυμάτω σπένδεσκον (η 138). Eodem pertinent frustula ad η 138: διὰ τὸ μνείαν ἔχειν λόγου τὸν κοιμώμενον. ἥ ὅτι ὕπνου παρεκτικὸς ὁ θεός. E.¹⁾ Mirum autem illud est in hac re, quod inter sese confusi sunt Odysseae duo loci η 137. 138 et γ 332. 341. Nam illic in sacrificio Mercurio apud Phaeaces parato nihil legitur de linguis immolandis, ubi autem linguae commemorantur γ 332. 341, immo ut Neptuno sacrificium fiat, monet Minerva.

Heracliti autem et Porphyrii his in rebus consensus nos remittit ad communem quendam fontem, quem his quidem rebus non attactis Schraderus l. l. p. 393—406 detexit. Stoicarum illud corpus allegiarum est, quod Vitruvio aliquis vetustior condidit, ex quo thesauro Heracleo grammaticus (unde Probus et Sextus Empiricus) et Heraclitus materiam delibarent et enchiridio quodam breviato intercedente Stobaeus et Plutarchus personatus libelli de vita et poesi Homeri scriptor. Cuius memoriam Dielsius excitavit (de doxograph. Graec. p. 88 sqq.). Quod etiam Athenagoram, Minucium Felicem, alios in suum usum vocasse Neumannus monuit 'Gött. gel. Anz.' 1884 p. 360. Sed Porphyrium quoque in componendis quaestionibus Homericis compilatorem fuisse Schraderus comprobavit l. l.²⁾

1) Unde Porphyrii reliquiae videntur esse etiam scholia ad α 277 de vocibus [Ἑρμείας χροσόρραπες] . . . ὅτι ὁ λόγος θεός κτλ., ad α 305: . . . τὸ μῶλον, τοῦτό φησι τὸν τέλειον λόγον, ὅφ' οὗ βοηθούμενος οὐδὲν παθεῖν ἐδύνατο, ad ο 319: ἐπειδὴ τὸν Ἑρμῆν τοῦ λόγου λέγουσιν ἔφορον κτλ., alia.

2) Ex hoc stoicarum allegiarum corpore derivatum esse videtur etiam scholion ad Apollon. Rhodii A 517, eadem doctrina repletum: ὅτι ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς κρατῆρα κινεῖν, ὅτε μέλλοιεν καθένδειν, καὶ τὰς γλώσσας τῶν ἱερῶν ἐπιθύειν τῷ Ἑρμῇ καὶ ἐπισπένδειν οἶνον. καὶ ἴσως φναικῶς. ἐπεὶ γὰρ Ἑρμῆς λόγος εἶναι παραδέδοται, ὄργανον δὲ αὐτοῦ ἡ γλῶσσα, ἥτις ὕπνου ἐπιπεσόντος ἡρεμεῖ, εἰκότως τῷ Ἑρμῇ αὐτὴν θύουσιν. καὶ Ὀμηρος 'γλώσσας δ' ἐν πνυλὶ βάλλον'. Nam etiam in aliis Apollonii scholiis eundem fontem adhibitum esse potest demonstrari, ut Heilbutius in mus. Rhenan. vol. XXXIX p. 158 eam memoriam quae apud Dielsium p. 91 composita est iterari docuit in schol. Apollon. ad A 498.

Quae autem de Circe narrantur apud Heraclitum, leviter tanguntur apud Athenaeum, eadem ampliore ratione persecutus est etiam Porphyrius apud Stobaeum in eclogis (I 41, 60 G. p. 445 W.), itemque Pseudo-Plutarchus in c. 126 talia protulit, ut iam Dielsius l. l. p. 98 utrique in hac quoque exponenda re allegoriarum librum patuisse merito contenderit, variare tamen illos excerpando. Plane vero ex stoicorum ratione illud quoque de Ulixē dictum esse (Athen. p. 10^f): διὸ καὶ ἀπαθείς γίνεται eo facilius putabis, si tecum reputaveris stoicorum ἀπάθειαν et ex. gr. Laertii Diogenis illud: φασὶ δὲ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφόν¹⁾. Maxime cum his concinunt, quae Plutarchus personatus l. l. exhibet: Ὁ δὲ ἔμφρων ἀνὴρ, αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, οὐκ ἔπαθε τὴν τοιαύτην μεταβολήν, παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ, τουτέστι τοῦ λόγου, τὸ ἀπαθὲς λαβών.

Ex quo autem stoico auctore allegoriarum ille conditor suam de Circe et Mercurio doctrinam deprompserit, eundem Dioscuridi suppeditasse statuendum erit. Quem Chrysippum esse iure conicias, cum hunc Dioscuridem adisse supra viderimus. Inde etiam Dio Chrysostomus hanc de Circe explicationem petiisse videtur, qui fusius eam persequitur in orat. VIII p. 283 et 284 R et in or. LXXVIII p. 427 R II. Ubi Ulixis socii his praedicantur: δύστηνοι ἄνθρωποι καὶ ἀνόητοι, διεφθαρμένοι διὰ τρυφὴν καὶ ἀργίαν²⁾. Quam interpretationem Horatium quoque amplexum esse iudicamus in epistula ad Lollium in-eunte (I 2, 1 sqq.). Nam quibus exemplis illustrat melius docere Homerum, quid turpe, quid utile sit, philosophis, illa non tam ab ipso videntur ficta esse in 'relegendis' carminibus, quam Graecos sapiunt interpretes et philosophos atque eos stoicos³⁾. De Circe autem haec sunt (v. 23 sqq.):

1) Cf. Zellerum 'hist. philos. Gr.' III 1³ p. 234.

2) Vide eodem modo in Procopii epistula ad Orionem 117 (p. 579, 36 Herch.) Ulixem Circae et Sirenibus quasi ἡδοναῖς oblectari et propria virtute et μῶλν herba, i. e. λόγῳ, quam Mercurius donaverit, quae eidem stoicorum doctrinae originem debent.

3) Plane eadem atque Horatius Homerum docentem inducit Plutarchus person. l. l. c. 163: . . . ἐν τε τῇ Ἰλιάδι . . . ὅτι μέλλει λέγειν ὅσα διὰ τὴν Ἀχιλλέως ὀργὴν καὶ τὴν Ἀγαμέμνονος ὕβριν κακὰ τοῖς Ἑλλήσιν

Sirenum voces et Circae pocula nosti:

Quae si cum sociis stultus cupidusque bibisset,

Sub domina meretrice fuisset turpis et excors,

Vixisset canis immundus vel amica luto sus.

Illud 'stultus' bene explicabimus verbis Heracliteis: οἱ μὲν Ὀδυσσεὺς ἐταῖροι χορὸς ὄντες ἡλίθιος, Dioneis: ἄνθρωποι ἀνόητοι, Pseudo-Plutarcheis: ἄφρονες ἄνθρωποι, illud 'cupidus' Athenaei verbis: ταῖς ἡδοναῖς ἐπακολουθήσαντες. Circe autem 'domina meretrix' ἡδονῆς explicationem sat clare demonstrat.

Tertio loco peripatetica scrinia diripuisse Dioscuridem in conscribendo libello ut comprobemus in animo est. Quod lucrum ut faciamus, Dioscuridea apud Athenaeum l. I capita 17 et 18 subveniunt, in quibus de vini apud Homerum usu accuratius agitur. Plura in c. 17 conspirare cum Porphyrii quaestionibus Homericis ad A 623 et Z 265 servatis Schraderus animadvertit l. l. p. 375, ut Dioscuridis opus — nimirum Isocrateum eum habuit — inter eos libros esse censeret, quos Porphyrius in componendis quaestionibus adhibuisset (p. 376). Alia autem quae in his capitibus narrantur etiam proferri in Plutarchi quaestionum convivalium problemate l. V quarto nos subinde demonstrabimus. In quo quaestio quaedam agitur nota ex Aristotelis arte poetica (c. 25), quid sibi velint Achilles verba (I 203) 'ζωρότερον κέραιρε', quibus Patroclum merum infundere iubeat. Duae enim solutiones iam Aristotelis temporibus circumferebantur: καὶ τὸ 'ζωρότερον δὲ κέραιρε' οὐ τὸ ἄκρατον, ὡς οἰνόφλυξιν, ἀλλὰ τὸ θᾶπτον. Hanc autem quaestionem Porphyrius quoque tractavit ad I 203, quem una cum Plutarcho eodem fonte usum esse Schraderus l. l. p. 373. 421 sqq. comprobavit, peripatetico illo solutionum corpore, quod compluries commemoravimus. Neque licet de hac quidem re dubitare.

συνέβη (cf. Horat. l. l. v. 6—16), καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσειᾷ, ὅσοις πόνοις καὶ κινδύνοις περιπεσὼν ὁ Ὀδυσσεὺς πάντων τῇ τῆς ψυχῆς συνέσει καὶ κατερίᾳ περιεγένετο (cf. v. 17—26). cf. Porphyrii verba ad loc.: 'In Iliade enim ostendit vitia hominum, in Odyssea per Ulixis personam virtutes demonstrat.'

Priusquam autem ad ipsam hanc rem efficiendam aggredimur, aliud quid absolvere necesse est. Nam Athenaeus quoque in l. X p. 423^d, cum Ulpianus dipnosophista puerum admonuisset: *ἐμοὶ οὖν ὧ παλὶ ζωρότερον κέραιε*, ampliorem disputationem de *ζωρότερον* significatione inseruit, et solutionum ordine et ipsis enarrationis verbis Plutarcheae plane similem, auctam tamen quattuor comicorum testimoniis et Theophrastei libri *περὶ μέθης* quodam loco. Excerpsit Athenaeus, id quod Schraderus l. l. p. 375 adn. 1 rectissime vidit, Plutarcheum problema, cuius quaestiones convivales fuerunt in exemplis illius (II 52^d Plutarcho laudato alludit ad quaest. conv. I 6 iv), cuius memoriam in mente habuit, cum inter dipnosophistas Plutarchum grammaticum induceret (cf. Kaibelii praef. ad vol. I p. vi). Neque uno verbo opus esset, nisi Brunkius (p. 3 adn. 7) ob Theophrasti testimonium Athenaei et Plutarchi locos ad eundem fontem referendos esse censuisset. Quae res a Plutarchi in auctoribus adhibendis ratione, quantum quidem ad hos libros pertinet, plane esset aliena. Neque enim tantopere ad verbum exscribere solet fontes suos philosophus Chaeconeensis. Sed in propatulo res est. Comicorum testimonia nimirum Athenaeus suo Marte addidit, sive ex lexicis sibi suppetentibus deprompsit, sive comicorum lectioni debuit (cf. VIII 335^d). Iam vide compilantem Athenaeum. Nicerati apud Plutarchum sententiam ad verbum exscripsit, nisi quod nominis loco *τινὲς δέ* substituit. Quod autem Plutarchi *ὁ δὲ καὶ λόγον ἔχειν* immutavit in *γὰρ.....ἄτοπον* ex iudicii licentia factum est, nisi potius cum Schweighausero *οὐκ* excidissemavis. Subinde enim apud Plutarchum legitur *οὐκ ἄτοπον*. Male vero excerpserat Sosiclis opinionem, quod Empedocle auctore *ζωρός* idem esset atque *εὐκρατος*, comparativum autem stare positivi loco velut *δεξιτερόν* pro *δεξιόν*, *θηλύτερον* pro *θηλν*. Quibus apud Athenaeum respondent haec: *ἄλλοι δὲ τὸ εὐκρατον ὡς περὶ τὸ δεξιτερόν ἀντὶ τοῦ δεξιού*, quae sic fere non intelleguntur, nisi forte grammaticus ille epitomator sexti septimive saeculi integrum Athenaeum contraxit. Denique si Antipatri sententiam cum Athenaeo comparaveris, apud hunc super-

esse invenies τὸ ζα ὅτι μέγεθος ἢ πλῆθος σημαίνει, quod verbum nisi apud Plutarchum in memoria tam lacunosa excidisse putabis, Athenaeum ipsum adiunxisse facile credes. Quare feliciter gesta Athenaeus Plutarchum de manibus posuit. Etiam Diphili versus adscripsit ratione non habita, quod ἐνζωρότερον ibi nulli responderet earum significationum quas modo protulerat. In somniando Theophrasti quoque testimonium adglutinavit cum versibus Empedoclis, quod eandem explicationem iam ex Plutarcho adposuisset, plane securus. Unde tamen Theophrasti locum, cuius περὶ μέθης liber in dipnosophistarum l. X et XI compluries obviam fit, Athenaeus sumpserit, fere certo licet autumare. Loco illum subsequenti (X p. 424^{af}) quae Theophrastus narravit, Hieronymus Rhodius recepit 'καὶ οὗτος ἐν τῷ περὶ μέθης' ¹⁾, quem non ipsum in manibus Athenaeum habuisse ex l. XIII p. 556^b conclusit Bappius (*Beiträge zur Quellenkritik des Athenäus* in commentat. Ribbeck. p. 260), immo Seleuco grammatico Homérico Tiberii convivae deberi hanc quidem partem merito comprobare studuit (p. 265). Huius enim 'περὶ ἀρχαίων συμποσίων' opes Athenaeum in primo et decimo potissimum libro itemque in quarto et undecimo compilasse, sive 'ἐν συμμικτοῖς' sive alicubi in illius libris fuissent compositae. Quamquam quomodo certiores fines Seleuco apud Athenaeum possint adscribi, aliis demonstrandum reliquit. Ex eiusdem ratione apparet Theophrasti de ἀκρατοποσίῳ verba (p. 427^a) cum Chamaeleontis 'ἐν τῷ περὶ μέθης' enarrationibus (p. 427^b) ad Seleucum, inde ad Athenaeum pervenisse. Eadem fuit via testimonii p. 429^b (cf. Bapp. p. 261 l. l.), eadem l. XI p. 463^c et 465^b, si Bappii (p. 263) coniectura de capite quarto (p. 460^f) et Chamaeleontis περὶ μέθης testimonio recte se habet, id quod nobis videtur. Nam haec quoque capita 'περὶ ἀρχαίων συμποσίων' sunt. Eodem pertinet l. XI c. 18: ἔθος

1) De his περὶ μέθης peripateticorum litteris Aristotelis, Theophrasti Hieronymi Rhodii, Chamaeleontis et quae inter singulos intercedat ratio - cf. Rosium in Aristot. pseudopigr. p. 116 et uberius disputantem Koepkium 'de Chamaeleonte peripatetico' (1856) p. 39 sq., de Aristotelis et Theophrasti libris his Zellerum 'hist. philos. Gr.' II 2^a p. 103 adn. 1.

δ' ἢν πρότερον ἐν τῷ ποτηρίῳ ὕδωρ ἐμβάλλεσθαι κτλ. laudato Theophrasto quamvis titulo περὶ μέθης omisso, qui locus bene coniungitur cum l. X p. 427^d.¹⁾ Uno autem loco (XI p. 497^e) sub lemma *ἐντόν* Theophrasti verba ex lexicographo quodam Athenaeo videntur innotuisse, quem Pamphilum esse ex Schoenemanni l. l. ratione facile credes, certis causis adhuc comprobari nequit. Quibus expositis non dubitamus, quin eo de quo agimus loco p. 423^f Athenaeus Theophrasti testimonium cum Empedoclis versibus ex Seleuco Plutarcheae disputationi adnexuerit. Hoc quoque pro certo fere licet statuere fuisse Theophrasteam explicationem Empedoclis versibus nixam etiam in corpore illo peripatetico, unde eam Plutarchus in suas res deduxit (l. l. V 4 i 3), velut continebatur illud Aristotelis: esse *ζωρότερον* idem atque *θᾶτον*, quod et Plutarchus (l. l. V 4 ii 1) et Porphyrius (ad I 203) in suum usum vocaverunt.

Sed Dioscurideum cum hoc Plutarchi problemate conspirat fr. 22 apud Athen. I p. 10^e. Quae verba primum quidem, quo loco nunc leguntur, vix possunt fuisse apud integrum Athenaeum, nequaquam apud Dioscuridem. Sic enim plane seiunguntur verba: *ἴσως οὖν οὐκ ἐγίνωσκεν κτλ.*, quibus ad Nestoris et Machaonis exemplum ineunte capite tractatum revertitur auctor. Nam quae de Hectore et Hecuba narrantur, huic exemplo inserta fuisse etiam nunc cognoscimus. Commissurae enim instar sunt verba: *καίτοι ἀλλαχοῦ λέγων τὸν οἶνον ἐκλύειν τὴν ἰσχὺν καὶ ἀπογνιῶν* et Hectoris ad Hecubam versus (Z 265):

Μὴ μ' ἀπογνώσης, μένεος δ' ἀλκῆς τε λάθωμαι.

Multa autem in transponendis singulis enuntiatis peccasse Athenaei epitomatores Kaibelius larga exemplorum copia demonstravit in Herm. vol. XXII p. 328 adn. 1, id quod hoc quoque loco eum commisisse non negabis. Videntur autem haec verba apud Dioscuridem fuisse in fronte totius de vini apud Homerum usu disputationis, quo loco apud Pseudo-Plutarchum l. l. c. 206 leguntur (fr. 22 p. 102, 24 sqq.). Quod autem varia no-

1) Alii etiam, quos hoc capite Athenaeus laudat auctores, in Seleucis partibus citati erant: Xenophanes p. 462^c l. XI, Anacreon p. 427^{a b d} 429^b. 430^d l. X, Hesiodus p. 428^b l. X.

verit Homerus miscendi vini genera et suam Achilles habuerit mixtionem, in Plutarchi problematis ea parte insunt, in qua ipse Plutarchus suam enarrat solutionem. Ut enim Achillem contra Zoili crimen defendat, Phoenicem, Ulixem tamquam seniores meraciore vino gaudere Pelidem bene scientem fuisse profert. Dein haec leguntur: *ἔπειτα Χείρωνος ἄν μαθητὴς καὶ τῆς περὶ τὸ σῶμα διαίτης οὐκ ἄπειρος ἐλογίζετο δῆπον-θεν, ὅτι τοῖς ἀργοῦσι καὶ σχολάζουσι παρὰ τὸ εἰωθὸς σώμασιν ἀναιμένη καὶ μαλακωτέρα κράσις ἀρμόζει.* Tum ob medicinae artem praedicatur Achilles et bibendi temperantiam. Unde haec quoque explicantur: *Λοιδορούμενος δὲ τῷ Ἀγαμέμνονι πρῶτον αὐτὸν οἰνοβαρῇ προσείλεγκεν (A 225) ὥς μάλιστα τῶν νοσημάτων τὴν οἰνοφλυγίαν προβαλλόμενος.* Dioscuridis autem de temulentia disputantis apud Athen. p. 11^b haec sunt: *καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δ' ὀνειδίζων τῷ Ἀγαμέμνονι φησιν (A 225) 'οἰνοβαρές, κυνὸς ὄμματ' ἔχων'.* Denique in Plutarcheae quaestionis exitu Achillis *συνήθην κράσιν* componas cum Athenaei *καθημερινῇ*. Ergo in sua ipsius quidem solutione enarranda Plutarchus Dioscuridem secutus videtur esse, cuius opus ei suppetiisse convivales quaestiones conscribenti Schraderus evicit l. l. p. 373 sqq. Sed eandem quamvis curtatam Porphyrius servavit (ad I 203): *οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθους (sc. λύουσιν). . . ἢ ἴσως ὥς μουσικὸς καὶ ὑδαρέστερον πίνων, ἀφ' ὧν ὀνειδίζει καὶ οἰνοφλυγίαν Ἀγαμέμνονι.* Quam ob rem etiam in corpore illo peripatetico fuisse videtur, quod et Plutarcho et Porphyrio patebat. Quae coniectura duabus causis nobis confirmari videtur. Primum quidem peripatetici illi solutores id agebant, ut heroum dicta et facta contra Platonis potissimum et Zoili opprobria defenderent (cf. Schrader. l. l. p. 424). Zoilum illud *ζωρότερον κέραιε* Achilli crimini obvertisse Plutarchus docet, Plato autem de re publ. III p. 390^a vituperaverat Achillis verba: *οἰνοβαρές, κυνὸς ὄμματ' ἔχων.*¹⁾ Dein Plutarchus et Porphyrius conspirant in ipsa voce *οἰνο-*

1) Quem versum multifarie etiam defendisse solutores vide apud Porphyrium ad A 225, quas res ex eodem peripateticorum opere collectaneo prodiisse Schraderus opinatur l. l. p. 426.

φλυγιά', quae ad Aristotelis illud nos remittit (de arte poetica c. 25): οὐ τὸ ἀκρατον ὡς οἰνόφλυξιν' ἀλλὰ τὸ θάπτον, quam solutionem illud corpus continuisse ex Plutarchi et Porphyrii consensu constat. Quae cum ita sint, his rebus exponendis et Dioscuridi et Plutarcho et Porphyrio eundem praesto fuisse fontem elucet. Ergo Dioscurides quoque copias illas peripateticorum solutorum novit et suae materiae adhibuit.

Qua re comprobata ad quaestionem eam delabimur, utrum Porphyrius omnino in quaestionibus Homericis componendis Dioscuridis περὶ τῶν παρ' Ὀμήρου νόμων librum adhibuerit, id quod ex Schraderi observationibus (l. l. p. 374 sqq.) constare videbatur, an ex eodem fonte peripateticarum illarum solutionum et Dioscuridi et Porphyrio suppeditata sint, quae similia uterque exhibet. Quamquam autem et Dioscuridis¹⁾ et Porphyrii libris contractis tantum utimur, tamen certum iudicium fieri potest. Quae adhuc Schraderus ex Dioscuridis opere in Porphyrii quaestiones transiisse putabat, ad Athenaei ipsum illud caput 17 spectant de vini apud Homerum usu et ad sententiam quandam de cenis heroum apud Athenaeum c. 19 exeunte et apud Porphyrium ad Θ 53 explanatam. Quae de Hectore et Hecuba apud Athenaeum leguntur p. 10°: καὶ ἡ μὲν ἀπερισπάστως ἐπαινεῖ τὸν οἶνον, ὃ δὲ μετὰ ἄσθματος ἥρων ἀπωθεῖται, apud Porphyrium ad Z 265 in quaestione breviori forma (p. 101, 23 Schr.) his respondent; ἡ ὅτι μετέωρον ἔχει τὸ πνεῦμα ὡς δορυαῖος ἐλθὼν, σπεύδει δὲ καὶ ἀπελθεῖν δορυαῖος. Quae autem apud Athenaeum sunt: καὶ ἡ μὲν ἀξιοῖ σπεύσαντα πιεῖν, ὃ δὲ καθημαγμένος ἀσεβὲς ἡγείται, apud Porphyrium in ampliori quaestione forma (p. 101, 5 sqq. Schr.) ea solutione continentur, qua 'καθ' ὑπερβατόν' versus Z 265 post 268 transponitur. Quas res tam ample apud Dioscuridem narratas fuisse, ut hinc Porphyrius eas potuerit in suum usum convertere, praesertim cum hoc de Hectore et

1) Satis tamen integram Dioscuridis commentationem ab Athenaei epitomatore traditam esse Kaibelius coniecit in praef. Athen. vol. I p. xvii, quod in libris V et XI epitomator Homericarum rerum studiosum se praestitisset.

Hecuba exemplum medium in Nestoris et Machaonis insertum fuisse comprobaverimus, quis est qui credat? Immo ex eadem illa peripateticorum doctrina haec ad utrumque manaverunt. Item apud Porphyrium ad A 624 de Nestore Machaoni saucio Pramnium vinum ministrante quaestio illa, utrum in ipso potando cibos edi oporteat necne, diligentius et fusius exponitur, quam ut ex Dioscuride (fr. 23 p. 104, 2—9) sua delibare potuerit Porphyrius. Hoc quoque loco uterque eodem fonte usus est.¹⁾

Restat ut Porphyrium de Homericis cenis ad Θ 53 disputantem audiamus: *δείπνον λέγεται καὶ τὸ ἐξ ἐωθινοῦ ἀκράτισμα, ὡς νῦν ἐν τοῖς προκειμένοις (Θ 53. 54), καὶ τὸ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενον ἄριστον, ὡς ἐν τῷ*

ἥμος δὲ δρυτόμος περ ἀνὴρ ὠπλίσσατο δείπνον (A 86). καὶ πάλιν ἄριστον τὸ ἀκράτισμα·

ἐντύναντο ἄριστον ἅμ' ἡοῖ κειαμένῳ πῦρ (π 2).

Quocum Dioscurides, postquam Aristarchum secutus de tribus Homericis cenis sententiam exposuit, conspirat in fr. 29 p. 109, 10—14. Etiam haec optime potuerunt locum habere in peripatetico illo opere, unde ad utrumque pervenerint, quippe quae

1) Quomodo autem hae de Nestore et Hecuba narrationes apud Dioscuridem compositae fuerunt ita, ut illic Homerus commendare videretur vini usum, hic reicere, eadem ratione iam una tractatae fuisse videntur in corpore illo peripatetico. Nam apud Porphyrium quoque in quaestionum ipso opere olim has coniunctas exstitisse probabile est. (De pristino quaestionum ordine cf. Schrader. l. l. in praefat. p. iv. v.) Quae enim solutiones ad Z 265 et A 624 nunc traduntur, ex iisdem partim videntur prodiiisse. Sic ad Z 265 in priore scholio (p. 100, 21 Schr.) leguntur haec: *ἡ γὰρ τροφή σὺν τῷ οἴνῳ τὸ πλεῖστον συμβάλλεται εἰς δύναμιν, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπεν ὁ ποιητής (I 706).*

σίτον καὶ οἶνοιο, τὸ γὰρ μένος ἐστὶ καὶ ἀλκή (Diomedes loquitur) καὶ πάλιν (T 167 sq., sunt Ulixis).

ὅς δέ κ' ἀνὴρ οἶνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς ἀνδράσι θυσιάζεσσι κτλ.,

quibuscum Dioscuridis conferas fr. 23 p. 104, 6—9. Quo pertinent quae in posteriore scholio sunt (p. 101, 21 Schr.): *ἢ ὅτι διχα τροφῆς βλάπτει τῶν νεύρων καθαρπτόμενος, ὥς φησι Λύκος.* Quae optime demum ex medicorum ratione explicantur quaestione ad A 624 servata. Omnem autem horum scholiorum doctrinam Dioscurides quasi comprehendit fr. 23 p. 104, 2—5.

prohibeant ab Homero luxuriam quandam, quod bis tantum Homericus heroes videantur cenasse, cum ἄριστον et δειπνον nominibus eadem significetur cena.¹⁾

In eodem de temulentia capite Athen. l. I 18 quae narrantur, quod iactantiae poenam paene luisset Aeneas (fr. 25 p. 105, 20. 21, p. 106, 1—3), eadem morali ratione deflexa leguntur in scholio Ven. B ad Y 84: παιδευτικὰ ταῦτα, τῆς παρὰ τοῖς συμποσίοις προπετείας ἀπαλλάσσοντα, δι' ὧν φησι τὸν Αἰνείαν διὰ τὰς παρ' οἴῳ ὑποσχέσεις ὀλίγον δεῖν κινδυνεύσαι. Quam doctrinam ex eodem fonte, ex quo de vini apud Homerum usu suae rei Dioscurides fructum cepit, et huic suppeditatam esse et in scholia pervenisse probabile est, ex peripatetico illo collectaneo opere.

Certius autem hunc eundem fontem nobis deprehendere videmur in eis quae de vetustis cantoribus disputavit Athenaeus p. 14^b sqq. (fr. 37 p. 116, 1 sqq.) collatis scholiis quae ad γ 267 aetatem perduraverunt. Peripatetici enim Demetrii Phalerei²⁾ potissimum sunt quae illic exponuntur: οὕτω Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς. Aliis narratis de Demodoco cantore Pythia vincente, cum Menelaus et Ulixes Delphicum Apollinem adirent, haec leguntur: τὸν δὲ Δημόδοκον εἰς Μυκήνας λαβὼν Ἀγαμέμνων ἔταξε τὴν Κλυταιμῆστραν τηρεῖν. ἐτίμων δὲ λίαν τοὺς ὠδοὺς ὡς διδασκάλους τῶν τε θείων καὶ παλαιῶν ἀνδραγαθημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων πλεον τὴν λύραν ἡγάπων. ὅλοι δὲ καὶ Κλυταιμῆστρα τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν. οὐ γὰρ φοβέειν ἀλλ' ἀφορίζειν αὐτὸν ἐκέλευσε. Quae amplius aliud

1) Eandem sententiam amplectuntur scholia Ven. A et quod paulo plenius est Ven. B ad B 381: δειπνον τὸ ἐωθινὸν ἄριστον (velut Porph. ad Θ 53), ὃ δι' ἀνάγκην πρὸ τοῦ δέοντος ποιοῦνται. δόρπον δὲ τὸ ἐσπερινὸν δόρπον τι ἐν, τὸ μετὰ τὴν παῦσιν τῶν δοράτων διδόμενον. τὸ δὲ δειπνον ἐστ' ὅτε πᾶσαν τροφήν. Αἰσχύλος δὲ κακῶς ἄριστα δειπνα δόρπα θ' αἰρεῖσθαι, τρισὶ δ' οὐδέποτε οὔτε μνηστῆρες οὔτε μὴν κύκλωψ ἐχρῶντο τροφαῖς, quae ampliore etiam ratione Eustathius persequitur ad B 381 p. 242, 17 sqq. Ex iisdem peripateticis thesauris haec originem ducere nunc probabile videtur.

2) Huius de studiis Homericis vide Sengebuschii dissertationem Homericam priorem in Dindorfii Iliadis edit. p. 89 sqq.

Ambrosiani libri *E* scholion persequitur ita, ut ipsius Athenaei verba bene possint cum his componi, id quod Schweighauserus in animadvers. ad locum princeps indicavit.

Athenaei sunt:

σωφρον δέ τι ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος καὶ φιλοσόφων διάθεσιν ἐπέχον.

Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ Κλυταιμῆστρᾳ φύλακα καὶ παραινετῆρά τινα· ὃς πρῶτον μὲν ἀρετὴν γυναικῶν διερχόμενος ἐνέβαλλέ τινα φιλοτιμίαν εἰς καλοκάγαθίαν, εἶτα διατριβὴν παρέχων ἠδεῖαν ἀπεπλάνα τὴν διάνοιαν φανύλων ἐπινοιῶν. διὸ Αἴγισθος οὐ πρότερον διέφθειρε τὴν γυναῖκα πρὶν τὸν ἀοιδὸν ἀποκτεῖναι ἐν νήσῳ ἐρήμῃ.

scholii:

τὸ ἀρχαῖον οἱ ἀοιδοὶ φιλοσόφου τάξιν ἐπέσχον καὶ πάντες αὐτοῖς προσεῖχον ὡς σοφοῖς, καὶ παιδευθῆναι τούτοις παρεδίδσαν τοὺς ἀναγκαίους.

καὶ ὁ καταληφθεὶς σὺν παρὰ τῇ Κλυταιμῆστρᾳ ψδὸς πονηρὰς ἐπινοίας ἐγγίνεσθαι ἐκώλυε, διηγούμενος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀρετὰς.

καὶ ἕως τούτου ἔσωφρόνει, ἕως αὐτῇ παρῆν οὗτος.

Quod scholion ex eodem fonte prodiisse atque illud, cuius fronti ipsum Demetrii nomen praefixum est, haec ultima quoque verba demonstrant: τοῦτόν τινες Χαριάδην, οἱ δὲ Δημόδοκον καλοῦσιν, οἱ δὲ Γλαῦκον. Nam illa de Chariade sententia est Timolai, in altero quoque scholio commemorata: Τιμόλαος δὲ ἀδελφὸν αὐτόν φησιν εἶναι Φημίον, ὃν ἀκολουθήσας τῇ Πηνελόπῃ εἰς Ἰθάκην πρὸς παραφυλακὴν αὐτῆς· διὸ καὶ βίᾳ τοῖς μνηστῆρσιν ἔδει coniuncto scholio ad α 325: οὗτος ὁ ἀοιδὸς (secl. Phemius) ἀδελφὸς ἦν Χαριάδου (cf. Dind. adnot.) τοῦ Κλυταιμῆστρας ψδοῦ συνάρας ἀπὸ Λακεδαιμονος Πηνελόπῃ. Demodocum autem illum nominatum fuisse Demetrium Phalereus voluit, nescio quis Glaucom. Cum Timolai autem verbis de Phemio Penelopae quasi custode prolatis haec conspirant quae apud Athenaeum insecuntur: τοιοῦτός ἐστι (velu

Clytemestrae) καὶ ὁ παρὰ μνηστῆρσιν αἰδῶν ἀνάγκη, ὅς τοις ἐπεδρεύοντας τῇ Πηνελόπῃ ἐβδελύττετο. Dein quae super Demodoci de Marte et Venere cantu apud Athen. p. 14° (fr. 37 p. 116, 13—17) sunt, his duas contineri solutiones Wilamowitzius rectissime animadvertit, cum ἡ particulam inter utramque vellet inseri. Quas ex eiusdem peripatetici corporis indole illa, qua ab Homero hoc quoque prohiberetur crimen, petitas esse fere certo licet statuere. Denique haec quoque Athenaei: καὶ τοῖς μνηστῆρσιν ἄδει πρὸς τὴν αὐτὴν βουλὴν ὁ Φῆμιος νόστον Ἀχαιῶν (α 326) quodammodo cum scholii ad α 327 possunt comparari hac solutione: καὶ φημὲν ὅτι οἰκονομικῶς ὁ Φῆμιος τοῦτο ποιεῖ, ἵνα τῆς τοιαύτης ἀοιδῆς τοῦ Φημίου ἡ Πηνελόπη ἀκρωμένη τοῦ οἴκειου ἀνδρὸς μνημονεύῃ καὶ ἀποσοβῇ τοὺς μνηστῆρας. Hoc scholion ad eundem fontem revocandum esse non negabis, sive intercesserit Porphyrius, sive ex ipso illo corpore in scholia devenerit, quod ambigi potest. Probamus autem Wilamowitzii, in quam nos quoque incideramus, correcturam 'πρὸς τὴν αὐτὴν βουλὴν' pro codicum memoria 'αὐτῶν', ut haec verba quasi respondeant illi 'οἰκονομικῶς', quod 'consulto' cecinisset Phemius Achivorum reditum. Nam in Schweighauseri traditae scripturae explicatione 'ipsorum admonendorum causa' vix aliquis acquiescat.

Ad peripatetici corporis subsidia etiam in eis proferendis confugit Dioscurides, quae apud Athen. I p. 17° de Ulixe et Achille leguntur inter sese certantibus gaudente Agamemnone, 'λόγῳ ἢ μάχῃ αἰρεῖσθαι δεῖ τὸ Ἴλιον' (fr. 36 p. 115, 13—17). Nam qua de re inter sese certaverint, ex Homero non discernimus. Sed aequè peritum se praestat Porphyrius in solutionibus ad θ 75. 77 servatis, ut probum illud ab Homero arceatur, ne 'χαιρέκακος' videatur Agamemnon de amicorum contentione. Haec potissimum adferre iuvabit ad θ 77: λύουσι δὲ ἐκ τῆς λείψεως οἱ μὲν, ὅτι μάχονται οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον ἀφιλέχθως, ἀλλὰ καὶ φιλονεικοῦντες ὑπὲρ καλοῦ καὶ ἀρετῆς, quibuscum Dioscuridis componas haec: ἀλλ' ὠφέλιμοι αἱ φιλοτιμίαι ζητούντων κτλ. Infra autem sunt: καὶ ὁ μὲν Ἀχιλλεύς ἔλεγε δι' ἀνδρείαν ἁλῶναι τὸ Ἴλιον, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς διὰ μηχανῆς καὶ

φρονήσεως, et ad 9 75 haec sunt: ὁ μὲν βιάζεσθαι παρήγει
 ὁ δὲ δόλῳ μετελθεῖν. Unde Schweighauseri coniecturam,
 qui λόγῳ in δόλῳ apud Athenaeum corrigi voluit, confirmari
 lubens concedes. Cum Porphyrii et Dioscuridis consensus tum
 ipsa rei indoles peripateticum prodit opus.

Denique idem liber eis videtur quodammodo subesse, quae
 leguntur p. 9^b (fr. 1 p. 90, 18—21, p. 91, 1. 2) de Nestoris sacri-
 ficio, qui ipse cum filiis mactaverit boves βασιλεὺς ὦν καὶ πολ-
 λούς ἔχων ὑπηκόους. Nam quae secuntur, quod sanctissimum
 diisque acceptissimum illud sit sacrificium, quod per cognatos
 amicissimosque fiat viros, tanquam solutionis instar sunt quae-
 stionis Porphyrianae (ad γ 411.412): διὰ τί ὁ Νέστωρ βασιλεὺς
 ὦν τοῖς αὐτοῦ παισὶν ἐπιτέλλει τὰ τῶν δούλων καὶ τῶν ὑπὸ
 χεῖρα; Quamquam hoc quidem loco haec aetatem non tulerunt.)

1) Eiusdem originis nobis videntur esse, quae apud Athen. XIV p. 660^b
 sunt: καὶ Ἀγαμέμνων δὲ παρ' Ὀμήρῳ θύει βασιλεύων. φησὶ γὰρ ὁ ποιη-
 τὴς (Γ 292 sqq.).

ἢ καὶ ἀπὸ στομάχου ἀρνῶν τάμε νηλεὲς χαλκῷ
 κτλ. et haec potissimum: καὶ Θρασυμήδης ὁ τοῦ Νέστορος νιὸς ἀναλαβὼν
 πέλεκυν κόπτει τὸν βοῦν, ἐπεὶ διὰ τὸ γῆρας ὁ Νέστωρ οὐκ ἐδύνατο.
 συνεπόνον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ ἄλλοι ἀδελφοί. Sed vix ex Dioscuride huc
 illata videntur. Nam omnino in his capitibus de coquis sacrificiis sermo
 est, in hoc quidem de huius artis prisco honore. Haec autem Homerica
 exempla quamquam non tam arte cohaerent cum ipsis eis quae antecedunt,
 tamen nobis vix separanda videntur ab censorum Romanorum exemplo,
 quod subsequitur, quippe qui ipsorum manu victimas ceciderint. Quod ab
 Dioscuride alienum est. Contra hoc loco Dioscuridem putamus Nestoris
 exemplum protulisse, quo nunc apud Athenaeum est. Ubi non tam hanc
 heroum ἀντουρχίαν curavit, quam id comprobare voluit bovem sacrificasse
 regem et bubulae carnis Pyllos quoque edisse heroas (cf. p. 9^b). Neque
 quae de praeconum apud Homerum ministerio hoc Athenaei capite sunt
 (p. 660^c), Dioscuridi tribuimus, quamquam quodammodo cum scholio ad
 o 319 conveniunt. Eadem fere in l. X p. 425^d ita interposita sunt, ut
 disputationis cursum interrumpant (cf. Bapp. in comment. Ribb. l. l. p. 260)
 eodem Cleidemo laudato (cf. Müller. F. H. G. I 359 sqq.), cuius partes sunt
 in his Athenaei l. XIV capitibus 79. 80.

CAPUT II.

Quoniam de fontibus Dioscuridei libri disputavimus, quantum ex Brunkii dissertatione ei adscribere licet, alterum illud interest: novis detectis vestigiis propagare libelli fines. Ac primum quidem operis expilatorem proferimus adhuc ignotum. Nam Dionem quoque Chrysostomum novisse Dioscuridis librum et in suum usum convertisse contendimus. Quam ad rem comprobendam exordium capere lubet a media altera oratione, in qua quid Homerus de optimo rege doceat, Philippus et Alexander inter sese disceptantes inducuntur.

Ubi Alexander p. 87 R:

ἐνὼχῃ γε μὴν ἀπὸ κρεῶν τοὺς ἥρωας ¹⁾ καὶ τούτων βοείων ²⁾, ὁῦλον ὅτι ἰσχύος, οὐχ ἰδονῆς ἔνεκεν.

τὸν γοῦν Ἀγαμέμνονα τὸν συμπάντων βασιλέα καὶ πλουσιώτατον βοῦν ἀεὶ φησιν θύειν καὶ ἐπὶ τοῦτον καλεῖν τοὺς ἀρίστους. καὶ τὸν Αἴαντα μετὰ

Quibuscum plane congruunt apud Athenaeum haec p. 8^f:

ἀπλὴν οὖν ἀπέδωκε τὴν διαίταν πᾶσι, ὅπτια παρατιθεῖς πᾶσι κρέα, καὶ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βόεια καὶ οὐ θορία καὶ κανδύλην, . . . ἄλλ' ἀφ' ὧν εὖ ἔξειν ἔμελλον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν.

Αἴαντα γοῦν ³⁾ μετὰ τὴν

1) Utrum ὁπτῶν hoc loco apud Dionem exciderit, id quod facile fieri potuit in tanto genetivorum numero, necne, dubii haeremus, cum gravius videatur, quam quod Dionem prorsus praetermisisse probabile sit, nisi forte ipsam ob genetivorum copiam consulto contempsit scriptor elegantiae sermonis studiosissimus.

2) Suidae s. v. Ὅμηρος ex integriori Athenaeo plane eadem sunt: κρεῶν , καὶ τούτων ὁπτῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βοείων.

3) οὖν exhibent epitomae codices, γοῦν correxit Dindorfius, probavit Meinekius. Quod et sensu paene flagitatur et Dionis loco commendatur: τὸν γοῦν Ἀγαμέμνονα . . . καὶ τὸν Αἴαντα κτλ. Kaibelius quidem titulum scripturam retinuit, cui in eodem constituendo enuntiatio ne illud

τὴν νίκην φιλοφρονεῖται τοῖς | μονομαχίαν νώτοισι βοι
νώτοις τοῦ βοός. | γέραιρεν ὁ Ἀγαμέμνων.

ἰχθύων δὲ οὐδέποτε γενομέ- |
νους αὐτοὺς ἐποίησε καὶ ταῦτα |
ἐπὶ τῆς θαλάττης στρατοπε- | p. 9^a: Ἑλλήσποντον δὲ Ὅμ
δεύοντας, καίτοι τὸν Ἑλλήσ- | ρος ἰχθυόεντα προσαγι
ποντον, ὥσπερ ἐστίν, ἰχθυ- | ρεύων. καὶ εἰς εὐδαμ
όεντα ἐκάστοτε καλῶν. | νίαν δὲ καταριθμῶν τὸ π
θάλασσαν ἰχθῦς παρέχει
ὅμως τούτων οὐδὲν οὐδέ
ποιεῖ προσφερόμερον.

πάνυ γὰρ ὀρθῶς αὐτὸ τοῦτο |
ἀπεμνημόνευσεν ὁ Πλάτων. | p. 9^b: καὶ τοὺς μνηστῆρας
ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μνηστῆρας | δὲ ὑβριστὰς ὄντας καὶ πρι
ἰχθύσιν ἐστι, σφόδρα ἀσελ- | ῆδονὰς ἀνειμένους οὐ
γεῖς καὶ τρυφεροὺς ὄντας, | ἰχθῦς ἐσθίοντας ποιεῖ οὐ
ἐν Ἰθάκῃ καὶ ταῦτα ἐστιω- | ὄρνιθας. Denique compara ha
μένους. | p. 9^a: καὶ ἐν τῇ Ἰθάκῃ εἰδι
λιμένας πλείους καὶ νῆσι
προσεχεῖς πολλάς, ἐν αἷς ἰχθ
ων ἐγένετο πλήθος.

Eundem et Chrysostomo et Athenaeo fluxisse fontem lu
clarius est. Quaecunque autem sunt apud Dionem, fuis
omnia apud Dioseuridem certis argumentis etiam nunc co
probari potest. Nam quae de Agamemnonis conviviis in Atl
naei epitoma nunc desiderantur, Suidas servavit ex integritate
Athenaeo s. v. Ὅμηρος (fr. 1 p. 90, 3. 4). Qua re argumenti
gravissimum eis addere licet, quae Kaibelius et Brunkius pu
tulerunt, quo uno Hilleri de Suidae interpolatore infringat

quidem concedimus, quod βοῶν deleri voluit, cum Suidas illud omisisset
Quamquam autem in versibus H 321. 22, quo haec spectant, βοῶν expr
sim mentio non fit, tamen hic illud deesse non potest, quod potissimum
auctoris interfuit, 'bubula' terga proposuisse Aiaci Agamemnonem.

opinio. Quod autem illud quoque legebatur apud Dioscuridem abstinuisse heroas piscibus *καὶ ταῦτα ἐπὶ θαλάττης στρατοπεδεύοντάς*, huius observatiunculae testis Plutarchus est (in quaest. conv. IV 4 III 4)¹⁾ eundem fontem secutus: *ὥς μὲν ἰχθύσι χρῆσθαι παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον στρατοπεδεύοντάς*. In qua quidem re ut in totius argumenti summa Dioscurides pendet a Platone²⁾ (de re publ. III p. 404^b), id quod non fugit Dionem Platonis scientissimum, unde illius verba: *πάνν γὰρ ὁρθῶς αὐτὸ τοῦτο ἀπεμνημόνευσεν ὁ Πλάτων*, nisi forte ipse Dioscurides Platonici testimonii mentionem iniecit. Sunt autem Platonis haec: *καὶ παρ' Ὀμήρου τά γε τοιαῦτα μάθαι ἂν τις. οἶσθα γάρ, ὅτι ἐπὶ στρατείας ἐν ταῖς τῶν ἡρώων ἐστιάσειν οὔτε ἰχθύσιν αὐτοὺς ἐστιῶ, καὶ ταῦτα ἐπὶ θαλάττῃ ἐν Ἑλλησπόντῳ ὄντας, οὔτε ἐφ' ὁἷς κρέασιν, ἀλλὰ μόνον ὀπτοῖς, ἃ δὴ μάλιστα ἂν εἴη στρατιώταις εὐπορα. πανταχοῦ γὰρ ὥς ἔπος εἰπεῖν αὐτῷ τῷ πύρρῳ χρῆσθαι εὐπορώτερον ἢ ἀγγελία συμπεριφέρειν. καὶ μάλα. οὐδὲ μὴν ἡδυσμάτων, ὥς ἐγῶμαι, Ὀμηρος πώποτε ἐμνήσθη*. Ne ultima quidem quae Platonis sunt, Dioscuridem fugisse documento sunt Athenaei haec p. 9^a: *καὶ οὐ θρεῖα καὶ κανδύλην καὶ ἄμητας μελίπηκτά τε τοῖς βασιλεῦσιν ἐξαίρετα παρατίθησιν Ὀμηρος*.

Quae secuntur apud Dionem p. 88 R de verbis *μενοεικῆς δαίς*, qua *μένος* i. e. *ισχύς* praebeatur, num Dioscuridi debeantur, comprobare non potest, quamquam optime rei conveniunt. Sed iam deprehendimus Dioscuridem: *ταῦτα δὲ λέγει* (de simplici heroum victu) *διδάσκων καὶ παραινῶν κτλ.* (fr. 11 p. 95, 21—26)³⁾. En habes quod Dioscuridis libro quasi sigillum impressum est, quod Homerus quamquam hac illa re abstinentes heroas finxerit, piscium cibo, myrrhae et coronarum

1) Cf. Brunkium l. l. p. 3.

2) Item Platonici Phaedri quendam locum p. 230^d Dioscurideis eis apud Athen. I 25^b (fr. 13 p. 98, 14. 15) subesse, quae in Tantali enarrando supplicio de pastore sunt, qui virides frutices ostentans ducat cupidum gregem, Schweighauserus docuit in animadvers. ad loc.

3) *ἐφικνεῖσθαι* scribendum esse censemus cum Reiskio et Emperio pro *codicum memoria ἀφικνεῖσθαι*.

usu, carnis coctione, aliis, tamen ipse ipsarum rerum haud ignarus inducitur, de qua re Brunkius disputavit p. 8 sqq. Quantopere autem Aristarchus ei hac quoque parte auxilio fuerit, supra demonstravimus p. 133 sqq., cf. Lehrs. l. l. p. 333. Ex Athenaeo vero huc spectant, utpote quae ab heroum simplicissimo victu prorsus abhorreant, p. 16° (fr. 11 p. 95, 6—8; fr. 17 p. 99, 12), et quae dubitanter huc referri voluit Brunkius (p. 9 adn. 14) apud Athen. p. 25° (fr. 11 p. 95, 14—18). Immo haec quoque verba: *ὡς ἀνακύπτειν τὰς Σικελικὰς καὶ Συβαρικὰς [καὶ Ἰταλικὰς] ¹⁾ τραπέζας ἤδη καὶ Χίας* haud cunctanter ad Dioscuridem revocabis, si haec Dionea comparaveris: *ὥστε τοὺς περὶ ταῦτα νῦν ἐπτοημένους Πέρσας καὶ Σύρους καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἰταλιώτας καὶ Ἰωνας μὴδὲ ἐγγὺς ἐφικνεῖσθαι τῆς παρ' Ὀμήρου χορηγίας καὶ ἀβρότης*. Videntur autem Athenaei verba accuratius nobis reddere ipsum fontem quam Dionis simpliciorum qualem apud Dioscuridem legebat sermonem exaggerantis. Brunkius (p. 39) ipsum Athenaeum haec verba consarcinasse sibi persuasit ex libro XII, ubi de Tyrrenorum, Siculorum, Sybaritarum luxuria disseruit. Sed tam arte cum eis quae antecedunt cohaerent et ita rei conveniunt, ut ipsam hanc ob causam vix secernenda esse putemus. Ne de Timoclis quidem testimonio concedimus (fr. 11 p. 96, 2—4). Nam ipsos Chios bene commemoratos fuisse censemus, scilicet unde Homerum oriundum fuisse et luxuriam novisse Dioscurides fortasse putaverit, quod in verbis *ἤδη δὲ καὶ Χίας* inesse videtur. Quae autem de Chiis dicuntur, ex comico sunt deducta. Comicorum omnino studiosus fuisse videtur Dioscurides. Comicorum versus p. 11° apud eum fuisse videntur (cf. supra p. 127), Antiphanis p. 12° et Eubuli p. 25° vix possunt propter rem ei detrahi.²⁾

Hanc eandem *πολυτέλειαν*, qua quidem regias et domus

1) Quin *καὶ Ἰταλικὰς* Kaibelium secuti glossematis loco irrepsisse putemus, non impedimur Dioneo: *καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἰταλιώτας*. Qui pro Chiis Iones substituerit, eum pari modo Siculas et Sybariticas mensas a sponte ita comprehendisse facile putabimus.

2) Aliter Brunkius p. 5 adn. 11.

Homerus splendidissime ornatas descripserit, apud Dioscuridem enarratam et exemplis illustratam fuisse iterum Dionis et Athenaei consensu discimus, quamvis exigua sint, quae Athenaeus et Athenaei epitomatores nobis reliquerunt p. 16° (fr. 17 p. 99, 12, 23—28). Menelai aedibus celebratis sequitur Alcinoi regiae exemplum, quod suo Marte coniunxit Athenaeus cum historiola de Iberici cuiusdam principis domo ex Polybio desumpta.¹⁾ Denique Calypsus mentio fit: Ὀμηρος δὲ τοπογραφῶν καὶ τὴν Καλυψοῦς οἰκίαν ἐκπλήττει τὸν Ἑρμῆν. Merito autem cum his conferes quae apud Dionem leguntur inde a verbis p. 83 R: οὐδὲ οἰκῆσιν ἀξιοῖς κατεσκευάσθαι τὸν βασιλέα κτλ. Succurrit enim Dioscuridis libri ratio, ut Athenaeo inter dipnosophistas disputandi materiem obtulit²⁾, Philippo quoque adversus Alexandrum velitanti, ut hanc δαπάνην καὶ πολυτέλειαν³⁾ opprobret Homero, uso Alcinoi et Menelai exemplis p. 85 R³⁾ (fr. 17 p. 99, 13—22). Et ne Calypsus quidem antrum apud Dionem desideratur p. 86 R (fr. 17 p. 100, 19—29).⁴⁾ ⁵⁾

1) Cf. XXXIV 9, 15 Hu.

2) Cf. Brunkium l. l. p. 24 adn. 26.

3) Inde haec quoque Dionis quodammodo exorta videntur esse, in or. LXXIX p. 432 R II: καὶ ὅτι χρυσῶ τὰς οἰκίας ἐρέπτονται καὶ μεστὰ πάντα ἀργύρου καὶ ἡλέκτρου καὶ ἐλέφαντος, ὅποια Ὀμηρος εἶρηκε τὰ Ἀλκίνοῦ καὶ τὰ Μενελάου βασιλεία ὑπερβάλλειν τότε ἀληθὲς καὶ τὸ δυνατόν σχεδόν.

4) Huius similem descriptionem Atalantae antri ex Calypsus Homericorum exemplo (ε 55 sqq.) expressam vide apud Aelianum var. hist. XIII 1.

5) Quae his similia enarrat Iulianus imperator p. 66, 10 H de Alcinoi et Menelai domuum magnificentia, p. 144, 25 H de Calypsus antro et Phaeacum luxuria, alia, Dioneae lectionis videntur esse vestigia. Nam Prusensem bene novit Iulianus, laudavit in or. VII p. 275, 18 H. Uno autem loco, quo de piscium esu agitur ne procis quidem ab Homero concessio, in Mispog. p. 452, 4 H (fr. 2 p. 92, 20—22), non solum Dionem videtur secutus esse propter avium commemorationem, quae desideratur apud illum in or. II p. 88 R (fr. 2 p. 91, 20—22), cum concinant in ipsis τραπῆς et ἀσελγείας verbis, quae nec Plutarchus nec Athenaeus eiusdem rei expilatores exhibent. Sed ipsius Dioscuridis librum etiam tunc patuisse Iuliano nemo comprobare poterit. Nobis quidem videtur sua quasi contaminasse ex Dione et Athenaei his: καὶ τοὺς μνηστῆρας . . . οὐτε ἰχθὺς ἐσθλοντας ποιεῖ οὐτε ὀρνίθας, cuius thesauros Iuliano, qui ipse scripsit convivium, exempli instar ignotos fuisse vix quisquam putabit.

Troianorum tibiis conspirat Athenaeus p. 16^b (fr. 42 p. 118, 20—22). Aristarchum autem in his persequendis rebus Dioscurides videtur secutus esse, id quod quantum quidem ad tibias a barbaris adhibitas pertinet, supra p. 138 sq. iam tetigimus. Aristonicus enim ad verba: *Τρῶες . . . ἄβρομοι αὐτῆχοι* (N 41) in Ven. A haec habet: ἡ διπλὴ ὅτι ἀντὶ τοῦ ἄγαν βρομοῦντες καὶ ἄγαν ἰαχοῦντες, κατ' ἐπίτασιν τοῦ α κειμένου. ἐκάστοτε γὰρ θορυβῶδεις τοὺς Τρῶας παρίστησιν. Eiusdem autem interpretationis fragmina multa etiam natant in scholiorum Homericorum colluvie, plura quam Hagenus attulit, quae ex Aristarcheis copiis superesse nunc facile tibi persuadebis. Huc enim pertinent quae Venetus B ad hunc versum N 41 servavit: ἄβρομοι πολύβρομοι. φύσει γὰρ ὄντες θορυβῶδεις τῇ νίκῃ πλεῖον θορυβοῦσιν, quae cum Dionis verbis bene conveniunt. Diversos omnino Graecorum et Troianorum exercitus depinxisse Homerum in scholiis exponitur Ven. A ad Γ 1, Ven. B ad Γ 2 (cf. Hagen. l. l.): ἄμφω τὰς στρατιὰς διατυποῖ καὶ μέχρι τέλους οὐκ ἐξίσταται τοῦ ἥθους ὥστ' ὅιες πολυπάμονος (A 433) καὶ ἔς Τρώων ὁμαδὸν κίεν (H 307). Ad A 433 autem in Ven. B haec sunt: εἶωθεν δ' αἰὲ ἀντιπαραβάλλειν τὸ θορυβῶδες τῶν Τρώων. δειλὸν δὲ καὶ κατωφερὲς ἢ ὅις, et ad H 306. 307 in eodem libro: ἐπὶ μὲν Αἴαντος τὸν λαόν, ἐπὶ δὲ Ἑκτορος ὁμαδὸν φησι διαστείλας. αἰὲ γὰρ θορυβῶδεις αὐτοὺς ἐκδέχεται. Tum ad Θ 542 in utroque codice haec leguntur: καλῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἑλλήνων φησὶν Ἀργεῖοι δὲ μέγ' ἰαχόν (B 333), ἐπὶ δὲ τῶν Τρώων κελάδησαν λέγει. θορυβῶδες γὰρ (αἰὲ) τὸ βαρβαρικόν. Unde hoc quoque scholion Aristarcho iure vindicaveris in Ven. B ad A 437: εἰκότως τὸ βάρβαρον θορυβεῖ μᾶλλον, ἐτερόγλωσσον ὄν. ὃ γὰρ μὴ ἐστὶν ὁμόφωνον, τοῦτο ἀνάγκη θορυβεῖν. Sed super Graecorum laude plane similia Plutarcheis et Dioneis verbis exhibet scholion Ven. B ad A 429 (cf. Hagen. l. l.): . . . ὑποφαίνει γοῦν ἄκρως ὡς εὐπειθεῖς Ἕλληνες τοὺς πολεμίους οὐ δεδιότες ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς ἡγεμόνας. Ex hac autem Aristarchea doctrina Porphyrius quoque verborum: τὸν δ' οὔτι προσέφη κρατερὸς Διομήδης αἰδεσθεὶς βασιλῆος ἐνιπὴν (ad A 401. 402) hanc solutionem sibi con-

armavisse videtur, quam Hagenus l. l. contulit: *σώφρων ὅστις ὑδέποτε τοὺς πολεμίους δέσας φοβεῖται τὴν ἐπιπληξιν τοῦ τρατηγοῦ. καὶ νῦν μὲν ἵνα μὴ δοκεῖ εἶναι λάλος, ἡσυχάζει.* Porphyrium enim Aristarcheorum operibus sive ipsis sive opere illo Homérico ex horum libris composito usum esse Schraderus comprobavit l. l. p. 447. 469. 470.¹⁾ Idem l. l. p. 426. 448 ex Plutarchi et Porphyrii consensu utrique a peripatetico illo corpore haec subministrata esse putavit. Sed Aristarcheas copias his subesse, quas et Plutarcho et Dioni Dioscurides prae-buerit, nunc nostro iure contendimus.

Quae quidem Dionis p. 89 R (fr. 44 p. 119, 14—20) de Care, sive Naste sive Antimacho, puellae more auro ornato (*B* 867 sqq.) comparavit Hagenus (p. 56) cum scholio Ven. B ad *B* 872: *Εὐφορβος μέντοι καὶ Γλαῦκος χρυσᾶ ὄπλα ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κωμωδοῦνται, ἐπεὶ μὴ γυναικεῖα τὰ αὐτῶν ὥς τὰ τοῦτον, haec quoque ex Aristarcho derivata esse non negabis, si quae in Ven. A ad *B* 871 Aristonici sunt, legeris: . . καὶ ὅτι οὐ λέγει ὄπλα αὐτὸν ἔχειν χρυσᾶ . . , ἀλλὰ κόσμον χρυσοῦν. λέγει γὰρ ἥντε κούρη. ἐνεπλέκοντο γὰρ χρυσὸν οἱ βάρβαροι. ἑπλόχμοι θ' οἱ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφῆκοντο' (*P* 52 de Euphorbo). Quibuscum haec quoque Dionis concinunt (p. 90 R): *οὐκὼν φαίνεται χρυσοφορίας ἑπαινῶν ὃ Ὀμηρος καὶ ταῦτα εἰς πόλεμον, ψελλῶν τε καὶ στρεπτιῶν κτλ.* (fr. 44 p. 120, 2—5). Si non ipsa arma commemorat Dio, tamen tanquam singula servavit χρυσῶν φαλάρων καὶ χαλινῶν mentionem, quae non vituperasset Homerus. Eodem pertinent quae in Ven. A curtata et sic vix recte expressa sunt ad *P* 52: *ἀλλὰ λανθάνουσιν οἱ βάρε-**

1) Ab Aristarcheis haec quoque mutuatus est Porphyrius, quae ei cum Dioscuride communia sunt de mensis adstantibus et removendis ad *A* 449 et δ 52, quod vidimus. Utrum autem inter hanc quaestionem (cf. etiam ad α 138): *διὰ τί δὲ μετὰ τὸ δεῖπνον οὐ ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἀπορίπτοντας τὰς χεῖρας* et Dioscuridis haec apud Athen. p. 18^c: *παράτηρτέον δὲ ὅτι ἐν μὲν Ὀδυσσεῖ ἀποριζομένους τὰς χεῖρας ποιεῖ πρὶν μεταλαβεῖν τροφῆς, ἐν Ἰλιάδι δὲ τοῦτο ποιοῦντας οὐκ ἔστιν εὐρεῖν* (fr. 20 p. 102, 5—7) neglecto ceteroqui versu *A* 449 vinculum quoddam intercedat eadem ratione necne, nunc parum perspicitur (cf. Schrader. l. l. p. 376 adn. 2).

βαροι οὐκ ἐπὶ καλλωπισμῷ φέροντες τὸν χρυσόν, ἀλλὰ λάφυρα τοῖς πολεμίοις. Nam nobis haec videntur idem fere voluisse quod apud Dionem p. 89 R legitur hunc in modum: καταγελῶν αὐτοῦ (sc. Ὅμηρος τοῦ χρυσῷ καλλωπιζωμένου Κᾶρος) . . . ὅτι τοῖς πολεμίοις ἅθλα ἐκόμιζε τοῦ θανάτου σχεδόν (fr. 44 p. 120, 1. 2). Ex hoc autem Dionis et Aristarchi consensu fere certum esse putamus apud Dioscuridem haec narrata fuisse, eo quidem loco, ut videtur, quo illum secutus de barbarorum et Graecorum diversa ratione disputavit Dioscurides, id quod, quamquam in hoc quidem exemplo apud Dionem non tantopere palam fit quantopere in Aristarcheis his scholiis, certe in eis, quae apud eum subsecuntur (fr. 43).

Quae autem de Achillis cithara (p. 55) et de Merione saltatore (p. 57) Hagenus protulit, Dioscuridea videri meliore loco infra p. 177 et 179 comprobabitur. Alia contra via nostro quidem iudicio eorum fuit, quae de Agamemnonis laude quasi optimi regis cum tauro comparato Dio p. 96 et 97 R et Porphyrius ad B 482 exhibent similia (cf. Hagen. l. l. p. 57) ¹⁾. Cuius rei coniecturam inde facere licet, quod in Plutarchi personati libello in c. 87 fere eadem leguntur: σχῆμα δὲ βασιλῆιον καὶ ὑπερέχον ἐτύπωσε διὰ τούτων: ἥντε βοῦς ἀγέληφι μέγ' ἔξοχος ἔπλετο πάντων' (B 480). Unde Porphyrium et Pseudo-Plutarchum sua ex stoico illo allegoriarum corpore hausisse probabile est. Qui autem auctor huius operis conditori haec subministraverit, eundem Dioni praebuisse putamus. Nam apud Dioscuridem haec vix videntur fuisse.²⁾

Denique, quae Hagenum omnino fugerunt, Dionis p. 87 R (fr. 8 p. 94, 6—8) in altera oratione de Diomede verba cum scholiis quibusdam comparare licet. Ex Dioscuride haec manasse supra p. 162 comprobare studuimus, quippe quae cum

1) Haec quoque Dionis de tauro verba p. 98 R: ἀλλὰ τῶν ἀφρόνων ζώων ἡγεμονικώτατόν γε καὶ ἄριστον περὶ πάντα . . . cum Porphyrianis (ad B 478) comparare licet: λοιπὸν δὲ τὸ ἡγεμονικὸν καὶ ἔξαρχον τῶν ἄλλων τὰν ῥῳ ἀπεικασεν.

2) Antisthenem de Agamemnone similia docuisse exposuit Ernestus Weber l. l. p. 232.

eis essent coniungenda, quae Athenaeus servavit p. 17^b (fr. 15). Haec Dionis et Athenaei doctrina quasi comprehenditur scholiis Ven. A ad I 661 et Ven. B ad K 75 ad eundem fontem referendis. Illo enim loco haec sunt ad verbum ῥήγος: λέγει οὖν βαπτὸν περιπόλαιον, οἱ δὲ τάπητα. οἰκεία δὲ ἡ κοίτη τῷ γέροντι, scilicet Phoenici. καὶ ὁ Νέστωρ καθεύδει ἐὺν ἢ ἐνι μαλακῇ (K 75). οἱ δὲ ἑταῖροι τοῦ Διομήδους ἐπὶ κρασὶν εἶχον ἀσπίδας (K 152), καὶ αὐτὸς ῥινὸν ἐπέστρωτο βοὸς ἀγραύλοιο (K 155). Ad K 55 haec leguntur: μαλακῇ γὰρ στρωμνῇ ἐστι τῷ γέροντι (scil. Nestori) ὥς καὶ τῷ Φοίνικι. τῷ δὲ Διομήδει νεωτέρῳ ὄντι ἐπέστρωτο ῥινὸς βοός (K 155). τὸν δὲ Ὀδυσσεὰ κατέκλινεν Εὐμειος ὑποβαλὼν ῥῶπας καὶ δέρμα αἰγός (§ 49). Quae scholia cum nulla vestigia exstent, cur Aristarcho tribuantur, ex peripatetico illo collectaneo opere originem ducere iure quodam conicias, unde Dioscurides quoque haec potuerit lucrari. Apud cynicos quoque circumlatum fuisse illud Diomedis exemplum Ernestus Weber l. l. p. 232 ex Diogenis quae fertur quadam epistula XXXVII (p. 251, 45 H.) comprobare studuit.

Cum haec altera Dionis oratio repleta sit Dioscurideis copiis, frustra quaesieris in aliis orationibus, ut ipsum hunc libellum subesse evincas. Unum restat exemplum. Similem quandam interpretandi morem de Antinoi morte luserunt et Dioscurides apud Athen. p. 10^f (fr. 25 p. 105, 16—19) et Dio in or. LV p. 288 et 289 R II. Hic enim accuratius illud exemplum persequitur, ut nihil temere et sine consilio induxisse Homerum demonstret. Itaque de Antinoo omnium procorum maxime libidinosa haec dicit: ὁμοίως δὲ καὶ τοῦτον ἀποθανόντα ἐποίησεν, οὐκ εἰκῇ πληγέντα διὰ τοῦ λαιμοῦ, οὐχ' ὅπου ἔτυχεν, ὥσπερ ἀμέλει τὸν Πάνδαρον διὰ τῆς γλώσσης.¹⁾ Sed ipsius Dioscuridis librum Dioni de Antinoo observatum esse his elucet:

1) Eadem de Pandaro Demetrium Scepsium docuisse Athenaeus demonstrat VI p. 236^c: φησὶν δ' ὁ Σκήψιος Δημήτριος ὡς καὶ Πάνδαρον διὰ τὸ ἐπιωρκῆναι (sc. τιτρώσκεισθαι), cf. Gaedii dissertationem: 'de Demetrii Scepsii quae supersunt', Gryphiswaldae editam 1880 (fr. 74 p. 58). Ceteroqui de Pandaro supra disputavit Dio in or. LV p. 287 R II.

Dionis sunt p. 289 R II (fr. 21
p. 102, 18—23):

τελευτῶν δὲ ἐπεχειρεῖ τοξεύειν
ἄπειρος ὢν τοξικῆς καὶ τὰς
χείρας οὕτω ὑπὸ τρυφῆς
διεφθαρμένος¹⁾, ὥς μὴ δύ-
νασθαι ἅπτεσθαι τῆς νευρᾶς,
εἰ μὴ τις ἐπιχρίσειε στέαρ
(φ 175 sqq.)... μὴ δὲ ἐπιτεί-
ναι δυνάμενος τὸ τόξον
κτλ.

Apud Athen. p. 17^b de procis
haec leguntur (fr. 21 p. 102,
14. 15):

οὕτω δὲ διὰ τὴν τρυφὴν
τὰς χείρας οἱ μνηστῆρες
ἔχουσιν ἀπαλὰς, ὥς μὴ δὲ τὸ
τόξον ἐντεῖναι δύνασθαι.

Nimirum inde non concludimus haec Athenaei verba apud Dioscuridem cum Antinoi exemplo coniuncta fuisse. Immo Dionem liberius fonte suo usum esse credimus. Nam optime cohaerent cum ineuntis capitis 29 his: καὶ οἱ μνηστῆρες δὲ παρ' αὐτῷ πεσσοῖσι προπάροιθε θυράων ἐτέρποντο (fr. 21 p. 102, 12. 13). De Phaeniae autem et Apionis testimoniis extrinsecus ex Pamphilo additis rectissime Brunkium iudicavisse censemus l. l. p. 34. Fuerunt haec in ea quidem libri parte, ubi de magnificentia et luxuria Phaeacum et procorum disputavit Dioscurides.

Deinde Plutarchus quibus locis et qua ratione Dioscuridis librum in suum usum converterit, nondum absolvit Brunkius, ut non sine fructu hanc rem denuo nos tractaturos esse speremus. Nam non solum in quaestionibus convivalibus, sed etiam in nonnullis aliis Plutarchi libris Dioscuridis vestigia insunt.²⁾ Adhuc Schraderus (l. l. p. 374 sqq.) consensum animadvertit inter ea, quae apud Athenaeum in l. I c. 19 et apud

1) Videntur quasi huc respicere Dionis verba in or. VII p. 267 R de ἀργίᾳ disputantis: καὶ ὅτι ἄλλως τὰς χείρας ἔχεις κατὰ τοὺς μνηστῆρας ἀτρίπτους καὶ ἀπαλὰς (φ 251).

2) Qua in re nobis totum Plutarchum versantibus, cum Duebneriano iudicii fides plane nulla sit, auxilio venerunt, quas res conguessit et disposuit Ammonitius in dissertatione 'de Plutarchi studiis Homericis', Regimonti Borussorum edita a. 1887, cf. imprimis p. 36 sqq. 'de cultu et victu heroum'.

Plutarchum in quaest. conviv. VIII 6 iv de cenis heroum exponuntur (fr. 29 p. 108, 1—9 = p. 108, 16—25, p. 109, 19), et inter ea, quae apud Athen. in l. I c. 16 et Plut. in quaest. conviv. VIII 8 iii sunt de piscium cibo ab HomERICA aetate alieno (fr. 2 p. 91, 10—15 = p. 91, 23—26). Brunkius (p. 3) huc spectare vidit in quaest. conviv. IV 4 iii haec quoque: *οἱ γοῦν ἡρώες κτλ.* (fr. 2 p. 91, 28—32), quibus quasi comprehenduntur, quae sunt apud Athen. in capite 15 et capitis 16 initio. Idem rectissime (p. 4 sq.) cum Plutarchea illa quaestione (VIII 8 iii) contulit etiam Athenaei caput 22 praeter 16 (fr. 12 p. 96, 5—14 = p. 96, 18—26). Denique eandem rem protulisse illum comprobavit (p. 21) in libelli de Iside et Osiride c. 7 (fr. 12 p. 96, 27—30, p. 97, 25. 26), ita adhibitam, ut Aegyptios sacerdotes piscium esu abstinere demonstraret. Nos autem supra p. 163 Chaeroneensem expilasse Dioscurideum opus docuimus in libro de audiendis poetis p. 29^d collato Dione II 90 R (fr. 43 p. 119, 1—6 = p. 119, 21—28).

Nimirum Plutarchum compilatorem ex more Athenaei deprehendi non exspectamus. Sed licentius alienam materiem suis rebus intexere solet variatam non raro et suo consilio adaptatam, ut interdum leviter res stringens ex lectione sua meminisse tantum videatur. Cuius rei exemplum suppeditat ex ipsis etiam quaestionibus convivalibus problema l. II 10: *πότερον οἱ παλαιοὶ βέλτιον ἐποιοῦν πρὸς μερίδα ἢ οἱ νῦν ἐκ κοινοῦ δειπνοῦντες*, si Aristarcheum illud caput apud Athen. l. I 21 potissimum, quo *δαῖς ἐίσῃ* explicatur, in comparationem vocaveris. Quae enim Plutarchi ineunte in problemate sunt (fr. 34 p. 112, 16—18), nituntur Aristarchea illa etymologia *δαῖς* vocis: *ἐν ταῖς θυσίαις ἐκάστῳ μερίδος ἀποκληρουμένης*. Dioscurides autem illam persequitur apud Athen. p. 12^e (fr. 34 p. 112, 5—11). Deinde. ex Dioscuride derivata est illa sententia in Hagiae verbis (l. l. I 4), quod sua cuique convivarum apposita sit mensa, suum cuique poculum (fr. 35 p. 113, 31—33). Nam cum his componas velim, quae sunt apud Athen. p. 11^f (fr. 31 p. 110, 14. 15) et p. 13^d (fr. 35 p. 113, 24. 25, p. 114, 1). Imprimis autem Dioscuridis vestigia hac re palam fiunt, qua

ratione ipse Plutarchus harum epularum defensionem suscepit l. l. II 3. Nam quae de cenarum indole exposuit, antequam sua cuique distributa fuisset portio (fr. 34 p. 112, 22—27), plane eis respondent, quae Athenaeus de eadem re enarrat p. 12^d (fr. 34 p. 112, 14. 15, p. 113, 1—4).

Denique haec ipsa inter sese comparentur, quibus uterque pergit l. s. s.:

Plutarchus (fr. 34 p. 113, 26—31):	Athenaeus (fr. 34 p. 113, 4—6, 9—11):
Ὅσον δὲ χρόνον ἴ Μοῖρα καὶ ἡ Λάχσις ἰσόζητι τὴν περὶ τὰ δαίπνα καὶ συμπόσια κοινωνίαν ἐβράβευον, οὐδὲν ἰδεῖν ἄκοσμον ἢ οὐδ' ἀνελεύθερον.	ὥς δὲ παρεγένετο αὐτοῖς πολλὴ ἐκ τῆς Λήμνητος διένεμον ἑκάστῳ ἴσην, καὶ οὕτως εἰς κόσμον ἦλθε τοῖς ἀνθρώποις τὰ δόρπα.
ἀλλὰ καὶ τὰ δαίπνα δαῖτας ἐκάλουν, καὶ τοὺς ἐστιωμένους δαιτυμόνας, δαιτροὺς δὲ τοὺς τραπεζοκόμους ἀπὸ τοῦ διαρρεῖν καὶ διανέμειν.	ὥστε ἡ τροφή δαῖς ἐπὶ τῷ δαῖσθαι λέγεται, ὃ ἐστι διαμοιρᾶσθαι ἐπ' ἴσης. καὶ ὁ τὰ κρέα ὀπτῶν δαιτρος, ἐπὶ ἴσην ἑκάστῳ μοῖραν ἐδίδον.

Quae res summi momenti videtur ei quaestioni indagandae, quomodo exortae sint hae quaestiones convivales. Volkmannus enim (*Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch* I 55 sqq.) sermones eis contineri existimabat re et veritate habitos, quos ex schedularum adumbrationibus (cf. l. l. p. 177) fusius et ornatus enarrasset Plutarchus. Atque eandem sententiam amplectitur Ernestus Grafius in commentationibus Ribbeckianis (*Plutarchisches* inde a p. 59), fidam in his inesse memoriam arbitratus. Idem quae necessario inde secuntur, colligere audet his: de fontibus in componendis convivalibus quaestionibus omnino non esse cogitandum (p. 61). Ex eis autem quae supra exposuimus efficitur Chaeroneensem philosophum vel ipsos in conscribendo auctores adiisse vel quos fructus ex lectitando cepisset, eos scite sermonibus inseruisse. Ante nos etiam alii quaestionum fontes statuere. Sic Valentinus Rose (Aristot. Pseudep. p. 116) problemata quae Aristot.

telis nomine feruntur, largam ei praeuisse materiam animadvertit. Dein Schraderus (l. l. p. 376 et 426) et Porphyrium in zetematis Homericis et Plutarchum in symposiacis corporis illius solutionum Homericarum peripatetici copias diripuisse comprobavit. Bappius quoque (de font. quibus Athen. in rebus musicis lyricisque enarrandis usus sit, in stud. Lips. VIII p. 97) eidem fonti iure tribuit, quae de Pylade et Bathyllo saltatoribus iisdem fere verbis Plutarchus (quaest. conviv. VII 8 III) et Athenaeus (I p. 20da) produnt. Quem Seleucum Tiberii convivam esse idem nuper evicit in commentat. Ribbeck. p. 258 sqq. Quodsi in ipsis conviviis huius aetatis viri docti ita colloqui solebant, ut quasi gloriarentur, quantum ex litterarum lectione meminissent, quanto magis hoc factum esse putabimus in conscribendis istis rebus, quas fortasse tetigerant in illis colloquiis? Immo vero late etiam patuisse in his libris Plutarchi fingendi et exornandi artem et in personis inductis et in rebus tractatis, ut non raro sermones veritate omnino non habitos esse censendum sit, vel hinc conicias quod inde a Socraticorum temporibus peculiare erat litterarum genus 'conviviorum', in quibus omnigena doctrina solebat enarrari. Athenaei totum dipnosopistarum fictum convivium nuncupasse satis est.

Cum Plutarchi problemate l. VII nono: *ὅτι βουλευέσθαι παρὰ πότον οὐχ ἦτον ἢν Ἑλληνικὸν ἢ Περσικόν* (cf. Herodot. I 133), id quod Agamemnonis in Iliade conviviis comprobatur versuum *H* 324 *I* 93. 70. 74 copia laudata, plane conveniunt Athenaei in l. V c. 19 haec verba: *ἐν ἐνίοις δὲ καὶ τῶν Περσικῶν συμποσίων ἐγίνοντο τινες καὶ βουλαὶ καθάπερ ἐν τῇ τοῦ Ἀγαμέμνονος κατὰ στρατείαν*. Sed huius capituli initium Seleuco deberi suo iure Bappius comprobavit (l. l. p. 265), cui haec tribuenda esse nos quoque putamus, quippe quae magis Seleuco περὶ ἀρχαίων συμποσίων disputanti adaptata videantur quam Dioscuridis rationi. Plutarchum autem a Seleuceo illo opere pendere non miraberis, cum in antecedenti quoque quaestione (VII 8 III) inde eum quaedam sumpsisse modo commemoratum sit. Tamen Dioscuridis in huius Athenaei capitulis initio sunt haec: *οἱ νέοι τῶν ἐλευθέρων ὠνοχόουν ἄς ὁ τοῦ*

Μενελάου υἱός, καίτοι νυμφίος ὑπάρχων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς γάμοις, quorum verborum mentio fluxit ex l. I p. 18^b. Neque enim ipsis in nuptiis (in l. δ) pincernam agit Megapenthes, sed o 141, cum Sparta proficiscitur Telemachus. Quae recte proferuntur a Seleuco (apud Athen. X p. 424^a, cf. Bapp. l. l.): *ῥινοχόουν τε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ εὐγενέστατοι παῖδες, ὡς ὁ τοῦ Μενελάου υἱός*

ῥινοχόει δ' υἱὸς Μενελάου κυδαλλίμοιο (ο 141).

Ceteroquin autem huius capituli prior pars usque ad verba: *κατὰ τὴν στρατείαν* ex rerum indole ad Seleucum videtur referenda.¹⁾ De reliquis infra erit dicendum. Sed Plutarchum quoque in eodem problemate praeter Seleucum etiam Dioscuridem adiisse haec documento sunt in quaestionis exitu (fr. 45 p. 120, 11—13): *οἱ δὲ τῷ Ἑρμῇ πνύματι σπένδοντες, ὅτε μνησαίετο κόλτου (η 138), ἄρ' οὐκ τὸ αὐτὸ συνάγουσι τῷ οἴνῳ τὸν λόγον*; De qua stoicorum doctrina supra disputatum est.

Tum haec quoque ex Dioscuride meminisse videtur Plutarchus, quae in quaestione iam commemorata IV 4 π 8 de caepa tanquam Homericō cibo obiter inseruit (fr. 13 p. 97, 30, p. 98, 28. 29). Nam huius fuerunt (apud Athen. p. 24^f): *ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς κακοχυμοτάτοις κρομύοις ἐχρῶντο*.²⁾ ἐπὶ δὲ κρό-

1) Similia tamen eis, quae apud Seleucum fuerunt: *καὶ δοῦλος οὐδείς ἦν ὁ διακονήσων, ἀλλ' οἱ νέοι τῶν ἐλευθέρων ῥινοχόουν, ὡς ὁ τοῦ Μενελάου υἱός καὶ τὰλλα δὲ πάντα παρεσκεύαζον τοῖς δειπνοῦσιν ἐλεύθεροι*, etiam apud Dioscuridem videntur narrata fuisse, ex quibus nunc nihil restat nisi hoc apud Athen. p. 17^b: *πολυτελεῖς δ' αὐτοῖς καὶ οἱ διακονοῦμενοι* (fr. 16). Cum his rebus scholia Ven. A et B ad A 470 conspirant ad verba notata: *κοῦροι μὲν κρητῆρας κτλ.] ἀρχαῖον ἔθος οἰνοχοεῖν τοὺς νέους. διὸ καὶ παῖδας μέχρι τοῦ νῦν τοὺς δούλους φαρμέν. καὶ Γανυμήδης καὶ Ἥβη ὑπηρέται θεῶν εἰσιν (Y 234 A 2)*. In Ven. B autem etiam haec sunt: *.. οἰνοχοεῖ δὲ υἱὸς Μενελάου. ἐπὶ δ' ἄνδρες ἐσθλοὶ ὄροντο οἶνον ἐποινοχοεῦντες* (γ 471). *διὸ καὶ παῖδας κτλ.* Quae nunc videntur Seleuceae originis esse, nisi forte Aristarchi sunt, ut inde sua habere Seleucum censendum sit. Nam πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἔθος saepe (cf. Lehrs. l. l. p. 11) illum diplē posuisse scimus, dein illius rationem sapiunt scholia nec illo videntur indigna. Sed interim ambiguum maneat indicium.

μυον ποτοῦ ὄψον' (A 630) (fr. 13 p. 97, 25—27, cf. Athen. p. 10^b, fr. 23 p. 103, 13).

Denique in Plutarchei Convivii septem sapientium quodam loco (c. 13 p. 156^a) male tradito Dioscuridem nobis deprehendere videmur, quem ex Hauptii et Bernardakis curis versibus qui irrepserunt deletis A 262. 263 sic legi volumus: ἐπεὶ τὰς γε προπόσεις αὐτάς, ἔφη (scil. Mnesiphilus), πυνθάνομαι λέγειν τοῖς παλαιοῖς ἐνδεῖν, 'δαιτρόν' ¹⁾, ὥς Ὀμηρος ἔφη (A 262), καὶ μετρητὸν ἐκάστου πίνοντος, εἰτα ὥσπερ λείας ²⁾ μερίδας μεταδιδόντος τῷ πλησίον. Quo haec quoque Chersiae poetae quae subsequitur quaestio pertinet: ἀρ' οὖν, ἔφη, καὶ τοῖς θεοῖς ὁ Ζεὺς, ὥσπερ τοῖς ἀριστεύουσιν ὁ Ἀγαμέμνων, μετρητὸν ἐνέχει τὸ ποτόν, ὅτε προῦπινον ἀλλήλοις ἐσιώμενοι παρ' αὐτῷ; Quibus fuisse quasdam veteribus propinationes apud Plutarchum legitur, his Dioscuridea respondent apud Athen. p. 13^f de heroum 'διὰ τῆς προπόσεως ἀσπασμῷ' (fr. 35 p. 114, 17) et in l. V quaedam potissimum verba p. 193^a (fr. 35 p. 114, 27. 28). Quae autem de vini partitione apud illum sunt, cum Dioscuride conveniunt apud Athen. p. 12^a (fr. 34 p. 112, 8 = p. 112, 19—21). Tum quod suae quisque partis conviva aliis largiri solitus esset, hoc quoque Dioscuridis fuit apud Athen. p. 14^a (fr. 35 p. 115, 10—12 = p. 115, 24. 25). Denique deos quoque inter sese propinasse in Dioscuridis libello legebatur apud Athen. p. 13^f (fr. 35 p. 114, 17—19 = p. 114, 30—33). 'Convivii' vero Plutarcheam originem si recte contra Volkmannum (l. l. I 188 sqq.) comprobarunt G. Herrmannus ³⁾

1) Hercherus ut huic loco difficillimo aliquo modo succurreret, quamquam leni mutatione αὐτάς correxit in λιτάς, tamen iusto audacius traditorum verborum loco λέγειν τοῖς παλαιοῖς scribi voluit πίνειν τοὺς παλαιοὺς. At tamen multo aptiorem et simpliciore medelam Bernardakis adhibuit, cum in corrupta voce ἐνδεῖνον latere cognovisset verba: ἐνδεῖν δαιτρόν. Δαιτρόν autem iam restituerat Meziriacus.

2) Traditae litterae αἰῶς sunt. Quod autem nuper Kaibelius coniecit in Herm. vol. XXII p. 505 'ὥσπερ ἰδίαις μερίδος' propter ὥσπερ ibi plane supervacaneum non probamus. Immo ab omni parte Hauptii praeplacet inventum 'ὥσπερ λείας', quod nec Hercherum nec Bernardakim recepisse miramur.

3) Quaestiones criticae de Plutarchi Moralibus. Part. I τῶν ἐπὶ ἀσοφῶν συμπόσιον'. Halis 1875.

et Muhlius¹⁾, ista quoque Dioscuridis memoria ex Plutarchi ratione iniecta hanc rem aliquantulum iuvare posse putamus.

Pauca addimus de Plutarcho personato libelli *περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου* auctore ut Dioscuridei operis expilatore. Quem affatim spoliasset hunc librum in capitibus 205—209 comprobavit Brunkius (p. 10 sq. 17 sq. 21), quibus *τὸ διαιτητικὸν μέρος τῆς ἱατρικῆς* tractatur. Ergo feliciter potuerunt adhiberi, quae de heroum vivendi ratione tam diligenter composuit Dioscurides. Sed etiam in c. 210, quo de Homeri chirurgia sermo est — *ἱατρικὰ* omnino tractantur in capitibus 200—211, nam dilucidam per totum libellum persequitur ille auctor dispositionem —, Machaonis exemplum ex Dioscuride apud Athen. I p. 10^a (fr. 23 p. 103, 6—15, p. 104, 2—6) depromptum esse putamus: *τὸν δὲ Μαχάονα τραθέντα οὐ μεγάλην οὐδὲ καίριον πληγὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου, εἰκότως ἀφυλακτοτέρα διαίτη ποιεῖ χρώμενον· ἴσως καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ δείκνυσιν· ὁ γὰρ τὰ ἄλλα ὡς ἔτυχε διαιτώμενος, ἐαυτὸν ἰᾶσθαι ἐδύνατο*. Quae in hoc quidem capite non tam suo loco sunt, quam supra in c. 206 indicata erant, quo *τὸ διαιτητικόν* quantum ad vinum pertinet, in disputationem vocatur: *οὗτος γάρ ἐστιν ὁ Πράμνειος* (sc. *οἶνος*), *ὃν τῷ Μαχάονι τετραμένῳ δίδωσιν* (cf. Athen. I. l., fr. 23), id quod ipsa narrationis verba demonstrant. Eandem vero apud Pseudo-Plutarchum quam apud Athenaeum spirat hoc exemplum *εὔταξιν*, cuius illustrandae causa illud protulerat Dioscurides.

Tum ex Dioscurideo libro haec quoque excitata sunt, quae de Clytemestra et Agamemnonis cantore in c. 213 exposuit ille scriptor, quo tragoediam ab Homero originem sumpsisse demonstrare studet. Haec autem eadem ratione suae rei adaptavit, velut, quae supra in capitibus 205—210 inde deprompsit, in medicinae usum convertit. Nam postquam Homeri *‘dramata’* ab omni parte sublimi genere esse demonstravit, quae non continerent recentiorum tragicorum more nefastas nuptias, liberorum et parentum caedes, alia portenta, tamen si eiusmodi

1) *Plutarchische Studien*, prgr. S. Annae Augsb. 1885 p. 27—29.

quidpiam induxisset Homerus, eum quam maxime contexisse illud delictum contendit. ὥς καὶ ἐπὶ τῆς Κλυταιμῆστρας πεποιήκε' κτλ. Sed originem sat clare demonstrat ipsorum verborum cum Athen. I p. 14^b concentus (fr. 37 p. 116, 2—7 = p. 116, 25—30).

Cum autem tam curtatam et non raro tam ieiune Pseudo-Plutarchus ille protulerit Dioscurideam materiem eamque exeunte demum libello, ipsum plenum Dioscuridis librum ei non iam patuisse haud sine veritatis specie aliquis coniciat, sive contractus fuit, sicut breviato usus est stoico illo corpore (cf. Diels. in doxogr. I. I.), sive alius quidam intercessit auctor. Qua de re certum iudicium tum demum fieri poterit, si accuratius aliquis huius libelli naturam et fontes examinaverit inquisitione dignissimi. Quam ob rem non putamus ex Dioscuride fluxisse libelli capita magnam partem inde a 161, in quibus oratorum principem Homerum fuisse demonstratur, quamquam mirum in modum conspirant cum eis, quae in altera oratione Dio exposuit inde a p. 79 R ea de re, quanti Homerus rhetoricam aestimaverit artem. Nam Dionis verba, quibus haec res inducitur: δοκεῖ μοι τὸ πρᾶγμα θαναμάζειν quasi respondent capiti 161 libelli. Quae autem de Phoenice subsequuntur apud eundem, qui Achilli fuerit a patre commissus tanquam 'διδάσκαλος λόγων', apud Plutarchum personatum leguntur in c. 169: καὶ τὴν αἰτίαν λέγει (sc. Phoenix), ὅπως τρέφειν αὐτὸν ἐπιστεύθη παρὰ τοῦ Πηλέως νήπιον παραλαβὼν καὶ διδάσκαλος ἔργων καὶ λόγων εἶναι ἡξιώθη (cf. etiam c. 170). Reliqua quoque Diomedis, Nestoris, Ulixis eloquentiae exempla apud utrumque proferuntur. Diomedis quidem apud Dionem indicatum tantum amplius exponitur in c. 168, Nestoris in c. 165 eodem versu A 249 laudato. Quid vero praestiterint Ulixes et Nestor dicendi vi in sedando tumultu ad naves properantium Achivorum (B 182 sqq.), eodem modo quo apud Chrysostomum narratur in huius scriptiunculae capitibus 166 et 167. Quae tam ample sunt prolata, ut omnino non respondeant ei rationi, qua in exeunte libro ille auctor diripuit Dioscurideas opes. Quam ob rem ex stoico quodam fonte

— nam ex stoicorum consuetudine prolata sunt — et Dioni et Plutarchi Vitae haec suppeditata esse rectius statuemus.

Denique ut ex Athenaeo amplificemus Dioscurideas copias restat. Unum quidem ex ipso primo libro superest, quod certo Dioscuridi vindicare nobis videtur. Quae enim de saltationibus Homericis capitibus 25 et 27 ineuntibus exponuntur, et Bappius in dissertatione (l. l. p. 139 sqq.) et Brunkius (l. l. p. 31 sqq.), qui Bappii horum capitum 24—36 tractationem neglexit, ab Dioscuridis opere segreganda esse voluerunt. Haec omnia ex opere quodam *περὶ παιδιᾶς*, quale Suetonius conscripsisset, fluxisse Bappius putavit (p. 141), haud iure ut nobis videtur. Facile enim illa, quae Homerum omnino non curant, de pilarum variarum lusu inventionibus clarisque lusoribus ab his possunt secerni tanquam aliunde deprompta, utpote quae interrumpant qui inter horum capitum initia exsistit artum conexum, quem Brunkius quoque animadvertit p. 31. Eorum autem quae ad Halii et Laodamae saltationis lusu pertinent apud Athen. p. 15° (fr. 39 p. 117, 21—23): *καὶ ὀρχοῦνται πον ἀνὰ μέρος πικνῶς (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ 'ταρφέ' ἀμειβόμενοι) κτλ.*, eandem interpretationem conservavit scholion ad 379: *πικνῶς πλέκοντες εἰς ἀλλήλους (= ταρφέα — πικνῶς) ἐναλλασσόμενοι (= ἀνὰ μέρος — ἀμειβόμενοι)*. Dein cum eis quae apud Naucratis subsecuntur: *οἶδε δὲ ὁ ποιητὴς καὶ τὴν πρὸς ᾧδὴν ὄρχησιν κτλ.* (fr. 39 p. 117, 24—28), bene comparatur scholion ad 262: *πρὸς ᾧδὴν δὲ καὶ λύραν τὴν ὄρχησιν ἐποιοῦντο, οὐ μὴν πρὸς αὐλόν. ἦν δὲ τις ἑνθμοῦ ὁμίλησις ἐναρμονίου ὑπὸ τῆς λέξεως. ἄτοπον γὰρ μιμῆσθαι μοιχείαν*. Quae verba ex ipsius hyporchematis definitione, quae quidem apud Athenaeum sequatur: *καὶ ἔστιν ἡ τοιαύτη ὄρχησις μίμησις τῶν ὑπὸ τῆς λέξεως ἐρμηνευομένων πράξεων* conformata videntur. Quae autem de ipso hyporchemate in hoc capite 27 insunt, peripateticam doctrinam sapere videbantur Bappio l. l. p. 139. Brunkius haec eidem fonti tribuenda esse censuit, cui deberentur, quae in l. XIV p. 631° de hyporchematica saltatione exstarent. Quem Dionysium Halicarnassensem esse Bappius p. 149 coniecit, non comprobavit. Utut haec sunt, quae

ad ipsum Homerum his in capitibus spectant, nostro iure ex peripatetico illo opere et ad Dioscuridem et in scholia pervenisse statuimus.

De saltatione HomERICA etiam quaedam protulit ex Aeneae de Merione Cretensi his verbis derivata (II 617):

Μηριόνη, τάχα κέν σε καὶ ὄρχηστὴν περὶ ἔόντα
ἔγχος ἑμὸν κατέπαυσε κτλ.

Dio Chrysostomus in altera oratione p. 93 R (fr. 38), quae cum scholio Ven. A ad II 617 composuit Hagenus l. l. p. 57. Tamen quod cum ipsis Dionis verbis comparetur scholion multo magis idoneum est hoc, quod in Ven. B legitur:

Dionis enim sunt:

ἢ σὺ οἶεῖ ἄλλην τινὰ λέγειν
ἐπιστάσθαι τὸν τοῦ Μόλου
υἱόν (sc. ὄρχησιν) ἢ τὴν
ἐνόπλιον, τὴν Κουρητικὴν,
ἢ περὶ ἣν ἐπιχώριος τοῖς Κρη-
σί, τὴν ὀξεῖαν καὶ ἐλαφρὰν
κίνησιν πρὸς τὸ διακλίνειν
καὶ φυλάσσασθαι ῥαδίως τὸ βέ-
λος;

scholii:

Κρηῆτες γὰρ ἀσκοῦσι τὴν
ἐνόπλιον ὄρχησιν, ἔμπειροι
ὄντες ἀπὸ τῆς τῶν Κουρή-
των μυθολογίας. ἄκρως δὲ
ἐξεφαύλισε τὸ εὐκίνητον τοῦ
ἀνδρός. βουλόμενος γὰρ αὐτὸν
ἐλαφρὸν εἶπειν, τοῦτο παρα-
τρέψας εἰς ὄρχησιν ἐγχεύασεν.

Hanc quoque rem Dioscuridis fuisse ex peripatetici operis cornu subministratam probabilis videtur coniectura.¹⁾

1) Peripateticorum sapientiam hoc quoque in his scholiis redolet, quod saltationis omnino statuuntur genera tria: πυρρίχη, σίκιννις, χορδακισμός, quamquam πυρρίχη ἐμμελείας loco ex lyricae saltationis generibus perpetuam substituta est, cf. Aristoxenum apud Athen. l. XIV p. 631^{cd}, Bappii dissert. l. l. p. 96 (adn. 1) et 97. Cum ipso hoc Homericō Merionis Cretensis exemplo quodammodo haec quoque cohaerere videntur Aristoxeni peripatetici apud Athen. XIV p. 630^b: ἄλλοι δὲ Κρηῆτα λέγουσι τὸ γένος εἶναι Σίκιννον. ὄρχησται δ' οἱ Κρηῆτες, ὡς φησὶν Ἀριστόξενος. Hanc Aristoxeni doctrinam apud Athen. I p. 20^e cum eis quae de Bathyllo et Pylade saltatoribus produntur, Aristocle fortasse hic quoque inter utrumque intercedente ex Seleuco in dipnosophistarum sermones receptam esse probabile est (cf. Bapp. in comm. Ribb. p. 263 sqq.). Unde suspicio exoritur libri XIV capita quidem 28 usque ad 30, quae continuo ordine de saltationibus sunt et

Facilis ex saltatione transitus fuit ad instrumenta musica ab Homero adhibita, de quibus initio capitis 28 (fr. 42) disseruit Dioscurides, praesertim p. 15^a (fr. 39 p. 117, 26) cithara modo commemorata. Attamen de cithara hoc quidem loco apud Athenaeum omnia exciderunt. Quamquam simile aliquid Plutarcheis his in quaest. conv. VII 8 iv 5 (fr. 40): ἀλλ' ἡ γε κίθαρα πάλαι πον καὶ καθ' Ὅμηρον ἔτι τοῖς χρόνοις γνωρίμη τῆς δαιτός ἐστιν (cf. § 99, ρ 270. 271) etiam apud Dioscuridem fuisse nobis sequi videtur ex Athenaei de tibiis et syringis his verbis (fr. 42 p. 118, 19): εἰς δὲ τὰ συμπόσια οὐ παρήγαγε. Eadem fere apud Athenaeum sunt in l. XIV p. 627^a: ὁθεν ἔοικε καὶ Ὅμηρος διατηρῶν τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν λέγειν

φόρμιγγός § ἦν δαιτὶ θεοὶ ποίησαν ἑταίρην,

qui versus ex ρ 262 et 271 conflatus est. Quae verba, sicut quod sequitur exemplum ex Iliade A sumptum, quod dii musicae vi conciliati sint post contentionem Achillis causa obortam, fortasse ex Dioscuridis pratis flosculos esse putaveris. Neque tamen adeo bonam de Athenaeo sententiam habere licet non tam auctoris quam compilantis librarii vicibus functo, ut tam scite haec his capitibus intulisse putandus sit. Continuo enim cursu haec capita 23—26 et 31—33 secundum Erwini Rohdii libellum 'de Iulii Pollucis in apparatu scaenico enarrando fontibus', Lipsiae emissum 1870 p. 36—46, quibus certo caput 18 adnumerare non dubitamus, de veteris musicae mitigandi mendendi ad omnes virtutes animos inflammandi vi agunt, quorum Aristoxenea vestigia Rohdus detexit l. l. Ergo certe peripateticorum doctrinam prae se ferunt (cf. Bappii dissert. p. 104), sive ex Rohdii coniectura (p. 45) Chamaeleon Naucratisae sup-

cum illis in primo libro concinunt, non ex Dionysio (cf. Bapp. diss. p. 149), sed ex Seleuco ab Athenaeo transcripta esse. Quae de pyrrhicha in extremo c. 29 sunt 'Caesarum Romanorum aetati propria' (cf. Bapp. diss. p. 101) quam commode pertinent ad Tiberii convivam! Sed altioris indagationis haec est quaestio. Ceterum ex eadem peripatetica doctrina dependent quae Herodici sunt apud Athen. V p. 181^a de saltationibus ex Cretico more apud Homerum descriptis.

peditavit, sive ex Bappii ratione per Aristoclem (p. 104) et Dionysium (p. 149) huc illata sunt. Adhuc neutri confidimus. Quae autem Chamaeleon p. 624^a protulit ¹⁾ lenivisse Achillem iram citharae lusu (I 186 sqq.), quam ex Eetionis spoliis ei tribuisset Homerus, cum Pelidae in Dionis altera oratione exemplo aliquo modo conspirant p. 82 R (fr. 41 p. 118, 7—12). Chrysostomum cum in oratione XXXII ab eadem peripateticorum doctrina pendere Rohdus comprobaverit (p. 37. 45), eum hoc quoque Achillis exemplum inde sumpsisse fortasse credas. Tamen ne apud Dioscuridem quidem hoc exemplum celeberrimum defuisse verisimile videtur, unde eius mentionem inicere potuerit rhetor Prusensis. Dioscuridi autem in hoc quoque exemplo enarrando peripateticum corpus patebat. Nam quae apud Porphyrium in hac tractanda quaestione (ad I 186): ἀπρεπὲς δοκεῖ καταλαμβάνεσθαι καθαρίζοντα (scil. Achillem) supersunt: παραμυθία γὰρ ταῦτα θυμοῦ καὶ λύπης hinc fluxisse propter rerum indolem vix negabis. Cum Dionis autem omnibus his verbis (fr. 41) hanc Porphyrii λύσιν concordare concedes: ἔστι δὲ νέος καὶ φιλόμουσος καὶ λάφυρον ἔχων τὴν καθαράν, καὶ οὐ θηλυδριώδη μέλη ἀλλὰ κλέα ἀνδρῶν ἔδει. Quae autem Aristarchi (cf. Ariston. ad I 188) cum hoc Dionis loco Hagenus composuit (l. l. p. 55), eis eiusdem quaestionis quasi solutio videtur contineri.

Certo Dioscuridis sunt verba apud Athenaeum p. 11^f (fr. 30 p. 110, 1): εὐωχοῦνται δὲ παρ' Ὀμήρου καθήμενοι, item p. 17^f: καθαρίζονται δ' ἐν τοῖς συνδείπνοις οἱ ἥρωες, οὐ κατακέλινται, quibus transitum sibi paravit sophista ad quandam de Alexandro Magno historiolum ab Duride narratam, quam cum eis quae secuntur, ex Hegesandri hypomnematis petiit. Huius enim memoria tam trita est apud Athenaeum, ut ipsum ei in manibus fuisse censendum sit. Unde etiam in l. V capitis 20 Aristarcho-Dioscuridei initium ad Dioscuridem re-

1) Cliniae Pythagoraei et Achillis exempla ut Athenaeus coniuncta exhibet Aelianus in var. hist. XIV 23, sive integrum Athenaeum sive communem fontem expilavit, quod adhuc ambigi potest.

ferendum videtur: *ἐκαθέζοντο δὲ καὶ δειπνοῦντες οἱ τότε κτλ.* (fr. 30 p. 110, 2—13).¹⁾

Dein Dioscurideo apud Athenaeum libri I capiti 18, quod temulentiae poenarum HomERICA exempla persequitur inde a verbis: *τῆς μέθης δὲ κατατρέχων ὁ ποιητής κτλ.* (fr. 25), quodammodo respondet l. XII caput tertium p. 511^{ab}, quibus noxam ferre *ἡδονήν* Homericis exemplis demonstratur (fr. 28). Ut enim omnino in huius libri primis capitibus sophista varios pannos, dummodo de voluptate et luxuria essent, undique collectos consuit, hoc frustum ex Dioscuride huc eum posuisse putamus. In capitis primis verbis stoicum quendam audire tibi videaris contra Epicureorum rationem pugnantem. Quae autem de Iove protulit: *ὅσα μὲν γὰρ ἀγρυπνῶν ὁ Ζεὺς ἐφροντίζεν ὑπὲρ τῶν Τρώων, ταῦτ' ἀπώλεσε μεθ' ἡμέραν ὕφ' ἡδονῆς κρατηθεῖς*, ad verbum propemodum locum habent in Porphyrii problematis (ad Ξ 314 sqq.): *τίνος ἕνεκα τοσοῦτον ἀκρατῇ παρίστησι τὸν Δία ὥς μὴ δύνασθαι κρατεῖν ἑαυτοῦ;* hac solutione: *ἄλλως τε διδάξαι βούλεται τοὺς νέους ὁ ποιητής, ὅσον ἐστὶ χαλεπὸν μὴ κρατεῖν τῶν παθῶν, ὅπου καὶ Ζεὺς ὁ παγκρατὴς πάθει νικηθεὶς ἐξημιώθη τὴν ὄνησιν, ἣν ἐξ ἀγρυπνίας περιποιήσατο.* Neque quae de Marte poenae vice ab Vulcano victo secuntur, apud Porphyrium desunt ad ϑ 267, cui haec scholia tribuenda esse arbitrati vix errabimus: *οὐκ ἀτόπως ἐπὶ ἡδυπαθῶν ᾄδει ταῦτα ὁ κισσαργόος, δι' ὧν ἡδονται, (ἀλλὰ)²⁾ σωφρονίζων αὐτούς. δέσμιον γὰρ εἰσάγει τὸν μοιχὸν καὶ τοὺς θεοὺς λέγοντας 'οὐκ ἀρετῇ*

1) Sed idem fere legitur in l. VIII p. 363^f: *ὁθεν οὔτε κατακλίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθος, ἀλλὰ 'δαίμων' ἐξόμενοι*, ut non possit ex Dioscuride huc insertum esse. Nam in continuis capitibus ibi de veteribus convivii sermo est, quae si ex rerum indole et auctoribus laudatis coniecturam facere licet, ex Seleuci illo opere *περὶ ἀρχαίων συμποσίων* statuiamus derivata esse. Eodem pertinere videntur, quae huius Homericæ moris exempla protulit Athenaeus in l. XI initio, cuius de Seleuceis vestigiis fere constat, Adrastii et Polyidi, quae Homerum omnino non curant, dein Euryclyae et Autolyçi, ex versibus v 399 sqq. arguta ratione extractum.

2) 'ἀλλὰ' nos quidem inseruimus.

κακὰ ἔργα' (9 329). Quae exempla Dioscuridem ex peripatetici operis divitiis mutuatum esse sponte apparet, quippe in quo Demodoci cantum defensum fuisse supra p. 155 viderimus. Attamen etiam duae causae huic rei comprobandae succurrunt, ex quibus ibi haec quodammodo iam coniuncta fuisse probabile videtur. Plato enim de re publ. III p. 390^b horum vituperator exstitit, et de Cephisodoro Isocrateo haec sunt apud Athen. III p. 122^b: Κηφισόδωρος γοῦν ὁ Ἰσοκράτους τοῦ ἐήτορος μαθητῆς ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἀριστοτέλην λέγει ὅτι εὗροι τις ἂν ὑπὸ τῶν ἄλλων ποιητῶν ἢ καὶ σοφιστῶν ἐν ἡ δύο γοῦν ποτηρῶς εἰρημένα, ὅλα παρὰ μὲν Ἀρχιλόχῳ, . . . aliis, Ὀμήρῳ δὲ τὸ τὴν Ἥραν ἐπιβουλεύσαι τῷ Διὶ καὶ τὸν Ἀρη μοιχεύειν. ἐφ' οἷς πάντες κατηγοροῦσιν αὐτῶν.

In eodem XII libro septimum quoque caput maximam partem Naucraticam ab Dioscuride lucratum esse statuimus. Voluptuosam enim vitam novisse et descripsisse Homerum ex operis ratione in l. I p. 16^d his Dioscurides comprobavit (fr. 18 p. 100, 6—8): ἀπολαυστικὸς δέ ἐστι παρ' αὐτῷ καὶ ὁ τῶν Φαίακων βίος· ἀλεῖ γὰρ ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρις τε καὶ τὰ ἐξῆς (9 248 sqq.), post quae verba iure Kaibelius desideravit Ulixis mentionem et versuum ι 5 sqq. vulgatam memoriam, ut sic demum Eratosthenis coniectura potuerit proferri. Ampliorem autem de horum versuum ι 5 sqq. interpretatione disputationem sophista proponit in l. XII c. 7 (fr. 18 p. 100, 9—18, p. 101, 1—7), quam cum illis coniungere ab omni parte commodum est. Locus ille Odysseae πολυθρύλητος est, ab vituperatoribus et defensoribus multum agitatus.¹⁾ Quae de Ulixē, qui Epicuro voluptatis auctor exstiterit, et de Megacledis solutione Athenaeus protulit, coniuncta leguntur etiam in Plutarchi personati libelli c. 150 ea quidem libri parte, qua Dioscuridem nondum adiit ille auctor, quo in capite singulos

1) Hac Epicuri vel Aristippi ratione Heraclides Ponticus ἐν τῷ περὶ ἡθικῆς apud Athen. XII p. 512^d hos versus explicavit, sed ἁπομικρῶς teste Laertio Diogene in fine catalogi l. V 6, 88, ut decet Platonis et Aristotelis alumnus. Eiusdem rei documento est Athenaei l. XII totum caput 5 (cf. Schweigh. ad loc.). Tamen cum capite 7 hoc omnino non cohaeret.

philosophos ex Homero suas doctrinas deduxisse comprobatur. Democriti enim exemplo allato haec secuntur: ἄλλους δὲ πλανηθέντας (scil. δεῖ μνημονεῦσαι), ἐν οἷς ἐκεῖνος οὐχ ἐλόμενος, ἀλλὰ πρὸς τὸν παραπίπτοντα καιρὸν ἀρμοζόμενος τισὶ περιέθηκεν, ἐπεὶ γε ¹⁾ ὁ Ὀδυσσεὺς παρ' Ἀλκινόῳ κατεχόμενος ἡδοναθεία καὶ τρυφῇ κεχημένῳ πρὸς χάριν αὐτῷ διαλεγόμενος ἔφη, 'οὐ γὰρ ἔγωγε' κτλ. (ι 5—11), quibus Megaclidis peripatetici ²⁾ rationem perstringi patet. Dein haec secuntur: τούτοις παραχθείς καὶ Ἐπίκουρος τὴν ἡδονὴν τέλος εὐδαιμονίας ἐνόμισε. Quas res cum omnino stoicorum sapientiam prae se ferant, Heracliti allegoriarum c. 75 consensu, quae quidem ad Epicurum spectent, ex stoico illo corpore depromptas esse omnibus probabitur. ³⁾ Ergo ab stoico quodam haec quidem de Epicuro accipere potuit Dioscurides, quem re probata etiam corporis illius auctor expilasse censendus esset. Quamquam certe Megaclidis peripatetici solutionem ne in peripatetico quidem opere defuisse suspicamur. Nam Porphyrius quoque ad ι 5, cui id scholion vindicare nemo dubitabit, Megaclidis solutionem quamvis nomine non laudato servavit. Haec enim in codice H sunt: λύεται δὲ ἀπὸ τοῦ προσώπου. πρὸς οὓς γὰρ φησιν, αὐτοὶ ἦσαν φάσκοντες 'αἰεὶ δ' ἡμῖν' — τῶν πρὸς εὐωχίαν. Quae amplius in codice T ita enarrantur, ut cum ipsis Dioscuridis verbis satis congruant:

Porphirii sunt ad ι 5:

Athenaei XII p. 513^bc:

οὐ πάντως ἀποδεχόμενος τὸν
τοιούτον βίον ἐπαινεῖ, ἀλλὰ ὁ δὲ Μεγακλείδης φησὶ τὸν

1) Traditum est: Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ὀδυσσεὺς κτλ. At tamen illud enuntiatum cum antecedentibus verbis coniungendum esse statuimus. Nam ita demum suo ordine fluunt sententiae. Quam ob rem illud γὰρ aut plane delendum est aut quod Wachsmuthius proposuit corrigendum: ἐπεὶ γε, quod praeplacet.

2) De Megaclidis peripatetici studiis Homericis cf. Sengebuschium in diss. Homer. priore apud Dindorf. l. l. p. 88. 89, Schraderum l. l. p. 414.

3) Cur hoc stoicum corpus etiam hanc peripateticam rem ita adhibitam continuisse negandum sit, omnino non intellegimus. Schraderum enim scrupulus resedit, cf. l. l. p. 414. Tamen vix probabile est 'Alkinoou cuiusdam explicationem cum Megaclidis congruentem fuisse.'

ἀρμόζεται κατὰ τὸν παρόν-
τα καιρὸν (cf. Ps.-Plut. verba)
ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ὧν ἐβούλετο.
προσποιεῖται οὖν τὸ ἀβροδί-
αιτον ἀσπάζεσθαι τῶν
Θαιάκων ἀκηχοῶς λεγόν-
των·

‘αἰεὶ δ’ ἡμῖν δαῖς τε φίλη κί-
θαρίς τε χοροὶ τε’ (9 248).

Ὀδυσσεά καθομιλοῦντα τοὺς
καιροὺς ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν
ὁμοίᾳς τοῖς Θαλαξιν εἶναι
τὸ ἀβροδίαιτον αὐτῶν ἀ-
σπάζεσθαι προπυθόμε-
νον τοῦ Ἀλκίνοῦ·

‘αἰεὶ δ’ ἡμῖν δαῖς τε φίλη κί-
θαρίς τε χοροὶ τε
εἵματά τ’ ἐξημοιβὰ λοιστρά τε
θερμὰ καὶ εὐναί’ (9 248, 249).
μόνως γὰρ οὕτως ᾤθη ὧν
ἤλπιζε μὴ διαμαρτεῖν.

Etiamsi enim Porphyrius sua et ex stoico et ex peripa-
teticō opere delibare potuit, tamen hunc ob concentum peri-
pateticum corpus utrique subesse putamus, cum apud Pseudo-
Plutarchum ex stoicorum consilio ita deflexa esset haec res,
ut quosdam philosophos ab Homero sumpsisse doctrinam ac-
commodandi res praesenti tempori statueretur.¹⁾

Eadem fere Athenaeus protulit in l. V capite 19, quod
supra p. 171 sqq. ex Seleuceis pannis et Dioscuridis quodam
frustulo consutum esse vidimus: τὸ δὲ τοῦ Ἀλκινόου συμπόσιον,
πρὸς δ’ ἀποτεταται ὁ τοῦ Ὀδυσσεὺς λόγος· οὐ γὰρ ἐγωγέ τι
φημι κτλ. (ι 5—8)· ξένου ὑποδοχὴν ἔχει, ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν
Θαιάκων τρυφερῶν (fr. 18 p. 101, 26—31). Nam vix recte

1) Stoicum illud de Epicuri furto inventum etiam scholion exhibet
ad ι 28: γινῶθι ὅτι καλῶς λέγει καὶ Ἐπίκουρος ὁ φιλόσοφος τῷ ἑαυτοῦ
δόγματι ἀριστον τέλος εἶναι πάντων τὴν ἡδονήν, ἐξ Ὀμήρου τοῦτο λα-
βὼν καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸς ἐκτείνας τὴν τῆς ἡδονῆς τελειότητα, quae
non spectare possunt nisi ad versus ι 5 sqq. Quam ob rem hoc quoque
Porphyrii quoddam frustum esse conicias, sive ex stoico corpore deprom-
ptum est, sive in peripatetico etiam hoc receptum fuisse credideris, unde
et Porphyrius et Dioscurides potuerint in suas res deducere.

Ad eandem rem Seneca quoque alludit in epist. mor. l. XIII 3 (88), 5
his: ‘nam modo Stoicum illum faciunt (scil. Homerum) . . . , modo Epicu-
reum, laudantem statum quietae civitatis et inter convivia cantusque vitam
exigentis, modo Peripateticum’ etc.

Schweighaeuserus illa verba: *ξένον ὑποδοχὴν ἔχει* his reddidit: 'continet illud receptionem hospitis'. Sed ex Megaclicis ratione hoc fere volunt: 'continet hospitis captationem benevolentiae ipsis luxuriosis Phaeacibus', velut *εἰς ὑποδοχὴν λέγειν τινί* ex. gr. legitur apud Aeschinē (II 62). Quam ob rem hoc quidem enuntiatum ex Dioscuride huic capiti tessellato sophistam intulisse censemus. Quod autem subsequitur: *ὅπερ συμβάλλων τις πρὸς τὰ τῶν φιλοσόφων συμπόσια κτλ.* ex Herodici capitum 3—18 ratione sive ipse sibi conformavit sive ex illo conrasit. Sed quae in capitis exitu de Demodoci cantu exponuntur (fr. 37 p. 116, 18—22), iterum ex Dioscuridis hortulis sunt conquisiti flosculi. Nam quod ab claudicante Vulcano superatus sit Mars deorum fortissimus, Dioscurideum esse ex Athen. p. 511^b (fr. 28 p. 107, 18—25) elucet, quode disputavimus p. 180. Quod autem Demodoci cantu Ulixi quasi procorum mors praedicatur, quamvis inepta sint, tamen peripateticae illi rationi conveniunt, qua certo consilio carmina elegisse cantores supra p. 155 vidimus. Haec quoque tanquam excersantis solutionis instar huic materiae succurrunt.

Restat, ut suis terminis Dioscuridis fines in I. XII c. 7 circumscribamus. Certo huic tribueris capitis finem inde a verbis: *εἰσὶ δ' οἱ φασὶ κτλ.* (fr. 19) — nimirum Dioscuridem indicat subdolan Naucratica —, quippe quae prorsus huius libri consilio accommodata sint. His quoque ultimis verbis ipse conexus comprobatur: *διόπερ καὶ Ὀδυσσεὺς τρυφὴν καὶ λαγνείαν τέλος τοῦ βίου παρὰ τῷ Ἀλκινόῳ τίθεται*. Sed quae in medio capite Pindari¹⁾, Sophoclis, Theognidis de polypo testimonia insunt, ipsum Athenaeum ex more suo addidisse facile credes.

Duo supersunt quae Dioscuridea fragmenta esse existimamus apud Athenaeum. Sed pro certo ut hoc affirmemus, non adeo suppetunt argumenta ex aliis auctoribus desumpta. Alterum est Athenaei caput 42 libri X de Nestore vini studio inde a verbis: *πλείστον δὲ ἔπινε τῶν μὲν ἡρώων Νέστωρ τρυγέων κτλ.* (fr. 24), quod probabilitate quadam Dioscuri

1) Collato Plutarcho de soll. animal. p. 978^e.

tribnatur. Nam totius capitis indoles huic accommodata est, quippe quod bene coniungatur cum Athenaei libri I capite 17 (fr. 23). Si autem ex Asclepiadis Myrleani περὶ Νεστορίδος libello hoc transcriptum esse quispiam dixerit, quem in l. XI sophista affatim expilavit¹⁾, non ita huius rationi haec convenire ipse videat. Immo his: τοῦ Ἀγαμέμνονος . . . , ὃν ὡς πολυπότην ἐπιπλήσσει ὁ Ἀχιλλεύς quasi sese ipsum exscripsisse videtur Dioscurides (cf. supra p. 150), neque Antiphanis comici testimonium ab hoc alienum est. Huic autem rei illustrandae, quod non temere Homerus Nestori potissimum poculum offerentem induxerit Achillem, Eumelo corporis tutaminis causa thoracem, quippe qui periculose cucurrerit, horum meminisse iuvabit, quae de Antinoo supra p. 167 disputata sunt. Quae vero de hoc Nestoris poculo narrantur, ea quasi duas huius quaestionis solutiones esse facile intelleges, cur poculum Nestori dono dederit Achilles, quarum alteram acceperit, alteram spreverit ille auctor.²⁾ Quam ob rem ne hoc quidem ab Dioscuride abhorreere concedes. Tanquam instar tertiae huius rei solutionis scholion est in Ven. B ad Ψ 616, quamquam hic non ita de ipso poculo quam omnino de Nestoris praemio cogitatur: ἀγαθός ἐστι νομοθέτης (sc. Achilles), ἀξιῶν καὶ φρονήσεως ἅθλα τιθεσθαι. παρ' Ὀμήρου τοίνυν διδασχθεὶς Ἰσοκράτης ἐπιτιμᾷ τοῖς μὴ φρονήσεως ἅθλα τιθεῖσιν. ὥστερ δὲ τὸν βασιλέα (Agamemnonem v. 890) οὕτω καὶ τὸν συνετὸν ἄκοντι στεφανοῖ.³⁾ Quod scholion Kaibelius adhibuit, ut in

1) Cf. praecipue capita 76—85.

2) Kaibelii miramur horum verborum distinctionem. Parenthesi enim inclusit haec tantum verba: τοῖς γὰρ φιλοπόταις οὐ παρέπεται τὸ νικᾶν διὰ τὸ ῥᾶθυμον, quasi verbis quae secuntur: ἢ ὅτι διὰ δίψαν μάλιστα λείπονται οἱ πύκται διὰ τὸ βαρεῖσθαι τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας tertia quaedam solutio eius quaestionis proferatur, cur poculum Nestori obtulerit Achilles. Immo post haec demum verba parenthesis esse concludendam unusquisque concedet. Nam his etiam illud explicatur, cur potatores non sequatur victoria. Haec omnia verba parenthesis loco haud opportune huc inserta si ab ipso Athenaeo addita esse statuerimus, vix errabimus.

3) Eandem solutionem Accius protulit in didascalice in fr. X Baehr. (fragm. poet. Roman. p. 268):

hac altera solutione corrigeret corrupta verba: οὐχ οτι καὶ οὐχὶ τῷ νικηθέντι ἔδωκε δέπας ὁ Ἀχιλλεύς in οὐχ ὅτι ἀκο- νιστὴν τῷ νικηθέντι κτλ. Vix tamen hac ratione suam medelam his verbis allatam esse putamus. Nos quidem alterum οὐχὶ delendum esse censemus tanquam variam lectionem, ut illum solutorem ad verum Ψ 656 respexisse statuendum sit:

τῷ δ' ἄρα νικηθέντι τίθει δέπας ἀμφικύπελλον.

Eadem ratione Casaubonus rem explicavit, quamquam audacius pro verbis οὐχ ὅτι καὶ οὐχὶ τῷ νικηθέντι scribi voluit ὅτι καὶ τῷ νικηθέντι (cf. Schweighauser. ad locum).

Alter ille Athenaei locus legitur ineunte libro XIII p. 556^r (fr. 26). Quae praecedunt inde a capitis 3 initio ea de re, quod barbarorum quidem mulieres patiantur pellices, non Graecorum, certo cohaerent cum eis quae secuntur. Nam ex hac consuetudine Aristoteles exposuit Menelaum Helenam veritum abstinuisse ab aliarum feminarum concubitu. Itaque si haec quoque ex Dioscuride fluxisse contenderis, quamquam praeter Priami mulieres parum ipsum Homerum curant, lubenter ad stipulabimur, praesertim cum Dioscuridem de diversa barbarorum et Achivorum ratione disputasse supra p. 163 sqq. comprobatum sit. Quae autem Aristotelis hic ample de Menelao, Nestore, Phoenice narrantur, in libro I breviter proferuntur p. 25^r (fr. 26 p. 106, 11—20 = p. 106, 26—29) in fine earum rerum, quas ex Dioscuride petiit Athenaeus. Quare Brunkius (p. 39) haec ab Dioscuridis opere desecari voluit. Nos quidem contrarium inde concludimus, ut haec quoque in l. XIII ei tribuamus. Quae vero Aristotelis sequitur solutio, ut libidinis et temulentiae crimen ab Agamemnone prohibeatur, prorsus peripatetici corporis indolem prae se fert, ut Dioscuride intercedente haec ad Athenaeum pervenisse probabile videatur. Tamen

'sapientiaeque invictae

gratia atque honoris patera Nestorem mactavit
aurea',

ut illud de Nestoris praemio zetema ab Accio agitatum esse prona videtur conjectura, id quod bene convenit cum illius operis natura et indole
cf. Ribbeckii 'hist. poes. Roman.' I p. 267 sq.

infirmiora esse haec argumenta fatemur, quam ut certi quidquam statuatur.

His omnibus expositis illud superest, ut aliquo modo Dioscuridei libelli argumentum et dispositionem adumbremus, id quod, quantum potuit, Brunkius quoque conatus est l. l. p. 22 sqq. Nam rationem reddi opus est de ordine quem instituimus in componendis fragmentis, quae dissertationi praemisimus. Nimirum hac quoque parte principem optimumque ducem se praebet Athenaeus, quantumcunque rem 'dissecuit, coniunxit, mutavit', ut disputandi materiem inter dipnosophistas distribueret, cf. Brunk. l. l. p. 23 sq. Nam optime etiam nunc cognoscitur, quae inter sese cohaereant.

Quin in primo fragmento libelli initium deprehendamus, nemo in dubitationem vocabit. Nam eo totius scriptiunculae consilium illud indicatur: σωφροσύνης praeceptorem sese praestare Homerum. Quam ob rem omnibus heroibus simplicissimum tribuit victum, semper assas carnes atque eas bovis, non haedi aut agni (fr. 1). Neque piscibus aut avibus inducit illos vescentes (fr. 2), nec frugibus (fr. 3). Neque coronis neque unguentis eos facit utentes et deis quoque simplicem tribuit victum, nectar et ambrosiam, nec tura aut myrrha aut coronae adhibentur ad eos colendos (fr. 4). Sed tam modeste cenati alii discis iaculisque sese oblectant ludicro certamine ad seria sese exercentes, alii cantores audiunt (fr. 5). Eodem modo 'πρὸς μέλητην τῶν πολεμικῶν' venatum exeunt iuvenes (fr. 6), laborum autem ut remedia varia noverunt lavandi genera (fr. 7). Etiam lectus qualis esse debeat, docet Homerus Diomedis exemplo 'στερεῶς' in pelle bubula recumbentis (fr. 8). Nec quae de heroum ἀντιουργία Dioscurides Chrysippum secutus disputavit, huc pertinere quisquam negabit (fr. 9). His omnibus narrandis rebus praeceptorem agere Homerum, alia eum referre tantum docet fragmentum 10, siquidem his ipsis Dionis verbis haec exposuit Dioscurides. Nam Homerus etiam varios novit cibos, immo etiam elixas carnes varii generis et varium in modum paratas (fr. 11). Neque piscium aut avium esus ab eo

alienus est (fr. 12), neque olerum aut frugum (fr. 13). Nec vero unguentorum Homerum fugit suaveolentia, neque ignotus ei fuit coronarum usus (fr. 14). Atque etiam lectos novit eleganter constructos et pretiosa stragula (fr. 15), quin immo sumptuosos famulos (fr. 16). Omnino omnem novit Dioscuridae aetatis magnificentiam. Itaque splendidissime describit regias Menelai, Alcinoi, Calypsus speluncam (fr. 17). Voluptati vero dedita est apud eundem Phaeacum vita, quin ipse Ulixes quibusdam videtur Epicuri ratione illis voluptatis praedicator exstitisse (fr. 18. 19). In Odyssea omnino propter otium et pacem luxuriae indulgent (fr. 20). Sic proci ante fores calculorum lusu sese oblectant et propter desidiam et luxuriam tam molles habent manus, ut ne arcum quidem possint tendere (fr. 21). Quo in ordine fragmentorum planissime fluere sententias lubens concedes, ut singulas res singulis non raro tam apte suppleri iure mireris.

Tum complura fragmenta ad vini usum pertinent (22—25). Novit Homerus vini modum, quatenus conducat, quatenus noceat, et varia miscendi genera (fr. 22). Illud quidem illustratur Nestoris exemplo Machaoni Pramnium ministrantis (fr. 23) et fragmento 24, si re vera Dioscuridi tribuitur, de potatore Nestore. Sed temulentiae poenas large enumerat fragmentum 25. Dein quodammodo inter sese cohaerent fragmenta 26—28. In fragmento 26, quod num iure ad hunc libellum referatur dubium est, illud exponitur, cur uni Menelao nulla iungatur mulier, cum ceteri cum feminis concumbant. Alterum (fr. 27) de castitate mulierum et virginum est, quae hospites lavent. Sed libidinis poenas persequitur fragmentum 28.

Denique secuntur continuo ordine Athenaeo fido auctore ea fragmenta, quae ad cenas et convivia spectant easque res, quae cum his cohaerent (29—45), cf. Brunk. l. l. p. 16. Ac primum quidem accurate de cenarum numero disputatur (fr. 29), dein illud exponitur assedissee heroas in cenando (fr. 30) et refutatur, quod quidam suam cuique mensam appositam fuisse statuerint (fr. 31). Finito demum convivio removentur mensae (fr. 32). Panes apponuntur cum ipsis canistellis (fr. 33), carnis

autem assae et vini sua cuique conviviarum distribuitur portio (fr. 34), suum quisque habet poculum, pluribus autem poculis et carnibus praestantiores honorantur viri; etiam propinandi inter sese morem noverunt heroes (fr. 35). Omnino decore cenant. Quodsi in Odyssea Ulixes et Achilles inter sese disceptantes inducuntur, utilis est illa contentio, utrum dolo an pugna expugnandum sit Ilium (fr. 36). In ipsis autem conviviis adhibentur citharoedi et saltatores (fr. 37—39). Iam facilis ad instrumenta musica fuit transitus (fr. 40—42). De cithara 'convivii amica' sunt fragmenta 40 et 41, tibiae autem et fistulas non in conviviis adhibuit poeta. Omnino barbaris tribuit tibiae (fr. 42). Simili ratione de barbarorum et Achivorum diversa ratione agunt fragmenta 43 et 44. Denique soluta cena Mercurio libant linguas tamquam somni praesidi (fr. 45).

Quoniam super opere Dioscuridis non sine fructu nos disputavisse confidimus, de ipso auctore circumspicere ex re videtur. Quem cum grammaticorum, stoicorum, peripateticorum scriinia in conscribendo suo libro adiisse comprobatum sit, vel inde eius aetatis limine vixisse eum concludas, qua non tam de suo componere libros quam vetustiorum scripta expilare solebant. Certe inter Aristarchum et Dionem Plutarchumque, quantum vidimus, fuit Dioscurides. Ergo non potest cogitari de Isocrateo, non de Pyrrhoneo Cyprio, Timonis discipulo, cuius memoriam Sotion servavit apud Laertium Diogenem IX 114. 115 ¹⁾, non de Zenonis successoris Chrysippi patre, ad quem stoeae ille alter princeps complures librorum suorum scripsit.²⁾ Apud Athenaeum duo etiam cuiusdam Dioscuridis libri commemorantur, in l. IV p. 140^{b et c} *Λακωνικὴ πολιτεία*, in l. XI p. 507^a *ἀπομνημονεύματα*, quos Athenaeus ipse non in manibus habuit. Tamen summa probabilitate ei de quo agimus Dioscuridi tribuuntur, quippe quem solum inter huius aetatis hoc nomine praeditos quantum accepimus revera scrip-

1) Cf. Wachsmuthii Sillographos p. 9 adn. 5.

2) Cf. Laertium Diogenem VII 190. 193. 198. 200. 202.

torem fuisse sciamus. *Ἀπομνημονευμάτων* mentio Hegesander Delphi commentariis debetur, cuius de temporibus nihil colligere licet nisi illud, quod post tempora belli contra Perseum gesti scripsit¹⁾, ut de Dioscuride hinc nihil redundet. Si quid ex duobus huius operis fragmentis ab Athenaeo et Laertio Diogene subministratis²⁾ coniectare licet, clarorum virorum memorabilia dicta liber videtur continuisse, qua ratione ex gr. Hermogenes³⁾ explicavit vocem *ἀπομνημόνευμα* tanquam *χρεία* similem. Quam ob rem in dubio relinquere malumus, num quod de lyra ab Apolline Amphioni data fragmentum ex Apollonii Rhodii scholiis suppeditatum Muellerus cum his coniunxit, revera huc pertineat.

Certioribus etiam argumentis *Λακωνικὴν πολιτείαν* ad hunc Dioscuridem referre licet. Nam quaecunque fragmenta apud Plutarchum et Athenaeum aetatem tulerunt⁴⁾, in antiquitatibus Lacedaemoniorum versantur. In primo quidem de Minervae Optiletidis templo ab Lycurgo dedicato disputatur⁵⁾, in altero de orthagoriscis porcellis, in tertio de honoribus, quos Anticrati Epaminondae percussori eiusque posteris decreverint Spartani. Quibus adde quartum ab Muellero omissum, quod de Lacedaemoniorum *ἐπαίκλων* cenis agit apud Athen. IV p. 140^f. Quam rationem cum huius Dioscuridis studiis, quippe qui in Homericis antiquitatibus operam suam collocaverit, convenire non negabis. Alterum hoc proferimus argumentum. Utroque

1) Cf. Mueller. FHG IV p. 412, Droysen *Geschichte des Hellenismus* III 1 p. 246 adn. 3. Hegesander enim in fr. 20 (M.) Rhodophontem commemorat, Rhodiorum rei publicae quendam administratorem, quem anno a. Chr. n. 167 legatum Romam missum esse ex Polybio constat (XXX 5, 4).

2) Cf. Mueller. FHG II p. 196 fr. 6 et 7.

3) In progymn. p. 5 (Speng.).

4) Cf. Mueller. FHG II p. 192.

5) Eiusdem historiologiae eundem auctorem Olympiodorum ad Platonis Gorgiam (cf. Iahnii *Archiv* XIV p. 522) excitasse his verbis: *Διοσκορυίδης δ' ἱστορικός* Wachsmuthius nos docuit. *ἱστορικός* autem hac aetate eodem iure videtur appellatus esse quo ex. gr. ab Augustino de civ. dei XVIII 1: Reatinus — est de gente populi Romani liber, quem sequitur ille — *Varro historicus*.

loco quibus huius operis mentio fit apud Athenaeum (p. 140^{betf}), Dioscuridem Persaeum stoicum secutum esse apertis verbis indicatur. Ab stoicorum autem studiis eum de quo sermo est non alienum fuisse supra satis comprobavimus. Immo in Dionis illo loco orationis LIII p. 276 R II de Homericis stoicorum studiis multum agitato, de quo nos quoque disputavimus p. 162 sq., ipsius Persaei excitatur memoria: ἔτι δὲ καὶ Περσαῖος ὁ τοῦ Ζήνωνος κατὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν γέγραφε καὶ ἄλλοι πλείους. Quam ob rem his quoque rebus inter utrumque vinculum quoddam intercedere tuo iure conicias. Cum autem stoicos potissimum, Zenonem, Persaeum, Sphaerum de re publica Spartanorum libros condidisse constaret, Dioscuridem Chryssippi amicum huius libri auctorem esse Ionsius voluit.¹⁾ Attamen, num omnino scripserit ille, nescimus, ut praevalere nostram rationem omnes concessuros esse putemus.

Quodsi revera Λακωνικὴν πολιτείαν scripsit idem Dioscurides qui libellum περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ νόμων composuit, angustioribus terminis aetatem licet circumscribere. Nam ex Didymi diligentia conrasa sunt, quae in libri IV his capitibus (certe inde a p. 138^e—141^e) auctoribus raris et tantum non unicis laudatis de Lacedaemoniorum rebus enarrantur. Quod autem ipsius Dioscuridis mentio ab Didymo fuit iniecta, his comprobatur: Contra Polemonem inducit disputantem Athenaeus Didymum, p. 139^c: ταῦτα μὲν ὁ Πολέμων. πρὸς ὃν ἀντιλέγων Δίδυμος ὁ γραμματικὸς . . φησὶ τάδε· Πολυκράτης ἐν τοῖς Λακωνικοῖς κτλ. De Dioscuride autem infra sunt p. 140^b: ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὀρθαγορίσκοι λέγονται, ὡς φησιν ὁ Πολέμων (cf. supra p. 139^b), οἱ γαλαθηνοὶ χοῖροι, ἀλλ' ὀρθαγορίσκοι, ἐπεὶ πρὸς τὸν ὀρθρον πιπράσκονται, ὡς Περσαῖος ἱστορεῖ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ καὶ Διοσκουρίδης ἐν δευτέρῳ πολιτείας καὶ Ἀριστοκλῆς ἐν τῷ προτέρῳ καὶ οὗτος τῆς Λακωνίων πολιτείας. Eodem modo in ἐπαίκλων interpretatione (p. 140^d^{ef}) proferenda contra Polemonem ab Persaei et Dioscuridis parte stare videtur Didymus.

1) Cf. Fabricium in Bibl. Gr. I. I.

Ergo quod inter Aristarchum et Didymum interfuculum vidisse Dioscuridem statuimus. Quod si cui exprimere lubeat, fere inter annos a. Chr. n. 160 et vixisse dicat. Aliquantulo autem propius eum accessu Aristarchi tempora fortasse inde concludas, quod p. 14 Dioscuridem et Didymum intercedit Aristocles quidam nomen Schweighaeuserus certa emendatione nobis videre in Nicoclia. Huius enim testimonium alteri de et Dioscuride loco et antecedit (p. 140¹) et subsequitur (p.

Unum restat de Dioscuridis alicuius quodam operum, quod ad hunc revocetur, Photii s. v. *συντάξις Διοσκουρίδους ἐν τοῖς περὶ νομίμων κτλ.*²) Probabiliter Muellerus coniecit huius operis partem fuisse *περὶ τῶν νόμων* libellum. Nam prorsus Alexandrinorum de mori, ex quo operum amplo ambitu compositorum libris partibus singulos superscribere solebant titulos. Immo *Διακωνικὴν πολιτείαν*, si recte de eius natura et indole cavimus, eiusdem operis partem fuisse eo facilius et quod Spartanorum quandam consuetudinem enarrat illius fragmentum.

1) Cf. Bappii dissertat. l. l. p. 88.

2) Cf. Mueller. l. l. fr. 4.

INDEX RERUM

- Accli didascal. fr. X Baehr. p. 268: 185 adn. 3
 Achillis et Ulixis contentio 155 sq. in addendis p. 196
 Achivi et Troiani diversa ratione ab Homero descripti 163 sqq.
 Aelianus 141. 179 adn. 1
 Agamemno cum tauro comparatus 166
 Alcinoi et Menelai domuum magnificentia 161 sq.
 Antiphanis comici fr. 273 K (II p. 124) explicatum 134 adn. 1
 Apollonius sophista Aristarcheae doctrinae testis 129. 131
 Aristarchi doctrina a Dioscuride adhibita 124—139. 160. 164 sqq. 169 sq.;
 scholia ad eum referuntur Ven. B ad A 468: 131, (Ven. A et B ad A 470:
 172 adn. 1), Ven. B ad B 872: 165, Ven. A ad I' 1, Ven. B ad I' 2: 164,
 Ven. B ad A 4: 137 adn. 1, Ven. B ad A 429. 433. 437: 164, Ven. B ad
 H 306. 307: 164, Ven. A et B ad Θ 542: 164, Ven. B ad N 41: 164,
 Ven. B ad II 747: 133 sqq., Ven. A ad P 52: 165, Ven. B ad Σ 495:
 138 sq., cod. E et H ad § 98, cod. T ad x 124: 132 adn. 2; ei tribuitur
 athetesis versuum α 139. 140, δ 55. 56: 139; Aristarchus peripateticam
 quandam doctrinam 131 sq., Chrysippeam 142, omnino stoicorum quan-
 dam interpretandi rationem secutus 162
 Aristonicus v. Aristarchus
 Athenaeus Dioscuridis expilator 121 sqq. 124—156. 176—187; eius cum
 Dione Chrysostomo consensus 157—162. 177. 179, cum Plutarcho 127. 133
 adn. 1. 147—151. 168—174, cum Pseudo-Plutarcho libelli *περὶ τοῦ βίου*
καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου scriptore 174 sq.; emendatur X 433^d: 185 sq.
 Calypsus antrum 161
 Circae allegoria 143. 145 sq.
 Chrysippus 140—143. 145
 Demetrius Phalereus 153 sqq.
 Dio Chrysostomus Dioscuridem adhibuit 157—168. 177. 179; Chrysip-
 peum quandam interpretandi morem secutus est in orat. LXXI: 141 sq.,
 omnino stoicorum 145. 166. 175 sq.
 Iomedes in pelle bubula recumbens 162. 166 sq.
 Dioscurides revera libelli *περὶ τῶν παρ' Ὀμήρου νόμων* auctor 121 sqq.;
 de nominis scriptura 121 adn. 1; de aetate 189—192; Aristarchi doctri-
 nam adhibuit: v. Aristarchus, stoicorum 139—146. 162 sq. 191, Schra-
 Leipsiger Studien. XI.

- deri peripateticum solutionum corpus 146—156. 167. 176 sq. 178 sq. 180 sq. 182 sqq. 186; eius homonymi 122. 189; eiusdem ἀπομνημονεύματα 188 sq., Δακωνική πολιτεία 189 sqq., περί νομίμων 192
 εὐταξία 139. 174
 Hegesander Delphus 179. 190
 Heracliti allegor. Homericæ 143 sq. 182
 Herodicus Crateteus 136 adn. 3. 137. 184
 Heroum de conviviis 126—137. 169 sq.; de cenarum numero 126 sqq. 152 sq.; de piscium, avium esu 132 sqq. 157 sqq. 161 adn. 5, carnis assae 134. 157 sqq., elixae 135, oleris 135, caepae 172 sq.; de coronarum, myrrhae, suffimenti usu 135 sq.; de vini usu 146 sqq. 174. 184 sqq.; de honoribus inter cenam 136 sq. 173; de cantoribus 137. 153 sqq. 174 sq., saltationibus 137 sq. 176 sq., de instrumentis musicis 138. 178 sq.; de ἀκροδιακονία 140 sqq.; de luxuria et magnificentia 159 sqq. 168
 Horatius stoicos secutus 145 sq.
 Iulianus 161 adn. 5
 Megacrides peripateticus 181 sq.
 Mercurii allegoria 143 sq. 172
 Nestor vini studiosus 184 sqq.
 Philemon Atheniensis glossographus 126 sq.
 Plato Dioscuridis auctor 159
 Plutarchus Dioscuridis expilator 127 sq. 133 adn. 1. 159. 163. 168—174, peripatetici solutionum corporis 146. 149 sqq. 196 in addendis; de quaestionum convivalium fontibus et natura 170 sq.
 Plutarchus personatus libelli περί τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου auctor Dioscuridem compilavit 123. 174 sq., Dielsii corpus stoicarum allegoriarum 145. 166. 181 sq.; eiusdem stoicae doctrinae atque Dio Chrysostomus testis 175 sq.; emendatur c. 150:182 adn. 2
 Porphyrius non Dioscuridem adhibuit (121. 146), sed uterque corpore peripatetico usus est 151 sq. 155 sq. 179. 180 sq. 182 sq., stoicarum allegoriarum Dielsii corpus secutus est 143 sq. 145. 166; ab Aristarcho sive Aristarcheis dependet 164 sq.; quaestio quaedam restituitur 125 adn. 3
 Scholia Aristarcho vindicata v. Aristarchus; Chrysippeam rationem exprimunt scholia Ven. A et B ad Θ 53:142sq.; peripatetici corporis videntur Ven. A ad A 449:131 sq., Ven. A et B ad B 381:153 adn. 1, Ven. A ad I 661 et Ven. B ad K 75:167, Ven. A et B ad II 617:177, Ven. B ad Y 84:153, scholia ad γ 267:153 sqq., cod. E ad γ 441:131 sq., cod. T ad θ 260, cod. V ad θ 379:176 sq.; in scholiis ad Apollonium Rhodium servatis Dielsii stoici corporis vestigia 144 adn. 2; tentantur scholia Ven. A ad B 378:134 adn. 1, Aristonici ad δ 19:138 adn. 1
 Seleucus grammaticus Tiberii conviva 148sq. 171sq. 177 adn. 1. 180 adn. 1
 Suidae et Athenaei ratio 121 sq. 158
 Theophrastus περί μέθης 147 sq.

Tryphon Aristarchum secutus 131
 Ulixes ἀπαθής 145; Epicuro voluptatis auctor 181 sqq.; eius αὐτουργία
 141 sqq.
 ζωρότερον κέραιε 146 sqq.

INDEX LOCORUM QUIBUS TRACTANTUR FRAGMENTA

I 121 sqq. 135. 156. 157 sqq. 187	XXIV 184 sqq. 188
II 132. 157 sqq. 161 adn. 5. 169. 187	XXV 143 sqq. 150. 152. 167 sq.
III 187	XXVI 186 sq. 188
IV 135 sq. 187	XXVII 125. 188
V 187	XXVIII 180 sq. 188
VI 187	XXIX 125—128. 152 sq. 169
VII 187	XXX 179 sq. 188
VIII 162. 166. 187	XXXI 128 adn. 2. 169. 188
IX 140 sqq. 172. 187	XXXII 128 sqq. 139. 188
X 162 sq. 187	XXXIII 134 sq. 188
XI 135. 159 sq. 187	XXXIV 130 sqq. 169 sq. 173. 189
XII 132 sq. 169. 187 sq.	XXXV 136 sq. 169. 173. 189
XIII 133 adn. 1. 135. 172 sq. 188	XXXVI 155 sq. 189. 196 in addendis
XIV 135 sq. 188	XXXVII 137 sq. 153 sqq. 174 sq. 184. 189
XV 162. 167. 188	XXXVIII 177. 189
XVI 141. 172 adn. 1. 188	XXXIX 176 sq. 189
XVII 160. 161. 188	XL 178. 189
XVIII 181 sqq. 188	XLI 179. 189
XIX 184. 188	XLII 138 sq. 178. 189
XX 165 adn. 1. 188	XLIII 163 sqq. 169. 189
XXI 167 sq. 188	XLIV 165 sq. 189
XXII 149 sqq. 188	XLV 143 sq. 172. 189
XXIII 139. 149—152. 174. 188	

TABULA ARGUMENTI

	pagina
I Fragmenta Dioscuridis περὶ τῶν παρ' Ὀμήρου νόμων libelli	89—120
II Commentatio	121—192
Praefatio de Dioscuridis nomine	121—124
Caput I de libelli fontibus	124—156
1 de Aristarcho	124—139
2 de stoicis vestigiis	139—146

	paginae
3 de Schraderi peripatetico solutionum corpore	146—156
Caput II de libelli finibus propagandis	157—187
1 de Dione Chrysostomo	157—168
2 de Plutarcho	168—174
3 de Plutarcho personato libelli <i>περὶ τοῦ βίου καὶ</i> <i>τῆς ποιήσεως Ὀμήρου</i> auctore	174—175
4 de Athenaeo	176—187
Libelli adumbratio	187—189
Exodium de Dioscuridis aetate et reliquis scriptis	189—192
III Indices	193—195
Addenda et corrigenda	196

ADDENDA ET CORRIGENDA

Ad p. 100 Auctores 9 sqq. Stoicus quidam etc. *adde*: Seneca epist. XIII 3 (88), 5, cf. p. 183 adn. 1.

Ad p. 112, 19 sqq.: Haec Plutarchei 'Convivii' verba ex Hercheri ratione restituta sunt. Sed quae nunc iudicemus de constituendis his verbis, postquam Bernardakis inspeximus editionem modo emissam, exposuimus p. 173.

Ad p. 128 adn. 2 lege fr. 31.

Ad fr. 36 et p. 155 sq.: Ad eandem Ulixis et Achillis contentionem pertinet scholion Ven. A ad I 347: *πρὸς τὸ ἐν Ὀδυσσεῖα ζητούμενον 'νείκος Ὀδυσσεύος καὶ Πηλεΐδew Ἀχιλλεύος' (δ 75), ὅτι ἐμφυλναι καὶ νῦν ἀναιρῶν τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν περὶ Ὀδυσσεύα λεγόντων βονλῇ καὶ λόγῳ αἰρεθῆσεσθαι τὴν πόλιν. νῦν γὰρ οὗτος ἐπισαρακάζων λέγει, quod eiusdem Porphyrii quaestionis frustulum esse facile conicies. Ex quibus verbis non tam certam esse elucet Schweighauseri correctionem δόλῳ quam nobis ex altero Porphyrii consensu visum est. Sed ferri posse nunc putamus apud Athenaeum λόγῳ. Eiusdem autem de Agamemnonis gaudio solutionis, quam et Dioscurides et Porphyrius protulerunt, testis est Plutarchus in vita Agesilai c. 5: τοῦτο δὲ ἀμέλει συνεωρακέναι καὶ τὸν Ὀμηρον οἶονταί τινες· οὐ γὰρ ἂν τὸν Ἀγαμέμνονα ποιῆσαι χαίροντα τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ τοῦ Ἀχιλλεύος εἰς λουδοβρίαν προαχθέντων 'ἐκπάγλοις ἐπέεσσιν', εἰ μὴ μέγα τοῖς κοινοῖς ἀγαθὸν ἐνόμιζεν εἶναι τὸν πρὸς ἀλλήλους ζῆλον καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἀρίστων. cf. Welckeri epic. cycl. I p. 269. Unde ex peripatetico corpore haec fluxisse denuo confirmatur.*

Zu Cicero's Schrift de republica.

'Cicero widmete das Buch (das Werk über den Staat) einem Manne, mit welchem er einst in Smyrna P. Rutilius Rufus sah, entweder seinem Bruder Quintus oder Atticus; mehr ist nicht zu ermitteln': so resumirte der sorgfältige Drumann, *Gesch. Roms* VI S. 86 das Ergebniss der bisherigen Untersuchungen über die Frage nach der Persönlichkeit, der Cicero sein grosses staatswissenschaftliches Werk gewidmet hat. Und in der That ist es (obwohl beides vor und nach Drumann geschehen ist) ebensowenig zulässig, aus den Worten die Atticus im Brutus 5, 19 an Cicero richtet (*ut illos de re publica libros edidisti nihil a te sane postea accepimus*) zu entnehmen, dass Atticus der so Geehrte gewesen sei, als aus der Aeusserung Cicero's an seinen Bruder (*ad Quint. frat. III 5. 6, 1*), die sich auf eine wieder fallen gelassene Aenderung des Planes der noch in der Ausarbeitung begriffenen Schrift bezieht (*loquar ipse tecum et tamen illa quae institueram ad te si Romam uenero mittam*), den Schluss zu ziehen, dass das fertige Werk dem Bruder dedicirt sei.

Aber eben die Stelle, von der man als der einzig sicheren Grundlage zur Beantwortung der Frage ausgegangen ist, lehrt bei schärferer Betrachtung, dass in der That nur an den Bruder Quintus zu denken sei. Am Schluss der Einleitung der Schrift de rep. I 8, 13 sagt Cicero: 'unius aetatis clarissimorum ac sapientissimorum nostrae civitatis virorum disputatio rependa memoria est, quae mihi tibi quondam adolescentulo est a P. Rutilio Rufo Zmyrnae cum simul essemus complures dies exposita'. Als Cicero in Smyrna weilte — es war das auf der Reise, die er zur Kräftigung seiner sehr arten Constitution und zu weiterer Ausbildung 79 und 78 v. Chr.

nach Griechenland und Kleinasien unternahm —, stand er im 29. Jahre seines Lebens: sein Reisebegleiter, den er als *adulescentulus* bezeichnet, kann aber unmöglich der um drei Jahr ältere Atticus gewesen sein, nicht sowohl deshalb, weil der Ausdruck für ein Alter von 31 Jahren absolut unstatthaft wäre — obwohl auch das nicht ganz ohne Bedenken ist¹⁾ —, als vielmehr aus dem einfachen Grund, weil Cicero die Jugend seines Begleiters in dieser Verbindung, wo er ihn unmittelbar neben sich nennt, nur dann so einseitig hervorheben konnte, wenn dieser jünger als er selbst, nicht aber wenn er älter war: im letzteren Falle hätte er doch mindestens *adulescentulis* sagen müssen. Wir werden also mit Nothwendigkeit — da aus dem Freundeskreis Cicero's eben nur noch Quintus in Betracht kommen kann — auf seinen jüngeren Bruder geführt, der um volle vier Jahre von ihm geschieden, also damals erst im Alter von 24 Jahren stand.

Und die Verbindung Cicero's mit seinem Bruder war ja gerade in jenen Jahren, in denen die Bücher de republica entstanden, dieser aber als Legat Caesars in Gallien und Britannien weilte und so Marcus werthvolle Dienste leisten konnte, eine besonders intime, wie er ihn denn auch unmittelbar darauf als Legaten mit nach Cilicien nahm.

Uebrigens spräche gegen Atticus auch noch eine weitere Erwägung. Dieser wurde ja eben durch die in Rede stehende Schrift Cicero's veranlasst²⁾, seinen berühmten — oder, wie man nach dem neuerdings gewonnenen Einblick in das Wesen dieser Arbeit vielmehr sagen muss, seinen bertichtigten — *Annalis* zu schreiben, den er Cicero widmete. Ueber diese Dedikation und die von ihm sehr hoch gestellte Bedeutung des Werkes spricht sich nun aber Cicero selbst mit erfreuten

1) Das nächstkommende Beispiel dürfte das des Cicero selbst sein, der sich, als er die Vertheidigung für Roscius aus Ameria hielt, als *adulescentulus* (Or. 30, 107), gleich darauf als *adulescens* bezeichnet: doch hatte Cicero damals das Alter von 26 Jahren noch nicht überschritten.

2) Bei Cic. Brut. 5, 19 sagt Atticus selber: *eisque (de re publica libris) nosmet ipsi ad ueterum rerum (nostrarum) memoriam comprehendendam impulsus atque incensi sumus.*

und ausführlichen Worten aus, jedoch ohne mit einer Silbe anzudeuten, dass hier nur ein *ἀντίδωρον* des Atticus vorliege (was es doch in jenem Falle gewesen wäre), vielmehr in einer Weise, die jene Voraussetzung geradezu ausschliesst, so nämlich, dass er sich ausdrücklich zu einer Gegenleistung verpflichtet, wenn auch augenblicklich nicht im Stande fühlt und bekennt. Die ganz unzweideutigen Worte Cicero's (Brutus 3, 14 — 4, 16) lauten: 'An mihi potuit, inquam (Cicero), esse aut gratior ulla salutatio aut ad hoc tempus aptior quam illius libri, quo me hic affatus quasi iacentem excitavit? Tum ille (Brutus): nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter amplexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus: optatissimum mihi quidem est quod dicis; sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum aut tanto usui potuit esse? Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa et eam utilitatem quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia uiderem. quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum teque remunerandum si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet qua acceperis aut etiam cumulatiore si possis. ego autem voluntatem tibi profecto emetiar sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas a te peto'.

Diesen Ausführungen gegenüber kann ein ernsthaftes Bedenken nicht mehr erregen die oft besprochene Erzählung von Laurentius Müller¹⁾, der von seiner Reise in der Krimm, die er 1581 machte, berichtet: 'Wir haben auch einen Wolhynischen Edelmann mit uns gehabt, Woinowsky genannt . . . Derselbe hatte aus der Bibliotheca in der Wallachey, als der Despot vom Herrn Lasky eingesetzt und der Türkische Gu-

1) 'Polnische, Liefländische, Moskowitzsche, Schwedische und andere Historien so sich unter dem jetzigen Könige zu Polen zugetragen' (Frankfurt 1585).

bernator, der Alexander, geschlagen worden, herrliche monumenta scripta bekommen, darunter auch die libri Ciceronis de Republica ad Atticum, mit güldenen Buchstaben auf Pergament geschrieben, waren in einem Umschlage mit einem unbekannten Sigel verpitschiert gewesen, wie man noch sehen konnte'. Man braucht an der Wahrheit der Thatsache, dass im 16. Jahrhundert noch eine Handschrift des Ciceronischen Werkes existirt habe, an sich durchaus keinen Zweifel zu hegen¹⁾; steht ja doch nicht bloss für das 10. Jahrhundert das Vorhandensein desselben fest²⁾, sondern auch Petrarca scheint es noch gekannt zu haben³⁾. Aber dass mit jenen Worten die Aufschrift des betreffenden Codex selbst genau wiedergegeben sei, muss jetzt direkt als unmöglich bezeichnet werden; nichts zwingt aber auch dies anzunehmen, um so weniger als auch in dem Vatikanischen Palimpsest sich in den allein erhaltenen Auf- und Unterschriften, denen des zweiten Buches, nur die Worte DE REPUBLICA INC. LIB. II. und M. TULLI CIC. DE REP. LIBER II. EXP. finden, und auch sonst in den Handschriften der Ciceronischen Werke nur ausnahmsweise den Titeln noch die Angabe 'ad Brutum' u. s. w. hinzugefügt ist. Es liegt bei Müller wohl nur gelehrte (eben aus Brutus a. a. O. geschöpfte, aber falsche) Combination vor.

Dass der Text des Palimpsestes sich keineswegs frei von Glossemen gehalten hat, ist von vielen bemerkt; z. B. tilgte im ersten Buch Dobree 14, 22 *caelo*, 18, 30 die Beischrift des Verses des Ennius und *catus*, Heinrich 17, 28 *de qua modo dicebatur*, Madvig 33, 50 *rex*, 34, 51 *eo nomine*, 43, 67 *sint*, Haupt 36, 56 *expoliri* = *ex parili*, C. F. W. Müller 19, 31 *locupletibus*; und zwar sind diese Glosseme mit Madvig zu reden 'additamenta ex pravo sententiae intellectu orta aut

1) Vgl. die Ausführungen von Moser p. XL und namentlich Münnich, Cic. libri de rep. notitia codicis Sarmatici illustrati Götting. 1825.

2) Vgl. Becker, catalogi biblioth. ant. (1884) p. 78 n. 9.

3) S. Negroni, *Petrarca a Novara* (1876) p. 19 und 20, wo dasselbe auch für Matteo Veggio angenommen wird.

etiam rectum intellectum declarantia'. Auch an der noch immer gequälten Stelle I 3, 6 ist allein ein Glossem die Ursache der Verwirrung, wie Urlichs a. gl. a. O. bereits ganz richtig erkannte, nur nicht festhielt:

nam vel exilium Camilli vel offensio commemoratur Abalae vel invidia Nasicae vel expulsio Laenatis vel Opimii damnatio vel fuga Metelli vel acerbissima Marii clades, principum caedes vel eorum multorum pestes, quae paullo post secutae sunt.

Denn dass hier die Ueberlieferung der gesperrten Worte unhaltbar ist¹⁾, zeigt ebensowohl das Fehlen der Disjunctivpartikel vor *principum*, wie die hier zumal thörichte Tautologie *caedes vel eorum multorum pestes*. Eins von beiden, *caedes* oder *pestes* genügt, und zwar schrieb Cicero offenbar nicht *caedes*, was durch *pestes* zu erklären nie einem Leser in den Sinn gekommen wäre, sondern das gewähltere Wort *pestes*, dessen Sinn und etwas seltene pluralische Verwendung zu erklären die Beischrift dienen sollte *caedes eorum multorum*. Also konnte dieses letzte Beispiel der längeren Aufzählung nur lauten: *vel principum pestes*; nachdem aber das Glossem in den Text aufgenommen war, ergab sich die Umstellung der Partikel *vel* von selbst.

Ich füge gleich aus dem Anfang der Schrift zwei neue Belege solcher Glosseme hinzu:

I 1, 1 schreibt Cicero, nachdem er in der chronologisch geordneten Aufzählung von Ruhmesthaten, durch die sich römische Helden um das Vaterland verdient gemacht haben, bis auf den älteren Cato herabgelangt ist:

omitto innumerabiles viros, quorum singuli saluti huic civitati fuerunt et qui sunt <non> procul ab aetatis huius

1) Moser und Halm wollten *principum caedes* tilgen, Mähly Zeitschr. f. Gymn.-Wes. 1967 p. 807 allein *vel principum caedes* stehen lassen; andere wollten mehr retten, so C. F. W. Müller, indem er schrieb, *principum(que) caedes vel eorum multorum pestes* oder Francken (*principum caedes multorum pestes(que)*); noch andere glaubten mit einer Aenderung von *eorum* auszukommen, sei es, dass sie statt dessen *bellorum* (Osann) schrieben oder *aliorum*, wie Urlichs Eos I p. 64 auch vorschlug.

memoria, [commemorare eos desino] ne quis se aut suorum aliquem praetermissum queratur.

Cicero bricht also die Aufzählung ab und giebt als Grund dieses Abbrechens die Rücksicht auf die Empfindlichkeit der lebenden Generation an, da leicht der Eine oder der Andere seinen eigenen Namen oder den Namen eines der Seinigen in der Liste vermissen könne: mithin muss vor *procul*, wie längst erkannt ist, die Negation ausgefallen sein ¹⁾.

Was aber wollen die Worte *commemorare eos desino* besagen? sollen sie den Begriff *omitto* einfach wiederholen? wenn sie das nur wenigstens thäten! sie fügen aber vielmehr mit *desino* einen neuen, hier ganz verkehrten Begriff hinzu; wie kann man aufhören etwas zu thun, was man noch gar nicht angefangen hat? Der Letztgenannte war ja doch der alte Cato gewesen, der Gegenwart näher stehende waren also überhaupt noch nicht erwähnt! Auch Halm's Aenderung, der für *qui* vorschlägt *quia* (besser wäre dann wenigstens *set quia sunt non procul* zu setzen), hilft gegen diesen entscheidenden Anstoss gar nichts. Ich sehe in den Worten lediglich ein Glossem, zu *omitto* hinzugeschrieben, nachdem die einfache Corruptel, die der Anfang alles Uebels wurde, bereits vor sich gegangen, nämlich nach SVNT ein NON oder NÖ ausgefallen war. Der Leser glaubte nun, Cicero habe sich nicht ganz correct ausgedrückt, wenn er von den der älteren Geschichte angehörigen grossen Männern Roms sage, er 'übergehe' sie; er

1) Ritschl, *Opusc.* III p. 812 betonte gewiss mit Recht, dass der Relativsatz *qui sunt* — *memoria* zu dem Vorhergehenden gezogen werden müsse; aber er wollte vielmehr *etiam qui sunt procul ab aetatis huius memoria* schreiben. Allein nicht in der älteren römischen Geschichte gab es die zahllosen hochverdienten Männer, die Cic. übergehen zu wollen erklärt, sondern in der jüngsten Vergangenheit; auch tritt so die Hauptsache, dass Cic. das Berühren der der Gegenwart näher liegenden Zeiten bedenklich findet, nicht genügend hervor. Für die folgenden Ausführungen ist es übrigens gleichgültig, wie man sich hierüber entscheidet: auch bei Ritschl's Aenderung bleibt *commemorare eos desino* ein nicht bloss überflüssiger, sondern logisch unklarer Zusatz, wenn er auch nicht mehr geradezu widersinnig ist, wie bei der gewöhnlichen Lesung.

hatte sie ja bereits zum Theil in dem Vorhergehenden genannt: also erklärte jener *omitto* umschreibend mit den Worten *commemorare eos desino*, welche dann vom Rand etwas weiter unten in den Text gekommen sind. An falscher Stelle ist das Glossem z. B. auch I 17, 28 eingesetzt. —

Ein zweiter Fall findet sich I 3, 5 an einer Stelle, an der Cicero die Ausführungen derjenigen Römer wiedergiebt, die es unter Berufung auch auf die Lehren griechischer Philosophen für das Verständigste erklärten, sich um den Staat gar nicht zu kümmern. Von diesen (*qui contra disputant* 3, 4) heisst es, mit besonderer Vorliebe schilderten sie alles Ungemach, was Staatsmännern widerfahren sei, alle Fälle von Ungerechtigkeit und Undankbarkeit der Mitbürger gegen jene aufzählend:

hinc enim illa apud Graecos exempla, et Miltiadem ¹⁾ . . . vitam . . . in vinculis profudisse et Themistoclem . . . in barbariae sinus confugisse quam affligerat. nec vero levitatis [Atheniensium] crudelitatisque in amplissimos civis exempla deficiunt, quae nata et frequentata apud illos etiam in gravissimam civitatem nostram dicunt redundasse.

Jenen Gegnern gehen also die Beispiele von Undankbarkeit gegen grosse verdiente Männer nicht aus: sie behaupten vielmehr, in Griechenland seien sie zuerst aufgekommen und mächtig gediehen, aber auch in den römischen Staat eingedrungen. Doch ist dieser einleuchtende Gedanke merkwürdig schief ausgedrückt: die Beispiele *levitatis Atheniensium* sind bei ihnen (also doch wohl den Athenern) entstanden und verbreitet, und eben sie nach Rom gleichsam hertübergeflossen. Der erste

1) So vermuthete, wenn auch nur ganz zaghaft und neben anderen Vorschlägen, bereits Creuzer; überliefert ist *illa et apud Graecos exempla Miltiadem*, was man durch ein Anakoluth zu erklären sucht, bei dem überaus einfachen Satzbau an sich sehr unwahrscheinlich; aber mindestens hätte es doch *et illa apud Gr. ex.* heissen müssen, wie wirklich Heinrich conjierte. Steht also *et* sicher nicht am rechten Platze, so empfiehlt es sich unbedingt, die Umstellung so vorzunehmen, dass auch zugleich der Hauptanstoß verschwindet.

Theil des Gedankens ist zwar richtig, aber in seinem ersten Gliede (dass die Heimath der Leichtfertigkeit der Athener in Athen sei) doch zu selbstverständlich, während sein zweiter Theil geradezu widersinnig ausgedrückt ist: in Rom gab's doch nicht Beweise von Undankbarkeit der Athener! Das hätte doch mindestens *Attica levitas* heißen müssen, wie man von *Attica fides* oder *Punica fides* spricht. Uebrigens ist auch die plötzliche Beschränkung auf die Athener, nachdem zuvor allgemein von *Graeci* die Rede war, anstössig.

Der beabsichtigte Gedanke ist aber vielmehr ein allgemeiner, so wie ich ihn oben formulirte: 'Ungerechtigkeit gegen verdiente Mitbürger ist zuerst bei den Griechen aufgekommen und hier sehr stark entwickelt und dann auch nach Rom übergetreten'; also fort mit *Atheniensium*! es ist zu *levitatis* hinzugefügt, eben weil die allgemeine Fassung des Gedankens nicht verstanden wurde und aus den zwei von Cicero der Geschichte Athens entnommenen Beispielen abgeleitet: *apud illos* geht nun ganz correct auf die vorher genannten *Graecos*.

Auch sonst bedarf der Text der Ciceronischen Schrift noch vielfach der Besserung.

Z. B. I 2, 3 *quae est enim istorum (philosophorum) oratio tam exquisita quae sit anteponenda bene constitutae civitati publico iure et moribus*. — So liest man die Worte jetzt: im Codex steht aber von erster Hand über dem E von IURE ein I; mithin ist zu schreiben, was freilich auch ohne diesen Anhalt lediglich mit Rücksicht auf Gedanken und Wortstellung herzustellen gewesen wäre, *bene constitutae civitatis publico iuri et moribus*.

Oder I 4, 7 *quamquam nostri casus plus honoris habuerunt quam laboris neque tantum molestiae quam gloriae, maioremque laetitiam ex desiderio bonorum percepimus quam ex laetitia improborum dolorem*. War es wirklich (ganz abgesehen von dem Gebrauch desselben Wortes *laetitia* in zwei ganz verschiedenen Bedeutungen in kürzestem Zwischenraum) die

Freude der schlechten Mitbürger, die dem verbannten Consul hauptsächlich Schmerz bereitete? welche Freude? die darüber dass er verbannt war? aber sie selbst hatten ja die Verbannung bewirkt, und eben dies war es doch, was Cicero betrübte: der Jammer darüber liegt ja in zahlreichen Ausserungen vor. Also vielmehr die Undankbarkeit seiner Mitbürger, die *levitas crudelitasque*, wie Cicero kurz zuvor (5) sich ausdrückt, waren hier zu erwähnen: und wie er sich darauf von *immanibus adversariis* (5, 9) spricht, so wird hier ihre *saevitia* erwähnt haben; das eben erst geschriebene *laetitiam* lag dem Schreiber noch im Kopf, als er *saevitia* in *laetitiam* verdarb.

Ferner in der scharf präcisirten Ausführung über *virtus ad ars*, die 2, 2 erhalten ist, heisst es: *nec vero habere virtutem satis est, quasi artem aliquam nisi utare; etsi ars quidem in ea non utare scientia tamen ipsa teneri potest, virtus in u sui tota posita est; usus autem eius est maximus civitatis gubernatio*. Der Gegensatz zu *scientia* (Theorie) ist mit *usu* (Praxis) gegeben: aber das zu *usu* hinzugesetzte *sui* verdirbt den Contrast und ist schwerlich lateinisch: es ist wohl nur aus einer irrthümlichen Dittographie der beiden letzten Buchstaben von *usu* entstanden.

Noch eins: die Erzählung des eigentlichen Dialogs beginnt mit den Worten (9, 14): *cum P. Africanus hic, Paulus feris latinis... constituisset in hortis esse etc.* Hier nimmt an *hic* in dem Sinn von *ille*, 'jener bekannte': bedeutet das hier *hic*? Man verweist auf den Komikergebrauch, über den Bentley zu Terenz Adelph. V 8, 24 spricht; allein hier ist ja nie immer *δεικτικῶς* gesagt: z. B. Eunuch. V 5, 21 *Archonidis rursus filiam*. Noch weniger passen die Beispiele, die man anführt um zu beweisen, dass Cicero selber diesen jüngeren Africanus mit *hic* bezeichne; ich brauche sie nur herzuschreiben, sie sprechen für sich selbst: pro Arch. 7, 16 *hunc, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum* und in Terentium V 25 *neque ad illius superioris Africani... celeritatem neque ad huius qui postea fuit singulare consilium*.

Da Cicero den Gentilnomina oder Cognomina bei ihrer ersten Erwähnung in diesem Dialog regelmässig den Vornamen hinzuzufügen pflegt und auch unten 19, 31 *L. Pauli nepos*, nicht bloss *Pauli nepos* sagt, vermuthe ich in HIC den Rest von LUCI; denn der codex Vaticanus schreibt öfters die Praenomina aus, z. B. gleich im Anfang (1, 1) *Aulus Atilius* und *Quintus Maximus*. Also schrieb Cicero wohl: *Publius Africanus, L. Pauli filius*.

C. Wachsmuth.

LEIPZIGER STUDIEN
ZUR
CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN
VON
O. RIBBECK H. LIPSIUS C. WACHSMUTH

ELFTER BAND

Zweites Heft.

LEIPZIG
VERLAG VON S. HIRZEL
1889.

INHALT.

	Seite
MAXIMILIANUS LUEDECKE, De fontibus quibus usus Arrianus Anabasin composuit	1
ROBERTUS WEBER, De Dioscuridis περί τῶν παρ' Ὁμήρου νόμων libello	87
C. WACHSMUTH, Zu Cicero's Schrift de republica	197
PAULUS HARTLICH, De exhortationum a Graecis Romanisque scriptarum historia et indole	207
C. WACHSMUTH, Zu Seneca's Apocolocyntosis	337
J. H. LIPSIUS, Zu Demosthenes	351

DE
EXHORTATIONUM A GRAECIS ROMANISQUE

SCRIPTARUM

HISTORIA ET INDOLE

DISSEVUIT

PAULUS HARTLICH.

Exhortationum (*Προτρεπτικῶν*) a Graecis Romanisque
 iptarum historiam qui indagare vult et earum naturam atque
 lolem accurate exponere, non omnes tractabit veterum libros
 quibus aliquo modo ad hortandum oratio spectat, sed
 rum tantum rationem habebit qui arte et consilio ita con-
 ti sunt, ut exhortationum speciem prae se ferant. Libro-
 n enim genus apud Graecos exstitisse, cui nomen *προ-
 επιτικοί* inditum est, artificiose excultum multisque tracta-
 n, hodie nemo negabit, quamquam virorum doctorum quae
 ne circumferuntur de protrepticorum natura et ratione opi-
 nes confusae fere sunt atque falsae. Itaque cum adhuc
 n nisi obiter a viris doctis de protrepticis dictum sit, nunc
 antum fieri potest accurate de hac re quaestionem instituam
 ue potissimum sequar, ut quosnam libros veteres *προ-
 επιτικούς* appellaverint et quas in eis res quoque modo
 ctaverint, demonstrem.

Inquirenti autem in hanc rem non leves obiciuntur dif-
 ultates. Nam cum symposiorum, consolationum exemplis
 astantissimis quae tradita sunt naturam et indolem harum
 erarum optime cognoscere liceat, exhortationes plurimae
 aequae antiquissimae temporum invidia perierunt. Quae
 im nunc protreptici nomine inscripta feruntur, ea et pauca
 it et posterioribus demum saeculis scripta, velut Lesbonactis
 storis inanes declamationes, Galeni *προτρεπτικός ἐπὶ τέχνας*,
 nblichi *προτρεπτικός εἰς φιλοσοφίαν*, Themistii orationes
 et XXIV. Accedunt hominum Christianae religionis stu-
 dsorum libri protreptici, quos minime hic curamus, inprimis

Clementis Alexandrini *προτρεπτικός*, deinde Iustini Martyria, Tatiani, aliorum quos mittimus.

Sed cum multo altius repetenda sit exhortationum historia, maxime dolendum est quod nihil nisi exigua fragmenta ex protrepticis supersunt: longe autem plurimos protrepticos non novimus nisi Laertii Diogenis mentione, qui in tabulis librorum a philosophis scriptorum titulum '*προτρεπτικός*' tam saepe affert, ut libros hoc nomine inscriptos et multos fuisse et artificiose excultos recte colligere possimus.

Res etiam impeditior fit ideo, quod si veteres non apertis verbis locum ex protreptico sumptum esse testantur, ad indicandum difficillimum est, num quae afferunt protreptico tribuenda sint. Argumenta enim quae in his libris tractantur tam varia sunt, rationes exhortationum tam diversae inveniuntur, ut ei, qui protrepticis fragmenta assignare velit, summa sit adhibenda diligentia.

Itaque ut in tanta subsidiorum inopia veteris protreptici imaginem refingamus, una est via ea, ut omnes accurate locos examinemus, quibus veteres dilucide de protrepticis locuntur, et, si omnia vestigia persecuti singula comparaverimus et cum eis coniunxerimus, quae ex recentioris aetatis protrepticis comperta habemus, tum recentiores etiam hoc in scribendi genere veterum exempla ad imitandum sibi proposuisse et ex virorum egregiorum auctoritate pependisse apparebit deque natura atque historia horum scriptorum certius aliquid proferre licebit.

Atque proficiscendum est ab Isocratis loco qui est in orationis vel epistolae ad Demonium missae paragrafo tertia. Sed priusquam de hoc loco dicamus, de fide quae huic orationi tribuenda sit quid sentiam exponendum videtur. Dubitaverunt enim et antiquioris et recentioris temporis viri docti, num oratio *πρὸς Δημόνικον*, quae nunc prima legitur in corpore orationum Isocratearum, ab oratore Attico clarissimo composita sit. Ac primum quae veteres grammatici opposuerunt, non magni sunt momenti. Nam quod iudices illi critici omnes Isocratis *παράνευσις* subditas esse affirmabant *διὰ τὸ*

ἰσθ'ενὲς τῆς φράσεως (Anonym. in vita Isocr.), Isocrates ipse eorum iudicium pravam esse docuit cum παραίνεσιν πρὸς Νικοκλέα (or. II) ipse laudaret (XV, 73) et ex tertia paraenesei Νικοκλέης locum transferret in orationem περὶ ἀντιδόσεως § 253).

Harpocraton (s. v. ἐπακτός) huius orationis § 23 laudat his verbis Ἰσοκράτης Ἀπολλωνιάτης ἐν ταῖς πρὸς Δημόνικον παραινήσεσιν quibus Isocratis discipulum eodem nomine e' onto oriundum orationis auctorem significat. Fuerunt igitur qui, quod παραίνεσις Isocratis esse negabatur, ad Apolloniatem orationem referrent: viri credo magis nomine confisi quam certis argumentis nisi. Suidas quidem, qui Apolloniatae libros enumeravit, λόγον πρὸς Δημόνικον non exhibet, inepissimeque quispiam paraenesin ad Demonium scriptam idem esse diceret atque τὸν προτρεπτικὸν Apolloniatae quem Suidas novit: nam protrepticis opponit auctor orationem suam (§ 3). Itaque concidit hoc grammaticorum inventum.

Contra Dionysius Halic., qui e LX orationibus Isocratis nomine circumlatis, XXXV subditas esse indicavit, hanc primam Isocrati tribuit (de Isocr. 10. Rhet. 5). Deinde Hermogenes (Rhet. gr. III, 421, 4. 430, 9), alii rhetores, grammatici, de fide huius orationis non dubitare videntur.¹⁾

Veterum igitur iudicia, ut omnino in hisce quaestionibus eorum auctoritas levis est, ambigua sunt et rem plane in dubio relinunt.

Inter eos qui his temporibus de hac re quaesiverunt, imprimis Benselerus laudandus est, qui in Jahni annal. (II, 121—133) multis argumentis orationem ab Isocrate abiudicare cohibebatur; et tanta fide plurimis viris doctis Benselerus discernisse visus est, ut spuriam esse hanc orationem paene omnes ibi persuaserint.

At non sunt ea qua videntur vi et gravitate Benseleri argumenta, quod ne eos quidem fugit qui postea Benselerile hac re sententiam professi sunt: Blassius²⁾, Lehmann de

1) Omnes locos accurate collegit Keil, anal. Isocr. 1885 p. 13 sqq.

2) Blass, Att. Bereds. II, 256 sqq.

Lehnsfeld ¹⁾, Jahr. ²⁾ Qui cum multa falso a Benselero contra orationem prolata esse cognovissent, in quaestionis tamen summa cum Benselero consentirent, orationis patronus existit Henkelius, qui in progr. Rudolphopol. graece conscripto Benselerum pedetemptim refutavit et orationem genuinam esse contendit. Etsi vero non omnia quae in suspicionem vocavit Benselerus, ab Henkelio dissoluta et explicata sunt, recte tamen Benseleri argumenta partim levia partim falsa aperuit, ut iustius ac cautius de hac oratione iudicare possimus.

Henkelium igitur et Jahrium adeant, qui quod contra Benselerum dicendum sit, scire cupiant: nos quaedam in universum proferemus a viris doctis nondum satis cognita, quae ut huius orationis formam et indolem perspiciamus et recte aestimemus respicienda esse censeo.

Atque tria sunt Benseleri argumenta, primum quod hiatus in huius orationis codd. saepius inveniatur, deinde quod loquendi usus discrepet ab Isocratis consuetudine, tum quod oratio nulla ratione disposita videatur. Ad hiatum quod attinet vanum esse Benseleri opprobrium, omnes nunc consentiunt. ³⁾ Restant duo argumenta ex quibus Blassio prius, alterum Lehmanno visum est gravissimum. Ac profecto negari non potest detractis ipsis eis, quae falso a Benselero notata sunt, esse nonnulla in sermonis usu quae offendant, eodemque modo Jahrio conamen, quo orationis certam dispositionem restituere ausus est eiectis multis locis quos interpolatos esse sibi persuasit, parum processit. Licet igitur aliquid veri insit in his Benseleri opprobriis, nequaquam his argumentis orationem ad Demonium Isocratis non esse evincitur. Omnino enim priusquam, quo modo sermonis usu ab aliis Isocratis orationibus haec prima differat, tam accurate examinetur et inde quae secuntur temere colligatur, quaerendum est de huius orationis natura et indole, ut quo consilio scripta sit recte intellegatur.

1) Lehmann de Lehnsfeld, de orat. ad D. Isocrati abiudicanda, Diss. Lugd. Bat. 1879.

2) Jahr, Quaest. Isocr., Diss. Hal. 1881.

3) Cf. Schneider, *Isocr., ausgew. Red.* I p. V.

Non enim est oratio *ἐπιδεικτική*, non habemus verborum ambitus arte conditos et longe extensos, sed in epistulae speciem composita est admonitio ad virtutem vel *παραίνεσις*. Auctor enim veteris cum Demonici patre amicitiae memor adulescenti dono misit hanc paraenesin, qua eum docet quid petendum quid fugiendum, quibus hominibus familiariter utendum, quo denique modo vita instituenda sit, sive ut dicit § 12: *πειράσσομαι συντόμως ὑποθέσθαι, δι' ὧν ἂν μοι δοκεῖς ἐπιτηδεύμάτων πλείστον πρὸς ἀρετὴν ἐπιδοῦναι καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις εὐδοκιμῆσαι.*

Universa igitur bene vivendi doctrina summatim traditur, traditur vero a rhetore, non a philosopho, quod ei reputent, qui in hac oratione sententiarum ordinem diligenter dispositum desiderant: distinguendum enim utrum Aristotelis *Ethica* et Ciceronis de officiis libros an rhetoris ad puerum missam virtutis descriptionem legamus.

At dubitas num Isocrates, summus in rerum dispositione artifex, hanc cohortationum farraginem tam incompositam conscripserit: Lege quaeso reliquas duas Isocratis *παραινέσεις*, videbis orationis rationem in hac atque in illis plane esse eandem. Hae tres *παραινέσεις* omnino eundem in modum institutae ac dispositae sunt.¹⁾ In prima et altera oratione exordium excipiunt adhortationes et dehortationes (I, 13—43. II, 9—39), in tertia inter prooemium (1—13) singulasque adhortationes interposita est pars quam *βεβαίωσιν* rhetores dicunt (14—47), qua regum imperium laudatur et eius, qui dicit, regnandi ius atque dignitas exponitur. Iam vero quis non videt in omnibus his admonitionibus singulas *προτροπὰς* et *ἀποτροπὰς* neque ordinatas neque inter se conexas esse? Quod nobis fortasse offensioni est, veteribus autem non fuit. Isocrates enim ipse quomodo a paraenesi differant reliquae orationes exposuit XV, 68, ubi postquam quartae et octavae orationis locos attulit, de secunda oratione haec dicit: *οὐχ*

1) Cf. de hac re O. Kohl, de Isocr. suasoriarum disposit. Pr. Cruc. 874 p. 7.

ὁμοίως δὲ γέγραπται τοῖς ἀνεγνωσμένοις· οὗτοι μὲν γὰρ τὸ λεγόμενον ὁμολογούμενον ἀεὶ τῷ προειρημένῳ καὶ συγκελευμένῳ ἔχουσιν, ἐν δὲ τούτῳ τὸ ὑπερβολικόν· ἀπολύσας γὰρ ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ χωρὶς ὥσπερ τὰ καλούμενα κεφάλαια ποιήσας, πειρῶμαι διὰ βραχέων ἕκαστον ὧν συμβουλεύω φράξαι. Dat igitur in his praecepta velut singula capita brevi forma contracta. Iam si hanc rationem, quam suam orator ipse agnoscit, ad hanc primam orationem transferamus, quid de ea indicandum sit apparebit. Sed unum velim animadvertas, quod in Nicocleis, cum de pietate ac fide regis ac populi agatur, non tam late praecepta patent quam in oratione Demonicea, in qua omnia vivendi praecepta comprehenduntur. Quare in or. II et III licet paulo melius cohaereant singula praecepta quam in prima: si respexeris ad res et sententias ad totam vitae artem pertinentes ratio hic atque illic plane una est eademque.¹⁾

Itaque Benselerus, Jahrius, alii, qui primam orationem Isocrati abiudicant, cum in orat. II res nihilo melius ordinatas esse cognovissent, orationem secundam interpolatam esse dixerunt; totam, opinor, subditam esse coniecissent, si Isocrates suam esse non ipse professus esset. Nituntur autem loco orationis περὶ ἀντιδόσεως (XV, 73), quo Isocrates partem orationis secundae (II, 14—39) recitat. Urbinas quidem codex nihil praebet nisi primum et ultimum huius partis vocabulum, Vaticanus autem et Laurentianus integram exhibentes nonnulla omittunt (Blass, *Att. Ber.* II, 249, 1; Jahr, l. c. p. 43 sqq.). Quae in his codd. desunt, viri illi docti postea appicta esse demonstrare frustra conati sunt: nam quae codices illi omittunt, ea in secundae orationis conexum optime quadrant; deinde vero, quod Vaticanus et Laurentianus quaedam praetereunt, nihil demonstrat; nam in antiquissimis libris manuscriptis locum ex orat. II repetitum omnino non exscriptum fuisse consentaneum est. Nihil autem proficit Jahrius (l. c. p. 43 sqq.) hos locos perscrutatus, ut quae offendant in eis

1) Blass, *Att. Ber.* II, 251.

inveniat. Ceterum si hos locos aliena manu insertos esse concedamus, mira quaedam et inaudita intercedit necessitudo inter hunc interpolatorem et auctorem nescio quem, qui primam orationem scripsit. Inter sententias enim primae et secundae orationi communes, quas collegit Albrechtus (in Philol. XLIII, 245), inveniuntur loci orationis secundae quos interpolatos esse dicit Jahrius. Denique, si ne his quidem argumentis quibusdam persuadetur, orationem secundam esse incorruptam, certe manent tertiae orationis *προτροπαί* quae maxime confusae sunt (Blass, *Att. Ber.* II, 253).¹⁾

Quae cum ita sint, nego eos recte argumentari qui quod res in §§ 13—44 non ex ordine dispositae sunt, orationem primam ab Isocrate abiudicant.

At dicet aliquis 'philosophi igitur diligentiam in hac paraenesi non exspectabimus, sed oratoris quae tandem est ars?' Recte obiciet, nam nisi artificium aliquod in hoc dicendi genere deprehenderetur, Isocratem illud exculturum fuisse non est credibile. Ac profecto est ars quaedam paraeneseos, sed quae sit, iam quaeritur. Isocrates ipse vero de hac re docuit in or. II, 40 sq. Exscribo verba quae ad nos attinent:

καὶ μὴ θαναμάσης, εἰ πολλὰ τῶν λεγομένων ἐστὶν, ἃ καὶ σὺ γιγνώσκεις, οὐδὲ γὰρ ἐμὲ τοῦτο παρέλαθεν, ἀλλ' ἠπιστάμην — — ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐν τοῖς λόγοις χρὴ τοῦτοις [τῶν ἐπιτηδευμάτων] ζητεῖν τὰς καινότητας, ἐν οἷς οὔτε παράδοξον οὔτ' ἄπιστον οὔτ' ἔξω τῶν νομιζομένων οὐδὲν ἔξεστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἡγεῖσθαι τοῦ-

1) Inter eos qui primam orationem Isocrati abiudicant, invenitur Bruno Keil, cuius verba sunt in *Hermes* vol. XXIII, 375 haec: *innere wie äussere Kritik haben die Demonicea als Fälschung erwiesen, die nicht nur im Anschluss an die erste Nicoclea, wie Albrechts Zusammenstellungen (Philol. 43, 244 ff.) zeigen, sondern auch, wie oft bemerkt, als directe Ausführung der Worte der letzteren Rede εἰ τις ἐκλέξειε τῶν παρεχόντων ποιητῶν τὰς καλουμένας γνώμας κτῆ. (§ 44) gearbeitet ist.* Nec minus confidenter Keilius omnes secundae orationis locos, qui in orat. de antid. omisi sunt, interpolatos esse dixit. Sed quam ille in §§ 16—33 dispositionem cognovisse sibi visus est, non invenitur in his paragraphis, et si inesset, Isocrates eam apertis verbis indicasset.

τον χαριέστατον, ὃς ἂν τῶν διεσπαρμένων ἐν ταῖς τῶν ἄλλων διανοαῖς ἀθροῖσαι πλείστα δυνήθῃ καὶ φράσαι κάλλιστα περὶ αὐτῶν.

Adde locum (XV, 68) quem supra pag. 214 laudavi, ubi Isocrates dicit sententias in paraenesi ὥσπερ κεφάλαια conecti, dicendi formam esse τὸ διὰ βραχέων φράζειν vel συντόμως ὑποθέσθαι. Concise enim loquitur is qui praecepta dat, sententiae sunt strictissimae. Itaque figurae Gorgianae abunde adhibentur et singula membra in singulis verborum comprehensionibus accurate sibi respondent, velut II, 38. 39. Multo etiam concinniores in brevitate sententiae sunt primae orationis. Hac enim in oratione, ubi magister puero praecepta vitae tradit, verborum concinnitas et quae antithesi et parisoni efficitur aequabilitas quasi substituta est pro numerorum usu. Nam quis non intellegit, auctorem id praecipue studere, ut praecepta memoriae facile tradi possint? Quo studio perductus, ut sententiae auribus sono quasi blandiantur et mente facile percipiantur ac memoria teneantur, auctor non solum Gorgianis figuris nimis large usus, sed etiam in loquendi ratione poetas interdum secutus est et a constructione verborum Atticis probata paulo discessit. Etenim ut poeta metri vinculis a sermonis consuetudine paulo recedere cogitur, ita Isocrates libelli consilio ac ratione permotus in loquendi usu nonnulla sibi indulsit quae in orationibus suis epideicticis evitavit. Illustremus haec propositis singulis sententiis quae in prima oratione leguntur. § 18 ἐὰν ᾗς φιλομαθής, ἔσει πολυμαθής. 20. τῷ μὲν τρόπῳ γίγνου φιλοπροσήγορος, τῷ λόγῳ δὲ εὐπροσήγορος. 40. πειρῶ τῷ σώματι μὲν εἶναι φιλόπονος, τῇ δὲ ψυχῇ φιλόσοφος. 27. εἶναι βούλου τὰ περὶ τὴν ἐσθῆτα φιλόκαλος, ἀλλὰ μὴ καλλωπιστής· ἔστι δὲ φιλόκαλος μὲν τὸ μεγαλοπρεπές, καλλωπιστοῦ δὲ τὸ περιεργον. Omnia haec verba φιλομαθής, πολυμαθής et similia, Benselerus notat ἅπαξ εἰρημένα. Sed quis mirabitur quod nusquam nisi hoc loco apud Isocratem inveniuntur? Ad usum suum eleganter conformata sunt. Ceterum bene animadvertas eiusmodi notiones ingeniose excogitatas a prae-

ceptore sequenti enuntiato explicari: confer §§ 15. 20. 27. 28. 31. Aequabilitatis aptaeque membrorum compositionis causa nonnullas in dicendi usu discrepantias ortas esse supra dixi; velut in his: § 13 *ἐκείνο μὲν γὰρ τῆς τῶν χρημάτων εὐπορίας σημείον, τοῦτο δὲ τῆς τῶν τρόπων καλοκαγαθίας τεκμήριον.* § 26 *ὁμοίως αἰσχροὺς εἶναι νόμιζε τῶν ἐχθρῶν νικᾶσθαι ταῖς κακοποιαῖς καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις.* § 34 *ἡγοῦ κράτιστον εἶναι παρὰ μὲν τῶν θεῶν εὐτυχίαν, παρὰ δ' ἡμῶν αὐτῶν εὐβουλίαν.* (Cf. quae Benselerus ad has paragraphos adnotavit).

Accedunt alia. Inveniuntur enim in hac oratione non pauca praecepta quae explanantur additis sententiis vel proverbiiis et apophthegmatis. Exempli causa in § 20: *τὰς ἐν-τεῖξεις μὴ ποιοῦ πικρὰς τοῖς αὐτοῖς, μηδὲ μακρὰς περὶ τῶν αὐτῶν· πλησμονὴ γὰρ ἀπάντων.* § 25 *δοκίμαζε τοὺς φίλους ἐκ τε τῆς περὶ τὸν βίον ἀτυχίας καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις κοινωνίας, τὸ μὲν γὰρ χρεσίον ἐν τῷ πυρὶ βα-σανίζομεν, τοὺς δὲ φίλους ἐν ταῖς ἀτυχίαις δια-γιγνώσκομεν.* § 29 *μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσης· κοινὴ γὰρ ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.* Cf. §§ 27. 33. 40.

Probabile mihi videtur has gnomas rotundas et concinnas dicta esse vetusta quae Isocrates non ipse invenit sed e vulgari usu recepit. Supra enim legimus (in orat. II, 41) Isocratem in paraenesi, quod attinet ad argumentum, nihil novi proferre, sed aliorum dicta et sententias a se congeri et suaviter explicari confitetur. Quod verum esse etiam in nonnullis sententiis comprobari potest.

Confer § 16
*τὰς ἡδονὰς θήρευε τὰς μετὰ
 δόξης· τέρψις γὰρ σὺν
 τῷ καλῷ μὲν ἄριστον,
 ἄνευ δὲ τούτου κάκι-
 στον.*

cum Stob. fl. 9, 33
*Πίπτακος ἔφη·
 ἡδονὴ σὺν τῷ καλῷ δι-
 καιον.*

Quid? praepositionis *σύν* usus, quo maxime offenduntur Benseler et Blass, nonne dictione ad poetarum rationem conformata excusatur?

Deinde apophthegma insigni brevitate, quod legitur in § 40:

μάλιστα τὴν σεαυτοῦ φρό-
νησιν ἄσκει· μέγιστον ἐν
ἐλαχίστῳ νοῦς ἀγαθὸς ἐν
ἀνθρώπου σώματι.

confer cum Periandri decreto
(Laert. D. I, 97) Περικλῆς
ἐρωτηθεὶς τί μέγιστον ἐν
ἐλαχίστῳ εἶπε, φρένες
ἀγαθαὶ ἐν σώματι ἀνθρώ-
που.

Sententia quae exstat in orat. § 41 πολλοῖς γὰρ ἡ γλῶττα
προτρέχει τῆς διανοίας, Pittaco datur apud Laert. Diog. I, 70
et Stob. fl. 3, 79.

§ 16. Μηδέποτε μηδὲν αἰσ-
χρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν·
καὶ γὰρ ἂν τοὺς πολλοὺς λά-
θῃς, σεαυτῷ συνειδήσεις.

Democriti fr. 100 Mull.
Μηδὲν τι μᾶλλον τοὺς ἀν-
θρώπους αἰδέσθαι ἑωυτοῦ,
μηδέ τι μᾶλλον ἐξεργάζεσθαι
κακόν, εἰ μέλλει μηδεὶς εἰδῆ-
σειν, ἢ εἰ πάντες ἄνθρωποι.

Formam συνειδήσεις, quae offendit, Isocrates servavit no-
lens immutare tritum sermone proverbium.

Sic multa dicta et decreta inveniuntur quae modo septem
sapientibus modo aliis philosophis tribuuntur, re autem vera
ad certos auctores non possunt revocari. Quae Isocrates ea
forma, qua pervulgata erant, recepit et in suum usum con-
vertit. Quare errant qui, quod in his inveniuntur, quae ab
Isocratis dicendi more discedant, orationem ab Isocrate scrip-
tam non esse colligunt.

Accedit tertium, unde nonnulla Isocrate indigna in hac
oratione orta esse puto, nempe quod depravata et interpolata
ad nos pervenit. Omnibus fere gnomologiis hoc accidit, ut
plane mirandum esset si hic libellus milies descriptus et in
scholis a puerulis tritus, hanc corruptionis sortem effugisset.
Quantum autem quae hodie legimus differant ab eis quae
Isocrates scripsit, difficile est ad dicendum; fieri potest ut
paulo post Isocratis mortem in scholis quaedam praecepta,
quae idonea non videbantur, vel mutata vel eiecta, alia sub-
stituta sint. Ne quis tamen in emendanda hac oratione ver-

setur ea qua Jahrius ratione, qui vi ac studio dispositionem singulorum praeceptorum extricare conatus est. Medicina adhibenda est eis quae tradita sunt, in quibus perturbationes et vitia multa inveniuntur. Insignis est locus § 25, ubi verba *μη τυχῶν μὲν γὰρ οὐδὲν βλαβήσει κτέ.* ponenda sunt ante verba *περὶ τῶν ζητῶν ὡς ἀπορρήτων ἀνακοινοῦ.* Vidit hoc Bergkiius, Poet. lyr. II, 126. Vitiose legitur etiam § 28. — Memorabiles sunt eae sententiae, quae plane solutae sunt ab reliquis et in quibus multa praecepta comprehenduntur, velut § 16 *τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ, τοὺς δὲ γονεῖς τίμα, τοὺς δὲ φίλους αἰσχύνου, τοῖς δὲ νόμοις πείθου.* Cf. 32. His simillimae sunt αἱ ὑπο-
δηλαί τῶν ἐπτὰ σοφῶν, quas Sosiades refert apud Stob. fl. 3, 80.

Haec habui quae monerem ne quis temerarie hanc orationem Isocrati abiudicaret. Obiter tantum, ut rectius de huius orationis natura iudicari possit, sententiam meam aperui: rem secundum has rationes altius et accuratius persequendam esse aio. Argumenta vero Benseleri vide num tanti momenti sint, ut etiam nunc de huius orationis fide recte dubitare possis. Primum quidem vanum esse supra dixi, tertium reieci conlatis reliquis Isocratis admonitionibus eiusque de paraenesi praeceptis, secundum vero, quod ad sermonis vitia attinet, tam grave non est, non solum quod illa vitia omnino minora sunt, sed etiam quod ea, quae re vera inveniuntur, ex orationis quam explicavi condicione intellegi et excusari possunt.

Quare ne eae quidem offensiones, quas in prologo et epilo-
 logo esse Benselerus dixit, suspicionem movebunt. Has enim orationis partes Isocratis ingenium spirare, omnes consentiunt. Sententias si spectas, quae in hac oratione proferuntur, omnia illa vivendi praecepta veterum ingenium ac vetustam disciplinam redolent. Lege quae de orationis argumento iudicaverunt Sandys et Blass (*Att. Ber.* II, 259). — Unum tantum addam. Supra pag. 215 dixi miram intercedere inter primam et alteram Isocratis orationem similitudinem. Sunt enim loci in utraque oratione qui ad verbum paene consentiant, quos Albrechtus, ut dixi, collegit (in philol. XLIII, 245). Sed etiam mirabiliora sunt quae Albrechtus compositis his locis con-

eludit: „*dafs beide Reden entweder eine gemeinsame Quelle haben, oder dafs die eine Original, die andre Kopie ist. In jenem Falle müfste Isocrates, falls die erste Rede echt, zweimal einen Andren, in diesem müfste er sich selbst ausgeschrieben haben.*“ Mirum sane ad exitum pervenit Albrechtus. Mitto quod eos tantum locos attulit, qui cum secunda oratione conferri possunt, cum in aliis orationibus non sint nulli: velut confer I, 8 cum X, 45; § 11 cum VI, 81. VIII, 56; § 39 cum VIII, 34. IV, 28; § 5 cum VIII, 62. XV, 217; § 38 cum III, 43. Albrechtus dicit, alteram orationem alterius esse exemplar. Quid? argumentum utriusque orationis nonne singulare est ac diversum? nonne in dictis tantum singulis certisque dicendi conspirant formulis, quibus omnino Isocrates non semel usus est? Quod autem praecepta quaedam primae et secundae orationis inveniuntur quae vel in pusillis congruunt, non miror: quae enim Isocrates in secunda oratione regi dat, redeunt in prima, si privato quoque homini conveniunt. Albrechtum offendit quod Isocrates (II, 40) aliorum sententias se ad suum usum contulisse dixit, cum, si modo prima oratio ante secundam scripta est, auctor de sententiis ab ipso antea prolati apud auditores se excusare deberet. At hoc ipso argumento Albrechtum nunc refello. Nam cum Isocratem ἐν ἰστορίαις aliorum dicta proferre dudum viderimus, quid mirum quod in utraque oratione praecepta inveniuntur plane eisdem verbis edicta?

Non aptum igitur est, quod Albrechtus huius orationis auctorem dicit semidoctum. Immo optimi aevi monumentum est neque ignotum Anaximeni τέχνης ἐητορικήs auctori (Blass, *Att. Ber.* II, 361. Jahr, l. c. p. 28). Caveamus ergo ne in posterum sive quod omnino a paraeneseos oratione abhorremus sive quod Isocratis artem et elegantiam non recte solis ex eius epideicticis orationibus aestimamus, obscuretur iudicium nostrum, ne in similem inducamur errorem, quo captus Henricus Stephanus (in diatr. Isocr.) non tantum primam, sed etiam alteram orationem Isocrati abiudicavit: ducentis enim annis et duodeviginti post a Mustoxyde in bibliothecis inventa est illa pars

orationis XV, in qua Isocrates huius orationis auctorem se esse disertis verbis testatur. —

Sed iam confirmata huius orationis fide et auctoritate redeamus ad eum locum a quo profecti sumus. In § 3 igitur et quae proxime secuntur leguntur haec: ὅσοι μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἑαυτῶν φίλους τοὺς προτρεπτικούς λόγους συγγράφουσι, καλὸν μὲν ἔργον ἐπιχειροῦσιν, οὐ μὴν περὶ γε τὸ κράτιστον τῆς φιλοσοφίας διατρέβουσιν· ὅσοι δὲ τοῖς νεωτέροις εἰσηγοῦνται μὴ δι' ὧν τὴν δεινότητα τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀσκήσουσιν, ἀλλ' ὅπως τὰ τῶν τρόπων ἥδη σπουδαῖοι πεφνέκναι δόξουσι, τοσούτῳ μᾶλλον ἐκείνων τοὺς ἀσκοῦντας ὠφελοῦσιν, ὅσον οἱ μὲν ἐπὶ λόγον μόνον παρακαλοῦσιν, οἱ δὲ τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπανορθοῦσιν. Διόπερ ἡμεῖς οὐ παράκλησιν εὐρόντες ἀλλὰ παραίνεσιν γράψαντες μέλλομέν σοι συμβουλεύειν, ὧν χρὴ τοὺς νεωτέρους ὀρέγεσθαι καὶ τίνων ἔργων ἀπέχεσθαι καὶ ποίοις τισὶν ἀνθρώποις ὁμιλεῖν καὶ πῶς τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομεῖν. Ex his verbis duo utique colliguntur: primum Isocratem τοὺς προτρεπτικούς λόγους memorare quasi notum aliquid aliisque probatum, deinde proponere eum suam ad Demonicum orationem τοῖς προτρεπτικοῖς λόγοις ut gravius opus levioribus illis. Quaeritur autem quos Isocrates dixerit illos προτρεπτικούς λόγους. Perperam O. Schneiderus, novissimus huius orationis editor, verba intellexit vertens „die (zu der wissenschaftl. Beschäftigung und damit zur Bildung) nötigen Anleitungen.“ Προτρέπειν est ‘instigare’, segnius progredientem vel subsistentem incitare. Hesych. προτρέπειν· προβιβάζειν. Per translationem προτρέπειν et προτρέπεσθαι est ‘exhortari, adhortari’. Hesych. προτρέπον· παρακάλει. Adiectivum προτρεπτικός significat id „quod ad exhortandum valens est“. Sic Aeschines (III, 542) quod praeco quondam nuntiaverat fore ut filii eorum qui pugnīs fortes se praestiterint, publice usque ad pubertatem educentur, appellat κήρυγμα προτρεπτικώτατον πρὸς ἀρετήν. Cf. Aesch. I, 191.

Προτρεπτικοὶ λόγοι verba sunt aut — si verba arte sunt disposita et coniuncta — orationes quae ad exhortationem valent

vel in quibus vis hortandi inest. Has igitur orationes qui ad suos mittunt, secundum Isocratem pulchrae quidem rei student, neque vero quod summum est philosophiae secuntur. Atque τὸ κράτιστον τῆς φιλοσοφίας Isocrati videtur esse eloquentiae studium eaque dicendi facultas qua quis hominum animos et mores excolere atque confirmare possit. Ei vero qui τοὺς προτρεπτικούς λόγους conscribunt, cum ad dicendi tantum vim et exercitationem discipulos adhortentur (cf. § 4 οἱ μὲν ἐπὶ λόγον μόνον παρακαλοῦσι et δι' ὧν τὴν δεινότητα τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀσκήσουσιν) ingenii conformationem neglegunt. Haec facile intelleguntur. Difficiliora sunt quae secuntur: διόπερ ἡμεῖς οὐ παράκλησιν εὐρόντες ἀλλὰ παραινέσιν γράψαντες μέλλομέν σοι συμβουλεύειν κτέ.

Schneiderus quidem graviter opposita dicit participia εὐρόντες-γράφαντες, prius explicat „*gesucht, mühsam ausstudiert*“, γράψαντες „*rasch hingeworfen*“. Recte interpretari Schneiderum nequaquam concedo.¹⁾ Contraria sunt hoc loco inter se verba παράκλησις et παραινέσις; orationem enim ad Demonicum παραινέσιν dicit, παρακλήσεις vero vocat τοὺς προτρεπτικούς λόγους. παράκλησιν hic pro προτροπῆς notione accipiendam esse sponte apparet testaturque Harpocration hunc locum respiciens ‘παράκλησις· ἀντὶ τοῦ προτροπῆ’. Ac saepius παρακαλεῖν et προτρέπειν coniunguntur ab Isocrate, cf. III, 12. 43. IX, 77. XV, 84. 85. Παραινέσις non est exhortatio, sed ut Senecae verbo utar (ep. 95, 65) praeceptio. In paraenese dantur ὑποθῆκαι ὡς χρὴ ζῆν (Isocr. or. II, 3); orator in ea non adhortatur, sed monet, suadet, praecipit. Itaque paraenesis propius attinet ad γένος συμβουλευτικόν, ut recte statuit Ammonius de diff. verb. 132: παραινέσις ἐστὶ συμβουλή ἀντιβῆσαι οὐκ ἐπιδεχομένη διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς λεγόμενον πάντως ὁμολογεῖσθαι ἀγαθόν, ὡς εἴ τις παραινέσει σωφρονεῖν, ὅπερ ἐστὶν ὁμολογημένον ἀγαθόν.

Contra in protreptico orator mere exhortatur. Sed quamnam ad rem? Dubium esse non potest, eae orationes quas

1) Vide Volkmann, *Rh. d. Gr. u. R.*² p. 337 adn.

protrepticas novit Isocrates, quin fuerint *παρακλήσεις πρὸς τὴν ῥητορικὴν τέχνην*. Aliter enim verba — *δι' ὧν τὴν δεινότητα τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀσκήσουσιν* et — *ἐπὶ λόγον μόνον παρακαλοῦσι* — explicari non possunt.¹⁾ Isocrates igitur in § 5 haec dicere voluit: „itaque ego non adhortationem ad eloquentiae studium excogitavi (*παρακλήσιν*), sed paraenesin scripsi, ut tibi quae a puero facienda fugiendaque sint praecipiam.“

Ex Isocratis loco intellegitur eo tempore circumlatas esse protrepticas orationes a magistris ad discipulos habitas, quibus adulescentes ut in dicendi arte studium collocarent, arte et ratione confirmati sunt. Quod orationum genus, etsi exemplum non superest, e *sophistarum* tamen genere ortum esse pro certo affirmamus. Quamvis enim varia fuerint *sophistarum* studia, quamvis multiplex eorum doctrina: in hac tamen re omnes consentiunt, ut eis qui eruditionis participes fieri vellent, comparandam dicerent facultatem callide disserendi et virtutem ad persuadendum accommodatam. Haec enim est ista *δεινότης ἣ ἐν τοῖς λόγοις*, quam Isocrates hoc loco dicit et quam suis pollicetur Protagoras (Plat. Prot. 318°); in dicendi exercitatione nititur quasi fundamento *ἣ παιδεία*, ad quam *sophistae* adducere student discipulos. Hanc igitur artem colendam cum primo loco *sophistae* discipulis commendarent, fiebat ut, priusquam interiorem traderent disciplinam, in scholis verba facerent de comparanda dicendi facultate iisque ad ingenia conformanda et mentes exacuendas vi atque utilitate. Has vero orationes, quibus auspicati sunt disciplinam suam *sophistae*, protrepticas fuisse, Isocrati facile redimus. Adhaeret enim *sophistis* studium comparandi admiratores ac sectatores. Itaque eae orationes, et quibus demonstrabant, quam rectam ad virtutem et *παιδείαν* viam agnovissent et quibus auditores, ut hanc virtutis viam intraderentur eorumque disciplinae se committerent exhortan-

1) Neglexit hoc Bergkii, qui Aristotelis protrepticum ab Isocrate significari coniecit (Lg. IV p. 365): Sed obstant huic sententiae etiam aliae de protrepticis effici possunt.

tur, omnes fuerunt natura *προτρεπτικοὶ λόγοι*, et, cum omnis *παιδείας* initium dicerent facundiam quandam et orationis sollertiam, ad discipulos et habuerunt et scripserunt *προτρεπτικούς πρὸς τὴν ῥητορικὴν τέχνην*. In his orationibus, sicuti res ipsa tulit, sophistae quam maxime dicendi genere eleganti conditoque suavitate atque omnibus sermonis artificiiis usi sunt, quibus audientium animos permulcere eosque ad se adlicere possent.

Iam vero recte ad sophistas exhortationum initia referri, testis gravissimus est Plato, qui in Euthydemo dialogo sophistarum *προτρεπτικούς* perstrinxit. Producit enim Euthydemum et Dionysodorum, fratres sophistas, qui celerrime atque optime virtutem se docere dicunt (273^d). Quos Socrates, cum quaerenti respondissent se virtutem etiam eis tradere discipulis, quibus eam doceri posse nondum persuasum esset, maxime idoneos esse ratus qui ad sapientiae ac virtutis studium adhortarentur (274^e), rogat ut exemplum huius artis praebeant et Cliniae adulescenti persuadeant *ὥς χρὴ φιλοσοφῆν καὶ ἀρετῆς ἐπιμελῆσθαι* (275). Mox autem cum sophistae meris nugis et versutiis adulescentem perturbassent, Socrates eos ioca agere opinatus, ipse ex tempore specimen dare conatus est, qualem sibi finxerit *τὴν προτρεπτικὴν σοφίαν* (278^d). — Hoc loco omnia demonstrant, Socratem non esse versatum in protreptici arte exercenda, sed peritos eius esse sophistas. Nam ut ad rem insuetam adgreditur his verbis: *τολμήσω αὐτοσχεδιάσαι ἐναντίον ὑμῶν* (278^d) et *τὸ μὲν ἐμὸν παράδειγμα οἷον ἐπιθυμῶ τῶν προτρεπτικῶν λόγων εἶναι τοιοῦτον, ἰδιωτικὸν ἥσως καὶ μόλις διὰ μακρῶν λεγόμενον* (282^d). De Platonis protreptico infra dicam. Nunc satis est statuuisse sophistas sibi adrogasse *τὴν προτρεπτικὴν σοφίαν*, id est docendi quandam artem, qua audientibus scientiam seu virtutem utique comparandam esse persuadetur simulque ad earum curam studiumque incitatur. Quod autem supra ex Isocratis loco collegimus, sophistarum *προτρεπτικούς λόγους* id potissimum spectasse ut discipulorum ingenia ad disserendum apta fierent,

probatur Euthyдеми et Dionysodori cum adolescente colloquio. Nam etsi sophistarum exhortandi artem Plato festive explosit, hoc certe credimus, sophistas dialecticis captionibus dictisque argutis admirationem discipulis inicere studuisse.

Sed ut omnino sophistarum virtutis et litterarum laus brevi tempore imminuta est, sic exhortationum quoque genus paulo post depravatum esse videmus. Ex Euthyдеми enim fine videmus Athenis eo tempore cives probos incertos fuisse, quibus magistris filios traderent instituendos: qui cum rhetorum et sophistarum nugas viderent, homines simplices non potuerunt haec studia non despicere totamque aspernari philosophiam. Omne enim litterarum studium et verum discendi ac sciendi desiderium sublatum videbatur funditusque eversum, cum cognitio posita esset in verborum contentione et simulata sapientia (Bonitz, *Plat. Stud.*, p. 122). Quare eorum qui sinceræ veritatis studiosi erant, si confundi nollent cum illis, magnopere interfuit abiectis et depulsis a se sophistarum artibus monstrare hominibus diversissima esse illorum studia a suis. Quod Isocratem fecisse videmus cum multis locis tum in or. XIII *κατὰ τῶν σοφιστῶν*. Sed cum ne hic quidem, quæ sit verae philosophiæ vis ac natura perspexisset, utpote qui ipse homines ad scientiam pervenire posse negaret et in arte oratoria omnem ingenii cultum et doctrinam inesse putaret, hac in oratione Platonis verae philosophiæ studia cum sophistarum arte confudit eiusque dialogos mentis tantum exercitationes esse iudicavit, quibus ingenium quidem acuatur, ad vitam autem οὐδ' ἂν ἐλάχιστον μέρος ἀπολαύσομεν (XIII, 11). Plato igitur in Euthydemo cum philosophiæ patronus existeret, et philosophos non veros nec genuinos esse sophistas demonstrare et Isocrati philosophiæ obtrectatori respondere debuit. Qua arte utrumque coniunxerit Plato, exposuit Reinhardtus, de Isocr. aemulis p. 30 sqq.

Caput autem eorum philosophorum, quorum specimen Plato Euthyдеми et Dionysodori personis depingere videtur, Athenis eo tempore fuit Antisthenes Cynicus, qui (ἀπὸ ῥητόρων φιλόσοφος, Suid.) primus artem sophistarum cum

philosophandi ratione coniunxit. Quanta Antisthenes tum apud homines auctoritate fuerit, non minimum ex eo cognoscitur, quod Plato eius doctrinam in libris suis saepissime impugnare ac refellere studet. Et ne in Euthydemo quidem, ubi Plato philosophiam vere Socraticam simulatae sophistarum sapientiae opposuit, cum fatuis istis dialecticis tantum egit — indigni enim erant, qui a Platone refellerentur — immo id est eius consilium ut Antisthenis disciplinam ad iuventutem educandam minime aptam esse ostendat (Bonitz, *Plat. Stud.* p. 130. Duemmler, *Antisth.* p. 59). Fuisse autem Antisthenem inter eos, qui τὴν προτρεπτικὴν σοφίαν sibi sumpserunt, optime cognoscitur ea re, quod auctor est operis exhortatorii, in libros tres digesti, quod a Laertio Diogene VI, 16 affertur hoc titulo: περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀνδρείας προτρεπτικός πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, περὶ Θεόγνιδος δ' ε'.

Index libri num recte se habeat, multi dubitaverunt. Winckelmannus¹⁾ Ambrosio antecedente delet verba περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀνδρείας, Adolphus Mueller²⁾ verbum προτρεπτικός grammaticorum additamentum esse censet, Hirzelius³⁾ post ἀνδρείας interpungens, titulo περὶ δικ. κ. ἀνδ. singularem librum significari dicit. Ego nihil mutaverim. Verum quidem est quod Hirzelius (l. c.) dixit, nihil amplius addi solere ad titulum προτρεπτικός: sed non est quod traditum perditum libri indicem ad arbitrium mutemus. Insuper ne cum Hirzelio distrahamus inscriptiones, primum impedit quod in catalogo aliae exstant simillimae, velut περὶ παιδοποιίας ἢ περὶ γάμου ἔρωτικός, περὶ τῶν σοφιστῶν φυσιογνωμονικός, περὶ νίκης οἰκονομικός, deinde quod singulares libros περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀνδρείας Antisthenem composuisse vix est credibile, cum in tabula legantur tituli περὶ ἀνδρείας, περὶ νόμου ἢ περὶ καλοῦ καὶ δικαίου.

Non minus difficilis est altera quaestio, quid significet titulus περὶ Θεόγνιδος δ' ε'. Coniecit Nietzsche⁴⁾ pro περὶ

1) *Antisth. fragm. coll.* Winckelmann, 1842.

2) Mueller, de *Antisth. Cyn. vit. et script.* Progr. 1860.

3) *Hermes* X, 72, 1.

4) in *Mus. Rhen.* XXII p. 195.

Θεογν. subaudiendum esse *περὶ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης*, quarum virtutum praeco Theognis est: habes quattuor fontes honestatis, de quibus Antisthenes in protreptico apte disserere potuit. Sed neutiquam verba quae tradita sunt *περὶ Θεογν.* Nietzscheus hac ratione explicavit. Quod de Theognide Antisthenes scripsit, non pertinet ad protrepticum, in quo Antisthenem Gorgiana dicendi ratione usum esse testis est Laertius Diogenes VI, 1, 1. Veri autem est simile Antisthenem Theognidi interpretando operam navasse eiusque libello quasi enchiridio usum *τὰς ὑποθήκας παραινετικές* (cf. Isocr. II, 43) explicasse, poetam modo laudantem modo corrigentem, quos commentarios in bibliothecis grammatici coniunxerunt cum opere exhortatorio, quem ad modum in Isocratis Nicocle (or. III) protrepticam orationem ¹⁾ secuntur *ὑποθήκαι* et in Iamblichi protreptico adiungitur (a cap. XX) *ἡ διὰ τῶν ὑποθηκῶν προτροπή*, ut denique omnino artissime coniuncti sunt *ὁ ὑποθετικός* et *ὁ προτρεπτικός λόγος* (Stob. Ecl. II 52 p. 44).

Haec sufficiant de titulo. Quae autem libri indoles fuerit, quas res et quo modo Antisthenes exposuerit, ne coniectura quidem assequi possumus. Gorgiana oratio in hoc opere notabatur, ut dixi. His convenit quod a grammaticis in protreptico singulae voces observabantur, quibus Antisthenes peculiari sensu usus est. Narrant Pollux (VI, 16, 98. X, 19, 68), scholiasta Apoll. Rhod. (II, 569) alii, Antisthenem de poculorum genere, cui nomen fuit *βομβυλιός*, verba fecisse, quod vas liquorem ex angusto ore guttatim emittit. Isocrates in Hel. laud. 12 sophistis obiciens quod res exiguas vilesque propterea ad laudandum sibi sumerent, quod aemulos ea in re non haberent, haec dicit: *τῶν μὲν γὰρ τοὺς βομβυλιούς καὶ τοὺς ἄλλας καὶ τὰ τοιαῦτα βουληθέντων ἐπαινεῖν οὐδεὶς πώποτε λόγων ἠπόρησεν, οἱ δὲ τῶν ὁμολογουμένων ἀγαθῶν ἢ καλῶν ἢ τῶν διαφερόντων ἐπ' ἀρετῇ λέγειν ἐπιχειρήσαντες πολὺ καταδέεστερον τῶν ὑπαρχόντων ἅπαντες εἰρήκασιν.* Antisthenem perstringi ab Isocrate nemo non videt. Cur autem

1) Volkmann, *Rh. d. Gr. u. R.*² p. 337.

hoc poculum laudaverit Antisthenes, ex Athenaei loco XI, 784^a quem recte huc rettulit Winckelmannus, colligitur: *βομβυλιός. Θηράκλειον Ῥοδιακόν, οὗ περὶ τῆς ἰδέας Σωκράτης φησὶν· οἱ μὲν ἐκ φιάλης πίνοντες ὅσον θέλουσι τάχιστ' ἀπαλλαγίσσονται, οἱ δὲ ἐκ βομβυλίου κατὰ μικρὸν στάζοντες.* Iam si recte hic locus Antisthenis protreptico datur, duo statim secuntur: primum Antisthenem Socratis discipulum fuisse cum protrepticum scriberet, quod scitu perdignum, quoniam a sophistis protreptici orti sunt et sophistarum dicendi usum in protreptico Antisthenis inventum esse diximus. Deinde vero, cum Socrates loquens eo loco inducatur, comprobatur quod e Laertii verbis VI, 1 efficitur, exhortationes scilicet fuisse dialogos, sicuti alii Antisthenis libri teste Laertio II, 54. III, 35. Quodsi τὸ ἑτηρικὸν εἶδος cum in omnibus dialogis tum in protreptico insigne fuit (L. D. VI, 1), vividum conloquentium sermonem institutum esse vix credibile est. Sed dialogi forma usus est Antisthenes, quod Socratis vestigia pressit: sophistarum vero *προτρεπτικοί* eam non habebant. Ceterum memorabile est, quod in Euthydemo Socrates sophistas invitat, ut in protreptico — *εἰ μὴ διαφέρει* (275^b) — dialogo utantur, 'quod eo adulescens magis assuetus sit'.

Nihil amplius de Antisthenis protreptico statui potest; quae enim viri docti occasione data de huius libri argumento coniectaverunt¹⁾, inutilia sunt quod certis argumentis carent.

Alius Socratis discipulus Aristippus Cyrenaeus, voluptariae sectae auctor, qui priusquam in Socratis disciplinam se dedit, ipse sophistarum artes factitaverat, *προτρεπτικόν* scripsit Sotione et Panaetio testibus apud Laert. Diog. II, 85. De eius libris nihil compertum habemus ac ne tituli quidem librorum Aristippeorum, qui apud Laertium Diog. II, 83 sqq. sunt, satis constant. Aristippi enim volumina duabus enumerantur tabulis, quarum prior continet duo opera: historiae Libyae libr. III et volumen XXV dialogorum, quorum indices nominantur. Altera tabula a Sotione et Panaetio probata, XII titulos

1) Cf. Usener, quaest. Anax. p. 10; E. Weber, Stud. Lipsiens. X. p. 200.

continens, VII tantum profert eosdem atque prior tabula. Testant igitur indices quinque in Sotionis et Panaetii tabula, qui in priore non inveniuntur: *περὶ παιδείας, περὶ ἀρετῆς, προτρεπτικός*, — qui primo loco in tabula nominantur —, et duo extremo loco positi: *πρὸς Σωκράτην, περὶ τύχης*. Fieri itur potest ut quinque hi libri, quos Sot. et Pan. afferunt, teant in reliquis librorum titulis a Laertio laudatis. Sed cum prior quidem tabula integra sit, laudante Diog. VIII, 1, 9 Aristippi librum *περὶ φυσιολογιῶν*, qui deest in tabula, praestat nicere quinque illos libros in priore tabula errore omissos se, quod eo facilius fieri potuit, si hos libros non dialogi ma compositos ob eamque rem in dialogorum volumine non mprehensos fuisse suspicamur. Probabile mihi hoc videtur, od horum librorum inscriptiones ab reliquis differunt, et in otreptico quidem oratoria dicendi forma ad argumentum commodatior est.

Antisthenes igitur et Aristippus philosophi, qui sophistam alumni eorumque studiis nutriti postea in Socratis disciplinam transierant, protrepticos a sophistis ad philosophos instulerunt.

Nec mirandum hos viros Socratis discipulos factos exhortandi morem non abiecissee. Socrates enim ipse erat *φιλόφρος προτρεπτικώτατος* solebatque dicere (Cic. de or. I, 46) effectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendae perspicendaeque virtutis. De autem ipsum Socrati exprobraverunt. Socratis enim mos ulescentes ad virtutem adhortandi, cum quae facerent, perarsa, quae scirent, falsa esse demonstraret, multos ad errorem adduxisse videtur, quasi Socrates adhortari ad virtutem tantum, ducere non posset. Haec iudicia post Socratis mortem audita se, e Xenophontis cognoscitur verbis Mem. I, 4, 1: *εἰ δὲ νες Σωκράτην νομίζουσιν, ὥς ἔνιοι γράφουσιν τε καὶ λέγουσιν περὶ αὐτοῦ τεκμαιρόμενοι, προτρέψασθαι μὲν ἀνθρώπους ἐπ' αὐτὴν κρᾶτιστον γεγονέναι, προαγαγεῖν δ' ἐπ' αὐτὴν οὐχ ἔκων, σκεψάμενοι κτέ.* Acerrime autem ob hanc rem Socratem tuperavit Clitophon in dialogo, qui inscribitur *Κλειτοφῶν*,

quem Platoni subditum esse nunc omnes consentiunt. Meum non est hoc loco de huius dialogi tempore et auctore virorum doctorum opiniones diversissimas retractare ¹⁾: hoc tamen Xenophontis quem exscripsi locus docet, ea quae a Clitophonte contra Socratem proferuntur, manasse ex illius aetatis de philosophia Socratica iudiciis et aestimatione. Etenim Socratis illa ratio quae quaerendo et dubitando et definiendo paene acquievit, a Platone accepta et in scriptis eius ad artem redacta, etsi apud homines mirum in modum facultatem recte et strenue cogitandi excitare et veritatis studium augere poterat, iis tamen satisfacere nequivit, qui philosophiam non philosophandi causa tractabant, sed praecepta ex ea requirebant, quibus vitae usum confirmarent. Quod maxime patres, qui filios philosophis erudiendos committebant, a magistris postulassem manifestum est. Haec desiderabant simplices homines in Socratis et Platonis disciplina. Quae igitur Socrates dicere sole-ret: frustra homines divitias appetere, si mentem colere neglegerent; homines grammaticae, musicae, gymnasticae artis studio non reddi meliores; peccari ab omnibus ignorantia boni et mali; eum, qui rebus uti nesciret, eis melius omnino carere; vita igitur qui nesciret uti, melius non vivere —: de his Clitophon (408^b) ait: *τούτοις δὴ τοῖς λόγοις καὶ ἑτέροις τοιούτοις παμπόλλοις καὶ παγκάλως λεγομένοις, ὥς διδασκὸν ἀρετῇ καὶ πάντων ἑαυτοῦ δεῖ μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι, σχεδὸν οὐτ' ἀντίειπον πώποτε οὐτ' οἶμαι μήποθ' ὕστερον ἀντίπω· προτρεπτικωτάτους τε γὰρ ἡγοῦμαι καὶ ὠφελιμωτάτους, καὶ ἀτεχνῶς ὥσπερ καθεύδοντας ἐπεγείρειν ἡμᾶς.* Sed quid deinde? Quae est illa ars, qua virtus nobis contingit? *Δικαιοσύνη* inquit Socratici, sed hanc ipsam modo explicant τὸ συμφέρον, modo τὸ δέον, modo τὸ ὠφέλιμον, alii aliter. Ultimum, inquit Clitophon, se refugium Socratem ipsum adiisse et cum ne is quidem concisum atque distinctum responsum dare aut voluerit aut potuerit, desperantem iam de Socratis

1) Steinhart, *Plat. W.* VII, 1 p. 47—62. K. F. Hermann, *Gesch. u. Syst. d. plat. Philos.* p. 426. Susemihl, *Uebers. d. plat. W.* V, 507—529. Kunert, quae inter Clitoph. et Plat. remp. interc. necess. Diss. 1881.

eiusque amicis ad Thrasymachi castra transiturum, nisi vellet ἢ δὴ παύσασθαι τῶν λόγων τῶν προτρεπτικῶν. Finem denique facit his verbis: μὴ μὲν γὰρ προτετραμμένῳ σε ἀνθρώπῳ, ὃ Σώκρατες, ἄξιον εἶναι τοῦ παντός φήσω, προτετραμμένῳ δὲ σχεδὸν καὶ ἐμπόδιον τοῦ πρὸς τέλος ἀρετῆς ἐλθόντα εὐδαίμονα γενέσθαι. — Negari non potest Xenophontem librum simili consilio conscriptum significasse, cum illud ipsum opprobrium quod Xenophon commemorat, Clitophontis auctor diligenter persecutus sit. Neque tamen Kunerto (l. c. p. 14) adstipulor, qui et Xenophontis locum quem laudavi ad Clitophontem pertinere contendit et hunc dialogum ante editum Xenophontis librum conscriptum esse collegit.

Primum enim vide quam perversam sibi finxerit dialogi auctor imaginem rationis qua ductus Socrates in exhortando fuerit. Nunquam Socrates morum censor castigatque ea gravitate et severitate usus est ut ὥσπερ ἐπὶ μηχανῆς τραγικῆς θεὸς declamaret ποῖ φέρεσθε, ὧνθρωποι; κτέ. (Clitoph. 407^b). Deinde Hirzelio adsentior, qui Clitophontis auctorem dicit (p. 77) Socrateam exhortandi artem talem finxisse qualem in aliorum protrepticis invenerat. Aliae enim sunt sophistarum et qui eos imitati sunt, Antisthenis, Aristippi exhortationes, aliae Socratis. Falso Clitopho Socrati tribuit orationes exhortatorias eo nomine ad pueros erudiendos habitas; nam etsi Socrates summopere animos hominum προτρεπτικῶς commovit, nunquam tamen eius sermones neque apud Xenophontem neque apud Platonem nominantur προτρεπτικοί. Plato igitur in Euthydemo, ubi protreptici exemplum Socratem facit proferentem, rem Socrati insuetam arguit, Clitophontis contra auctor Socratis disserendi rationem semper significat vocabulis προτρέπειν, προτροπή, προτρεπτικοὶ λόγοι.

Itaque Clitophon dialogus Xenophontis aetate nequaquam scriptus erat, cuius etiam opprobriis Xenophon multo acrius et accommodatius respondisset, si eum cognovisset. Immo alia secuntur Xenophon, alia Clitophon: Xenophon quidem, qui philosophiae studium ad recte agendi magis quam ad cognoscendi rationem referri vult, id potissimum curat, ut magi-

strum suum ad artem bene vivendi magnopere profuisse demonstret, Clitophon vero Socrati obiecit, quod concitare quidem ad studium cognoscendae virtutis non desiisset, doctrinam autem ratione et praeceptis bene exstructam proponere nequisset. Itaque Clitophon contra Socratem virtutis praedictorem nitens, quam diversa ac discrepantia Socratis et Socraticorum de doctrina et praeceptis iudicia circumferantur ostendit; Xenophon quam plurima affert exempla, quibus adolescentes a Socrate ad virtutem adductos esse comprobet. Habemus autem exemplum protreptici Socratici apud Xenophontem in Mem. IV, 2 ubi Euthydemum adolescentem ingenii sui nimium amatorem, qui rei publicae gubernandae se dare vult, quae et quanta haec ars sit docet eoque modo quam multa etiam adulescenti ad discendum et cognoscendum reliqua sint, si ea dignus esse velit, ostendit.

Inter protrepticum vero, quem Clitophon Socrati tribuit et eum quem Plato Socratem facit loquentem in Euthydemo, certa quaedam intercedit necessitudo. In utroque enim Socrates demonstrat bonum non esse quo qui possideat uti nesciat (Clitoph. 408 Euthyd. 280 sqq. 289). Deinde quod in Clitophonte (409) Socratis discipuli iustitiae vel artis politicae opus definire nesciunt, hoc pertinet ad ea quae Socrates cum Clinia in Euthydemo (289. 290) disputavit. Recte igitur colliges eum, qui Clitophontem scripsit, Socratis protrepticum quem Plato finxit spectasse. — Ceterum a posterioris aetatis scriptoribus Socratis oratio, quae proponitur in Clitoph. 407^b, genuinus et sincerus putabatur Socratis protrepticus. Itaque multi philosophi haec Socratis verba exhortationibus suis inseruerunt, de quibus locis infra dicemus. Verba quidem *ποὶ φέρειν τε* legimus apud Pseudoplut. de libr. educ. 7; Dionem Chrys. XIII, 425 R; Epictet. III, 22, 23; Themist. XXIV, 320 d; Lucian. Cyn. 18. —

Protreptici igitur ex orbe sophistarum suscepti cum non abhorrerent a Socratis more, permanserunt apud Socraticos. Quibus exhortationibus cum omnes homines, et divites et pauperes, nobiles et ignobiles, ad scientiae virtutisque studium

invitarentur, orationem acutis conclusionibus, crebris proverbiiis, commodis comparationibus exornatam et expolitam fuisse consentaneum est. Velut Antisthenes, quo modo in exhortationibus oratione imaginibus distincta usus sit, ex Laertii loco discimus (VI, 1, 11), ubi notiones ex arte gladiatoria et militari depromptae notandae sunt: (*Ἀντισθ. ἐφη*) *ἀντάραξή δὲ τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν, μηδενὸς προσδεομένην ὅτι μὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος.* (12) *ἀναφαίρετον ὄπλον ἡ ἀρετή.* (13) *τεῖχος ἀσφαλέστατον φρόνησιν κτέ.* Maxime autem hominum admirationem excitavit prompta et arguta disputanti ars quae a sophistis inventa et a Megaricis atque Cynicis exulta est. Omnia illa orationis artificia: ambiguitates, captiones dialecticas, aenigmata, *παράδοξα* adhibuerunt in adhortationibus, si quidem recte de Platonis Euthydemo iudicamus. Itaque cum magis magisque sophistae in captiones se induerent spinasque vellerent in orationibus quibus ad virtutem incitare debebant, Plato non solum pestiferam esse cognovit vim huius artis ad educandos pueros, sed philosophiae etiam nomen et apud homines auctoritatem periclitari intellexit. Philosophiae igitur dignitatem et veritatem Plato in Euthydemo a mendaci scientiae specie simulataque doctrina eo modo vindicavit, ut iuxta sophistarum nugas ineptiasque posuerit sinceræ Socratis disciplinae exemplum, quod ratione sua et strenuo sententiarum ordine mire discrepat ab illorum quam venditant exhortandi arte. Atque haec fere sunt quae Plato in protreptico (278^e—282^d. 288^d sq.) persecutus est:

Omnes beati esse cupimus. Beati autem sumus si multa bona possidemus. Bona deinde dicimus: divitias, valetudinem, pulchritudinem, nobilitatem, potentiam, honorem, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, sapientiam. Iam vero e bonis tum demum felicitatem hauriemus, si bonis utemur, et recte quidem si utemur; nam si abutemur, magis damno sunt quam si eis carebimus. Recte autem rebus uti cum scientia doceat, efficitur, ut ex bonis non nisi scientia et prudentia praediti utilitatem capiamus. Itaque omnia quae supra memorabantur bona tum demum vere sunt bona, si quis eis utatur

prudenter. Nulla igitur neque bona nec mala exstant nisi unum bonum *φρόνησις* et unum malum *ἀμαθία*. Sapientiam doceri posse Clinias Socrati concedit quasi notum. Ergo, concludit Socrates, cum sapientiam doceri posse dicas eamque solam homines beatos efficere scias, potesne quidquam antiquius habere quam ut philosopheris?

Hoc loco Socrates ad sophistas versus (282^a) τὸ μὲν ἐμόν, inquit, παράδειγμα, ὃ Διονυσόδωρέ τε καὶ Εὐθύδημε, οἷων ἐπιθυμῶ τῶν προτρεπτικῶν λόγων εἶναι, τοιοῦτον, ἰδιωτικὸν ἴσως καὶ μόλις διὰ μακρῶν λεγόμενον· σφῶν δὲ ὁπότερος βούλεται, ταῦτόν τοῦτο τέχνη πρᾶττων ἐπιδειξάτω ἡμῖν. Sed frustra hos admonet ut iam pergere velint, demonstrantes, utrum tota scientia paranda an intra definitos scientiae cuiusdam fines felicitas inveniri possit. Quibus cum etiam tum iocari placuerit, ipse pergit (288^a) quaerens cum Clinia quae sit summa scientia:

ea nempe, in qua συμπέπτωκεν ἅμα τό τε ποιεῖν καὶ τὸ ἐπίστασθαι χρῆσθαι τούτῳ, ὃ ἂν ποιῇ (289^b). Talis autem neque est ἡ λογοποιικὴ τέχνη neque ἡ στρατηγική. Hic Socrates sermonis finem faciens Critoni refert, tandem sibi et Cliniae τὴν βασιλικὴν τέχνην summam artem visam esse, sed ne sic quidem omnem dubitationem sublatam fuisse.

Si quaerimus quae sit in his verbis vis et quo iure Plato hanc disputationem προτρεπτικὸν λόγον nominaverit, haec statuenda esse existimo.

Socrates a sententia omnibus probata et concessa profectus adolescentem per seriem conclusionum via et arte eo deducit ut concedat: philosophandum eis est, qui beati esse volunt. Deinde in altera parte quanta sit scientia quam philosophando paramus, magna cum arte adumbrando rei speciem ac formam significavit. Duas igitur res Plato ad exhortandum maxime idoneas indicavit: primum ut naturae quaedam lege homines ad philosophiae studium se conferre adolescenti persuaderetur: nam philosophando eam sibi scientiam homines parant quae ad virtutem et felicitatem necessaria est.

Deinde ut adulescens notione animi praesentiret huius scientiae amplitudinem et praestantiam: quare Plato eam non definivit, sed definiendam permisit Cliniae, cuius ingenium Socrates brevi ita incitavit, ut paulo post (290^b) primos quasi fructus reddiderit τῆς Σωκράτους προτροπῆς.¹⁾

Optime autem hac re Plato ostendit, quam diverse adulescentis ingenium Socratis et sophistarum institutione commotum sit: sophistarum enim quaestionibus perturbatus et anxius quid respondeat, nescit (275^a 277^a), Socrati fortiter et acute responsa reddit et mox sententiarum ordinem, quem Socrates instituit, sponte persequi potest.

Haec igitur est Platonis protreptici indoles, quem ille e limpido fonte Socratae disciplinae hauriens exemplar dedit aetati suae; quo factum est ut inde ab eo tempore οἱ προτρεπτικοὶ λόγοι quasi sanciti in omnium philosophorum disciplinas recepti sint. Ac saepe eas sententias, quas Plato in protreptico suo expressit, in aliorum protrepticis adhibitas esse videbimus.

Exhortantur autem philosophorum προτρεπτικοὶ simul πρὸς ἀρετὴν et πρὸς φιλοσοφίαν. Quo modo hoc cohaereat, ex Euthyd. (273^a) discimus, ubi sophistae dicunt se in protrepticis ἀρετὴν οἶω τ' εἶναι παραδοῦναι κάλλιστ' ἀνθρώπων καὶ τάχιστα. Nihilo minus Socrates (275) ait: ὑμεῖς ἄρα, ὦ Διονυσόδωρε, τῶν νῦν ἀνθρώπων κάλλιστ' ἂν προτρέψαιτε εἰς φιλοσοφίαν καὶ ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. Haec non subdole addita esse a Platone, recte animadvertit Bonitzius (*Plat. Stud.* p. 119); nam si virtus docetur, scientia est (διδασκόν τι), philosophia autem est κτήσις ἐπιστήμης (288^a).

Patet igitur duo genera τῶν προτρεπτικῶν λόγων distinguenda esse, primum sophisticum vel rhetoricum, alte-

1) Sic enim explicanda sunt quae leguntur Euthyd. 290^a, ubi Crito Cliniae responsa Socrati data ita admiratur, ut a doctiore homine ea data esse opinetur. Quod parum intellexit Susemihl, *Ueb. d. pl. W.* V, 794, 2.

rum philosophicum. Etsi enim propinqua sunt haec genera eaque aetate qua denuo effloruerant sophistarum studia, paene coaluerunt, non tamen adducimur, ut hoc discrimen dimittamus. In rhetorico protreptico exhortationes pertinent ad res secundum oratoris consilium argumentique naturam variatas et ad usum accommodatas; in philosophico autem continentur exhortationes, quibus ad philosophiae studium incitatur. Inprimis autem tractandi sunt philosophorum protreptici, utpote qui graviore atque cognitione studioque nostro dignissimi sunt. Neque tamen non respiciendi rhetores ac sophistae, apud quos videlicet haec species primas egerat radices, nec postea unquam exstirpata est, quamquam pauca admodum eorum supersunt vestigia, et quae quidem servantur, tam inanes sunt declamationes, ut nihil fere peculiare et in protrepticis singulare habeant.

Perquirendi igitur philosophorum librorum indices, non unius sectae, sed pari modo omnium: errant enim qui protrepticos certae philosophorum scholae adsignant, immo apud omnes fuerunt, qui hanc speciem excoluerint.

Atque primus inter Exhortationum scriptores obfertur nobis Aristoteles¹⁾, philosophorum princeps, qui hac quoque in re quasi exemplar exstitit, quod omnes qui sequebantur imitati sunt. A Laertio Diogene inter Stagiritae libros tabulae suae (V, 22) duodecimo loco nominatur *προτρεπτικός α'*, inter indices *περὶ πλούτου* et *περὶ ψυχῆς*. Magnopere sane dolendum est quod eadem sorte, qua paene omnes *προτρεπτικοὶ λόγοι* temporum iniuria perierunt, hic quoque liber abreptus est, ex quo, si in manibus esset, multarum rerum rationem petere possemus, quae nunc in hoc librorum genere incertae sunt.

Unum omnino locum apud veteres novimus quo Aristotelis *προτρεπτικός* laudatur, apud Stobaeum in floril. 95, 21 s. l.

1) Bernays, *Dialog. d. Ar.* p. 116—121. Bywater, *Journal of phil.* II p. 55 sqq. Hirzel, *Herm.* X, 83 sqq. Fragmenta protreptici coll. Heitz, in *Arist. edit. Didot.* vol. IV^b, 46. Val. Rose, *Arist. Pseudep.* p. 71 sq., deinde in *Arist. edit. Acad. Reg. Bór.* vol. V, 47—50 p. 1483. Nunc eidem novam fragmentorum collectionem debemus, a Teubnero a. 1886 editam.

Ἐκ τῶν Τέλητος ἐπιτομή. Agitur in eo libro e quo Stobaeus excerpsit, de quaestione 'num paupertas impedimento sit hominibus ad philosophandum', contra quod auctor paupertatem potius utilem esse ratus hanc affert narratiunculam:

Ἐφ' ἣν Κράτητα ἀναγινώσκειν ἐν σκυτείῳ καθήμενον τὸν Ἀριστοτέλους προτρεπτικόν, ὃν ἔγραψε πρὸς Θεμισώνα τὸν Κυπρίων βασιλέα λέγων ὅτι οὐδενὶ πλείω ἀγαθὰ ὑπάρχει πρὸς τὸ φιλοσοφῆσαι· πλοῦτόν τε γὰρ πλείστον αὐτὸν ἔχει ὥστε δαπανᾷν εἰς ταῦτα, ἔτι δὲ δόξαν ὑπάρχειν αὐτῷ· ἀναγινώσκοντος δὲ αὐτοῦ τὸν σκυτεῖα ἔφη προσέχειν ἅμα ῥάπτονα καὶ τὸν Κράτητα εἰπεῖν· ἐγὼ μοι δοκῶ, ὦ Φίλισκε, γράφειν εἰς σὲ προτρεπτικόν· πλείω γὰρ ὁρῶ σοι ὑπάρχοντα πρὸς τὸ φιλοσοφῆσαι ὥν ἔγραψεν Ἀριστοτέλης'.

Priusquam ex hoc loco ampliora colligamus, repellendae sunt dubitationes quas excitavit Roseus, ut eadem huic libro sors eveniret quae reliquis libris contigit. Quas quidem dubitationes in protreptico Aristoteli abiudicando vir doctissimus excitavisse videtur ut in opinione sua perseveraret. Nam quod dicit (Arist. pseudop. p. 70) 'quamvis igitur in antiquo quodam chriarum libro de Cratete Aristotelis protrepticum legente atque audiente Zenone relatum fuerit, non sequitur rem hominum memoria traditam et fortasse inventam re vera ita accidisse' — hoc omitto quod contra eiusmodi dubitationes omnino disputari non potest: illud tantum respicio quod Teletis auctoritatem nullam esse contendit. Teles¹⁾ enim, quo tempore vixerit, nobis non plane ignotum est, ut Roseus opinatur. Exstant enim huius philosophi Cynici apud Stobaeum plura fragmenta e libris variis excerpta, quorum duo indices saepius redeunt, unus περὶ φυγῆς, alter, e quo protreptici testimonium hausimus, citatur 'τῶν Τέλητος ἐπιτομή' (cf. Stob. fl. 97, 31). Librum περὶ φυγῆς scriptum esse c. annum 240 a. Ch. n. intellegitur ex eis quae de Hippomedonte²⁾ dicuntur

1) de Telete doctissime disseruit Wilamowitz, quaest. phil. IV, 1861, in excurs. III p. 292–319. Cf. etiam E. Weber, Stud. Lips. X, 212 adn. 1.

2) Cf. Droysen, Gesch. d. Hell. III, 1^a p. 408.

(in vol. II p. 66, 6 ed. M.). Qui index fuerit alterius libri nescitur, sed de paupertate in eo actum esse fragmenta probant. Quo tempore hic liber ortus sit, ex ipso eo loco quem tractamus, efficitur. Dicit enim auctor ἐν τῷ νῦν πολέμῳ, quibus verbis significat bellum Chremonideum, quod gestum est annis 266, 263.¹⁾ Deinde si legitur Ζήνων ἔφη, Stoicorum caput iam mortuum esse verisimile est. Itaque Zenonem facile Teles novit. Zenon autem Cratetis fuit discipulus (Laert. Dig. VII, 2), cuius aequalis fuit Theophrastus (Laert. Diog. VI, 96). Ergo quod de Cratete hoc loco Teles narrat, minime sumptum est e vetere et fabuloso chriarum libro, sed auctoritatem et fidem habet haud spernendam. Iam redeamus ad testimonium ipsum. Aristoteles igitur librum qui inscribatur προτρεπτικός ad Themisonem misit, Cypriorum regem, quo eum ad philosophandum exhortaretur. Fuit vero Themison unus ex novem regulis Cyprii regno expulsis a Ptolemaeo Ol. 116, 3 et principatum fortasse obtinuit in urbe Cerynia, cuius dynastam Diod. XIX, 79 et XIX, 59 memorat nomine omisso (Droysen II, 2 p. 9 sq.). Themisoni igitur, quem sicuti Bernaysius (p. 116) coniecit per Eudemum cognoverat, hunc Aristoteles librum misit, in cuius prooemio, ut gratum faceret regulo, ob divitias et gloriam ad philosophandum omnia praesto esse demonstravit. Hoc tantum ex Stobaei loco efficitur; utrum regem regno depulsum an adolescentem etiam tunc Aristoteles adhortatus sit, id non liquet.

Aristotelis protrepticus praeterea laudatur a recentioribus commentatoribus, quorum locos collegit Roseus in Arist. pseudopigr. p. 71, 2. Gravissimum inter eos est Alexandri Aphrodisiensis testimonium, qui librum ipse fortasse inspexit. Huius verba sunt haec — — ἐπεὶ φιλοσοφεῖν λέγεται καὶ τὸ ζητεῖν αὐτὸ τοῦτο εἴτε κατὰ φιλοσοφεῖν εἴτε καὶ μὴ, ὥς εἶπεν αὐτὸς ἐν τῷ προτρεπτικῷ. Deinde Olympiodorus (in Alcib. p. 144) haec scribit: καὶ Ἀριστοτέλης μὲν ἐν τῷ προτρεπτικῷ ἔλεγεν ὅτι εἴτε φιλοσοφεῖν εἴτε μὴ

1) Droysen p. 225 sqq.

φιλοσοφητέον, φιλοσοφητέον· πάντως δὲ φιλοσοφητέον. Similia proferunt Elias et David, quos mittimus.

Speciosum illud Aristotelis dictum, quod ex ordine commentatores omnes laudant, magnam grammaticis et rhetoribus admirationem iniecit. Eodem usi sunt Quintilianus V, 10, 70, Clemens Alex. Strom. VI, 18 p. 825 P, alii (cf. Cic. ad Attic. I, 16, 13) et apud Ciceronem redit quodam loco, ut mox videbimus.

Haec si omnia sunt quae e perduto Aristotelis libro ad nostram memoriam venerunt — neque laudatur usquam alibi —, ex eis hoc tantum efficies, Aristotelem philosophiae adversariis ingeniosa argumentandi ratione philosophandum utique esse persuasisse. Ac figura illa quanquam sine dubio contracta traditur a rhetoribus grammaticisque, et apud Aristotelem ultimum fortasse membrum atque quasi summa fuit in longo argumentorum et conclusionum ordine, dialecticam tamen illam sapit rationem, quam in huiusmodi orationis natura et indole a principio infuisse diximus.

Sed patet alia via, qua caute et circumspecte progressi altius in intimam libri naturam descendere possumus. Exstat enim argutum illud Aristotelis dictum tertio quodam loco, apud Lactantium, Inst. Div. III, 16, 9, ubi haec leguntur: 'Ciceronis Hortensius contra philosophiam disserens, circumvenitur arguta conclusione, quod cum diceret philosophandum non esse, nihilominus philosophari videbatur, quoniam philosophi est, quid in vita faciendum vel non faciendum sit, disputare'. Aristotelis argumentatione Ciceronem usum esse apparet; usus autem est in Hortensio dialogo, de quo libro ipse dicit de divinat. II, 1: 'cohortati sumus ut maxime potuimus ad philosophiae studium eo libro qui est inscriptus Hortensius', et Tusc. disp. (II, 4) 'nos universae philosophiae vituperatoribus respondimus in Hortensio'. Adde locos: de fin. I, 2; Tusc. disp. III, 6; de off. II, 6; Acad. pr. II, 6. In Hortensio igitur dialogo Cicero ad philosophiam adhortatus est eiusque vituperatores eadem convicit argumentatione atque Aristoteles in protreptico.

Accedit testimonium gravissimum quod exstat apud Trebellium Pollionem, de Salonino Gallieno 2: 'scis ipse, quales homines cum iis, qui aliqua de maioribus eorum scripserint, quantum gerant bellum, nec ignota esse arbitror quae dicit M. Tullius in Hortensio, quem ad exemplum protreptici scripsit.' Bywater (l. m. p. 55) et Usener (Mus. Rhen. XXVIII p. 396) ex his verbis collegerunt Ciceronem in Hortensio scribendo fonte usum esse Aristotelis protreptico; quibus oblocutus Hirzelius (l. m. p. 82) e Pollionis verbis hoc tantum sequi existimavit, Hortensium dialogum a Cicerone ad morem et indolem τῶν προτρεπτικῶν quales tum fuerunt, institutum esse. Recte hoc monuit vir doctus. Nam scriptor ille historiae Augustae, qui sub finem Diocletiani imperii historias suas composuit, si Ciceronis dialogum ad exemplum protreptici conscriptum esse dicit, vereor ne permulti protreptici animo eius obversati sint, Aristotelis vero librum neque inspexerit neque cognoverit unquam.

Sin Pollio alio ex fonte hauriens ut doctrinae sibi speciem daret hoc addidit, certe Aristotelis nomen reticere non debuit. Itaque nihil aliud ex Pollionis verbis recte concludimus quam Ciceronem in Hortensio dialogo protrepticorum rationem ad imitandum sibi proposuisse. Quod a Pollione recte traditum esse infra demonstrabo, cum quae illa protrepticorum ratio atque indoles fuerit, e veterum quibusdam locis compertum habeamus. Nunc satis est confirmare, Ciceronis Hortensium adscribendum esse generi τῶν προτρεπτικῶν λόγων. Atque hoc in opere conficiendo etsi multorum et ipsius Posidonii praeceptoris exemplis uti licuit, Ciceronem Aristotelis auctoritatem non sprevisse cum per se probabile est, tum Lactantii loco evincitur. Nostrum igitur est perlustrare Hortensii fragmenta, si quid inveniri possit ab Aristotele petatum, ita quidem comparatum, ut in eius protreptico locum tenere potuerit. At cum semel tantum inter Hortensii fragmenta occurrat locus, quem Cicero diserte Aristoteli tribuit, fragmenta autem ipsa pleraque discissa sint in parva frustula, cavendum est

ne hariolando rem magis turbemus quam probando illustremus.

Itaque perfeliciter accidit, quod Bywateri, doctissimi viri, sagacitate aliunde comparata sunt adminicula quaedam, quibus in lucem protractis haec quaestio mirum quantum illustratur. Ille enim demonstravit ex Aristotelis protreptico sumpta esse nonnulla ab Iamblichō in libro qui et ipse inscribitur *Προτρεπτικός*.¹⁾ Sed cum Bywater ex Iamblichi opere plura Aristotelis protreptico tribuisse visus esset, quam probari posset, Hirzelius (in Herm. X, 83—95) Bywaterum partim refutare conatus non nisi pauca ex Aristotelis protreptico petita esse contendit. Res autem nondum expedita est et in quam denuo inquiratur dignissima. Longe igitur relicta Aristotelis aetate descendamus nunc ad saeculum p. Ch. tertium vel quarti initium, quo tempore Iamblichus hunc librum scripsit.

Iamblichus enim Chalcidensis, Porphyrii Neoplatonici discipulus, inter commentarios quos *περὶ Πυθαγόρου αἰρέσεως* scripsit, unum composuit qui inscribitur *λόγος προτρεπτικός εἰς φιλοσοφίαν*. Secutus est eum librum, quem de vita Pythagorae confecerat, sicuti ipse dicit in exordio protreptici. Iamblichi *προτρεπτικός* ad propagandam philosophiam Pythagorico-Platonicam conscriptus, non solum undecunque consarcinatus est, ut vix quidquam ab auctore suo Marte excogitatum invenias, sed scriptorem etiam monstrat inertem compilatorem minimeque accuratum, cuius in excerptis vestigia inhaereant tam puerilis neglegentiae, ut taedium paene moveant eis qui librum perlegunt. Sed quamvis vile sit auctoris meritum, opera eius, quo insolentius fontes nunc reconditos compilavit, eo est utilior. Fructus igitur cum ex his sordibus percepturi simus, in opere pertractando paulo accuratius versabimur.

Ipse dicit in exordio se postquam Pythagorae vitam descripserit, iam de huius scholae communi ad omnes virtutes

1) Iamblichi Adhort. ad philos. ed. Kiessling, Lips. 1813. Ad fidem cod. Florent. eum nuperrime (bibl. Teubn.) recensuit Pistelli, qui de codicibus rettulerat et textus specimen ediderat in *Museo Italiano di Antichità class.*, vol. II (1888) p. 457 sqq.

ac disciplinas institutione dicere velle, qua quidem homines non ad singulare bonum, sed ad omnia bona et honesta incitantur. In ipso adhortando tripertita ratione se usurum esse pollicetur, prima communi, qua ad philosophiae studium incitatur *κατά τινα κοινὸν καὶ δημῶδη προτρεπτικὸν τρόπον* (Iambl. protr. p. 12 ed. Kiessling); deinde media quadam ratione, qua prolaturus est cohortationes omni philosophiae communes intermixtis Pythagoraeorum praecipuis sententiis; denique progressurus est ad *τὰ ἴδια προτρεπτικὰ τῆς πυθαγορικῆς αἰρέσεως* (p. 14). Hanc operis sui distributionem, quae eisdem verbis descripta ab auctore sterili in cap. XXI de symbolorum Pythagoricorum interpretatione usurpata est, Iamblichus ita est secutus, ut prima exhortandi ratione usus sit in capp. II et III, media in capp. IV—XX, tertia in cap. XXI, in quo explicat symbola Pythagorica.

In cap. II proferuntur sententiae populares satis tritae, quarum *προτρεπτικὸς χαρακτήρ* est in comparationibus quibus virtutis notiones conferuntur cum rebus manifestis et per se veritatis speciem prae se ferentibus. Hae enim similitudines habent insignem ad cohortandum vim, cf. p. 42, 3.

In cap. III laudat versus aurei quod dicitur carminis quos commentario instructos Iamblichus e fonte Neopythagorico exscripsit.¹⁾ Deinde in cap. IV ad esotericas quas dicunt cohortationes progressus multos locos e libro *περὶ σοφίας* Archytae supposito affert et quae in eis ad exhortandum pertinent copiose exponit. — Quae adhuc ab Iamblichio disputata sunt, facile distinguuntur ab sequentibus. Nam in eis quae tractavimus, cum auctor e libris neopythagoricis hauriens locos quos affert, ut cohortationi inserviant, suo arbitrio interpretari coactus sit, labor Iamblichi maior est, oratio ob hanc rem inanis ac saepe obscura, argumentum exile. Condicio autem plane mutatur inde a cap. V, quo ineunte auctor proficitur *αὐταῖς ταῖς πυθαγορικαῖς διαίρεσιν προσχρησθαι εἰς*

1) Iamblichus primus hoc opusculo usus esse eiusque titulum *χρυσῶν ἔπη* novisse videtur. — De aureo carmine disseruit Nauckius in epimetro ad Iambl. de vit. Pyth. p. 201 sqq.

τὸ προτρέπειν: iam iam augetur dicendi genus, argumentatio fit strictissima, sententiae sunt insignes. Rem abhinc ita instituit, ut a diversis divisionibus (διαίρεσει) profectus demonstret, quo modo singulae ad cohortandum idoneae sint. Hae enim sunt quae ab eo dicuntur αἱ προτρεπτικαὶ ἔφοδοι (p. 72, 12) vel διαίρεσεις, παρακλήσεις, παρορμήσεις, quae omnes eo redeunt ut conclament „philosophandum est, si cupimus esse beati.“ Quas autem Iamblichus appellat διαίρεσεις Πυθαγορικός, earum pars maxima impudenter exscripta est e Platonis dialogis, passim quidem ita ad verbum expressae, ut ne dialogi quidem vestigia satis exstincta vel temporum ratio habita sit, passim Platonis verbis depravatis vel falso explicatis vel ita deflexis ut eius elegantiae vix vestigium remanserit.

Ne tamen putemus Iamblichum ipsum Platonis dialogos compilasse: immo compilatas διαίρεσεις Pythagoraeque nomine prolatas invenit in fonte, ex quo antea hausit.¹⁾ Sumpta sunt ex Platonis dialogis: cap. V totum, ut videtur; capitis VI pars prior (p. 84—92); deinde capp. XIII—XIX integra. — Restat minor pars, quae capitis VI posteriorem partem et capp. VII—XII continet. Quae iam quaeritur unde sumpta sit. Atque Bywater cum recte fontem peripateticum exhaustum esse vidisset, ut omnia quae inde a quinto capite usque ad duodecimum (exceptis pp. 72—92) leguntur, ad Aristotelis protrepticum referret, his potissimum argumentis permotus est: primum quod in fragmento Aristotelis ingenii acumen agnoscat et unus quidem locus ex Aristotele petitus inveniat; tum quod in dicendi genere et colore haec pars cum Ciceronis Hortensio convenire videatur; denique quod tituli eidem et Iamblichi et Aristotelis operi praescripti sint. Bywateri argumenta etsi plane spernere hodie nemo audebit, eum tamen inventi gaudio commotum protreptico suo nimium vindicasse, ne hoc quidem quisquam negabit.

1) Hoc affirmavit Hirzel p. 94 adn., negavit Diels, *Archiv f. Gesch. d. Philos.* I, 4 p. 489, 20.

Ceterum vir doctissimus fragmentum ex pluribus partibus compositum esse, statui posse concesserat, quod eum recte suspicatum esse cuique haec capita perlegenti exploratum est. Retractata igitur Hirzelius Bywateri quaestione negavit illa capita unius libri partes fuisse, quod in eis omnis conexus et orationis progressus desideretur: ipse vero capita VII et VIII Aristotelis protreptico adsignavit.

Plurima quanquam recte vir doctus monuit, una tamen in re eaque gravissima, ne ipse quidem iusta via progressus videtur: nempe quod singulorum capitum summam referens, ea quasi simplices ac definitas absolutasque operis particulas esse statuit, ita quidem, ut, si quae sententia uno capite prolata ac disceptata redeat in alterius capitis aliquo loco, hoc alterum caput alius ac diversi libri partem esse argumentetur. Quae ratio de singulis quidem capitibus usurpata, stare nequit in Iamblichi farragine, quod singula capita ipsa ex diversis elementis conflata sunt. Nam etsi Iamblichus in singulorum capitum initiis certum argumentum quod tractaturus sit, indicat, saepe tamen e variis libris varios pannos tam inepte consarcinavit, ut a proposito plane aberrasse sit existimandus. Itaque non ea est recta via, ut ad diversos fontes bina capita referamus, si in utroque eadem sententia reedit vel similis aliqua res tractatur, sed distinguendae sunt singulae *διαλέξεις*, quibus auctor ad cohortandum usus est. Qua in re nos adiuvat Iamblichi insecitia, qui ab uno fragmento ad aliud transiens formulis usus est tam inanibus, ut ex eis, ubi diversa consarcinata sint, plerumque facile dignoscere possimus. Haec nunc ita illustrabimus, ut qua ratione Iamblichus in Platone compilando usus sit, breviter dicam et verba formulasque dicendi, quas ad fragmentorum nexum adhibuit, in uno conspectu proponam.¹⁾

In cap. V p. 64—70 omissis aliis, aliis contractis exscri-

1) Integra opinione, quam supra (p. 243) protuli, liceat mihi in sequentibus, quoniam commodius est, de Iamblicho Aristotelis et Platonis compilatore loqui.

bitur Euthydemus (278°—282°, 288^d—289^b). Comprehendit p. 72 a verbis *εἰ τοίνυν κτέ* quae excerpserit et finem loco imponit hac formula: *τοιαύτη τις ἐστὶν ἢ ἐκ τῆς <πρώτης> διαιρέσεως προτρεπτικὴ ἐφοδος*. Secuntur duo frustula simili modo inserta:

p. 72 Ἄλλη δὲ ἐστὶ παρὰ αὐτοῖς τοιαύτη διαιρέσις.

p. 74 ταύτη δ' ἐστὶ παραπλησία τοιαύτη διαιρέσις.

p. 76 verbis Ἀπ' ἄλλης δὲ ἀρχῆς διαιροῦσι τὰ τοιαῦτα transit ad Plat. Alcib. I, 130^b, cui assuitur inepte verbis *τῆς δὲ αὐτῆς ἔχεται γνώμης καὶ ταῦτα* (p. 78) locus e libro V de legg. petitus, quem (p. 80) finivit hoc modo: *τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δεόντως φιλοσοφεῖν κτέ*. Deinde pergit ad Tim. 89°—90^d praemissis verbis: *τελέως δ' ἂν καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκ διαιρέσεως ἐπέλθοιμεν*. In cap. VI temere agglutinat quaedam quae concinnata sunt e Reip. libr. IX (588°—591°). p. 92, 5 a verbis *καὶ ἐνὶ δηλονότι* nonnulla addit, ut divisio cohortationi melius inserviat, finemque facit eadem formula stultissima qua usus est p. 80, 8: *τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ φιλοσοφεῖν κτέ*.

Deinde secuntur (p. 92, 12—174) fragmenta peripatetica. Caput XIII ex Platonis Phaedone concinnatum est, sed variis huius dialogi locis coniunctis: incipit Phaed. 64—67^d. Finem facit p. 188, 16: *ὥστε τὸ μέγιστον ἡμῖν ἀγαθὸν ἢ φιλοσοφία παρέχουσα κτέ*. Eodem modo quae secuntur e Phaed. 68°—69° concludit (p. 196, 1): *εἰ τοίνυν καὶ ἀρετὴν τελείαν — — φιλοσοφία μόνη παρέχειν πέφυκεν, μόνης αὐτῆς ἀντιλαμβάνεσθαι ἄξιον*. Transit deinde (p. 196, 4) ad Phaed. 82°—84^b, clausulamque addit (p. 204, 10): *ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης ἐφοδου φαίνεται ἡμῖν φιλοσοφία ἀπαλλαγὴν τῶν ἀνθρωπίνων δεσμῶν παρέχειν κτέ*. Ineptissimis verbis p. 208, 6 — *τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων* — consuti sunt loci e Phaed. 114° et Apol. 29^d petiti. Pariter terminat in cap. XIV quod e Theaet. (173^d—177^b) ad verbum exscripsit: *εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει — — οὐδὲν ἄλλο χρὴ πράττειν ἢ φιλοσοφίας ἀντιλαμβάνεσθαι γενναίως*. Similimam formulam vide (p. 240) in fine capituli XV, quod e Reipubl. libro VII (init.) fluxit. Cap. XVI (p. 240) incipit verbis

ἔτι τοίνυν, quibus Iamblichus progreditur ad Reipubl. 518^b. Locum finivit inani peroratione (p. 244 extr.): νῦν δὲ οὖν ὁπότε ἐνταῦθα γεγόναμεν κτέ. usque ad finem. Capp. XVII et XVIII e Gorgia (492^a—494^a. 504^b—505^b) sumpta sunt. Iamblichi verba sunt p. 252—254, 6 et 258, 3 — ad finem capitis. Denique in cap. XIX praemissis nonnullis (p. 258, 8—15) locum Gorgiae 506^a—508 affert. Haec finiuntur (p. 264, 21) sic: τὸ μὲν οὖν ὅλον τῆς εὐδαιμονος ζωῆς περί οὕτως ἔχει· pergit statim verbis καὶ ἔπεται δὲ αὐτήν ad Menex. 246^a—248^b. Incondite deinde addit verbis (p. 270, 6) διατεταμένως γὰρ δὲ δεῖ ταύτην ἔχειν τὴν δόξαν — locum de legg. II, 660^a, qui minime ad praeuentem convenit. Finem facit more suo (p. 274, 4) his verbis: εἰ τοίνυν καὶ τὰ ἀγαθὰ τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ μάλιστα συνήρηται, — πάντων ἕνεκα χρὴ τοῦτον τὸν βίον προαιρεῖσθαι τοὺς βουλομένους ὅντως εὐδαιμονεῖν.

Introspeimus igitur in Iamblichi fabricam cognovimusque servilis interpolatoris inertiam. Iamblichus enim non solum permultos dialogos exscripsit sed, quod gravius est, locos diversissimos constipavit et uno capite comprehendit, ut suspicari liceat ne in Aristotelis quidem Iamblichum uno libro exscribendo se continuisse, sed plures adhibuisse, et fragmenta horum librorum non singula singulis capitibus contineri, sed variis ex libris compilata exhiberi. Nam haec recte Hirzelius (p. 86) monuit, Iamblichum ex Aristotelis non minus quam e Platonis dialogis fonte uberrimo hausisse. Quae cum ita sint, quaeritur, quae nobis adsint subsidia quibus innixi invenire possimus ex hac congerie ea fragmenta, quae protreptici sunt.

Res videlicet lubrica est, quod de Aristotelis singulorum dialogorum argumentis iudicium facere nequimus. Duo igitur adsunt adminicula quibus cante uti protreptici fragmenta dignoscere possimus. Ex Iamblichi enim locis, qui quidem ita sint comparati, ut Aristotelis et ingenium et doctrinam prae se ferant, protreptico adscribemus ea fragmenta, quae natura et indole ad librum exhortatorium accommodata sunt, id est ea in quibus

ipsis exhortatio ad philosophiam inest, nec vero quibus Iamblichi interpretatione et additamentis subicitur; deinde ea, quibus similia aliorum testimoniis in protrepticis et maxime quidem in Ciceronis Hortensio locum tenuisse compertum habemus.

Atque hoc quidem facile nobis persuademus Iamblichum Aristotelis dialogis usum plurima petivisse ex protreptico. Quod ea quoque re quodam modo confirmatur, quod Iamblichus omnibus ex Platone excerptis praemisit Platonis protrepticum (in cap. V 'πάντες ἄνθρωποι βουλόμεθα εὖ πράττειν' κτέ).¹⁾ Sic enim veterum protrepticorum exempla se non ignorasse neque neglexisse optime demonstravit Iamblichus. Accedunt alia. Platonis protrepticum excipiunt apud Iamblichum duo frustula p. 72 et p. 74, quae unde sumpta sint, nemo adhuc probavit. Non neglegendum esse puto, quod Iamblichus eis insignem locum prae reliquis locis e Platone sumptis concessit. Per se igitur probabile est Iamblichum hoc loco praebere verba e protreptico quodam deprompta. Ac prima quidem diaeresis fragmentum est exile, quod paulo auctius rettulit in cap. VII, p. 114. Utrumque locum propono:

p. 72, 12.

ἔστι μὲν τι ψυχὴ, ἔστι δὲ τι
σῶμα ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ μὲν ἄρχει,
τὸ δὲ ἄρχεται, καὶ τὸ μὲν χρῆ-
ται, τὸ δ' ἐστὶ τοιοῦτον οἶον
χρῆται, καὶ τὸ μὲν θεῖον καὶ
ἀγαθὸν καὶ οἰκειότατον ἡμῖν,
τὸ δ' ἄλλως συνηρημένον
ὑποουρίας τινὸς ἕνεκα καὶ
χρείας ἐχόμενον τῆς εἰς τὸν
κοινὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον,
— κτέ.

p. 114, 21.

Ἐτι τοίνυν τὸ μὲν ἐστὶ ψυχὴ
τῶν ἐν ἡμῖν, τὸ δὲ σῶμα, καὶ
τὸ μὲν ἄρχει, τὸ δὲ ἄρχεται,
καὶ τὸ μὲν χρῆται, τὸ δ' ὑπό-
κειται ὡς ὄργανον. ἀεὶ τοίνυν
πρὸς τὸ ἄρχον καὶ τὸ χρώμε-
νον συντάσσεται ἢ τοῦ ἀρχο-
μένου καὶ τοῦ ὄργανου χρεία —
κτέ.

cf. etiam p. 92, 18.

Alterum fragmentum (p. 74), si quid video, concinnatum est ex Clitophonte dialogo. Primum quidem omnia, quae

1) Platonis Euthyдеми ease, quod legitur apud Iambl. in cap. V, 64—72, Bywaterum fugerat.

nostra sunt, trifariam dividuntur (Peripateticorum ratione) in animum, corpus, et ea quae corporis sunt. Omnia igitur, ait Iamblichus, animi causa facienda sunt animique facultatum, penes quas est imperium. Deinde pergit ineptis verbis — *εἰ δὴ τοῦτο οὕτως ἔχει* — quibus identidem usus est, si locos consarcinat (velut p. 228, 3. p. 208, 6. cf. quae supra pag. 245 attuli), hoc modo:

<p><i>εἰ δὴ τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐδὲν τῶν δεόντων πράττουσιν, ὅσοι χρημάτων μὲν πέρι τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἔχουσι, δικαιοσύνης δὲ ἀμελοῦσι, δι' ἣν ἐπιστάμεθα ὀρθῶς χρῆσθαι τοῖς χρήμασι, καὶ τοῦ μὲν ζῆν καὶ ὑγιαίνειν φροντίζουσι τῷ σώματι, τοῦ δὲ ὀρθῶς χρῆσθαι τῇ ζωῇ καὶ ὑγίει ἀμελοῦσι, κτέ.</i></p>	<p>Socrat. in protreptico (Clistoph. 407). <i>ποῖ φέρεσθε, ὦνθρωποι, καὶ ἀγνοεῖτε οὐδὲν τῶν δεόντων πράττοντες, οἵτινες χρημάτων μὲν πέρι πᾶσαν σπουδὴν ἔχετε, ὅπως ὑμῖν ἔσται, τῶν δ' υἱέων οἷς ταῦτα παραδώσετε, ὅπως ἐπιστήσονται χρῆσθαι δικαίως τούτοις, ἀμελεῖτε κτέ.</i></p>
---	---

Quae secuntur, Iamblichus in brevius contraxit: cf. Clistoph. 409° et 410.

Haec si recte disputata sunt, Iamblichus protrepticos veterum imprimis compilavit; ex Aristotelis igitur libro longe plurima in rivulos suos derivasse Iamblichum, hac ipsa rationatione recte concluderis.

Iam praemunita via persequamur protreptici vestigia atque incipiamus, ut par est, ab eis quae ad veritatem proxime accedunt. Supra dixi unum tantum locum in Hortensii fragmentis occurrere quem Cicero Aristoteli aperte tribuit. Fragmentum est Hortensii 88 (ed. Baiter.), ab Augustino (contr. Iul. Pal. IV, 15) servatum, qui Ciceronem narrat in extremis Hortensii partibus multa de hominum vanitate atque infelicitate conquestum haec dixisse:

<p>Ex quibus humanae, inquit, vitae erroribus et aerumnis fit, ut interdum veteres illi sive</p>	<p>Iambl. Pr. cap. VIII p. 134 sq. <i>τίς ἂν οὐκ εἰς ταῦτα βλέπων οἶοιτο εὐδαίμων εἶναι καὶ μακάριος, οἱ πρῶτον εὐθὺς φύσει</i></p>
--	---

vates sive in sacris initiisque tradendis divinae mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore poenarum luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, verumque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos adfectos esse supplicio atque eos, qui quondam, cum in praedonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur, quorum corpora viva cum mortuis, adversa adversis accommodata, quam aptissime (*artissime coni. Bernays.*) colligabantur, sic nostros animos cum corporibus copulatos ut vivos cum mortuis esse coniunctos.

συνέσταμεν, καθάπερ φασὶν οἱ τὰς τελετὰς λέγοντες, ὥσπερ ἂν ἐπὶ τιμωρίᾳ πάντες; τοῦτο γὰρ θείως οἱ ἀρχαιότεροι λέγουσι τὸ φάναι διδόναι τὴν ψυχὴν τιμωρίαν καὶ ζῆν ἡμᾶς ἐπὶ κολάσει μεγάλων τινῶν ἁμαρτημάτων· πᾶν γὰρ ἡ σύζευξις τοιοῦτω τινὶ ἔοικε πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς. ὥσπερ γὰρ τοὺς ἐν τῇ Τυφέρνηϊ φασὶ βασανίζειν πολλάκις τοὺς ἄλισκομένους προσδεσμεύοντας κατ' ἀντικρὺ τοῖς ζῶσι νεκροὺς ἀντιπροσώπους ἕκαστον πρὸς ἕκαστον μέρος προσαρμόττοντας, οὕτως ἔοικεν ἡ ψυχὴ διατετάσθαι καὶ προσκεκολληθῆναι πᾶσι τοῖς αἰσθητικοῖς τοῦ σώματος μέλεσιν.

Bernays (l. m. p. 24 et 144), qui Iamblichi locum non noverat, fragmentum ex Eudemo petatum esse coniecerat. Bywater primus ad Iamblichum relegans fragmentum protreptico adsignavit.

Ceterum Ciceronem deprehendimus Aristotelem sequentem prius quam auctoris nomen indicavit (Bywater p. 60). Apud Iamblichum autem locum ita habemus exscriptum, ut quin ipsius Aristotelis verba legamus dubium non sit.

Paulo ante eum locum, quem exscripsi, occurrunt verba, quae Aristotelis esse iterum testimonio confirmari potest. Quae enim p. 134, 1 de Lyncei oculis leguntur, comparanda sunt cum Boethii loco de consol. III, 8, 21, ubi hominum bona ad beatitudinem nihil efficere formaeque nitorem fictum mutabilemque esse explicans, haec dicit Boethius:

Iambl. protr. p. 134.

Quod si, ut Aristoteles ait, Lyncei oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia penetraret, nonne introspectis visceribus illud Alciabiadis superficie pulcherrimum corpus turpissimum videretur?

*εἰ γὰρ τις ἐδύνατο βλέπειν ὅξιν
καθάπερ τὸν Λυγκέα φασιν,
ὅς διὰ τῶν τοίχων ἑώρα καὶ
τῶν δένδρων, πότ' ἂν ἔδοξεν
εἶναι τινα τὴν ὄψιν ἀνεκτόν,
ὁρῶν ἐξ οἴων συνέστηκε κακῶν;*

Rectissime Bywater Iamblichi et Boethii locis conlatis, haec verba ad Aristotelis protrepticum rettulit. Atque confirmatur viri docti coniectura alio argumento. Boethius enim, ubi mendacis formam felicitatis depingit (de consol. III, 3—8), e fonte hausit protreptico: inprimis ea quae in cap. VIII profert, protreptici naturam spirare videntur, cum in eis inveniantur τόποι usitatissimi, de quibus loco idoneo dicam. Suspiciari licet, Ciceronem quoque illud de Lyncei oculis in Hortensio protulisse. Iamblichum autem videmus Aristotelis orationi nervos detrahentem: pro Alciabiadis enim nomine, quo usus erat Aristoteles ut pulchritudinis exemplum perfectissimum proponeret, Iamblichus nomen propriorum rerumque definitarum contemptor vocem inanem τινά substituit.

Iam vero firmo nitimur fundamento, si omnia quae apud Iamblichum p. 132 inde a verbis γνῶν δ' ἂν τις κτέ. legimus, Aristotelis protreptico tribuimus. Nam quod Augustinus apud Ciceronem in extremis Hortensii partibus multos de hominum vanitate gemitus invenit, hoc optime cum Iamblichi loco convenit. At si hanc partem capituli octavi protreptico tribuimus, idem de priore capituli parte valet. Est enim cap. VIII de paucis unum, quod quin unum simplexque sit dubitari non potest. Proficiscitur adhortatio hic ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν vel τῶν ἐναργῶν πᾶσι φαινομένων, quare oratio ad populare iudicium accommodata est, sed sententiarum varietate sermonisque quadam vi insignis, ut summi viri ingenium, quale veterum iudicio in dialogis conspicuum fuit¹⁾, facile agnoscamus.

1) Ammonius proleg. in Arist. categ. (p. 36^b 28 Br.): ἐν δέ γε τοῖς

Et quanquam quae condicio fuerit fontis, cui Iamblichus Aristotelis verba debeat, nescimus, neque qua fide ac diligentia ab eo reddita sint exploratum habemus: multas tamen sententias et singulas notiones Aristotelias ex eius libris comprobare possumus. Pauca proferam. Nemo, inquit, vitam et amplissimis opibus exstructam appetit, si sana mente carere ebeat; itaque bona cupimus non nisi sentiendi ac sapiendi causa. Hanc ob rem neque ebrius neque puer quisquam ostrum per totam vitam esse velit. Cf. Eth. Nic. 1174^a, 1 ὁδεῖς τ' ἂν ἔλοιτο ζῆν παιδίου διάνοιαν ἔχων. (Eth. End. 1215^b). Neque dormire quisquam semper velit. Cum his cf. Eth. Nic. 1095^b 32. Eth. End. 1216^a 3.¹) Fortasse Endymion hoc loco ab Aristotele memorabatur, cf. Cic. in Tusc. disp. I, 38, 92.

Porro quod parentes eximio honore persequendos, mortem autem quam maxime fugiendam esse censemus, ex cognoscendi ac sapiendi studio derivatur. Prudentia autem indigemus non ad vivendum, sed ad bene vivendum, quem ad modum in opibus parandis non spectamus, ut πρὸς τὸ ζῆν μόνον sufficiant, sed πρὸς τὸ εὖ ζῆν adsint. Pergit p. 132 τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς πολλὴ συγγνώμη τοῦτο πράττειν· εὐχονται μὲν γὰρ ὑδαιμονεῖν, ἀγαπῶσι δὲ καὶ μόνον δύνωνται ζῆν, ὅστις δ' ἵεται μὴ πάντα τρόπον ὑπομένειν αὐτὸ δεῖν, καταγέλαστον ἦδη τὸ μὴ πάντα πόνον πονεῖν καὶ πᾶσαν σπουδὴν σπουδάζειν ὥπως κτήσεται ταύτην τὴν φρόνησιν ἣτις γινώσεται τὴν ἀλήθειαν. His verbis protreptici nota quasi impressa videtur.

Sequitur sortis humanae consideratio his verbis instituta: νοίη δ' ἂν τις τὸ αὐτὸ καὶ ἀπὸ τούτων, εἰ θεωρήσειεν ὑπ' αὔρας τὸν ἀνθρώπειον βίον. εὐρήσει γὰρ τὰ δοκοῦντα εἶναι μεγάλα τοῖς ἀνθρώποις πάντα ὄντα σκιαγραφίαν. ὅθεν καὶ λέγεται καλῶς τὸ μηδὲν εἶναι τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸ μηδὲν εἶναι βέβαιον τῶν ἀνθρωπίνων.

ἰαλογικαῖς, ἃ πρὸς τοὺς πολλοὺς αὐτῷ (Aristot.) γέγραπται, καὶ ὄγκον προτιάζει τινὸς καὶ περιεργίας λέξεων καὶ μεταφορᾶς, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἐγόντων πρόσωπα σχηματίζει τὸ εἶδος τῆς λέξεως καὶ ἀπλῶς ὅσα λόγον οἷδε καλλωπίζειν ἰδέαν.

1) vide etiam Augustinum, Confess. VIII, 12, qui Hortensium fortasse equitur.

Ad 'θεωρεῖν ὑπ' αὐγὰς' (qua locutione usus est Aristoph. in Thesmoph. 500) cf. Plat. Phaedr. 268^a. 269^a. *συμγραπία* legitur apud Plat. Phaed. 69^b. Pergit (p. 132): *ισχύς τε γὰρ καὶ μέγεθος καὶ κάλλος γέλως ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ἄξια, κάλλος τε παρὰ τὸ μηδὲν ὄραν ἀκριβὲς δοκεῖ εἶναι τοιοῦτον. εἰ γὰρ τις ἐδύνατο — —* (sequitur locus de Lyncei oculis, quem supra pag. 250 exscripsi) *τιμαὶ δὲ καὶ δόξαι τὰ ζηλούμενα μᾶλλον τῶν λοιπῶν ἀδιηγῆτον γέμει φλυαρίας.* (cf. Plat. in Phaed. 66^c). *τῷ γὰρ καθορῶντι τῶν αἰδίων τι ἡλίθιον περὶ ταῦτα σπουδάζειν. τί δ' ἐστὶ μακρὸν ἢ τί πολυχρόνιον τῶν ἀνθρώπων;* ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν οἶμαι καὶ βίου βραχύτητα καὶ τοῦτο φαίνεται πολὺ.

Hoc loco Usenerus¹⁾ Aristotelem multa de gloria vanitate exposuisse censet. Ex Aristotelis enim protreptico sumpta sunt, si Usenerum sequeris, ea quae in Somnio Scipionis (de rep. VI, 23) Cicero de gloria disseruit. Haec paulo variata iterasse postea Ciceronem in Hortensio, quo ex fonte Boethium hausisse cum de eadem re verba faceret de cons. II, 7. Quae igitur Aristoteles de gloria terrae angustis limitibus ac temporis exiguo ad aeternitatem spatio coartata dixerit, eorum vestigia deprehendisse sibi visus est Usenerus in Iamblichi verbis *τί δ' ἐστὶ μακρὸν ἢ τί πολυχρόνιον τῶν ἀνθρώπων;*

At ego persuadere mihi non possum, his in verbis latere tam longam de gloria argumentationem, qualem sibi finxit Usenerus: immo Iamblichum hoc loco fere ad verbum Aristotelem exscripsisse putaverim. Hoc ea quoque re confirmatur quod illa verba leguntur proxime ab eis locis, quos ad verbum ex Aristotelis libro expressos esse Cicero et Boethius testantur. Cur igitur hanc de gloria explicationem Iamblichus sperneret, si invenit? Videat etiam Usenerus num verbo *μακρόν* illud argumentum de gloria intra fines angustos conclusa recte significetur. Mihi quidem secus videtur. Ego totam illam argumentationem quae in Somnio § 23 sqq. legitur, ab Aristotelis protreptico alienam esse puto: Censorini (de die

1) in Mus. Rhen. XXVIII p. 400 sqq.

Nat. XVIII, 11) enim locus, quem huc rettulit Usenerus, non est protreptici, sed ex libris *περὶ φιλοσοφίας* sumptus (cf. Rosei fragm. Arist. p. 39, 25). Hoc tantum recte monuit Usenerus, Ciceronem in Hortensio simili modo de gloria intra fines angustos compressa dixisse (Hort. fr. 80) atque in Somnio, sed multo brevius, sicuti res tulit. Boethium autem in consol. libro II, 7 Hortensium sequi, non Somnium Scip., minime vir doctus demonstravit.

Plane autem concidunt ea quae Usenerus ex Iamblichi verbis *τί δ' ἐστὶ μακρόν κτέ.* effecit, si ea contuleris cum Ciceronis loco in Tusc. disp. I, 39, 94:

<p>quae vero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? — — sed quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus.</p>	<p><i>τί δ' ἐστὶ μακρόν ἢ τί πολυχρόνιον τῶν ἀνθρώπων; ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, οἴμαι, καὶ βίου βραχύτητα καὶ τοῦτο φαίνεται πολὺ τι.</i></p>
--	---

Non igitur est quod diutius dubitemus, quin apud Iamblichum p. 134 Aristotelis ipsius verba legamus.

Itaque nihil in vita studio nostro dignum est, nihil pretiosum, nisi quantum in nobis est mentis et scientiae (p. 136). Una cogitandi facultate ad divinam naturam homo accedit: *‘ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ὁ θεός’*, εἴτε *Ἑρμώτιμος* εἴτε *Ἀναξαγόρας* εἶπε τοῦτο, καὶ ὅτι *‘ὁ θνητὸς αἰὼν μέρος ἔχει θεοῦ τινός’*. Aristotelis more poetarum floribus et sententiis communibus exornata est oratio. Ceterum de Hermotimo cf. Arist. Metaph. I 3 p. 984^b—18. Locus denique finitur sic: *ἢ φιλοσοφητέον οὖν ἢ χαίρειν εἰποῦσι τῷ ζῆν ἀπιτέον ἐντεῦθεν, ὥς τὰ ἄλλα γε πάντα φλυαρία τις ἔοικεν εἶναι πολλὴ καὶ λήρος.*

His verbis vere protrepticis et grandi quodam orationis genere prolatis Iamblichus ieiunam clausulam addit: *οὕτως ἂν τις τὰς ἀπὸ τῶν <κοινῶν> ἐννοιῶν ἐφόδους συγκεφαλαίωσταιτο δεόντως εἰς προτροπὴν τοῦ δεῖν φιλοσοφεῖν κτέ.*

Quaerentibus autem quo loco in Aristotelis libro hoc fragmentum positum fuerit, certi nihil responderi potest. Cice-

ronem quidem Augustini testimonio narrationem illam de Etruscorum cruciatu in extremis dialogi partibus attulisse scimus; eodem teste discimus in Hortensio antecessisse multas de humanae vitae vanitate querellas: iam locus Iamblichi cum his ita convenit ut non solum querellas istas ex Aristotelis libro sumptas esse suspiceris, sed eas etiam apud Aristotelem sub finem prolatas esse conicias, quod et verborum vis ac gravitas suadet. Ipse vero finis Hortensii ab Augustino servatus est (fr. 90). Cicero Platonem (Phaed. 84^b) imitatus dixerat philosophandum nobis esse, si aut exstingui tranquille aut redire velimus ad illos, a quibus essemus profecti. Ne Aristotelis quidem librum crediderim desperatis illis verbis (in fine cap. VIII) finitum fuisse, sed felicitatis quadam futurae spe ostenta Aristotelem suam ad philosophiam exhortationem terminasse est probabile. Haec contemplativa sapientia ac vitae spes in qua φιλοσοφῆσομεν ζῶντες ἀληθῶς (p. 174), depingitur in capite XII apud Iamblichum, quod Aristotelicum colorem prae se ferre videtur. Verba Iamblichi in hoc sunt p. 170, 1—6 et p. 174, 8—12. Felicitatis definitio, quae p. 170, 11 legitur, consentit cum ea, quam Aristoteles in Pol. IV, 1 habet: cf.

Iambl. p. 170.

οὐκοῦν τὴν εὐδαιμονίαν τιθε-
μεθα ἥτοι φρόνησιν εἶναι καὶ
τινα σοφίαν, ἢ τὴν ἀρετὴν
ἢ τὸ μάλιστα χαίρειν <ἢ>
πάντα ταῦτα. Cf. p. 172, 1.2.

Arist. Pol. IV, 1.

— — καὶ τὸ ζῆν εὐδαιμόνως,
εἴτ' ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν εἴτ'
ἐν ἀρετῇ τοῖς ἀνθρώποις
εἴτ' ἐν ἀμφοῖν. Cf. Eth. End.
1214^a 30.

Ex protreptico hoc fragmentum depromptum videtur, primum quod maxime ἡ φρόνησις commendatur, ad quam praecipue οἱ προτρέποντες incitant (cf. apud Iambl. VIII p. 128, 9. 132, 12. 172, 5); deinde quod exhortandi vis in verbis re vera inest (cf. p. 172, 8 p. 174, 3). Tota denique argumentatio cum eo redeat, ut philosophandum nobis sit, si beati esse velimus et aeternas laetitias percipere, ubi aptius locum tenere potuit nisi in protreptico? Terminavit igitur Aristoteles protrepticum his verbis (p. 172):

— φιλοσοφητέον ἂν εἴη πᾶσι τοῖς δυναμένοις· ἥ γάρ τοι τοῦτ' ἐστὶ τὸ τελέως εὖ ζῆν, ἥ μάλιστα γε πάντων, ὥς ἐν εἰπεῖν, αἵτιον ταῖς ψυχαῖς. ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ τὸ παρὰ φύσιν ἴσως εἶναι τὸ γένος ἡμῶν χαλεπὸν τὸ μανθάνειν καὶ σκοπεῖν ἐστι — — ἂν δέ ποτε δυνηθῶμεν σωθῆναι πάλιν, ὅθεν ἐληλύθαμεν δῆλον, ὥς ἡδίων καὶ ῥᾶον αὐτὸ ποιήσομεν πάντες. νῦν μὲν γὰρ ἀφειμένοι τῶν ἀγαθῶν διατελοῦμεν πρᾶττοντες τὰ ἀναγκαῖα, καὶ μάλιστα πάντων οἱ μάλιστα μακάριοι δοκοῦντες εἶναι τοῖς πολλοῖς· ἐὰν δὲ τῆς οὐρανίας ὁδοῦ λαβώμεθα καὶ ἐπὶ τὸ σύννομον ἄστρον τὴν ζωὴν τὴν ἑαυτῶν ἀπερείσωμεν, τότε φιλοσοφήσομεν ζῶντες ἀληθῶς καὶ θεώμενοι θεωρίας ἀμυγᾶνους τὸ κάλλος, ἀτενίζοντες τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀραρότως καὶ θεώμενοι τὴν τῶν θεῶν ἀρχήν, εὐφραίνόμενοι καὶ χαίροντες συνεχῶς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, ἡδόμενοι χωρὶς πάσης λύπης. —

Ne tamen quis de Aristotele horum verborum auctore dubitet, quod Platonis doctrina¹⁾ in eis cognoscitur: immo optime hoc loco confirmatur, quod et antea vidimus (p. 252) et aliis locis perspicitur, Aristotelem in protreptico sicut in aliis dialogis quin Platonis sententiis ac verbis uteretur eiusque orationem imitaretur non recusavisse.²⁾ Scimus in Eudemo dialogo Aristotelem Platonis Phaedonem ad imitandum sibi proposuisse neque idem solum argumentum persecutum sed etiam simillima dialogi forma usum esse (Bernays p. 23, Zeller II² p. 59, 1). Iam quae supra exscripsi, ad sententias in Phaedone prolatas proxime accedunt, quid igitur mirum quod Platonis memoriam nobis afferre videntur?

Sed transeo ad certiora. Totum VIII caput cum sine ulla dubitatione protreptico dare potuerimus, multo difficilior est quaestio in antecedenti capite iudicando. Hirzelius quidem hoc caput (VII = c. VI. VII apud Pistell.) integrum protreptico vindicavit: cui ego non adsentior, cum e diversis frustulis ita consarcinatum videatur, ut utrum unius libri e

1) σύννομον illud ἄστρον invenitur apud Plat. Tim. 42^b. Cf. τὸ ἐν γυγενές in Phaed. 84^b θεωρίας ἀμυγᾶνους τὸ κάλλος cf. Plat. Civit. X p. 615^a.

2) Diels, Archiv f. Gesch. d. Philos. I, 4 p. 492 sqq.

variis locis an diversis ex fontibus compilatum sit haud facile sit ad diiudicandum. Sed iam videamus quid rei sit.

Iamblichus capiti septimo haec verba praemittit; *ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις διαλεγόμεθα*¹⁾, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς τὴν θείαν μοῖραν τῆς ζωῆς πρόχειρον ἔχουσι, δεῖ συμμικγνῆναι ταῖς τοιαύταις παρακλήσεσι τὰς πρὸς τὸν πολιτικὸν καὶ πρακτικὸν βίον προτροπὰς. Postquam igitur contemplativam philosophiam commendavit, iam descendere vult ad laudem philosophiae quatenus ad civilem vitam et ad omnes actiones utilis sit. Huic quasi indici capitis duae exiles παρακλήσεις satisfaciunt, quae leguntur p. 102 et 104. Prior incipit a verbis ὧδε οὖν λέγωμεν, in qua Aristotelis illud exponitur philosophiam esse eam scientiam qua rebus ad vitae usum necessariis recte uti discamus. Verba φιλοσοφεῖν ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύεσθαι κτέ (p. 104) Iamblichus addidit. Sequitur altera παράκλησις (p. 104, 3—16) adiuncta verbis ἔτι τοίνυν, quibus Iamblichus uti solet, si res diversas conglutinat (cf. p. 240 cap. XVI). Huius διαίρέσεως summa est: φιλοσοφεῖν ἐκ παντὸς τρόπου, ὥς μόνῃς φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης. Haec etsi sunt Aristotelica (ἐπηρετοῦσα ἐπιστήμη Metaph. 982^a 16. ἡ φρόνησις ἐπιτακτική Eth. Nic. 1143^a 8), tamen ita mutilata et decurtata leguntur, ut utrum reliquiae sint argumentationis e protreptico petitaе an aliunde compilata, diiudicare nequeam.

Iterum verbis ἔτι τοίνυν adnectit nova, quibus demonstrat (p. 104, 16): ἐπεὶ τὰ δυνατὰ καὶ ὠφέλιμα πάντες αἰρούμεθα, ἀποδεικτέον (corr. Pistelli pro παραδεικτέον) ὥς τῷ φιλοσοφεῖν ἀμφοτέρω ταῦτα ὑπάρχει καὶ ὅτι τὴν χαλεπότητα τῆς κτήσεως ὑποδεεστέραν ἔχει τοῦ μεγέθους τῆς ὠφελείας. Fragmentum quod sequitur, bene est dispositum et continua argumentatione progrediens. In hoc unam quidem sen-

1) Cf. Diels, 'Arch. f. Gesch. d. Philos.' I, 4 p. 485, 13: „Jamblich gibt den aristotel. Gedanken wieder, der im Gegensatz zu dem idealen platonischen ἀγαθὸν das den Gegenstand seiner Ethik bildende ἀγαθὸν als ἀνθρώπινον fasst. S. Nic. I 1. 1094a 22ff. 4. 1096b 34.“

tentiarum seriem si Aristotelicam esse probari possit, totum fragmentum (p. 104 extr. — 114, 8) ex Aristotelis protreptico petitum esse aio.

Dispositio fragmenti haec est, ut p. 106—108, 17 demonstratur esse ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας καὶ τῆς περὶ ψυχὴν ἀρετῆς eamque nos consequi posse; haec scientia summum bonum est: p. 108, 18—112, 6; denique philosophia facilius ad comparandum est quam reliqua bona: p. 112, 7—114, 8.

In hac parte probandi ratio tota est Aristotelia, argumenta ipsa et sententiae protreptici naturam prae se ferunt. Quae p. 106 leguntur, conveniunt cum Eth. Eud. 1217^a 35. Deinde hic quoque omnibus bonis praefertur ἡ φρόνησις. In re publica, inquit (p. 108 extr.), lex imperat; lex autem est φρόνησις τις καὶ λόγος ἀπὸ φρονήσεως.¹⁾ Summum igitur bonum est ἡ φρόνησις (p. 110, 12). Pergit deinde vere προτρεπτικῶς²⁾: οὐ δὲ δεῖ φεύγειν φιλοσοφίαν, εἴπερ ἐστὶν ἡ μὲν φιλοσοφία καθάπερ οἰόμεθα κτῆσις τε καὶ χρεῖσις σοφίας (cf. Plat. in protreptico, Euthyd. 288^a), ἡ δὲ σοφία τῶν μεγίστων ἀγαθῶν· οὐδὲ δεῖ χρημάτων μὲν ἕνεκα πλεῖν ἐφ' Ἡρακλέους στήλας καὶ πολλὰς κινδυνεύειν, διὰ δὲ φρόνησιν μηδὲν ποιεῖν μηδὲ δαπανᾶν. ἢ μὴν ἀνδραποδῶδες γε τοῦ ζῆν, ἀλλὰ μὴ τοῦ ζῆν εὖ γλίσσασθαι (cf. 1278^b 29), καὶ ταῖς τῶν πολλῶν αὐτὸν ἀκολουθεῖν δόξαις, ἀλλὰ μὴ τοὺς πολλοὺς ἀξιοῦν ταῖς αὐτοῦ, καὶ τὰ μὲν χρήματα ζητεῖν, τῶν δὲ καλῶν μηδεμίαν ἐπιμέλειαν ποιῆσθαι τὸ παράπαν. Deinde philosophiam facile attingi posse demonstrat (p. 112), quod ad exhortandum maxime valet, ut recte dicit Plutarchus, Moral. 544^a.³⁾ Iam quae hoc loco ab Iamblichō proferuntur, Aristoteli

1) Eth. Nic. 1180^a 21 ὁ δὲ νόμος — λόγος ὧν ἀπὸ τίνος φρονήσεως καὶ νοῦ.

2) Haec verba etiam Rose inter protreptici fragmenta recepit: fr.³ 52 p. 62, 7.

3) ἡ γὰρ ἔργον ὁμοῦ καὶ λόγον ἔχουσα προτροπὴ καὶ παράδειγμα καὶ ζῆλον οἰκεῖον ἐμπνέει ἐστὶ καὶ κινεῖ καὶ παροτρύνει καὶ μεθ' ὁρμῆς καὶ προαιρέσεως ἐλπίδας ὡς ἐφικτῶν καὶ οὐκ ἀδυνάτων παρίστησι.

deberi Proclus testatur in commentariorum in Euclidis elem. prologo I p. 28 (ed. Friedlein), quem locum optime huc rettulit Valentinus Rose (in fragm. Aristot. collect., nova edit. 1886 p. 62). Locos adscribam:

Iambl. protr. p. 112.

διότι δὲ πολλῶ ῥάστη τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἡ κτήσις αὐτῆς (sc. τῆς φιλοσοφίας), ἐκ τῶνδε πεισθεῖται τις ἄν.

τὸ γὰρ μήτε μισθοῦ παρὰ τῶν ἀνθρώπων γινομένου τοῖς φιλοσοφοῦσι, δι' ὃν συντόνως οὕτως ἂν διαπονήσειαν, πολὺ τε προεμένους εἰς τὰς ἄλλας τέχνας ὅμως ἐξ ὀλίγου χρόνου θέοντας παρεληλυθέναι ταῖς ἀκριβείαις, σημειῶν μοι δοκεῖ τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ῥαστώνης. ἔτι δὲ τὸ πάντας φιλοχωρεῖν (ἐπ' delet Rose) αὐτῇ καὶ βούλεσθαι σχολάζειν ἀφεμένους τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐ μικρὸν τεκμήριον ὅτι μεθ' ἡδονῆς ἢ προσεδρεῖα γίνεται. πονεῖν γὰρ οὐδεὶς ἐθέλει πολὺν χρόνον.

Proclus, comm. in Eucl. p. 28 ed. Friedlein.

δηλοῖ δὲ τὸ δι' ἑαυτὴν εἶναι τοῖς μετιοῦσιν αἵρετήν (τὴν μαθ. ἐπιστήμην), ὃ καὶ Ἀριστοτέλης πού φησιν, τὸ μηδενὸς μισθοῦ προκειμένου τοῖς ζητοῦσιν ὅμως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσαύτην ἐπίδοσιν τὴν τῶν μαθημάτων θεωρίαν λαβεῖν, ἔτι δὲ τὸ πάντας αὐτῇ φιλοχωρεῖν καὶ βούλεσθαι σχολάζειν τῶν ἄλλων ἀφεμένους, ὅσοι καὶ κατὰ μικρὸν ἐφήψαντο τῆς ἀπ' αὐτῆς ὠφελείας, ὥστε οἳ γε καταφρονητικῶς ἔχουσι τῆς τῶν μαθημάτων γεύσεως, ἄγευστοι τυγχάνουσιν ὄντες τῶν ἐν αὐτοῖς ἡδονῶν.

Si vero haec pars Aristotelis est, sequitur ut ea quoque quae antecedunt, eiusdem auctoris sint, eam ob causam, quod eundem fontem iterum exscripsit Iamblichus in commentatione Pythagorica tertia περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης (Anecd. Paris. II p. 317 Villosion). Hinc ampliora evadunt: quae enim apud Iamblichum in protreptico p. 106. 108 disseruntur, haec aperte dicta sunt contra eos qui negant ὅτι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς περὶ ψυχὴν ἀρετῆς ἔστιν

ἐπιστήμη (p. 104 extr. 108, 18). Recte igitur hac eadem argumentatione Iamblichus in comm. III et Proclus usi sunt ad defendendas scientias theoreticas quae dicuntur. Iam vero uterque adversariorum voces induxit easdem, quare ex eodem fonte haec fluxerunt:

Iambl. comm. III. p. 216 Vill.

γεγόνασι δέ τινες οἱ μὲν παλαιοὶ οἱ δὲ νέοι, οἵτινες τὴν ἐναντίαν δόξαν περὶ τῶν μαθημάτων ἐξηγητόχασι ψέγοντες αὐτὰ ὡς παντελῶς ἄχρηστα καὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον οὐδὲν συμβαλλόμενα. ἔνιοι δὲ οὕτως ἐπιχειροῦσιν — —

πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις ἐν τῷ χρῆσθαι καὶ πράττειν ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ γινώσκειν μόνον· οὔτε γὰρ ὑγιαίνουμεν — — οὔτε πλουτοῦμεν τῷ γινώσκειν πλοῦτον, ἀλλὰ τῷ κεκτηῆσθαι πολλὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸ πάντων μέγιστον εὖ ζῶμεν τῷ γινώσκειν ἅττα τῶν ὄντων ἀλλὰ τῷ πράττειν εὖ. τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἀληθῶς τοῦτ' ἐστίν. ὥστε προσήκει καὶ τὴν φιλοσοφίαν εἶπερ ἐστὶν ὠφέλιμος ἥτοι πράξιν εἶναι τῶν ἀγαθῶν ἢ χρησίμον εἰς τὰς τοιαύτας πράξεις. — — οἱ δὲ τοὺς μὲν λόγους ἀγνοοῦντες, γεγυμνασμέ-

Proclus p. 25.

ἤδη δέ τινες τῶν ἀντιλογικῶν ἐπιχειροῦσι καθαιρεῖν τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, οἱ μὲν τὸ καλὸν αὐτῆς καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀφαιροῦντες — —, οἱ δὲ χρησιμωτέρας τὰς τῶν αἰσθητῶν ἐμπειρίας ἀποφαίνονται τῶν ἐν αὐτῇ καθόλου θεωρουμένων, οἷον γεωδεσίαν γεωμετρίας, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀριθμητικὴν τῆς ἐν θεωρήμασιν ὑφεστώσης, καὶ τὴν ναυτικὴν ἀστρολογίαν τῆς καθόλου δεικνύουσης, οὔτε γὰρ πλοῦτοῦμεν τῷ γινώσκειν τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τῷ χρῆσθαι, οὔτε εὐδαιμονοῦμεν τῷ τὴν εὐδαιμονίαν γινώσκειν, ἀλλὰ τῷ ζῆν εὐδαιμονικῶς, ἅσπερ καὶ πρὸς τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον καὶ τὰς πράξεις οὐ τὰς γνωστικὰς τῶν μαθηματικῶν, ἀλλὰ τὰς ἐμπειρικὰς συντελεῖν ὁμολογήσομεν. οἱ γὰρ ἀγνοοῦντες μὲν τοὺς λόγους, γεγυμνασμένοι δὲ περὶ τὴν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα πεῖραν ὄλῳ καὶ παντὶ διαφέρουσι πρὸς

(Iambl.).

νοι δὲ καὶ δοξάζοντες
ὁρθῶς ὅλη καὶ παντὶ δια-
φέρουσι πρὸς τὰς χρείας.

(Proclus).

τὰς ἀνθρωπικὰς χρείας τῶν
περὶ τὴν θεωρίαν μόνην ἐσχο-
λακότητων.

Quae secuntur Proclus habet p. 25, 20—22. Iamblichus igitur et Proclus in communi fonte philosophiam seu scientias in cognitione positas et accusatas et defensas invenerunt, quare eadem argumenta quae vituperatores contra philosophiam proferentes Aristoteles induxerat, altera parte refutavit. Velut in his:

Adversarius (Iambl. III.
p. 216 Vill.)

φασὶ γὰρ οἱ μὲν εἶναι τὴν
τῶν ἀδίκων καὶ δικαίων καὶ
κακῶν καὶ ἀγαθῶν ἐπι-
στήμην, ὁμοίαν οὖσαν γεω-
μετρίας καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς
τοιαύταις, οἳ δὲ τὴν περὶ
φύσεώς τε καὶ τῆς τοι-
αύτης ἀληθείας φρόνη-
σιν κτέ.

Defensor (Iambl. protr.
p. 104).

ὅτι μὲν οὖν τὰς περὶ τῶν
δικαίων καὶ τῶν συμφε-
ρόντων, ἔτι δὲ περὶ φύσεώς
τε καὶ τῆς ἄλλης ἀληθεί-
ας ἐπιστήμας δυνατόι λα-
βεῖν ἔσμεν, ῥᾷδιον ἐπιδειξαι.

Dubium non est, quin arma et impugnandae et defendendae philosophiae Iamblichus et Proclus ex Aristotelis libro petiverint: quem librum protrepticum esse, commentatorum testimonio quod memoravi et eis quae de Hortensii indole supra (p. 239) dixi quaeque infra de protreptici partibus docebo, optime confirmatur. —

Quae deinde in Iamblichi protreptico (p. 114) a verbis ἴδοι δ' ἂν τις τὸ αὐτὸ γνωριμώτερον secuntur, ex alio fonte hausta sunt, non ex protreptico, ut Hirzelio (p. 94) videtur. Res difficillima est, quod in his quoque varias παρακλήσεις conglutinatas habemus.

Prima sententiarum series est p. 114, 9—12, imperfecta illa neque integra, quae redivit explanata in cap. XII p. 170. Sequitur altera p. 114, 20—116, 18 verbis illis copulativis ἔτι τοίνυν adiuncta, qua demonstratur eam virtutem quae

summa animi partis, id est rationis, propria est, maxime esse expetendam. Haec breviori forma iam supra inveniri (p. 72) antea monstravi (locos proposui p. 247). Tertia diaeresis p. 116, 18 eisdem verbis *ἔτι τοίνυν* incipit. Dicit cuiusque rei munus per se peractum melius esse quam vi aliena perfectum. Hominis autem propriam naturam efficit *ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος* (p. 118, 9), cuius opus positum est in veritatis cognitione. Huius autem cognitionis finis est *ἡ θεωρία*.

Negari non potest, quin Aristotelis sententiae in hac parte multae inveniantur. Confer quae p. 120 leguntur cum Eth. Nic. 1097^a 15; deinde p. 124 cum Eth. Nic. 1170^a 20 Metaph. I, 1. Sed non nisi frustula sunt miserrime consuta, quae Iamblichus si uno ex fonte hausit, e dialogo compilavit et in continuam orationem transfigurare conatus est. Quod quidem negotium pessime successit Iamblichō, nam dialogi vestigia et sententiarum mira brevitate atque inconcinnitate et verborum sermonis priorum insigni usu facile cognoscuntur (cf. p. 116, 6 sqq. p. 120. p. 122, 1—12, maxime p. 126 init.).

Protreptici non esse hanc alteram septimi capitis partem, hac ratione demonstrari potest.

Adversarii enim apud Aristotelem haec contra philosophiam proferunt (Iambl. in comm. Pyth. III p. 217, 5:)

δεῖ δὲ μὴ λεληθῆναι τὸν μέλλοντα περὶ τούτων ἐξετάζειν, ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις ἐν τῷ χρῆσθαι καὶ πράττειν ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ γινώσκειν μόνον κτέ. et (ibid. p. 217, 11):

ὥστε προσήκει καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἴπερ ἐστὶν ὠφέλιμος, ἥτοι πρᾶξιν εἶναι τῶν ἀγαθῶν ἢ χρησίμων εἰς τὰς τοιαύτας πράξεις· ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὐδ' αὕτη πραγμάτων ἐργασία οὐτ' ἄλλη τῶν προειρημένων ἐπιστημῶν οὐδεμία, φανερόν ἐστι πᾶσιν. ὅτι δ' οὐδ' ἐστὶ χρησίμος εἰς τὰς πράξεις, ἐκεῖθεν ἂν τις καταμάθοι. — — Videmus igitur adversarios philosophiae id maxime exprobrare, quod cum in agendo non versetur, utilis non sit. Bonum enim — sic argumentantur — nihil est nisi quod utile; utile autem non invenitur

nisi in actionibus. Atqui philosophia non in agendo, sed in cognoscendo versatur. Ergo philosophia neque utilis est neque bonum appellandum.

His adversariorum opprobriis accuratissime et ad protreptici consilium aptissime respondetur apud Iamblichum in cap. X p. 148, 15—152, 21. Hoc fragmentum ex Aristotelis protreptico petatum est. Non opus est disputatione, si verba ipsa exscribam (Rose fragm.³ 58 p. 68, 19).

Τὸ δὲ ζητεῖν ἀπὸ πάσης ἐπιστήμης ἕτερόν τι γενέσθαι καὶ δεῖν χρησίμην αὐτὴν εἶναι, παντάπασιν ἀγνοοῦντός τινός ἐστιν, ὅσον διέστηκεν ἐξ ἀρχῆς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα· διαφέρει γὰρ πλείστον (cf. Arist. Top. 116^a 30. Polit. 1338^b 2). τὰ μὲν γὰρ δι' ἕτερον ἀγαπώμενα τῶν πραγμάτων ὧν ἄνευ ζῆν ἀδύνατον, ἀναγκαῖα καὶ συναίτια λεκτέον· ὅσα δὲ δι' αὐτά, καὶ ἀποβαλὴν μηδὲν ἕτερον, ἀγαθὰ κυρίως. οὐ γὰρ δὴ τόδε μὲν αἰρετόν διὰ τόδε, τόδε δὲ δι' ἄλλο, τοῦτο δὲ εἰς ἄπειρον οἴχεται προίον, ἀλλ' ἴσταται πον (cf. Eth. Nic. 1094^a 18). γελοῖον οὖν ἤδη παντελῶς τὸ ζητεῖν ἀπὸ παντός ὠφέλειαν ἐτέραν παρ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ τί οὖν ἡμῖν ὄφελος καὶ τί χρησίμimon ἐρωτᾶν (cf. Arist. 981^b 17).

Ἰδοὶ δ' ἂν τις ὅτι παντὸς μᾶλλον ἀληθῆ ταῦτα λέγομεν εἴ τις ἡμᾶς οἶον εἰς μακάρων νήσους τῇ διανοίᾳ κομίσαιεν. ἐκεῖ γὰρ οὐδενὸς χρεῖα οὐδὲ τῶν ἄλλων τινὸς ὄφελος ἂν γένοιτο, μόνον δὲ καταλείπεται τὸ διανοεῖσθαι καὶ θεωρεῖν, ὅνπερ καὶ νῦν ἐλεύθερόν φασιν βίον εἶναι. εἰ δὲ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, πῶς οὐκ ἂν αἰχύνοντο δικαίως ὅστις ἡμῶν ἐξουσίας γενομένης ἐν μακάρων οἰκῆσαι νήσοις, ἀδύνατος εἴη δι' ἑαυτόν; οὐκοῦν οὐ

Cic. Hort. fr. 40 (Aug. de trinit. 14, 9).

Tullius in Hortensio dialogo disputans, Si nobis, inquit, cum ex hac vita migrassemus, in beatorum insulis immortale aevum, ut fabulae ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia, cum iudicia nulla fierent, aut ipsis etiam virtutibus? nec enim fortitudine egeremus nullo proposito aut labore aut periculo, nec iustitia cum esset nihil quod adpetetur alieni, nec temperantia quae regeret eas quae nullae

μεμπτός ὁ μισθός ἐστὶ τῆς
ἐπιστήμης τοῖς ἀνθρώποις
οὐδὲ μικρόν τὸ γιγνόμενον ἀπ'
αὐτῆς ἀγαθόν — —.

(μακάρων νῆσοι vide Aristot.
Polit. 1334^a 31).

essent libidines; ne prudentia
quidem egeremus nullo delectu
proposito bonorum et malorum.
una igitur essemus beati cogni-
tione naturae et scientia, qua
sola etiam deorum est vita
laudanda. ex quo intellegi po-
test cetera necessitatis esse,
unum hoc voluntatis.

Bernays (de Arist. dial. p. 120) quanquam Iamblichi locum non noverat, ex Hortensii fragmento Aristotelem in pro-treptico hac fabula de beatorum insulis usum esse collegerat; recte virum doctum coniecisse nunc probatur. Habemus autem exemplum, quam caute nobis agendum sit cum Cicerone Aristotelis imitatore. Cicero enim — 'recolens', ut ait Augustinus (l. c.), 'ea quae a philosophis acceperat et praeclare ac suaviter explicans' — locum ita deflexit, ut cardinem, circa quem tota disceptatio vertitur, paene non tetigerit. Nam cum Hortensio eloquentiam praedicanti occurrere vellet, in mentem ei venit locus in Eth. Nic. 1178^b 7, ubi Aristoteles quattuor virtutes ad deos non pertinere exposuit.

Iam secuntur apud Iamblichum ea quae commodissime et acute ad refellendos adversarios dicta esse puto. Quoniam vero in capite VII p. 122 persimilis exstat argumentatio, hos locos iuxta positos exscribam:

Iambl. p. 152.

οὐδὲν οὖν δεινόν, ἂν μὴ φαίνεται
χρησίμη οὕσα μηδ' ὠφέλιμος (ἢ φρόν.).
οὐ γὰρ ὠφέλιμον, ἀλλ' ἀγαθὴν αὐτὴν
εἶναι φαμεν, οὐδὲ δι' ἕτερον, ἀλλὰ δι'
ἑαυτὴν αἰρεῖσθαι αὐτὴν προσήκει.
ὥσπερ γὰρ εἰς Ὀλυμπίαν αὐτῆς ἕνεκα
τῆς θεάς ἀποδημοῦμεν, καὶ εἰ μηδὲν
μέλλοι πλεῖον ἀπ' αὐτῆς ἔσεσθαι
(αὐτὴ γὰρ ἢ θεωρία κρείττων πολλῶν

Iambl. in cap. VII,
p. 122.

τὸ φρονεῖν ἄρα καὶ τὸ
θεωρεῖν ἔργον τῆς ἀρε-
τῆς ἐστὶ καὶ τοῦτο πάν-
των ἐστὶν αἰρετώτατον
τοῖς ἀνθρώποις,
ὥσπερ οἶμαι καὶ τὸ τοῖς
ὄμμασιν ὁρᾶν, ὃ καὶ
ἐλοιτό τις ἂν ἔχειν, εἰ
καὶ μὴ τι μέλλοι γίγνε-

ἔστι χρημάτων), καὶ τὰ Διονύσια δὲ
 θεωροῦμεν, οὐχ ὡς ληψόμενοι τι πα-
 ρὰ τῶν ὑποκριτῶν, ἀλλὰ καὶ προσδόν-
 τες (pro προσθέντες corr. Diels p.
 482, 7), πολλὰς τε ἄλλας θέας ἐλοι-
 μεθα (ἄν) ἀντὶ πολλῶν χρημάτων·
 οὕτω καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ παντός
 προτιμητέον πάντων τῶν δοκούντων
 εἶναι χρησίμων.

σθαι δι' αὐτὸ παρ'
 αὐτὴν τὴν ὄψιν ἕτερον·
 ἔτι εἰ τὸ ὁρᾶν ἀγαπῶ-
 μεν δι' ἑαυτό, ἱκανῶς
 μαρτυρεῖ τοῦτο ὅτι πάν-
 τες τὸ φρονεῖν καὶ τὸ
 γινώσκειν ἐσχάτως ἀγα-
 πῶσιν.

Haec ex uno eodemque libro petita esse nemo sibi per-
 suadebit. Iam vero utrum priorem an posteriorem locum
 protreptico tribuamus, neutiquam dubitabimus. Hirzelium ip-
 sum opinor, si adversariorum argumenta, quae apud Proclum
 et Iamblichum sunt, novisset, de sententia sua destitutum
 fuisse. Nam ea quae inde a p. 148 (extr.) usque ad finem
 cap. IX proferuntur, ex protreptico Aristotelis
 sumpta esse, omnia testantur: dicendi genus, Hortensii frag-
 mentum, adversariorum refutatio. Quid tandem est quod alte-
 ram partem (p. 114—126) protreptici fragmentum esse probet?
 An quod locum habet in cap. VII, in quo protreptici frag-
 mentum deprehendimus? At nemo non videt hoc caput ex
 variis libris contextum esse: inprimis ea verba, quibus Iam-
 blichus protreptici fragmentum finivit (p. 114, 4 οὐκοῦν ἀπο-
 δέδεικται κτέ.) et quibus pergit (p. 114, 9 ἴδοι δ' ἂν τις τὸ
 αὐτὸ γνωριμώτερον ἀπὸ τούτων), nova incipi aliumque
 fontem compilari paene clamant.

Quod hoc Hirzelius non sensit, miror: quam multa enim
 et varia in capite VII argumenta tractata sint, ex ipsius de
 singulis capitibus quaestione (l. c. p. 87—93) optime elucet.
 Nam examinans singulorum capitum summam, semper in sep-
 timo capite easdem res iam disceptatas vel breviter quidem
 tactas esse vir doctus statuit.

Itaque postquam Iamblichus in cap. VII usque ad p. 114, 8
 Aristotelis protreptico usus est, inde a p. 114, 9 digreditur ad
 varias divisiones quibus demonstrare vult τὸ φρονεῖν εἶναι
 αἰρετὸν καθ' αὐτὸ τοῖς ἀνθρώποις et πάντας τὸ φρονεῖν

καὶ τὸ γινώσκειν ἐσχάτως ἀγαπᾶν (p. 122 extr.). Redit deinde ad fontem suum in capite VIII.

In capitis IX initio auctor dicit: ἀνωθεν δὲ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ τῆς φύσεως βουλήματος ἐπὶ τὴν αὐτὴν προτροπὴν προχωροῦμεν οὕτως. Sequitur digressio paulo neglegentius a Iamblichō compilata, quae ex Aristotelis libro fortasse fluxit, num e protreptico, valde dubito. Cum Aristotelis physicis libris (744^a 36, 658^a 8) conveniunt ea quae de palpebra a natura non frustra data exponuntur p. 144, 3. Deinde cum Iambl. 140 cf. Eth. Eud. 1219^a. Anaxagorae dictum p. 146, 3 exstat etiam in Eth. Eud. 1216^a 10. Sed nisi fallor hoc quoque in capite Iamblichus ex diversis fontibus constipavit quae conciliari non possunt. Priorem enim capitis partem (138—148), si quid video, Iamblichus in fine conformavit, ut consilio suo ac rationi apta fieret. Nam cum in fonte, quo utebatur, procedente oratione res instituta ita esset tractata, ut ab incepto suo Iamblichus distraheretur, hoc fonte relicto compiler pauca addidit inepta, quibus sensum fragmenti quod exscripsit, nequaquam tetigit, sed relapsus est in eam argumentationem, qua usus erat p. 94 et p. 116. Lege modo verba quae sunt p. 148, 6—15 (ἀλλὰ τοῦτο γνωστόν κτέ.) et auctorem ab aliis ad alia transire concedes. — Quae secuntur p. 148, 15 inde a verbis τὸ δὲ ζητεῖν κτέ., protreptico supra p. 262 tribuimus.

Quae in capp. X et XI a Iamblichō proferuntur, ex protreptico nullo modo excerpta sunt. Nam quae in cap. X de philosophiae ad vitam publicam utilitate dicit, e politico libro sumpta videntur, non e protreptico, in quo haec quaestio brevius tractabatur; frustulum huius partis fortasse est in cap. VII prima diaeresi.¹⁾ Item quod in cap. XI magnis ambagibus explicatur laetitiam inesse in philosophiae studio, multo elegan-

1) locus, qui legitur in cap. X p. 158, similimus est cap. VII p. 122, 12:

<p>p. 158: ἔστι μὲν οὖν θεωρητικὴ ἡδε ἡ ἐπιστήμη. — — ὥσπερ γὰρ ἡ ὁψις κτέ.</p>	<p>p. 122: θεωρητικὴν τινὰ ἄρα φάτεον εἶναι ταύτην τὴν ἐπιστήμην — — ὥσπερ, οἶμαι, καὶ τὸ τοῖς ὁμμασιν ὄρεῖν κτέ.</p>
---	---

tius probata sunt in cap. VII p. 112 extr. (= Procl. l. c. p. 28, 20) et in cap. XII p. 174.

Restat unum fragmentum peripateticum apud Iamblichum in cap. VI p. 92, 12—102, 6, quod utrum ex Aristotelis protreptico petittum sit necne dubitari potest. Aristotelium sane est: τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἔνεκα (p. 92 extr.) cf. Pol. 1333^a 2. Eth. M. 1208^a 13. τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἔνεκεν, de animal. part. 645^b 19. Animi dichotomia (p. 92/94) invenitur apud Arist. Pol. 1260^a 5.11. 1334^b 18.22. — Sed inveniuntur etiam in hoc fragmento multae sententiae in protrepticum optime quadrantes. Hominis enim praestantiam ac vim in sapientiae contemplatione positam esse — contra sensuum quidem virtute viriumque robore a multis animalibus hominem superari: haec atque similia in omnibus fere protrepticis redeunt. Accedit quod oratio huius fragmenti quadam vi et gravitate insignis est (p. 96, 15—98. p. 100 usque ad finem capitis). Quas ob causas hoc quoque fragmentum Aristotelis libro adsigno.

Haec sunt quae ex Iamblichi libro ad Aristotelis protrepticum referenda esse puto. Nonnulla autem aliunde supplere possumus. Velut illa quae in Iamblichi protr. cap. VIII p. 106—114 leguntur, non nisi particula sunt orationis ad philosophiam defendendam susceptae. In tertia enim comment. Pyth. Iamblichus post verba καὶ κτήσασθαι ῥᾶδιον ἢ φιλοσοφία (p. 114, 6) addit haec, quae Aristotelis sunt verba (p. 218, 27 Vill.):

νεώτατον οὖν ὁμολογουμένως ἐστὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβολογία. μετὰ γὰρ τὴν φθορὰν καὶ τὸν κατακλισμὸν τὰ περὶ τὴν τροφήν καὶ τὸ ζῆν πρῶτον ἡναγκάζοντο φιλοσοφεῖν, εὐπορώτεροι δὲ γενόμενοι τὰς πρὸς ἡδονὴν ἐξειργάσαντο τέχνας, οἷον μουσικὴν καὶ τὰς τοιαύτας, πλεονάσαντες δὲ τῶν ἀναγκαίων οὕτως ἐπεχείρησαν φιλοσοφεῖν. τοσοῦτον δὲ νῦν προεληλύθασιν ἐκ μικρῶν ἀφορμῶν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ ζητοῦντες οἳ τε περὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἄλλας παιδείας, ὅσον οὐδὲν ἕτερον γένος ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τεχνῶν. καίτοι καὶ τὰς μὲν ἄλλας πάντες

συνεξορμῶσι τιμῶντες κοινῇ καὶ τοὺς μισθοὺς τοῖς ἔχουσι διδόντες, τοὺς δὲ ταῦτα πραγματευομένους οὐ μόνον οὐ προτρέπομεν ἀλλὰ καὶ διακωλύομεν πολλάκις, ἀλλ' ὅμως ἐπιδίδωσι πλεῖον, διότι τῇ φύσει ἐστὶ προεσβύτατα· τὸ γὰρ τῇ γενέσει ὕστερον οὐσίᾳ καὶ τελειότητι προηγείται. — Ex eodem fonte hausit Proclus l. c. p. 29, 1—11.

Pertinent haec ad defendendam philosophiam contra ea quae adversarii obiecerant: philosophiae studia, etsi ex longo aevo ab hominibus quibusdam colerentur, non ad certum finem venire neque unquam ventura esse, cum unusquisque philosophus placita sua aliunde repetens alia doceret. His Aristoteles respondit, philosophiae quidem vetustum esse studium, quod tamen quin ad exitum foret venturum, non esse dubitandum. Primum enim homines non philosophabantur nisi de rebus quae ad vitae usum victumque necessariae essent (Procl. 29, 4 *πρῶτα μὲν γὰρ τὰ σύντροφα καὶ ὁμοφυῇ τῇ γενέσει περισπούδαστά ἐστι τοῖς ἀνθρώποις*). Dein vero his comparatis vitam paulo cultiorem et iucundiorem reddere studiosi colebant artes. Postremo ab humana natura se attolentes id agere coeperunt, quod ad animum divinamque naturam pertineret, quo factum est ut ab humili de rebus corporalibus ac necessariis cogitandi studio processerint ad summam rationem per se bonam et expetendam, quae est in contemplatione. *Φύσει* igitur τὸ φιλοσοφεῖν iam diu vixit, recens autem est id studium quod rerum notiones totamque veritatem simpliciter contemplatur.

Aristotelis explicationem tetigit Cicero in Tusc. disp. III, 28, 69: 'Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existimavissent philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos aut gloriosissimos fuisse, sed se videre quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fieri.' Recte Valentinus Rose inter protreptici fragmenta hunc locum recepit (p. 63, 53). Aristoteles igitur in protreptico dedit quasi historiam humanae mentis. Summum autem gradum, ad quem adscendit illud quod in hominibus invenitur cogitandi studium, dixit esse philosophiam Socra-

ticam. Hanc enim sine dubio significat Aristoteles dicens 'paucis annis magnam accessionem factam esse' et verbis illis 'τοσοῦτον δὲ νῦν προεληλύθασιν ἐκ μικρῶν ἀφορμῶν'.

Alius exstat locus quem Bernays (p. 163) dubitanter protreptico tribuit, ego protreptici fragmentum esse affirmo. Stobaeus περὶ φρονήσεως agens sub lemmate Ἀριστοτέλους affert haec (in fl. 3, 54):

- 1 νόμιζε τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἐν τῷ πολλὰ κεκτηῖσθαι γίγνε-
σθαι ἀλλ' ἐν τῷ τὴν ψυχὴν εὖ διακεῖσθαι. καὶ γὰρ οὐδὲ
τὸ σῶμα, οὐ τὸ λαμπρῶς ἐσθῆτι κεκοσμημένον φαίη τις
ἂν εἶναι μακάριον, ἀλλὰ τὸ ὑγίαιαν ἔχον καὶ σπουδαίως
5 διακεῖμενον, καὶ μηδὲν τῶν προειρημένων¹⁾ αὐτῷ παρῆ-
τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ψυχὴ ἐὰν ἢ πεπαιδευμένη, τὴν
τοιαύτην καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εὐδαίμονα προσα-
γορευτέον ἐστίν, οὐκ ἂν τοῖς ἐκτὸς ἢ λαμπρῶς κεκοσμη-
μένος αὐτὸς, μηδενὸς ἄξιος ᾖν. οὐδὲ γὰρ ἵππον καὶ ψέλια
10 χρυσᾶ καὶ σκευὴν ἔχῃ πολυτελῇ αὐτὸς φαῦλος ᾖν, τὸν
τοιοῦτον ἄξιόν τινος νομίζομεν εἶναι, ἀλλ' ὅς ἂν διακει-
μενος ἢ σπουδαίως, τοῦτον μᾶλλον ἐπαινοῦμεν. ὥσπερ
γὰρ εἴ τις τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ χεῖρων εἴῃ, καταγέλαστος
ἂν γένοιτο, τὸν αὐτὸν τρόπον οἷς πλείονος ἄξιαν τὴν
15 κτῆσιν εἶναι συμβέβηκε τῆς ἰδίας φύσεως, ἀθλίους τού-
τους εἶναι δεῖ νομίζειν. καὶ τοῦτο κατ' ἀλήθειαν οὕτως
ἔχει· τίττει γὰρ, ὥσπερ φησὶν ἡ παροιμία, κόρος μὲν
ὑβριν, ἀπαιδευσία δὲ μετ' ἐξουσίας ἄνοιαν. τοῖς γὰρ διακει-
μένοις τὰ περὶ τὴν ψυχὴν κακῶς οὔτε πλοῦτος οὔτε ἰσχυρὸς
20 οὔτε κάλλος τῶν ἀγαθῶν ἐστίν· ἀλλ' ὅσῳ περ ἂν αὐταὶ
μᾶλλον αἰ διαθέσεις καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρξωσι, τοσοῦτω
καὶ πλείω καὶ μείζω τὸν κεκτημένον βλάπτουσι χωρὶς
φρονήσεως παραγενόμεναι.

Locus est in protrepticis maxime usitatus ac paene de-
cantatus. Quae in vv. 15—20 leguntur, conveniunt cum eis

1) παραρτημάτων coni. Bernays. προειρημένων praebent etiam Ma-
ximus eclog. p. 584, 32 Comb. et flor. Laur. p. 225, 25 Mein., ubi idem lo-
cus recurrit. Sed rectius locum ab excerptore in brevius contractum esse
cum ipso Bernaysio (p. 163) suspicaberis: omissa sunt nonnulla in v. 3.

quae Plato in protreptico exposuit (Euthyd. 281^{b-d}). Eadem reddidit Themistius in protreptico, quo de infra dicemus. De domino, qui suis servis deterior est (v. 12), Galenus loquitur in protreptico. Simillima etiam sunt ea, quae de divitiarum pretio protulit Boethius de consol. II, 5. Nonnulla exscribam:

„(l. c. § 45) iam vero pulchrum variis fulgere vestibus putas? quarum si grata intuitu species est, aut materiae naturam aut ingenium mirabor artificis. An vero te longus ordo famulorum facit esse felicem? qui si vitiosi moribus sint, pernicioſa domus sarcina — —: sin vero probi, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur? — — (§ 85) Quam vero late patet vester hic error qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis? At id fieri nequit. nam si quid ex apposis luceat, ipsa quidem quae sunt apposita laudantur, illud vero his tutum atque velatum in sua nihilominus foeditate perdurat — —.“

Aristoteles igitur mendacem felicitatis formam ostendens de eis quae hominibus videntur bona, re autem vera non sunt, disseruit. Haec, quae apud Stobaeum legimus, de divitiis¹⁾ maxime dicta sunt; probabile est Aristotelem quoque, sicuti multi alii protrepticorum auctores fecerunt, de ceteris rebus, quibus se homines adepturos felicitatem putant, copiosius dixisse. Fortasse ex protreptico hausit Boethius (de cons. III, 8) ea, quae de illorum bonorum vanitate ‘brevissime’²⁾ profert. Dicit enim III, 8, 4:

‘Quantis vero implicitae malis sint, brevissime monstrabo. quid enim? pecuniamne congregare conabar? sed eripies habenti: dignitatibus fulgere velis? danti supplicabis et qui

1) Repugnare inter se videntur ea quae Aristotelem de divitiis dixisse Zenon narrat apud Stob. fl. 95, 21 (locum exscripsi p. 236) et quae leguntur in protreptici fragmento apud Stob. fl. 3, 54 (vide p. 268). Sed. cf. quae de hac re exposuit Diels in *Archiv f. Gesch. d. Philos.* I, 4 p. 482 sq., qui rectissime quod apud Zenonem Crates refert, ab Aristotele in prooemio dicta esse suspicatus est.

2) Similia sunt quae *συντόμως* Pseudoplutarchus *περὶ παιδων ἀγωγῆς* cap. VIII docet. vide infra.

praeire ceteros honore cupis, poscendi humilitate vilesces: potentiamne desideras? subiectorum insidiis obnoxius periculis subiacebis: gloriam petas? sed per aspera quaeque distractus securus esse desistis: voluptariam vitam degas? sed quis non spernat atque abiciat vilissimae fragilissimaeque rei corporis servum? iam vero qui bona prae se corporis ferunt, quam exigua quam fragili possessione nituntur! num enim elephantos mole tauros robore superare poteritis, num tigres velocitate praeibitis? Respicite caeli spatium firmitudinem celeritatem et aliquando desinite vilia mirari. quod quidem caelum non his potius est quam sua qua regitur ratione mirandum. Formae vero nitor ut rapidus est ut velox et vernalium florum mutabilitate fugacior? Quodsi, ut Aristoteles ait, Lyncei oculis homines uterentur — — (vide supra p. 250) — igitur te pulchrum videri non tua natura sed oculorum spectantium reddit infirmitas (*ἀσθένεια*, Iambl. pr. VIII p. 134, 11). Sed aestimate quam vultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc quodcunque miramini triduanæ febris igniculo posse dissolvi.¹⁾

Manu tenetur protrepticus in his verbis. Nonnulla ad verbum redeunt in aliis protrepticis, velut apud Galenum, Plutarchum, quod infra apparebit.

Sed iam omissis eis quibus protreptici imaginem magis depravare quam refingere possumus, ea quae magna cum probabilitate Aristotelis libro tribuimus, paucis comprehendamus unumque sub aspectum subiciamus.

Aristotelis protreptico num dialogi nomen recte inditum sit, dubitari potest negaveruntque Hirzelius, Heitzius, Zellerus. Sed esse aliquid dialogi simile in libro, in quo adversarii locuntur ac refelluntur resque antea vituperata defenditur ac laudatur, sponte apparet. Accedit ut protrepticus cum in librorum Aristoteliorum indice apud Laertium Diogenem V, 21 loco duodecimo positus sit, dialogi speciem prae se ferre videatur. Nullus enim dubito quin recte Laertiani indicis naturam perspexerit Bernaysius (p. 131), qui dialogos ad librorum numeros dispositos primo loco enumerari contendit.¹⁾ Itaque tres

1) Bernaysio assentitur etiam Diels p. 484.

fuerunt huius libelli partes: primum adversarii contra philosophiam disputaverunt, deinde hos refutavit Aristoteles ipse (Cic. ad Attic. XIII, 19, 4); tertiam denique partem explevit Aristotelis oratio ad philosophiam exhortativa.

Atque adversariorum gravissimum argumentum, ut supra p. 261 docui, fuit hoc: omnis scientia quae in contemplando posita est, non pertinet ad homines, cum ex omni scientia tantum redundet utilitatis quantum ea ad agendum uti possimus. Divites enim non sumus, si divitias novimus, sed si eis utimur, neque bene vivimus recte cognoscendo, sed recte agendo. Philosophia autem neque ipsa agens est neque ad agendum utilis. Sic mathematicus de geometria disputare quidem scit, agrum metiri nescit. Philosophi igitur ad disputandum quidem et rationibus argumentandum idonei sunt, exercere tamen artes et ad vitae usum adhibere nequeunt. Ergo philosophorum *φιλομάθεια* summis bonis caret, nempe actionibus (Iambl., comm. Pyth. III, p. 216 Vill. Procl. l. c. p. 25, 18).

Negaverunt praeterea adversarii, esse omnino naturae atque eorum quae iusta et utilia sint totiusque veritatis scientiam quam consequi possimus. Optime enim hoc apparere dicebant e philosophiae historia: nam etsi longo ex aevo homines philosophiae operam navarent, minime tamen philosophiam provectam esse, sed cum quisque philosophus reprobatis aliorum sententiis novae disciplinae conditor esse velit, nunquam promoveri hanc scientiam.

Refutationis Aristotelis quae fuerit summa, e commentatorum testimoniis et Hortensii fragmento (19) compertum habemus: frustra dixit Aristoteles adversarios philosophiam spernere, cum is ipse qui utrum philosophandum sit necne quaerat, philosophetur. Deinde philosophiam demonstravit pro scientia habendam esse eamque versari circa animum et naturales res ceteramque veritatem (Iambl. pr. 104—108, 20), hanc autem scientiam summum bonum esse, quod ea duce ad prudentiam veniamus. Philosophia igitur ante omnia appetenda est, cum sit *κτῆσις τε καὶ χρῆσις σοφίας* (ibid. p. 108—112).

Porro Aristoteles adversariis ostendit non eodem semper loco fuisse philosophiam, sed progressus fecisse inter homines quam maximos. Descripsit hoc loco philosophiae *γένεσιν*: ascendisse eam quae hominibus innata sit cogitandi facultatem paulatim ab rebus ad vitae usum necessariis et ab artibus ad voluptatem et cultum inveniendis ad summam rerum contemplationem (Iambl. in comm. Pyth. III p. 218, 27. Procl. p. 29, 1); itaque cum ad hanc contemplativam scientiam homines Thaletis demum temporibus (qui est *ὁ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ἀρχηγός*, Metaph. 983^b 20) pervenerint, fit ut cognoscendi quidem studium antiquissimum, ea vero scientia quae cognoscendo acquiescat, recentissima appellanda sit. — Recensuit deinde Aristoteles veterum philosophorum doctrinas monstravitque quanta fuerit Socratis vis et auctoritas ad philosophiae studium propagandum (Cic. Tusc. disp. III p. 28, 69. Iambl. comm. Pyth. III p. 218, 27).

Postquam Aristoteles philosophiam etiam ad vitae usum utilissimam esse argumentis comprobavit, scientiam contemplativam per se eligendam esse demonstrare instituit, etiam si ad vitam humanam nihil emolumenti redundet (Iambl. pr. p. 148—152). Hanc sententiam longe gravissimam accurate defendit Aristoteles in exhortatione sua. Ad vivendum, ait, homines vulgares contemplativa scientia fortasse carere possunt: sed qui non qualibet ratione licet miserrima vivere vult, ad philosophiam accedat necesse est. Demonstravit hoc depicta vitae humanae condicione. Res enim humanae plenae sunt nugarum et animus noster, si aeterna contemplatur, ridet humana (Iambl. pr. p. 132 sqq.). Itaque ut fugiamus hominum errores ac vitia, acuendum est illud quod solum in nobis divinum est et immortale, mens quidem et intellegentia.

Philosophandum igitur nobis est, si solutis corporis com-
pedibus caelestem viam ingressi vitam agere volumus in sidere illo cognato, in quo veritatem intuentes summaque ex contemplando gaudia percipientes perpetua perfruemur cognitione (Iambl. pr. p. 172 sq.).

Haec nunc sufficiant de Aristotelis protreptico. Iam pergo recensere philosophos quos scimus in exhortationibus scribendis philosophorum clarissimorum exempla esse secutos: qui etsi multi sunt, de libris tamen eorum paene nihil comperit habemus.

Inter Cynicos protreptici auctor affertur **ΜΟΝΙΜΟΣ** Syracusanus, Diogenis discipulus, apud Laert. Diog. VI, 83 γέγραφε δὲ παίγνια σπουδῇ λεληθυία μεμιγμένα καὶ περὶ ὁρμῶν δύο καὶ προτρεπτικόν. Nihil de Monimi libro accepimus.

Peripatetici non pauci in hoc genere tractando versati sunt. Inter quos primum tenet locum Theophrastus, Aristotelis discipulus. In Laert. Diog. catalogi (V, 49) parte tertia inter indices 'περὶ τῆς θείας εὐδαιμονίας πρὸς τοὺς ἐξ Ἀκαδημίας' et 'πῶς ἄριστ' ἂν πόλις οἰκοῖτο' legitur *Προτρεπτικός α*. Repetitur hic titulus in quarta parte, quae ut prima, ad litterarum ordinem est disposita eiusque videtur supplementum esse.¹⁾ — Testimonium de Theophrasti libro nusquam invenitur neque inter fragmenta est ullum, quod ex protreptico sumptum esse merito coniecero.

Sequitur Chamaeleon Heracleota Ponticus qui et ipse ex Aristotelis disciplina profectus est (Athen. IX, 406. X, 473). Eius protreptici semel Athenaeus mentionem fecit, haec referens (IV, 184^d):

ἔμελε δὲ τοῖς πάλαι πᾶσιν Ἑλλήσι μουσικῆς. διόπερ καὶ ἡ αὐλητικὴ περισπούδαστος ἦν. Χαμαιλέων γοῶν ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Προτρεπτικῷ Λακεδαιμονίους φησὶ καὶ Θηβαίους πάντας αὐλεῖν μαρθάνειν, Ἡρακλεώτας τε τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ καθ' ἑαυτὸν ἔτι, Ἀθηναίων τε τοὺς ἐμφανεστάτους Καλλιάν τε τὸν Ἰππονίκου καὶ Κριτίαν τὸν Καλλιόσχρον.

Chamaeleon igitur, homo liberalium artium et litterarum studiosissimus, in protreptico musicae quoque artis studium commendavit, utpote quod ad hominum animos excolendos et

1) de tabula Theophr. cf. Useneri *Analecta Theophr.*, D. Bonn. 1858.

ad humanitatem conformandos multum valeat. Itaque afferens viros inlustrissimos ac de re publica bene meritos horum exemplo quam veneranda sit musica ostendit. Facile igitur in protreptico dixerit Chamaeleon ea, quae Athen. XIII, 623 profert:

Κλεινίας γοῦν ὁ Πυθαγόρειος, ὡς Χαμαιλέων ὁ Ποντικὸς ἱστορεῖ, καὶ τῷ βίῳ καὶ τοῖς ἡθροῖς διαφορῶν, εἴ ποτε συνέβαινε χαλεπαίνειν αὐτὸν δι' ὀργήν, ἀναλαμβάνων τὴν λύραν ἐκιδάριζε· πρὸς δὲ τοὺς ἐπιζητοῦντας τὴν αἰτίαν ἔλεγε· πρᾶυνομαι.

Quatenus igitur ad colendos animos musica apta esset, Chamaeleon eam discipulis suis exercendam in hoc libro proposuit; minime autem e protreptico petita sunt quae de labente musica narravit ex Chamaeleonte Athenaeus (XIV, 628^a. XIII, 600. IX, 390). Haec enim, quae ad historiam attinent, in libro *περὶ κωμῳδίας* locum tenuerunt multo aptiorem.

Aristo Ceus Peripateticus num protrepticum scripserit, parum constat. Panaetium et Sosicratem si sequimur, ex omnibus libris, quos Laert. Diog. VII, 163 Aristoni Chio Stoico tribuit, quattuor tantum epistolae ad Cleanthem scriptae Stoici fuerunt, reliqui omnes Peripatetici.

Res est difficillima. Panaetii enim de librorum philosophorum fide iudicium acutum quidem, sed haud raro iniquum fuisse scimus; verumne autem in hac re an falsum sit, explorare nequimus, quod in veterum testimoniis, quibus nitimur, ab antiquissimis temporibus nomina Chius et Ceus (vel Cius, vide Ritschel. Opusc. I, 555 not.) miserrime confusa sunt. Multis etiam locis nomen tantum Aristo legebatur, quibus augebatur perturbatio. Tertium vero accedit, id quod omnium ambiguitatum mihi fons videtur esse. Horum enim philosophorum cum nomina tum ingenia similia sunt. In utroque enim invenitur studium et amor cynicae philosophandi rationis. Aristo Peripateticus appellatur Bionis Borysthenitae *ζηλωτής* a Strabone (X, 5, 6), Aristo Chius Cynicae sectae se imitatore significat, cum in Cynosarge disseruerit (Laert. Diog. VII, 3, 161). Aristo

Ceus composuit dialogum qui inscribatur Lycon, quem Plutarchus (de aud. poet. 1) cum Aesopi fabulis et Heraclidis Pontici libro *Ἀβας* affert¹⁾; porro Cei *ἑρωνικά ὁμοία* laudantur apud Athenaeum saepius (v. indic.), quae siquidem recte se habet Panaetii et Sosicratis iudicium, apud Laert. Diog. (VII, 163) appellantur *ἑρωνικά διατριβαί*. Distinguenda sunt²⁾ ab his *τὰ τοῦ Ἀριστοῦ ὁμοιώματα*, e quibus Stobaeus in florilegio Aristonis dicta affert. Has enim similitudines recte Ritschilius³⁾ tribuit Stoico, a quo non scriptae, sed ex cuius usu ac ratione a discipulis collectae et editae sunt.

Itaque cum utrumque philosophum in docendi ratione Cynico isto more per comparationes ac similitudines res morales explicandi et definiendi usum esse videamus, fit ut quaestio per se lubrica plane perturbetur verumque sit illud quod vir doctus in Biblioth. phil. Walehii dixit: „*sich um die Theorie der Aristone interessieren, hiesse für oder wider einen Schatten fechten.*“ Ac profecto plane contrariae sunt virorum doctorum de tabula apud Laert. VII, 2, 7 sententiae: Krischius (*Unters.* p. 405) omnes libros Chio tribuit, Hubmannus (in Jahn. annal. suppl. III, 1834) rursus omnes dedit Ceo, neuter vero iudicium suum argumentis satis confirmare potuit. Interim Sauppius (in Philodemi de vitii libro, ed. Sauppius 1853, p. 6) demonstravit librum *ὑπὲρ κενοδοξίας* re vera a Peripatetico scriptum esse, Zellerus (II, 2, 925) vero recte monet non omnes libros eo loco a Laertio laudatos a Peripatetico scriptos esse posse.

Mitto has quaestiones, inutiles illas ad rem nostram. Libri Stoici et Peripatetici ab antiquis scriptoribus confusi sunt sive quod nomina permutata erant sive quod horum philosophorum libri eodem titulo inscripti circumferebantur: inter quos protrepticus fortasse fuit. Nam quod Krischius Aristonis protrepticum cum aliorum Stoicorum protrepticis composuit, ut eum a Stoico scriptum esse doceret, poterat vir doctus etiam Peripateticos protrepticorum scriptores

1) Ritschelii Opusc. I p. 551—559.

2) Hirzel, *Unters.* II, 1 p. 31 not. 2.

3) Ritschel, l. c. p. 558.

nominare. Perverse autem de hac re disseruit Hubmannus (l. c. § 10), qui ut Aristonem Chium protrepticum non scripsisse probaret, hunc Senecae locum attulit, qui est in Epist. 89, 13:

„Ariston Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem (sc. partem philosophiae), sed etiam contrarias. Moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit: nam eum locum, qui monitiones continet, sustulit et paedagogi esse dixit, non philosophi.“ Eodem fonte usus Sext. Emp. adv. math. VII, 12:

Ἀρίστων ὁ Χίος οὐ μόνον, ὥς φασι, παρηγεῖτο τὴν τε φυσικὴν καὶ λογικὴν θεωρίαν διὰ τὸ ἀνωφελὲς καὶ πρὸς κακοῦ τοῖς φιλοσόφοις ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡθικοῦ τόπου τινὰς συμπεριέγραψε καθάπερ τὸν τε παραινετικὸν καὶ τὸν ὑποθετικὸν τόπον· τούτους γὰρ εἰς τίτθας ἂν καὶ παιδαγωγὸς πλεπτεῖν.

Contempsit igitur Ariston, ut ait Seneca in ep. 94 init., praeceptivam partem philosophiae, id est monitoris singula praecepta (ep. 94, 8) ‘sic incede, sic coena, hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibis convenit’, nec vero universam ad philosophiam exhortationem sprexit (cf. ep. 94, 21 extr.): immo tantam exhortationibus vim attribuit, ut earum ope singula praecepta supervacanea fieri existimaret. Hanc ob causam orationem exhortatoriam summopere ab Aristone excultam esse persuasum habeo.¹⁾ Ipse ad virtutem incitare tantum philosophi esse statuit, ut exclamaret: *ὠφελεν καὶ τὰ θηρία λόγων συνιέναι κινητικῶν πρὸς ἀρετὴν* (Plutarch. II p. 948, 28 Duebn.). Virum autem ad exhortandum maxime idoneum fuisse ob dicendi vim et eloquentiae dulcedinem e veterum testimoniis discimus, qui Aristonem laudant *πειστικὸν ἄνδρα* (Laert. Diog. VII, 161. Aelian. v. h. III, 33) eique cognomen *Σειρήν* indiderunt. Non igitur dubito quin Aristo Stoicus protreptici fuerit auctor. Accedit quod Stoici inter ceteros philosophos in hoc litterarum genere excelluerunt.

1) quasnam res Aristo in exhortatione sua tractaverit, optime colliges e Senecae loco in ep. 94, 7 et 8, quae verba Aristonis sunt.

Atque inter Zenonis quidem scripta protrepticus non invenitur, Persaei autem Cittiei, Zenonis auditoris, memorantur *προτρεπτικοί* apud Laert. Diog. VII, 36. Persaeus Halyconeae, Antigoni filium, erudit; cui fortasse protrepticos dedicavit.

Nihil deinde scimus de Cleanthis Assii protreptico, quem inter eius ethica scripta laudat Laert. Diog. VII, 174. Utebatur Cleanthes oratione figuris crebra ac distincta multisque poetarum locis ornata (Sext. Emp. adv. math. III, 9. Cic. de fin. II, 69), quare libri eius *βιβλία κάλλιστα* apud Diogenem (VII, 178) appellantur. De paraenetica philosophiae parte mitius indicavit quam Aristo, ut ait Seneca in ep. 94,4 (fragm. eth. 20 Wachsm.): 'Cleanthes utilem quidem iudicat et hanc partem, sed imbecillam, nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit.' Virtutem doceri posse in protreptico explicavit, si quidem hoc concludere licet ex Diogenis verbis VII, 91: *διδασκὴν τε εἶναι αὐτὴν, λέγω τὴν ἀρετὴν, καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τέλους φησὶ καὶ Κλεάνθης καὶ Ποσειδώνιος ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς καὶ ἑκάτῳ*. — Ex ethicis fragmentis nullum ausim protreptico vindicare, cum plurima ita comparata sint, ut compluribus libris possint assignari.

In Cleanthis locum successit Chrysippus, qui ut omnes philosophiae locos tractavit, sic in protrepticorum genere munus suum praestitit. Quinque enim apud Plutarchum libri Chrysippeī laudantur qui protrepticorum naturam ostendunt, quanquam titulum genuinum nescimus. Plutarchus libros hoc modo citavit: Chrysippus *ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τοῦ προτρέπεσθαι* (de comm. not. 5 = 1297, 30 Duebn. de Stoic. rep. 30 = 1282, 15), *ἐν τοῖς περὶ τοῦ προτρέπεσθαι* (de Stoic. rep. 14 = 1271, 23), contra *τῶν προτρεπτικῶν* liber primus et tertius nominatur (ibid. 17 = 1274, 13 sq.) et *ἐν τῷ τῶν προτρεπτικῶν* dicit (ibid. 22 = 1278, 10), ubi libri numerum per errorem excidisse manifestum est.

Chrysippus igitur duo opera confecit, unum *περὶ τοῦ προτρέπεσθαι*, alterum quod inscribatur *προτρεπτικοί*; in

priore de arte cohortandi disseruit, in altero exemplum protreptici dedit.

Quae Plutarchus e libris *περὶ τοῦ Προτρεπέσθαι* affert, haec sunt: De Stoic. rep. 14 = 1271, 21:

πολλαχοῦ μὲν τοιοῦτός ἐστιν (sc. ὁ Χρύσιππος). ἐν δὲ ταῖς πρὸς ἑτέρους ἀντιλογίαις ἥμιστα φροντίζει τοῦ μὴδὲν εἰπεῖν ἐναντίον ἑαυτῷ καὶ διάφωνον. Ἐν γοῦν τοῖς περὶ τοῦ Προτρεπέσθαι, τοῦ Πλάτωνος ἐπιλαμβανόμενος λέγοντος, ὅτι τῷ μὴδὲ μαθόντι μὴδ' ἐπισταμένῳ ζῆν, λυσitteλεῖ μὴ ζῆν, ταῦτ' εἴρηκε κατὰ λέξιν.

ὁ γὰρ τοιοῦτος λόγος καὶ ἑαυτῷ μάχεται καὶ ἥμιστά ἐστι προτρεπτικός. Πρῶτον γὰρ παραδεικνύων ὅτι κράτιστον ἡμῖν ἐστι τὸ μὴ ζῆν, καὶ τρόπον τινὰ ἀποθνήσκειν ἀξίων, πρὸς ἑτέρα τινα μᾶλλον ἡμᾶς προτρέπεται ἢ τὸ φιλοσοφεῖν. οὐ γάρ ἐστι μὴ ζῶντα φιλοσοφεῖν, οὐδὲ μὴ πολὺν χρόνον ἐπιζήσαντα κακῶς καὶ ἀπείρως, φρόνιμον γενέσθαι. καὶ παρελθὼν δὲ φησιν ὅτι 'καὶ τοῖς φανύλοις καθήκει μένειν ἐν τῷ ζῆν'. καὶ εἰτα κατὰ λέξιν 'πρῶτον γὰρ ἡ ἀρετὴ ψιλῶς οὐδέν ἐστι πρὸς τὸ ζῆν ἡμᾶς, οὕτω δ' οὐδ' ἡ κακία οὐδέν ἐστι πρὸς τὸ δεῖν ἡμᾶς ἀπιέναι.'¹⁾

Ex hoc fragmento apparet Chrysippum in libris *περὶ τοῦ Προτρεπέσθαι* de Platonis exhortandi arte iudicasse. Quae enim contra Platonem hoc loco protulit, ad protrepticum pertinent, quem Plato in Euthydemo praebuit. In Euthydemo (281^{b-c}) enim Socrates Cliniae demonstrat nullam rem bonum appellari posse qua uti nesciamus eisque nos melius rebus carere, quibus perverse utamur (281^d 289^{a-b}), qua ex ratione effici cogique potest ut, qui vita uti nesciat, melius non vivat. Atque haec est eadem argumentatio quam adhibuit Clitophon Socratis protrepticam orationem imitans (408): καὶ τελευτᾷ δὴ καλῶς ὁ λόγος οὕτως σοι, ὡς ὅστις ψυχῇ μὴ

1) Cf. de Stoic. rep. 18, 1, ubi Chrysippus haec dicit: λυσitteλεῖ ζῆν ἀφρονα μᾶλλον ἢ μὴ βιοῦν καὶ μὴδέποτε μέλλει φρονήσκειν. Hanc sententiam Chrysippum protulisse in *περὶ φύσεως* libr. III, efficitur ex alio Plut. loco, de comm. not. 12, 4 (= 1302, 25). Cf. etiam ibid. 11, 8.

ἐπίσταται χρῆσθαι, τούτῳ τὸ ἄγειν ἡσυχίαν τῇ ψυχῇ καὶ μὴ
ζῆν κρεῖττον ἢ ζῆν πρᾶττοντι καθ' αὐτόν.

Hoc igitur Platonis Chrysippus dicit minime esse προ-
τρεπτικόν. Sed pugnancia in libris suis proposuit, si Plu-
tarchum audiamus, qui hoc modo pergit:

Καὶ μὴν οὐχ ἕτερα δεῖ βιβλία διειλῆσαι τοῦ Χρυσιππου
τὴν πρὸς αὐτὸν ἐνδεικνυμένου μάχην· ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τούτοις
ποτὲ μὲν τοῦ Ἀντισθένης ἐπαινῶν προφέρεται τὸ 'Λεῖν
κτᾶσθαι νοῦν ἢ βρόχον'. καὶ τοῦ Τυρταίου τὸ 'Πρὶν ἄρετῆς
πελάσαι τέρμασιν, ἢ θανάτου'. καίτοι τί ταῦτα βούλεται δη-
λοῦν ἄλλο, πλὴν ὅτι τὸ μὴ ζῆν λυσιτελέστερόν ἐστι τοῦ ζῆν
τοῖς κακοῖς καὶ ἀνοήτοις; ποτὲ δὲ τὸν Θεόγγιν (175 sq.) ἐπαν-
ορθούμενος 'οὐκ ἔδει', φησὶν, 'εἰπεῖν'· χρὴ πενίαν φεύγοντα
μᾶλλον δὲ '· χρὴ κακίαν φεύγοντα, καὶ ἐς βαθυκίτητα πόντον
ῥίπτειν καὶ πετρῶν, Κύρνε, κατ' ἡλιβάτων'.

Eandem Chrysippi discrepantiam Plutarchus tractavit de
comm. not. 22, 8 (1308, 23 Duebn.): τὸν τοίνυν Θεόγγιν αὐτοὶ
παντελῶς ἀγενῆ καὶ μικρὸν ἡγοῦνται, λέγοντα· χρὴ πενίαν
κτε — οὕτως ἀποδεικνύοντα πρὸς τὴν πενίαν ἀδιάφορον οὔσαν·
ἀλλ' αἱτοὶ γε ταῦτα πεζῷ λόγῳ παρακελεύονται, καὶ λέγουσιν
ὅτι χρὴ νόσον φεύγοντα μεγάλην καὶ ἀλγηδόνα σύντονον, ἐὰν
μὴ παρῇ ξίφος ἢ κώνειον, εἰς θάλατταν ἀφεῖναι καὶ κατὰ
πετρῶν ῥίπτειν ἑαυτόν. ὧν οὐδέτερον βλαβερόν οὐδὲ κακὸν
οὐδ' ἀσύμφορόν ἐστιν, οὐδὲ κακοδαίμονας ποιεῖ τοὺς περι-
πίπτοντας.

Reliqua, quae ex his libris Plutarchus affert, pertinent ad
Stoicorum προηγμένα, de quibus alia in libris περὶ Ἀγαθῶν
alia in primo libro περὶ τοῦ Προτρεπέσθαι Chrysippum ex-
ponere Plutarchus contendit. Audi ipsum:

de Stoic. rep. 30, 5: 'οὐδὲν εἶναι φησι (ὁ Χρ.) τούτων (sc.
τῶν προηγμένων) καθόλου πρὸς ἡμᾶς ἀλλ' ἀποσπᾶν τὸν λό-
γον ἡμᾶς καὶ ἀποστρέφειν ἀπάντων τῶν τοιούτων'. Ταῦτα
γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τοῦ Προτρεπέσθαι γέγραπεν.

In eodem libro de summo bono haec dixit: de comm.
not. 5, 2 (1297, 29): 'ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν βιοῦν μόνον ἐστὶ τὸ

εὐδαιμόνως, τῶν ἄλλων, φησὶν, οὐδὲν ὄντων πρὸς ἡμᾶς οὐδ' εἰς τοῦτο συνεργούντων'.

Simili modo Plutarchus ex protrepticis locos composuit quos inter se repugnare dicit. De Stoic. rep. 17, 2 (= 1274, 14) Chrysippum vituperat quod in tertio libro τῶν Προτρεπτικῶν, τὸν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακιῶν λόγον, ὃν αὐτὸς εἰσάγει καὶ δοκιμάζει 'συμφωνότατον εἶναι φησι τῷ βίῳ καὶ μάλιστα τῶν ἐμφύτων ἅπτεσθαι προλήψεων'. Ταυτὶ γὰρ ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Προτρεπτικῶν εἴρηκεν. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ 'τοῦτον τὸν λόγον, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀφέλκειν τὸν ἄνθρωπον, ὡς οὐδὲν ὄντων πρὸς ἡμᾶς οὐδὲ συνεργούντων πρὸς εὐδαιμονίαν οὐδέν'.

In protrepticis etiam haec dixit Chrysippus, teste Plutarcho de Stoic. rep. 22 (1278, 10): καὶ τὸ μητράσιν ἢ θυγατράσιν ἢ ἀδελφαῖς συγγενέσθαι, καὶ τὸ φαγεῖν τι, καὶ προελθεῖν ἀπὸ λεχοῦς ἢ θανάτου πρὸς ἱερὸν διαβέβληται· καὶ πρὸς τὰ θηρία φησὶ δεῖν ἀποβλέπειν καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων γενομένοις τεκμαίρεσθαι τὸ μηδὲν ἄτοπον μηδὲ παρὰ φύσιν εἶναι τῶν τοιούτων· εὐκαίρως γὰρ πρὸς ταῦτα γίνεσθαι τὰς τῶν ἄλλων ζῶων παραθέσεις, εἰς τὸ μήτε συγγινόμενα μήτε γεννῶντα μητ' ἐπαποθνήσκοντα ἐν τοῖς ἱεροῖς μιάνειν τὸ θείον'.¹⁾

Chrysippi libros similes inter se fuisse elucet, si comparas locos Plutarchi 1297, 29. 1282, 12. 1274, 10. Quod complures et diversos libros protrepticos composuit, non admodum mirum in hoc philosopho, de quo Galenus (V p. 214 K.): Χρυσίππῳ μὲν γὰρ καὶ τοῦτο φίλον, οὐ δις ἢ τρίς, ἀλλὰ καὶ τετράκις ἐνίοτε καὶ πεντάκις ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἐν διαφερούσαις πραγματείαις διέρχεσθαι (cf. Laert. Diog. X, 27).

Unum certe ex his fragmentis discimus: Chrysippum etiam in protrepticis eundem se auctorem praebuisse qualem e reliquis eius libris novimus. Ne igitur putemus Chrysippum in exhortationibus orationis quadam dulcedine vel vivida et artificiosa exhortandi ratione animos adolescentium permovisse,

1) de his verbis cf. Zellerum, *hist. phil. Gr.* III, 1, 281.

immo demonstrandi refutandi opponendi occasionem acutum ingenium etiam his in libris praestitit. Chrysippus cum immensam rerum tractandarum molem sibi proposuisset et admirabili laboris assiduitate multis libris Zenonis et Cleanthis doctrinam ab illis imperfecte acceptam firmare, emendare, contra adversariorum vituperationes defendere conatus esset, non potuit pari modo philosophiae adferre orationis concinnitatem atque elegantiam. Accedebat quod Chrysippi temporibus magnae inter Academicos et Stoicos exortae erant discordiae, cum Carneades acerrima disputandi dexteritate et ingenii acumine praeditus, Stoicorum disciplinam plane evertere studeret: nec minus inter Chrysippum et Epicurum magnae intercedebant concertationes, quas ob res Chrysippi oratio semper pugnax videtur fuisse et quasi bellatoria. Si igitur Chrysippus eo dicendi genere, quod descripsit Cicero ¹⁾ de orat. III, 18, in his quoque libris usus est, protrepticos eius longe a propria sua natura atque indole remotos fuisse putabimus.

Supra dixi concertationes intercessisse inter Chrysippum et Epicurum. Apud Laert. Diog. X, 26 hoc legimus: *ἐξήλουν δ' αὐτὸν (sc. Epicurum) Χρύσιππος ἐν πολυγραφίᾳ, καθά φησι καὶ Καρνεάδης, παράσιτον αὐτὸν τῶν βιβλίων ἀνακαλῶν*. Memorabile hoc videtur, quod etiam protreptici exemplum Epicurus edidit (Laert. Diog. X. 27). Nihil quidem de eo compertum habemus. Ut tamen quo modo Epicurus ad philosophiam exhortatus sit, cogitare possimus, locos nonnullos ex epistula ad Menoeceum data proponam, qui ad protreptici naturam proxime accedunt.

Laert. Diog. X, 122 (Usener Epicur. p. 59): *Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. ὁ δὲ λέγων μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν ὁμοίως ἐστὶ τῷ λέγοντι*

1) Cicero de orat. III, 18: Stoici orationum genus habent fortasse subtile, certe acutum: sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, iefunum, ac totum eiusmodi quo uti ad vulgus nullo modo possis.

πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρῆναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτ' εἶναι. ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέψ καὶ γέροντι. κ. τ. λ.

Ibidem 132 (Usener p. 64). Οὐ γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες οὐδ' ἀπόλαυσις παιδῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα φέρει πολυτελὲς τράπεζα, τὸν ἥδυν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ νήφων λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς καὶ τὰς δόξας ἐξελαύνων, ἐξ ὧν πλείστος τὰς ψυχὰς καταλαμβάνει θόρυβος. Τούτων δὲ πάντων ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν φρόνησις. διὸ καὶ φιλοσοφίας τιμιώτερον ὑπάρχει φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί κ. τ. λ.

Memorable est etiam fragmentum (116 apud Usenerum) epistulae ad Anaxarchum missae: ἐγὼ δ' ἐφ' ἡδονὰς συνεχεῖς παρακαλῶ, καὶ οὐκ ἐπ' ἀρετὰς κενὰς καὶ ματαίας καὶ ταραχώδεις, ἐχούσας τῶν καρπῶν τὰς ἐλπίδας.

Pervenimus ad Posidonii protrepticos. Posidonii praeceptor Panaetius primus relicta veterum Stoicorum sentiendi asperitate et loquendi acerbitate in scribendo popularem quandam elegantiam amplexus est, qua philosophiam ex eruditum umbraculis ad solem produxit. Amplificatis igitur paulo Stoicae rationis finibus adiit in disserendo ad Socratis et Platonis venustatem illamque suavitatem, qua Academici et Peripatetici florebant (Cic. de fin. IV, 28 de off. II, 10). Ac multo magis Posidonius qua erat multiplici variaque doctrina, conciliandis philosophorum placitis indulsit missisque Stoicorum paradoxis philosophiam ad vitam hominumque usum fructuosam reddere studuit.

Ex his, quae dixi, facile intellegitur Posidonium in ea philosophiae parte, quae est de moribus, non neglexisse τὸν παραινεντικὸν τόπον. Audivimus superiores Stoicos, velut Aristonem, eum locum qui monitiones contineat, sustulisse, Cleanthem imbecillam hanc partem iudicasse, nisi decreta philosophiae cum ea coniuncta essent: Posidonius vero longum ei spatium concessit. Seneca in epist. 95, 65 de hac re haec habet:

‘Posidonius non tantum praeceptionem — nihil enim nos hoc verbo uti prohibet — sed etiam suasionem et consolationem et exhortationem necessariam indicat’.

Quid significant notiones praeceptio, suasio, consolatio, exhortatio, breviter illustrandum est. Praeceptio est is „locus qui monitiones continet“ (Seneca epist. 89, 13) vel *ὁ παραινετικός*, quod Seneca ipse dicit in epist. 95, 1.

Distinguitur altera pars quae appellatur ‘suasio’, graece *ὁ ὑποθετικός*, id est (Seneca epist. 94, 1) ea pars philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta. Deinde Graecorum *παράμυθητικός* minus recte apud Senecam vertitur consolatio (Seneca epist. 39, 49. 94, 21. 95, 34. 65 et saepius). Quid enim Graecis philosophis sit *ὁ παράμυθητικός*, cognoscitur ex Eudori definitione apud Stobaeum in Ecl. II p. 44 Wachsm. ‘*ὁ παράμυθητικός ὁ περὶ τῶν ἀλλοτριούντων ἀπὸ τινων πράξεων*’. Itaque rectius Seneca in epist. 94, 39 τὸν παράμυθητικόν interpretatus est ‘consolationes dissuasionesque’.¹⁾ — Denique exhortatio est *ὁ προτρεπτικός λόγος*, quem ne Aristot quidem reicere ausus est, ut supra demonstravi (p. 276).

Posidonius igitur cum protreptico locum concederet in philosophiae parte morali, ipse *Προτρεπτικούς* scripsit teste Laertio Diogene (VII, 54, 91), quo loco eum in protrepticis virtutem doceri posse explicasse Diogenes narrat. Idem alio loco (VII, 66, 129) de his libris haec habet: *Δοκεῖ δ’ αὐτοῖς* (sc. τοῖς Στωικοῖς) *μήτε διὰ τὴν διαφωνίαν ἀφίστασθαι φιλοσοφίας, ἐπεὶ τῷ λόγῳ τούτῳ προλήψειν ὅλον τὸν βίον, ὥς καὶ Ποσειδωνίος φησιν ἐν τοῖς Προτρεπτικοῖς*. Habemus sententiam vere protrepticam! Minime enim haec ad solam Scepticorum *διαφωνίαν* (Laert. Diog. IX, 88. Sext. Emp. Hypot. I, 165), sed omnino ad philosophorum dissensiones pertinet, quibus ne quis deterreatur quominus ad philosophiam accedat, Posidonius monet.

Sed percommode accidit quod, cum Seneca in epistula 90. Posidonii protrepticum tractaverit, accuratius illorum librorum

1) de hac re disseruit Bernays. de Philonis Hypotheticis; *Abhandlungen* I p. 268 adnot.

naturam et argumentum cognoscere nobis licet. Nam etsi Seneca eo loco libri titulum e quo Posidonii sententias affert, non nominavit, ne minima quidem dubitatio est, quin de protreptico Senecam verba facere Bakius¹⁾ recte coniecerit.

Posidonius igitur in protreptico philosophiam laudavit artium inventricem, quae quibus vita cotidiana utitur hominibus comparavit. Quo enim modo vita hominum singulis aetatibus exulta fuerit, quae morum mutationes inter homines extiterint, breviter descripsit eo modo, ut quae philosophiae erga homines beneficia essent et quantam eis utilitatem attulisset, uno in conspectu omnes viderent.

Persequamur Posidonii sententias quantum ex Senecae epistula elici possunt.

Aurea aetate, ait, homines cum naturam incorrupti sequerentur, melioris arbitrio se commiserunt, penes sapientes igitur regnum fuit. (§ 5) „Hi continebant manus et infirmiores a validioribus tuebantur. suadebant dissuadebantque et utilia atque inutilia monstrabant. horum prudentia, ne quid deesset suis, providebat. fortitudo pericula arcebat. beneficentia augebat ornabatque subiectos. officium erat imperare, non regnum. nemo quantum posset, adversus eos experiebatur, per quos coeperat posse, nec erat cuiquam aut animus in iniuriam aut causa, cum bene imperanti bene pareretur nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam ut abirent e regno.“ Postquam deinde in vitia delapsi homines regnaque in tyrannidem conversa sunt, sapientes invenerunt leges. Itaque Solon in septem illius aevi sapientium numero habebatur et Lycurgus si eadem aetas tulisset, illi numero accessisset octavus. —

Hactenus Seneca Posidonio adsentitur. Sed longius progreditur Posidonius. Dicit enim philosophiam etiam instrumentorum ad cotidianum usum necessariorum fuisse opificem artiumque vilissimarum inventricem. Delectavit scilicet magnum virum multis litteris variisque eruditionibus ornatum, de hominum instrumentis, quibus in vita utuntur, paulo fusius dicere

1) Bakius, de Posidonio Rhodio p. 33.

quam necesse erat. Itaque accuratius exposuit philosophiam docuisse tecta moliri, sapientes excogitavisse ferramenta fabrilis, eosdem invenisse ferri metalla et aerea, corporum tegumenta fomentaque, artem texendi et arandi et coquendi, alias permultas res, quas enumerare longum est.

Pergit Seneca (§ 25): 'Omnia', inquit (sc. Posidonius), 'haec sapiens quidem invenit: sed minora, quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit'. Inferioris igitur sapientiae quasi fructus haec inventa Posidonius dixit. Adde quae in § 30 leguntur: Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit.

Iam credo apparere quid sibi voluerit Posidonius, cum has res in protreptico tractaret. Posidonius sapientiam et philosophiam idem esse dixerat ob eamque causam utramque eodem tempore apud homines coartam esse statuit. Nec vero Posidonius philosophiam procedente tempore paulatim adolevisse et magis magisque ab hominibus excultam esse negavit, immo ipsum hoc demonstrare conatus est, quod e §§ 25 et 30 recte efficitur.¹⁾ Scientia enim illa philosophica quam dii ipsi hominibus tribuerunt (Seneca, l. c. § 1), primum quidem artes excogitavit, deinde inventis instrumentis quibus homines uterentur ut vitam excolerent, ad difficiliora et altiora progressa est.

Iam conferas cum hac Posidonii argumentatione ea quae Aristoteles in protreptico exposuit testibus Iambl. comm. Pyth. III, 218, 27 et Proclo in Eucl. p. 29, 1 (supra p. 266 sq.): et inter hos protrepticos necessitudinem intercedere senties. Aristoteles enim in libro suo philosophandi quasi infimum gradum significaverat ingenii illam vim, quae res necessarias ex-

1) Corrigendus igitur est Hirzelius, *Unters.* III p. 347, 3, qui cum fragmenta illa Aristotelis protreptici non nosset, rem non perspexit. Ceterum ne Seneca quidem philosophiae initia et incrementa esse negavit: hoc tantum cognoscendi studium, quod hominibus insitum est, negat unquam instrumentorum ad usus necessarios fuisse opificem (cf. apud Senecam l. c. § 25).

cogitavit et invenit, ex qua paulatim ad veritatem contemplandam philosophia ascendit. Eundem autem sapientiae finem a Posidonio statutum esse, optime e Clementis Alexandrini verbis elucet hisce (in Strom. II, 416):

ἐπὶ πᾶσι τε ὁ Ποσειδώνιος (sc. τὸ τέλος εἶναι ἔφη) τὸ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὅλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν καὶ συγκατασκευάζοντα αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν, κατὰ μηδὲν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς.

In protreptico igitur maxime puto apparuisse τὸ ἀριστοτελίζον quod in Posidonii libris invenit Strabo (III p. 104). Atque haec sententia, quae sponte se offert, aliis argumentis confirmatur.

Posidonius in protreptico, sicuti res tulit, philosophiam summis laudibus extulit; dixit *προλήψειν ὅλον τὸν βίον*, si recedamus a philosophia: omne igitur ingenium ad philosophiae gloriam laudemque adhibuit. Ciceroni adrisisse has philosophiae laudes orationis quadam altitudine prolatas, facile credimus: easdem a Cicerone in suum usum conversas esse etiam demonstrabimus. Cicero enim in libris suis philosophicis et maxime in Tusculanis disputationibus nonnullis locis occasione oblata inseruit laudationes philosophiae, haud apte saepius illas in sententiarum ordinem inclusas, sed ab auctore ut videtur studio et amore adspersas. Qui loci omnes ita sunt comparati, ut Ciceronem eos e Posidonii protreptico petivisse pro certo affirmari possit. Velut quae legitur philosophiae laus in Tuscul. disp. I, 25, 61—64, plane ad eandem redit argumentationem, qua accuratius explanata et illustrata Posidonius usus est Seneca teste in epist. 90, 7 sqq. Sed longius progredi licet. Neque enim Cicero tantum et Posidonius consentiunt, sed tertius accedit Aristoteles (Procl. in Encl. p. 29, 1; Iambl. comm. Pythag. III, p. 218, 27. 218, 41). Locos igitur exstare dicimus, in quibus et Aristotelis et Posidonii protreptici cum Ciceronis philosophiae laudibus, quas libris suis sparsim inseruit, optime conveniunt.

Exempla proponam.

Cicero in Tusc. I, 61 sqq.	Posid. apud Senec. ep. 90, 7.	Aristoteles Procl. p. 29, 1.
Quid? illa vis, quae tandem est — — — Omnes magni; etiam superiores, qui fru- ges, qui vestitum, qui tecta, qui cul- tum vitae, qui prae- sidia contra feras invenerunt: a quibus mansuefacti et ex- culti, a necessariis artificiis ad elegan- tiora defluximus. Nam et auribus oblectatio magna parta est, inventa et temperata varietate et natura sonorum.	illa (philoso- phia) — — do- cuit tecta mo- liri...textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam etc. ib. 90, 25. 'om- nia' inquit (Po- sidon.) 'haec sa- piens quidem in- venit, sed minora quam ut ipse tractaret, sordi- dioribus mini- stris dedit'.	καὶ γὰρ ὅλως πεινσά- μενοι τῆς περὶ τὰ ἀναγκαῖα φροντίδος οἱ ἄνθρωποι περὶ τὴν ζήτησιν ἐτραπόνοτο τῶν μαθημάτων. Iambl. comm. Pyth. III p. 218, 27. μετὰ γὰρ τὴν φθορὰν καὶ τὸν κατακλυσμὸν τὰ περὶ τὴν τροφήν — — εὐπορώτεροι δὲ γενόμενοι τὰς πρὸς ἡδονὴν ἐξεργάσαντο τέχνας, ὅλον μουσι- κὴν καὶ τὰς τοιαύτας, πλεονάσαντες δὲ τῶν ἀναγκῶν οὕτως ἐπε- χείρησαν φιλοσοφεῖν.

Ex Posidonii protreptico haustum est Tusc. disp. libri
quinti prooemium (Tusc. disp. V, 2, 5).

O vitae philosophia dux! o virtutis indagatrix, expultrix- que vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita homi- num sine te esse potuis- set?	Cf. Laert. Diog. VII, 66, 129. δοκεῖ δ' αὐτοῖς μῆτε διὰ τὴν διαφωνίαν ἀφίστασθαι φιλο- σοφίας, ἐπεὶ τῷ λόγῳ τοῦτω προλείπειν ὅλον τὸν βίον, ὥς καὶ Ποσειδώνιος φησιν ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς.
--	---

(Tusc. disp. V, 2, 5).	Cf. ibid. I, 25, 62 (e protreptico.)	Seneca in ep. 90, 3 (Posidonium se-
Tu urbes peperisti: tu dissipatos ho-	— — aut qui dissipatos ho-	

mines in societatem vitae convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum et vocum communione iunxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti —

mines congregavit et ad societatem vitae convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit?

I, 26, 64. — haec (phil.) nos primum ad illorum (deorum) cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam magnitudinemque animi erudivit.

quens): Huius (philosophiae) opus unum est de divinis humanisque verum invenire. ab hac nunquam recedit religio, iustitia, pietas et omnis alius comitatus virtutum consertarum et inter se cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere et penes deos imperium esse, inter homines consortium.

Pergit:

Est autem unus dies, bene et ex praeceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus.

(V, 2, 6) At philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac de hominum est vita merita, laudetur, ut a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam

Posidon. apud Senec.
epist. 78, 28:

— ut Posidonius ait 'unus dies hominum eruditorum plus patet quam imperitis longissima aetas.

vitae parentem, et hoc parri-
cidio se inquinare audet? — —
Sed, ut opinor, hic error et haec
indoctorum animis offusa caligo
est, quod tam longe retro re-
spicere non possunt, nec eos,
a quibus vita hominum in-
structa primis sit, fuisse
philosophos arbitrantur.

Id ipsum Posidonius in pro-
treptico demonstrare conatus
est: philosophos fuisse, a
quibus vita hominum primis
instructa sit! Senecae epist. 90.

(Tuscul. disp. V, 3, 7).

Quam rem anti-
quissimam cum vi-
deamus, nomen ta-
men esse confitemur
recens. Nam sa-
pientiam quidem ip-
sam, quis negare po-
test, non modo re
esse antiquam, verum
etiam nomine? — —

Itaque et illos sep-
tem, qui a Graecis
σοφοί, sapientes a
nostris et habebantur
et nominabantur, et
multis ante se-
culis Lycurgum,
cuius temporibus Ho-
merus etiam fuisse
... traditur — — ac-
cepimus — — habitos
esse sapientes.

Posidonius.

Idem contendit
Posidonius, cf.
quae exposui p.
285 extr.

De septem sa-
pientibus Posido-
nius eodem modo
disserit apud Se-
necam epist. 90,
5—6. Cf. § 6:
Lycurgum si
eadem aetas
tulisset, sacro
illi numero ac-
cessisset octavus.

Aristoteles (apud
Iambl. in comm. Pyth.
III p. 218, 27).

νεάτατον οὖν ὁμο-
λογουμένως ἐστὶ τῶν
ἐπιτηδεύμάτων ἡ περὶ
τὴν ἀλήθειαν ἀκριβο-
λογία.

ibid. — — ἀλλ' ὁμως
ἐπιδίδωσι πλεῖον, διό-
τι τῇ φύσει ἐστὶ πρε-
σβύτατα.

Secundum Posidonii protrepticum a Cicerone scripta est
sapientiae laus quae legitur de legibus I, 22.

Cf. de legg. I, 23. nam cum animus... exaceruit illam ut oculorum sic ingenii aciem, ad bona dili- genda et reicienda contraria — quae virtus ex provi- dendo est appel- lata prudentia.	Posid. Senec. 90, 5. horum (sc. sa- pientium) pru- dentia, ne quid deesset suis, providebat.	Hortensii fr. 21. id enim est sa- pientis providere, ex quo sapientia est appellata pru- dentia.
---	--	---

Posidonii protreptico nititur Cicero in Tusc. disp. V, 24, 68, ubi gaudia commemorantur, quae percipit, qui omnes philosophiae partes, physicam dico, ethicam, dialecticam mente sua comprehendit iisque plene satisfacit.

Omnibus his locis non ad verbum Posidonii protrepticum Ciceronem exscripsisse apparet: alios enim fontes adiit Cicero cum Tusculanas disputationes ¹⁾, cum de legibus libros conficeret, sed occasione data, ut dixi, laudandae philosophiae studio incensus sententias Posidonii e protreptico petitas, quae in memoria haeserint, libris suis inseruit. Ac profecto locos illos, quos protreptico tribuimus, alio ex fonte a Cicerone additos esse, ex ea quoque re perspicitur, quod dissipati fere sunt et sententiarum ordo eis non continetur. Quod de philosophiae laude, quae est in Tusc. disp. I, 25, 61 sqq., Hirzelius (l. c. III, 346, 1) optime demonstravit. Eodem modo laus philosophiae in quinto Tusculanarum disp. libro prooemii loco est et ob hanc rem cum ea quae sequitur explicatione non arte cohaeret. Idem valet de reliquis locis. Probabile mihi videtur, plures locos ita comparatos ad Posidonii protrepticos

1) Minime igitur Corsseno (de Posidonio Rhodio, Bonn. 1878. Mus. Rhen. XXXVI, 506 sqq.) adsentior, qui Tusc. disp. libr. I totum ex Posidonii libro haustum esse dixit, cf. Hirzel, *Unters.* III, 349, 1. Neque magis Usenerum laudo qui (in Epic. p. LVII) Tusc. disp. caput quod legitur V, 24, 68—25, 82, e Posidonii protreptico petatum esse dicit. Haec et similia qui statuunt, quas res et quomodo veteres tractaverint in protrepticis, se ignorare confitentur.

referendos esse, velut in Tusc. disp. I, 27, 66, postquam Cicero animi naturam aeternam et divinam esse demonstravit, sequitur in §§ 68—70 haec expositio:

Ut, cum videmus speciem primum candoremque caeli, deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus, tum vicissitudines dierum ac noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem et ducem solem; lunamque accretione et deminutione luminis quasi fastorum notis signantem dies; tum in eodem orbe, in duodecim partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus; nocturnamque caeli formam undique sideribus ornatam: tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco — —, ceteras partes incultas — tum multitudinem pecudum — —, hominemque ipsum quasi contemplatorem caeli ac deorum, ipsorumque cultorem; atque hominis utilitati agros omnes et maria parentia — (70) haec igitur et alia innumerabilia cum cernimus — et q. seq.

In his non solum Stoicorum doctrina cognoscitur, sed etiam argumentum quod ad Posidonii protrepticum optime quadravit. Postea autem additum esse hunc locum a Cicerone, optime inde perspicitur, quod eo interposito oratio ita non progressa est, ut Cicero simillimis verbis § 67 („ubi igitur aut qualis est ista mens?“) et § 70 („in quo igitur loco est?“) quae antea exposuit, finiverit. Per digressionem igitur interponi quae in §§ 68—70 leguntur, manifestum est. —

In Tusculanis disputationibus aliisque libris philosophicis Ciceronem Posidonii protreptico usum esse cognovimus: per se igitur probabile est eundem in Hortensio, cum ipse protrepticum scriberet, magistri exemplum multo accuratius ad imitandum sibi proposuisse. Non dubito quin hoc demonstrari posset, si dialogum haberemus; sed etiam fragmenta Hortensii haec docent.¹⁾ Argumentandi autem ratio postulat antequam

1) Iam supra (p. 290) Hortensii fr. 21 cum Posidonii verbis apud Senec. ep. 90, 5 et apud Ciceronem de legg. I, 23 comparavimus. Ciceronem a

in hanc rem inquiramus, ut nonnulla praemittantur de Hortensio, Ciceronis protreptico.

Quo tempore et consilio Hortensius dialogus ¹⁾ a Cicerone sit compositus, ex ipsius cognoscitur verbis de div. II, 1, 1 ubi libros a se scriptos temporum ordine servato enumerat. Elucet enim Hortensium a Cicerone cum libros de omnibus philosophiae disciplinis editurus esset, praemissum esse quo, cur ad hoc scribendi genus se contulisset, exponeret repulsisque philosophiae adversariis omnibus philosophandum esse persuaderet (cf. de fin. I, 1, 2. Tusc. II, 2, 4. III, 3, 6. de off. II, 2, 6). Ex libelli igitur argumento sequebatur, ut Cicero philosophiam quam maxime laudaret atque eius studium ad vitam utilissimum maximeque idoneum esse demonstraret. Quam rem orator illustrissimus recenti tum philosophiae studio incensus pro ingenii fervore ac dicendi suavitate tam feliciter persecutus est, ut Hortensius dialogus non solum simul atque editus est hominibus probaretur, sed etiam postea a rhetoribus et philosophis multum tractaretur, inprimis vero ecclesiae praeceptores non mediocriter delectaret.

Atque in rhetorum scholis Hortensium tractatum fuisse, Augustinus testatur de beata vita 4 (Migne, Patrolog. lat. 32 p. 961): 'Ego postquam in schola rhetoris librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, accepi, tanto amore philosophiae succensus sum, ut statim ad eam me transferre meditarer'. Idem Confess. III, 7 p. 685 dicit imbecilla tunc aetate se didicisse libros eloquentiae pergitque: 'et usitato iam discendi ordine perveneram in librum quendam Ciceronis cuius linguam fere omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem ad philosophiam continet et vocatur Hortensius'. Sed adiciebat Ciceronis dialogus multo etiam magis severiores homines sapientiaeque studiosos.

Posidonio pendere Hirzelius, *Unters.* III, 347, 2 optime animadvertit, frustra negavit Diels p. 487, 17. 'Prudentia providet' legitur apud August. de civ. Dei II, 20.

1) Hortensii fragmenta coll. Orelli, Cic. opera IV p. 980. Baiter et Kayser Cic. opera XI p. 57. C. F. W. Mueller, Ciceronis scripta Partis IV vol. III p. 312. Ego Baiteri collectionem secutus sum.

Seimus Lactantium Augustinum Boethium in libris suis Hortensium saepius laudavisse et Ciceronis verba in usum suum convertisse. Augustinus quidem lecto Hortensio quanto-pere ad sapientiae studium commotus sit, nemo est qui nesciat et ipse multus est in laudanda libri virtute. Quo magis, cum in tot hominum manibus versatus esset Hortensius, mirandum est quod sequentia saecula hunc librum non tulerunt. Sive homines perversa religione perducti tempore errorum pleno eum perdiderunt¹⁾, quod nollent tolerare tantam sentiendi pietatem ac severitatem in homine verae religionis ignaro, sive infelix nescio quae fortuna Hortensium nobis invidit: nunc certe non nisi fragmenta exstant, quae Lactantio et Augustino praecipue debemus. Itaque, quamvis Ciceronis Hortensium desideremus, hoc incundissimum est quod fragmentis examinatis atque dispositis non solum de dialogi argumento, sed etiam de fontibus quibus in eo conscribendo Cicero usus sit, indicare possumus. Quod nobis iam faciendum est ita quidem, ut maxime protreptici naturam perspiciamus, omittamus ea quae vel aliunde nota vel minoris videantur esse momenti.²⁾

Atque duae partes Hortensii insignes sunt, altera Hortensii contra philosophiam disputatio, altera exhortatio Ciceronis ad philosophiam. Ciceronis autem exhortatio secundum Philonis de protrepticis praecepta, de quibus infra dicam, bipartita fuit: primum enim Hortensii argumenta refutabantur (*λόγος ἀπελεγκτικός*), deinde philosophia laudabatur ad eiusque studium invitabatur (*λ. ἐνδεικτικός*). His igitur partibus Hortensii argumentum nititur, reliqua ad dialogi artem pertinent. Res acta fingitur in vita Luculli (fr. 3. 4. coll. Baier et Kayser), qui et ipse et Catulus loquentes inducuntur secundasque partes sustinent, cum primarum actores sint Cicero et Hortensius. Villam signis tabulisque pietis pulchre ornatam cum admira-

1) C. W. T. Mus. Rhen. n. s. a. 1842 p. 127.

2) de Hortensii fragmentis ordinandis disputavit Fr. Schneider in Progr. Tremesnensi a. 1841 et in Jahnii Annal. phil. XI (1845) p. 537. Multo graviora sunt quae de Hortensio exposuit Krische in comment. de Cic. Acad., Stud. Gotting. a. 1845 p. 151.

rentur, factum est ut in fingendi artis (fr. 6) omniumque artium ac litterarum laudem sermo incidisset. Laudabat autem pro sua quisque parte quod studium amplexus erat: Lucullus historiam (fr. 11), cui adsensus Hortensius artis rhetoricae laudator (fr. 47. 35), historiarum studium commendavit ut fontem, ex quo gravissima exempla ad dicendi exercitationem depromi possent (fr. 12—14). Contra Cicero omnium litterarum finem contendit esse philosophiam, ad quam comparandam historiae et eloquentiae studium easque scientias quasi subsidia esse. Posidonium, ut videtur, secutus dicebat scientias illas inferioris doctrinae quasi fructus, quibus ad veram (id est contemplativam) adipiscendam sapientiam animus instrueretur. Haec verbis expressit similitudine quadam usus in fr. 9. 10. Hinc orta est disputatio, in qua Catulus cum Cicerone ex parte philosophiae stetit (fr. 47). Hortensio dialecticae irrisori (17. 45. 94) a philosophiae defensoribus respondetur ipsum in partiundis rebus ac definiendis esse subtilissimum (fr. 46).¹⁾

Recedentibus deinde magis a colloquio Lucullo et Catulo, Hortensius perpetua oratione contra philosophiam disseruit et Cicero loquenti aures praebeuit (fr. 15). Qua ratione contra philosophiam Hortensius pugnaverit, e Lactantii loco efficitur, qui *Inst. div.* 3, 16 (fr. 20) haec habet: 'praeterea illud quoque argumentum contra philosophiam valet plurimum, quo idem est usus Hortensius: ex eo posse intellegi, philosophiam non esse sapientiam, quod principium et origo eius appareat. Quando, inquit, philosophi esse coeperunt? Thales, ut opinor, primus. Recens haec quidem aetas. Ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste investigandae veritatis?'

Cicero igitur eadem argumentatione usus est quam Posidonium adhibuisse cum Senecae *epist.* 90 docet tum comprobatur Ciceronis loco in *Tusc.* V, 3, 7, quem ex Posidonii *protreptico* haustum esse supra

1) Diels (p. 488) hoc loco Hortensium et Catulum altercatos esse suspicatur. Catulo enim tribuit fr. 46, Hortensio fr. 94. 95. Num recte haec disposita sint, diiudicari nequit. Fragmentum 95 certe non Hortensio, sed Ciceroni tribuendum esse, infra docebo.

(p. 289) diximus. Iam vero Aristoteles quoque in protreptico sapiendi quidem et cognoscendi desiderium inter homines ab initio exstitisse exposuit, recens autem esse quod in rerum contemplatione acquiescat studium (supra p. 266. 289): atque hic quisquam negabit inter Aristotelis et Posidonii et Ciceronis protrepticos intercedere certam necessitudinem? Plane mirandum est, quantum in hoc quoque litterarum genere veteres ad imitandi studium se contulerint: velut hic locus, quo de sapientiae vel philosophiae aetate ac nomine agitur, non solum apud Aristotelem, Posidonium, Ciceronem invenitur, sed quantum redit in Senecae exhortationibus, quod mox videbimus.

Nunc redimus ad Hortensii contra philosophiam orationem, quae quo modo processerit e fragmentis exilibus haud cognosces. Sed vestigia eius inveniri puto apud Lactantium eodem loco, quem supra laudavi. Velut hos locos conferas

Lact. Inst. div. III, 61, 1:

Sapientia autem nisi in aliquo actu fuerit, quo vim suam exerceat, inanis et falsa est.

Aristot. in protr. (Iambl. p. 216 Vill.)

ὥστε προσήκει καὶ τὴν φιλοσοφίαν εἶπερ ἐστὶν ἀφελίμος ἥτοι πρᾶξιν εἶναι τῶν ἀγαθῶν κτέ.

Cum Aristotelis fragmento conveniunt etiam quae secuntur apud Lactantium, qui postquam fragmentum e Ciceronis de re publica libris attulit, hoc modo pergit: 'Bonos enim facere oportet potius quam inclusos in angulis faciendo praecipere, quae ne ipsi quidem faciunt, qui locuntur: et quoniam se a veris actibus removerunt, apparet eos exercendae linguae causa, vel advocandi gratia artem ipsam philosophiae reperisse: qui autem docent tantum nec faciunt, ipsi praeceptis suis detrahunt pondus. Quis enim obtemperet, cum ipsi praeceptores doceant non obtemperare? Bonum est autem recta et honesta praecipere: sed nisi et facias, mendacium est; et incongruens atque ineptum est, non in pectore sed in labris habere bonitatem. Non ergo utilitatem ex philosophia, sed

oblectationem petunt'. Testatur hoc Lactantius Ciceronis quodam loco qui ex Hortensii oratione contra philosophiam habita petitus est (fr. 32).

Deinde breviter dicit quid de philosophia sentiat: 'Sed profecto, quoniam nihil ad vitam boni afferebant (philosophi) nec ipsi decretis suis obtemperabant nec quisquam per tot saecula inventus est, qui eorum legibus viveret: abicienda est igitur omnis philosophia'. Plane ad eundem orationis finem pervenit Hortensius (fr. 19). Hoc loco Cicero Aristotelis illa mirabili conclusione usus (fr. 19, cf. supra p. 238) adversarii verba 'philosophandum non esse' arripuit ex eisque Hortensium quamvis nolit tamen philosophari effecit. Hortensius, etsi fortiter Ciceroni subtiliter disserenti resistere audet (fr. 54), mox datis singulis (fr. 49—51) omnia dare coactus est.

Sequebatur hanc partem dialogicam, qua obtrectator philosophiae refutatus est, Ciceronis ad philosophiam exhortatio, cuius initium fecit a sententia 'beati certe omnes esse volumus' (fr. 26). Ab eadem Platonem in protreptico profectum esse supra (p. 233) vidimus nec minus Aristotelem eo modo exorsum esse probabile est (cf. *Metaph.* I, 1. *Eth. Nic.* I, 1. *Anal. post.* I, 1). Etiam Augustinus, qui in primo libro contra Academicos scripto Romanianum ad philosophiam cohortatur, disputationis suae exordium sumit ab his verbis 'beati certe esse volumus' (contra Acad. I, 5 cf. etiam de civ. Dei XIX, 1).

Sed plura ex hoc loco ad perspiciendam Ciceronis argumentationem elici possunt. Augustinus enim, qui libros contra Academicos primo suae conversionis tempore conscripsit (de trin. XV, 12), cum animus eius lecto nuper Hortensio permotus esset, facere non potuit quin in primo libro ad protreptici exemplum scripto Hortensium sequeretur. Quod et ipse confitetur (contra Acad. I, 4 = p. 908) et res quae tractatur docet. Recte enim Krischius ¹⁾ Hortensii fragmentum esse cognovit,

1) Stud. Gotting. a. 1845 p. 152, 1. Ex hoc fragmento cognoscitur Ciceronem etiam in Hortensio cum sapientis imaginem fingeret, summum Academiae dogma professum esse. Cum Krischio (p. 154 adn.) igitur Ciceronis, non Hortensii (Diels p. 498) verba esse dico, quae Augustinus

quod legitur *ibid.* I, 7 (p. 909): 'Placuit Ciceroni nostro beatum esse qui veritatem investigat, etiamsi ad eius inventionem non valeat pervenire — — quis ignorat eum affirmasse vehementer, nihil ab homine percipi posse nihilque remanere sapienti nisi diligentissimam inquisitionem veritatis, propterea quia, si incertis rebus esset assensus, etiam si fortasse verae forent, liberari ab errore non posset? quae maxima est culpa sapientis' fr. 96). Pergit: 'Quam ob rem, si et sapientem necessario beatum esse credendum est et veritatis sola inquisitio perfectum sapientiae munus est: quid dubitamus existimare beatam vitam etiam per se ipsa investigatione veritatis posse contingere?' (Cf. *Aug. Confess.* VIII, 17).

Cicero igitur ad eam orationis suae summam pervenit, ad quam omnes redeunt protreptici (*supra* p. 243): philosophandum est, si volumus esse beati. Hortensio autem neganti philosophiam esse sapientiam respondit, philosophiam sapientiae amorem esse ac studium, et beate vivere non eum, qui veritatem invenisset, cum inveniri omnino non posset (fr. 92. 95), sed qui eam diligenter quaereret.¹⁾ Aristotelis igitur argumentis usus, quanta gaudia e sola veritatis inquisitione sapiens percipiat, depinxit eorumque felicitatem praedicavit, qui semper secundum divinam animi partem vixerint (cf. *Hortensii* fr. 40. 90

habet c. *Acad.* III 14, 31: 'clamat Cicero (*Acad.* II, 66) se ipsum magnum esse opinatorem, sed de sapiente se quaerere. Certe in Hortensio legistis: si igitur nec certi est quicquam nec opinari sapientis est, nihil unquam sapiens adprobabit'.

1) Ad hanc Ciceronis argumentationem pertinent fortasse nonnulla quae Licentius Academicus apud Augustinum in primo contra *Acad.* libro exponit. Cf. I, 3, 9: Veritatem illam solum Deum nosse arbitror, aut forte hominis animam, cum hoc corpus, hoc est tenebrosus carcerem dereliquerit. Hominis autem finis est, perfecte quaerere veritatem — — hoc est enim pervenire ad finem, ultra quem non potest progredi. Quisquis ergo minus instanter quam oportet veritatem quaerit, is ad finem hominis non pervenit; quisquis autem tantum quantum homo potest ac debet, dat operam inveniendae veritati, is etiamsi eam non inveniat, beatus est; totum enim facit, quod ut faciat, ita natus est. Cf. I, 4, 11. 4, 14. 4. 23. 4, 25.

cum Iambl. protr. p. 148 = fr. 58 Rose, ibid. p. 136 = fr. 61 Rose).

Alio loco (Confess. III, 8) Augustinus de Hortensio haec dicit: 'hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam, quaecunque esset, sapientiam ut diligerem et quaererem et assequerem et tenerem atque amplexarer, excitabar sermone illo et accendebar et ardebam'. Haec confirmantur Ciceronis locis quibus dicit se in Hortensio de universa philosophia quantopere expetenda esset disseruisse (Tusc. III, 6. II, 4). Monuit igitur, Aristotelis et Posidonii exemplo usus, ne quis philosophorum singulorum inter se dissensionibus a philosophiae studio deterreretur. Philosophorum enim dixit rationem tantum distare 'quantum inter se homines studiis, moribus, omni vitae ratione differant' (fr. 27). Hoc explanavit exemplis, velut Aristonis prae fracti, ferrei doctrina describenda (fr. 28 cf. fr. 82. 83).¹⁾ Ex quibus omnibus discrepantiis philosophia integra evadet: 'habet enim ipsa certam et definitam viam' (fr. 61).

Sed ampliora ex Hortensii fragmentis efficiuntur. Ciceronem enim puto in oratione sua simili modo atque in Tusc. V, 24, 69 (ubi Posidonium sequitur, supra p. 290) exposuisse, quo modo philosophiae tres partes natae sint et quae gaudia ex eis tractandis sapiens percipiat. Atque primum quidem multus erat in caeli descriptione, quam rem, nisi fallor, fusius persecutus est Posidonius (Tusc. I, 28, 68). Fragmenta huc refero 25. 43. 44. Usenerus quidem haec ad eam, quam sibi finxit, de gloria explicationem refert coniunctisque fragmentis 25 et 44 Ciceronem dicit 'magni' qui vocatur 'anni' tempora reputasse ab Romuli interitu, qui obscurato sole factus est. Useneri coniecturam stare non posse supra (p. 252) exposui, neque quae de fr. 25 et 44 excogitavit probabilia videntur. Ciceronem enim hoc loco non de gloria disputasse, sed siderum admirabilem ordinem ac motus spectasse, verba docent quibus fr. 44

1) fr. 28. 34 Diels (487, 17) ad Hortensii orationem refert. Sed Ciceronem hoc loco eodem modo atque Aristotelem (fr. 53 Rose) philosophorum disciplinas perlustrasse manifestum est.

ab Augustino (de civ. Dei III, 15, 1) inducitur: 'in Hortensio dialogo (Cicero), cum de solis canonicis defectionibus loqueretur, ut easdem inquit tenebras efficiat (sol), quas effecit in interitu Romuli, qui in obscuracione solis est factus'. Fortasse Cicero caeli siderumque peritos laudavit quod primi hominibus perturbatis inanem religionem timoremque deiecis-
sent, cf. locum in primo de rep. libro 16, 25 (ubi etiam de obscuracione solis in Romuli interitu facta Cicero loquitur).

Itaque ego sic Ciceronem in Hortensio disputasse suspicor. Primum homo, cum sidera spectaverit innumerabilia caelo inhaerentia eorumque ordinem totiusque mundi motus conversionesque perspexerit, ad initiorum pervenit et naturae indagacionem. Haec autem tractanti animo exstitit illa ab Apolline Pythio praecepta cognitio, qua excitatus est ut semet ipsum nosceret quantaque instrumenta ad obtinendam adipiscendamque sapientiam habeat tentaret: hinc virtutis disciplinae exstiterunt (Tusc. V, 25, 70 de legg. I, 22, 58 fr. Hort. 58. 59). Sequebatur tertia disserendi ratio verique et falsi indicandi scientia, qua res definiuntur, genera distinguuntur, omnes sapientiae partes fundantur (fr. 45. 46). His igitur scientiis, si sapiens exaceruit ingenii aciem seque ipsum ac mundum perspexerit, non 'unius circumdatum moenibus loci, sed civem totius mundi quasi unius urbis' (de legg. I, 23, 61) se esse censebit. Quae vero est illa, quam homines venditant gloria? Licet puncto quodam circumsaepti sint homines, si terram conferas cum ingenti mundi spatio: 'ne in continentibus quidem terris vestrum nomen dilatari potest' (fr. 80). Deplorans deinde vitae humanae vanitatem (fr. 88—93) orationem multis Aristotelis et Platonis (e Phaedone petitis) distinxit sententiis. Hoc loco de corporis voluptatibus (fr. 66. 73. 74) ac de divitiarum usu (fr. 65. 68. 69) multum disputasse videtur.¹⁾

Denique Cicero, cum nihil certi ab hominibus percipi posset 'quod. omnis noster intellectus multis obstruitur diffi-

1) huc pertinet Augustini locus Soliloqu. I, 17 — p. 878, quem Diels p. 479 Hortensio recte tribuit. Addenda sunt ea quae in Augustini proptetico leguntur contra Acad. I, 1—2 p. 906/7.

cultatibus' (fr. 92. cf. Aristot. apud Iambl. p. 172 ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ τὸ παρὰ φύσιν ἴσως εἶναι τὸ γένος ἡμῶν, χαλεπὸν τὸ μανθάνειν καὶ σκοπεῖν ἐστὶν κτλ. supra p. 255), probata maxime Academicorum philosophandi ratione, diligentissimam veritatis inquisitionem commendavit in eaque investiganda operam et curam nostram ut ponamus, vehementer adhortatus est (fr. 95. 96).

Has igitur res Cicero in Hortensio tractavit. Iam credo apparet eum in libro conscribendo non uno ex fonte hausisse, sed duos adiisse eosque fontes consimiles fuisse. Fieri igitur potest, si Aristotelis librum Cicero in manibus non habuit, ut Aristotelis loci qui in Hortensio leguntur, ex Posidonio petiti sint. Quod ego tamen contendere nolim. Cicero enim Aristotelis protreptico facile usus est; tales enim Aristotelis libros cum facilius intellexeret, diligentius lectitavit inque suum usum convertit. Ceterum Cicero in hoc libello etiam nonnulla ex ipsius ingenio addidisse putandus est. Praestandae enim orationis, ad philosophiam quae hortetur idoneae, laudandaeque sapientiae a natura habuit adiumenta sane optima.

Nimis curiosi viri docti fuerunt in investigando fonte ex quo uno pendere dicerent Ciceronem in Hortensio. Cogitavisse eos de Aristotele, de Posidonio, et quid censendum sit de hac re, exposui. Sed tertius existit auctor, quem exscripsisse Ciceronem in Hortensio contendit C. Fr. Hermannus ¹⁾: Philonem dico Larissaeum, Clitomachi auditorem et in regenda Academia successorem, qui bello Mithridatico Romae et Ciceronis et aliorum nobilium praeceptor fuit (Cic. Tusc. disp. II, 3, 9). — Non est cur hodie de Hermanni coniectura disceptem: nemo opinor eam probabit, quae argumentis non ita confirmata est, ut sitne protrepticus a Philone scriptus sciamus. Unum vero recte iam a Krischio ²⁾ demonstratum est: Ciceronem Hortensium libris suis praemisisse quasi λόγον προτρεπτικόν secundum distributionem quandam philosophiae partium a Philone

1) K. Fr. Hermann 'de Philone Larissaeo' Gott. 1851 (p. 6). disp. II, ibid. 1855 (p. 7).

2) Krischius in diss. de Cic. Acad., Stud. Gott. 1845 p. 126—200.

factam, quam e Didymo affert Stobaeus in Anthol. II p. 39 Wachsm. Ex qua cum disci possit, quem locum intra philosophiae partes tenuerit ὁ προτρεπτικὸς λόγος, res postulat ut exhibeamus Stobaei locum.

Philo similitudinem quandam persequitur. Comparatur enim philosophus et medicus: ille animum hic corpus curat. Uterque negotium suum sex exsequitur partibus: (p. 40, 1) *Καθάπερ οὖν ἔργον ἱατροῦ πρῶτον μὲν πείσαι τὸν κάμνοντα παραδέξασθαι τὴν θεραπείαν, δεύτερον δὲ τοὺς τῶν ἀντισυμβουλευόντων λόγους ὑφελῆσθαι, οὕτως καὶ τοῦ φιλοσόφου. Κεῖται τοίνυν ἑκάτερον τούτων ἐν τῷ προσαγορευομένῳ προτρεπτικῷ λόγῳ [ἔστι γὰρ ὁ προτρεπτικὸς ὁ παρορμῶν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν]. Τούτου δ' ὃ μὲν ἐνδείκνυται τὸ μεγαλωφελὲς αὐτῆς, ὃ δὲ τοὺς ἀνασκευάζοντας ἢ κατηγοροῦντας ἢ πῶς ἄλλως κακοηθίζομένους (εἰς) τὴν φιλοσοφίαν ἀπελέγχει.*

Sequitur ὁ θεραπευτικὸς λόγος. Namque ut expulsis eis quae morbum efficiunt, medicus ad sanandum adgreditur et medicamenta adhibet, ita philosophus agit (p. 40, 16): *μετὰ γὰρ τὰ προτρεπτικὰ πειρᾶται τὰ θεραπευτικὰ προσάγειν, ἔφ' ὃ καὶ τοῖς παρορμητικοῖς κέχρηται διμερῶς· τὸ μὲν γὰρ ἐπεξαιρετικὸν τῶν ψευδῶς γεγεννημένων δοξῶν, δι' ἃς τὰ κριτήρια νοσοποιοῖται τῆς ψυχῆς, προσάγει λόγον, τὸ δὲ τῶν ὑγιῶς ἔχουσῶν ἐνθετικόν.*

Continetur hac in parte ὁ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακιῶν τόπος. Reliquae partes sunt ὁ λόγος περὶ τέλους, περὶ βίων, τὸ πολιτικὸν μέρος, denique ὁ ὑποθετικὸς λόγος; nam hic quoque huc referendus est, ut ait Philo (p. 41, 18):

ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν μέσῳ διακειμένων ἀνθρώπων πρόνοιαν ποιητέον, οὓς τινες ἐκ τῶν παραινετικῶν λόγων ὠφελεῖσθαι συμβαίνει, μὴ δυναμένους προσενκαιρεῖν τοῖς διεξοδικοῖς πλάτεσιν ἢ διὰ χρόνου στενοχωρίας ἢ διὰ τινος ἀναγκῆς ἀσχολίας, ἐπείσενεκτέον τὸν ὑποθετικὸν λόγον, δι' οὗ τὰς πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ἐκάστου χρήσεως ὑποθήκας ἐν ἐπιτομαῖς ἔξουσιν.

Etsi Philo in philosophandi ratione ad veterem Academicam revertit, in hac diaeresi Stoicorum quoque morem imitatus est. Similem igitur locum protreptico etiam Stoicos concessisse probabile est. —

Sed Philonis protreptici definitio quam apud Stobaeum legimus, non vacat offensione. Suspicionem enim movent verba (p. 40, 6 et 7) *ἔστι γὰρ ὁ προτρεπτικός ὁ παρορμῶν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν*. Haec si recte se habent, sequitur ut in v. 7 verbum *αὐτῆς* ad *ἀρετὴν* pertineat, quod ferri nequit. Neque enim virtutis utilitatem *ὁ προτρεπτικός* ostendit, sed philosophiae, atque haec protreptici vis et natura est, ut virtutem philosophando comparari doceat. Itaque Wachsmuthius olim pro *ἀρετὴν* coniecerat *μελέτην*: sed multo probabilius mihi videtur, quod nunc vir doctissimus iudicat, verba *ἔστι γὰρ* — *ἀρετὴν* spuria esse et a sciole quodam addita. Superfluum esse hoc additamentum, quoniam accurata protreptici definitio statim sequitur, nemo non videt. Ad verbum autem *αὐτῆς* (p. 40, 7) facile suppletur *τῆς φιλοσοφίας*, cum et antecedit *τοῦ φιλοσόφου* et in eadem sententia legatur *τὴν φιλοσοφίαν*.

Iam omnia optimè liquent: Philo alique philosophi in philosophiae disciplina initium fecerunt a protreptico, quo ei qui adhuc alieni sunt a philosophia, ut ad eam accedant, incitantur. Atque duae sunt partes protreptici, prima est *ἐνδεικτική* altera *ἀπελεγματική*, illa demonstratur quot sint philosophiae commoda, hac philosophiae adversarii et vituperatores refelluntur. Habemus protrepticorum quasi extrema lineamenta formamque peculiarem et iam credo elucet, cur nonnulla, quae a viris doctis de protrepticorum indole et natura prava sentientibus eius modi libris tributa sunt, reiecerim (vide quae p. 290 adnotavi). Sponte enim apparet in libris hunc in modum comparatis omissas esse philosophorum umbratiles disceptationes doctasque controversias: de universa philosophia quantopere et expetenda esset et colenda, scriptores in protrepticis dixerunt (cf. Cic. Tusc. III, 6). Itaque Posidonius Ari-

stotelem imitatus hortabatur μήτε διὰ τὴν διαφωνίαν ἀφίστασθαι φιλοσοφίας (Laert. Diog. VII, 129) et Cicero in Hortensio idem fecit, ut demonstravi (p. 298). Insignis autem in protrepticis fuit philosophiae adversariorum refutatio. Vidimus et Aristotelem et Ciceronem philosophiae contemplativae contemptores refutasse neque dubito quin Posidonius quoque orationem contra vituperatores habuerit, quod efficere mihi videor e Ciceronis (in Tusc. disp. V, 2, 6) loco, qui ex Posidonii protreptico petitus est.

Quid multa? Quae Philo de protreptici natura atque indole exposuit, eis libris, quos novimus, omni ex parte confirmantur. Exhortatio igitur eum efficit animi habitum, quo homo postquam philosophandum esse sibi persuasit, ad philosophiae studium se accingit (cf. Iambl. protr. p. 10). Hac subornatus ad philosophiam homo accedere eiusque disciplinis initiari potest.

Transeo ad alteram philosophiae distributionem Philonis consimilem, quae ex eodem Didymo excerpta apud Stobaeum II, 48, p. 42 proponitur. Huius auctor est Eudorus, Aristonis Cei aequalis, quibus suppar Strabo (XVII, 1, 5 p. 790) narrat utrumque philosophum librum de Nilo tam similem scripsisse, ut uter alterum compilasset nesciretur. Eudorus igitur, qui Academici quidem nomen prae se tulit, 'reapse autem eclecticici philosophi exemplar est' (Diels Doxogr. p. 81), scripsit διαίρεσιν τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν λόγου philosophorum istius aetatis more, qui nimii fuerunt in dividendo (Diels l. c. p. 71). Eudorus moralis philosophiae partes dicit tres — τὸ θεωρητικόν, ὁρμητικόν, πρακτικόν μέρος — quas Seneca ex Eudoro vel cum Eudoro ex eodem fonte attulit in epist. 89, 14.¹⁾ Hae partes Stoicorum spinosa ratione deinceps singulas in particulas discernuntur, inter quas bis occurrit ὁ προτρεπτικός. Primum enim adscribitur contemplativae philosophiae parti, quae continet τὸ περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν μέρος. Haec enim virtutum descriptio duplex est, aut singularis, in qua

1) Bernays, *Abh.* I p. 267 adn.

singulae virtutes explicantur et definiuntur, aut generalis, quae est τὸ προτρεπτικὸν (μέρος)· τοῦτο γὰρ εἰς τὸ μόνως (τούτου γάρ ἐστι μόνως coni. Usener) ἐνδείξασθαι τὴν ἀρετὴν καὶ κακίαν (l. l. p. 43, 13).

Alii vero τὸν προτρεπτικὸν τρόπον ad moralis philosophiae partem tertiam quae est de actionibus traxerunt. Haec enim sic divisa fuit:

A. ὁ περὶ τῶν οἰκειούντων πρὸς τινὰς πράξεις.

a. ὁ ὑποθετικός (44, 14).

b. ὁ προτρεπτικός (ἐνιοὶ γὰρ καὶ τοῦτον ὑπὸ τόνδε τάπτουσιν 44, 15).

B. ὁ περὶ τῶν ἀλλοτριούντων ἀπὸ τινῶν πράξεων sive περὶ τῶν ἀποτρεπόντων (44, 15), id est

ὁ παραμυθητικός sive παθολογικός (44, 16).

Qui igitur locus in morali philosophiae parte protreptico tribuendus esset, inter philosophos in controversia versabatur. Atque qui εἰς τὸ μόνως ἐνδείξασθαι τὴν ἀρετὴν καὶ κακίαν protreptico usi sunt, Peripatetici fuerunt (quorum exemplo Diels Dox. p. 81, 5 hanc diaeresin omnino scriptam esse suspicatur). Convenire hanc protreptici definitionem cum Philonea manifestum est. Ei autem philosophi qui protrepticum cum hypothetico artius composuerunt, si quid video, inter Stoicos quaerendi sunt. Certe non eandem auctoritatem protrepticus habet secundam hanc alteram distributionem, sed appendicis loco positus videtur sicut αἱ προτροπαὶ τε καὶ ἀποτροπαὶ in Stoicorum moralis philosophiae definitione, quae, perturbatione quidem non vacua, exstat apud Laert. Diog. VII, 84. Consentit haec Stoicorum Ethicae divisio cum hac altera Eudori etiam ea in re, quod τὰς προτροπὰς cum ea parte, quae est de actionibus, arte coniunctas esse videmus.

Ceterum de hac Eudori dispositione et simili illa apud Senecam in epist. 89, 14 obvia recte mihi disseruisse videtur Madvigius, cum haec dixit (de Fin. p. 829): 'hac igitur divisione parum subtili Stoicos quoque quosdam usos esse,

Senecae credimus; num tamen quisquam, cum scribendo universam disciplinam explicaret, eo ordine uti potuerit, non iniuria ambigi potest; receptum eum et communem fuisse, et res ipsa credere vetat et Cicero atque Diogenes (VII, 84) et Ioannes¹.

Pergimus ad alios protrepticorum auctores. Hortationes ad philosophiam scripsit Endori illustrissimus aequalis, Augustus imperator, teste Suetonio 85. Qui cum omnino vitam suam ac studia ad illius aetatis mores adaptare vellet, in hac quoque litterarum specie aliquid praestare conatus est. Impletus est philosophiae eruditione per Arium Didymum, cuius ipsa quam supra memoravimus epitome, in Augusti usum fortasse scripta fuit (Diels Dox. p. 83). Ac profecisse videtur Divus in his studiis, si credimus Agrippae in libello ad Caium misso, quem recitat Philo (10). Nihil autem de hortationum indole compertum habemus. Ciceronem imitatum esse Augustum in hortationibus coniecit Diels (l. c.).

Succedit Seneca¹⁾ Stoicus exhortationum auctor, cuius operis nunc perditum pauca exstant frustula in Lactantii Institutionibus Divinis. Haec fragmenta si legis, exaudibis Senecam severum vitiorum sectatorem morumque censorem, qui monendi atque obiurgandi munere fungitur specie quadam ac gravitate, qua hodie paenitentiae praecones utuntur, eo vero tempore usi sunt homines severiores, quos prolapsi in vitia saeculi taeduit et qui in philosophiae studio receptaculum atque vitae perversitate perfugium ipsi inveniebant aliisque monstrabant. Quo fit, ut in exhortationibus oratio ad sacrarum orationum, quas in aedibus Christianorum audimus similitudinem speciemque paulatim accesserit (cf. fr. 14. 15). Itaque cum ea tum esset hominum condicio, ut alii circumfluerent omnibus copiis atque in omnium rerum abundantia viverent, alii in egestate vitam degerent; alii summo loco nati in altissimo dignitatis gradu collocati essent, alii obscuro loco orti iniquissima uterentur fortuna; denique cum in tantis miseriis

1) Senecae fragmenta coll. Haase in Sen. Oper. III p. 418 sqq. Exhort. fragmenta exstant p. 421—423.

versaretur hominum maxima pars et tam diversa ac plane contraria esset hominum vitae sors: philosophus in exhortationibus ostendit omnes homines delectu omni ac discrimine remoto ad philosophiam pervenire posse, hanc unam homines beatos reddere, bona non esse divitias, nobilitatem, gloriam, immo quo plura homines possideant, eo infeliciores eos esse. Haec et similia, quae apud huius saeculi philosophos velut apud Musonium, Epictetum, Marcum Aurelium, Dionem, Lucianum multis verbis tractantur, in protrepticis maxime explicata et paene decantata sunt.¹⁾

Seneca in exhortationibus dialogi forma usus videtur.²⁾ Adversatus est philosophiae vituperatori, quem non novimus, sed dubitari non potest, quin quae apud Lactant. Inst. III, 15, 1 (fr. 17) et 11—14 (fr. 18) et in cap. 16, 14 (fr. 21) leguntur, partim a vituperatore partim a laudatore philosophiae dicta sint. Acerrime philosophi accusantur in fr. 18: 'plerique philosophorum tales sunt, diserti in convicium suum, quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, indicium professos putes; adeo redundant ad ipsos maledicta in publicum missa, quos non aliter intueri decet quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena. Quosdam vero nec pudor vitiorum tenet, sed patrocinia turpitudini suae fingunt, ut etiam honeste peccare videantur'. Haec aperte adversarius dixit.

Puto contra Haasii opinionem cum Walchio, ex Seneca petivisse Lactantium ea verba quae in fr. 20 adversarius respondet 'atqui nihil interest, quo animo facias, quod fecisse vitiosum est, quia facta cernuntur, animus non videtur'. Quod ea re etiam probabilius fit, quod in cap. XVI Lactantius aperte argumenta affert Hortensii (cf. p. 295). Itaque ad eundem

1) Cf. Augustinum de ordine I, 31 — p. 993.

2) Eadem iudicare video Rossbachium in Herm. XVII, 370, 5. Quod idem nuper in Comment. Vratisl. Phil. II, 3 (1888) contendit, scripta 'de formulis honestae vitae' et 'de remediis fortuit.' ex exhortationibus excerpta esse, minime probo. Confundit vir doctus προτρεπτικούς et ὑποθετικούς λόγους.

finem pervenit Lactantius atque Hortensius: 'abicienda est igitur omnis philosophia' (Lact. III, 16, 8). In § 12 deinde Hortensii verba profert: 'quando philosophi esse coeperunt? Thales ut opinor primus. Recens haec quidem aetas, ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste investigandae veritatis?' Laudato deinde Lucretii versu V, 336, pergit in § 15: Et Seneca 'nondum sunt', inquit, 'mille anni, ex quo initia sapientiae mota sunt'. Manifesto consentiunt in argumentandi ratione adversarii philosophiae in Hortensio Ciceronis et in Senecae Exhortationibus, ita ut Senecam Ciceronis vestigia persecutum esse recte statuas.¹⁾

Supra dixi philosophos in exhortationibus hominibus demonstrasse omnes ad philosophandum et natos et aptos esse: inprimis vero huius aetatis Stoici multi erant in ea re, ut philosophiam commendarent regibus, servis, mulieribus. Haec Senecam quoque in Exhortationibus explicasse, e Lact. III, 25 colligitur. Neque enim ea tantum quae in § 15 (= fr. 23) leguntur, sed totum caput e Senecae Exhortat. compilatum videtur.²⁾

In exhortationibus igitur haec fortasse dixit Seneca (Lact. III, 25, 4): 'quid est aliud hominibus negare sapientiam, quam mentibus eorum verum ac divinum lumen auferre? quod si natura hominis sapientiae capax est, oportuit opifices et rusticos et mulieres et omnes denique qui humanam fortunam gerunt doceri ut sapiant populumque sapientium ex omni lingua et conditione et sexu et aetate conflare . . . (7) Senserunt hoc adeo Stoici qui et servis et mulieribus philosophandum esse dixerunt; Epicurus quoque, qui rudes omnium litterarum ad philosophiam invitat . . . (8) Conati quidem illi sunt facere, quod veritas exigebat: sed non potuit ultra verba procedi. primum quia multis artibus opus est ut ad philosophiam possit accedi . . . (12) Ob eam causam Tullius ait abhorrire a multitudine philosophiam . . . (14) In rebus igitur obscuritate im-

1) Haec etiam Diels contendit p. 478.

2) Usener, Epic. p. 171 adn.

plicitis et ingeniorum varietate confusis et eloquentium viro-
rum exquisito sermone fucatis quis imperito ac rudi locus
est? Denique nullas unquam mulieres philosophari docuerunt,
praeter unam ex omni memoria Themisten, neque servos prae-
ter unum Phaedonem, quem male servientem redemisse ac
docuisse Cebetem tradunt. Enumerant etiam Platonem ac
Diogenem, qui tamen servi non fuerunt, sed his servitus eve-
nerat. Sunt enim capti. Platonem quidem redemisse Anni-
ceris quidam traditur HS VIII. Itaque insectatus est conviciis
hunc ipsum redemptorem Seneca, quod parvo Platonem
aestimaverit, furiosus ut mihi quidem videtur, qui homini fuerit
iratus, quod non multam pecuniam perdidit: scilicet aurum
adpendere debuit tanquam pro mortuo Hectore, aut tantum
ingerere numorum, quantum venditor non poposcit. Ex bar-
baris vero nullum praeter unum Anacharsim Scytham, qui
philosophiam ne somniasset quidem, nisi et linguam et litteras
ante didicisset.' — Terminavit Seneca, ut ait Lact. VI, 24, 12
Exhortationes hac sententia (fr. 24): 'Magnum (inquit) nescio
quid maiusque quam cogitari potest, nomen est, cui vivendo
operam damus. Huic nos adprobemus, nam nihil prodest
inclusam esse conscientiam: patemur (*corrigere* pateamus) deo'.

Non fugit nos Exhortationum speciem, quo magis in phi-
losophia conlaudanda acquievit oratio, nullis praeceptis
datis, eo proprius accessisse ad ostentativum dicendi
genus. Homines enim adducere verbis, ut ea quae eis vi-
derentur bona, despicerent, eosque e vitae miseriis vocare
ad philosophiam quasi in asylum, in quo rebus adversis per-
fugium invenirent: hoc non tam docti quam eloquentis oratoris
fuit. Itaque in exhortationum genere elaborando studia sua
collocaverunt rhetores illi, quos Philostratus (vit. soph.
I, 1) appellat τοὺς φιλοσοφῆσαντας ἐν δόξῃ τοῦ σοφιστεῦ-
σαι, et quorum philosophia 'clamores capit', ut ait Seneca
epist. 52, 9.

Quales fuerint rhetorum declamationes protrepticae, cum
e multis severiorum philosophorum locis, quibus earum men-
tionum faciunt, tum ex Epicteti dissertationibus colligere

licet. Epictetus enim (III, 23) contra τοὺς ἀναγιγνώσκοντας καὶ διαλεγομένους ἐπιδεικτικῶς dicens, vituperat eos philosophos qui orationibus suis prodesse quidem velint, re autem vera nihil nisi laudem ac mercedem sectati audientium laudes atque adplausus captent: esse hoc rhetoris, non philosophi; ad philosophum enim ultro venire qui audiant, veluti ad medicum aegrotantes; neque ideo parentes liberos peregre mittere, ut in scholis philosophorum ἐπιφωνήματα audiant; pergit (33): τί οὖν; οὐκ ἔστιν ὁ προτρεπτικός χαρακτήρ; τίς γὰρ οὐ λέγει, ὡς ὁ ἐλεγκτικός, ὡς ὁ διδασκαλικός. Τίς οὖν πώποτε τέταρτον εἶπε μετὰ τούτων τὸν ἐπιδεικτικόν; τίς γὰρ ἔστιν ὁ προτρεπτικός; δύνασθαι καὶ ἐνὶ καὶ πολλοῖς δεῖξαι τὴν μάχην ἐν ᾗ κυλίσσονται· καὶ ὅτι μᾶλλον πάντων φροντίζουσιν ἢ ὧν θέλουσιν. Θέλουσι μὲν γὰρ τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, ἀλλαχοῦ δ' αὐτὰ ζητοῦσι. Deinde (36): οὐδὲν ἂν προτρεπτικώτερον ἢ ὅταν ὁ λέγων ἐμφαίνῃ τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι χρειαν αὐτῶν ἔχει. Quis enim, ait, si te audit dicentem, descendit in se? Quis animo permotus exiens dicit 'hoc iam non faciam'? apud te dicunt 'pulehre dixit de hac re'.

Is igitur est protreptici finis Epicteti opinione, ut homini de semet ipso sollicitudinem ac curam afferat eumque contra utilitatem suam facere demonstret. Hoc enim omnis philosophiae initium est, si Epictetum audis (II, 2, 13) ἀρχὴ φιλοσοφίας αἰσθήσις μάχης τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κτέ., et qui hoc distinctissime exponere potest, ad cohortandum maxime valet (II, 26, 4): Δεινὸς οὖν ἐν λόγῳ, ὁ δ' αὐτὸς καὶ προτρεπτικός καὶ ἐλεγκτικός οὗτος ὁ δυνάμενος ἐκάστῳ παραδείξαι τὴν μάχην καθ' ἣν ἀμαρτάνει, καὶ σαφῶς παραστήσαι πῶς ὁ θέλει οὐ ποιεῖ, καὶ ὁ μὴ θέλει, ποιεῖ.

Idem III, 16, 7 discipulos monet, ut malorum hominum consuetudinem vitent caveantque eorum insolentiam qui putida sua proferunt, dum ipsi eis rebus, quas in scholis didicissent, fidem facere ex propria ratione nesciant. Illos enim dicit multo potiores esse ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τὰ σαπρὰ ταῦτα ἀπὸ δογμάτων λαλοῦσιν· ὑμεῖς δὲ τὰ κομψὰ ἀπὸ τῶν χειλῶν δια

τοῦτο ἄτονά ἐστι καὶ νεκρά· καὶ σικχᾶναι ἐστὶν ἀκούοντα
 ὕμῶν τοὺς προτρεπτικοὺς καὶ τὴν ἀρετὴν τὴν ταλαίπωρον
 ἢ ἄνω καὶ κάτω θρυλλεῖται.

Haec Epictetus de protrepticis. Marcus Aurelius, Epicteti admirator, in libris *Εἰς ἑαυτόν* (I, 7) rustico dicit se debere τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν μήτε συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι, ἢ φαντασιοπλήκτως τὸν ἀσκητικὸν ἢ τὸν εὐεργετικὸν ἄνδρα ἐπιδείκνυσθαι.

Plutarchus in exordio libri qui inscribitur *πολιτικά παραγγέλματα*, deridet τοὺς προτρεπομένους τῶν φιλοσόφων, διδάσκοντας δὲ μηδὲν, μηδὲ ὑποτιθεμένους· ὅμοιοι γάρ εἰσι τοῖς τοὺς λύχνους προμύττουσιν, ἔλαιον δὲ μὴ ἐγγέουσιν.

Haec igitur de sophistarum protrepticis iudicaverunt Epictetus, Plutarchus, alii. Quaeritur num ipsi illius saeculi philosophi protrepticos scripsisse vel habuisse putandi sint. Atque Musonii quidem Rufi, Epicteti praeceptoris, protrepticum non novimus, sed exstant eius orationes quae ad protrepticorum similitudinem accedunt, dico eam, ex qua fragmentum affert Stobaeus in fl. 46, 67 s. l. 'ὅτι φιλοσοφητέον καὶ τοῖς βασιλεῦσιν'. Sententiae quae in hoc fragmento leguntur, mere sunt protrepticae. Eadem dici possunt de Musonii oratione 'ὅτι καὶ γυναιξὶ φιλοσοφητέον', cuius fragmentum legitur apud Stob. in Exc. Dam. II, 126 = Anth. II p. 244 W.

Epictetus protrepticum non scripsit, etsi totum eius disserendi genus *προτρεπτικόν* est. Nam cum Socratis ratione uteretur, tam Epicteti quam Socratis disputationes quodam modo *προτρεπτικαί* appellari possunt. Sic optime intellegitur Stobaei locus in fl. 97, 28, cui lemma inscribitur: Ἐκ τῶν Ἀρριανοῦ προτρεπτικῶν ὁμιλιῶν. Hoc enim titulo Epicteti dissertationes significari, quas Arrianus litteris mandavit, ostendit nuper R. Asmus (Quaest. Epict., Frib. Brisig. 1888 p. 36 sqq.). Ceterum Cynici protreptici exemplum Epictetus praebet in Diss. III, 22 *περὶ Κυνισμοῦ*. Hoc loco postquam quae sit natura et ingenium Cynici genuini exposuit, pergit (26): *δεῖ οὖν αὐτόν* (sc. τὸν Κυνικόν) *δύνασθαι ἀνατει-*

νάμενον, ἂν οὕτω τύχη καὶ ἐπὶ σκηνὴν τραγικὴν ἀνερχόμενον λέγειν τὸ τοῦ Σωκράτους· Ὡς ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε; τί ποιεῖτε; ὡς ταλαίπωροι· ἄλλην ὁδὸν ἀπέρχεσθε, τὴν οὖσαν ἀπολελοιπότες· ἀλλαχού ζητεῖτε τὸ εὖρουν καὶ τὸ εὐδαιμονικόν, ὅπου οὐκ ἔστιν· οὐδ' ἄλλου δεικνύοντος πιστεύετε. Τί αὐτὸ ἔξω ζητεῖτε; ἐν σώματι; οὐκ ἔστιν· εἰ ἀπιστεῖτε, ἴδετε Μύρωνα, ἴδετε Ὀφέλλιον. Ἐν κτήσει; οὐκ ἔστιν· εἰ δ' ἀπιστεῖτε, ἴδετε Κροῖσον· ἴδετε τοὺς νῦν πλουσίους, ὅσης οἰμωγῆς ὁ βίος αὐτῶν μεστός ἐστιν. Ἐν ἀρχῇ; οὐκ ἔστιν· εἰ δὲ μή γε, ἔδει τοὺς δις καὶ τρις ὑπάτους εὐδαιμονας εἶναι· οὐκ εἰσὶ δέ.... (30) ἐν βασιλείᾳ; οὐκ ἔστιν, εἰ δὲ μή Νέρων ἂν εὐδαιμων ἐγένετο, καὶ Σαρδανάπαλος.... (31) Τί οὖν σοι κακὸν ἔστιν; ἐκεῖνο, ὅτι ποτέ, ἡμέληται σου καὶ κατέφθαρται ὃ ὀρεγόμεθα, ὃ ἐκκλίνομεν, ὃ ὀρμῶμεν καὶ ἀφορμῶμεν. Πῶς ἡμέληται; Ἄγνοεὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἣν πέφυκε, καὶ τὴν τοῦ κακοῦ· καὶ τί ἴδιον ἔχει, καὶ τί ἄλλοτριον κτέ. Imitatus est Epictetus Socratis protrepticum, quem in Clitophonte legimus (cf. p. 231). Conferendum est cum his quod Cynicus apud Lucianum (in Cyn. cap. VII) exposuit.¹⁾

Appendicis loco pauca afferenda sunt de Plutarcho. Plutarchus enim protrepticum scripsit quo adolescentem, ut rem publicam capessat, exhortatus est. Supra (p. 310) exscripsi quod Plutarchus in libri πολιτικά παραγγέλματα initio contra τοὺς προτροπομένους dixit: quod eis exprobativ ipse vitare studens, adolescenti ad quem librum mittit, singula praecepta dat. Sed antea protrepticum ad eum Plutarchum scripsisse, verba docent haec ὁρῶ οὖν σε παρωρμημένον ὑπὸ τοῦ λόγου πρὸς πολιτείαν — — ἀξιοῖς δὲ παραγγέλματα λαβεῖν πολιτικά. Simillimum est exordium fragmenti περὶ μοναρχ. καὶ δημοκρ. καὶ ὀλιγ. (p. 1007 Duebn.): Ὁ προτροπόμενος καὶ διαίρων ἐπὶ πολιτείαν βέβληται λόγος· ἐκτίνωμεν ἤδη τὴν ὀφειλομένην ἐποικοδομοῦντες τῇ προτροπῇ διδασκαλίαν, ὀφείλεται δὲ τῷ παραδεδεγμένῳ τὴν ἐπὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ προτροπὴν καὶ ὁρμὴν, ἕξῃς ἀκούσαι καὶ λαβεῖν παραγγέλ-

1) de Epict. III, 22 disseruit Weberus, Stud. Lips. X, 202.

ματα πολιτείας κτέ. Videmus igitur Plutarchum philosophorum morem imitatus coniunxisse τὸν προτρεπτικὸν et τὸν ὑποθετικὸν λόγον.

In Lampriae catalogo duo protreptici afferuntur, unus (sub n. 214) Προτρεπτικὸς εἰς Ἀσκληπιὸν Περγαμηνόν, alter (sub n. 207 A—E) Προτρεπτικὸς πρὸς νέον πλούσιον. Ex hoc altero libro deprompta esse conicio quae Stobaeus habet sub lemmate Πλουτάρχου κατὰ πλούτου (fl. 93, 33). Haec enim verba in protrepticum optime quadrant:

fr. XXI Duebn. (Stob. fl. 93, 33 κατὰ πλούτου).

Ἄλλ' ἀπληστία καὶ ἄπιστός ἐστιν ἐν αὐτοῖς μανία, τοιούτῳ μὲν ἐνθουσιασμῷ χρῆσθαι περὶ τὴν κτῆσιν, ὥς εἰ κτήσαιντο μηκέτι καμυμένους· τοσαύτη δὲ ἀμελεία περὶ τὰ ληφθέντα, ὥς μὴ γενόμενα. Δυσερωτιῶσι δὲ τῶν ἀπόντων, ὑπερορῶντες ὧν ἔχουσιν· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀγαπῶσιν, ὥς ἂ ἐλπίζουσιν. Οὐκ οἶδα πότερον αὐτοῖς ἁμεινόν ἐστιν ἔχειν ἢ προσδοκᾶν· ἔχοντες γὰρ, οὐ χρῶνται· προσδοκῶντες δὲ, κάμνουσι. Τί οὖν ἐπαινοῦμεν τοιοῦτον ἀγαθόν, οὗ πέρας ἐστὶν οὐδὲν, ἀλλὰ τὸ ληφθὲν ἐτέρων ἀρχή; Confer cum his Boeth. de cons. III, 3.

Nec minus protreptici naturam prae se ferre videtur hoc fr. XXIV Duebn. (Stob. fl. 53, 14 Πλουτ. ἐκ τοῦ κατ' ἰσχύος).

Τί δέ σοι τοιοῦτον ἀγαθόν ἐντυχεῖται μᾶλλον, ὥς ἕνεκα τούτου μητρυιάν μὲν τῶν ἀνθρώπων, μητέρα δὲ τῶν ἀλόγων ζώων γεγενῆσθαι τὴν φύσιν, μεγέθους καὶ ὀξύτητος καὶ ὀξυωπίας χάριν; Ἡ δὲ ἀνθρώπων ἴδιος ἰσχύς ὁ ψυχῆς ἐστὶ λογισμός, ὃ καὶ ἑλέφαντας ὑπὸ δρυμὸν εἰλε ποδάγραις, καὶ ἵππους ἐχαλίνωσε, καὶ βόας ἀρότροις ὑπέβενξε, καὶ τὰ ἐναέρια κατέεσπασε καλάμοις, καὶ τὰ βύθια δεδυνότα δικτύοις ἀνήγαγε· τοῦτ' ἐστὶν ἰσχύς. Ἡ δ' ἐτι μείζων, ὅταν γῆς περιόδους καὶ οὐρανοῦ μεγέθῃ καὶ ἀστέρων κύκλους διώκουσα μὴ κάμῃ· ταῦτ' ἢν Ἡρακλέους ἄξια· τίς γὰρ οὐκ ἂν βούλοιο μᾶλλον Ὀδυσσεὺς εἶναι ἢ Κύκλωψ; Locos consimiles e protrepticis petitos infra afferam.

Delapsi sumus temporum ratione ad eam aetatem, qua imperatorum Romanorum studio ac favore rhetores ac sophistae

scholarum umbris relictis novo splendore artes suas inter homines exercuerunt. Ut Gorgiae et Protagorae olim aetate sophistae omnes fere litterarum disciplinas comprehenderant, ita tunc quoque eorum studia magna apud homines auctoritate et gratia florere coeperunt. Ac vide, quae olim inter rhetoricae et philosophiae exstiterat artissima coniunctio, renata est his Caesarianis temporibus. Quid igitur mirum quod protreptici, quos ex orbe virorum qui simillimis studiis temporibus quidem et condicionibus mutatis animos hominum movebant, ortos esse diximus, in hoc quoque sophistarum theatro exsultaverunt? Atque quamvis increpent et illudant hos declamatores strenui philosophi ut Seneca (epist. 52), Musonius (Gell. V, 1), Epictetus (diss. III, 23): ipsi in dissertationibus suis ab illorum dicendi ratione non multum absunt. Omnes enim huius aetatis philosophi philosophiam ob eam rem tractari voluerunt, ut hominum mores confirmarentur et emendarentur; neque logicam neque naturalem philosophiae partem probant nisi inde, ut aliquid utilitatis conferatur ad hominum vitam recte agendam, quare omnes multi sunt in disputando contra morum pravitatem et vitia generis humani.

Iam omnes illae orationes sive ab rhetore sive a philosopho sunt habitae, quibus demonstratur res fragiles esse quas homines in bonis numerent, velut sanitatem libertatem gloriam nobilitatem divitias pulchritudinem patriam, quarum loco commendatur ἡ ἀντήρχεια; deinde quibus monemur, ut quod in nobis sit divinum atque immortale excolamus, spernamus ea quae externa et in casu sint: omnes, inquam, hae orationes habent cum protrepticis quandam similitudinem.

Inprimis Dionis Chrysostomi orationes paraeneticae τὸν προτρεπτικὸν χαρακτῆρα prae se ferunt, nomen vero protreptici nulla habet. Ac profecto neque Exhortationes ad plebem hoc loco in censum veniunt neque homiliae illae Dionis, quas Weberus προτρεπτικούς λόγους significavit (l. c. p. 233 sqq.). Nam quo iure vir doctus Dionis orationes III, VI, IX Rohdii auctoritatem secutus protrepticos dixerit, ego nescio neque ipse satis demonstrasse videtur: nihil prorsus

in illis inest, unde protreptici naturam et indolem cognoscere possis. Multo rectius Weberus in oratione XIII protrepticum invenire potuit. In hac enim oratione Dio narrat, quo modo ipse ad philosophiam provocatus ac necessitate quadam, ut ad praecepta philosophiae et ad mores corrigendos attenderet, coactus sit. Cum vero adhuc indoctior esset quam ut propriam exponeret prudentiam, dicit usurpasse se sermonem a Socrate quodam dictum (424^B) ὃν οὐδέποτε ἐκείνος ἐπαύσατο λέγων, πανταχοῦ τε καὶ πρὸς ἅπαντας βοῶν — ὥσπερ ἀπὸ μηχανῆς θεός, ὡς ἔφη τις.

Quae sequitur oratio, eam Duemmlerus (in Antisthenicis p. 8—11) ex Antisthenis Archelao fluxisse credidit, quod falsum esse haec docet comparatio:

Dio Chrys. or. XIII, 424 R.:	Pseudoplat. Clitoph. 407:
ὥσπερ ἀπὸ μηχανῆς θεός — — ἐβόα πάνν ἀνδρείως τε καὶ ἀνυποστόλως· Ὡν θρωποὶ, ἀγνοεῖτε μὴ δὲν τῶν δεόντων πράττοντες, χρημάτων μὲν ἐπιμελούμενοι καὶ πορίζοντες πάντα τρόπον, ὅπως αὐτοὶ τε ἄφθονα ἔχητε καὶ τοῖς παισὶν ἔτι πλείω παραδώσετε, αὐτῶν δὲ τῶν παίδων καὶ πρότερον ὑμῶν τῶν πατέρων ἡμελήκατε ὁμοίως ἅπαντες, οὐδὲ μίαν εὐρόντες. — παῖδευσιν — — ἣν παιδευθέντες δυνήσονται τοῖς χρήμασι χρῆσθαι κτέ.	ὥσπερ ἐπὶ μηχανῆς τραγικῆς θεός, ὕμνεις λέγων· ποῖ φέρεσθε, ὦν θρωποὶ, καὶ ἀγνοεῖτε οὐδὲν τῶν δεόντων πράττοντες, οἵτινες χρημάτων μὲν πέρι τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἔχετε, ὅπως ὑμῖν ἔσται, τῶν δ' υἱέων οἷς ταῦτα παραδώσετε, ὅπως ἐπιστήσονται χρῆσθαι δικαίως τούτοις, ἀμελεῖτε κτέ.

Si igitur Dio (431) dicit εἰσὶν οἱ λόγοι οὗτοι ἀνδρὸς ὃν οἶ τε Ἕλληνες ἐθαύμασαν ἅπαντες ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δὴ καὶ ὁ Ἀπόλλων σοφὸν αὐτὸν ἡγήσατο — non aptum est de alio cogitare ac Socrate. Protrepticum esse Socratis orationem, quam Dio profert, ipse dicit 431 R (p. 249, 10): καὶ οὕτω

δὴ παρεκάλει πρὸς τὸ ἐπιμελῆσθαι καὶ προσέχειν αὐτῷ τὸν νοῦν [καὶ φιλοσοφεῖν]. ἦδει γὰρ ὅτι τοῦτο ζητοῦντες οὐδὲν ἄλλο ποιήσουσιν ἢ φιλοσοφήσουσι κτέ. In fine orationis, postquam Socratis protrepticum enarravit, sententias addit quibus ipse in protrepticis usus est, non coram duobus vel tribus hominibus verba faciens, ut Socrates (432 R p. 250, 4 Dind.), sed praesentibus permultis hortans ὅτι δέονται παιδείας κρείττονος καὶ ἐπιμελεστέρας, εἰ μέλλουσιν εὐδαίμονες ἔσθαι κτέ.

Hoc loco afferam protreptici fragmentum quod invenitur in libello Pseudoplutarcheo ¹⁾ περὶ παιδων ἀγωγῆς. Declamationis auctor in cap. VIII (5^a) inseruit laudationem τῆς παιδείας, quae sententiis pervulgatis et in protrepticis maxime usitatis consarcinata est. Locum propono:

— — — καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπινα καὶ μικρὰ καὶ οὐκ ἀξιοσπούδαστα καθέστηκεν. εὐγένεια καλὸν μὲν, ἀλλὰ προγόνων ἀγαθόν· πλοῦτος δὲ τίμιον μὲν, ἀλλὰ τύχης κτήμα, ἐπειδὴ τῶν μὲν ἐχόντων πολλὰς ἀφείλετο, τοῖς δ' οὐκ ἐλπίσασι φέρουσα προήνεγκε, καὶ ὁ πολὺς πλοῦτος σκοπὸς ἔκκειται τοῖς βουλομένοις βαλάντια τοξεύειν, κακούργοις οἰκέταις καὶ συκοφάνταις, καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι καὶ τοῖς πονηροτάτοις μέτεστι. δόξα γε μὴν σεμνὸν μὲν, ἀλλ' ἀβέλαιον. κάλλος δὲ περιμάχητον μὲν, ἀλλ' ὀλιγοχρόνιον. ὕγιεια δὲ τίμιον μὲν, ἀλλ' εὐμετάστατον. ἰσχὺς δὲ ζηλωτὸν μὲν, ἀλλὰ νόσῳ εὐάλωτον καὶ γήρᾳ. τὸ δὲ ὅλον εἴ τις ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ φρονεῖ, μαθέτω γνώμης διαμαρτάνων. πόστιον γάρ ἐστιν ἰσχὺς ἀνθρωπίνῃ τῆς τῶν ἄλλων ζῶων δυνάμει; λέγω δὲ οἷον ἐλεφάντων καὶ ταύρων καὶ λεόντων. παιδεία δὲ τῶν ἐν ἡμῖν μόνον ἐστὶν ἀθάνατον καὶ θεῖον. καὶ δύο τὰ πάντων ἐστὶ κυριώτατα ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει, νοῦς καὶ λόγος. καὶ ὁ μὲν νοῦς ἀρχικός ἐστι τοῦ λόγου, ὁ δὲ λόγος ὑπηρετικός τοῦ νοῦ, τύχῃ μὲν ἀνάλωτος, συκοφαντία δὲ ἀναφαίρετος, νόσῳ δ' ἀδιάφθορος, γήρᾳ δ' ἀλύμαντος. μόνος γὰρ ὁ νοῦς παλαι-

1) 'libellum istum non esse scriptum a Plutarcho non magis Wyttensbach quam Benseler Schellens Fuhr demonstraverunt: actam esse causam etiam tirones clamant', Gercke de Gal. et Pl. in *Mus. Rhen.* 41 p. 471.

οόμενος ἀνηβῆ, καὶ ὁ χρόνος τᾶλλα πάντ' ἀφαιρῶν τῷ γήρῳ προστίθῃσι τὴν ἐπιστήμην. Habemus hoc loco protreptici quasi summarium, simillimum ei quod apud Boethium (de cons. III, 8, 4—30) legimus (cf. p. 269 extr.).

E protreptico desumpta est etiam philosophiae laudatio quae in eiusdem libelli cap. X (7^d) sequitur:

διὸ δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν. περὶ μὲν γὰρ τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν διττὰς εὖρον ἐπιστήμας οἱ ἄνθρωποι, τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν, ὧν ἡ μὲν τὴν ὑγίειαν ἡ δὲ τὴν εὐεξίαν ἐντίθῃσι. τῶν δὲ τῆς ψυχῆς ἀρρωστημάτων καὶ παθῶν ἡ φιλοσοφία μόνη φάρμακόν ἐστι. διὰ γὰρ ταύτην ἐστὶ καὶ μετὰ ταύτης γινῶναι τί τὸ καλὸν τί τὸ αἰσχρὸν, τί τὸ δίκαιον κτέ.

Transeo ad Galeni protrepticum, librum 'suavissimum et lectu perdignum', quem recte dicit novissimus editor Ioannes Marquardt.¹⁾ Huius libelli cum codex manu scriptus adhuc non inventus sit, adeamus necesse est editiones veteres quae protrepticum praebent hoc titulo inscriptum: *Γαληνοῦ παραφραστοῦ τοῦ Μηνοδότου προτρεπτικὸς λόγος ἐπὶ τέχνας*. Menodotum, Empiricorum principem et Aenesidemi successorem (Strabo XII, 5, 1^b. Laert. Diog. IX, 115) Galenus non memorat nisi ut eum refellat (vide indicem, in vol. XX ed. Kuehn.). In libro *περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων* cap. 9 (XIX, 38 K.) Galenus quae contra Empiricos scripsit afferens, praeter alios libros commemorat hos: *Περὶ τῶν Μηνοδότου Σεβήρω ἑνδεκα, ὑπομνήματα γ' εἰς τὸ Μηνοδότου Σεβήρω*²⁾, quem titulum excipit hic: *Προτρεπτικὸς ἐπὶ ἰατρικὴν*. Quod nusquam alibi neque in libro *περὶ τῶν ἰδ. βιβλ.* neque in *περὶ τάξεως τῶν ἰδ. βιβλ.* Galenus protreptici mentionem facit, Goulstonus et Willetus³⁾ censuerunt librum 'προτρεπτικὸς ἐπὶ ἰατρικὴν' quem suum agnovit Galenus, et hunc libellum unum esse

1) Galeni scripta minora, vol. I ex recogn. Ioannis Marquardt. Lips. 1884. (p. XXV.)

2) huius operis mentionem fecit Galenus in 'libro de subfigur. empir.' p. 64, 5. p. 66, 19 ed. Bonnet.

3) *Γαληνοῦ προτρ. ἐπὶ τέχνας*, ed. Abrah. Willet, Lugd. Bat. 1812.

opus idemque. At quem nos tenemus, non est protrepticus ἐπὶ λατρικῇν, sed ἐπὶ τέχνας; ad idem igitur opus temere viri docti hos libros rettulerunt. Neque tamen longe eos a vero aberrasse credo, nam persuasum mihi est protrepticum ἐπὶ τέχνας prooemii loco a Galeno praemissum esse cohortationi ad medicinam.¹⁾ Argumenta quibus haec sententia confirmetur habeo tria: primum, id quod omnes viderunt, ad libelli calcem auctor optimam esse artem medicinam se deinceps demonstraturum esse pollicetur (p. 129, 28 ed. Marqu. τοῦτο δ' αὐτὸ δεικτέον ἐφεξῆς). Deinde initio artes enumerans primam Aesculapii artem nominavit (p. 104, 1), etiamsi hoc quidem loco philosophiae primitias dare periclitatur. Hoc recte animadvertit Gerckius (Mus. Rhen. XLI p. 470). Accedit tertium, quod nemo vidit: in cap. IX postquam Galenus in universum ad artes discendas adhortatus est, quaestionem instituit de athletarum negotio his verbis (p. 116, 21): τὸ δὲ τῶν ἀθλητῶν ἐπιτηδεύμα μόνον ὑποπτεύω, μὴ ποτ' ἄρα τοῦτο — — ἐξαπατήσῃ τινὰ τῶν νέων ὡς προκριθῆναι τινος τέχνης. Ὅθεν ἄμεινον προδιασκέψασθαι περὶ αὐτοῦ. Verbo προδιασκέψασθαι usus non esset Galenus, si ampliora non editurus fuisset. Itaque hoc pro certo affirmari potest, Galeni protrepticum quem habemus, partem esse operis ad medicinam artem exhortantis.

Videtur autem Galenus aliquo modo Empiricis adversatum esse in protreptico. Nam etsi nihil confido titulo illi, quem editiones habent, a grammatico ficto, qui librorum titulos a Galeno (de libr. propr. 9) enumeratos falso enotavit, miror tamen quod in capite illo nono Galenus nullos affert libros nisi qui de Empiricorum secta vel contra eam scripti sunt. Puto igitur cohortationis ad medicinam partem deperditam Empiricis quodam modo oppositam fuisse. Quos cum eas medicinae partes, quas Graeci ἀνατομίαν et φυσιολογίαν no-

1) Hoc apud me constabat cum nondum legissem ea quae Crusius disseruit de Plutarcho et Galeno in *Mus. Rhen.* XXXIX, 592. Assentitur in hac re etiam Gerckius (in *Mus. Rhen.* XLI, 470), qui Crusii de Plutarcho Galeni in protrept. auctore coniecturam recte refutavit.

minant, contempsisse sciamus¹⁾, facile has disciplinas inprimis praedicaverit Galenus. Atque omnino quod Galenus ad eas artes quae in inspectione, id est cognitione et aestimatione positae sunt, valde exhortatus est, res ipsa tulit ut Empiricis adversaretur.

Haec si recte disputata sunt, Galeni *πρωτρεπτικός ἐπὶ ἱατρικὴν* in tres partes divisus est: prima enim ad artem ediscendam omnino cohortabatur, altera athletarum negotium non aptum esse et ab arte alienissimum demonstrabat, tertia ad medicinam artium summam incitabat. Huius igitur operis exhortatorii exstant partes priores, quae pro argumenti natura a parte tertia separatim et legebantur et describebantur. Tripartitum autem si opus hoc modo fuit, optime libri imago cum aliorum protrepticorum indole ac natura convenit, in quibus et *ἐλεγκτικόν* et *ἐνδεικτικὸν λόγον* inesse vidimus (p. 293. 302).

Accedimus nunc ad libri argumentum, in quo tractando id specto, ut et quae sententiae in protrepticis usitatae sint exponam et huius libri cum aliis eiusdem generis cognationem ostendam.

Proficiscitur Galenus a discrimine quod est inter reliqua animalia et hominem: Stoicorum ratione bestiis tribuitur *ὁ λόγος προφορικός*, hominibus *ὁ λόγος ἐνδιάθετος*, quo omnibus animalibus homo antecellit. Homo enim non solum peritus est earum artium quas bestiae naturae magis instinctu quam voluntate callent, velut texendi, fingendi, nandi; sed divinis quoque artibus eruditus est Aesculapii, Apollinis, nec geometriam nec astronomiam ignorat; quin etiam tantus eius est cognoscendi amor, ut summum sibi comparaverit, philosophiam. Quam ob rem, etiam si mente praedita sint animalia, homo tamen solus appellatur *λογικός* (cap. I).

Philosophiam summum bonum esse a dis ipsis hominibus datum, saepe exponitur in protrepticis. Sententia est Platonis in Timaeo (47^b): *ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μείζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔτε ἦξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει*

1) de Empiricis cf. Wittweri *Archiv* I, 3 sqq.

δωρηθῆν ἐκ θεῶν. Cf. Ciceronis locos, quos Posidonio tribuimus in Tusc. disp. I, 26, 64. de legg. I, 22, 58. etiam Acad. prior. I, 2, 8.

Nonne igitur turpe est spretis eis, quibus cum deis coniuncti sumus, Fortunae se dare mutabili ac variae? Quam recte antiqui specie finxerunt mulieris caecae in globo gubernaculum tenentis.

Depingitur deinde ἡ Τύχη eodem fere modo atque in Cebetis tabulae cap. VII: ἡ δὲ γυνὴ ἐκεῖνη τις ἐστίν, ἣ ὥσπερ τυφλή καὶ μαινομένη τις εἶναι δοκοῦσα, καὶ ἐστηκυῖα ἐπὶ λίθου τινὸς στρογγύλου καλεῖται μὲν Τύχη. ἔστι δὲ οὐ μόνον τυφλή, ἀλλὰ καὶ μαινομένη καὶ κωφή. Similia leguntur apud Plutarchum, de fort. Rom. II, 317^{a et b} apud Dionem Chrysost. 63 p. 205 Dind. et 65 p. 218. Cf. etiam Simpl. Phys. I p. 81 B, Pacuv. apud Auct. ad Her. II, 33.

Proponit in cap. IV et V Galenus picturam lepidissimam, in qua iambici poematis vestigia observavit Crusius (in Mus. Rhen. XXXIX, 586). Hac parte Fortunae catervam aspicimus, illac Mercurii comitatum, mentis domini artiumque magistri. Dei deaeque habitus ac species accurate describitur. Mercurii facies fingitur ad Παιδείας similitudinem, quae est apud Cebetem in tabulae cap. XVIII. In Tychae comitatu invenies pigros atque imprudentes, vanasque spes sequentes velut Croesum, Polycratem, Cyrum, Priamum, Dionysum, deinde seditiosos homines, perfidos, alios nefarios. Mercurium secuntur honesti, artium amatores, docti; deo proximi sunt Socrates, Homerus, Hippocrates, Platon eorumque amici; his adiuncti sunt geometri, arithmetici, philosophi, medici, astronomi, grammatici; agmen denique claudunt pictores, sculptores, magistri, architecti, lapicidae, alii artifices: qui omnes intuentur quem secuntur deum.

Mercurius hoc loco est Graecorum Ἑρμῆς Λόγιος, qui a rhetoribus ac philosophis etiam ἑρμηνεύς, νοῦς, λόγος προφορικὸς dicebatur (O. Mueller *Handb. d. Arch.* 587. 589, 4. Welcker *Götterlehre* II, 453. Preller *Myth. d. Gr.* 339 sq.).

Neminem de suis Mercurium destituere, Galenus Aristippi exemplo demonstrat, cuius dictum a Vitruvio (de arch. VI) quoque refertur. Hac cum re male consentit quod Aristoteles (Metaph. II, 2) narrat Aristippum contempsisse mathematicam. Similem narratiunculam Cicero habet de rep. I, 17, 29. Antistheni vero tributum legitur Aristippi dictum apud Laert. Diog. VI, 1, 6.

Deinceps Galenus neque ob divitias (cap. VI) neque ob nobilitatem (cap. VII) neque ob pulchritudinem (cap. VIII) artium studium spernendum esse ostendit. Haec enim bona non sunt nisi animi virtus ac scientia accedat.

Haec est argumentandi illa ratio quam in omnibus protrepticis redire videmus: velut apud Platonem (Euthyd. 281^b sqq.), Aristotelem (Iambl. protr. p. 132, Stob. flor. 3, 54), Ciceronem in Hortensio (fr. 68—72), Boethium (de consol. II, 5—7. III, 3—7), Pseudoplutarchum (*περὶ παιδων ἀγωγῆς* cap. VIII), Epictetum (III, 22, 27).

In cap. VI divitis imaginem exprimit, qui plura semper bona appetens se ipsum abicit ac prosternit. Is enim cum animalium brutorum ea praeferat, quae artem callent, sicuti canes venaticos, equos militares, servosque sibi comparet magno pretio, qui artem factitant, nonne inquit turpe est (p. 109, 1): *τὸν οἰκέτην μὲν ἐνίοτε δραχμῶν εἶναι μυρίων ἄξιον, αὐτὸν δὲ τὸν δεσπότην αὐτοῦ μηδὲ μιᾶς; καὶ τί λέγω μιᾶς; οὐδ' ἂν προῖκά τις τὸν τοιοῦτον λάβοι.*

Habemus sententiam e protreptico Aristotelis petitam, cf. Stob. fl. 3, 54 *ὥσπερ γὰρ εἴ τις τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ χείρων εἴη, καταγέλαστος ἂν γένοιτο κτλ.*

Accuratius Galeni verba Clemens Alex. tetigit in Paedag. III, 6 (p. 274 Potter.): *μή πη ἄρα καὶ πρὸς ἡμᾶς φήσῃ τις, ὁ ἵππος αὐτοῦ πεντεκαίδεκα ταλάντων ἐστὶν ἄξιον ἢ τὸ χωρίον ἢ ὁ οἰκέτης ἢ τὸ χρυσίον, αὐτὸς δὲ χαλκῶν ἐστὶν οὐ τιμιώτερος τριῶν.* Cf. ibid. III, 2, 10 et 11.

Similis locus est apud Epictetum (Diss. III, 26, 25): *διὰ τί δ' οὕτως ἀχρηστον καὶ ἀνωφελῆ σεαυτὸν παρεσκεύασας ἵνα μηδεὶς σε εἰς οἰκίαν θέλῃ δέξασθαι, μηδεὶς ἐπιμεληθῇται;*

ἀλλὰ σκεῦος μὲν ὁλόκληρον καὶ χρήσιμον ἔξω ἐρριμμένον πᾶς τις εὐρὼν ἀναιρήσεται, καὶ κέρδος ἡγήσεται, σὲ δ' οὐδεὶς, ἀλλὰ πᾶς ζημίαν· οὕτως οὐδὲ κυνὸς δύνασαι χρεῖαν παρασχεῖν, οὐδ' ἀλεκτρονόου. Τί οὖν ἔτι ζῆν θέλεις, τοιοῦτος ὢν; cf. Epicteti fragm. XXVI (III p. 74 Schweigh.).

Haec Galenus illustrat dicta afferens virorum illustrium. Demosthenes divites qui rudi animo sunt appellavit χρυσᾶ πρόβατα. Simile est quod Laert. Diog. VI, 74 de Diogene narrat (τὸν πλούσιον ἀμαθῆ πρόβατον εἶπε χρυσόμαλλον), et quod Socratis fertur apud Stobaeum in Anthol. II, 31, 46 p. 209 W. — Diogenes eosdem comparavit cum fici arboribus in loco declivi positis: quarum fructus ut corvi comedunt, sic divitum opes adulatores. Idem narrat Laert. Diog. VI, 60 et Stob. fl. 92, 13; Crateti adscribitur hoc dictum apud Stob. fl. 15, 10. — Tertium addit Galenus (p. 109, 25) hoc: ὁθεν οὐδ' ὁ ταῖς κρήναις τοὺς τοιοῦτους εἰκάσας ἄμουσός τις ἦν. καὶ γάρ τοι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν κρηνῶν ὑδρευόμενοι πρόσθεν, ἐπειδὴν μηκέτ' ἔχωσιν ὕδωρ ἀνασυράμενοι προσουροῦσι. Quem dicit Galenus τὸν οὐκ ἄμουσον neque hoc loco neque alio (p. 127, 13) ubi οὐκ ἀμούσων τινός versus quosdam affert, compertum habemus. Probabile est id quod Hauptius (Herm. IV, 28) dicit, Galenum aequalem laudavisse.¹⁾

In cap. VII Galenus refellit eos qui generis nobilitati confidunt. Quae de hac re disputat, ad Aristotelem referenda sunt, qui in Rhet. 1390^b 8 haec habet: εὐγενείας μὲν οὖν ἡθὺς ἐστὶ τὸ φιλοτιμότερον εἶναι τὸν κεκτημένον αὐτήν· ἅπαντες γὰρ ὅταν ὑπάρχη τι, πρὸς τοῦτο σωρεύειν εἰώθασιν, ἢ δ' εὐγένεια ἐντιμότης προγόνων ἐστὶν κτέ. Cf. Polit. 1284, 34.²⁾ Hoc iudicium Aristoteles in protreptico iteravit, ex quo Boethius haurire videtur de cons. III, 6, 18: iam vero quam sit inane quam futile nobilitatis nomen, quis non videat? quae si ad claritudinem refertur, aliena est. videtur namque esse nobilitas quaedam de meritis veniens laus parentum. Quod

1) Cf. etiam Brandt, Corp. poes. ep. Gr. ludib. fasc. I p. 108.

2) Cf. Immisch, Comment. Ribbeck. p. 83.

si claritudinem praedicatio facit, illi sint clari necesse est qui praedicantur. Quare splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit. Quod si quid est in nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut inposita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum virtute degeneret.²

Homo nequam, ait Galenus, qui maiorum gloria nititur, nequitiam facit insigniorem (cf. Cic. de off. II, 13, 44). Itaque qui nobili loco natus est, artem exerceat oportet, qua re nunquam deformabit gentem; nec minus qui infimo loco, cuius nomen artis studio quam maxime ornabitur.

Explanavit haec, ut solet, apophthegmatis additis. Themistoclis dictum (p. 111, 17) non multum differt ab Iphicrateo apud Stob. fl. 86, 15; cf. Pseudoplut. vol. V p. 78, 27 Dueb. Anacharsidis illud (p. 111, 24) invenitur apud Laert. Diog. I, 8, 5. Stob. fl. 86, 16. Apophth. Vind. 69. Quod Galenus dicit viros non illustrari patriae nomine, verum patriam virorum in ea natorum gloria claram fieri, hoc exemplis demonstravit in hisce commentationibus tritissimis: Anacharsidis scilicet Scytharumque, Pindari ac Boeotiae, Aristotelis et Stagirorum. Eisdem ad eandem rem usus est Themistius in or. XXVII, 334^c. 337^c.

In cap. VIII pulchritudo corporis quam fugax sit, Galenus disputat. Compara haec:

Galenus protr. p. 113, 11:

Ἀμεινον οὖν ἐστὶν ἐγνωκό-
τας τὴν μὲν τῶν μελαχλίων
ῥῆσαν τοῖς ἡρμινούσις ἀνθεσιν
ἐοικυῖαν ὀλιγοχρόνιον τε τὴν
τέρψιν ἔχουσαν — —

Boethius e protreptico hauriens (de cons. III, 8, 19):

formae vero nitor ut rapidus
est ut velox et vernalium
florum mutabilitate fugaci-
or?

In fine huius partis Galenus *ὅλον ἀγαθόν τινα ἐπωδόν* (p. 115, 16) Diogenis factum narrat vere cynicum. Diogenes enim apud divitem cenans, qui res suas optime quidem comparatas et splendide ornatas habebat, semet ipsum vero abiiciebat, screavit sputumque in eum coniecit, quod nihil in

domo tam neglectum ac sordidum vidisset quam dominum ipsum.

Idem legitur apud Laert. Diog. VI, 2, 32 et in epist. Diog. 38, 5 p. 253 Herch. Contra ab Aristippo hoc factum esse dicit Laert. Diog. II, 75. Similia habes apud Apuleium de deo Soer. II p. 170; cf. epigramma apud Riesium 443.

Sequitur altera pars libelli, in qua auctor eos adloquitur qui *προτετραμμένοι* sunt artemque ediscendam esse dicunt. Philonis igitur de protreptico expositionem si reputamus, Galenus deinceps conatur τὰ θεραπευτικὰ προσάγειν, quod negotium duplex est: τὸ μὲν γὰρ ὑπεξαίρετικὸν τῶν ψευδῶς γεγενημένων δοξῶν, δι' ὧς τὰ κριτήρια νοσοποιεῖται τῆς ψυχῆς, προσάγει λόγον, τὸ δὲ τῶν ὑγιῶς ἔχουσῶν ἐνθετικόν (cf. p. 301).

Δόξαν ψευδῶς γεγενημένην Galenus dicit eorum opinionem, qui athletarum studium ad artem pertinere dicant. Verae enim artis τέλος cum βιωφελές sit (p. 116, 15), hoc non invenitur in athletarum negotio, quod corporis quidem vim, gloriam, honores, divitias hominibus praebere videtur, re vera non praebet.

Athleticam philosophi multi vituperaverunt, vide Wyttenbach. ad Pseudoplut. de libr. ed. 11 (adnot. p. 117). Improbabant eam Xenophanes et Euripides, nec non Socrates, Plato, Aristoteles. Diogenes quidem Sinopensis educatoris officio fungens vetuit paedotribas discipulos in athletarum morem exercere (plura attulit Becker Charicl. II² p. 214 sqq.). Galenus ipse etiam aliis locis contra athleticam disseruit, (velut Περὶ ἰατρ. 37. de sanit. tuend. 3, 2) sed nusquam tam graviter quam hoc in libello.

Proficiscitur auctor (p. 117, 4) in hac parte a sententia simili atque in libri exordio. Hominum genus dicit deis cognatum esse καθ' ὅσον λογικόν ἐστι, animalibus καθ' ὅσον θνητόν. Itaque si altiore appetimus coniunctionem, maxime animus excolendus est (cf. Iambl. protr. p. 100): quo conformato homo summum bonum attingit, cum ineruditus descendat ad bruta animalia. Corporis autem exercitatione homo

bestias non modo non vincet, sed ne equiparabit quidem unquam. Pergit p. 117, 13: *τίς γὰρ λεόντων ἢ ἐλεφάντων ἀλκιμώτερος; τίς δ' ὠκύτερος λαγωῦ;* Eadem demonstrat Galenus p. 127, 15 versus laudans poetae nobis ignoti.

Saepissime hic locus occurrit in protrepticis: cf. Iambl. protr. p. 100. Pseudoplut. de libr. educ. cap. VIII (locum exscripsi p. 315); deinde Plutarchus κατ' ἰσχὺς (exscripsi fragmentum pag. 312); Boethius de cons. III, 8, 15 (exscripsi p. 269 sq.). Plane eodem modo disseruit Themist. in orat. XXXIV p. 445, 10 Dind. Adde Eusebii locum quem Stob. fl. 53, 16 praebet, et Diogenis verba apud Dion. Chrys. IX, 293 R. — Facile augere possum locorum numerum, sed his ipsis quos attuli Crusio, viro doctissimo, persuasurum me esse puto, eiusmodi locos Galenum non apud Plutarchum tantum, sed in omnibus protrepticis invenisse.

In cap. X auctor ut sententiam suam confirmet, sapientium virorum de athletica profert iudicia, argumentandi usus ratione Socratica (cf. Plat. Alcib. I, 117°. Enthyd. 279°. Xenoph. Mem. III, 3, 9). Mox autem haec abrumpit dicens (p. 120, 3): *ὅλως μὲν οὖν ἐπὶ μάρτυρος οὐκ ἐβουλόμην κρίνεσθαι· ἐητορικὸν γὰρ τὸ τοιοῦτον μᾶλλον ἢ τιμῶντος ἀλήθειαν ἀνδρός.* Quod vero multi homines ad aliorum auctoritatem confugere quam rem ipsam explorare malunt, inserit Galenus de Phryne narratiunculam (p. 120, 10—23), quae quamque rem per se solam exquirendam esse doceat. Iam a cap. XI res ipsa spectatur. Quaeritur igitur num bonum sit ἡ ἀσκήσις ἀθλητικῇ. Bona distribuuntur Peripateticorum more in genera tria: *τῶν μὲν περὶ ψυχὴν ὄντων, τῶν δὲ περὶ σῶμα, τῶν δ' ἐκτός.* Atque animi bonum athletica certe non est, nam athletae (121, 12): *ὥς ἐν βορβόρῳ πολλῶ τὴν ψυχὴν ἐαυτῶν ἔχουσι κατασβεσμένην* (cf. Plat. de rep. VII, 533). Sed ne corporis quidem bonum affert, neque sanitatem, quod Hippocrates et alii testantur, nam in hac re *οἱ ἀθληταί* vere ἀθλιοί sunt (Clem. Alex. Paed. II, 1); neque corporis vires, quod Milonis vitae exitu demonstratur (Paus. VI, 14, 8. Strabo VI, 263. Val. Max. IX, 12, 9. Gell. XV, 16. Ovid. Ib. 699 schol. Theocr. 4, 9 schol.).

In cap. XIII (p. 127, 15) Galenus ad inridendos athletas versus laudat poetae ignoti, quos e memoria adscripsit; quorum versuum formam metricam restituere conati sunt Haupt (opusc. III, 445) et Cobet (Mnem. IV, 352. X, 178). Quae autem Crusius (Mus. Rhen. XXXIX, 591) de huius carminis auctore expedivisse sibi visus est, concidunt. Acute respondit Crusio Gerckius in Mus. Rhen. XLI, 470 quem ille non refutavit Mus. Rhen. XLIII p. 461 sq.

Postremo Galenus athletarum negotium neque iucundum neque fructuosum esse monstrat. Itaque colendam dicit artem totam per vitam mansuram. Omnium autem artium praestantissimae sunt αἱ λογικαὶ καὶ σεμναί (p. 129, 11), e quibus una exercenda est adulescenti ὅτι μὴ παντάπασιν ἡ ψυχὴ βοσκηματώδης ἐστίν (129, 26). Quibus omnibus tamen potior est medicina, quod ait deinceps demonstrandum.

Vidimus Galeni libellum ad protrepticorum exemplum accurate esse scriptum. Huius generis speciem ac similitudinem inde quoque gerit, quod poetarum loci, facete dicta, comparationes, denique omnia illa orationis popularis artificia et ornamenta rhetorica large adhibita sunt. Sed etiamsi multos τόπους e protrepticis sumptos in hoc libello occurrere vidimus, nego tamen Galenum uno protreptico fonte usum esse. Nulla enim fere sententia in huius protreptici priore parte legitur, quae non bis ac saepius in rhetoricis eius aetatis scriptis inveniat. Itaque Crusius desinat mirari quod nonnullos locos in libro περὶ παιδων ἀγωγῆς et Galeni libello consentientes animadvertit. Quid? opusculum rhetoricum et hoc et illud est, simili consilio ac ratione confectum. Num igitur, quod in his nonnullas sententias similibus verbis prolatas esse videmus, licet de altero alterius fonte cogitare? An Boethium sive Themistium a Galeno pendere dices, apud quos loci simillimi inveniuntur?

Galenus igitur in cohortatione sua, quam ad pueros habuit (cf. p. 116, 11. 117, 4. 116, 4), eas sententias in suum usum converterat quibus οἱ προτρέποντες uti solebant. In altera autem parte Galenum, contra athletas disputantem, sua ipsius

argumenta proferre, sponte apparet. Sententias suas multorum et poetarum et philosophorum testimoniis stabilivit ea quae solent rhetores ratione.

Transimus ad Themistium, cuius orationes duae protreptici nomen ferunt, oratio IX et XXIV in corp. Dindorf. Etsi Themistius rhetor genuinus est, in his tamen orationibus duo protrepticorum genera agnoscuntur. Oratio enim IX rhetoricus, oratio XXIV philosophicus protrepticus appellari potest (cf. p. 235 extr.). Quae genera quo modo distinguenda sint, ut intellegamus, addenda pauca sunt de rhetorum protrepticis.

Rhetores fuisse exhortativae orationis inventores dudum vidimus: iam cum Antisthenis et Platonis opera ad philosophos venissent protreptici, rhetores tamen hoc dicendi genus non abiecerunt. Demetrium Phalereum protreptici auctorem fuisse Laertius Diog. V, 80 tradidit. Nihil quidem de hoc libro scimus, in universum autem de eius indole valebit quod Laertius (ibid.) de Demetrii dicendi genere dixit *‘χαρακτήρ δὲ φιλόσοφος, εὐτολὴ ἐπιτομὴ καὶ δυνάμει κεκαμμένος.’*

Illius vero temporis, quo Atticae dicendi rationis studium laete renatum est et repudiata Asiaticorum sententiosa et arguta dictione oratores redierunt ad Atticorum incorruptum et elegans eloquendi genus, duae servatae sunt declamationes Lesbonactis rhetoris, quae inscribuntur *Προτρεπτικοί* (ed. Bekker, orat. Att. V p. 654. Conrad. Orelli, Lips. 1820).

De Lesbonactis persona et aetate nihil certum est, quod apud grammaticos duo vel tres huius nominis Mytilenaei confusi sunt¹⁾. Lesbonactis *προτρεπτικοί* declamationes sunt genuinae: fingitur in eis oratio ducis Atheniensis ad milites habita tempore obsidionis Deceleensis. Neque tamen sine causa his orationibus protreptici nomen inditum esse apparet: immo eas habebant proprietates quae eo tempore in huius generis ora-

1) Haud sane operae pretium est hoc loco examinare hanc rem difficillimam. Quam qui accuratius cognoscere velint, legant quae exposuit Rohde, *Griech. Roman* p. 341, 3 et nunc Cichorius, *Rom u. Mytilene* p. 65.

tione exspectabantur. Quae quales fuerint ut cognoscamus, rhetorum locos proponam quibus protrepticorum mentionem faciunt.

Atque Aristoteles τὴν προτροπὴν generis deliberativi partem esse dixerat (Rhet. 1, 3, 14): τρία γένη τῶν λόγων τῶν δημοτικῶν, συμβουλευτικόν, δικανικόν, ἐπιδεικτικόν, συμβουλῆς δὲ τὸ μὲν προτροπή, τὸ δὲ ἀποτροπή. Accuratius Anaximenes in Rhet. ad Alex. 1 p. 174 (ed. Spengel): δύο γένη τῶν πολιτικῶν εἰσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ δικανικόν· εἶδη δὲ τούτων ἑπτὰ· προτρεπτικόν, ἀποτρεπτικόν, ἐγκωμιαστικόν, ψεκτικόν, κατηγορικόν, ἀπολογητικόν, καὶ ἐξεταστικόν — Καθόλου μὲν οὖν εἰπεῖν, προτροπή μὲν ἐστὶν ἐπὶ προαιρέσεις ἢ λόγους ἢ πράξεις παράκλησις. Τὸν προτρέποντα χρὴ δεικνύειν ταῦτα ἐφ' ᾧ παρακαλεῖ, δίκαια ὄντα καὶ νόμιμα καὶ συμφέροντα καὶ καλὰ καὶ ἡδέα καὶ ῥάδια παραχθῆναι· εἰ δὲ μή, δυνατὰ τε δεικτέον, ὅταν ἐπὶ δυσχερῇ παρακαλῇ, καὶ ὥς ἀναγκαῖα ταῦτα ποιεῖν ἐστίν.

Postquam τὸ ἐπιδεικτικόν γένος seorsum a reliquis tertium dicendi genus tractatum est, locus τῆς προτροπῆς in utroque inveniebatur. Recte enim Quintilianus III, 8, 28 'totum autem laudativum genus habet aliquid simile suasoriis, quia plerumque eadem illic suaderi, hic laudari solent.' Itaque rhetores notiones προτροπὴν, συμβουλὴν accuratius distinguere conati sunt: quos si intellegere vis, non neglegendum quod, cum oratorum ars a forensi exercitatione repulsa inde a Demetrii Phalerei temporibus in declamationibus scholasticisque exercitationibus tractaretur et suasoriae atque controversiae in usum venirent, tunc quidem etiam intra demonstrativum genus existit τὸ εἶδος δικανικόν et συμβουλευτικόν. A Demetrii igitur aetate distinguenda sunt duo eloquentiae genera, unum in negotiis (πραγματικόν) alterum in ostentatione (ἐπιδεικτικόν) positum (Quintil. III, 4, 14). Hoc ostentativum genus continet τὸ εἶδος δικανικόν, συμβουλευτικόν, ἐγκωμιαστικόν, et in hoc quaestiones iudiciales et deliberativae de rebus fictis scriptae et arte elaboratae nominantur μελέται et ἀγῶνες, quibus respondent Romanorum declamatorum contro-

versiae ac suasoriae.¹⁾ Ab his bene distinguendi sunt οἱ προ-
τρεπτικοὶ λόγοι, in quibus semper ad eas res incitatur
quas bonas et utiles esse nemo negat. .

Pseudoulpian. ad Demosth. Oly. I, 16, 4: ἰστέον δὲ ὅτι
διενήνοχε προτροπὴ συμβουλῆς ἐν τούτῳ ὅτι ἐν μὲν τῇ
συμβουλῇ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὑπὲρ οὗ συμβουλευόμεν, ἀμφισβή-
τησιν ἔχει καὶ ὁ τρόπος, δι' οὗ ἂν περιγενοίμεθα τῶν χρη-
σίμων, ἀντίρρησιν ἐπιδέχεται· ἐν δὲ τῇ προτροπῇ καὶ τὸ
ἀγαθὸν πρόδηλον καὶ ὁ τρόπος· οὐδεὶς γὰρ προτρέπων
ἐπιτίθεται καὶ τὸν τρόπον δι' οὗ κρατῆσαι δυνα-
τόν.²⁾

In protreptico igitur ad bonum ab omnibus probatum et
laudatum orator adhortatur et cum, qua via bonum adipisca-
mur pateat, non eget praeceptis quibus opus est in parae-
nesi. Neque igitur suadendum neque praecipiendum est ei
qui protrepticum scribit, sed tota exhortativa est oratio. Iam
vero cum id bonum quod ἀντίρρησιν οὐκ ἐπιδέχεται ad vir-
tutem semper pertineat et ad felicitatem, sequitur ut ad vir-
tutis commendationem etiam rhetorum protreptici
redire soleant.

Tales igitur exhortationes scripsit Lesbonax, in quibus
inducit imperatorem milites ad fortitudinem adhortantem:
fortitudine enim omnes reliquae virtutes continentur apud
Lesbonactem. Ostenditur militibus, si fortes erunt, omnia bona
contingere (totam virtutem p. 22, 12 ed. Orelli; pacem 13, iu-
stitiam 14; sapientiam 25, 15 pulchritudinem, nobilitatem). Ora-
tionis dispositio ea est, ut probetur adversus hostes pugnare
esse ὄσιον (3), σύμπερον, ἀναγκαῖον (18—20), ἔνδοξον.

In altera oratione milites admonentur quos fortiter pro
patria pugnatos esse orator antea sibi persuasit. At pluri-
mum ait ibi virtutem crescere, ubi maximis praemiis et laudi-
bus extollatur (39, 24). Haec vere προτρεπτικῶς dicta sunt,

1) Volkmann, *Rhet. d. Gr.* p. 309.

2) Ernesti, *lexic. techn.* p. 298. — Quo modo παραλυσίς differat a
συμβουλῇ et προτροπῇ, vide Pseudoulp. l. c. Ammon. de diff. verb. 132
ed. Valck. *Syr. Sopat. in Rhet. Gr.* IV, 763.

cf. Iul. Victorem (Rhet. lat. p. 174, 30): 'cum enim exhortor, nihil persuadeo, sed volentem aliquid ut magis velit, instigo'. (Arist. Eth. Nic. 1197^b 7. Lesbon. 38, 24). Instigat deinceps orator, maiorum gloriam comparans et militum virtutem quam in pugna praestaturi sunt cum impietate et maleficio hostium.

Omnino oratio, qua quis ad virtutem admonetur maiorum laude proposita, *προτρεπτικός λόγος* est. Talis est Isocratis Euagoras, quae oratio *παράκλησις* appellatur ab ipso 76. cf. 77 ubi dicit: *τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους προτρέπομεν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ἑτέρους ἐπαινοῦντες — ἐγὼ δὲ σὲ οἰκείως παρακαλῶ.* — Deinde refert Dionysius Hal. (Rhet. VI, 4) protrepticum fuisse partem τοῦ μεθόδου ἐπιταφίων. Postquam enim patria, gens, educatio, res gestae mortui satis laudatae sunt ab oratore, *μετὰ ταῦτα δ'* inquit, *ἐν μὲν τοῖς κοινοῖς (λόγοις) ἐπὶ τὸ προτρεπτικὸν μεταβησόμεθα προτρέποντες ἐπὶ τὰ ὅμοια τοὺς ὑπολειπομένους.* Addit *καὶ πολὺς ὁ τόπος οὗτος*. Tum sequitur ὁ παραμυθητικός, id est oratio ad consolandos superstites accommodata (cf. Thucyd. II, 45). Quod autem dicit *ἐν τοῖς κοινοῖς λόγοις* (i. e. *τοῖς πρὸς πόλιν καὶ δῆμον*) opponit *τοὺς ἰδίους*, ἐν οἷς τὸ μὲν προτρεπτικὸν ἐνίοτε μὲν οὐδὲ ὅλως παραλαμβάνομεν διὰ τὸ τάχα ἄν, εἰ τύχοι, παῖδας εἶναι τοὺς κατοικομένους.

Species huius laudativi generis est ὁ *προτρεπτικός ἀθληταῖς*, quem Dionysius copiosius tractavit in Rhet. cap. VII. Haec est *μετὰ ἐπαίνων καὶ ἀποδείξεων παράκλησις* quae recitatur priusquam athletae certamen gymnicum subeunt.

Redimus ad Themistium, cuius orationem nonam rhetoricum protrepticum esse dixi. Scripta est ad Valentianum, qui cum patre in castris versatus consulatum auspicatur. Redit tota ad patris laudationem, cui gratias agit orator nomine senatus populi que Romani ob consulatus honorem filio delatum. Oratio XXIV inscribitur *προτρεπτικός Νικομήδεισιν εἰς φιλοσοφίαν*. Demonstrat audientibus Themistius quod dicit (307^a) *ὅτι οὐκ ἔστι χαρίτων ἔρημος παντελῶς ἢ φιλοσοφίας ἀνλή.* Philosophia enim coniuncta esse debet cum eloquentiae lepore ac suavitate, quae, ubi iunctae sunt, cencentu quodam admi-

rabili auditores permulcent, seiunctae autem in pectora non descendunt.

Apud Themistium quoque ὁ θεραπευτικὸς λόγος sequitur τὸν προτρεπτικόν (302^b). Omnino Themistius utitur comparatione illa apud philosophos tritissima, qua philosophus cum medico confertur; inventa est haec similitudo a Cynicis (Zellerus II, 1 p. 285, 3), versati sunt in ea deinde Stoici, quos ob eam rem vituperat Cicero in Tusc. disp. IV, 10. Decantatum autem idem ab huius aetatis philosophis, Philone (Stob. Anth. II p. 49), Seneca (epist. 117, 33 et saepe), Musonio (Plut. de coh. ira 2 p. 453), Epicteto (in dissert. III, 23, 30), Marco Aurelio III, 13.

Celeberrimus τόπος exstat apud Themistium 309, ubi maxime insignis est commendatio τῆς φρονήσεως.

Themist. XXIV, 309:	Aristot. in protr. (Stob. fl. 3, 54):	Plato, in Euthyd. 281 ^c :
οὔτε γονέων ἐπι- φάνεια οὔτε κάλ- λους ὑπερβολὴ ὄφελος μέγα τῷ κε- κτημένῳ δίχα φρο- νήσεως, ἀλλὰ τὰ λαμπρὰ ταῦτα καὶ σεμνὰ παιδείας μὲν κατακοσμούσης οὐ πάντη ἂν ἄτιμα δό- ξειεν, ἄνευ δὲ ταύ- της ἐπιφανεστέ- ραν ποιεῖ τὴν μο- χθηρίαν.	τοῖς γὰρ διακει- μένοις τὰ περὶ τὴν ψυχὴν κακῶς, οὔτε πλούτος οὔτε κάλ- λος τῶν ἀγαθῶν ἐστίν· ἀλλ' ὅσῳ περ ἂν αὐταὶ μᾶλλον αἱ διαθέσεις καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρ- ξωσι, τοσούτῳ καὶ πλείω καὶ μείζω τὸ κεκτημένον βλά- πτουσιν, χωρὶς φρονήσεως παρα- γενομένοι.	ὄφελος τι τῶν ἁλ- λων κτημάτων ἄνευ φρονήσεως; — — ἐὰν μὲν αὐτῶν ἡγῇ- ται ἀμαθία, μείζω κακὰ εἶναι τῶν ἐναν- τίων ὅσῳ δυνατώ- τερα ὑπηρετεῖν τῷ ἡγουμένῳ κα- κῷ ὄντι.

Them. 307^a: σπουδαῖον λέγομεν οὐ τὸν πολλοὺς μὲν ἀγροῦς, πολλὰς δὲ οἰκίας πεπαμένον, πολλὰ δὲ ἱμάτια καὶ ὑποδήματα, καὶ δειπνοῦντά τε ἐκ πολυτελοῦς τραπέζης καὶ πίνοντα ἀπὸ

χρυσῶν ἐκπωμάτων, ἀλλ' ὅστις νοῦν ἔχει πολὺν καὶ παιδείας ἐπιμελεῖται.

Locos similes invenimus in Aristotelis protreptico (Stob. fl. 3, 54), apud Galenum in cap. VI, apud Ciceronem in Hortensio fr. 68—72, Tusc. disp. V, 15, 45, et apud alios per multos.

Praeterea Themistius Socratis protreptico qui est in Clitophonte dialogo, usus est in or. XXVI, 320^d. E protreptico deinde desumpta sunt quae in orationis XXXIV capite altero profert. Laudavi hunc locum supra (p. 324), cum similem Galeni locum afferrem. Sed etiam in eis quae secuntur, multae inveniuntur sententiae e protrepticis desumptae. Themistius enim philosophiae initia et incrementa narrat, eodem ut videtur modo quo fecerant Aristoteles et Posidonius. Qui postquam Posidonii exemplo Lycurgum et Solonem legislatores inter primos philosophos fuisse ostendit, pergit in cap. IV sic: καὶ ἡ μὲν πρώτη γένεσις φιλοσοφίας αὕτη καὶ τοιαύτη· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ταῦτόν ὑπέμεινε καὶ φιλοσοφία ταῖς ἄλλαις τέχναις. καὶ ὥσπερ ἐκεῖναι χρεῖας ἐκάστην παραγαγούσης οὐκ ἔστησαν ἐπὶ τῆς χρεῖας, οὐδὲ ἄχρι τῶν τοίχων καὶ τοῦ ὀρόφου προῆλθεν ἡ οἰκοδομική, οὐδὲ ἄχρι μόνου τοῦ σκέπειν τὸ σῶμα ὑφαντική, ἀλλὰ προύβησαν περαιτέρω, καὶ τὸ καλὸν τῷ ἀναγκαίῳ προσεξειργήσαντο, καὶ τοῦ προσεῖναι κόσμον ἐν τοῖς ἔργοις ἐπεμέλησαν, οὕτω καὶ φιλοσοφία τὸ γινῶθαι σαυτὸν καὶ τὸ γινῶθαι καιρὸν, καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν οὐκ ἀγαπήσασα, οὐδὲ ἀρκεσθεῖσα τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἔργοις νοθευτήμασι, περιεβλήται πολὺν τὸν ἔξωθεν κόσμον, τὴν τῆς φύσεως ἱστορίαν καὶ τὴν τοῦ λόγου ἀπεργασίαν. Cum his conferendi sunt Iambl. in comm. Pyth. III p. 218, 27 et Posid. apud Senecam in ep. 90.

Protreptici simillima est Themistii ἐπίδειξις philosophica in recensione Syriaca saeculi p. Ch. n. fortasse sexti servata, quam verterunt Buechelerus et Gildemeister in Mus. Rhen. XXVII p. 438 sqq. Demonstratur qua quis via facile ad philosophiam pervenire possit (Iambl. pr. p. 110). Quo attentius auditores auscultent, orator sermone festivo et venusto

utitur, medicos imitatus qui medicamenta acerba in poculo melle circumlito potui dant (cf. Themist. in protr. XXIV p. 302^b). p. 447—449 hominem monstrat nihil possidere nisi quod in se habeat, non esse penes eum divitias, sanitatem, sed prudentiam, sapientiam, tranquillitatem. Et cum reliquis in artibus hominibus opus sit rebus et materia, quibus ars exerceatur, ea ars qua animi bona obtinemus, sibi ipsa satis est nullisque aliunde rebus indigens (Iambl. pr. p. 114). Narrat deinde Stilponis illud, qui capta patria nihil sibi raptum esse dixit, cum sapientiae raptos non vidisset (idem Pseudoplut. in protreptici fragmento, de libr. educ. VIII = 8 f narrat, et similia sunt, quae leguntur apud Iambl. in cap. VI p. 100). — Secuntur multi alii loci pervulgati, quos cum saepe citaverim, nunc mitto.

Plures commemorare possum rhetores, quorum feruntur orationes protreptici nomine inscriptae, velut Himerium, Libanium, alios. Sed praetermitto hos omnes, cum nihil ex eorum declamationibus ad rem nostram lucremur.

Uno verbo tantum Clementis Alexandrini protrepticum attingam. Argumenta quae in protrepticis tractabantur, non multum abfuisse a Theologorum studiis ac ratione nemo non videt. Quos ut omnino multa argumenta Christianae doctrinae a philosophis deprompsisse suisque sermonibus ad populum habitis inseruisse et cum sacrae Scripturae explanatione coniunxisse consentaneum est¹⁾, sic in exhortationibus scribundis philosophos imitati sunt Ecclesiae doctores velut Clemens Alexandrinus, Iustinus Martyr, Tatianus.

Et Clemens Alexandrinus cum in libris suis edendis veterum philosophorum rationem sequi vellet, protreptico suo eum locum dedit, quem habet apud Philonem. Audiamus ipsum quae dicit in exordio paedagogi: *τριῶν γέ τοι τούτων περὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντων, ἡθῶν, πράξεων, παθῶν, ὁ προτρεπτικὸς ἐλλήχεν τὰ ἥθη αὐτοῦ, θεοσεβείας κατηγεμῶν, ὁ τροπιδίου δέκην ὑποκείμενος λόγος εἰς οἰκοδομὴν πίστεως* —

1) Clementem Alex. a Musonio pendere, nuper demonstravit Wendland in quaestionibus Musonianis. Berol. 1886.

— πράξεών τε ἀπασῶν ὁ λόγος ἐπιστατεῖ ὁ ὑποθετικός, τὰ δὲ πάθη ὁ παραμυθητικὸς ἴσται —. Haec igitur ad philosophorum rationem dicta esse apparet. In ipso tamen protreptico Clementis noli sententias e veteribus protrepticis petitas quaerere. Natura enim huius libri mere est ἐλεγκτική, nam Clemens in eo ab impiis idolorum mysteriis et deorum nefariis sacrificiis homines avocat et gentium libidines et stultitiam vehementer accusat. Unum tantum locum affero: p. 7 (Potter) Clemens de gentilibus, qui cum simulacris deorum copulati sunt, haec dicit: τὸ γὰρ πονηρὸν καὶ ἐρπυστικὸν θηρίον γοητεῦον καταδουλοῦται καὶ αἰκλίζεται εἰσέτι νῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἔμοι δοκεῖν, βαρβαρικῶς τιμωρούμενον, οἱ νεκροῖς τοὺς αἰχμαλώτους συνδεῖν λέγονται σώμασιν, ἔστ' ἂν αὐτοῖς καὶ συσσωπῶσιν. Hanc de Etruscorum crudelitate narrationem ab Aristotele in protreptico prolatam et a Cicerone in Hortensio repetitam esse diximus.

INDEX RERUM

- Alexander Aphrod. 238.
 Antisthenes 226. 233 Archelaus 314.
ἀπελεγτικὸς λόγος pars protreptici 293. 302.
 Aristo 274 sqq.
 Aristoteles protreptici auctor 236 sqq.; ad protreptici exemplum scripsit Cicero Hortensium 240; fragmenta exstant apud Iamblichum 241 sqq.; occurrunt sententiae Platonicae 255; protreptici argumentum enarratur 271 sqq.
 Aristippus 228.
 Athletarum artem philosophi vituperaverunt 323.
 Augustinus Ciceronis Hortensium sequitur in libr. contr. Acad. 296. 297, 1. 299, 1.
 Augustus 305.
 Boethius de cons. II, 5; III, 3—8 e protreptico hausit 250. 269. 321.
βομβυλιός 227.
 Censorinus 253.
 Chamaeleon 273.
 Chrysippus 277 sqq. in libris *περὶ τοῦ προτρεπέσθαι* de Platonis exhortandi arte iudicat 278.
 Ciceronis Hortensius est *προτρεπτικός* 240; usurpat Aristotelem 248 sqq.; Posidonium 290; eius partes duae 293; argumentum enarratur 299 sq.
 Cicero de republ. VI, 23 non ex Aristotelis protreptico sumptum 252. 298 sq. locus Tusc. I, 39, 94 ex Aristotelis protreptico petitus 253.
 Cleanthes Stoicus quid de paraenetica philosophiae parte senserit 277.
 Clitophon dialogus Platoni subditus 229 sqq.; eum respicit Iamblichus 247, Chrysippus 278, Dio Chrys. 314, Themistius 331.
 Demetrius Phal. 326.
 Dio Chrysost. 314.
ἐνδεικτικὸς λόγος pars protreptici 293. 302.
 Epictetus 308 sqq.
 Epicurus 281.
 Etruscorum cruciatus 249. 254. 333.
 Endorus de protreptici natura disseruit 303 sq.
 exhortatio = *προτρεπτικός λόγος* 283. 303.
 Galenus 316 sqq.
 Himerius 332.
ὑποθετικὸς λόγος 283. 301. 304.
 Isocrates auctor orationis ad Demonicum 210 sqq.; huius orationis § 3 explicatur 221 sqq.; philosophiae adversarius 225.
 Iamblichus Aristotelis protrepticum compilavit 241. 248 sqq.; qua ratione Platonem exscripserit 244;

- veterum *προτρεπτικούς* bene novit 247; Clitophonte usus est 248; verbis *ἔτι τούτων* nova adiungere solet 256. 260 sq.; Aristotelis protrepticum iterum exscripsit in comm. Pythag. tertia 258. 266.
- Libanius 332.
- Lyncei oculi 250.
- Musonius Rufus 310.
- παράνεσις* opp. *παρακλήσις* 222; 'praeceptio' vertitur a Seneca 282 sq.
- παρακλήσις* = *προτροπή* 222.
- παράμυθητικός* 283; definitur ab Eudoro 304, a Clemente Alex. 332.
- Persaeus Stoicus 277.
- Philo Larissaeus 301.
- φρόνησις* maxime commendatur in protrepticis 254. 255. 330.
- Plato in Euthydemo sophistarum *προτρεπτικούς* perstrinxit 224; protreptici vere Socratici exemplum edidit 233 sq.; de eo Chrysippus iudicat 278.
- Plutarchus 310 sq. Pseudoplutarchus 315 sq.
- Posidonius 292 sq.; ei adversatur Seneca 284; *ἀριστοτελίζει* 286 sq.; eum sequitur Cicero in philosophiae laudibus 286 sq.
- Proclus 258. 267.
- προτρεπτικοὶ λόγοι* quid significant apud Isocratem (I, 3) 221 sq.; e sophistarum genere orti 223; in Euthydemo perstringuntur 224; duo genera distinguuntur 235 sq.; duae partes protreptici 293. 302; Philonis definitio 301, Eudori 303; ad ostentativum dicendi genus accedunt 308; rhetorum *προτρ.* 327 sq.
- προτροπή* generis deliberativi pars 326 sq.
- Seneca 305 sq. Ciceronem sequitur 306; Posidonii protrepticum tractat 283 sq.
- Socrates 224 *φιλόσοφος προτρεπικώτατος* 229; aliae sophistarum aliae Socratis exhortationes 231 sq.
- sophistae 224. 310.
- Stobaeus 268. 312.
- Teles 237.
- Themison 238.
- Themistius 326. 329 sq.
- Theognis 227.

TABULA ARGUMENTI

	pagina
I. De exhortationum origine.	
De Isocratis ad Demonicum oratione	210—222
De sophistarum protrepticis	223—225
De Antisthene et Aristippo	225—229
De Clitophonte dialogo	229—232
De Platonis Euthydemo	232—235
II. De philosophorum protrepticis.	
De Aristotelis protreptico	236—272
De Monimo Theophrasto Chamaeleonte Aristone Persaeo	
Cleanthe Chrysippo Epicuro	272—282
De Posidonio	282—291
De Ciceronis Hortensio	291—300
De Philonis et Eudori distributionibus	300—304
III. De posteriorum philosophorum, sophistarum, rhetorum scriptis exhortatoriis.	
De Augusto, de Seneca	305—308
De Epicteto, Marco Aurelio, Plutarcho	308—313
De Dione Chrysostomo, Pseudoplutarcho	313—316
De Galeni protreptico ἐπὶ τέχνας	316—325
De rhetorum protrepticis	326—332
De Clemente Alexandrino	332—333
IV. Indices	334—335

Zu Seneca's Apocolocyntosis.

Kann der Ausgang, mit dem jetzt die Apocolocyntosis aufhört, wirklich als ein befriedigender Abschluss der Satire gelten, in der eine Fülle geistreichsten Witzes mit spielender Hand ausgestreut ist?

Aeacus hat bereits sein verdammendes Urtheil über Claudius ausgesprochen: auch eine adaequate Bestrafung ist eronnen. Wie die Strafen der drei grossen mythischen Verbrecher der Unterwelt, Sisyphus, Tantalus, Ixion in vergeblichem schwerstem Mühen, in hoffnungslosem Schmachten nach stets wieder sich entziehendem Genuss und in rastlosem Wirbel bestehen, so soll sich auch der verstorbene Kaiser in immer neuer, nie befriedigter Leidenschaft verzehren und zwar der des Würfelspieles, dem er im Leben mit wahnsinniger Gier ergeben war und das er nun auf Geheiss des Aeacus ewig treiben wird mit einem Becher, durch dessen weichenden Boden die geschüttelten Würfel stetig durchgleiten.

Mit der Schilderung dieses ebenso aufregenden wie hoffnungslosen Treibens scheint Alles auf das passendste abgeschlossen. Da tritt plötzlich ein Wechsel der Scenerie ein. Der in der Unterwelt weilende ¹⁾ Kaiser Caligula erscheint und requirirt Claudius auf Grund der körperlichen Züchtigungen, die er ihm in seiner Jugend hatte zu Theil werden lassen, als seinen Sklaven und verschenkt ihn dann an Aeacus. Der Todtenrichter giebt ihn weiter an seinen Freigelassenen Menander 'ut a cognitionibus esset'.

1) Trotzdem will ihn Kraffert, *neue Beiträge z. Krit. u. Erkl. lat. Aut.* (Verden 1888) S. 18 durch eine Conjectur bei Seneca in den Olymp einführen, indem er c. 1 schreibt 'qua (via Appia) scis et divum Augustum et Tiberium <et> Caesarem ad deos isse'.

Hier bedarf Verschiedenes der Erläuterung. Zunächst ist klar, dass unter Menander kein anderer als der grosse Komiker gemeint sein kann. Diese Fiction ist nicht bloss dadurch motivirt, dass der Dichter 'der Mit- und Nachwelt den Spiegel der Wahrheit vorhält', sondern namentlich auch durch die grosse Vorliebe Menander's für Rechtshändel, deren Darstellung wir so häufig in seinen Stücken begegnen, z. B. in den *Ἐπιτρέποντες*, *Ἐπίκληροι*, *Λοιχοί* (vgl. Quintilian, *inst. orat.* X 1, 10), auch im *Θησαυρός* (vgl. Terenz, Eunuch. prol. 10).

Vortrefflich ist auch der Einfall, dass Claudius nun wieder wie auf Erden in Abhängigkeit von einem Freigelassenen geräth. Dies unwürdige Verhältniss ist auch noch an einer andern Stelle von unserm Satiriker persiflirt worden, in der Eröffnung nämlich, welche die Febris in Bezug auf den Geburtsort des Claudius an Hercules macht (c. 6): 'illum ego tibi recipio [Luguduni] natum, ubi Licinus multis annis regnavit'. Der Witz dieser neuen Wendung zur Bezeichnung von Lugudunum liegt ja — was ich bei Bücheler nicht angemerkt finde — eben darin, dass Claudius in der Stadt geboren ist, die lange Jahre unter der fast unbeschränkten Gewaltherrschaft jenes bertüchtigten Freigelassenen Caesar's geschmachtet hatte: sodass des Claudius gefügiger Gehorsam gegen die Launen seiner Freigelassenen wie ein Erbtheil seiner Heimath erscheint.

Vor Allem aber bedarf die Stellung, die hier Claudius bei Menander zugewiesen wird, der Aufklärung. Angespielt wird ja natürlich auf das wahrscheinlich eben erst von Claudius geschaffene Amt *a cognitionibus*, ein Amt, dessen Aufgabe es war, für die persönliche Rechtsprechung des Kaisers die nöthigen Vorbereitungen und Informationen zu beschaffen, sowie für die Vollstreckung der Strafen Sorge zu tragen. An der Spitze des Amtes stand damals ein kaiserlicher Freigelassener: diesem entspricht also hier Menander. Aber wie es dem Oberdirigenten des Amtes, der speciell und einfach *a cognitionibus* genannt wurde, nicht an Unterbeamten (*adiutores*) und kaiserlichem Gesinde fehlte, so kann hier auch dem Vorstand Me-

inander ein Sklave zu niederen Verrichtungen, die in den Geschäftskreis des Amtes *a cognitionibus* fallen, beigegeben sein. Insbesondere waren Henker und Folterknechte wie bei dem republikanischen Gericht aus den *servi publici*, so bei dem kaiserlichen Gericht aus dem kaiserlichen Gesinde entnommen: und zu einer solchen Stellung muss man sich auch Claudius bestimmt denken.¹⁾

Aber eben das, worauf Alles ankam, dass der mächtige Herr der Welt nun verdammt sein soll, ewig Henkersdienste zu thun, hätte erstens doch, wenn auch noch so knapp, gesagt werden müssen. Und zum Andern bildet selbst so diese neue Verwendung des Kaisers, als eine definitive gedacht, nicht bloss keine Steigerung gegenüber der so glücklich ersonnenen fried- und ruhelosen Rolle als Würfeler mit dem bodenlosen Becher, sondern die ganze Erfindung ist nach jener genialen Idee merkwürdig matt und ohne feinere Würze. Wozu dann überhaupt das ganze Nachspiel? Die Erwähnung 'des Schimpfs und der Schande, womit Caligula den Claudius behandelt hatte' (Bücheler), mag eine pikante Zuthat abgeben, genügt aber doch nicht zur Einführung einer ganz neuen Situation, nachdem ein so befriedigender Abschluss gewonnen war. Vielmehr erwartet man einen glänzenden, das Bisherige überbietenden Schlusseffekt; und dass diesem Alles zueilt, zeigt

1) Wenn Hirschfeld, *Röm. Verwalt.-Gesch.* I. S. 208 Anm. 2 meint, der Hohn liege auch darin, dass Claudius 'zugleich seine nutzlose Beschäftigung mit Processen fortzuführen verurtheilt wird', so ist doch weder statthaft eine Verwendung des Sklaven zum Rechtsprechen anzunehmen, noch läge in dieser Fortsetzung einer wenn auch sachlich unfruchtbaren Beschäftigung, durch die aber ja gerade seine grösste Leidenschaft befriedigt wurde, eine irgend angemessene Bestrafung des Kaisers. Auch könnte die Betheiligung beim Todtengericht nicht wohl als eine 'nutzlose' Beschäftigung gedacht werden. Denn bei all der Freiheit und Ironie, mit welcher auch die Götter im Olymp behandelt werden, bei denen es ja genau so wie bei den Menschen und besonders wie bei den versammelten Vätern in Rom zugeht, die unerschütterte Grundlage der ganzen phantastischen Erfindung ist und bleibt doch immer die Vorstellung, dass den Verbrecher durch das Todtengericht die Vergeltung treffe; also ist jede, auch eine indirekte Verspottung desselben ausgeschlossen.

eben die ganz skizzenhafte, hastig vorwärts drängende Erzählung, die nun aber mitten in der Entwicklung abbricht.

Auch der durch Cassius Dio LX 35 verbürgte Titel der Satire ἀποκολοκύντωσις verlangt einen anderen Ausgang, vorausgesetzt, dass Cassius eben von unserer Satire spricht: eine Annahme, die Bücheler (*Symb. phil. Bonn.* p. 36) über jeden Zweifel erhoben zu haben schien, die nun aber doch so eben wieder in Frage gestellt ist und zwar von einem so genauen Kenner und so geschmackvollen Beurtheiler der römischen Satire wie Birt.¹⁾

Denn wenn Birt auch eine ganz bestimmte Entscheidung für eine der verschiedenen Möglichkeiten, die er aufstellt, nicht geben will, so neigt er doch sehr stark zu dem Glauben, dass dieses in den Codices als *apotheosis* bezeichnete Schriftchen und die Apokolokyntosis des Cassius zwei verschiedene Stücke seien, beide Satiren des Seneca, beide unmittelbar nach dem Tode des Claudius zu dessen Verhöhnung geschrieben, aber das erste eine politische, das zweite eine philosophische Verspottung enthaltend. Und zwar bringt er hierfür zwei Gründe vor, die freilich schwerlich bei Vielen eine ähnliche Ueberzeugung erwecken werden.

Einmal nämlich, meint er, sei es undenkbar, dass unsere an brilliantem Witz reiche Schrift von Cassius oder seinem Gewährsmann so geringschätzig behandelt worden sei, wie es mit der Apokolokyntosis a. a. O. geschehe, wo ein Dictum des Gallio mehr gelobt werde als die ganze Satire des Seneca. Um dieses scheinbare Argument zu widerlegen, ist es nöthig, die ganze Stelle des Cassius in ihrem Wortlaut herzusetzen: Ἀγριππῖνα δὲ καὶ ὁ Νέρων πενθεῖν προσεποιοῦντο ὃν ἀπεκτόνεσαν, ἔς τε τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγον ὃν ἐκ τοῦ συμποσίου φοράδην ἐξηγνήχεσαν. Ὁ θένπερ Λούκιος Ιούνιος Γαλλίων ὁ τοῦ Σενέκα ἀδελφὸς ἀστεϊότατόν τι ἀπεφθέγγετο. (συνέθηκε μὲν γὰρ καὶ ὁ Σενέκας σύγγραμμα ἀποκολοκύντωσιν αὐτὸ ὥσπερ τινὰ ἀπαθανάτισιν ὀνομάσας· ἐκεῖνος δὲ ἐν βρα-

1) In dem Programm des Marburger Lect.-Verzeichn. Winter 1888/89 'de Senecae apocolocyntosi et apotheosi lucubratio' p. VIII f.

χυτάτῳ πολλὰ εἰπὼν ἀπομνημονεύεται.) ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐν τῇ δεσμοτηρίῳ θανατουμένους ἀγκίστροις τισὶ μεγάλοις οἱ δῆμοι ἐς τε τὴν ἀγορὰν ἀνεῖλκον κἀντεῦθεν ἐς τὸν ποταμὸν ἔσυρον, ἔφη τὸν Κλαύδιον ἀγκίστρῳ ἐς τὸν οὐρανὸν ἀνενεχθῆναι. Mit Nichten ist hier ein aesthetisches Urtheil über den Werth der Satire Seneca's ausgesprochen oder auch nur angedeutet, indem ihr gegenüber jener boshafte Ausspruch des Iunius Gallio als witzig hervorgehoben wird: sondern es wird in dem Zusammenhang der geschichtlichen Erzählung an eine Bemerkung darüber, dass die nämlichen Personen, die Claudius umgebracht hatten, ihn apotheosirten, ein Apophthegma des Gallio angeknüpft, das eben diesen curiösen Contrast in ein drastisches Bild zusammenfasste. Und nur gleichsam parenthetisch wird die litterarische Notiz eingeschoben (die ich zur schärferen Markirung oben in Klammern eingeschlossen habe), dass auch der Bruder dieses Gallio die Apotheose des Kaisers verhöhnte und zwar in einer besonderen Schrift.

Zum Andern ist Birt geneigt, den handschriftlich überlieferten Titel unserer Satire, *apotheosis*, für ursprünglich zu halten; denn er glaubt in ihm eine amphibolische Anspielung auf ihren eigenartigen Inhalt zu erkennen. Anstatt nämlich seine Apotheose zu erreichen, erscheine ja Claudius nach seinem Tode überall, in Rom, im Olymp und selbst in der Unterwelt als ἀπόθνητος, d. h. als ein Unbegehrter; Niemand wünsche ihn, die Römer freuen sich ihn los zu sein, aus dem Olymp werde er herausgeworfen und selbst in der Unterwelt verschmähen ihn Caligula und Aeacus als Sklaven. 'Iam vero ex verbo ποθέω si quis declinet ἀποθέωσις', sagt er zum Schluss, 'eam formam ridicule barbaram esse non nescius nimirum fuit Seneca; tamen eum in ἀποθέωσει sonum ioculariter captasse quasi ποθήσεως negatio inesset, sonus ipse suadere et persuadere videtur'. Ich gebe absichtlich die Worte wieder, um an der Fassung einer Ansicht nichts zu verschieben, die ich nicht bloss für ausserordentlich künstlich und gesucht, sondern selbst sprachlich für geradezu ausgeschlossen halte. Ich glaube das in gewissen Gattungen der hellenischen Lit-

teratur reichlich gepflegte Gebiet der Wortspielereien einiger-massen zu überschauen ¹⁾, wüsste aber in der That kein Beispiel, das sich auch nur entfernt mit der hier angenommenen Anspielung vergleichen liesse, da eben die Form, die allein einen gewissen äusseren Gleichklang ermöglichen könnte, ποῦ ἐω hier einfach undenkbar ist.

Es wird also doch wohl bei der Entscheidung Bücheler's sein Bewenden haben müssen: "bei Dio eine Schrift Seneca's gegen den todtten Claudius 'Verkürbsung wie eine Art Vergötterung' benannt, in den Handschriften eine Satire desselben auf denselben 'Apotheose' betitelt, wer wollte da zweifeln, dass Dio eben auf die erhaltene Spottschrift zielt?"

Nur in einem Punkt scheint mir den Ausführungen Birt's ein richtiger Gedanke zu Grunde zu liegen. Man mag über die Freiheit der Satire, Titel in losestem Zusammenhang mit dem Inhalt zu erfinden, denken wie man will (aus dem von Bücheler angeführten Beispiel der Varronischen Satiren — darin hat Birt ganz Recht — kann man einen bündigen Schluss freilich um deswillen nicht ziehen, weil bei ihren spärlichen und zufälligen Ueberbleibseln ja gar nicht zu ersehen ist, in wie weit die gewählten Titel zu ihrem Rechte kommen): aber eins wenigstens fordert die Aufschrift ἀποκολοκίντωσις gebieterisch. Die Dummheit des Kaisers muss bei der schliesslichen Anweisung seiner dauernden Stellung in der Unterwelt in eclatanter Weise hervortreten. Wiederholt und mit schärfstem Accent ist ja durch die ganze Satire hindurch von der unglaublichen Schwachsinnigkeit des Kaisers die Rede: nun muss sie aber ihre definitive Besiegelung erfahren. Und eben diese fehlt bei dem jetzigen Schluss.

Also, von zwei verschiedenen Seiten her gelangt man zu demselben Resultat: unsere Schrift ist am Ende defekt oder vielmehr verstümmelt. Denn dass dies Cabinetstück beissen-

1) Beiläufig kann ich auch nicht zugeben, dass — wie Birt S. IX glaubt — bei Aristophanes Acharn. V. 75 der Ausruf des Dikaiopolis ὦ Κρανὰ πόλις eine Anspielung darauf enthalte, dass die Athener den Wein nur κεκραμένον (nicht wie die Perser ἄκρατον) tranken.

der *Invective* von Seneca zwar unmittelbar nach des Claudius Tod geschrieben, aber unvollendet gelassen, d. h. von ihm selbst gar nicht ausgegeben und dann etwa erst nach seinem Tode mit anderen Resten seines litterarischen Nachlasses als Torso veröffentlicht sei, ist sehr schwer zu glauben, zumal es ganz an sonstigen Spuren eines solchen Zustandes fehlt. Selbst wenn es richtig wäre, dass sich mehrfach Zeichen von Flüchtigkeit und mangelnder Uebersetzung fänden — die meisten derartigen Anstösse lassen sich vielmehr durch richtige Exegese oder einfache Emendation heben (s. unten); nur die merkwürdigen Verse, in denen geschildert wird, wie die Parzen Nero's Lebensfaden spinnen, bilden eine Ausnahme, auf die ich gelegentlich einmal genauer zu sprechen komme —, so wäre das ja leicht erklärlich bei einem solchen in der Erregung des Augenblicks hingeworfenen *Capriccio*, bei dem das Erscheinen zum richtigen Zeitpunkt (d. h. in den ersten Tagen jubelnden Aufathmens nach dem Ende des Kaisers) die Hälfte des Erfolges war. Dagegen ist es ja bekannt und allgemein anerkannt, dass der Archetypus unserer Handschriften in cap. 7 eine Einbusse erlitten, wahrscheinlich ein Blatt verloren hat: was liegt näher als anzunehmen, dass eben auch am Ende des Schriftchens ein Blattverlust eingetreten ist?

Damit ist meines Erachtens die Grenze dessen, was sich mit einiger Wahrscheinlichkeit feststellen lässt, erreicht. Die springende Laune des Satirikers lässt sich ohne weiteren Anhalt im Einzelnen eben nicht errathen. Doch darf man im Allgemeinen wohl vermuthen, dass der grosse Menschenkenner Menander den Dummkopf Claudius alsbald erkannt und ihm einen seiner Dummheit entsprechenden Platz angewiesen haben wird: als Herr konnte er ja mit dem Sklaven nach Belieben schalten. Und noch Eins scheint jetzt erst seine volle Erklärung zu finden, wie nämlich Seneca gerade darauf verfiel, den Komiker Menander einzuführen: die weit gehende Freiheit des komischen Dichters gestattete jede, auch die phantastischste Veranstaltung. Und so bekenne ich zum Schluss, dass eben die groteske Verwandlung des kaiserlichen Hohl-

kopfes in einen veritabeln Kürbis, die der Titel anzudeuten scheint, auch mir keinesweges unglaublich dünkt; sie gäbe vielmehr, wenn Seneca diese Idee wirklich durchführte, eine sehr effectvolle und das Ganze passend abschliessende Finalentscheidung des Dichters, der zugleich in der Unterwelt *a cognitionibus* war.¹⁾

Dass manche kleine erklärende Glosse me von dem Rand bereits in den Text des Archetypus unserer ältesten Handschriften (des Sangallensis und Valenciennensis) eingedrungen sind, ist längst bemerkt (z. B. cap. 5 p. 230, 10 der 3. Bütcheler'schen Ausgabe Petron's *aeque Homericus*; c. 9 p. 232, 11 *aut ex his quos alit ζειδωπος ἄροντα*; c. 13 p. 235, 2 *nuntius* u. a.). Doch ist einiges Hierhergehörige noch nicht hervor gehoben.

So gleich im ersten Satz: 'quid actum sit in caelo ante diem III. idus Octobris anno novo, initio saeculi felicissimi volo memoriae tradere'. Hier erfordert *annus novus* = 'Neujahrstag' einen erklärenden Zusatz; denn der Todestag des Kaisers (13. Oktober 43) ist doch eben nicht ein Neujahrstag schlechthin, sondern der des glücklichen Zeitalters, das mit dem Hinscheiden des Claudius, bez. dem Regierungsantritt des Nero anhebt. Also gehört *saeculi felicissimi* nothwendig als Genitiv zu *anno novo*; und das dazwischen stehende *initio* ist nichts als eine prosaische Wiederholung des gewählteren Ausdrucks. Mithin schrieb Seneca: 'III. idus Octobris, anno novo saeculi felicissimi'.

Auch in der feierlichen Datirung c. 2 'mensis erat Octobris: dies III. idus [Octobris]; horam non possum certam tibi dicere' ist das zweite, von mir eingeklammerte *Octobris* in diesem Zusammenhang, wo erst der Monat, dann der Tag,

1) Ohne dass es mir nöthig schien, mit Birt hier tiefsinnige Bezugnahme auf philosophische Anschauungen, die für jene Zeit nicht einmal nachweisbar, bei dem Satiriker vorauszusetzen, der eben nur seiner Laune den Zügel schießen liess, wenn er den Kaiser so als 'Hohlkopf' unsterblich machte.

zuletzt die Stunde bestimmt wird, nicht bloss überflüssig, sondern unzulässig.

Hier und an anderen Stellen haben diese kleinen Eindringlinge freilich keinen wesentlichen Schaden gethan: übel aber ist durch sie die bissige Ausführung der Febris über den Geburtsort des Claudius (c. 6) zugerichtet, so übel, dass sie geradezu ihre wohlberechnete Wirkung eingebüsst hat.

Während sonst die Götter ihre Lieblinge nach dem Tode geleiten, hat allein die Febris sich mit dem verstorbenen Claudius aufgemacht, und als dieser an den Pforten des Himmels sich Hercules gegenüber prahlerisch seiner trojanischen Herkunft berühmt, tritt sie ein und straft ihn mit folgenden an den leichtgläubigen Gott gerichteten Worten Lügen:

'iste, inquit, mera mendacia narrat. ego tibi dico, quae cum illo tot annis vixi: [Luguduni natus est,] Marci municipem vides. quod tibi narro, ad sextum decimum lapidem natus est a Vienna, Gallus germanus; itaque quod Gallum facere oportebat Romam cepit. hunc ego tibi recipio [Luguduni] natum, ubi Licinus multis annis regnavit.'

Der Witz dieser Rede liegt in der dreimaligen Umschreibung des Geburtsortes des Kaisers, Lugudunum. Zunächst wird Claudius verächtlich als Landsmann eines Galliers vorgestellt, der damals in Rom wohlbekannt gewesen sein muss. Denn dass der Name eines solchen in dem überlieferten *Marci* versteckt liegt, geht aus dem Folgenden hervor ('quod tibi narro . . , Gallus germanus'). Auch Bücheler hat sich jetzt mit Recht zu dieser Ansicht bekannt (während er früher mit Gronov *Planci* schreiben wollte, das Cognomen des von Caesar bestellten Statthalters L. Munacius, wodurch gerade die Spitze abgebrochen würde); und Birt stimmt zu (p. XIV), nur dass er die Wahl auf den Kreis der Lugudunenser beschränken will, was keinesweges nothwendig ist, da der Kaiser eben schlechtweg als ein Gallier bezeichnet werden soll. Unter den in Betracht kommenden gallischen Namen steht am nächsten *Mariccus*: so hiess der Bojerhäuptling, der im Dreikaiserjahr als 'Befreier von Gallien' und 'Gott' eine so hervorragende

Rolle spielte (Tacit. Hist. II 61). Ob gerade diese Persönlichkeit gemeint ist, steht freilich sehr dahin, obwohl es ja möglich wäre, dass der Bojer schon damals in seinem Lugudunum benachbarten Gau grosses Ansehen genoss. Aber bei unserer Unkenntniss der gallischen Zustände damaliger Zeit wäre es ja auch keine verwegene Annahme, dass ein anderer Häuptling desselben Namens sich eine gewisse Berühmtheit verschafft hatte.

Das wird aufgenommen und wiederholt mit der zweiten Variation: 'wie ich dir sage, er ist 16 Miglien von Vienna geboren, ein ächter Gallier ¹⁾, und hat denn auch, wie er als Gallier musste, Rom erobert'. Diese zweite Wendung ist wiederum sehr boshaft, indem zum andern Male nicht das von Claudius zur glänzenden Capitale des römischen Galliens erhobene Lugudunum selbst genannt, sondern der Geburtsort nach der alten (mit Lugudunum in heller Rivalität lebenden) Hauptstadt der Allobroger bezeichnet wird, als ob es sich um ein obscures gallisches Nest handelte (wie wenn man von einem Berliner sagte, er sei 6 Stunden von Potsdam zu Hause). So wird der Kaiser als vermeintlicher Gallier von Geburt, also als Barbar gekennzeichnet.

Endlich bei der dritten Ausdrucksweise: 'er ist geboren, wo Licinus viele Jahre herrschte', liegt, wie oben (S. 338) ausgeführt wurde, der Stachel in der Betonung der Abhängigkeit von Freigelassenen, zu der Claudius ebenso wie zur Herrschaft über Rom schon durch seine Geburt prädestinirt ist.

Wenn mithin der kaiserliche Geburtsort dreimal je mit besonderer Pointe umschrieben wird, kann unmöglich die ganze Rede der 'zungenfertigen giftigen Alten' anheben mit dem nackten 'Luguduni natus est': dies ist vielmehr als richtiges Glossem zu den Worten: 'ad XVI lapidem natus est a Vienna' auszuscheiden: war Lugudunum von Anfang an genannt, so

1) Ich weiss nicht, weshalb Friedländer a. gl. a. O. S. 3 diese einfache Erklärung verschmäh't hat und statt dessen meint, es seien hier wie bei Varro de vita populi Romani unter 'Galli germani' wirklich aus Gallien stammende 'Iudiones' im Gegensatz zu den Galli genannten Gladiatoren verstanden.

verliert ja das Folgende alle Pointe. Oder vielmehr, das ganze Spiel kann sich ja nur in dem künstlichen Dunkel entwickeln, das auf der Herkunft des Kaisers absichtlich liegen bleibt, ist aber undenkbar, wenn von vorne herein die tatsächliche Angabe jede Illusion zerstörte. Und auch in dem dritten Satz wird das *Luguduni* vor *recipio* besser wegbleiben, wenngleich es hier als an letzter Stelle allenfalls entschuldigt werden kann.

Auch in dem letzten Satz derselben Rede der Febris 'tu autem qui plura loca calcasti quam ullus mulio perpetuarius, [Lugudunenses] scire debes multa milia inter Xanthum et Rhodanum interesse' ist *Lugudunenses* mit Recht schon von Blicher entfernt. Nur durfte er nicht daran denken, dass sich Febris hier an Claudius selbst wende: bloss an Hercules, der die ganze Welt durchwandert hat, können sich die Worte richten 'tu qui plura loca calcasti etc.', wie er denn auch vorher fortwährend von Febris angeredet ist. Aber mit Unrecht haben Friedländer und Birt das Wort *Lugudunenses*, das zur Erklärung von *Rhodanum* beigeschrieben war und nun unconstruirbar im Satze steht, wieder halten wollen: jener, indem er die Lesart der schlechteren Handschriften aufnahm, die ja nur eine weitere Folge des Glossems ist (nämlich die Einschlebung eines *et* nach *debes*); dieser (p. XIV), indem er *Lugudunensis* schrieb¹⁾, obwohl gar nicht abzusehen ist, weshalb es gerade nur oder vornehmlich in Lugudunum solche 'muliones perpetuarii' gegeben haben sollte, die die Beförderungen von Reisenden nicht bloss zwischen zwei bestimmten Orten, sondern von Anfang bis zu Ende grösserer, selbst der weitesten Reisen übernahmen²⁾.

1) Auch für das Wortspiel, das zwischen Xanthus und Rhodanus in Bezug auf ihre Farbe (gelb und rosenroth) von Birt a. a. O. angenommen wird, gestehe ich kein Verständniss zu haben.

2) Denn so ist von Friedländer im Königsberger ind. lect. 1873/74 p. 3 f. dieser singuläre Ausdruck einleuchtend richtig erklärt: 'eum puto intellegendum esse, qui peregrinatores eodem vehiculo . . quocumque velint deportaret, etiam in locos remotissimos'.

Eine andere Classe von Verderbnissen rührt von kleinen Ausfällen her. Hieher ziehe ich z. B. die schon von Friedländer als defekt bezeichnete Stelle c. 5: 'nuntiatur Iovi venisse quendam . . . nescio quid illum minari . . .; pedem dextrum trahere. quaesisse se, cuius nationis esset . . . non intellegere se linguam eius'. Gewiss musste in diesem Zusammenhang der Thürhüter des Olymp bezeichnet werden und genügt die allgemeine passivische Wendung nicht. Nur scheint es mir nicht nöthig, an den Namen einer bestimmten niederen Gottheit, wie Divus Limentinus zu denken; ich meine vielmehr, es genügt, wenn wir mit leichter Aenderung schreiben: 'nuntiat (ianit)or Iovi etc.'

Wir gewinnen dadurch zugleich die richtige Erklärung von c. 6 Ende: 'putares omnes illius libertos esse: adeo illum nemo curabat', zu welchen Worten Bücheler bemerkt: "wir erfuhren nur von Hercules' und Febris' Anwesenheit; hier wird stillschweigend eine grössere Zahl dienender Geister vorausgesetzt". Diese Inconcinuität fällt nun weg; die drei, der Thürhüter, Febris und Hercules genügen ja für das 'omnes': Niemand kehrt sich an Claudius, gleich als ob sie alle seine Freigelassenen wären. Durch die Aenderung, mit der Birt den Anstoss an *omnes* beseitigen wollte (a. a. O.), indem er nämlich statt *esse* schrieb *adesse*, würde übrigens, soviel ich sehen kann, nichts gebessert, vielmehr erst recht eine viel grössere Zahl erfordert.

Auch in c. 1 muss in den Worten 'qui verum proverbium fecerat, aut regem aut fatuum nasci oportere' vor *verum* etwas ausgefallen sein; nur möchte ich nicht mit Mommsen und Birt *bis* einschieben, sondern *bifariam*. Denn nicht zweimal hat der dummköpfige Kaiser das Sprichwort wahr gemacht, wohl aber zwiefältig oder doppelt, weil er eben zugleich König und Dummkopf ist (nicht *aut* — *aut*, sondern *et* — *et*). Dagegen würde die von Kraffert a. a. O. befürwortete Einfügung eines *regem* auch vor *aut regem* nicht bloss das bekannte Sprichwort in ein unbekanntes verwandeln, sondern auch jeden Witz glücklich vernichten.

Zum Schluss noch ein paar vereinzelte Besserungsvorschläge. In c. 3 wird dem Verständniss durch Aenderung der Interpunction aufzuhelfen sein. Die Worte 'et tamen non est mirum, si errant et horam eius nemo novit; nemo enim unquam illum natum putavit' enthalten eine kleine logische Unrichtigkeit. Denn der Satz 'horam eius nemo novit' knüpft nicht bloss etwas Neues an, sondern giebt zugleich den Grund des Vorhergehenden: weil seine Geburtsstunde Niemand kennt (das ist doch nothwendig *hora*), ist es — nach den Lehren der Horoskopie — auch nicht möglich, seine Todesstunde mit Sicherheit voranzusagen; und ausserdem enthält der mit *enim* angehängte letzte Satz doch nur die Begründung des unmittelbar Vorhergehenden 'horam eius nemo novit'. In dieser Satire, welche die asyndetische Verbindung bevorzugt und sie auch öfters bei causalem Verhältniss anwendet, ist die logische Verknüpfung der Gedanken richtig zum Ausdruck gebracht, wenn wir interpungiren: 'non est mirum, si errant; et horam eius nemo novit', d. h. 'es ist nicht verwunderlich, wenn sie (betreffs seiner Todesstunde) irren; kennt doch auch Niemand seine Geburtsstunde'. Die Ausdrucksweise *et—non* für *ne—quidem* findet sich auch sonst bei Seneca, z. B. epist. 84, 2 'ego vero et in ipsa suffocatione non desii'.

Cap. 8 ist die Rede eines Gottes wiedergegeben, der sich gegen Hercules mit ziemlich heftigen Worten wendet. Hier ist noch manches zu erklären und zu bessern, was ich heute nicht berühre. Nur zwei Kleinigkeiten, die sich kurz abthun lassen, will ich noch besprechen.

'Si mehercules', sagt der Gott, komischer Weise bei Hercules schwörend, den er angreift, 'a Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebravit Saturnalicus princeps, non tulisset illud, nedum ab Iove, quem, quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti'. Hier steht statt der gesperrten Worte in dem Sang. und Val. *illum deum ab iove* (so Val., *iovem* Sang.) *qui*: die oben wiedergegebene Emendation stammt von Gronov und ist von Bücheler acceptirt. Birt p. XV tadelt dabei das überflüssige *illud* und schlägt vor:

illum deum? abi! Iovem qui (oder *qui Iovem*). Damit geht aber, was hier unerlässlich ist, die Gegenüberstellung von Saturnus und Jupiter als Götter, an die sich das Gesuch des Claudius um Apotheose richtet, verloren. Der nicht ohne Grund von Birt erhobene Anstoss lässt sich dagegen leicht beseitigen, wenn man noch dazu mit engerem Anschluss an die Ueberlieferung schreibt *ille, nedum ab Iove*. Es verdient dabei hervorgehoben zu werden, wie in cap. 6 und 8, cap. 14 und 15 Claudius immer und immer wieder mit *ille* bezeichnet wird. Auch die Wiederholung des Pronomens in demselben kleinen Satz ist nicht anstössig; gerade so lasen wir cap. 6 Ende die Worte: 'putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat'. (Es wäre deshalb auch cap. 15 p. 236, 23 nicht nöthig, das zweite *illum* mit Bücheler einzuklammern, eher das folgende *ab illo* in *ab ipso* zu ändern.)

Beiläufig mag hier noch die Bemerkung eingeschoben werden, dass es sich eben mit Rücksicht auf diesen Gebrauch in cap. 14 empfiehlt, dem Sätzchen 'advocatum non invenit' sein Subject, das in der That, da lauter andere Subjecte vorausgehen, nicht wohl entbehrt werden kann, wiederzugeben, indem man im Anfang <*ille*> einschreibt, zumal dies nach den griechischen Worten ΚΟΝΙΣΤΕ leicht von dem Schreiber übersehen werden konnte, leichter jedenfalls, als das von Birt p. XVI vorgeschlagene <*reus*>. Das was am allernächsten läge, nämlich *iste*, scheint eben durch die obige Observatiuncula ausgeschlossen.

Am Ende der Rede ist überliefert 'quid in cubiculo suo faciat, nescit'; das ist doch wohl selbst von Claudius etwas zu viel behauptet und vor allem es trifft nicht: gemeint ist, dass er nicht einmal von dem, was in seinem eigenen Schlafgemach vorging, d. h. von den bekannten Ausschweifungen der Messalina etwas merkte (*μόνος οὐκ ᾔπιστατο τὰ ἐν τῇ βασιλείῳ δρώμενα* sagt Cass. Dio XL 28). Also dünke ich doch, schreiben wir lieber *faciant*.

C. Wachsmuth.

Zu Demosthenes.

Der seit den Tagen der Scholiasten für besonders schwierig geltenden Stelle der Demosthenischen Kranzrede, mit der die *προκατασκευή* beginnt, haben zuletzt Schömann eine besondere Abhandlung in den Jahrbüchern für Philologie (XCIX S. 755 ff.) und W. Schmid einen wesentlichen Theil seiner Bemerkungen zur Kritik und Exegese der Rede gewidmet, die im letzten Hefte des Philologus (XLVII S. 427 ff.) gedruckt sind.¹⁾ Der eine wie der andere Erklärungsversuch kann ebenso wenig befriedigen, als die Deutungen der Herausgeber, die man in Fox bekanntem Buche bequem zusammengestellt und mit einer neuen vermehrt findet. Aber bei dem unlängst von anderer Seite geäußerten Worte, dass die Stelle noch immer jedem Versuche einer befriedigenden Erklärung trotze, darf es um so weniger sein Bewenden haben, je näher mir von jeher die richtige Lösung zu liegen schien.

Es handelt sich um § 12 und 13, die ich hersetze, wie sie meiner Meinung nach ohne Abgehn von der handschriftlichen Ueberlieferung zu schreiben sind: *Τὰ μὲν οὖν κατηγορημένα πολλὰ καὶ περὶ ὧν ἐνίων μεγάλας καὶ τὰς ἐσχάτας οἱ νόμοι διδόασιν τιμωρίας· τοῦ δὲ παρόντος ἀγῶνος ἡ προαίρεσις αὐτῇ ἐχθροῦ μὲν ἐπήρειαν ἔχει καὶ ὕβριν καὶ προ-*

1) Schmid's Vermuthung zu § 18 beruht nur auf Missverständniß meiner Note zu der Stelle, seine Vertheidigung der Wortfolge *ἀλλὰ τὸ καὶ τῇ τάξει* § 2 auf der unzulässigen Voraussetzung, dass auch so *ἀλλὰ* καὶ zusammengehören können, während seine Vertretung des folgenden *καὶ τῇ ἀπολογίᾳ* gegen Useners Conjectur den springenden Punkt nicht trifft, dass unter *οἱ ἀγωνιζόμενοι* nach Demosthenischem Sprachgebrauch vorzugsweise die Angeklagten zu verstehen sind.

πηλακισμὸν ὁμοῦ καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· τῶν μέντοι κατηγοριῶν καὶ τῶν αἰτιῶν τῶν εἰρημένων, εἴπερ ἦσαν ἀληθεῖς, οὐκ ἔχει τῇ πόλει δίκην ἀξίαν λαβεῖν, οὐδ' ἐγγύς. (13) οὐ γὰρ ἀφαιρεῖσθαι δεῖ τὸ προσελθεῖν τῷ δήμῳ καὶ λόγου τυχεῖν, οὐδ' ἐν ἐπηρείας τάξει καὶ φθόρον τοῦτο ποιεῖν· οὔτε μὰ τοὺς θεοὺς ὀρθῶς ἔχον οὔτε πολιτικὸν οὔτε δικαίον ἐστίν, ὧς ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ἀλλ' ἐφ' οἷς ἀδικοῦντά μ' ἑώρα τὴν πόλιν, οὗσι γε τηλικούτοις ἡλίκα νῦν ἐτραγώδει καὶ διεξήει, ταῖς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίαις παρ' αὐτὰ τὰ δεικνύμενα χρῆσθαι κ. τ. λ.

Ueber den Gedanken von § 12 wird kaum noch ein Zweifel bestehen. So zahlreich und schwer auch die von Aischines erhobenen Beschuldigungen sind, so gewährt doch die von ihm angestellte Klage ihm wohl die Möglichkeit, seinen Gegner zu beschimpfen, nicht aber dessen angebliche Verbrechen gegen den Staat zur Ahndung zu bringen. Also den Widerspruch zwischen der Schwere der von Aischines vorgebrachten Anklagen und den möglichen Folgen des Rechtsstreits hervorzuheben, die Unmöglichkeit nachzuweisen, auf dem von jenem eingeschlagenen Wege dem vorgeblich verletzten Staatsinteresse Genugthuung zu verschaffen, darum ist es dem Redner in erster Linie zu thun. Daneben ergibt sich allerdings zugleich ein Präjudiz gegen die Berechtigung der erhobenen Anklagen, das zuerst in *εἴπερ ἦσαν ἀληθεῖς* ausgesprochen und bald in *οὗσι γε τηλικούτοις* wiederholt ist. Aber die wesentliche Aufgabe der *προκατασκευή* bleibt doch die Ungehörigkeit des gegnerischen Verfahrens darzuthun, wie ihr weiterer Verlauf § 14 ff. beweist, der von jenem Nebenzweck durchaus nicht gedeckt wird. Darum liegt auch in den resumirenden Anfangsworten von § 17 das Hauptgewicht nicht auf *οὔτ' ἐπ' ἀληθείας οὐδεμιᾶς*, sondern auf *οὔτε δικαίως*. Verkannt ist dieser Sachverhalt von Fox, wenn er in unserm Abschnitt geradezu 'die allgemeine Widerlegung der exagonischen Anklagen gegen das Staatsleben des Demosthenes' erkennt.

Eine Unsicherheit besteht über die Bedeutung des Wortes *προαίρεσις*, das gewöhnlich als 'Tendenz, Sinn' verstanden

wird. Die richtige Deutung 'Wahl', die namentlich § 280 an die Hand giebt, hat schon Prinz in der revue de l'instruction publique en Belgique 1866 n. 12 gewiesen, der damit die Dunkelheit der Stelle gehoben glaubte. Soviel wird allerdings sofort klar, wie sehr die von Dobree und Weil eingesetzte Interpunction hinter *αὐτῇ*, wie sie für *αὐτῇ* schreiben, das Richtige verfehlt, während der Zusatz des *αὐτῇ* den Gegensatz zu *τὰ κατηγορούμενα* zum treffenden Ausdruck bringt. Das erkennt auch Schmid an, freilich mit irriger Auffassung des letztern Begriffs, verbindet aber damit Dobrees Vorschlag zu der unstatthaften Schreibung *ἡ προαίρεσις αὐτῇ αὐτῇ*, weil zu dem zweiten Gliede *τῶν μέντοι κατηγοριῶν κτλ.* das auch von ihm missdeutete *προαίρεσις* nicht Subject sein könne.

Im Anschluss an den erörterten Gedanken bringt nun § 13 den Nachweis, wie Aischines hätte handeln müssen, wenn es ihm in Wahrheit darum zu thun wäre, dem Staate zu einer entsprechenden Genügthuung für die angeblichen Verschuldungen des Demosthenes zu verhelfen (*ἐφ' οἷς ἀδικοῦντά μ' ἐώρα κτλ.*). Diesem positiven Gedanken tritt aber voran das Negative, was Aischines in jenem Falle nicht thun durfte (*οὐ δεῖ ἀφαιρεῖσθαι κτλ.*) und dennoch gethan hat, darum weil seine Absicht bei dem Processe nur darauf ging, seiner persönlichen Feindschaft Befriedigung zu verschaffen. Wäre dieser Gedanke nicht vorausgeschoben, so hätte an der Berechtigung des begründenden *γὰρ* schwerlich je ein Zweifel aufkommen können. Denn mit dem was der Process nicht erreichen kann, ist das was er nicht bezwecken kann, so unmittelbar gegeben, dass letzteres kaum noch ausdrücklich ausgesprochen zu werden brauchte. Nur die Einfügung jenes negativen Gliedes konnte zur Rechtfertigung der begründenden Partikel die Ergänzung eines besonderen Satzes nothwendig erscheinen lassen, wie sie zuletzt in einer durch seine schon berührte Auffassung bedingten Formulirung Fox, der früher an die Aenderung *οὐκ ἄρα* gedacht hatte, verlangt hat ('ein ungebührliches und nicht auf Grund der Wahrheit vom Ankläger beliebtes Verfahren'). An der Richtigkeit des *γὰρ* hält mit Recht

auch Schmid fest. Aber seine Vermuthung, dass an Stelle des im Σ durch leichtes Versehen ausgefallenen $\delta\epsilon\iota$ ¹⁾ ein Verbum gestanden haben müsse, das dem Sinne nach einem $\text{o}\tilde{\upsilon}\kappa \acute{\alpha}\xi\iota\alpha \delta\iota\kappa\eta \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu$ gleiche, fällt aus dem nachgewiesenen Gedankenzusammenhange heraus.

Aber die grössere Schwierigkeit liegt in der Frage, was unter dem $\text{προσελθεῖν τῷ δήμῳ καὶ λόγου τυχεῖν}$ zu verstehen ist, das Aischines dem Demosthenes nehmen will. Gewöhnlich bezieht man die Worte auf das Auftreten vor Gericht, welches Aischines dem Demosthenes damit abzuschneiden suchte, dass er den Richtern diesen gar nicht zum Worte kommen zu lassen empfahl § 202. Dagegen hat aber Schömann mit vollem Rechte geltend gemacht, dass der Sprachgebrauch $\text{προσελθεῖν τῷ δήμῳ}$ nur vom Auftreten in der Volksversammlung zu verstehn erlaube, und vergeblich sucht dies wieder Fox darum in Abrede zu stellen, weil das hinzugefügte λόγου τυχεῖν die herkömmliche Beziehung allerdings gestatten würde. Aber schwerer noch fällt ins Gewicht, dass mit jenem Gedanken das nicht getroffen würde, was Demosthenes an dem gegenwärtigen Verfahren des Aischines vorzugsweise zu rügen hat, und darum kein befriedigender Gegensatz zu dem folgenden Gliede $\alpha\lambda\lambda' \acute{\epsilon}\varphi' \omicron\iota\varsigma \kappa\tau\lambda.$ erzielt wäre. Derselbe Grund aber entscheidet auch gegen Schömanns eigene Deutung: Aischines habe dem Demosthenes die Möglichkeit entzogen vor dem Volke aufzutreten durch die gegen Ktesiphons Antrag eingelegte $\acute{\upsilon}\pi\omega\mu\omicron\sigma\iota\alpha$, weil in deren Folge der

1) $\delta\epsilon\iota$ zu streichen, wie nach Spengels Vorgang Westermann, Weil und Blass gethan haben, kann ich nicht rathsam finden, weil ich in der daraus sich ergebenden Verbindung $\text{o}\tilde{\upsilon} \gamma\acute{\alpha}\rho \acute{\alpha}\varphi\alpha\iota\rho\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota - \text{o}\tilde{\upsilon}\delta\acute{\epsilon} - \text{ποιεῖν} \text{o}\tilde{\upsilon}\tau\epsilon \acute{\omicron}\rho\theta\omega\varsigma \acute{\epsilon}\chi\omicron\nu \kappa\tau\lambda.$ keine 'lebendige', sondern nur eine ganz verschrobene Redeweise erkennen kann. Wäre das Asyndeton der Parenthese $\text{o}\tilde{\upsilon}\tau\epsilon \mu\acute{\alpha} \tau\omicron\upsilon\varsigma \theta\epsilon\omicron\upsilon\varsigma$ in der That unerträglich, so läge die Einsetzung eines $\gamma\acute{\alpha}\rho$ nahe, an welche auch Fox gedacht hat. Den Gedanken, den ganzen § 13 bis zu γραφόμενον zu tilgen, hat sein Urheber Usener sicherlich selbst längst aufgegeben; abgesehen von allem andern wäre dann der Anschluss des allein übrig bleibenden Satzes $\text{o}\tilde{\upsilon} \gamma\acute{\alpha}\rho \delta\acute{\eta}\rho\omicron\nu \text{Κτησιφῶντα} \kappa\tau\lambda.$ an § 12 ebenso wenig verständlich, als τῶν ἄλλων in § 14.

Antrag gar nicht zur Debatte gelangt sei. Ob letzteres der Fall gewesen ist, wissen wir nicht. Jedenfalls aber wäre dieser Zweck schon mit Einlegung der Hypomosie erreicht gewesen, ohne dass ihr die *γραφὴ παρανόμων* zu folgen brauchte, während was hier dem Aischines zur Last gelegt wird, die *προαίρεσις τοῦ παρόντος ἀγῶνος* mit jener Absicht gar nichts zu schaffen hat, sodass auch die schon von Dobree verlangte Aenderung des *δεῖ* in *ἔδει* nichts helfen kann. Hierüber hat schon Schmid treffend geurtheilt, der überhaupt in diesem Punkte allein auf dem rechten Wege war. In andrer Weise verstösst gegen den Zusammenhang die Erklärung, welche Weil versucht hat. Er erwartet den Gedanken: Man darf dem Staate nicht die Gelegenheit zur Ahndung der Verbrechen dadurch entziehen, dass man darauf verzichtet vor dem Volke aufzutreten um seine Klagen vorzubringen und die Möglichkeit zu ihrer Vertretung zu erhalten. Um diesen Sinn zu gewinnen, bringt Weil verschiedene Aenderungen des *ἀπαίρεισθαι τὸ* — in Vorschlag, unter denen sich *ἀφίστασθαι τοῦ* — noch am meisten empfehlen würde. Allein auch damit wäre der von Weil gesuchte Gedanke nicht zu angemessenem Ausdruck gebracht. Das correcte Verfahren, das von Aischines an unserer Stelle gefordert wird (anders § 307 ff., worauf die Antwort in den von Weil angeführten Worten der Klagrede § 220 gegeben ist), lag nicht in dem Auftreten vor dem Volk, sondern im Anhängigmachen von Klagen, von denen höchstens die Eisangelie zunächst an das Volk gebracht werden konnte.

Jede Aenderung der Stelle kann den Gedankengang des Redners nur verderben oder verdunkeln. Zu dem im Folgenden von Aischines für den Fall geforderten Verfahren, dass es ihm wirklich um Genugthuung für den angeblich geschädigten Staat zu thun gewesen wäre, tritt in entsprechenden Gegensatz nur das, worauf es jetzt in Wahrheit ihm ankommt, um seinem persönlichen Hasse zu genügen. Das aber ist, wie namentlich der Epilog der Klagrede deutlich zeigt, nichts anderes, als den Demosthenes für die Zukunft politisch unmöglich zu machen. Und in der That musste dies ebenso die

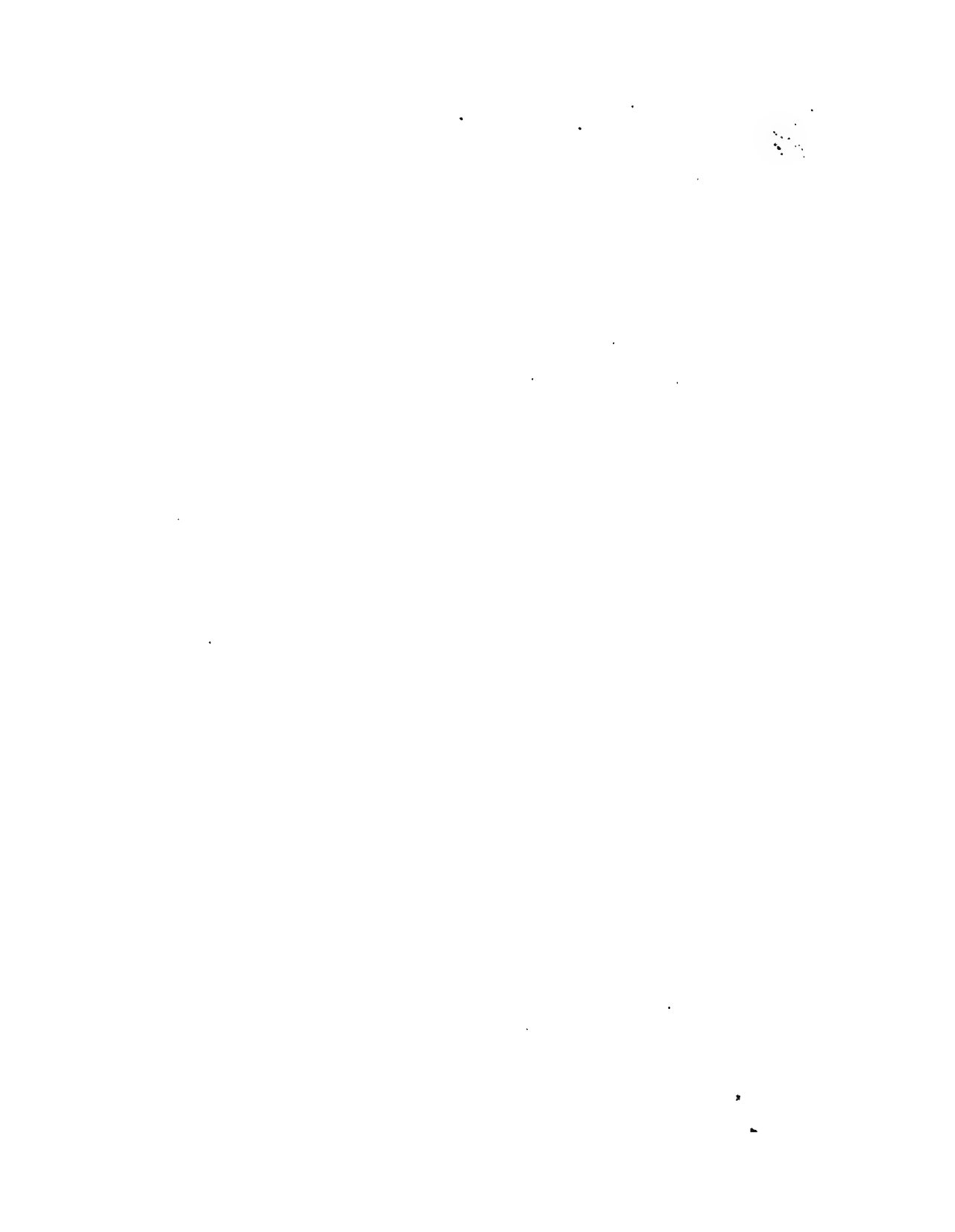
nothwendige Folge einer Verurtheilung des Ktesiphon sein, wie seine glänzende Freisprechung für Aischines die gleiche von seinem Gegner vorausgesagte (§ 82) Folge nach sich gezogen hat. Invidiös aber drückt Demosthenes jenes Absehn der Klage also aus: Aischines will ihm das Recht rauben, das im Begriffe der Demokratie liegt, das man darum nicht einmal aus Neid oder Scheelsucht einem Bürger entziehen darf, das Recht der *ισηγoria*. Erst damit tritt auch das *ἐν ἐπιηρείας τάξει καὶ φθόρον* ins richtige Licht, welches die Hinzufügung des von Weil beanstandeten Satzgliedes *οὐδὲ ποιεῖν* bedingt hat.

Es lohnte sich an einem bezeichnenden Falle darzuthun, wie auch an viel versuchten Stellen es nur der einfachen Mittel scharfer Interpretation bedarf. Aber Verwahrung muss ich einlegen gegen die Art von Exegese, mit deren Hülfe jüngst Ed. Schwartz die Behandlung der *ἀπαγωγή* in der Neubearbeitung des '*Attischen Processes*' bemängeln zu dürfen geglaubt hat (Rhein. Mus. XLIV S. 115 f.). Wenn bei Demosthenes XXIII, 80 es als Voraussetzung für die Anwendbarkeit dieser Klagform gegen einen Mörder bezeichnet wird, dass man ihn in den Tempeln oder auf dem Markt herumgehen sieht, so wird damit deutlich die Zuständigkeit des Rechtsmittels von dem Betreten der Stätten abhängig gemacht, von denen der Mörder auch ohne Einleitung eines gerichtlichen Verfahrens nachweislich ausgeschlossen war. Schwartz dagegen glaubt die Berechtigung der Klagform an die Unanfechtbarkeit des Thatbestandes gebunden und diese Voraussetzung durch das von Demosthenes gebrauchte Wort *ἀνδοφόρος* zum Ausdruck gebracht. Aber damit wird einmal jene vom Redner unzweideutig bezeugte Bedingung ganz fallen gelassen; denn auch den Ausweg, sie zu dem andern Erforderniss hinzutretend zu denken, verbietet der Fall des Agoratos, der nach Schwartz eben in die von Demosthenes bezeichnete Kategorie gehört. Andererseits ermangelt die für das Wort *ἀνδοφόρος* geforderte Bedeutung, auf welcher aller Nachdruck liegen würde, jeden Belegs, während der Sinn 'Mörder' ohne den von Demosthe-

nes anderwärts hineininterpretirten Nebenbegriff einer gerichtlichen Verurtheilung auch für die Rechtssprache durch das richtig verstandene Gesetz über die ἀπόρρητα gesichert ist. Ich war sonach vollkommen berechtigt, diese Art der ἀπαγωγή von der ἀπαγωγή τῶν κακούργων zu trennen, deren Voraussetzung das Ergriffensein ἐπ' αὐτοφώρῳ, d. h. in flagranti bildet. Dass in der Praxis diesem Erforderniss der weitere Sinn der Offenkundigkeit gegeben worden ist, habe ich selbst hervorgehoben. Dass aber das Gesetz diesen Sinn mit dem Ausdrucke verbunden habe, wird durch keine der dafür geltend gemachten Stellen bewiesen, am wenigsten durch Demosth. XLV, 81, und durch die Erörterung des Lysias in der Agoratea vielmehr widerrathen, der Schwartz wenig gerecht geworden ist. Noch mehr freilich hat er sich bei Andokides vergriffen, welcher an dem ihm zur Last gelegten und charakteristisch gefundenen Kunststück (S. 112 f.) ganz unschuldig ist. Denn mit keinem Worte hat er behauptet (II, 27), dass die früher gewährte ᾄδεια ihm nicht durch das Psephisma des Isotimides, sondern erst durch die Vierhundert entzogen worden sei, sondern nur das gesagt, dass das Volk zur Annahme jenes Psephisma sich von derselben Seite habe bestimmen lassen, von der es auch zur Einsetzung des oligarchischen Regiments verleitet worden sei — was wir ihm diesmal aufs Wort glauben dürfen. Auch die Bemerkungen über das erste Buch des Thukydides (Rhein. Mus. XLI S. 203 ff.) wären wohl anders gerathen, wenn ihr Verfasser tiefer in den Gedankengang seines Autors einzudringen sich bemüht hätte, anstatt was er missverstand, sofort für 'unrettbar verloren' zu erklären.

J. H. Lipsius.

Druck von J. B. Hirschfeld in Leipzig.

•

•

•

•

JUL 6 1937

RECEIVED

